

The Project Gutenberg eBook of Sota ja rauha I, by graf Leo Tolstoy

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Sota ja rauha I

Author: graf Leo Tolstoy
Translator: Iivari Wallenius

Release date: March 31, 2014 [EBook #45271]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SOTA JA RAUHA I ***

SOTA JA RAUHA I

Historiallinen romaani

Kirj.

Leo Tolstoi

Iivari Wallenius

WSOY, Porvoo

1905.

SISÄLLYS:

[TEKIJÄN ELÄMÄKERTA.](#)

[ENSIMAINEN OSA.](#)

[TOINEN OSA.](#)

[KOLMAS OSA.](#)

[VIITTESELITYKSET:](#)

TEKIJÄN ELÄMÄKERTA. **Kirjoittanut K. S. Laurila.**

Leo Tolstoi on semmoinen yleismaailmallinen suuruus hengen alalla, että kaikki, niin pienet kuin suuretkin kansat, katsovat kunnianasiakseen saattaa hänen kynänsä tuotteita omalle kielelleen. Kiitettävällä valppaudella ovatkin meidänkin kustantajamme ehättäneet suomenkieliseen asuun toimittamaan Tolstoin myöhäisempiä kaunokirjallisia tuotteita. Onpa hänen yhteiskunnallisia, filosofisia ja uskonnollisia kysymyksiäkin käsitteleviä kirjoituksiaan koetettu toimittaa suomenkielelle, sikäli kuin se on ollut mahdollista.

Tolstoin aikaisempi kaunokirjallinen tuotanto on sitävastoin jäänyt suomenkieliselle yleisölle tärkeältä osalta vieraaksi. Ennen kaikkea on täytyntä pitää suurena aukkona käännöskirjallisuudessamme, ettei suomen kieleen ole käännetty kumpaakaan Tolstoin suurista romaaneista "Sota ja rauha" ja "Anna Karenina", joihin kuitenkin Tolstoin maailmanmaine kaunokirjailijana etupäässä nojautuu. ("Sota ja rauha" romaanista on tosin ilmestynyt v. 1895 suomenkielinen J. A. Mäkisen tekemä käännös (Janssonin kustannuksella Tampereella). Mutta tämä käännös ei ole sillä huolella ja tarkkuudella suoritettu, että se lähimainkaan täyttäisi niitä vaatimuksia, mitä "Sota ja rauha" romaanin kaltaisen teoksen käännökselle täytyy asettaa.) Varsinkin on "Sota ja rauha" niminen romaani saavuttanut sekä Venäjällä että muussa maailmassa sellaisen klassillisen merkkiteoksen arvon ja maineen, että sen kääntäminen suomenkielille on ollut pakottava velvollisuus, joka nyt tämän käännöksen kautta tulee, vaikka myöhäänkin, täytetyksi.

Tolstoin teokset eivät yleensä kaipaa mitään suosituksia, niin ettei sen vuoksi ole tarpeen niitten käännöksiin esipuheita kirjoittaa. "Sota ja rauha" romaanilla on kuitenkin oma historiansa, jonka tunteminen on lukijalle hyvin hyödyllinen, ja siinä esiintyy monia seikkoja, jotka käyvät lukijalle monin kerroin huvittavammiksi, jos hän on saanut joitakin ennakkoselvityksiä niistä. Sen vuoksi tässä joku sana "Sota ja rauha" romaanin synnystä, sen asemasta ja merkityksestä Tolstoin kirjailijakehityksessä ja sen luonteesta ja arvosta kaunokirjallisena tuotteena.

Kun Tolstoi ryhtyi kirjoittamaan "Sota ja rauha" romaaniaan oli hänellä jo mainehikas kirjailijaura takanaan. Hän oli syntynyt, kuten tunnettu, v. 1828, oli kadottanut jo nuorena molemmat vanhempansa, opiskellut Kasanin yliopistossa jonkun aikaa ensin itämaisia kieliä, sitten lakitiedettä, lähtenyt 50-luvun alussa Kaukaasiaan, missä hänen ensimmäiset kaunokirjalliset tuotteensa syntyivät. Länsimaisen sodan sytyttyä hän meni armeijaan joutuen 1854 Sevastopoliin, mistä hän on kirjoittanut tunnetut kertomuksensa. Sodasta palattuaan hän ensin oli oleskellut jonkun aikaa Pietarissa seurustellen etupäässä kirjailija-ja taiteilijapiireissä. Mutta kyllästynenä tämän piiriin, — kuten yleensäkin koko n.s. ylhäisön — tyhjänpäiväiseen elämään hän oli vetäytynyt takaisin sukutilalleen Jasnaja Poljanaan. Oleskeltuaan välillä kahteenkin otteeseen ulkomailla, oli Tolstoi taasen palannut Jasnaja Poljanaan, missä hän oli m.m. pitänyt jonkun aikaa aivan hänen omien periaatteittensa mukaan järjestettyä koulua. V. 1862 hän sitten meni naimisiin moskovalaisen lääkärin Behrsin tyttären kanssa. Kohta tämän jälkeen hän ryhtyykin kirjoittamaan "Sota ja rauha" romaaniaan, jonka viimeinen nidos ilmestyi painosta v. 1868. Tolstoi käytti siis tähän romaaniin noin kuusi vuotta. Hänen mainitaan kirjoittaneen sen seitsemän kertaa uudelleen.

Mitenkä "Sota ja rauha" romaanin suunnitelma oikein syntyi, siitä ei näytä olevan seikkaperäisiä tietoja. Kerrotaan vaan Toistoilla jo 50-luvulla olleen tuumana suuressa yhtäjaksoisessa teoksessa kuvata kokonaisen aikakauden luonnetta ja suuntaa. Hänen silloisten suunnittelujensa mukaan oli "Lapsuus" muodostava siitä ensi osan, "Poikavuodet" toisen, "Nuoruus" kolmannen ja "Miehuus" neljännen. Tämä suunnitelma jäi kuitenkin keskeneräiseksi. Niinikään tiedetään, että hänellä kahteenkin eri otteeseen oli aikomuksena kirjoittaa romaani Dekabristien ajasta. (Dekabristit oli kapinapuolue, joka 1825 teki onnistumattoman vallankumousyrityksen.) Kun kerran tämä tiedetään, että Tolstoi mielessään hautoi tuumaa kirjoittaa suurisuuntainen historiallinen romaani, niin silloin käsittää jotenkin luonnolliseksi, että hänen vaalinsa pysähtyi juuri tähän vuosien 1805-1812 väliseen aikakauteen, jota "Sota ja rauha" romaanissa on kuvattu. Sillä mikäpä aikakausi Venäjän historiassa tarjoaisi suuremmoisempia aiheita eepillisiin kuvauksiin kuin juuri tämä vuosien 1805-1812 välinen aika!

Kuten yleensä kaikkien teostensa, niin valmistautui Tolstoi "Sota ja rauha" romaaninkin kirjoittamiseen erinomaisella perinpohjaisuudella. Toistoita on kutsuttu realistiksi, ja se nimitys onkin häneen nähden aivan oikeutettu, sikäli kuin sillä tarkotetaan kaunokirjailijaa, joka enemmän nojautuu havaintoon, todellisuudesta saatuihin aineksiin, kuin vapaaseen mielikuvitukseen. Toistoilla on tosin mahtava kuvausvoima — ja kuinkapa voisikaan olla suuri romaaninkirjoittaja ilman sitä! — mutta hän käyttää sitä järkevästi, pitää mielikuvitustaan kurissa, jos niin saa sanoa. Hän ei laske sitä irroilleen kuin virmaa varsaa omin valtoineen kiitämään yli kivikkojen ja kannikkojen ja samoamaan ilman suuntaa ja ohjausta tuntemattomia aloja. Ryhtyessään kuvaamaan jotakin alaa, hän ensin tutkii sen niin tarkoin kuin se on mahdollista, ja mielikuvituksen tehtävänä on pääasiallisesti sitten luoda elämä ja henki kuiviin tosiasioihin ja niitten perusteella rakennettuun runkoon.

Näin tiedetään hänen menetelleen "Sota ja rauha" romaaniinkin nähden. Hänellä olikin käytettävänä monenlaisia lähteitä, joitten avulla hän saattoi perehtyä kuvattavaansa aikakauteen, tapahtumiin ja henkilöihin. Ensinkin hän perinpohjin tutki kaikkia tuon merkillisen ajanjakson (1805-1812) vaiheita koskevia historiallisia asiakirjoja, vieläpä hankki usein suurella vaivalla itselleen sen ajan sanomalehtiäkin luoden siten itselleen oikean kuvan tapahtumien historiallisesta kulusta ja toimivien henkilöitten luonteista ja vaiheista. Niinpä ovatkin erikoisesti näitä suuria tapahtumia tutkineet henkilöt antaneet sen tunnustuksen, että esim. Borodinon taistelu on ihan yksityiskohtiaan myöten oikein kuvattu, ja samaa saattanee sanoa ainakin kaikissa pääpiirteissä myös muista romaanissa kuvatuista suurista taisteluista (esim. Schöngrabenin ja Austerlitzin.) Myöskin mitä romaanissa esiintyviin historiallisiin henkilöihin tulee — ja niitähän on paljon: Aleksanteri I, Napoleon I, Kutusof, Speranski y.m. — nojautuu Tolstoi heidänkin luonteenkuvauksissaan laajoihin historiallisiin lähdetutkimuksiin, vaikkakin sitten hänen oma myötätuntonsa tai vastenmielisyytensä kuvattavaa henkilöä kohtaan on voinut aina jonkunverran vaikuttaa väriytykseen.

Mutta eivätpä myöskään romaanissa esiintyvät ei-historialliset henkilöt ole tuulesta temmattuja, pelkästään tekijän oman mielikuvituksen luomia, vaan ainakin useimmat ovat todella eläneitä

henkilöitä. On nim. huomattava, että samalla kuin Tolstoi "Sota ja rauha" romaanissa kuvaa koko Venäjän historiaa, hän siinä myöskin kuvaa oman perheensä historiaa. Useat romaanin ei-historiallisista henkilöistä ovat hänen läheisiä sukulaisiaan, toiset näitten sukulaisia tai heidän seurapiiriinsä kuuluvia. Niin on Nikolai Rostof hänen oma isänsä, ruhtinatar Maria Bolkonski hänen äitinsä, Andrei Bolkonski siis hänen enonsa, Natasha Rostof hänen tätinsä j.n.e. Mutta vieläkin lähempää itseään on Tolstoi henkilöimallejaan ottanut: hän on kuvannut romaanissa itseäänkin, Pierre Besuhof, tuo suuri lapsi jättiläisen haahmossa, tuo pehmeä hyväsydäminen, kaikille vaikutuksille altis, kaikkea koetteleva ja kaikkeen tarttuva luonne, joka elävänä kysymysmerkkinä käsittämättä itseään tai ympäristöään ajelehtii kuin lastu laineilla noitten suurten tapahtumain pyörteessä — hän on Leo Tolstoi itse siirrettynä kysymyksineen ja epäilyksineen tuohon maailmanhistorialliseen keskustaan. Tai ehkä olisi oikeampi sanoa, että Pierre Besuhof ei ole *koko* Leo Tolstoi, hän kuvastaa ainoastaan muutamia puolia hänestä. On nim. huomautettu — ja ymmärtääkseni syyllä — että myöskin ruhtinas Andrei Bolkonskissa on Tolstoi kuvannut itseään — katsottuna vaan toisilta puolilta kuin Besuhovissa.

Paitsi varsinaisia virallisia historiallisia lähteitä on Toistoilla ollut käytettävänä myöskin muita. Ennen kaikkea runsaasti perhe- ja sukumuistoja, sekä suullisesti että kirjallisesti säilyneitä. Sitten hän on myöskin runsaasti käyttänyt hyväkseen tapahtumissa mukana olleitten henkilöiden selontekoja ja kertomuksia vaikutelmistaan ja tunteistaan. Tätä perinpohjaista, kaikinpuolista valmistautumista ja laajaa lähteitten käyttämistä saammekin kiittää siitä, että Tolstoin "Sota ja rauha" on historiallisesti niin tosi. Se on tosi ei ainoastaan yksityisten tapahtumain ja henkilöiden kuvaukseen nähden, vaan se on tosi myös aikakauden kuvana kokonaisuudessaan. Siinä kuvastuvat kaikki ne tärkeimmät aatevirtaukset, harrastukset ja tunnesuunnat, mitkä Venäjällä 18-sataluvun alussa olivat vallitsevina: poliittiset suunnitelmat, kirjallinen elämä, uskonnollis-filosofiset katsantokannat, vapaamuurariliike y.m.

Yksi seikka, mikä "Sota ja rauha" romaanin lukijan on tärkeä jo edeltäpäin tietää, on se, millä kehitysasteella Tolstoi tässä romaanissa on maailmankatsantokantaansa nähden. Siihen kysymykseen ei ole aivan helppo lyhyesti vastata. Siitä on vaan tietysti heti ennakolta oltava selvillä, ettei Leo Tolstoi vielä "Sota ja rauha" romaanissa ole uskonnollisiin, filosofisiin ja yhteiskunnallisiin pääkysymyksiin nähden sillä kannalla, millä hän nyt on. Hän ei ollut silloin vielä tullut siihen vaikeitten taistelujen kautta saavutettuun elämänsä näkökantaan, jota hän nyt jo yli kaksi vuosikymmentä on tunnustanut, käytäntöön soveltanut ja muille saarnannut. Kuten tunnettu tapahtui Tolstoissa vasta vuoden 1880 tienoilla se syvä sisällinen muutos, joka teki hänestä kokonaan uuden ihmisen. Jo ennen tuota suurta muutosta oli Tolstoi maailmankatsomukseensa nähden käynyt läpi monta aivan sisällöllisesti vastakkaistakin kehityskantaa. Vielä ylioppilaana ollessaan hän oli kiireestä kantapäähän ylimysmielinen. Hänen ihanteenaan ja pyrkimyksensä korkeimpana päämääränä siihen aikaan oli olla täydellinen maailmanmiehenä, ja kaikkia, jotka sitä eivät olleet, hän syvästi halveksi. Luennoillekin hän tavallisesti saapui omalla valjakollaan, tovereinsa kanssa hän ei ryhtynyt puheisiin, eikä luennoilla heitä edes tervehtinyt. Jo hänen kasvonsa, asentonsa, liikkeensä ja koko olentonsa ilmaisi sitä syvää halveksimista, jota hän kaikkia "alempisäätymiä" kohtaan tunsii. Tosin jo ylioppilasajan loppupuolella lie jonkullaista kallistumista toiseen suuntaan Toistoissa ollut kehityksessä. Mutta vielä Kaukaasiassa ja Sevastopolissakin hämmöittää ulkonainen loisto ja menestys ja mahtava yhteiskunnallinen asema houkuttelevana hänen mielellään. Silloin uneksii hän sotaista kunniaa, sankarin mainetta, Yrjön ristiä ja keisarin sivusadjutanttin arvoa.

Mutta vähitellen tapahtuu hänen ajatus- ja tunnesuunnassaan tässä kohden täydellinen käänne. Jo yliopistosta Jasnaja Poljanaan palattuaan ilmenee hänessä oman siveellisen täydellistymispyrkimyksen ohella lämmintä harrastusta alustalaistensa tilan parantamiseksi. Tämä harrastus vei häntä epäilemättä lähemmäs varsinaista alhaisoa ja avasi hänen silmiään huomaamaan hyviä ja kunnioitettavia puolia muissakin kuin ylhäisön edustajissa. Ja tämä rakkaus yksinkertaiseen kansaan kehittyi yhä hänen olonsa aikana Kaukaasiassa. Täällä rauhoitetun suuren luonnon helmassa ja yksinkertaisen, alkuperäistä, raitista luonnonelämää elävän kansan keskuudessa syventyi hänessä yhä rakkaus ja ihailu yksinkertaista kansaa kohtaan ja yhtä rintaa sen kanssa juurtui häneen viha kaikkea sivistyksen ulkokorua ja valehohtoa kohtaan. Samaa suuntaan vaikutti myöskin osaltaan oleskelu Sevastopolissa. Siellä, missä kuoleman kanssa silmää silmää vasten seistessä ihmisluonnon oikea sisusta tuli näkyviin, siellä hän oli tilaisuudessa huomaamaan, kuinka usein päällikköjen ja yleensä sivistyneitten rehentelyä urhoollisuus johtui turhamaisuudesta ja itsekkäistä laskelmista. Yksinkertaisen sotamiehen hiljainen ja tyyni uhrautuvaisuus oli sen rinnalla hänen silmissään paljon korkeampaa ja ihailtavampaa, sillä siinä ei ollut mitään turhamaista rehentelyä eikä tarpeetonta vaaran uhittelua, oma minä oli sotamieheltä kokonaan jäänyt unohtuiksi, asia ja velvollisuus vaan oli mielellään.

Tämä näin muuttunut ajatus- ja tunnesuunta lujittui ja kärjistyi sitten yhä enemmän hänen oleskelunsa aikana Pietarissa. Liikkuessaan Pietarin ylhäisö- ja kirjailijapiireissä ja tutustuessaan näitten piirien elämäntapoihin ja katsantokantoihin, syventyi hänessä yhä tunne siitä, kuinka perin onttoa ja tyhjää näitten piirien elämä oli, kuinka enimmäkseen heidän tekonsa turhamaisuudesta ja kaunistellusta itsekkäisyydestä lähteneitä. Ja samalla kuin hänessä tämän johdosta kehittyi vastenmielisyys ja viha tuota etuoikeutettua, omaksi mukavuudekseen elävää ylhäisöä kohtaan, samalla saivat lämpimämmät rakkauden ja ihailun tunteet varsinaista yksinkertaista kansaa kohtaan hänessä yhä suurempaa jalansijaa.

Yhtä rintaa näitten persoonallisten kokemusten ja havaintojen kanssa vaikuttivat sitten epäilemättä toisenlaisetkin syyt samansuuntaisesti. Etenkin on tässä suhteessa Rousseaulle ollut varmaan tärkeä vaikutus Toistoihin. Tiedetään Tolstoin jo nuorena lukeneen Rousseautta ja olleen häneen suuresti ihastuneen. Ja kun ottaa huomioon, kuinka suuresti määrin Rousseau ja Tolstoi

ovat henkisiä sukulaisia, niin on hyvin ymmärrettävää, että Rousseau'n teosten lukemisen on täytynyt tehokkaasti edistää Toistoissa sen ajatus- ja tunnesuunnan kehittymistä, johon hänellä jo luonnossaan oli selviä taipumuksia, joita sitten persoonalliset kokemukset ja havainnot olivat olleet omiaan voimakkaimmiksi tekemään.

Kaikista näistä eri lähteistä on kotoisin se suuri kansanrakkaus ja -ihastelu, mikä on niin huomattavana piirteenä "Sota ja rauha" romaanissa. Onkin sanottu, — ja täydellä syyllä — että sen romaanin varsinaisena sankarina on koko Venäjän kansa: tuo tuhatpäinen, vaistomaisesti toimiva, päämäärästään tiedoton lauma, joka vyöryy tietään eteenpäin luonnonvoiman tavoin kuin mahtava virta, mutta lopulta kuitenkin johtaa historian kulkua, tutkimatta ja tietämättä minne, vaistomaisen voiman ohjaamana vaan. Tämän tiedottoman lauman huomattavimpina edustajina ja samalla kansanhengen selvimpinä ilmauksina ovat romaanissa itse ylipäällikkö Kutusof ja yksinkertainen sotamies Karatajef.

Mutta "Sota ja rauha" romaanissa ilmenevään kansan-ihasteluun ja -jumaloimiseen liittyy vielä jotakin muuta, mikä on kotoisin toisista lähteistä. Siihen liittyy jonkullainen synkkä, vaikka samalla nöyryä ja nurkumaton historian-filosofinen fatalismi: syvä tunne ja käsitys yksilön ja yleensä kaiken tietoisien, tuumaperäisen ja suunnitellun toiminnan mitättömyydestä.

On hyviä syitä uskoa, että tämä Tolstoin fatalismi tai pessimismi tai miksi häntä sanoisi, ainakin suureksi osaksi on Schopenhauerin filosofian vaikuttamaa. Tiedetään, että Tolstoi on tuntenut mitä suurinta ihailua Schopenhaueria kohtaan, eikä pahoin erehtyne, jos sanoo, että kaikista tunnetuista filosoofeista Schopenhauerilla on ollut syvin vaikutus Toistoihin. Ja että Tolstoi jo ennen "Sota ja rauha" romaanin ilmestymistä oli tutustunut Schopenhauerin teoksiin, se käy selville hänen kirjeistään siltä ajalta. Niin kirjoittaa hän esim, v. 1869: — — "En tiedä, muuttuuko mielipiteeni tästä ehkä joskus, mutta nyt olen vakuutettu siitä, että Schopenhauer on nerokkain mies maailmassa. — — Lukiessani häntä, tuntuu minusta käsittämättömältä, miten hänen nimensä saattaa pysyä tuntemattomana. Yksi ainoa selitys siihen löytyy, juuri samainen seikka, jonka hän itse niin usein on lausunut, että nimittäin maailmassa ei juuri muita löydykään kuin idiootteja." Schopenhauerin pessimistisen filosofian käytännöllisenä lopputuloksena on se ajatus, että ainoa mahdollinen tapa saavuttaa jonkullaista onnellisuutta maan päällä on kuolettaa itsessään elämänvietti.

Tolstoin historianfilosofisen fatalismin takaa, semmoisena kuin se ilmenee "Sota ja rauha" romaanissa, kuulua nyt jotenkin selvästi tämä sama ajatus, vaikka persoonallisella tavalla käsitettynä ja muodostettuna. Tulee panna kokonaan syrjään ja unohtaa oma "minänsä", alistaa persoonallinen tahtonsa salliman tahdon alle, ei pyrkiä johtamaan tapahtumain kulkua, vaan hiljaisena sulautua vaistomaisesti toimivaan laumaan — nämähän ovat ajatuksia, jotka niin usein tulevat esiin "Sota ja rauha" romaanissa. Ja siltihän juuri Kutusof on Tolstoin silmissä niin suuri sotapäällikkö, ettei hän koetakaan tapahtumia itse johtaa, sillä hän tietää, että ihmisiä yleensä ei voi johtaa, tapahtumia ei voi luoda eikä voittoja saavuttaa strategiikan sääntöjä seuraamalla. Hän asettaa oman minänsä ja omat tarkoituksensa kokonaan syrjään, hän vain alistuvana koettaa kuulostaa kansan hengen kuisketta ja antautuu alttiisti sen palvelukseen. Historian kulkua eivät nyt kerta kaikkiaan Tolstoin silloisen katsantokannan mukaan johda mitkään suuret henkilöt. He ovat vain tapahtumain etikettejä. Tapahtumia johtaa ja niitten kulun määrää se seikka, että kunakin aikana lukemattomien, itsessään merkityksettömien yksilöiden tiedottomat pyrkimykset vaistomaisesti ohjautuvat samaan suuntaan. Ja todella suuri on vaan se henkilö, joka tuon laumanhengen vaistosta riippuvan suunnan huomaa ja edeltäpäin aavistaa, ja sitten omat tarkoituksensa syrjään heittäen antautuu kulkemaan laumanhengen viittaamaa suuntaa.

Tämän yleisen katsantokannan pohjalta käy myöskin ymmärrettäväksi se ilmeisesti nurjamielinen tapa, millä Tolstoi romaanissaan esim. Napoleonia kohtelee, samoin kuin monia muitakin romaanissa esiintyviä historiallisia henkilöitä, jotka kuvittelevat tapahtumia johtavansa joko poliittisella älyllään tai strategisella taidollaan. Silmäänpistävin on kuitenkin Tolstoin nurjamielisyys juuri Napoleonia kohtaan. On aivan ilmeistä, että hän ihan tarkoituksellisesti koettaa pienentää häntä niin paljon kuin mahdollista, jopa tehdä häntä suorastaan naurettavaksikin. On vanha sananparsa, ettei suurinkaan henkilö ole suuri kamaripalvelijansa silmissä. Tolstoi koettaa nyt aivan selvästi saada meitä katsomaan Napoleonia kamaripalvelijan silmillä, jotta hän siten näyttäytyisi meille pienenä. Silti hän esim. eräässä kohdassa kuvaa aivan erityisellä seikkaperäisyydellä, miten Napoleon pukeutui Borodinon taistelun edellisena päivänä. Hän asettaa hänet nähtäväksemme riisuttuna keisarillisen arvonsa koruista, kuvaa hänen poroporvarillista lihavuuttaan, hänen leveää selkäänsä ja hyvinvoivan näköisiä kasvojaan ja kertoo nähtävällä ivallisella pahansuopuudella, miten Napoleon virnisteli ja hörskyi mielihyvystä, kuten hevonen, jota harjataan, kun kamaripalvelija hieroi hänen lihavaa selkäänsä ja toinen valeli hänen ruumistaan hajuvedellä.

Ja syynä tähän pahansuopaan kohteluun, jota Napoleon Tolstoin puolelta saa osakseen, on nyt selvästikin se seikka, että Napoleon historiallisena henkilönä on kokonaan Kutusovin vastakohta ja siis myöskin Tolstoin käsityksen mukaisen suurhenkilön vastainen. Napoleonille on oma minä aina ja kaikessa pääasia ja hän on kokonaan sen tunteen läpitunkema, että juuri hän kansojen kohtaloita johtaa ja että yleensä kaikki, mitä hän tekee, on suurta ja syvästi viisasta jo yksistään sen vuoksi, että *hän* sen tekee. Hän ei hetkeksikään heitä historiallisen henkilön ryhtiään ja elkeitään, vaan pöyhistelee ja laittelee itseään aina kuin olisi hän alati näyttelylavalla, linkoilee ympärilleen suurisanaisia lauseparsia puhuen vuosisadoista, jotka pyramiidien huipuilta hänen tekojaan katselevat ja laskee ja harkitsee joka liikkeensä ja sanansa koettaen antaa niille siten historiallisen suurpiirteisyyden, joten hänen elämänsä on kuin yhtämittaista paraadimarssia historian suuren valokuvauskoneen edessä.

Kieltämättä on tämä oman minänsä alituinen peilaileminen ja ihailu piirre, joka todella kuului

Napoleonin luonteeseen. Todistavatpa hänen omat sanansakin, että hän itsekin on ollut siitä selvästi tietoinen. Mutta varmaan on Tolstoi kuitenkin tätä piirrettä huomattavasti liioitellut ja koettanut antaa sille koomillista vivahdusta. Mutta Tolstoin resigneeratun-pessimistinen elämäkatsantotapa ilmenee ehkä vielä selvemmin romaanin ei-historiallisten henkilöiden käsittelyssä. Näistä ovat tärkeimmät ruhtinas Andrei Bolkonski ja kreivi Pierre Besuhof. Voikin sanoa, että koko romaanin tärkeimpänä psykologisena juonena on se sisällinen kehitysjouko, minkä läpi molemmat nämä henkilöt käyvät. On tosin hiukan vaikea tarkalleen määritellä sen muutoksen luonnetta ja laatua, joka sekä Pierre Besuhovissa että ruhtinas Andreissa tapahtuu. Yleisesti lausuttuna on tämä muutos jonkullainen siveellinen "uudestasntyminen", sisällinen nöyrytyminen, syventyminen ja kirkastuminen. He oppivat kumpikin kovassa kärsimysten koulussa ja raskaitten koettelemusten jälkeen katsomaan ja ymmärtämään elämää entistä paljoo syvemmällä ja nöyremmällä tavalla. Kuten yleensä kaikki muutkin ihmiset, olivat hekin siihen asti tottuneet pitämään varsinaisena elämänä kaikkea sitä ulkonaista touhua ja puuhaa, mikä suurta melua nostaa ja ulkonaista huomiota puoleensa vetää. Ja ylinnä kaiken oli heidänkin silmissään aina keikkunut se vaateliias oma "minä", joka päämääriä asettaa ja katsoo niiden saavuttamisen elämän varsinaiseksi tehtäväksi ja sisällöksi. Mutta kärsimysten koulussa heidän käsityksensä syventyy ja silmänsä avautuvat näkemään elämää kokonaan toisessa valossa. He tulevat huomaamaan, että kaikki tuo näennäisesti tärkeä, huomiota ja melua herättävä ulkonainen touhu on vain vaahtoa pinnalla, ja että varsinainen elämänvirta kulkee paljon syvemmällä ja senvuoksi hiljaisena ja pintapuoliselle katsojalle huomaamattomana. Eikä yksilön tyhjänpäiväiset ponnistukset jaksa sen virran kulkua muuttaa. Sen vuoksi on syvin elämänviisaius siinä, että koettaa ymmärtää sen suunnan ja nöyränä alistuu kulkemaan sen mukana.

Ruhtinas Andreille valkenee tämä syvempi elämäkäsitys ensi kerran, kun hän haavoitettuna jää maata Austerlitzin kentälle, ja taistelun melske taukoo, ja kuoleman suuri hiljaisuus laskeutuu yli laajan tappotantereen. Silloin hälvenevät hänen mielestään kaikki muut ajatukset, hän näkee vaan yllään Jumalan korkean taivaan, joka kaareutuu syvästä äärettömänä ja jonka kannella kevyet harmahtavat pilvet hiljaa seilailevat. Syvä rauhan ja onnen tunne täyttää mielen. Hänestä tuntuu kuin unennöoltä, että hän vielä hetki sitten muitten mukana kiihkoissaan juoksi huutaen ja hurraten, eikä hän voi käsittää, miten hän ei ennen jo ole huomannut tuota taivaan pohjattoman syvää avaruutta, jonka rinnalla kaikki muu on valetta, turhuutta ja tyhjyyttä.

Ja tämä syvempi elämäkäsitys, mikä ruhtinas Andreille ensi kerran valkenee Austerlitzin kentällä, se kirkastuu hänelle sitten yhä selvemmin Borodinossa ja sen jälkeen. Kun hän Borodinon taistelussa kuolettavasti haavoittuneena taistelun jälkeen löytää itsensä makaamasta leikkauspöydältä vieressään verivihollisensa Anatol Kuragin, joka oli hänen morsiamensa ryöstänyt ja puoleensa houkutellet ja hänen sydämensä onnen särkenyt, ja kun hän näkee tämän silvottuna poikki leikatuiin jaloin ja kuulee hänen tuskanvaihkinansa, silloin täyttää syvä ja nöyrä sääl hänen sydämensä ja hän puhkeaa itkemään koko ihmiskuntaa, itseään, omia ja vihamiehensä puutteita ja heikkouksia.

Toisia teitä tulee Pierre Besuhof samansuuntaisen uudensyntymisen alaiseksi. Hänen silmänsä avautuvat ja hänen mielensä muuttuu etupäässä hänen vankeutensa aikana Moskovassa, missä hän joutuu yhteen talonpoika Karatajevin kanssa. Tämä nöyrä ja syvä sielu, joka kuvastaa venäläisen talonpojan paraimpia puolia, hän se sekä puheillaan että elämällään kirkastaa Pierre Besuhoville sen nöyryyden ja alistuvaisuuden filosofian, jonka elämä hänelle itselleen oli opettanut.

Lopuksi muutama sana "Sota ja rauha" romaanin taiteellisesta arvosta. Että "Sota ja rauha" on yksi romaanikirjallisuuden merkkiteoksia, siitä ei yleensä liene eri mieliä. Niin hyvin kohta ilmestyyttyään kuin jälkeinkin päin on se saanut osakseen niin lämmintä ja yksimielistä tunnustusta ja innokasta ylistystä, että näyttää ennemminkin olevan syytä osottaa, että siinä on heikkouksiakin kuin ryhtyä todistelemaan sen ansioita. Sitä on kutsuttu venäläisen romaanikirjallisuuden "jaloimmaksi helmeksi", uudenajan "Iliadiksi" (Reinholdt, Gesoh. der russischen Litteratur. s. 721), teokseksi, jota tulevat polvet vielä ovat katsovat "samallaisilla kunnioittavan ihmettelyn tunteilla kuin historiallisen ajan kreikkalaiset katselivat pelasgien suuremmissa rakennuksissa ja 'leijonanportteja', noita muurinjäännöksiä, joita he luulivat titanien ja satakätisten giganttien kätten työksi". (J. Solovjev, Leo Tolstoi, suom. Lauri Suomalainen. s. 48.)

Niin oikein ja kohtuullista kuin onkin antaa suurelle teokselle tinkimätön tunnustuksensa, niin tarpeellista on toiselta puolen varoa hairahtumasta liioiteltuun ja suursanaiseen, ontoon ylistelyyn. On syytä huomauttaa, että Toistoilla romaanikirjoittajana on monien suurien ja loistavien ominaisuuksiensa ohella myös kieltämättömiä puutteita, ja nämä puutteet ilmenevät myöskin "Sota ja rauha" romaanissa. Ne ovat ennen kaikkea kahta laatua: keskittämiskyvyn (konsentratsioonin) puute ja taipumus subjektiivisuuteen.

Niin suuremmissa voimalla kuin Tolstoi "Sota ja rauha" romaanissa hallitseekin suunnatonta ainehistaansa, ei käy kuitenkaan kieltäminen, että hän siellä täällä viehättyy liiaksi sivuseikoista ja syventyy niihin liian perinpohjaisesti unohtaen siten hetkeksi pääasian. Hän unohtuu toisinaan kuvaamaan joitakin satunnaisesti esiintyviä henkilöitä ja juoneen kuulumattomia kohtauksia ja tapahtumia sellaisella seikkaperäisyydellä, että lukija odottaa niiden olevan aivan tärkeässä yhteydessä päätapahtumien kanssa. Myöhemmin selvenee kuitenkin, ettei niin ole ollenkaan laita. Suurella huolella ja tarkkuudella esitettyt henkilöt häviävät jäljettömiin tulematta useinkaan enää kertaakaan romaanissa uudelleen esille, ja erinomaisella seikkaperäisyydellä ja leveäpiirteisyydellä kerrotut tapahtumat osottautuvat aivan merkityksettömiksi pääjuonen kehitykselle. Tosin tämä tarmokkaan keskityksen puute ja liiallinen taipumus episodeihin (sivukertomuksiin) esiintyy ehkä huomattavampana esim. Anna Kareninassa kuin "Sota ja rauha"

romaanissa, mutta huomattavissa se viimeainitussakin on.

Mitä taasen subjektiivisuuteen tulee, on ehkä siitakin sanottava, että se räikeämpänä ja häiritsevämpänä esiintyy Tolstoin myöhemmissä kaunokirjallisissa tuotteissa — esim. "Ylösousemuksessa" — mutta se on kuitenkin piirre, joka käy läpi Tolstoin koko kaunokirjallisen tuotannon.

Subjektiivisuudella tässä tarkotetaan yksinkertaisesti lausuttuna sitä seikkaa, että kaunokirjailija tulee mielipiteineen ja mietteineen liian suoranaisesti näkyviin kuvattavansa takaa ja sen rinnalla, koettaa vaikuttaa meihin opettavasti, tyrkyttää meille mielipiteitään ja kuvattavastaan hänen mielestään seuraavia johtopäätöksiä, sanalla sanoen pyrkii vaikuttamaan suoranaisesti ymmärrykseen ja tahtoon, sen sijaan että hänen tulisi suoranaisesti vaikuttaa vaan tunteeseen.

Se maailmankatsantokanta, joka "Sota ja rauha" romaanissa ilmenee ja jonka pääpiirteistä edellä on ollut puhetta, tulee nyt juuri monasti näkyviin sellaisella todistelevalla ja tyrkyttävällä tavalla, joka ei ole sopusoinnussa kaunokirjallisen tuotteen luonteen kanssa.

Mutta niinkuin monet nuhteettomat kaunokirjalliset teokset nuhteettomuudestaan ja virheettömyydestään huolimatta ovat tusinatyötä, niin on Tolstoin "Sota ja rauha" puutteistaan huolimatta suurteos. Se on suuri sen vuoksi, että siinä astuu silmäimme eteen merkillinen kaistale maailman historiaa suuren sielun eläväksi ja havaannolliseksi tekemänä. Vasta "Sota ja rauha" romaanin luettuamme käy meille oikein selväksi, kuinka ummessa silmin me oikeastaan historiaa luemme, ja kuinka kuollutta se meille on. Lukiessamme Venäjän 1805-1812 vuosien välisen aikakauden historiaa, saamme joukon nimiä, tapahtumia ja vuosilukuja ja niitten avulla muodostamme jonkullaisen kuivan ja elottoman luurangon tuosta aikakaudesta. Mutta "Sotaa ja rauhaa" lukiessamme, me *elämme* sen aikakauden. Me tunnemme ominamme sen aikakauden ihmisten pyrkimykset ja toiveet, pettymykset ja kärsimykset, ja päätämme pyörryttää noitten tapahtumien suuruus. Ja elettyämme tuon mahtavan näytelmän loppuun, me tunnemme, että meissäkin on tapahtunut jotain samansuuntaista kuin ruhtinas Andreissa ja Pierre Besuhovissa: meidän tunteemme ihmiselämän merkityksestä on huomattavasti täyteläistynyt ja syventynyt. Sydämmemme täyttää se suuri ja syvä yleisinhimillinen sääli, joka sai ruhtinas Andrein itkemään koko ihmiskunnan, omia ja vihamiehensä kärsimyksiä ja heikkouksia.

ENSIMÄINEN OSA.

I.

— Mitenkäs kävi, ruhtinas, Genuasta ja Luccasta tulikin vain Bonaparten perheen maatiloja. Ei, varoitin teitä, jollette minulle sano, että meille syttyy sota, jos vielä puolustette kaikenlaisia hävyttömyyksiä, kaikenlaisia tämän anttikristuksen julmuuksia (tosiaan, uskon, että hän on anttikristus), — niin en teitä enää tunne, ette enää ole ystävänäni, ette enää ole uskollinen orjani, kuten sanotte. Mutta, tervetullut, tervetullut. Huomaan, että teidät peloitan, istukaa ja kertokaa.

Näin puheli heinäkuussa 1805 tunnettu Anna Pavlovna Scherer, keisarinna Maria Fjeodorovnan hovineiti ja uskottu, ottaessaan vastaan arvokasta ja mahtavaa ruhtinas Vasilia, joka ensimmäisenä oli saapunut hänen illanviettoonsa. Anna Pavlovnalla oli muutaman päivän ollut yskänköhää, hänellä oli katarri, kuten hän sanoi (katarri oli siihen aikaan uusi sana, jota vain harvat käyttivät). Kirjelappuihin, joita punaisiin puettu palvelija aamusella oli kuljetellut, oli kaikkiin eroituksetta kirjoitettu:

"Jollei teillä, kreivi (tahi ruhtinas), ole tiedossanne jotain parempaa, ja jollei illan vietto sairas raukan luona teitä aivan peloita, niin olen iloinen nähdessäni teidät luonani tänään seitsemän ja yhdeksän välillä. Annette Scherer."

— Oi, minkälainen kauhea hyökkäys! — vastasi ruhtinas, vähääkään hämmentymättä tällaisesta vastaanotosta. Hän astui huoneisiin kultaompeleisessa hovipuvussaan, pitkissä sukissa ja solkikengissä, tähdet rinnassa ja kirkas ilme litteällä naamalla.

Hän puhui ranskaa, tuota pyöristettyä hienon hienoa ranskaa, jota iso-isämme puhuivat, ja jolla he ajattelivatkin, noine hiljaisine suojelevine äänenpainoineen, jotka ovat ominaisia ylä-ilmoissa ja hovipiireissä vanhentuneille vaikutusvaltaisille miehille. Hän astui Anna Pavlovnan luo ja suuteli hänen kättään, taivutti hänen suudeltavakseen hajuvesiltä tuoksuavan kiiltävän kaljunsaa ja istuutui rauhallisena sohvaan.

— Sanokaahan ennen kaikkea, miten on terveytenne laita? Rauhoittakaa ystävänne — hän sanoi, ääntään muuttamatta ja sävyllä, joka myötätuntoisuuden ja kohteliaisuuden ohella ilmaisi välinpitämättömyyttä, vieläpä pilaakin.

— Kuinka voi olla terve, kun kärsii siveellisesti? Voiko meidän aikanamme olla rauhallinen, kun ihmisellä on tunteet? — Anna Pavlovna sanoi. — Olettehan toivoakseni koko illan luonani?

— Mutta Englannin lähettilään juhla? Tänään on keskiviikko. Minun täytyy siellä käväistä, — lausui ruhtinas. — Tyttäreni noutaa minut täältä ja vie mukanaan.

— Olen luullut, että juhla oli siirretty. Tunnustan, että nuo alituiset juhlat ja ilotulitukset käyvät sietämättömiksi.

— Jospa olisi tiedetty teidän haluavan, niin varmasti olisi juhla siirretty, — puheli ruhtinas tottumukselta, kuten vedetty kello, eikä hän edes tahtonut, että hänen puhettansa uskottaisiin.

— Älkää kiusatko minua. Sanokaahan, mitä on päätetty Novosiltsovin kirjelmän johdosta? Tehän tiedätte kaikki.

— Mitäpä teille sanoisin? — lausui ruhtinas kylmästi ja ikävystyttävällä äänellä. — Mitäkö on päätetty? Päätettiin, että Bonaparte on polttanut laivansa, ja me nähtävästi alamme myös polttaa omiamme.

Ruhtinas Vasili puhui tavallisesti laiskasti, kuten näyttelijä lausuu kulunutta osaansa. Anna Pavlovna Scherer taas, huolimatta neljästäkymmenestä ikävuodestaan, uhkui vilkkautta ja innostusta. Intoilijan osa kuului jo hänen julkiseen asemaansa, ja toisinaan hän tahtomattaankin tuli tätä osaansa näytelleeksi, jottei olisi pettänyt niiden toiveita, jotka hänet tunsivat. Pidätetty hymy, joka alituisesti leikki Anna Pavlovnan kasvoilla, vaikeikaan se sopinut hänen elähtäneille piirteilleen, ilmaisi itsetietoisesti varmasti, kuten hemmotelluilla lapsilla, että omistaja tuntee rakkaan viksansa, josta hän ei tahdo, ei voi eikä pidä välttämättömänä luopua.

Kun he paraillaan keskustelivat valtiollisista asioista, Anna Pavlovna kiivastui.

— Ah, älkää puhuko minulle Itävallasta! Kenties en mitään ymmärrä, mutta Itävalta ei halua eikä koskaan ole halunnut sotaa. Se pettää meidät. Venäjän yksinään täytyy pelastaa Europa. Meidän Hyväntekijämme tuntee suuren kutsumuksensa ja on sille uskollinen. Tähän ainoaan uskon. Meidän hyvällä ja verrattomalla keisarillamme on maailman suurin tehtävä suoritettavana, ja hän on niin jalo ja hyvä, ettei Jumala häntä hylkää, ja hän täyttää kutsumuksensa — nujertaa vallankumouksen lohikäärmeen, joka nykyään on entistään kauheampi tuon murhamiehen ja rosvon haahmossa. Meidän on yksin sovittava vanhurskaan veri... Kehen voimme luottaa, kysyn teiltä? Poroporvarillisuuden kahlehtima Englanti ei täysin käsitä eikä voi käsittää keisari Aleksanterin sielun ylevyyttä. Se ei suostunut jättämään Malttaa. Se epäilee ja etsii petosta meidän kaikissa toimissamme. Mitä he sanoivat Novosiltsoville? Ei niin mitään. He eivät käsittäneet, he eivät voi käsittää keisarimme vaatimattomuutta, joka itselleen ei tahdo mitään, vaan tahtoo kaiken maailman onneksi. Ja mitä ovat he luvanneet? — Ei niin mitään! Eivätkä edes sitä ole täyttäneet, mitä lupasivat! Preussi on jo julistanut Bonaparten voittamattomaksi, ja siellä väitetään, ettei koko Europakaan hänelle mitään taida. Ja minä en usko hitustakaan, en Hardenbergiin, en Haugwitziin. Tämä kuuluisa Preussin puolueettomuus on — ainoastaan ansa. Uskon ainoastaan Jumalaan ja rakkaan keisarimme korkeaan kohtaloon. Hän pelastaa Europan!

Hän vaikenä yhtäkkiä, ivallisesti hymyillen kiivaudelleen.

— Luulenpa, — sanoi ruhtinas hymyillen, — että jos teidät olisi lähetetty rakkaan Winzingerodemme asemasta, te väkiryynnäköllä olisitte pakoittaneet Preussin kuninkaan suostumaan. Te olette niin kaunopuhelias. Annattehan toki kupposen teetä?

— Heti paikalla. Mutta kesken kaiken, — hän lisäsi rauhoittuneena, — tänään tapaatte luonani kaksi sangen merkillistä miestä: vikomtti Mortemartin, joka Rohanien kautta on sukua Montmorencyen kanssa, ja näin ollen kuuluu Ranskan parhaisiin sukuihin. Hän on niitä hyviä siirtolaisia, oikein todellinen. Ja sitten abotti Morioon: tunnettekohan tuon syvällisen älyn? Hän on esitetty keisarille. Tunnettekohan?

— Vai niin! Ihastuttavaa, — sanoi ruhtinas. — Sanokaahan, — hän lisäsi, aivan kuin vasta tuossa hetkessä jotain olisi muistunut hänen mieleensä, vaikkakin se, mitä hän aikoi kysyä, oli hänen käyntinsä todellisena syynä, — sanokaahan, — lausui hän erityisen huolettomasti, — onko totta, että keisarinna-äiti haluaa vapaaherra Funken ensimmäiseksi sihteeriksi Vieniin? Tämä vapaaherra näyttää olevan — vähäpätöinen henkilö.

Ruhtinas Vasili tahtoi pojalleen tämän toimen, jota keisarinna Maria Fjeodorovnan avulla koetettiin toimittaa vapaaherralle.

Anna Pavlovna miltei ummisti silmänsä merkiksi, ettei hän eikä kukaan muukaan voi arvostella, mikä miellyttää keisarinnaa tai mitä hän tahtoo.

— Keisarinna-äidin oma sisar on suositellut vapaaherra Funkea, — hän lausui surullisen kuivasti.

Anna Pavlovnan mainitessa keisarinnan nimen, kuvastivat hänen kasvonsa syvää, todellista, surunsekaista uskollisuutta ja kunnioitusta, ja niin kävi aina, kun hän keskustelun kuluessa tuli maininneeksi korkean suojelijattarensa nimen. Hän sanoi, että hänen korkeutensa on suvainnut osoittaa vapaaherra Funkelle paljon kunnioitusta, ja taas välähti hänen katseestaan surumielisyys.

Ruhtinas oli rauhallinen eikä virkkanut sanaakaan. Anna Pavlovna tahtoi, hänelle ominaisella hovinaisen näppäryydellä ja käytöstävän joustavuudella, hieman nykäistä ruhtinasta, tämä kun oli rohjennut lausua sellaisia sanoja keisarinnalle suositellusta henkilöstä, ja samalla hän tahtoi häntä myös lohduttaa.

— Kesken kaiken — entäpä perheenne, — hän sanoi. — Kuulkaahan, tyttärenne ilmestyminen seuraelämää on saattanut kaikki ihastuksiin. Kaikkialta kuulee: hän on ihana kuin päivä.

Ruhtinas kumarsi kunnioituksen ja kiitollisuuden merkiksi.

— Ajattelen usein, — jatkoi Anna Pavlovna hetkisen vaitiolon jälkeen, siirtyen lempeästi hymyillen ruhtinaan luo, aivan kuin olisi tahtonut osoittaa, ettei valtiollisista ja hovi-asioista enää puhuta, vaan että nyt alkaa sydämellinen keskustelu: — ajattelen usein, miten väärin on elämän onni jaettu. Minkätähden on kohtalo antanut teille kaksi sellaista verratonta lasta, — Anatolia, nuorinta poikaanne en tarkoita, hänestä en pidä (tämän hän sanoi jyrkästi, kulmiaan kohauttaen),

kaksi sellaista suloista lasta? Mutta itse te varmaankin vähimmin huomaatte niiden arvon, ja sentähden ette olekkaan niitä ansainnut.

Ja hän hymyili haltioissaan.

— Minkä sille voi? Lavater sanoisi ettei minulla ole vanhemman rakkauden elintä, sanoi ruhtinas.

— Jättäkää leikinlasku. Tahdon puhella kanssanne vakavasti. Kuulkaahan, olen tyytymätön nuorimpaan poikaanne. Sanon sen meidän kesken (hänen ilmeensä kävi surulliseksi), hänestä puhuttiin keisarinnan luona ja teitä surkuteltiin...

Ruhtinas ei vastannut. Anna Pavlovnakaan ei jatkanut puhettaan, vaan katsoa tuiotti merkitsevästi ruhtinaaseen, odotellen tämän vastausta.

— Mitä luulette voivani tehdä! — sanoi ruhtinas viimein. Tiedätte minun tehneen heidän kasvattamiseksi kaiken, mitä isä voi, ja kuitenkin tuli molemmista kelvottomat. Hippolyt on toki rauhallinen hölmö, mutta Anatol — hän on riiviö. Siinä on ainoa eroitus, — hän sanoi, hymyillen luonnottomammin ja kiihtyneemmin kuin tavallisesti, ja samalla ilmestyi hänen suupieliinsä syviä ryppyjä, jotka tekivät hänen kasvojensa ilmeen odottamattoman raa'aksi ja epämiellyttäväksi.

— Ja miksi saavat teidänlaisenne miehet lapsia? Jollette olisi isä, en teitä mistään voisi moittia, — sanoi Anna Pavlovna, kohottaen haaveksivasti silmiään.

— Olen uskollinen orjanne ja teille ainoalle voin tunnustaa: lapseni ovat — elämäni taakka. He ovat ristini, selittelen itselleni. Minkä sille voi?...

Hän vaikenä, tehden liikkeen, että on alistunut kauheaan kohtaloonsa. Anna Pavlovna vaipui mietteisiin.

— Ettekö koskaan ole ajatellut naittaa tuhlaajapoikaanne Anatolia? Sanotaan, — hän jatkoi, — että vanhoillapiioilla on naittamisraivo. En vielä tunne tuota heikkoutta, mutta tiedänpä sentään erään hennon olennon, jonka elämän isä on tehnyt onnettomaksi, sukulaistemme, ruhtinatar Bolkonskin.

Ruhtinas Vasili ei vastannut, mutta maailmanmiehelle ominainen muistin ja ajatuskyvyn nopeus ilmaisi hänen päänsä liikkeellä, että hän tätä asiaa oli ajatellut.

— En, tiedätkö, että tämä Anatol maksaa minulle 40,000 vuodessa? — hän sanoi, ja selvästi näkyi, ettei hän voinut hallita surullisten ajatustensa kulkua. (Hän vaikenä.) — Miten ovatkaan asiat viiden vuoden kuluttua, jos tätä jatkuu? Tällaista on isyyden onni... Onko ruhtinattarenne rikas?

— Isä on ylen rikas ja saita. Hän asustaa maalla. Hänhän se on tuo kuuluisa ruhtinas Bolkonski, joka jo keisari vainajan aikana jäi unheeseen ja jota koiranleuvat kutsuvat "Preussin kuninkaaksi". Hän on sangen viisas mies, mutta kummallinen ja juro. Tyttö raukka on kovin onneton. Hänellä on myös veli, hän, joka hiljan nai Lisa Meynenin ja jonka Kutusof on nimittänyt adjutantikseen. Hän saapuu tänään luokseni.

— Kuulkaahan, rakas Annette, — sanoi ruhtinas, tarttuen äkkiä ystävättärensä käteen ja omituisesti taivuttaen sitä alaspäin. Järjestäkää tämä asia, ja olen uskollisin orjanne elämäni kaiken. Hän on hyvästä perheestä, on rikas. Muuta en tarvitsekaan.

Ja hän tarttui taas hovineidin käteen vapaan tuttavallisesti ja viehkeinä liikkeinä, joista oli kuulu, suuteli sitä ja suudeltuaan pudisteli, reuhkana istuen nojatuolissaan ja katsellen syrjään.

— Odottakaa, — sanoi Anna Pavlovna mietteissään. Heti tänään puhun asiasta Lisalle (nuoren Bolkonskin puoliso). Ja kenties kaikki käy hyvin. Alan teidän perheessänne opiskella vanhanpiian ammattia.

II.

Anna Pavlovnan vierashuone alkoi vähitellen täyttyä. Saapui Pietarin hienoin ylhäisö, saapui erikäisiä ja -luonteisia ihmisiä, mutta kaikki kuuluivat he samaan yhteiskuntaluokkaan. Saapui ruhtinas Vasilin tytär, kaunotar Helena, joka oli tullut isäänsä noutamaan, lähteäkseen hänen kanssaan lähettilään juhlaan. Hän oli tanssiaispuvussa, ja hänen rinnassaan helyili keisarinnan nimikirjaimilla varustettu hovineidin merkki. Saapui myöskin tunnettu, Pietarin hurmaavin nainen, nuori pieni ruhtinatar Bolkonski, joka edellisenä talvena oli mennyt miehelään eikä siunatun tilansa tähden liikuskelellut suuressa maailmassa, mutta kävi vielä kuitenkin pienissä iltaseuroissa. Saapui ruhtinas Hippolyt, ruhtinas Vasilin poika, Mortemartin kanssa, jonka hän esitteli; saapui myös abotti Morio ja monet muut.

— Ettekö vielä ole nähnyt tatiä, tai ehkette häntä tunne? — puheli Anna Pavlovna vierailleen ja johdaiteli heidät aivan tosissaan pienen vanhan eukon luo, joka korkeassa nauharuusuissa pääkoristeessaan purjehti viereisestä huoneesta heti kun vieraita alkoi saapua, mainitsi vieraiden nimet, vitkalleen kääntäen katseensa vieraista tatiin, ja poistui aina tämän tehtyään.

Kaikki vieraat suorittivat nämä tervehtimismenot, vaikkeivatkaan tatiä tunteneet eivätkä hänestä välittäneet. Anna Pavlovna seurasi surullisen juhallisenä näitä tervehtimismenoja ja oli sydämessään niihin tyytyväinen. Tati puheli kaikkien vieraiden kanssa samoin lauseparsin. Hän kyseli tervehtijän vointia, kertoi omasta terveydestään ja keisarinnan terveydestä, joka, Jumalan kiitos, nykyään on parempi. Kohteliaisuudesta vieraat eivät hätiköinneet, mutta poistuessaan

eukon luota he tunsivat hengittäväänsä vapaammin täytettyään raskaan velvollisuuden, eivätkä he sitten koko iltana kertaakaan häntä lähestyneet. Nuori ruhtinatar Bolkonski oli ottanut mukaansa käsityön, joka hänellä oli kultaompeleisessa samettisessa työlaukussa. Hänen kaunis ylähuulensa, jolla hieman eroitti mustia haivenia, oli hampaisiin nähden matalahko, mutta miten suloisesti se nousi ja miten hurmaavasti se toisinaan venyi ja laskeutui alahuulelle. Kuten aina todellisesti viehättävillä naisilla, samoin ruhtinattarellakin, puutteellisuus — huulen mataluus ja puoliavoin suu — teki hänet erikoisen viehättäväksi ja kauneutensa ainoastaan hänelle ominaiseksi ja omaksi. Kaikki katselivat mielellään tätä terveyttä ja eloisuutta uhkuvaa tulevaa äitiä, joka niin helposti kesti tilansa. Vanhukset ja ikävöivät synkkämieliset nuorukaiset tunsivat häntä katsellessaan tulevansa hänen kaltaisikseen, kun hetken olivat olleet hänen seurassaan ja puhelleet hänen kanssaan. Ken hänen kanssaan puheli ja alati näki hänen kirkkaan hymynsä ja loistavan valkeat, välkkyvät hampaansa, hän luuli sillä erällä olevansa erityisen rakastettava. Ja näin luuli jokainen.

Pieni ruhtinatar mennä viipotti työlaukku kädessä lyhyvin nopein askelin pöydän taakse, korjaili pukuaan ja istahti sohvalle hopeaisen teekiekkon ääreen; aivan kuin kaikki, mitä hän teki, olisi ollut sekä hänelle itselleen että häntä ympäröiville huviksi.

— Otin työn mukaani, — hän sanoi, avaten työlaukkuaan ja puhuen kaikille yhteisesti. — Katsokaa, Annette, ettehan vain ole laskenut pahaa pilaa, — lausui hän emäntään kääntyen: — kirjoititte, että teillä on vain pieni illanvietto. Nähkääs, miten huonosti olen puettu.

Ja hän levitti kätensä näyttääkseen soman, pitseillä koristetun, harmahtavan pukunsa, jonka hieman rintain alapuolella oleva vyötäre oli peitetty leveällä nauhalla.

— Rauhoittukaa, Lisa, olette näinkin sievin seurassa, — Anna Pavlovna vastasi.

— Tiedättekö, että mieheni minut jättää, — jatkoi ruhtinatar samalla äänellä, kääntyen erään kenraalin puoleen: — hän syöksyy surman suuhun. Sanokaa minulle, minkätähden tämä inhottava sota? — sanoi hän ruhtinas Vasilille, ja vastausta odottamatta, hän kääntyi ruhtinas Vasilin tyttären, ihanan Helenan, puoleen.

— Mikä hurmaava olento, tuo pikku ruhtinatar! — kuiskasi ruhtinas Vasilin Anna Pavlovnalle.

Heti ruhtinattaren jälestä saapui kookas, täyteläinen nuori mies, jolla tukka oli lyhyeksi leikattu, lasit nenällä, sen aikuisen kuosin mukaiset vaaleat housut, korkea rintaröyhellys ja punasenus hännystakki. Tämä täyteläinen nuori mies oli Katariinan aikuisen kuuluisan ylimyksen, kreivi Besuhovin lehtopoika. Kreivi oli Moskovassa kuoleman sairaana. Nuori mies ei vielä ollut virassa ja oli vasta tuonaan saapunut ulkomailta, missä oli kasvatettu, ja oli ensikertaa seurapiirissä. Anna Pavlovna toivotti hänet tervetulleeksi, mutta päänyökkäyksensä oli ylen hillitty, ja tervehti hän sellaisella vain vähäpätöisimpiä vieraitaan. Mutta huolimatta tästä tavallaan "alhaisimmasta" tervehdyksestä, saattoi Anna Pavlovnan kasvoilla huomata, Pierren huoneeseen astuessa, levottomuutta ja kauhua, joka on tavallista, kun nähdään jotain liian mahtavaa ja tilaisuuteen sopimatonta. Vaikka Pierre tosin oli jonkunverran muita huoneessa olevia miehiä kookkaampi, niin ei tämä kauhu suinkaan siitä johtunut, vaan vaikutti sen ainoastaan hänen viisas ja samalla kaino, tarkkaava ja luonnollinen katseensa, joka eroitti hänet kaikista vierashuoneessa olevista.

— Erittäin ystävällisesti teitte, *monsieur Pierre*, kun tulitte tervehtimään sairas raukkaa, — sanoi hänelle Anna Pavlovna, pelokkaasti vilkaisten tätiin, jonka luo hän johdatti Pierreä. Pierre jupisi jotain epäselvästi, ja hänen katseensa harhaili jotain etsien. Hän hymyili iloisesti ja hilpeästi kumartaessaan pikku ruhtinattarelle, aivan kuin läheiselle tuttavalleen, ja astui tädin luo. Anna Pavlovna ei suotta ollut peloissaan, sillä Pierre ei malttanut kuunnella tädin juttuja keisarinna terveydestä, vaan poistui hänen luotaan kesken juttua. Kauhuissaan Anna Pavlovna ehätti hänelle sanomaan:

— Ettekö tunne abotti Moriota? Hän on sangen merkillinen henkilö...

— Tunnen toki, olen kuullut hänen suunnitelmistaan ikuisen rauhan toteuttamiseksi, ja onhan se sangen mieltäkiinnittävää, mutta tuskinpa mahdollista...

— Luuletteko? ... sanoi Anna Pavlovna, jotain sanoakseen ja voidakseen jälleen ryhtyä emännän tehtäviin. Mutta Pierre teki toisen tyhmyyden. Ensin hän poistui tädin luota, kuulematta tämän juttuja, nyt hän puheillaan pidätteli emäntää, jolla oli muita toimia. Hän alkoi, pää kumarassa ja suuret jalat harillaan, selittää Anna Pavlovnalle, miksi hän piti abotin suunnitelmia houreina.

— Keskustelkaamme tästä joskus, — sanoi Anna Pavlovna, hymyillen.

Ja päästyään erilleen nuoresta miehestä, joka ei tunne seuratapoja, hän ryhtyi taas emännän tehtäviin ja jatkoi kuuntelemistaan ja tähystelemistään, valmiina auttamaan siellä, missä keskustelu alkoi heiketä. Kuten kehruutehtaan isäntä, sijoitettuaan työmiehet kunkin paikalleen, käyskentelee tehtaassaan ja huomattessaan jonkun varttinän seisautuneen tai oudosti äännelevän, narisevan tai liian äännekkäästi hyrisevän, heti kiirehtää apuun, vaimentaa tai lisää sen vauhtia; samoin Anna Pavlovnakin, käyskennellessään vierashuoneessaan, pysähtyi jonkun seuran luo, missä keskustelu oli vaiennut tai missä liian paljon puheltiin, ja yhdellä sanallaan tai jonkun henkilön siirrolla sai keskustelukoneen tasaiseen, säädylliseen käyntiin. Mutta Pierren suhteen näkyi hän yhä olevan erittäin huolissaan. Huolestuneena tarkasteli hän, kun Pierre lähestyi Mortemartin piiriä tai kun hän poistui seuran luo, missä Abotti puhui. Pierre, joka oli kasvatettu ulkomailla, oli nyt ensimmäisen kerran venäläisessä illanvietossa. Hän tiesi, että koko Pietarin älystö oli tänne kokoontunut, ja siksi hänen silmänsä harhailivat, kuten lasten lelukaupassa. Hän pelkäsi koko ajan, että viisaat puheet, joita nyt voisi kuulla, menevät hänen korvainsa ohi. Katsellessaan saapuneiden vieraiden varmoja ja kauniita kasvopirteitä, hän yhä odotti

kuulevansa jotain erityisen viisasta. Viimein hän meni Morion luo. Keskustelu tuntui hänestä mieltäkiinnittävältä, ja hän pysähtyi, odotellen tilaisuutta ajatustensa lausumiseen, joka on niin mieluista nuorukaisille.

III.

Anna Pavlovnan illanvietto oli käynnissä. Värttinät surisivat tasaisesti ja taukoamatta joka puolella. Seura oli hajaantunut kolmeen piiriin, jollemme ota huomioon tatiä, joka istui syrjässä erään vanhahkon naishenkilön kanssa, joka itkettyneine laihoine kasvoineen näytti olevan jotenkin vieras tässä loistavassa seurassa. Eräässä piirissä, jossa enimmäkseen oli miehiä, oli sieluna abotti; toisessa, nuorten, kaunotar-ruhtinatar Helena, ruhtinas Vasilin tytär ja sievä, punaposkinen, ikäänsä nähden liian lihava pikku ruhtinatar Bolkonski. Kolmannessa — Mortemart ja Anna Pavlovna.

Vikomtti oli siro nuori mies, jolla oli pehmeät piirteet ja liikkeet ja joka nähtävästi piti itseään kuuluisuutena, mutta kun oli saanut hyvän kasvatuksen, niin oli vaatimattomasti jättäytynyt sen seuran käytettäväksi, missä kulloinkin liikkui. Anna Pavlovna kesti vieraitaan hänellä. Samoin kuin kunnollinen hovimestari tarjoaa meille jonain ylenluonnollisen maukkaana herkkuna lihapalan, jota emme söisi, jos näkisimme sen rähjäisessä keittiössä; samoin Anna Pavlovna tänä iltana tarjosi vierailleen jonain ylenluonnollisena hienoutena, ensin vikomttia, sitten abottia. Mortemartin piirissä alettiin heti puhua Enghienin herttuan murhasta. Vikomtti väitti Enghienin herttuan sortuneen jaloutensa tähden, ja että oli olemassa erityisiä syitä Bonaparten kiukkuun.

— Ah, niin, *Contez nous cela, vicomte*.^[1] — sanoi Anna Pavlovna, ja hän oli haltioissaan, ajatellessaan miten *à la Louis XV* kuuluikaan lauseparsa: *contez nous cela, vicomte*.

Vikomtti kumarsi suostumuksen merkiksi ja hymyili kohteliaasti. Anna Pavlovna muodosti piirin vikomtin ympärille ja pyysi koko seuraa kuulemaan hänen kertomustaan.

— Vikomtti on ollut herttuan personallinen tuttava, — kuiskasi Anna Pavlovna eräälle kuulijoista. — Vikomtti on verraton kertoja, — lausui hän toiselle. — Miten heti huomaa, että ihminen on hyvästä seurapiiristä, — sanoi hän kolmannelle; ja vikomtti tarjottiin seuralle kauneimmassa ja hänelle edullisimmassa valossa, kuten paahtopaisti vihannesten keskellä kuumalla kullholla.

Vikomtti halusi jo alkaa kertomuksensa ja hymyili vienosti.

— Siirtykää tänne, rakas Helena, — sanoi Anna Pavlovna kaunotar-ruhtinattarelle, joka istui loitommalla ja oli toisen piirin keskipisteenä.

Ruhtinatar Helena hymyili; hän nousi paikaltaan, tuo sama kukkaansa puhjenneen ihanan naisen hymy huulilla, joka hänellä oli astuessaan vierashuoneeseen. Hiljaa kahisi hänen muratilla ja sammalella koristettu valkea tanssiaispukunsa, hänen valkeat olkansa hohtivat, tukka ja jalokivet välkkyivät, kun hän astui väistyväin miesten keskitse. Ja hän astui suoraan Anna Pavlovnan luo, katsomatta kehenkään, mutta hymyillen kaikille, aivan kuin ystävällisesti olisi tarjonnut kaikkien ihailtavaksi vartensa suloutta, olkainsa, selkänsä ja rintansa pyöreyttä, jotka sen aikuisen tavan mukaan olivat sangen paljaat. Hän näytti itsekkin tuntevan, että hän oli oleva tanssiaisten kuningatar. Helena oli niin ihana, ettei hänessä huomannut veikistelemisen varjoakaan, päinvastoin, aivan näytti kuin hän olisi hävennyt epäämätöntä ja vakuuttavan vaikuttavaa kauneuttaan. Tuntui kuin olisi hän tahtonut, vaikkei voinut, vaimentaa suloutensa vaikutusta.

(*Quelle belle personne!*)^[2] virkkoi jokainen hänet nähdessään. Vikomtti joutui hämilleen aivan kuin taikavoiman iskusta, hän kohautti harteitaan, ja hänen silmänsä painuivat alas, kun Helena istahti hänen eteensä ja valaisi hänet ainaisella hymyllään.

— *Madame, je crains pour mes moyens devant un pareil audiloire*,^[3] — hän sanoi, kallistaen hymyillen päätään.

Ruhtinatar ei vastannut sanaakaan, nojautuihan vaan paljaalla, täytelällä käsivarrellaan pöytää vasten ja odotti hymyillen. Koko kertomuksen ajan hän istui suorana, katsahtaen toisinaan milloin täytelään kauniiseen käteensä, joka puristuksesta oli muuttanut muotoaan, milloin vielä kauniimpaan rintaansa, jolla hän korjaili jalokivi-kaularihmaansa; toisinaan hän korjaili pukunsa poimuja, ja aina kun kertomus kävi jännittäväksi, katsahti hän Anna Pavlovnaan, ja heti oli hänen kasvoillaan sama ilme kuin hovineidinkin, ja sitten hän taas rauhoittui loistavaan hymyilyyn. Helenan jälestä siirtyi myös pikku ruhtinatar teepöydän äärestä.

— Odottakaa minua, otan työni, — hän puheli. — Mitä te mietitte? — lausui hän ruhtinas Hippolytille: — tuokaahan työlaukkuni.

Ruhtinattaren hymyillessä ja puhellessa katkesi kertomus äkkiä. Hän sovittelleikse iloisena istumaan.

— Nyt on hyvä ollani, — hän puheli, pyysi alkamaan ja ryhtyi työhönsä.

Ruhtinas Hippolyt toi työlaukun, nosti nojatuolinsa lähelle ruhtinatarta ja istuutui hänen vierelleen.

Le charmant Hippolyte oli hämmästyttävästi kaunotar-sisarensa näköinen, mutta siitä huolimatta tavattoman ruma. Piirteet hänellä olivat samat kuin sisarellakin, mutta jälkimäisellä valaisi kaiken elämänhaluinen, itsetyytyväinen, nuori ainainen hymy ja harvinainen anttiikkinen ruumiin sulous; veljellä taas samat piirteet samensi tylsämielisyys ja ainainen itsekäs äreys, ja ruumis hänellä oli

hinterä ja heikko. Silmät, nenä, suu, kaikki näyttivät kouristuneen jonkinlaiseen epämääräiseen, ikävään viuruun, ja kädet ja jalat olivat aina luonnottomissa asennoissa.

— Eihän vain ole kyseessä kummitusjutut? — hän sanoi, istuutuessaan ruhtinattaren viereen ja asetellessaan lornettia nenälleen, aivan kuin hän ilman tätä esinettä ei taitaisi puhua.

— *Mais non, mon cher*,^[4] — vastasi harteitaan kohauttaen kummasteleva kertoja.

— Tahdon vain huomauttaa, etten voi kärsiä kummitusjuttuja, — sanoi hän sellaisella äänellä, että saattoi huomata hänen ensin lausuneen nuo sanat ja sitten vasta käsittäneen niiden merkityksen.

Varmuus, millä hän puhui, teki vaikeaksi käsittää, oliko ylen viisasta tai ylen tyhmää hänen lausumansa. Hänellä oli tummanviheriä hännystakki ja, kuten hän itse sanoi, *cuisse de nymphe effrayée*^[5] väriset housut, pitkät sukut ja solkikengät.

Vikomtti kertoi sangen viehättävästi siihen aikaan hyvin yleisen jutun, miten Enghienin herttua salavihkaa oli käynyt Pariisissa tapaamassa neiti Georgea ja siellä tavannut Bonaparten, joka myös oli ollut kuulun näyttelijättären suosikkeja; ja miten Napoleon tällöin, tavattuaan herttuan, oli saanut kaatuvaiskohtauksen, joka tauti häntä siihen aikaan vaivasi, ja oli joutunut herttuan käsiin, mutta tämä ei ollut valtaansa käyttänyt; mutta että Bonaparte sittemmin tämän jalomielisyyden oli kostanut kuoleamalla. Juttu oli viehättävä ja kannustava, erittäinkin siinä kohdassaan, missä kilpailijat yhtäkkiä tuntevat toisensa, ja naiset olivat nähtävästi haltioissaan.

— Verratonta, — sanoi Anna Pavlovna, vilkaisten kysyvästi pikku ruhtinattaren.

— Verratonta, — kuiskasi pikku ruhtinatar, pistäen neulan työhönsä, aivan kuin merkiksi, että kertomuksen jännittäväisyys ja ihanuus estävät häntä jatkamasta työtä.

Vikomtti oivalsi tämän hiljaisen ylistyksen ja kiitollisesti hymähtäen hän jatkoi; mutta samassa Anna Pavlovna, joka koko ajan oli tarkastellut pelottavaa nuorta miestä, huomasi tämän liian kiihkeästi ja äänekkäästi puhelevan abotin kanssa ja kiirehti apuun vaaralliselle paikalle. Todellakin oli Pierre onnistunut saamaan abotin väittelyyn valtiollisesta tasapainosta; ja abotti, innostuneena nähtävästi nuoren miehen sydämellisestä kiivaudesta, alkoi esittää lempiaatettaan. Molemmat he liian innostuneesti ja luonnollisesti kuuntelivat ja puhelivat, ja tämä se ei miellyttänyt Anna Pavlovnaa.

— Keino — Europan tasapaino ja kansojen oikeus, — puhui abotti. Jos sellainen mahtava valtakunta kuin Venäjä, jota moititaan raakuudesta, epätsekkäästi asettuu liiton johtajaksi, niin on Europan tasapaino saavutettu ja — maailma pelastettu!

— Miten sitten löydätte tällaisen tasapainon? — alkoi Pierre.

Mutta samalla saapui heidän luokseen Anna Pavlovna ja katsahdettuaan ankarasti Pierreen, kysyi italialaiselta, miten tämä on kestänyt Pietarin ilmaston vaikutuksia. Italialaisen kasvot saivat äkkiä uuden ilmeen — loukatun, teeskentelevän imelän, joka nähtävästi oli hänelle ominainen kun hän puheli naisten kanssa.

— Olen niin lumottu seurapiirini älyn ja sivistyksen hurmasta, ja etenkin naisseuran, etten vielä ole ehtinyt ajattelemaan ilmastoja, — hän vastasi.

Päästämättä enää abottia ja Pierreä näkyvistään Anna Pavlovna johdatti heidät toisten joukkoon, voidakseen mukavammin tehdä huomioitaan.

IV.

Vierashuoneeseen astui samassa uusi henkilö. Tämä uusi henkilö oli nuori ruhtinas Andrei Bolkonski, pikkuruhtinattaren mies. Ruhtinas Bolkonski oli lyhyläntä, sangen kaunis mies täsmällisine kuivine piirteineen. Koko hänen olentonsa, väsyneestä, ikävöivästä katseesta rauhalliseen, säntilliseen astuntaan, oli räikeimpänä vastakohtana hänen pienelle vilkkaalle vaimolleen. Nähtävästi hän tunsi kaikki vieraat, vieläpä tuntui kuin olisi hän heihin ylen kyllästynytkin, niin ettei tahtonut heitä kuulla eikä nähdä. Eniten näytti hän sentään kyllästyneen kauniiseen puolisoonsa. Virnistellen hän kääntyi hänestä. Hän suuteli Anna Pavlovnan kättä ja tarkasteli silmät sirillään seuraa.

— Aiotteko lähteä sotaan, ruhtinas? — kysyi Anna Pavlovna.

— Kenraali Kutusof on suvainnut määrätä minut adjutantikseen, — vastasi Bolkonski, korottaen sof-tavuun ranskalaiseen tapaan.

— Mutta entäs Lise, vaimonne?

— Hän matkustaa maalle.

— Kuinka hennotte riistää meiltä ihanan puolisonne?

— *André*, — sanoi hänen vaimonsa, puhellen miehelleen samalla veikistelevällä äänellä kuin vieraillekin, — tiedätkö, minkälaisen jutun vikomtti kertoi meille neiti Georgesta ja Bonapartesta!

Ruhtinas Andrei siristi silmiään ja kääntyi häneen selin. Pierre joka ei hetkeksikään ollut päästänyt hänestä iloisia, ystävällisiä silmiään, astui hänen luokseen ja tarttui häntä käteen. Ruhtinas Andrei, vilkaisematta edes tarttujaan, nyripisti naamansa viuruun ilmaistakseen suuttumustaan; mutta huomattuaan Pierren hymyilevät kasvot, hymähti itsekkin odottamattoman hyväntahtoisesti ja ystävällisesti.

— Kas vaan! Sinäkin suuressa maailmassa! — hän sanoi.

— Tiesin teidän saapuvan, — Pierre vastasi. — Tulen teille illalliselle, — hän lisäsi hiljaa, jottei häiritsisi vikomttia, joka jatkoi kertomustaan. — Käykö päinsä?

— Ei, ei käy, ei käy, — sanoi ruhtinas nauraen, kädenpuristuksella ilmaisten Pierrelle, ettei sellaisia tarvitse kysyä.

Hän aikoi vielä jotain sanoa, mutta samassa nousi ruhtinas Vasili tyttärineen, ja tehdäkseen heille tietä nousi myös kaksi nuorta miestä.

— Suonette minulle anteeksi, rakas vikomtti, — sanoi ruhtinas Vasili ranskalaiselle painaen häntä hihasta tuoliin, estääkseen siten häntä nousemasta. — Tämä onneton lähettilään juhla riistää minulta ilon ja keskeyttää teidät. Kovin on ikävä jättää teidän hurmaava illanviettonne, — sanoi hän Anna Pavlovnalle.

Hänen tyttärensä, ruhtinatar Helena, lähti pujotteleimaan tuolien välitse kannatellen kevyesti pukunsa poimuja, ja hymy loisti entistään kirkaampana hänen ihanilla kasvoillaan. Pierre katseli riemastuneena, melkein pä pelästyneenä kaunotarta, kun tämä kulki hänen ohitse.

— Sangen ihana, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Erittäin, — sanoi Pierre.

Menessään Pierren ohi ruhtinas Vasili tarttui hänen käteensä ja virkkoi Anna Pavlovnalle:

— Sivistäkää tämä karhu. Kuukauden hän jo on luonani asunut, ja ensi kerran näen hänet seurassa. Nuori mies ei mitään niin kaipaa kuin viisasten naisten seuraa.

Anna Pavlovna hymähti ja lupasi ottaa hänet hoituvuonsa, sillä hän tiesi Pierren olevan isän puolelta sukua ruhtinas Vasilille. Vanha nainen, joka oli istunut tädin luona, nousi hätätyneesti ja ehätti ruhtinas Vasilin eteisessä. Teeskennelty huomaavaisuus oli kadonnut jäljettömiin hänen kasvoiltaan. Ainoastaan pelko ja rauhattomuus kuvastuivat hänen hyvänsävyisillä itkettyneillä kasvoillaan.

— Mitä sanotte minulle, ruhtinas, Boris pojastani? (Boris sanaa lausueessaan hän korotti erityisen vahvasti o äänteen.) — En voi enää viipyä Pietarissa. Sanokaa, minkälaisia tietoja voin viedä poika rukalleni?

Vaikkakin ruhtinas haluttomasti ja melkein pä epäkohteliaasti kuunteli iäkkään naisen puhetta ja näytti kärsimättömältä, eukko hellästi ja liikuttavasti hänelle hymyili ja, jottei hän poistuisi, tarttui häntä käteen.

— Helppohan teidän on lausua sananen keisarille, ja hänet siirretään heti kaartiin, — hän pyyteli.

— Uskokaa, olen tekevä kaikkeni, ruhtinatar, — vastasi ruhtinas Vasili, — mutta vaikea on minun pyytää keisarilta; neuvon teitä kääntymään Rumjantsovin puoleen ruhtinas Golitsinin välityksellä: se olisi viisaampaa.

Iäkäs nainen oli ruhtinas Drubetskoi ja kuului hän siis nimeensä nähden Venäjän parhaisiin sukuihin, mutta hän oli köyhä ja kauvan sitten jo jättänyt suuren maailman ja menettänyt entiset suhteensa. Hän oli saapunut hommaamaan ainoan ruhtinas määräämistä kaarttiin. Ainoa syy hänen ilmestymiseensä ja tuloonsa Anna Pavlovnan illanviettoon oli ollut ruhtinas Vasilin tapaaminen ja ainoastaan sentähden hän oli kuunnellut vikomtin kertomusta. Hän pelästyi ruhtinas Vasilin sanoista, hänen aikoinaan kauniilla kasvoillaan välähti suuttumuksen ilme, mutta vain hetkeksi. Pian hän taas hymyili ja entistään lujemmin hän tarttui ruhtinaan käteen.

— Kuulkaahan, ruhtinas, — hän sanoi, — en koskaan ole teitä pyytänyt, en koskaan pyydä, en koskaan ole muistuttanut teille isäni ja teidän välisestä ystävydestä. Mutta nyt pyydän teitä Jumalan nimeen, tehkää tämä poikani hyväksi, ja olen pitävä teitä hyväntekijänäni, — lisäsi hän hätäillen. — Ettehän suutu, lupaattehan. Olen pyytänyt Golitsinia, hän kieltäytyi. *Soyez le bon enfant que vous avez été,*^[6] — puheli hän ja koetti hymyillä, vaikkakin kyöneleet silmissä helmeilivät.

— Isä, myöhästymme, — sanoi ruhtinatar oven luota, kääntäen kaunista päätään anttiikkisilla harteillaan.

Mutta vaikutusvalta ylä-ilmoissa on pääoma, jota on säästäen käytettävä, jottei se hupenisi. Ruhtinas Vasili tiesi tämän ja kun hän ymmärsi, että jos hän kaikkien puolesta pyytäisi, niin pian kävisi hänelle itselleen pyytäminen mahdottomaksi, ja sentähden hän harvoin käytti vaikutusvaltaansa. Nyt hän kuitenkin tunsikin jonkinlaista omantunnon soimausta, vallankin ruhtinattaren uudistetun pyynnön jälkeen. Ruhtinatar oli muistuttanut hänelle totuuksia: ensi askelistaan virka-uralla oli hänen todellakin kiittäminen ruhtinattaren isää. Sitä paitsi huomasi hän ruhtinattaren käytöstavasta tämän kuuluvan niihin naisiin, etenkin äiteihin, jotka kerran saatuaan jotain päähänsä eivät asiaa jätä, ennenkuin heidän tahtonsa on täytetty, ja jotka, ellei niin käy, ovat valmiit jokapäiväisiin, jokahetkisiin hyökkäyksiin, vieläpä ikäviin kohtauksiinkin. Tämä viimeinen mietelmä sai hänet horjumaan.

— Rakas Anna Mihailovna, — sanoi hän tuolla ainaisella tuttavallisella ja ikävyyttävällä äänensävyllä, — miltei mahdotonta on minun tehdä, mitä vaaditte; mutta näyttääkseni, miten teitä rakastan ja miten suuresti kunnioitan isä vainajanne muistoa, olen tekevä mahdottomiakin: poikanne siirretään kaarttiin, tässä käteni. Oletteko tyytyväinen?

— Rakkaani, olette hyväntekijäni! Muuta teiltä en odottanutkaan; tiesin miten hyvä olette.

Ruhtinas aikoi lähteä.

— Odottakaa hetkinen, pari sanaa. Jos hän kerran siirretään kaarttiin... — Hän hämmentyi: — Te olette hyvissä väleissä Mihail Ilarionovitsh Kutusovin kanssa, suosittelkaa poikaani hänelle adjutantiksi. Silloin olisin rauhallinen enkä silloin enää...

Ruhtinas Vasili hymähti.

— Tätä en lupaa. Varmaankaan ette tiedä, miten ihmiset ahdistavat Kutusovia senjälkeen kun hän nimitettiin ylipäälliköksi. Hän itse kertoi minulle, miten kaikki Moskovon rouvat yhteisestä sopimuksesta tahtoisivat antaa poikansa hänelle adjutanteiksi.

— Ei, luvatkaa, en teitä päästä rakkaani, hyväntekijäni...

— Isä, — toisti taas samallaisella äänellä kaunotar, — myöhästymme.

— Niin, näkemiin, hyvästi. Näettekö?

— Siis huomenna esitätte keisarille?

— Varmasti, mutta Kutusoville en lupaa.

— Ei, luvatkaa, luvatkaa, *Basile*, — puheli Anna Mihailovna hänen jälkeensä, ja puhellessaan hän hymyili kuten nuori veikistelijä. Aikoinaan tällainen hymyily hänelle nähtävästi oli ollut hyvinkin sopiva, mutta nyt se ei lainkaan sopinut hänen kuihtuneille kasvoilleen. Hän oli nähtävästi unhottanut vuotensa ja käytti totuttuun tapaan kaikki naiselliset keinonsa. Mutta heti ruhtinaan lähdettyä, oli hänen kasvoillaan taas entinen kylmä ja teeskennelty ilme. Hän palasi piiriin, missä vikomtti yhä kertoi, ja oli kuuntelevinaan, mutta todellisuudessa odotteli hän vain lähtöhetkeä, sillä olihan hänen tehtävänsä nyt suoritettu.

V.

— Mutta mitä ajattelette tästä viimeisestä komediasta, kruunauksesta Milanossa? — sanoi Anna Pavlovna. — Ja entäs tämä komedia sitten: 'Genuan ja Luccan asukkaat esittävät toivomuksiaan herra Bonapartelle. Ja herra Bonaparte istuu valta-istuimella ja toteuttaa kansojen toivomuksia! Hurmaavaa! Ei, tämä vie ihmiseltä järjen! Aivanhan näyttää maailma menettäneen päänsä!

Ruhtinas Andrei myhähti ja katsoi Anna Pavlovnaa suoraan silmiin.

(*Dieu me la donne, gare à qui la touche*,"^[7] — sanoi hän (Napoleonin sanat kruunua päähänsä asettaessaan). — Kerrotaan hänen olleen jumalaisen kauniin näitä sanoja lausueessaan, — lisäksi ruhtinas ja toisti vielä kerran nuo sanat Italian kielellä: (*Dio mi la dona, gai a qui la tocca*".

— Toivon, — jatkoi Anna Pavlovna, — että tämä vihdoin on se pisara, joka saa maljan kukkuroilleen. Hallitsijat eivät enää voi kärsiä tätä miestä, joka uhmaa kaikkea.

— Hallitsijat! En puhu Venäjistä, — sanoi vikomtti kohteliaasti ja toivottomasti: — Hallitsijat, neitiseni! Mitä ovat he tehneet Ludvig XVIII:n hyväksi, mitä kuningattaret, mitä Elisabethin hyväksi? Ei mitään, — jatkoi hän innoissaan. Uskokaa, he ovat saaneet rangaistuksen bourbonein asian kavaltamisesta. Hallitsijat? He lähettävät lähettiläänsä onnittelemaan vallananastajaa.

Ja ylenkatseellisesti huoahdaen hän kääntyi istuimellaan. Kuultuaan nämä viimeiset sanat ruhtinas Hippolyt, joka koko ajan oli tarkastellut vikomttia lornetillaan, äkkiä kääntyi pikku ruhtinattareen, pyysi häneltä neulan ja alkoi selitellä hänelle Condé suvun vaakunaa, samalla piirrellen neulalla pöytään. Hän oli niin vakavan näköinen näitä selityksiä tehdessään, että näytti kuin olisi ruhtinatar häneltä niitä pyytänyt.

— Kilven vinojana punainen, reunat punaiset ja taivaansiniset — Condé suvun vaakuna.

Ruhtinatar kuunteli häntä hymyillen.

— Jos Bonaparte vielä vuodenkin istuu Ranskan valta-istuimella, — jatkoi vikomtti alettua keskustelua, — niin menevät asiat liian pitkälle. — Eikä hän lainkaan toisia kuunnellut, seurasihan vain omia aatoksiaan, sillä hän tiesi paraiten tuntevansa asian. — Vehkeilyillä, väkivallalla, karkoituksilla, murhilla Ranskan yhteiskunta, tarkoitan kelvollista yhteiskuntaa, hävitetään sukupuuttoon, ja silloin...

Hän kohautti olkapäitään ja levitti kätensä. Pierre tarttui keskusteluun jotain sanoakseen (keskustelu häntä kannusti), mutta Anna Pavlovna, joka yhä häntä vartioi, keskeytti hänet:

— Keisari Aleksanteri, — sanoi hän surumielisesti, kuten hän aina puhui keisarillisesta perheestä, — keisari Aleksanteri on ilmoittanut jättävänsä ranskalaisten omaksi asiaksi hallitusmuodon valinnan. Eikä ole epäilystäkään, luulen minä, että kansa, päästyään vallananastajista, heittäytyy laillisen kuninkaan syliin, — sanoi Anna Pavlovna, koettaen olla ystävällinen pakolaisille ja rojalisteille.

— Se on epäiltävää, — sanoi ruhtinas Andrei. — *Monsieur le vicomte* aivan oikein arvelee asiain menneen liian pitkälle. Arvelen käyvän vaikeaksi entiselleen palautumisen.

— Kuulemani mukaan, — puuttui taas Pierre keskusteluun, — on melkein koko aatelisto jo siirtynyt Bonaparten puolelle.

— Tätä väittävät bonapartistit, — sanoi vikomtti, vilkaisematta edes Pierreen. — Nykyään on vaikea saada selville Ranskan yleinen mielipide.

— Onpas Bonaparte sen lausunut, — sanoi ruhtinas Andrei pilkallisesti.

Selvästi huomasi, ettei Mortemart häntä miellyttänyt, ja että hän, vaikkei edes häneen katsonut, suuntasi puheensa häneen.

"Minä osoitin heille tien kunniaan", — jatkoi hän hetken vaiti oltuaan Napoleonin sanoilla: — "he eivät suostuneet; avasin heille eteiseni, he syöksyivät joukoin"... En tiedä missä määrin hänellä lienee ollut oikeus näin sanoa.

— Hänellä ei ole ollut mitään oikeutta, vastasi vikomtti. — Herttuan murhan jälkeen eivät intohimoisimmatkaan ihmiset pidä häntä sankarina. Joskin jotkut ovat häntä sankarina pitäneet, — puheli vikomtti Anna Pavlovnaan kääntyneenä, — niin herttuan murhan jälkeen on taivas saanut uuden marttyyriin ja maa menettänyt sankarin.

Eivät ehtineet Anna Pavlovna eivätkä muutkaan vieraat vielä palkitsemaan vikomtin viimeisiä sanoja hymyilyllä, kun Pierre taas takertui keskusteluun, eikä Anna Pavlovnakaan, vaikka aavistikin hänen lausuvan jotain sopimatonta, enää voinut häntä pidättää.

— Enghienin herttuan mestaus oli valtiollinen välttämättömyys, — hän lausui; — ja siinäpä juuri onkin mielestäni Napoleonin sielun suuruus, ettei hän pelännyt yksinään ottaa vastuulleen tätä tekoa.

— Jumalani! Jumalani! — supisi Anna Pavlovna kauhuissaan.

— Mitä sanoittekaan, *monsieur Pierre*, pidättekö murhaa sielun suuruutena' — sanoi pikku ruhtinatar hymyillen ja tarttui työhönsä.

— Ah! Oh! — kuului joka puolelta.

— Verratonta! sanoi ruhtinas Hippolyt Englannin kielellä ja alkoi mäjäytellä kämmenellä polveensa.

Vikomtti kohautti olkapäitään. Pierre katsahti voitonriemuisena yli lasiensa kuulijoihin.

— Puhun täten sentähden, — jatkoi hän epätoivoisena, — että bourbonit pakenivat vallankumousta, jättäen kansan mielivallalle; mutta Napoleon yksin käsitti vallankumouksen merkityksen, voitti sen, ja sentähden hän ei yhteisen hyvän tähden voinut säästää yksilön henkeä.

— Ettekö halua siirtyä tuon pöydän luo? — sanoi Anna Pavlovna.

Mutta Pierre jatkoi puhettaan.

— Ei, — lausui hän, innostuen yhä enemmän: — Napoleon on suuri, sillä hän oli suurempi vallankumousta, hän hillitsi sen kauhuja ja säilytti kaiken hyvän — kansalaisten yhdenvertaisuuden, sanan- ja painovapauden — ja ainoastaan näitä varten hän anastikin vallan.

— Niin, jos hän vallan anastettuaan olisi sen luovuttanut lailliselle kuninkaalle eikä käyttänyt sitä murhatöihin, niin pitäisin minäkin häntä suurena ihmisenä, — sanoi vikomtti.

— Se olisi ollut hänelle mahdotonta. Kansa oli luovuttanut hänelle vallan ainoastaan sentähden, että hän vapauttaisi sen bourboneista, ja sentähden että piti häntä suurena miehenä.

Vallankumous oli suurtyö, — jatkoi Pierre, ilmaisten tällä epätoivoisalla ja ärsyttävällä välilauseella täydellisen nuoruutensa ja halunsa lausua ajatuksensa mahdollisimman räikeästi.

— Vallankumous ja hallitsijan murha suurtoita?... Tämän jälkeen ... mutta ettekö haluaisi siirtyä tuon pöydän luo? — toisti Anna Pavlovna.

— *Contrat social*, — lausui vikomtti hymyillen hillitysti.

— En puhu hallitsijan murhasta, puhun aatteista.

— Niin, rosvouden, murhan ja hallitsijan murhan aatteista, — keskeytti hänet taas pilkallinen ääni.

— Nämä ovat olleet liiallisuuksia tietenkin, mutta eiväthän ne ole pääasioita, suurin merkitys on ihmisen oikeuksissa, ennakkoluulojen häviämisessä, kansalaisten yhdenvertaisuudessa; ja kaikki nämä aatteet on Napoleon säilyttänyt täydessä voimassa.

— Vapaus ja yhdenvertaisuus, — lausui vikomtti pilkallisesti, aivan kuin hän viimeinkin todenteolla olisi tahtonut osoittaa tuolle nuorukaiselle hänen puheittensa järjettömyyden: — ne ovat vain heliseviä sanoja, jotka jo aikoja sitten ovat menettäneet kaikkunsa. Ken ei rakastaisi vapautta ja yhdenvertaisuutta? Vapahtajamme jo aikoinaan julisti vapautta ja yhdenvertaisuutta. Ovatko ihmiset vallankumouksen jälkeen tulleet onnellisemmiksi? Päinvastoin. Me halusimme vapautta, mutta Bonaparte sen hävitti.

Ruhtinas Andrei tarkasteli hymyhuulin milloin Pierreä, milloin vikomttia, milloin emäntää. Pierren hyökkäyksen alussa Anna Pavlovna kauhistui, vaikkakin oli niin tottunut liikuskelemaan suuressa maailmassa; mutta huomattuaan, ettei vikomtti menettänyt malttiaan Pierren herjaavien puheitten johdosta, ja tultuaan vakuutetuksi, ettei niitä enää voi sotkea, hän kokosi voimansa, liittyi vikomttiin ja hyökkäsi puhujan kimppuun.

— Mutta, rakas *monsieur Pierre*, — sanoi Anna Pavlovna, — miten lie miehen suuruuden laita, joka on mestauttanut herttuan, sanokaammepa vain, ihmisen, syyttä, tuomiotta?

— Minäpä kysyisin, — sanoi vikomtti, — miten *monsieur* selittää brumairen 18 päivän. Eikö se ollut petosta? Se oli konnantyö, joka ei lainkaan muistuta suuren miehen tekoja.

— Ja entäs sotavangit Afrikassa, jotka hän tappoi? — sanoi pikku ruhtinatar. — Kauheata! — Ja hän kohautti olkapäitään.

— Hän on nousukas, sanokaa mitä sanotte, — virkkoi ruhtinas Hippolyt.

Pierre ei tietänyt kenelle vastaisi, hän katsahti vieraisiin, ja hänen kasvonsa sulautuivat hymyilyyn. Hän ei hymyillyt kuten muut ihmiset, jotka vakavinakin saattavat hymyillä. Päinvastoin. Kun hän alkoi hymyillä, katosi hänen kasvoiltaan äkkiä, silmänräpäyksessä vakava ja vieläpä jonkun verran synkkäkin ilme, ja sijaan tuli lapsellisen hyvänsävyinen ja hieman tyhmähkö ilme, joka teki hänet aivan kuin anteeksi pyytävän näköiseksi.

Vikomtti, joka näki hänet ensi kerran, huomasi, ettei tämä Jakobini ollutkaan niin kauhea kuin sanoista olisi luullut. Kaikki vaikenivat.

— Mahdotonta on hänen vastata kaikille yhtäkaa, — sanoi ruhtinas Andrei. — Sitäpaitsi on valtiomiehen toimintaa arvosteltaessa eroitettavat toisistaan yksilön, sotapäällikön ja keisarin teot. Minusta ainakin näyttää siltä.

— Niin, niin, tietysti, — tarttui Pierre puheeseen, riemuissaan saamastaan avusta.

— Täytyy tunnustaa, että Napoleon ihmisenä oli suuri Arcolen sillalla ja Jaffan sairaalassa, missä hän kätteli ruttoisia, mutta ... mutta onhan tekoja, joita on vaikea puolustaa.

Ruhtinas Andrei, joka nähtävästi tahtoi lieventää Pierren puheiden ikävää vaikutusta, nousi lähteäkseen ja antoi merkin vaimolleen.

Yhtäkkiä nousi ruhtinas Hippolyt nojatuolistaan ja viittoen käsillään, hän pyysi vieraita istumaan hetkeksi.

— Olen tänään kuullut, — hän alkoi, — erinomaisen huvittavan jutun Moskovasta; tahdon sen teille kertoa. Te, vikomtti, suonette anteeksi, että kerron venäjäksi, sillä juttu muuten menettäisi suolansa.

Ja hän alkoi kertoa venäjäksi, mutta äänsi tätä kieltä aivan kuin ranskalainen, joka vuoden verran on oleskellut Venäjällä. Vieraat pysähtyivät: niin innostuneesti ja varmasti oli hän vaatinut juttuaan kuuntelemaan.

— Moskuussa oli yksi rouva, *une dame*. Ja hän on hyvin ahne. Ja hän tarvitte kaksi lakeija vaunun takana. Ja kovin suuria. Tämä on hänen maku. Ja hänen on yksi kamarijunfru, vielä pitempi. Hän sanoi...

Tässä alkoi ruhtinas Hippolyt miettiä, sillä hänen oli nähtävästi vaikea muistaa.

— Hän sanoi ... niin, hän sanoi: "tyttö, otta päälle livrean, mennän minun kanssa vaunun takana teke visitti".

Tässä ruhtinas Hippolyt aivasti ja alkoi nauraa hohottaa paljon ennen kuuntelijoitaan, mikä teki sangen epäedullisen vaikutuksen. Tosin monet, niiden joukossa elähtänyt nainen ja Anna Pavlovna, hymähtivät.

— Hän lähti. Äkkiä nousi voimakas tuuli. Tyttö menetti hattu, ja pitkä hiukset meni hajalle...

Tässä hän ei enää voinut pidättäytyä, vaan purskahti katkonaiseen nauruun ja naurun keskitse sai hän sanotuksi:

— Ja koko maailma sai tietää... Tähän juttu loppuikin. Ja vaikkakin oli käsittämätöntä, miksikä hän sen kertoi, ja miksikä se välttämättä oli kerrottava venäjäksi, niin olivat Anna Pavlovna ja monet muut kuitenkin kiitollisia ruhtinas Hippolytille hänen ystävyystään, sillä täten hän miellyttävästi teki lopun Pierren ikävistä ja sopimattomista hyökkäyksistä. Jutun jälkeen alettiin puhella kaikenlaisista pikku asioista, entisistä ja tulevista tanssiaisista, seuranäytelmästä, ja siitä, missä ja koska taas tavataan.

VI.

Kiitettyyään Anna Pavlovnaa ihastuttavasta illanvietosta vieraat alkoivat hajautua.

Pierre oli kömpelö. Lihava kun oli ja varreltaan tavallista pitempi ja harteikkaampi, ei hän suurine punaisine käsineen osannut, kuten sanotaan, astua vierashuoneeseen ja vielä vähemmän sieltä poistua, toisin sanoen, hän ei osannut lähteissään lausua jotain erityisen miellyttävää. Sitäpaitsi hän oli hajamielinen. Noustessaan hän oman hattunsa asemasta sieppasi käteensä kolmikulmaisen sulkatöyhtöisen kenraalinhatun ja töyhtöä nykien kieritteli sitä kädessään, kunnes kenraali sen häneltä otti. Mutta hänen hajamielisyytensä ja tottumattomuutensa vierashuoneen tapoihin ja puheisiin korvasi monin kerroin hänen sydämellinen, avonainen ja vaatimaton kasvojensa ilme. Anna Pavlovna kääntyi häneen ja ilmaisi kristillisen hellästi, että on antanut anteeksi hänen hyökkäyksensä, nyökäytti päällään ja sanoi:

— Toivon taas pian teidät näkeväni, mutta toivon myös, että muutatte mielipiteenne, rakas *monsieur Pierre*.

Pierre ei hänelle mitään vastannut, kumarsihan vain ja näytti vielä kerran kaikille, miten hän hymyilee. Eikä hänen hymynsä mitään erikoista ilmaissut, kenties sentään jotain tähän tapaan: "Mielipiteet mielipiteinä, mutta näettehän, miten olen hyväntahtoinen ja kelpo poika". Ja tämän tunsivat välittömästi kaikki, Anna Pavlovnakin.

Ruhtinas Andrei oli jo eteisessä, ja palvelija kurotteli hänen harteilleen viittaa. Rauhallisena hän kuunteli, miten vaimonsa lörpötteli ruhtinas Hippolytin kanssa, joka myös jo oli ehtinyt eteiseen. Ruhtinas Hippolyt seisoi kauniin, raskaan ruhtinattaren vieressä ja katsoa tuijotti häneen lornetillaan.

— Menkäähän, Annette, vilustutte, — puheli pikku runtinatar, lausueessaan jäähyväisiä Anna Pavlovnalle. — C'est arrêté,^[8] — lisäsi hän hiljaa.

Anna Pavlovnna oli ehtinyt jo puhelemaan pikku ruhtinattaren kanssa naittamishankkeistaan.

— Luotan teihin, rakas ystävä, — puheli hiljaa Anna Pavlovnakin, — te kirjoitatte nadollenne ja ilmoitatte sitten minulle, mitä isä asiasta arvelee. Näkemiin, — ja hän poistui eteisestä.

Ruhtinas Hippolyt astui pikku ruhtinattaren luo, kumartui hänen puoleensa ja alkoi miltei kuiskaten hänelle jotain puhua.

Kaksi palvelijaa, toinen ruhtinattaren, toinen ruhtinas Hippolytin, seisoivat odotellen heidän keskustelunsa päättymistä. Toisella oli saali, toisella kaapu kädessä, ja he kuuntelivat isäntäväkensä heille käsittämätöntä ranskankielistä keskustelua sen näköisinä aivan kuin kaiken ymmärtäisivät, vaikkeivät ole ymmärtävinään. Ruhtinatar tapansa mukaan puhui hymyillen ja kuunteli nauraen.

— Olen sangen iloinen, etten mennyt lähettilään juhlaan, — sanoi ruhtinas Hippolyt: — ikävä... Verraton illanvietto, eikö totta, verraton?

— Sanotaan tanssiaisten olevan ylen komeat, — vastasi ruhtinatar, haivenista huultaan kohauttaen. — Siellä ovat seurapiirin kaikki kaunottaret.

— Ei toki kaikki, eipäs ole teitäkään; ei kaikki, — lausui ruhtinas Hippolyt iloisesti nauraen ja temmattuaan saalin palvelijalta, alkoi sitä sovitella ruhtinattaren kaulalle sellaisella innolla, että palvelijakin sai häneltä sysäyksen.

Liekkö ollut kömpelyyden syy tai tahallaanko (kenkään ei voinut sitä eroittaa) lie antanut kätensä niin kauvan olla ruhtinattaren kaulalla, vaikkakin saali jo oli paikallaan, mutta siltä ainakin näytti niinkuin olisi hän syleillyt nuorta naista.

Ruhtinatar irtautui hänestä sulavasti, mutta yhä sentään hymyili ja kääntyi mieheensä. Tämän silmät olivat aivan ummessa: niin väsyneeltä ja uniselta hän näytti.

— Oletko valmis? kysyi hän vaimoltaan ja katsahti samalla häneen.

Ruhtinas Hippolyt heitti kiireesti harteilleen kaapunsa, joka uusimman kuosin mukaan oli niin pitkä, että liepeet maata laahustivat, ja lähti juosta kompuroimaan ruhtinattaren jalesta portaille, joiden luona palvelija jo sovittelee ruhtinataria vaunuihin.

— *Princesse, au revoir*,^[9] — hän huusi, kangertaen kielellään, kuten jaloillaankin.

Ruhtinatar sovittelee pukuaan ja istuutui vaunujen hämääseen; hänen miehensä asetteli miekkaansa; ruhtinas Hippolyt oli auttavinaan, mutta hääreilikin vain esteenä.

— Päästäkäähän, herraseni, — sanoi ruhtinas Andrei kuivan epäkohteliaasti ruhtinas Hippolytille, joka sulki häneltä tien vaunuihin.

— Odotan sinua, — lausui hän hyväillen ja lempeästi Pierrelle.

Eturatsastaja lähti liikkeelle, ja vaunujen pyörät alkoivat jyristä. Ruhtinas Hippolyt nauraa kikatti portailla odotellessaan vikomttia, jonka hän oli luvannut saattaa kotiin.

— Mutta rakkaani, teidän pikku ruhtinattarenne on ylen suloinen, ylen suloinen, — puheli vikomtti istuuduttuaan Hippolytin viereen vaunuihin. — Kerrassaan suloinen. — Hän suuteli sormiensa päitä. — Ja täydellinen ranskatar.

Hippolyt nauraa pyrähti.

— Ja entäs te sitten, olettepa tekin vaarallinen mies, vaikka olettekin niin viattoman näköinen, — jatkoi vikomtti. — Säälikseni käy aviomies raukka, tämä pikku upseeri, joka on olevinaan ainakin hallitsevan henkilön veroinen.

Hippolyt pyrskähti taas nauramaan ja mongersi naurun seasta:

— Ja te olette sanoneet, etteivät venakot ole ranskattarien vertaisia. On vain vetäistävä oikeasta rihmasta.

Pierre oli saapunut ruhtinas Andrein luo ennen isäntäväkeä ja meni aivan kuin omainen suoraan ruhtinaan työhuoneeseen. Hän otti umpimähkään erään kirjan (Caesarin muistelmat) hyllystä ja heittäytyi reuhkana sohvalle ja alkoi kyynärpäihinsä nojaten sitä lukea mistä sattui.

— Mitä teitkään neiti Schererille? Varmaankin hän nyt aivan käy sairaaksi, — puheli ruhtinas Andrei astuessaan työhuoneeseensa ja hieroi valkeita, pieniä käsiään.

Pierre kääntyi koko ruumiinsa painolla niin että sohva natisi, katsahti säihkyvin silmin ruhtinas Andreihin, hymähti ja heilautti kädellään.

— Ei, tämä abotti on merkillinen mies, mutta ei hän sentään oikein ymmärrä asiaa... Minun mielestäni on ikuinen rauha mahdollinen, mutta en taida sitä oikein lausua... Mutta ei ainakaan valtiollisen tasapainon avulla...

Ruhtinas Andreita ei nähtävästi miellyttänyt tällaiset abstraktiset keskustelut.

— Ei käy, rakkaani, kaikkialla puhuminen kaikesta mitä ajattelemme. Mutta entäs päätöksesi, joko viimeinkin olet valinnut? Hevoskaartilainenko sinusta tulee vai valtiomies? — kysyi ruhtinas Andrei hetkisen vaiti oltuaan.

Pierre nousi istumaan ja veti jalat alleen.

— Ajatelkaahan, en vieläkään tiedä. Kumpikaan ala minua ei miellytä.

— Mutta täytyyhän sinun toki joku ala valita! Isäsi odottaa.

Kymmenvuotiaana oli Pierre lähetetty kotiopettaja-abotin seurassa ulkomaille kasvatettavaksi, ja viipyi siellä kunnes oli kahdenkymmenen vuoden vanha. Kun hän oli palannut Moskovaan, päästi isä abotin palveluksestaan ja sanoi nuorelle miehelle: "Lähdehän nyt Pietariin, tarkastele ja valitse. Minä suostun kaikkeen. Tässä on kirje ruhtinas Vasilille, ja tässä on rahaa. Kirjoita kaikesta, autan sinua kaikessa." Kolmisen kuukautta oli Pierre jo ollut elämänuran etsinnässä eikä ollut mitään saanut aikaan. Tästä etsinnästä ruhtinas Andreikin hänelle nyt puhui. Pierre hierusti otsaansa.

— Mutta hän on varmaankin vapaamuurari, — sanoi hän, tarkoittaen abottia, jonka oli tavannut illanvietossa.

— Mitäpäns houreista, — keskeytti hänet ruhtinas Andrei, — puhukaamme mieluummin asiasta. — Oletko käynyt hevoskaartissa?

— En, en ole käynyt, mutta olen jo ennenkin tahtonut teille kertoa, mitä on ollut mieleissäni. Parailaan käymme sotaa Napoleonin vastaan. Jos tämä olisi vapaussota, niin käsittäisin ja ensimmäisenä olisin valmis astumaan sotapalvelukseen; mutta väärin on auttaa Englantia ja Itävaltaa maailman suurinta miestä vastaan...

Ruhtinas Andrei kohautti vain harteitaan Pierren lapsellisille puheille. Hän ilmaisi kasvojensa eleillä, ettei tällaisiin tyhmyyksiin voi vastata; mutta vaikeapa olikin todella muuta vastata tähän naiviin kysymykseen.

— Jospa ihmiset sosisivat ainoastaan omasta vakaumuksestaan, niin ei olisi sotia olemassakaan, — hän sanoi.

— Se olisi verratonta, — Pierre sanoi.

Ruhtinas Andrei hymähti.

— Kenties olisi se verratonta, mutta sellaista aikaa ei koskaan tule olemaan...

— Mutta miksi lähdette te sotaan? — kysyi Pierre.

— Miksi? en tiedä. On välttämätöntä. Sitäpaitsi menen... — Hän vaikenä. — Menen siksi, että elämäni täällä ei minua tyydytä!

VII.

Viereisestä huoneesta kuului naisen puvun kahinaa. Ruhtinas Andrei vavahti, aivan kuin olisi havahtunut, ja hänen kasvoilleen välähti sama ilme kuin niillä oli ollut Anna Pavlovnan vierashuoneessa. Pierre pudotti jalkansa sohvalta. Ruhtinatar astui työhuoneeseen. Hänellä oli yllään jo kotoinen arkipuku, mutta se oli yhtä hieno ja sievä kuin vieraspukunsakin. Ruhtinas Andrei nousi ja asetti hänelle kohteliaasti nojatuolin.

— Usein olen ajatellut, miksei Annette ole mennyt miehelään? — alkoi ruhtinatar puhella ranskaksi, kuten tavallisesti, ja puhellessaan hän sovitteli kiireellisesti ja touhussa nojatuoliin. Miten olettekaan kaikki tyhmiä, *messieurs*, kun ette ole häntä ottaneet. Suokaa anteeksi, mutta te miehet ette lainkaan ymmärrä naisia. Olettepas te aimo riitelijä, herra Pierre.

— Miehennekin kanssa yhä riitelen: en käsitä, miksi hän haluaa sotaan, — sanoi Pierre hämmentymättä (joka on niin tavatonta nuoren naisen ja nuorukaisen välisissä suhteissa).

Ruhtinatar vavahti. Nähtävästi koskivat Pierren sanat häneen syvästi.

— Voi, samaa minäkin sanon! hän lausui. — En käsitä, en lainkaan käsitä, miksi miehet eivät voi soditta elää? Miksi me naiset emme mitään halua, emme mitään tarvitse? Niin, mitä tästä arvelette? Alituiseen puhun miehelleni: täällä hän on sedän adjutantti, loistavin asema. Kaikki hänet niin tuntevat, häntä niin kunnioittavat. Tässä tuonaan kuulin erään naisen Apraksinien luona kysyvän: "c'est ça le fameux prince André?" Ma parole d'honneur!^[10] (Hän alkoi nauraa.) Kaikkialla häntä kohdellaan samoin. Hänestä voi helposti tulla sivuisadjutantti. Tiedättehän, keisarikin keskusteli hänen kanssaan sangen armollisesti. Annetten kanssa olemme puhelleet, että tämän asian sangen helposti voisi järjestää. Mitä arvelette?

Pierre katsahti ruhtinas Andreihin ja huomattuaan, ettei tämä keskustelu ystäväänsä lainkaan miellyttänyt, hän oli vastaamatta.

— Milloin matkustatte? — hän kysyi.

— Ah, älkää puhuko minulle tuosta matkasta, älkää puhuko. En tahdo kuulla siitä puhuttavan — tarttui puheeseen ruhtinatar tuolla oikullisen eloisalla äänellä, jolla puheli Hippolytin kanssa Anna Pavlovnan vierashuoneessa, ja joka ei lainkaan sopinut perhepiirissä, sillä Pierren saattoi laskea miltei perheeseen kuuluvaksi. — Tänään ajattellessani, että katkeavat kaikki nämä kalliit siteet... Ja sitten, tiedäthän Andrei? (Hän iski huomattavasti silmää miehelleen.) Minua kauhistaa! minua kauhistaa! — kuiskasi hän, ja hänen ruumiinsa vavahteli.

Hänen miehensä katsahti häneen, ja näytti aivan kuin hän olisi ihmeteltyt, että huoneessa oli muitakin ihmisiä kuin Pierre ja hän itse; ja kylmän kohteliaasti hän kysyi vaimoltaan:

— Mitä pelkää, Lise? En voi ymmärtää?

— Ovatpas kaikki miehet itsekkäitä; kaikki, kaikki itsekkäitä! Itse hän päänäpistojensa tähden, Jumala ties miksi, jättää minut, sulkee maalle yksikseni.

— Isäni ja sisareni seuraan, älä unhota, — sanoi hiljaa ruhtinas Andrei.

— Joka tapauksessa yksikseni, ilman *minun* ystäviäni... Ja tahtoo, etten pelkäisi.

Hänen äänensä kävi jo äkäiseksi, huuli kohoutui, mutta se ei tehnyt kasvojen ilmettä iloiseksi, kuten tavallisesti, vaan päinvastoin eläimelliseksi. Hän muistutti nyt oravaa. Hän vaiken, aivan kuin olisi pitänyt sopimattomana Pierren kuullen puhua raskaudestaan, josta sentään koko jupakka oli lähtösin.

— Kuitenkaan en vieläkään käsitä, mitä oikeastaan pelkäätte, — sanoi ruhtinas Andrei vitkaan, katsoa tuijottaen vaimoansa.

Ruhtinatar punastui ja viuhtasi toivottomasti käsillään.

— Ei, André, sanon teille, olette kovin, kovin muuttunut...

— Lääkärisi on kehoittanut sinua menemään aikasin levolle, — sanoi ruhtinas. — Menehän nukkumaan.

Ruhtinatar ei vastannut, mutta yhtäkkiä matala haiveninen huuli vavahti; ruhtinas nousi seisaalleen, kohautti harteitaan ja alkoi astua pitkin huonetta.

Pierre katseli lasiensa läpi naivisti ja ihmeissään milloin ruhtinaaseen, milloin ruhtinattareen ja liikahteli sohvalla aivan kuin hänkin olisi aikonut nousta, malttoi sentään mielensä ja jäi paikoilleen.

— Mitä välittäisin *monsieur* Pierrestä, — sanoi yhtäkkiä pikku ruhtinatar, ja hänen kauniit kasvonsa ääntyivät itkun viuruun. — Kauvan jo olen aikonut sinulta kysyä *André*: miksi olet niin muuttunut? Mitä olen sinulle tehnyt? Lähdet armeijaan, et sääli minua. Miksi?

— *Lise!* — lausui ainoastaan ruhtinas Andrei.

Mutta tämä sana ilmaisi sekä pyynnön että uhkauksen, ja ennen kaikkea kuvastui siinä lausujan vakaumus että varotettava on katuva sanojaan; mutta tämä jatkoi kiireesti:

— Kohtelet minua kuten sairasta tai lasta. Ymmärrän kaikki. Olitko tällainen puolisen vuotta sitten?

— Lise, lopettakaa, pyydän, — sanoi ruhtinas terävämmin.

Pierreä tämä keskustelu yhä enemmän vaivasi, hän nousi sohvalta ja astui ruhtinattaren luo. Näytti siltä kuin hän ei olisi voinut katsella itkeviä kasvoja ja että hänellä itsellään oli itku kurkussa.

— Rauhoittukaa, ruhtinatar. Teistä vain näyttää siltä, sillä, vakuutan teille, olen itse kokenut ... minkätähden ... koska... Ei. suokaa anteeksi, vieras on täällä liikaa... Ei, rauhoittukaa... Hyvästi...

Ruhtinas pidätteli häntä tarttumalla hänen käteensä.

— Ei, odotahan, Pierre. Ruhtinatar on niin hyvä, hän ei mitenkään voi sallia, että menettäisin hauskan illan.

— Ei, hän ajattelee ainoastaan itseään, — jatkoi ruhtinatar voimatta pidättää kiukun kyyneliä.

— *Lise*, — sanoi ruhtinas kuivasti, ja hänen äänestään voi helposti huomata, että hänen kärsivällisyytensä oli lopussa.

Yhtäkkiä muuttui kiukkuinen oravan ilme ruhtinattaren kauniilla kasvoilla viehättäväksi myötätuntoa herättäväksi pelon ilmeeksi; kulmaina alta hän katsahti kauniilla silmillään mieheensä, ja hänen kasvonsa kuvastivat arkaa antautumista, kuten koiran, joka sukkelaan mutta heikosti heiluttaa painunutta häntäänsä.

— Jumalani, Jumalani! — sanoi ruhtinatar ja koottuaan toiseen käteensä hameensa poimut lähti miehensä luo ja suuteli häntä otsalle.

— Hyvää yötä, *Lise*, — sanoi ruhtinas, nousi seisaalleen ja suuteli kohteliaasti vaimonsa kättä, aivan kui se olisi ollut jonkun vieraan käsi.

VIII.

Ystävykset olivat vaiti. Kumpikaan ei tahtonut alkaa keskustelua. Pierre katseli ruhtinasta, joka pienellä kädellään hieroi otsaansa.

— Menkäämme illalliselle, — sanoi ruhtinas huoaten, nousi seisaalleen ja lähti astumaan ovea kohti.

He astuivat komeasti ja rikkaasti sisustettuun ruokahuoneeseen, missä kaikkialla, lautasliinoista hopeaan, fajanssiin ja kristalleihin, oli uutuuden leima, joka on niin ominaista hiljan naineitten kodeissa. Kesken aterialla ruhtinas Andrei, nojaten kyynärvarsiinsa alkoi puhua. Selvästi huomasi, että asia jo kauvan oli ollut hänen sydämellään ja että hän nyt lopullisesti oli päättänyt sen ilmaista. Koskaan ei Pierre vielä ollut nähnyt ystävänsä näin hermostuneena.

— Älä milloinkaan mene naimisiin, ystäväiseni; annan sinulle neuvon: älä mene naimisiin ainakaan ennen kun olet suorittanut elämäsi tehtävän, älä ennen kun olet lakannut rakastamasta valittuasi, älä ennen kun tunnet hänet täydellisesti; muuten erehdyt kauheasti ja auttamattomasti. Mene naimisiin vanhuksena, jolloin et enää mihinkään kelpaa... Sillä muuten häviää sinusta kaikki hyvä ja ylevä. Kaikki hupenee arkihuoliin. Niin, niin, niin! Älä tuijota minuun noin kummasti. Jos tulevalta joltain odotat, niin joka askeleella olet huomaava, että kaikki on mennyttä, kaikki tiet suljetut, paitsi tie vierashuoneisiin, missä saat seistä hovipalvelijain ja hölmöjen kanssa samalla palkilla... Ja silloin!...

Hän huitasi tarmokkaasti kädellään.

Pierre otti lasit nenältään, jonka johdosta hänen kasvonsa muuttuivat entistään hyvänsävyisemmiksi, ja katseli ihmeissään ystäväänsä.

— Vaimoni, — jatkoi ruhtinas, — on verraton nainen. Hän on niitä harvoja naisia, joiden suhteen miehet voivat olla kunniaastaan rauhallisia; mutta sittekin; Jumalani, mitä antaisinkaan nuoren miehen päivistä! Sinulle ainoalle tämän sanon, sillä rakastan sinua.

Ruhtinas Andrei ei tätä lausueessaan hituistakaan muistuttanut sitä Bolkonskia, joka reuhkana venyen Anna Pavlovnan nojatuolissa silmät sirillään hampaittensa välistä päästeli ranskalaisia lauseparsia. Jokainen lihas hänen kuivilla kasvoillaan värisi hermostuneen eloisasti; silmät, joista silloin näytti elämän tuli sammuneen, loistivat säteilevän kirkkaina. Selvästi huomasi, että mitä elottomammalta hän näytti tavallisessa olossaan sitä tarmokkaammalta hän näytti tällaisina, melkein sairaaloisen kiihtyneinä hetkinään.

— Sinä et käsitä, miksi näin puhun, — hän jatkoi. — Onhan se kokonainen elämän historia. Sinä sanot, Bonaparte ja hänen elämän-uransa, vaikkei Pierre Bonaparten nimeä edes maininnut. — Sinä sanot Bonaparte; mutta toimiessaan Bonaparte askel askeleelta läheni päämääräänsä, hän oli vapaa, hänellä ei ollut muuta kuin päämääränsä, — ja hän saavutti sen. Mutta sido itsesi naiseen, niin olet kokonaan menettänyt vapautesi, kuten kahlehdittu vanki. Ja kaikki toiveesi ja voimasi sinua ainoastaan painavat ja nostavat katumuksen hirviöt sinua kiusaamaan. Vierashuoneet, juorupuheet, tanssiaiset, turhamaisuus, mitättömyys, — siinä se lumottu piiri, jota en voi murtaa. Lähden nyt sotaan, maailman suurimpaan sotaan, mutta mitään en tiedä, ja mihinkään en kelpaa. *Je suis très aimable et très caustique*,^[11] — hän jatkoi, — ja Anna Pavlovnan luona minua kuunnellaan. Ja tämä tyhmä seurapiiri, jota ilman vaimoni ei voi elää, ja nämä naiset... Jospa vain tietäisit, mitä oikeastaan ovat kaikki nämä hienon hienot naiset ja yleensä naiset! Isäni on oikeassa. Itsekkäisyys, turhamaisuus, tylsyys, mitättömyys kaikessa — siinä naiset, kun he vain näyttäytyvät täydessä alastomuudessaan. Kun katselet heitä suuressa maailmassa, niin luulet joltain löytäneesi, mutta ei olekkaan mitään, ei mitään, ei mitään! Niin, älä mene naimisiin, rakkaani, älä mene naimisiin, — lopetti ruhtinas Andrei.

— Minusta tuntuu naurettavalta, — sanoi Pierre, että *te, te itseänne* pidätte kelvottomana, elämäänne menneenä. Teillä on kaikki, kaikki edessänne. Ja te...

Hän ei sanonut *mitä te*, mutta äänestään saattoi huomata, miten suureksi hän arvioi ystäväänsä ja miten paljon hän odotti häneltä tulevaisuudessa.

"Miten saattaa hän näin puhua!" ajatteli Pierre. Hän piti ruhtinas Andreita kaiken täydellisen esikuvana, sentähden nimittäin, että ruhtinaassa olivat huippuunsa kehittyneet kaikki ne ominaisuudet, jotka Pierreltä itseltään täydellisesti puuttuivat, ja jotka kuvaavimmin voisimme ilmaista käsitteellä — tahdon voima. Pierre oli aina ihmetellyt ruhtinaan kykyä käyttäytyä rauhallisesti kaikenlaisten ihmisten seurassa, hänen tavatonta muistiaan, suuria tietojaan (hän luki kaikki, kaikki tiesi, kaikesta oli hänellä käsitys) ja eniten hänen työ- ja opiskelemiskykyään. Joskin häntä usein kummastutti ruhtinaan haluttomuus haaveilevaan mietiskelyyn (johon hänellä itsellään oli taipumuksia), niin ei hän sitäkään pitänyt puutteena, päinvastoin voimana.

Imartelu tahi kiitos ovat aivan välttämättömiä parhaitten, ystävällisinten ja välittömimpäin suhteidenkin kestävyydelle, samoin kuin rasva pyörille.

— *Je suis un homme fini*,^[12] — sanoi ruhtinas Andrei. — Mitäpä minusta on puhuttavaa? puhukaamme sinusta, — hän sanoi, oltuaan hetkisen vaiti, ja hän hymyili rauhoittaville ajatuksilleen.

Tämä sama hymy kuvastui samassa hetkessä myöskin Pierren kasvoilla.

— Mutta mitä on minusta puhuttavaa? — sanoi Pierre, vetäen suunsa huolettomaan, iloiseen hymyyn. — Mikä minä olen? *Je suis un bâtard*!^[13] — Ja hän kävi äkkiä tulipunaiseksi. Selvästi huomasi, että näiden sanojen lausuminen oli hänelle ylen vaikeata. Olen nimetön, osaton... Ja sikseen, totta... — Mutta hän ei sanonut, *mikä on totta*. — Olen toistaiseksi vapaa, ja minun on hyvä olla. Mutta sitä vain en tiedä, mihin ryhtyisin. Tahtoisin vakavasti neuvotella teidän kanssanne.

Ruhtinas katseli häntä hyvänsuovasti. Mutta hänen ystävällisestä, hyväilevästä katseestaan pilkisti kuitenkin oman etevämmyyden tietoisuus.

— Olet minulle kallis, erittäinkin sentähden, että olet ainoa elävä ihminen koko meidän "suuressa maailmassamme". Sinun on hyvä olla. Valitse, mitä tahdot; yhdentekevää. Kaikkiolla olet hyvä, mutta erään seikan sinulle sanon: Heitä Kuraginin seura ja nykyinen elämäsi. Sinulle ei lainkaan sovi nämä remuilemiset, husaari-elämä ja kaikenlaiset...

— Mitä tehdä, rakkaani? — sanoi Pierre harteitaan kohauttaen, — naiset, rakkaani, naiset!

— En ymmärrä, — Andrei vastasi. — Kunnolliset naiset, se on toinen asia; mutta Kuraginin hempukat, naiset ja viini, en ymmärrä!

Pierre asui ruhtinas Vasili Kuragin luona ja vietti remuilevaa elämää tämän pojan Anatolin kanssa, jolle hommattiin vaimoksi ruhtinas Andrein sisarta, jotta hän lopettaisi hurjan elostelemisensä.

— Arvatkaappas mitä, — sanoi Pierre äkkiä, aivan kuin hänelle odottamatta olisi tullut mieleen onnellinen ajatus: — todentotta, olen kauvan tätä ajatellut. Näin elämällä en kykene mitään päättämään, mitään keksimään. Päätä jumottaa, kukkaro on tyhjä. Hän on kutsunut minut tänään luokseen, en mene.

— Anna kunniasanasi, ettet mene!

— Kunniasanani!

IX.

Kello kävi jo kahta, kun Pierre lähti ystävänsä luota. Oli kesäkuun kirkas yö. Pierre otti ajurin ja aikoi lähteä kotiin. Mutta mitä lähemmäksi hän saapui kotiaan sitä selvemmin hän tunsi, ettei voisi nukkua tällaisena yönä, joka enemmän muistutti aamua tai iltaa kuin yötä. Kadut olivat autiot, ja selvästi saattoi nähdä päästä toiseen. Ajaessaan Pierre muisti, että Anatol Kuragin luo tänä iltana piti kokoontua tavallinen peliseurue, ja että pelin loputtua alkaisi tavanmukainen juopottelu, joka aina päättyy Pierren lempihuvitteluun.

"Olisipa hauska lähteä Kuragin luon", — hän ajatteli. Mutta heti muisti hän ruhtinas Andreille antamansa kunniasanan. Mutta samalla hän myös tunsi vastustamattoman halun vielä viimeisen kerran nauttia tuosta hänelle niin rakkaaksi käyneestä irstaasta elämästä — ja tämä tunnehan on niin ominainen kaikille heikoille luonteille — ja hän päätti lähteä. Ja heti pälkähti hänen päähänsä ajatus, ettei kunniasanalla ole mitään merkitystä, koska hän jo ennen oli luvannut saapua Anatolin luo; ja lopuksi hän päätteli, että kaikki tällaiset kunniasanat ovat vain ehdollisia käsitteitä, joilla ei ole mitään määrättyä ja varmaa merkitystä, erittäinkin silloin, kun ajattelee, että jo huomenna hän voi kuolla tai saattaa hänelle tapahtua jotain tavatonta, niin ettei enää olekaan ei kunniallista eikä kunniatonta.

Tällaiset mietteet usein hävittivät Pierren päätökset ja aikeet. Hän lähti Anatol Kuragin luon.

Anatol asui suuressa kivitalossa lähellä hevoskaartin kasarmia. Saavuttuaan tämän talon edustalle Pierre lähti nousemaan valaistuja ulkoportaita myöten pääkäytävään ja astui avoimesta ovesta eteiseen. Täällä ei ollut ketään; tyhjiä pulloja, kalosseja ja viittoja oli hujan hajan; löyhkyi viiniltä, kuului epäselvää puhetta ja huutoa.

Illallinen oli jo syöty ja peli lopetettu, mutta vieraat eivät vielä olleet lähteneet. Pierre heitti viitan harteiltaan ja astui etuhuoneeseen, missä pöydällä virui illallisen tähteitä ja eräs palvelija salaviihkaa tyhjenteli lasien pohjia. Kolmannesta huoneesta kuului hälinää, naurua, tuttavain huutoja ja karhun mörinää. Kymmenkunta nuorukaista hääri touhussa avonaisen akkunan luona. Kolme miestä väänsi karhunpennun kanssa; eräs heistä kuletti sitä kahleissa ja äksytti toveriensa kimppuun.

— Pidän Steevensin puolesta satasen! — huusi joku.

— Katsokaa, ettei auteta! — huusi toinen.

— Minä pidän Dolohovin puolesta! — huusi kolmas. — Erota, Kuragin,

— Jättäkäähän Mishka^[14] rauhaan, täällä on veto kyseessä.

— Yhdellä henkäyksellä, muuten on veto menetetty, — huusi neljäs.

— Jaakko, tuo pullo, Jaakko! huuteli itse isäntä, pitkä kaunis mies. Hän seisoi joukon keskellä. Hän oli heittänyt takin yltään, ja hänellä oli nyt ainoastaan ohut paita, jonka rinta rehotti avoallaan. Seis, hyvät herrat. Tuossapas hän on, Petrusha, rakas ystäväni, — hän puheli huomattuaan Pierren.

Akkunan luota huudettiin Pierrelle: "tule tänne — erota veto!" Tämä ääni, joka kuulosti selvältä, pisti erityisesti Pierren korviin tässä humalaisten rähinässä. Huutaja oli lyhyläntä Semjonovin kaartin upseeri, jolla oli kirikkaat vaaleansiniset silmät. Hänen nimensä oli Dolohof. Hän oli tunnettu peluri ja tappelija ja Anatolin asuintoveri. Pierre hymyili ja katseli iloisena ympärilleen.

— En lainkaan ymmärrä. Mikä on kyseessä?

— Odottakaahan, hän on aivan selvä. Antakaa pullo, — sanoi Anatol ja otettuaan pöydältä lasin hän astui Pierren luon.

— Ennen kaikkea juo.

Pierre tyhjensi lasin lasilta katsellen kulmaisista alta humalaisia vieraita, jotka taas olivat kokoontuneet akkunan luon, ja kuunteli heidän puheitaan. Anatol täytteli hänen lasiaan ja kertoi, etlä Dolohof on lyönyt vedon englantilaisen meriupseerin Steevensin kanssa siitä että juo pullon rommia istuen jalat riipuksissa kolmannen kerroksen akkunalaudalla.

— No, juohan loppuun! — sanoi Anatol ojentaen Pierrelle viimeistä lasia, — muuten en päästä!

— En juo, en tahdo, — sanoi Pierre, töytäsi Anatolin syrjään ja meni akkunan luon.

Dolohof piti englantilaista kädessä ja lausui selvästi ja täsmällisesti vedon ehdot, vilkaisten sitä tehdessään etenkin Anatoliin ja Pierreen.

Dolohof oli keskikokoinen, kiharatukkainen mies, kirkkaine vaaleansinisine silmineen. Hän oli noin kahdenkymmenen viiden vuotias. Hänellä oli ajeltu ylähuuli, kuten kaikilla jalkaväen upseereilla siihen aikaan, ja siksi näkyikin hänen suunsa niin selvästi. Ja tämä suu se olikin hänen kasvoissaan merkittävien. Sen piirteet olivat ihmeteltävän hienosti kaartuneet. Keskikohdaltaan oli ylähuuli tarmokkaasti, terävän kiilan tavoin laskeutunut tyrneväälle alahuulelle, ja täten syntyneissä kulmuksissa leikki alituisesti jonkinlainen kaksoishymy; ja kaikki tämä yhtyneenä lujaan, rohkeaan ja viisaaseen katseeseen teki sellaisen vaikutuksen, ettei näitä kasvoja voinut olla huomaamatta. Dolohof oli varaton, eikä hänellä ollut mitään erityisempiä suhteitakaan. Vaikka Anatol kuluttikin vuosittain kymmeniä tuhansia, saattoi Dolohof kuitenkin asua hänen kanssaan, vieläpä oli hän järjestänyt asiansa niinkin hyvin, että kaikki heidän tuttavansa kunnioittivat häntä enemmän kuin Anatolia. Dolohof oli mestari kaikissa peleissä ja voitti melkein säännöllisesti. Ja miten paljon hän joikaan, milloinkaan hän ei menettänyt järkeään. Sekä Kuragin että Dolohof olivat sen aikuisen Pietarin kuuluisuuksia remustelijain ja huimapäiden joukossa.

Rommipullo tuotiin; kaksi palvelijaa irroitti akkunakehystä, joka vaikeutti ulkokaiteella istumista. Mies pahat olivat nähtävästi hätäntyneet humalaisten huudoista ja neuvoista ja olivat aivan töperryksissä.

Voitonvarmana astui Anatol akkunan luo. Hän tahtoi jotain särkeä. Hän sysäsi palvelijat syrjään ja tarttui kehukseen, mutta se ei hievahtanutkaan. Helisten särkyivät ruudut.

— Koetappas sinä karhu, — sanoi hän Pierrelle.

Pierre tarttui niskapuuhun, tempasi, ja rätisten taipui tamminen kehys.

— Vedä se kokonaan pois, muuten luulevat, että siihen tartun, — sanoi Dolohof.

— Englantilainen kerskailee ... mitä? onko hyvä? ... — puhui Anatol.

— Hyvä on, — Pierre sanoi, katsellen Dolohovia, joka rommipullo kädessä astui akkunan luo, mistä näkyi aamu- ja iltaruskon syleilemä taivaanlaki.

Dolohof hyppäsi pulloineen akkunalle.

"Kuulkaahan!" — huusi hän.

Kaikki vaikenivat.

— Veto on (hän puhui ranskaa, jotta englantilainen ymmärtäisi, mutta tämä ranska ei ollut suinkaan keuhutlavaa). Veto on viisikymmentä imperiaalia, tahdotteko kohottaa sadaksi? — lisäsi hän englantilaiseen kääntyen.

— En, olkoon viisikymmentä, — vastasi englantilainen.

— Hyvä, viisikymmentä imperiaalia on veto — minä juon pullon rommia yhteen henkäykseen istuen tuossa akkunavietteellä (hän kumartui ja osoitti viettävää seinän ulkonemaa) enkä pidä mistään kiinni... Niinkö?

— Sangen hyvä, — sanoi englantilainen.

Anatol kääntyi englantilaiseen, tarttui hänen hännystakkinsa nappiin ja katsellen häntä korkeudestaan (englantilainen oli lyhytkasvuinen) toisti hänelle englanniksi vedon ehdot.

— Odottakaahan! Dolohof huusi, lyöden pullolla akkunaan, jotta häntä kuunneltaisi. — Odota, Kuragin; kuulkaa. Jos joku tekee saman, maksan minä sata imperiaalia. Ymmärrättekö?

Englantilainen nyökäytti päällään, mutta vaikea oli päättää, suostuiko hän tähän uuteen vetoon tai ilmoittiko hän vain ymmärtäneensä Dolohovin sanat. Anatol yhä vain riippui englantilaisen napissa, ja vaikka tämä alati nyökkäämällä ilmoitti kaikki ymmärtäneensä, niin käänsi hän kuitenkin Dolohovin sanat englanniksi. Nuori hinterä poikanen, henkivartiahusaari, joka illan kuluessa oli hävinnyt aimo summan, hypähti akkunalle ja kurottautui katsomaan alas.

— Uu! ... uu! ... uu! ... huudahti hän katsellessaan katukiviyttä.

— Pysy alallasi! — huusi Dolohof ja kiskasi upseerin akkunalta. Kannuksiinsa takertuen tämä lensi akkunalta ja kuukahti kompuroiden huoneeseen.

Asetettuaan pullon akkunalle Dolohof hiljaa ja varovaisesti ryömi akkunasta. Hän päästi jalkansa riipuksiin pidellen käsillään akkunanpielistä, sovittelihe istumaan ja saatuaan hyvän asennon päästi irti kätensä. Sitten siirrähti hän hiukan oikealle, hiukan vasemmalle ja otti pullon. Anatol toi kaksi kynttilää ja asetti ne akkunalle, vaikka ulkona jo olikin täysi päivä. Kynttilät valaisivat Dolohovin paidan selkämyksen ja kiharaisen pään. Koko seurue pakkautui akkunan luo.

Englantilainen seisoi likinnä akkunaa. Pierre hymyili ja oli vaiti. Eräs seuralaisista, joka iältään oli muita vanhempi, tunkeutui pelästyneen ja suuttuneen näköisenä akkunan luo ja tahtoi tarttua Dolohovin paidan kaulukseen.

— Hyvät herrat, tämä on järjetöntä; hän menettää henkensä, — sanoi tämä seurueen järkevin ihminen.

Anatol pidätti hänet.

— Älä koske, säikäytät hänet, hän putoaa. Silloin?... Mitä silloin?... Häh?...

Dolohof katsoi taakseen, tarttui taas akkunanpieluksiin ja paranteli asentoansa.

— Ken minua vielä häiritsee, sanoi hän, harvakseen päästellen sanoja puristettujen ohkaisten huuliensa välistä, — hänet minä hetipaikalla syöksen tuonne. No!...

Sanottuaan "no!" hän käänsi päänsä, irroitti kätensä, otti pullon ja vei sen huulilleen. Hänen päänsä painui taaksepäin, vapaa kätensä kohoutui, arvatenkin tasapainon vuoksi.

Eräs palvelija, joka kokoili lasinsiruja lattialta, jäi köyryiseen asentoonsa ja katsoa tuijotti akkunaan ja Dolohovin selkään. Anatol seiso i suorana, silmät selällään. Englantilainen katseli huulet töröllään sivulta. Järkevä herrasmies pakeni huoneen kaukaisimpaan nurkkaan, heittäytyi sohvalle ja kääntyi selin akkunaan. Pierre oli peittänyt kasvonsa käsillään, ja vaikkakin hänen kasvoilleen oli jäänyt heikko hymy, huomasi sentään selvästi, että ne kuvastivat pelkoa ja kauhua. Kaikki olivat vaiti. Pierre päästi kädet kasvoiltaan: Dolohof istui yhä samassa asennossa, pää oli taipunut sentään entistään taammas, niin että niskakiharat koskettelivat paidankaulusta, ja pulloa pitelevä käsi kohoutui, joskin vaivoin ja vapisten, yhä ylemmäs. Pullo nähtävästi tyhjeni, kohoten yhä ylemmäs ja taivuttaen samalla päätä taaksepäin. "Miksi kestää tätä niin kauvan?" ajatteli Pierre. Hänen mielestään oli aikaa kulunut jo yli puolen tunnin. Yhtäkkiä väännähti Dolohovin selkä taaksepäin, ja hänen kätensä alkoi vapista; tämä väännähtys sai koko ruumiin liikkumaan, ja se hetkahti taaksepäin, käden ja pään yhä kovemmin vavistessa. Toinen käsi alkoi hapuilla akkunanpielusta, mutta laskeutui taas vähitellen. Pierre sulki taas silmänsä ja päätti mielessään, ettei enää koskaan niitä avaa. Äkkiä tuns i hän liikettä ympärillään. Hän katsahti akkunaan: Dolohof seiso i akkunalla, hänen kasvonsa olivat kalpeat, mutta iloiset.

— Tyhjä on!

Hän heitti pullon englantilaiselle, joka näppärästi sieppasi sen ilmasta. Dolohof hypähti lattialle. Hänestä tuli vahva rommin löyhkä.

— Verratonta! Reima poika! Sepä veto! Hiis teidät vieköön kokonaan! — huudettiin eri suunnilta. Englantilainen otti kukkaronsa ja luki rahat. Dolohof yrmisti kulmiaan ja oli vaiti. Pierre hyppäsi akkunalle.

— Hyvät herrat! Ken lyö kanssani veikan? Teen saman tempun, — hän huusi. En kaipaa veikkaakaan. Käskekää tuomaan pullo. Teen ... käskekää tuomaan.

— Koettakoon, koettakoon! sanoi Dolohof hymyillen.

— Mitä ajattelet? Oletko järjiltäsi? Kenpä sinut päästää koettamaan? Portaillakin päätäsi pyörryttää, — huudettiin eri puolilta.

— Minä juon, tuokaa pullo rommia! — huusi Pierre päättävästi, takoen humalaisen eleillä nyrkillään pöytään ja kompuroi akkunaan.

Toverit tarttuivat hänen käsiinsä; mutta hän oli niin voimakas, että työnsi kauvaksi jokaisen, ken häntä lähestyi.

— Ei, ei häntä siten saa talttumaan, ei mitenkään, virkkoi Anatol, — odottakaahan, puijaan hänet. Kuulehan, lyön kanssasi vedon, mutta vasta huomenna, nyt lähdemme kaikkiin —ään.

— Lähtekäämme, — kirkui Pierre, — lähtekäämme!... Ja Mishkan otamme mukaan.

Ja hän kohmas i karhunpennun syliinsä, nosti sen rinnoilleen ja alkoi pyöriä sen kanssa ympäri huonetta.

X.

Ruhtinas Vasili oli täyttänyt ruhtinatar Drubetskoille antamansa lupauksen. Boriksesta ilmoitettiin keisarille ja hän siirrettiin vänrikkinä Semjonovin kaarttiin. Mutta adjutantiksi tai Kutusovin seurueeseen häntä ei nimitetty, vaikka Anna Mihailovna kylläkin puuhasi ja hommaili. Pian Anna Pavlovnan illanvieton jälkeen Anna Mihailovna palasi Moskovaan ja asettui asumaan rikkaiden sukulaistensa Rostovien luo kuten tavallisesti. Rostovien luona oli Boriskin asustanut vuosikausia, ja he hänet lapsesta saakka olivat kasvattaneetkin. Jumaloitu Borjenka oli hiljan ylennetty armeijaväen vänrikiksi ja nyt hän heti siirrettiin kaarttiin. Kaartti oli jo elokuun 10 p:nä lähtenyt Pietarista, ja Boriksen, joka oli jäänyt Moskovaan varustautumaan, piti saavuttaa se Radsivilovin tiellä.

Rostoveilla vietettiin nimipäiviä, juhlittiin Nataliaa, äitiä ja nuorinta tyttärtä. Aamusta alkaen kuljettelivat kuusivaljakot onnittelijoita kreivitär Rostovin suureen taloon Povarskajakadulle. Tämän talon tuns i muuten koko Moskova. Kreivitär ja hänen kaunis vanhin tyttärensä istuivat vierashuoneessa, seurustellen vieraiden kanssa, joita tuli ja meni lakkaamatta.

Kreivitär oli noin 45 vuotias nainen. Itämaisine, laihoine kasvoineen hän näytti sangen väsyneeltä ja uupuneelta, johon nähtävästi oli synnä lasten paljous — niitä oli hänellä ollut kaksitoista. Hänen liikkeittensä ja puhetapansa hitaus, joka johtui heikkoudesta, teki hänet arvokkaan ja kunnioitettavan näköiseksi. Ruhtinatar Anna Mihailovna Drubetskoi, joka oli talossa kuin kotonaan, istui myös vierashuoneessa auttaen emäntää vieraiden vastaanottamisessa ja seurusteli vieraiden kanssa, joille ei emännältä riittänyt aikaa. Nuoret oleilivat sisähuoneissa eivätkä välittäneet onnittelijoista. Kreivi johdatteli vieraitn, toisia vierashuoneeseen, toisia eteiseen ja kutsui kaikkia päivällisille.

"Olen sangen, sangen kiitollinen teille, *ma chère* tahi *mon cher* omasta ja rakkaiden nimipäivän viettäjäin puolesta. (*Ma chère* tahi *mon cher* sanoi hän kaikille eroituksetta, ylemmilleen ja alemmilleen.) Muistakaahan vain tulla päivällisille. Muuten loukkaannun, *mon cher*. Pyydän teitä sydämellisesti koko perheen puolesta, *ma chère*." Nämä sanat hän lausui kaikille eroituksetta,

samalla tavalla hän voimakkaasti puristi kaikkien kättä, kaikille hän samalla tavalla lyhyeen nyökäytteli päätään, ja sama oli aina hänen täyteläillä, sileäksi ajelluilla kasvoillaan iloinen ilme. Saatettuaan jonkun vieraista eteiseen hän palasi vierashuoneeseen, siirsi nojatuolin jonkun toisen vieraan luo, haritti nuorekkaan ja elämänhaluisen näköisenä jalkansa, asetti kätensä polvilleen ja ruumistaan heilutellen lasketteli arveluitaan ilmoista, neuvotteli terveydestään, puhuen milloin venettä, milloin ranskaa, jota hän puhui kehnosti, mutta itsetietoisesti, kunnes taas väsyneen, mutta velvollisuuksissaan lujan näköisenä lähti saattamaan, korjaillen harmaita haituviaan kaljullaan ja kutsuen päivällisille. Toisinaan hän eteisestä palatessaan pistäysi kukka- ja palveliahuoneen kautta suureen marmorisaliin, missä katettiin pöytää kahdeksallekymmenelle hengelle. Täällä hän katseli palvelijoita, jotka kuljettelivat hopea- ja porsiiniastioita, sovittelivat pöytiä ja levittelivät niille tamastisia pöytäliinoja. Hän viittasi luokseen Dmitri Vasiljevitchin, aatelismiehen, joka hoiteli kaikkia hänen asioitaan, ja sanoi hänelle: "No, no, Mitjenka, katsohan että kaikki on hyvin. Niin, niin", puheli hän, tyytyväisenä katsellen mahdottoman pitkää pöytää. "Pääasia on — tarjoileminen. Niinpä niin..." Ja hän lähti taas, tyytyväisenä huohtaen, vierashuoneeseen.

— Maria Ljovna Karagin tyttäreineen! — ilmoitti kreivittären jättiläismäinen ratsupalvelija bassoäänellä oven suusta. Kreivitär mielti hetkisen, avasi kultaisen nuuskarasian, jonka kantta kaunisti hänen miehensä muotokuva, ja pisti nuuskaa nenäänsä.

— Nämä vieraskäynnit minut aivan uuvuttavat, — hän sanoi. — Olkoon menneeksi, olkoon hän nyt viimeinen. Ylen on hän keimaileva. Pyydä tulemaan — sanoi hän surullisella äänellä, aivan kuin olisi tahtonut sanoa: "no, lyökää häntä nyt kyllyksenne!"

Kuului hameiden kahinaa ja pitkä, täyteläinen, ylpeän näköinen nainen astui vierashuoneeseen pyöreänaamaisen hymyilevän tyttärensä kanssa.

"Rakas kreivitär, siitä on jo niin kauvan ... hän on ollut sairas lapsi rukka ... tanssiaisissa Rasumovskien luona ... ja kreivitär Apraksin ... minä olen ollut niin onnellinen..." puhelivat naiset innokkaasti, keskeyttäen toinen toistaan, ja heidän äänensä sulautuivat hameiden kahinaan ja tuolien siirtelemisestä syntyneeseen kolinaan. Ja alkoi tuollainen keskustelu, joka tavallisesti kestää vain rupeaman, sitten vieraat nousevat lähteäkseen, hameet kahisevat, ja puhellaan: "Olen ylen iloinen; äidin terveys ... ja kreivitär Apraksin", ja taas kahisevat hameet, mennään eteiseen, puetaan turkit tai kaapu ja lähdetään kotiin. Keskustelu siirtyi kaupungin silloiseen tärkeimpään tapahtumaan, tunnetun kauniin Katarinan aikuisen pohatan, kreivi Besuhovin, tautiin ja hänen lehtopoikaansa Pierreen, joka oli niin sopimattomasti käyttäytynyt Anna Pavlovna Schererin illanvietossa.

— Surkuttelen suuresti kreivi rukkaa, — lausui vieras: — hänen terveytensä on jo ennenkin ollut huono, ja nyt tämä pojan tuottama mielipaha varmaankin vie häneltä hengen!

— Mikä sitten? — kysyi kreivitär, aivan kuin ei muka olisi tietänyt, mitä vieras tarkoitti, vaikka hän ainakin viisitoista kertaa oli kuullut syyn kreivi Besuhovin mielipahaan.

— Sellaista on nykyaikainen kasvatusta! Jo ulkomailla, — jatkoi vieras, — tämä nuorukainen oli jätetty oman onnensa nojaan, ja nyt kerrotaan hänen Pietarissa tehneen sellaisia kauhutöitä, että poliisi on hänet karkoittanut sieltä.

— Jopa nyt! — sanoi kreivitär.

— Hän oli valinnut huonoja ystäviä, — puuttui puheeseen Anna Mihailovna. Kerrotaan että hän ruhtinas Vasilin pojan ja erään Dolohovin seurassa on tehnyt, Jumala ties mitä. Saivatpas siitä molemmat. Dolohof on alennettu sotamieheksi, ja Besuhovin poika on lähetetty Moskovaan. Anatol Kuraginin asian hänen isänsä jotenkuten sotki, mutta karkoitettiin hänkin sentään Pietarista.

— Mutta mitä he sitten oikeastaan tekivät? — kysyi kreivitär.

— He ovat todellisia rosvoja, erittäinkin Dolohof, sanoi vieras. Hän on Maria Ivanovna Dolohovin poika. Äiti sellainen kunnioitettava ihminen, ja entäs poika? ajatelkaahan: kolmisin olivat he saaneet jostain karhun, asettivat sen keskelleen vaunuihin ja veivät sen näyttelijättärien luo. Poliisi riensi heitä hillitsemään. Nämä poliisiin käsiksi, sitoivat hänet selin karhun selkään ja sysäsivät karhun kanavaan; karhu uida pulikoi, ja poliisi on selässä.

— Hauskalta mahtoi, *ma chère*, poliisi näyttää, — huudahti kreivi nauruun pakahtumaisillaan.

— Ah, kauheata! Mitä siinä on naurettavaa, kreivi?

Mutta tahtomattaankin nauroivat naiset itsekkin.

— Vaivoin pelastettiin onneton, — jatkoi vieras. — Näin järkevästi huvittelee kreivi Kirill Vladimirovitsh Besuhovin poika! — hän lisäsi. — Ja on kerrottu, miten hän on hyvin kasvatettu ja viisas. Mihin on nyt vienyt ulkomaalainen kasvatusta? Toivon, ettei kukaan täällä seurustelisi hänen kanssaan, vaikka hän onkin niin rikas. Minulle ajottiin esittää hänet. Kieltäydyin jyrkästi: minulla on tyttäriä.

— Miksi sanotte, että tämä nuorukainen on niin rikas? — kysyi kreivitär, kääntyen neitosista, jotka heti tämän huomattuaan alkoivat jutella keskenään, eivätkä olleet kuuntelevinaan kreivittären puhetta. — Kreivi Besuhovillahan on ainoastaan aviottomia lapsia. Tietääkseni ... on Pierrekin avioton.

Vieras hälläytti kädellään.

— Hänellä on luullakseni ainakin kaksikymmentä aviotonta.

Ruhtinatar Anna Mihailovnakin takertui keskusteluun; nähtävästi hän tahtoi näyttää, minkälaisia suhteita hänellä on ja miten hyvin hän tuntee suuren maailman asiat.

— Näin on asia, — hän sanoi merkitsevästi ja melkein kuiskaten. — Kreivi Kirill Vladimirovitshin maine on tunnettu... Lastensa luvunkin hän jo on unohtanut, mutta tämä Pierre on ollut hänen lemmikkinsä.

— Miten kaunis olikaan ukko vielä viime vuonna! — sanoi kreivitär. — Kauniimpaa miestä en milloinkaan ole nähnyt.

— Nyt on hän kovin muuttunut, — sanoi Anna Mihailovna. — Niin, minun piti sanoa, — hän jatkoi: — ruhtinas Vasili on vaimonsa kautta koko omaisuuden perillinen, mutta isä on suuresti rakastanut Pierreä, toimittanut hänelle kasvatuksen ja kirjoittanut keisarille ... niin että vaikea on sanoa, kenpä hänen kuoltuaan (hän on niin heikko, että joka hetki odotetaan kuolemaa, ja *Lorrain* on saapunut Pietarista) saa tämän suunnattoman omaisuuden, Pierrekö, vai ruhtinas Vasili. Neljäkymmentä tuhatta sielua ja miljoonat. Minä tiedän omaisuuden tarkalleen, sillä itse ruhtinas Vasili on minulle kertonut. Ja onpa Kirill Vladimirovitsh kaukaista sukuakin minulle äidin puolelta. Ja hän se oli Borikseni risti-isänäkin, — lisäsi hän, aivan kuin ei tälle seikalle olisi tahtonut antaa mitään merkitystä.

— Ruhtinas Vasili saapui eilen Moskovaan. Hän on tarkastusmatkalla, kerrotaan, — lausui vieras.

— Niin, mutta meidän kesken sanottuna, — puhui Anna Mihailovna, — tämä on tekosyy; todellisuudessa hän on saapunut Kirill Vladimirovitshin tähden, kuoltuaan, että hän on niin heikkona.

— Mutta, *ma ehère*, tämä on verraton juttu, kreivi sanoi, ja huomattuaan, ettei vieras häntä kuunnellut, hän kääntyi neitosten puoleen: — mahtoi poliisi olla hauskan näköinen.

Ja kuvailtuaan mielessään, miten poliisi huitoi käsillään, hän taas pyrskähti äänekkääseen nauruun, joka saattoi koko hänen täytelään ruumiinsa heilumaan. Näin nauravat ihmiset, jotka elämänsä kaiken hyvin syöneet ja etenkin juoneet... "Niin, välttämäti meille päivällisille, tehkää hyvin", hän sanoi.

XI.

Syntyi hiljaisuus. Kreivitär katseli vierasta suloisesti hymyillen, mutta samalla hän suinkaan ei salannut, että vieras voi lähteä häntä loukkaamatta. Vieraan tytär jo oikoi vaatteitaan, katsellen kysyvästi äitiään, kun yhtäkkiä alkoi viereisestä huoneesta kuulua ovea läheneviä naisten ja miesten askelia, joku siellä kompastui tuoliin, ja kaatoi sen, ja vierashuoneeseen juosta tuoksahti kolmentoista vuotias tyttönen. Hän pisti äkkiä jotain lyhyen musliinihameensa alle ja pysähtyi keskelle huonetta. Selvästi huomasi, että hän varomattomasti paetessaan oli tullut liian kauvaksi. Samassa ilmestyivät ovelle punakauluksinen ylioppilas, kaartin upseeri, viisitoista vuotias tyttö ja paksu punaposkinen poikanen lapsen tauttu yllä.

Kreivi hypähti nojatuolistaan ja mennä vaapersi kädet levällään tyttöstä kohti ja kaappasi hänet juoksusta syliinsä.

— Kas tässäpä hän on! — huusi hän nauraen. — Nimipäivän viettäjä! Rakas nimipäivän viettäjäni!

— Rakkaani, kaikella on aikansa, — sanoi kreivitär, tekeytyen ankaraksi. — Sinä hänet pilaat hemmoittelullasi, *Elie*, — lisäsi hän miehelleen.

— Hyvää päivää, rakkaani, toivotan onnea, — sanoi vieras. — Miten suloinen lapsi! — hän lisäsi, kääntyen äitiin.

Tyttösellä oli mustat silmät ja suuri suu; hän ei ollut kaunis, mutta eläväinen. Hänen hennot lapsenharteensa vavahtelivat kiivaasta juoksusta ja nyörre-miehustan puristuksesta. Hänen mustat kiharansa hulmuilivat niskalla, hennot käsivartensa olivat paljaat, pienet jalkaset pitsisuisissa housuissa ja avonaisissa kengissä. Hän oli siinä suloisessa iässä, jolloin tyttö ei enää ole lapsi, mutta lapsikaan ei vielä neitonen. Riuhtaistuaan itsensä isän syleilystä hän juoksi äidin luo ja välittämättä vähääkään tämän ankarasta huomautuksesta kätki hehkuvat kasvonsa hänen pitsiseen mantteliinsa ja remahti nauramaan. Häntä jokin seikka nauratti, ja katkonaisesti hän puhui nukesta, jonka veti hameensa alta.

— Näettekö?... Nukke... Mimi... Näettekö?

Ja enempiä Natasha ei voinut puhua (hänestä tuntui kaikki naurettavalta). Hän vaipui taas äitinsä helmaan ja nauraa helitti niin äänekkäästi ja heleästi, että kaikki, keimaileva vieraskin, väkisinkin hertyivät nauramaan.

— No, mene, mene tollukoinesi, — puhui äiti teeskennellyn ankarana sysäten tyttöä luotaan. — Tämä on nuorin tyttäreni, — hän sanoi, vieraaseen kääntyen.

Natasha nosti hetkeksi kasvonsa äidin pitsimanttelista ja katseli häntä silmiin läpi naurun kyynelten ja kätki taas päänsä helmaan.

Vieras, joka täten oli pakotettu ihaillemaan tätä perhekohtausta, piti velvollisuutenaan yhtyä siihen jollakin tavalla.

— Sanokaahan, rakkaani, — hän sanoi, kääntyen Natashaan, — miten on tämä Mimi teille sukua?

Varmaankin tytär?

Natashaa ei miellyttänyt tämä lapsellinen puhuttelutapa. Hän ei vastannut mitään, katsahti hän vain totisena vieraaseen.

Sillä välin oli nuori polvi: Boris — upseeri, ruhtinatar Anna Mihailovnan poika, Nikolai — ylioppilas, kreivin vanhin poika, Sonja — kreivin viidentoista vuotias veljentytär, ja pikku Petrusha — kreivin nuorin poika, asettuneet istumaan vierashuoneeseen. Selvästi huomasi, miten he koettivat hillitä itseään ja pidätellä sopivaisuuden rajoissa hilpeyttään ja iloaan, joita uhkasi heidän jokainen piirteensä. Huomasi, että sisähuoneissa, mistä he olivat tulleet sellaisella jyrillä, heillä oli ollut iloisempia keskusteluaineita kuin vierashuoneessa, missä puhuttiin kaupungin jouruista, ilmasta ja kreivitär Apraksinista. Silloin tällöin he vilkuilivat toisiinsa ja vaikea heidän oli pidättyä naurusta.

Nuorukaiset, ylioppilas ja upseeri, olivat lapsuuden ystävät ja samanikäiset; molemmat olivat he kauniit, mutteivät lainkaan toistensa näköiset. Boris oli vaaleanverevä, pitkä nuorukainen, jolla oli säännölliset, hienot piirteet ja rauhallisen kaunis ilme; Nikolai oli lyhyläntä kiharatukkainen, ja ilme hänen kasvoillaan oli avonainen. Hänen ylähuuleensa erotti jo mustia haivenia, ja hänen kasvosensa uhkuivat yritteliäisyyttä ja innostusta. Nikolai punastui tultuaan vierashuoneeseen. Huomasi, miten hän yritti jotain lausua, muttei keksinyt sopivaa; Boris taas oli heti kuin kotonaan ja kertoi rauhallisen leikillisesti, miten hän oli tuntenut Mimi-nuken tämän ollessa vielä nuori neitonen, jolloin sillä vielä oli ehjä nenä, ja miten se viimeisten viiden vuoden kuluessa on kovin vanhentunut ja saanut halkeaman kalloonsa. Tämän sanottuaan hän vilkaisi Natashaan. Tämä käänsi hänelle selkänsä, vilkaisi pikku veljeensä, joka silmät sirillään nauraa hihitti pakahtuakseen. Kun hän tunsu, ettei enää voi itseään hillitä, lähti hän huoneesta minkä pienistä jaloista lähti. Boris ei nauranut.

— Te olette luullakseni myös lähtöhommissa, äiti? Käskenkö tuomaan vaunut? — hän sanoi, kääntyen hymyillen äitiinsä.

— Olen, mene, mene, käske hankkiutumaan, — vastasi äiti hymyhuulin.

Boris pujahti hiljaa ovesta ja lähti Natashan jälestä; paksu poikanen lähti vihaisena heidän jälestään ja näytti aivan kuin olisi hän ollut kiukuissaan kun häntä toimissaan häirittiin.

XII.

Nuorista, lukuun ottamatta kreivittären vanhinta tytärtä (joka oli neljä vuotta Natashaa vanhempi ja käyttäytyi jo kuin aikuinen) ja vierasta neitiä, jäivät vierashuoneeseen Nikolai ja hänen serkkunsa Sonja. Sonja oli hentorakenteinen, pienen pieni tummanverevä neitonen, jonka pehmyt, mutta silti tulinen katse tuikehteli pitkien ripsien välitse. Hänellä oli kahteen kertaan pään ympäri kierretty paksu, musta palmikko, ja ihon väri oli hieman kellahtava kasvoissa ja erittäinkin paljaissa ohuissa, mutta siroissa, jänteivissä käsivarsissa ja kaulassa. Liikkeittensä sulavuuden, pienten jäsentensä pehmeiden ja joustavuuden ja jonkunverran hillityn, viekkaan käytöstapansa suhteen hän muistutti kaunista, vaikeikaan vielä täysin kehittynyttä kissanpoikaa, josta aikaa voittaen tulee viehättävä kissa. Hänen mielestään oli nähtävästi hienoa hymyilyllä ilmaista osanottonsa yhteiseen keskusteluun; mutta väkisinkin katselivat hänen silmänsä pitkien, tuuheiden ripsien alta armeijaan lähtevää serkkua sellaisella neitseellisen intohimoisella jumaloimisella, ettei hänen hymynsä hetkeksikään saattanut ketään viedä harhaan, ja selvästi huomasi, että kissanpoika oli istahtanut vain sentähden, että sitten rennommin saisi hyppiä ja leikkiä serkkunsa kanssa, kun hekin, kuten Boris ja Natasha, pääsisivät pujahtamaan vierashuoneesta.

— Niin, *ma chère*, — sanoi vanha kreivi, kääntyen vieraaseen ja osoittaen poikaansa Nikolaita. — Nyt on hänen ystävänsä Boris ylennetty upseeriksi, ja hän ei tahdo erota ystävästään; hän jättää sekä yliopiston että minut vanhuksen: hän lähtee armeijaan, *ma chère*. Ja hänelle kun oli jo paikka varattu arkistossa, ja kaikki oli hyvin. Onpas tämä ystävyttä! — sanoi kreivi kysyvästi.

— Niin, puhutaanhan, että sota on julistettu, — vieras sanoi.

— Kauvan on jo puhuttu, — kreivi sanoi. — Yhä puhutaan ja puhutaan, mutta siihen se aina jää. *Ma chère*, sepäs on ystävyttä! — hän toisti. — Hänestä tulee husaari.

Vieras ei tiennyt, mitä vastaisi, ravistihan vain päätään.

— Ei lainkaan ystävyttä, — vastasi Nikolai, ja hän punastui ja alkoi puolustautua aivan kuin olisi häntä halpamaisesti paneteltu. — Ei lainkaan ystävyttä, tunnen vain yksinkertaisesti, että luontoni vetää sotapalvelukseen.

Hän katsahti serkkunsa ja vieraaseen neitiin: molemmat katselivat häntä hyväksyvästi hymyillen,

— Tänäpä on meillä puolillisilla Pavlogradin husaarirykmentin eversti Schubert. Hän on ollut täällä lomalla ja vie Nikolain mennessään rykmenttiin. Mitäpä tehdä? — sanoi kreivi, kohauttaen harteitaan ja puhuen leikillisesti asiasta, joka nähtävästi oli tuottanut hänelle paljon surua.

— Olenhan teille jo sanonut isä kulta, — poika sanoi, — että jään luoksenne, jollette halua päästää minua. Mutta olen vakuutettu, etten muuhun kelpaa kuin sotapalvelukseen; ei ole minusta valtiomieheksi, ei virkamieheksi, sillä en saata salata, mitä tunnen, — puhui hän, yhä vilkkuen nuorekkaan veikistelevästi Sonjaan ja vieraaseen neitiin.

Kissanpoika oli imeytynyt häneen silmillään ja näytti joka hetki valmiilta alkamaan leikin ja näyttämään koko kissan luontonsa.

— No, no, hyvä! — sanoi vanha kreivi: — aina hän kiivastuu. Yhä vaan Bonaparte huumaa nuorten mielet; kaikki he ajattelevat, miten hän luutnantista tuli keisariksi. Miksei, suokoon Jumala, — hän lisäsi, huomaamatta vieraan pilkallista hymyä.

Aikuiset alkoivat puhella Bonapartesta. Julie, vieraan tytär, kääntyi nuoreen Rostoviin.

— Ikävä ettette ollut tuorstaina Arharovien luona. Oikein teitä ikävöin, — hän sanoi hellästi hymyillen.

Imarreltu nuorukainen siirsi lähemmäs vierasta neitiä nuoruuden veikistelevä hymy huulilla ja ryhtyi hymyilevän Julien kanssa keskusteluun, lainkaan huomaamatta, miten hänen teeskennelty hymynsä mustasukkaisuuden veitsenä viilsi Sonjan sydäntä. Hän oli kiukusta punastunut, mutta koetti kuitenkin hymyillä. Keskustelun kuluessa Nikolai katsahti Sonjaan. Tämä vilkasi häneen intohimoisen ilkeästi, pidätellen kyyneliään ja koettaen hymyillä, mutta äkkiä hän nousi ja lähti huoneesta. Nikolain vilkkaus hävisi. Kun keskustelu hiukan vain taukosi, lähti hän huolekkaan näköisenä huoneesta ja alkoi etsiä Sonjaa.

— Miten ovatkaan näiden nuorien salaisuudet valkeilla rihmoilla yhteen ommellut! — sanoi Anna Mihailovna, osoittaen poistuvaa Nikolaita. — *Cousinage dangereux voisinage*,^[15] hän lisäsi.

— Niin, — sanoi kreivitär, sittenkun nuorten huoneeseen tuoma auringon säde oli kadonnut, ja aivan kuin hän olisi vastannut kysymykseen, jota kukaan ei ollut tehnyt, mutta joka häntä alituisen vaivasi: kuinka paljon onkaan kärsitty vaivoja, kuinka paljon huolia, jotta heistä nyt saisimme iloita! Ja nytkin, toden totta, on enemmän huolta kuin iloa. Yhä vaan pelkään, yhä pelkään! Ovathan he siinä iässä, jolloin sekä tytöillä että pojilla on niin paljon vaaroja.

— Kaikki riippuu kasvatuksesta, — sanoi vieras.

— Tosiaan, olette oikeassa, — jatkoi kreivitär. — Näihin saakka olen, Jumalan kiitos, ollut lasteni ystävä, ja he luottavat minuun täydellisesti, — puhui kreivitär, ilmaisten näillä sanoillaan tuon useilla vanhemmilla niin tavallisen harhaluulon, ettei heidän lapsillaan muka ole mitään vanhemmiltaan salattavaa. — Tiedän, että aina olen oleva tyttärenteni ensimmäinen uskottu, ja että joskin Nikoljenka kuumaverisyydessään hulluttelee (pojille se on välttämätöntä), niin ei ainakaan noiden Pietarin herrain tapaan.

— Niin, verrattomia, verrattomia lapsia, — vakuutteli kreivi, jolla oli tapana ratkaista hänelle epäselvät asiat pitämällä kaikkea verrattomana. — Siinä ollaan, tahtoo tulla husaariksi! Mitäpä tehdä, *ma chère*!

— Miten suloinen olento onkaan nuorin tyttärenne, — sanoi vieras. — Ruutia.

— Niin, ruutia! kreivi sanoi. Hän on tullut minuun! Ja entäs hänen äänensä: vaikka puhunkin tyttärestäni, niin totuuden sanon, laulajatar hänestä tulee, toinen Salomoni. Olemme tuottaneet italialaisen häntä opettamaan.

— Eikö ole vielä aikaista? Sanotaan opintojen vahingoittavan ääntä tällä iällä.

— Oi, ei, joutavia! — kreivi sanoi. — Mitenkäs meidän äitimme kahden-kolmentoista vuotiaina menivät miehelään?

— Onpa Natashakin jo rakastunut Borikseen! Ei ole huonompia hänkään! — sanoi kreivitär hiljaa hymyillen ja katsellen Boriksen äitiin, ja hän jatkoi nähtävästi vastaten ajatuksilleen, jotka häntä viime aikoina yhä seurasivat: Siinä näette, jospa pitäisin häntä lujilla, jospa häntä kieltäisin... Jumala tietää, mitä he tekisivät salaviihkaa (kreivitär ajatteli: he suutelisivat toisiaan), mutta nyt tiedän Natashan jokaisen sanan. Itse hän illalla piipahtaa luokseni ja kertoo kaikki. Kenties häntä hemmoittelen; mutta luulenpa tosiaan, että näin on parempi. Vanhinta tyttärentäni pidin lujilla.

— Niin, minä olen aivan toisin kasvatettu, — sanoi hymyillen kaunis Vera.

Mutta hymy ei kaunistanut Veran kasvoja, kuten on laita muiden ihmisten; päinvastoin, hänen kasvonsa muuttuivat luonnottoman näköisiksi ja sentähden epämiellyttäväksi. Vera oli kaunis, hän ei ollut tyhmä, opintonsa olivat luisuneet hyvin, hän oli hyvin kasvatettu, hänellä oli miellyttävä ääni; hänen puheensa olivat tosia ja sattuvia; mutta kumma juttu; kun vieras ja kreivitär häneen vilkaisivat, tuntui heistä kummalta, miksi hän tämän sanoi, ja heistä tuntui epämiellyttävältä.

— Vanhimpain kanssa aina hullutellaan, heistä tahdotaan tehdä jotain tavatonta, — sanoi vieras.

— Miksi synnin salaisimme, *ma chère*! Kreivitär rakkaani viisasteli liiaksi Veraa kasvattaessaan, — sanoi kreivi. Mutta mitäs siitä! tulipa hänestä sentään oiva tyttö, — hän lisäsi, iskien hyväksyvästi Veralle silmää.

Vieraat nousivat ja lähtivät, luvaten saapua päivällisille.

— Onpa nämäkin tapoja! Istutaan istumistaan! — sanoi kreivitär, saatettuaan vieraat.

XIII.

Kun Natasha lähti juoksemaan vierashuoneesta, niin pysähtyi hän jo kasvihuoneeseen, alkoi kuunnella, mitä vierashuoneessa puheltiin ja odotteli Borista. Hän alkoi jo käydä kärsimättömäksi, polkasi jalkulaisellaan, ja itku kurkussa karvasteli, kun ei Borista heti kuulunut.

Mutta samassa alkoi kuulua askelia. Ne eivät olleet nopeita, ei hiljaisia, kuuluihan vain tuollainen nuorukaisen säädyllyinen astunta. Natasha hypähti vikkelaasti kukkasammioiden väliin ja piiloutui.

Boris pysähtyi keskelle huonetta, katsahti ympärilleen, pyyhkäisi tomun virkanuttunsa hihasta ja astui kuvastimen luo, ihailien siinä kauniita kasvojaan. Henkeään pidätellen tarkasteli Natasha piilopaikastaan, mitä Boris tekisi. Hän seiso hetkisen kuvastimen edessä, hymähti ja lähti astumaan ovelle. Natasha aikoi huutaa häntä, mutta muuttikin sitten mieltään. "Etsiköön", hän sanoi itsekseen. Tuskin oli Boris lähtenyt huoneesta, kun vierashuoneesta tulla tupsahti Sonja tulipunaisena ja kiukkuisasti sopertaen jotain kyynelten keskitse. Natasha aikoi heti juosta hänen luokseen, malttoi kuitenkin mielensä ja jäi piilopaikkaansa, aivan kuin taikahatun alle, nähdäkseen, mitä maailmassa tapahtui. Tämä tuotti hänelle aivan ominaista, uutta nautintoa. Sonja supisi jotain itsekseen ja tähyteli vierashuoneen ovea. Nikolai astui huoneeseen.

— Sonja! mikä sinun on! onko mahdollista? — sanoi Nikolai, juosten Sonjan luo.

— Ei mikään, ei mikään, jättäkää minut rauhaan! — Hän alkoi itkeä.

— Ei, kyllä tiedän.

— Jos tiedätte, niin on hyvä, menkää sitten Julien luo.

— So-o-onja! yksi sana! Voitko näin kiusata itseäsi ja minua luulottelujen perustalla? — puhui Nikolai ja tarttui hänen käteensä.

Sonja ei irroitannut kättään ja herkesi itkemästä. Natasha ei liikahtanut, ei edes hengittänyt ja katseli loistavin silmin piilopaikastaan. "Mitähän nyt tapahtuu?" hän ajatteli.

— Sonja! maailma on minulle turhuus! Sinä olet kaikkeni, — puhui Nikolai. — Näytän sen sinulle.

— Minua ei miellytä tuollaiset puheet.

— En jatka, annahan anteeksi, Sonja! Hän veti tytön luokseen ja suuteli häntä.

"Voi, miten kaunista!" — ajatteli Natasha, ja kun Nikolai ja Sonja olivat lähteneet huoneesta, nousi hänkin piilopaikastaan, lähti heidän jälestään ja kutsui Boriksen luokseen.

— Boris, tulkaa tänne, — sanoi hän viekkaan merkitsevästi. — Minun täytyy puhua teille eräs asia. Tänne, tänne, — hän puhui ja vei Boriksen kasvihuoneeseen, siihen paikkaan, missä oli ollut kätkeytyneenä kukkasammioiden keskellä.

Boris kulki hymyillen hänen jälessään.

— Mikä on sitten se *eräs asia*? — hän kysyi.

Natasha hämmentyi, katsahti ympärilleen ja huomattuaan kukkasammioilla nukkensa kumartui sitä ottamaan.

— Suudelkaa nukkea, — hän sanoi.

Boris katseli hellän tutkivasti hänen kiihtyneitä kasvojaan eikä vastannut mitään.

— Ettekö tahdo? Tulkaa sitten tänne, — hän sanoi, meni edemmäs kukkain keskeen ja heitti nuken kädestään. — Likemmäs, likemmäs! — hän kuiskasi.

Hän tarttui Boriksen hihankäänteeseen, ja hänen ihanilla kasvoillaan kuvastuivat juhlallisuus ja pelko.

— Tahdotteko sitten minua suudella? — kuiskasi hän tuskin kuuluvasti, katsellen hymyhuulin Borista kulmainsa alta ja oli vähällä itkeä mielenliikutuksesta.

Boris punastui.

— Miten olette naurettava, Natasha, — hän sanoi, kumartui tytön puoleen, käyden yhä punasemmaksi, mutta ei tehnyt mitään, odottihan vain.

Natasha hypähti yhtäkkiä kukkasammioille, niin että tuli Borista pitemmäksi, kiersi ohuet, paljaat kätösensä Boriksen kaulalle ja siuhtaistuaan päänheitolla hiukset niskalleen hän suuteli häntä keskelle suuta.

Samassa hypähti hän lattialle, puikahti sammioiden keskitse kukkain taakse ja jäi sinne seisomaan pää rinnoille vaipuneena.

— Natasha, — sanoi Boris, — te tiedätte, että teitä rakastan, mutta...

— Oletteko rakastunut minuun? — keskeytti hänet Natasha.

— Olen rakastunut, mutta älkäämme enää tehkö, mitä juuri... Vielä neljä vuotta... Sitten pyydän teidän kättänne.

Natasha alkoi miettiä.

— Kolmetoista, neljätoista, viisitoista, kuusitoista ... luki hän ohuvilla sormillaan. — Hyvä! Onko päätetty?

Ja riemun ja rauhan hymy valaisi hänen kiihtyneet kasvonsa.

— Päätetty! Boris sanoi.

— Iäksikö? — tyttö sanoi. — Kuolemaanko saakka? Ja tartuttuaan Boriksen käsivarteen lähti Natasha onnesta säteilevänä työhuoneeseen.

XIV.

Kreivitär väsyi siihen määrin vieraskäynneistä, että kieltäytyi enää ketään ottamasta vastaan, ja ovenvartijaa käskettiin kaikinmokomin käskemään päivällisille kaikki onnittelijat. Kreivitär tahtoi kahdenkesken puhella lapsuudenystävänsä, ruhtinatar Anna Mihailovnan kanssa, jota hän ei vielä hyvällisesti ollut tavannut tämän Pietarista paluun jälkeen. Anna Mihailovna kauniine, itkettyneine kasvoineen siirsihe lähemmäs kreivittären nojatuolia.

— Sinulle puran sydämeni, — sanoi Anna Mihailovna. — Vähän on meitä enää elossa muinaisia ystäviä! Siksi onkin minulle niin kallis sinun ystävytytesi.

Anna Mihailovna katsahti Veraan ja vaiken. Kreivitär puristi ystävättärensä kättä.

— Vera, — sanoi kreivitär, kääntyen vanhimpaan tyttärensä, josta hän nähtävästi ei pitänyt. — Ettekö lainkaan käsitä? Etkö todellakaan huomaa, että olet täällä liikaa? Mene siskojen luo, tahi...

Kaunis Vera hymähti ylenkatseellisesti eikä näyttänyt lainkaan loukkautuneen.

— Jospa jo aikoja sitten olisitte sanoneet, äitiseni, niin heti olisin poistunut, — hän sanoi ja lähti omaan huoneeseensa.

Mutta kulkiessaan työhuoneen läpi hän huomasi kummankin akkunan luona parin istumassa. Hän pysähtyi ja hymyili pilkallisesti. Sonja istui aivan Nikolain vieressä, joka kopioi hänelle runoesikoisiaan. Boris ja Natasha istuivat toisen akkunan luona ja vaikenivat huomattuaan Veran. Sonja ja Natasha katsahivat syyllisen, mutta silti onnellisen näköisinä Veraan.

Oli hauskaa ja liikuttavaa katsella näitä rakastuneita tyttösiä, mutta Verassa tämä näkö ei nähtävästi herättänyt mieluisia tunteita.

— Kuinka monasti olen teitä pyytänyt jättämään tavarani rauhaan, — hän sanoi, — onhan teillä oma huoneenne.

Hän otti Nikolailta mustetolpon.

— Heti paikalla, heti paikalla, — sanoi Nikolai, kastaen kynäänsä.

— Kaikki te teette sopimattomaan aikaan, — sanoi Vera. Vierashuoneeseenkin äsken juoksite, niin että kaikki saimme hävetä teidän puolestanne.

Vaikkakin hän puhui totta, tahi kenties juuri sentähden, ei kukaan hänelle vastannut, katsahtivathan vain kaikki neljä toisiinsa. Vera ei pitänyt kiirettä, vaan seisoi paikallaan mustetolppo kädessä.

— Ja minkälaisia salaisuuksia saattaa olla teidän iällänne Boriksen ja Natashan ja teidänkin välillä — pelkkiä tyhmyyksiä!

— Entäs sitten, Vera? Eihän tämän asian pitäisi sinua liikuttaa? — puheli hiljaa ja puolustavasti Natasha.

Hän oli tänään nähtävästi entistään ystävällisempi ja lempeämpi kaikille.

— Sangen tyhmää, — Vera sanoi, — häpeän puolestanne. Mitä salaisuuksia?...

— Kullakin on omat salaisuutensa. Emmehän mekään häiritse sinua Berginesi, — sanoi Natasha kiivastuen.

— Luulenpa, ettette voi häiritä, — sanoi Vera, — sillä en käyttäydy milloinkaan sopimattomasti. Mutta sanonpas äidille, miten sinä käyttäydyt Boriksen kanssa.

— Natalia Iljinetshna käyttäytyy verrattomasti, — sanoi Boris, — en voi valittaa.

— Heretkää, Boris, te olette sellainen valtiomies (tätä sanaa käyttivät lapset usein ja antoivat sille oman, ominaisen merkityksen), onpa oikein ikävää, — sanoi Natasha loukkautuneen värisevällä äänellä. — Miksi hän minua ahdistaa? Sinä et koskaan tätä käsitä, — hän sanoi, kääntyen Veraan, — sillä et ole koskaan ketään rakastanut; sinulla ei ole sydäntä, olet ainoastaan *madame de Genlis* (tämän haukkumanimen, jota pidettiin sangen loukkaavana, oli Veralle antanut Nikolai), ja sinun mielitehtäviäsi on toisten kiusaaminen. Keimaile Berginesi niin paljon kuin sinua haluttaa, — puhui Natasha kiivaasti.

— En toki sentään vieraiden aikana juoksentele nuorten miesten jälissä...

— Onpa hän taas saavuttanut tarkoituksensa, — sanoi Nikolai, — on tarpeekseen lasketellut hävyttömyyksiä ja saattaa kaikki pahalle tuulelle. Menkäämme lastenhuoneeseen.

He nousivat kuin säikähtynyt lintuparvi ja lähtivät nelisin huoneesta.

— Minua on loukattu, mutta minä en ole ketään loukannut, — sanoi Vera.

— *Madame de Genlis! Madame de Genlis!* — huutelivat nauravat äänet oven takaa.

Kaunis Vera, joka oli aikaansaanut tällaisen kiusoittavan, ikävän mielialan, hymähti huolettomasti eikä hän vähääkään näyttänyt välittävän loukkauksista. Hän astui kuvastimen luo ja korjaili tukkaansa ja vyötintään. Kauniita kasvojaan katsellessaan hän näytti entistään kylmemmältä ja rauhallisemmalta.

— *Ah chère*, — puheli kreivitär, — ei ole minunkaan elämäni ollut pelkkää kukkasten ja ruusujen keskellä kulkemista. Tiedänhän toki, ettei omaisuutemme kauvankaan enää kestä tällä menolla! Ja kaikkeen on syynä klubi ja Elien hyvyys. Luuletko, että lepäämme, kun asumme maalla? Teatterit, metsästysretket ja Jumala ties mitä kaikkea onkaan. Mutta mitäpä minusta on puhuttavaa! Mutta miten oletkaan sinä kaikki järjestänyt? Usein sinua ihmettelen, *Annette*, miten sinä vielä vanhanakin yksin mennä viiletät kievarin kuomussa milloin Moskovaan, milloin Pietariin, käyt ministerit ja mahtavat ja kaikkien kanssa tulet toimeen, todellakin ihmettelen. Sanohan, miten kaikki on näin hyvin mennyt? Minäpä en vain sellaiseen pystyisi.

— Voi, rakkaani, — vastasi ruhtinatar Anna Mihailovna. — Varjelkoon sinua Jumala tuntemasta, miten raskasta on jäädä leskeksi turvattomana pojan kanssa, jota rakastat jumaloimiseen saakka. Kaikkea silloin opit, — hän jatkoi jonkinlaisella ylpeydellä. — Käräjöimiseni on minut opettanut. Jos haluan tavata jonkun noista pomoista, niin kirjoitan kirjelappusen: "ruhtinatar se ja se haluaa tavata sen ja sen", ja ajan ajurilla kerran, toisen, kolmannen, neljännen, kunnes saan asiani ajetuksi. Minusta on yhdentekevää, mitä minusta ajatellaan.

— No niin, kenen puoleen käännyt Borjenkan asiassa? — kysyi kreivitär. — Onhan sinun poikasi jo kaartin upseeri, mutta minun Nikolushkani yhä vielä junkkari. Ei ole kuka hommaisi. Kenen puoleen käännyt?

— Ruhtinas Vasilin. Hän oli sangen ystävällinen. Heti suostui kaikkeen, ilmoitti keisarille, — puhui Anna Mihailovna riemuissaan, täydellisesti unohtaen nöyrytyksen, mikä vei hänet perille.

— Onko hän vanhentunut, ruhtinas Vasili? — kysyi kreivitär. — En ole häntä tavannut sitten teatterinäytäntöjemme Rumjantsovien luona. Varmaankin on hän minut unohtanut, *il me faisait la cour*,^[16] — muisteli kreivitär hymyillen.

— Yhä ennallaan, — vastasi Anna Mihailovna, — ystävällinen ylenmäärin. Valta-asema ei ole lainkaan mennyt hänelle päähän. "Olen pahoillani, rakas ruhtinatar, että liian vähän voin tehdä hyväksenne", hän sanoi: "käskekää". Ei, hän on kelpo ihminen ja verraton sukulainen. Mutta sinä tiedät, *Nathalie*, miten poikaani rakastan. Hänen onnekseen teen mitä tahansa. Mutta asiani ovat niin huonot, — jatkoi Anna Mihailovna surullisesti ja ääntään vaimentaen, — niin huonot, että olen nykyään kauheassa asemassa. Onneton käräjäjuttuni nielee koko omaisuuteni eikä siitä huolimatta lainkaan edisty. Ajattelehan, että tällä erää minulla tuskin on kymmenkopeekkaista, enkä tiedä, miten varustaisin Boriksen. (Hän otti taskustaan nenäliinan ja alkoi itkeä). Tarvitsen viisisataa ruplaa, ja minulla on kaikkiaan kahdenkymmenen viiden ruplan seteli pahanen. Minä olen sellaisessa asemassa... Kaikki toiveeni perustan ruhtinas Kirill Vladimirovitsh Besuhoviin. Jollei hän tahdo auttaa ristipoikaansa — hänhän on Borjan risti-isä — ja määrää jotain hänen elatuksekseni, niin hukkaan ovat menneet kaikki hommani: en mitenkään saata häntä varustaa.

Kreivitär itkeä tihusteli ja mielti jotain itseksensä.

— Usein ajattelen, kenties se on synnin työtä, — puhui ruhtinatar, — mutta usein ajattelen: yksinään elelee ruhtinas Kirill Vladimirovitsh Besuhof ... tämä suunnaton omaisuus ... ja miksi hän elää? Elämä on hänelle taakaksi, mutta Borja on vasta elämänsä keväässä.

— Varmaankin hän jotain jättää Borikselle, — sanoi kreivitär.

— Jumala sen tietää, rakas ystäväiseni! Pohatat ja ylimykset ovat tavallisesti sangen itsekkäitä. Lähden kuitenkin hetipaikalla Borjan kanssa hänen luokseen ja puhun suuni puhtaaksi. Ajatelkoot minusta, mitä tahtovat, minusta on yhdentekevää, kun poikani kohtalo siitä riippuu. (Ruhtinatar nousi seisaalleen). Nyt on kello kaksi, neljältä on teillä puoliset. Ehdin kyllä käydä.

Ja toimekkaan pietarilaisen rouvan tavoin, joka taitaa käyttää aikaa hyväkseni, hän lähetti noutamaan poikansa ja tämän kanssa hän poistui eteiseen.

— Hyvästi, rakkaani, — sanoi hän kreivittärelle, joka oli tullut saattamaan heitä ovelle, — toivota minulle menestystä, — hän lisäsi kuiskaten, jottei poika kuulisi.

— Lähdettekö ruhtinas Kirill Vladimirovitshin luo, rakkaani? — kysyi kreivi ruokahuoneesta ja tulla tuupersi hänkin eteiseen. — Jos hän on parempi, niin kutsukaa Pierre meille päivällisille. Onhan hän ennenkin ollut meillä tanssimassa lasten kanssa. Kutsukaa välttämättä, *ma chère*. Saammepa nähdä, miten Taras tänään kunnostautuu. Hän sanoo, ettei ole ollut kreivi Orlovilla sellaisia päivällisiä kuin on meillä tänään.

XV.

— *Mon cher Boris*, — sanoi Anna Mihailovna pojalleen, kun kreivitär Rostovin vaunut, joissa he ajoivat, kääntyivät oljilla katetulta kadulta kreivi Kirill Vladimirovitsh Besuhovin avaraan pihaan. — *Mon cher Boris* — sanoi äiti päästellen kättään vanhan kaapunsa alta ja sovitellen sitä arasti ja hyväillen poikansa kädelle, — ole ystävällinen, ole huomaavainen. Kreivi Kirill Vladimirovitsh on sentään risti-isäsi, ja hänestä riippuu tuleva kohtalosi. Muista tämä, *mon cher*, ole rakastettava, niinkuin sinä taidat olla...

— Jos vain tietäisin että tästä, seuraisi muutakin kuin häpeää... — vastasi poika kylmästi. Mutta olen teille luvannut, teen tämän teidän tähtenne.

Vaikka ovenvartija näkikin vaunujen seisovan pääkäytävän edustalla, ei hän erityisesti kiirehtinyt vieraita vastaan, katsahti vain heihin tutkivasti. Anna Mihailovna ei käskenyt ilmoittamaan tulostaan, vaan lähti poikineen astumaan kuvapatsasrivien keskitse lasikuistiin. Katsahdettuaan

merkitsevästi Anna Mihailovnan kuluneeseen kaapuun ovenvartija kysyi, ketä he halusivat tavata, ruhtinattariako vai kreiviä, ja saatuaan tietää, että vieraat halusivat tavata kreiviä, hän ilmoitti, että hänen ylhäisyytensä on käynyt huonommaksi eikä ketään enää päästä luokseen.

— Lähtekäämme siis, — sanoi Boris ranskaksi.

— *Mon ami!* — sanoi äiti rukoilevalla äänellä, koskettaen taas poikansa kättä, aivan kuin tämä koskettaminen olisi voinut rauhoittaa tai rohkaista poikaa.

Boris oli vaiti ja riisumatta sinelliään hän kysyvästi katseli äitiään.

— Kyyhkyseni, — sanoi Anna Mihailovna lempeällä äänellä, ovenvartijaan kääntyen, — tiedän kreivi Kirill Vladimirovitshin olevan sangen sairaan ... sentähden olen saapunutkin ... olen hänen sukulaisensa... En häntä häiritse, kyyhkyseni... Minun tarvitsisi välttämättä tavata ruhtinas Vasili Sergejevitsh: täällähän hän majailee. Ilmoita, tee hyvin.

Ovenvartija nykäsi synkkänä yläkertaan vievää johtorihmaa ja kääntyi selin Anna Mihailovnaan.

— Ruhtinatar Drubetskoi ruhtinas Vasili Sergejevitshin luo, — huusi hän palvelijalle, joka hännystakissa, pitkissä sukissa ja solkikengissä juoksi yläkerrasta ja kurottautui katsomaan kaidepuun ylitse.

Anna Mihailovna korjaili värjättyä silkkipukuaan, katsahti seinällä riippuvaan venetsialaiseen kuvastimeen ja lähti reippaana läntistyneissä kengissään nousemaan matoilla peitettyjä portaita myöten yläkertaan.

— Rakkaani, olet minulle luvannut, — puheli Anna Mihailovna pojalleen ja rohkaisi häntä kädenkosketuksella.

Silmät alas luotuina poika rauhallisena astui äitinsä jälissä.

He tulivat saliin, mistä eräs ovi vei ruhtinas Vasilille varattuihin suojiin.

Kun he olivat tulleet keskelle huonetta ja juuri aikoivat pyytää erästä vanhaa palvelijaa osoittamaan heille tietä, käännähti erään oven pronssinen ripa, ja saliin astui ruhtinas Vasili samettisessa arkinutussa ja ainoastaan yksi risti rinnalla. Hän saattoi kaunista mustatukkaista miestä. Tämä mies oli kuuluisa pietarilainen lääkäri Lorrain.

— Se on sitten varma? — puhui ruhtinas.

— *Mon prince, "errare humanum est", mais...*^[17] — vastasi lääkäri sorakielisesti ja lausuen latinalaiset sanat ranskalaiseen tapaan.

— Hyvä, hyvä...

Huomattuaan Anna Mihailovnan ja hänen poikansa ruhtinas pysähtyi, nyökäytti päällään lääkärielle ja sanaakaan sanomatta, kysyväinen ilme kasvoilla hän astui heidän luokseen. Boris huomasi, miten hänen äitinsä kasvot yhtäkkiä kävivät syvän surullisiksi, ja tämä sai hienon hymyn hänen huulilleen.

— Niin, miten surullisissa olosuhteissa tapaammekaan toisemme, ruhtinas... Mutta, miten voi rakas sairaamme? — kysyi Anna Mihailovna, aivan kuin ei olisi huomannutkaan ruhtinaan kylmää, loukkaavaa, tuijottavaa katsetta.

Ruhtinas katsahti käsittämättömän kysyvästi, ensin Anna Mihailovnaan ja sitten Borikseen. Boris kumarsi kohteliaasti. Vastaamatta tähän kumarrukseen ruhtinas Vasili kääntyi Anna Mihailovnaan ja vastasi tämän kysymykseen päin ja huulten liikkeellä, josta voi päätellä, että sairaan tila oli ylen huono.

— Todellako? — huudahti Anna Mihailovna. — Ah, tämä on kauheata! Hirveätä ajatella... Tämä on poikani, — hän lisäsi, osoittaen Borista. — Hän tahtoi itse tulla teitä kiittämään.

Boris kumarsi vielä kerran kohteliaasti.

— Uskokaa, ruhtinas, äidin sydän ei koskaan unhota, mitä olette hyväksenne tehneet.

— Olen iloinen, kun olen voinut tehdä teille hyväntuon, rakas Anna Mihailovna, — sanoi ruhtinas Vasili, korjaten rintaröyhellystään, ja hänen liikkeistään sekä äänestään saattoi huomata, miten hän täällä Moskovassa kohteli Anna Mihailovnaa vielä paljon suojelevan armollisemmin kuin Pietarissa Annette Schererin illanvietossa.

— Koettakaa palvella hyvin ja olla kelpo mies, — hän lisäsi, ankarasti katsahtaen Borikseen. — Olen iloinen... Oletteko täällä lomalla? — puhua jonotti hän yksitoikkoisella äänellään.

— Odotan määräystä, teidän ylhäisyytenne, lähteäkseni uuteen palveluspaikkaani, — vastasi Boris. Eikä hän näyttänyt vähääkään suuttuneen ruhtinaan karkeasta puhetavasta, muttei myöskään koettanut keskustelua jatkaa, vastailihan vain rauhallisesti ja kunnioittavasti, niin että ruhtinas lopulta häneen katsahti tutkivasti.

— Asutteko äitinne luona?

— Asun kreivitär Rostovin luona, — vastasi Boris, lisäten taas: teidän ylhäisyytenne.

— Sen Ilja Rostovin luona, joka on naimisissa Nathalie Shinshinin kanssa, — sanoi Anna Mihailovna.

— Tiedän, tiedän, — sanoi ruhtinas Vasili värittömällä äänellään. — En koskaan ole voinut käsittää, miten Nathalie meni tuolle rähjäiselle karhulle. Hänhän on typerä ja naurettava henkilö. Ja sitäpaitsi kuuluu hän olevan peluri.

— Mutta sangen hyvä ihminen, ruhtinaani, — huomautti Anna Mihailovna, liikuttavasti hymyillen, aivan kuin kreivi Rostof hänenkin mielestään ansaitsisi tuollaisen tuomion, mutta hän sentään pyytää armahtamaan ukko rukkaa. — Mitä lääkärit sanovat, — jatkoi hän hetken kuluttua, ja taas ilmaisivat hänen itkettyneet kasvonsa syvää surua.

— Vähän toiveita, — ruhtinas vastasi.

— Ja minä niin tahtoisin vielä kerran kiittää *setää* kaikesta hyvästä, josta minä ja Borja olemme hänelle kiitollisuuden velassa. Borja on hänen ristipoikansa, — lisäsi hän sellaisella äänenpainolla aivan kuin olisi tämän tiedon pitänyt suurestikin ilahuttaa ruhtinas Vasilia.

Ruhtinas Vasili vaipui mietteisiinsä ja rypisti kulmiaan. Anna Mihailovna luuli käsittäneensä, että ruhtinas Vasili luulee häntä kilpailijakseen kreivi Besuhovin peruihin. Hän kiirehti rauhoittamaan ruhtinasta.

— Jollen niin syvästi ja todellisesti rakastaisi *setää*, — hän sanoi, erityisen vakuuttavasti ja samalla huolettomasti lausuen *setä* sanan: — tunnen hänen luonteensa, se on jalo ja suora, mutta ovathan vain ruhtinattaret hänen kuolinvuoteellaan... He ovat vielä nuoria... — Hän kallisti päänsä ja lisäsi kuiskaten: — onko hän täyttänyt viimeisen velvollisuuden, ruhtinas? Miten kalliita ovatkaan nämä viimeiset hetket! Kauheampaahan ei voi olla, häntä täytyy valmistaa, jos hän on niin huono. Me, naiset, ruhtinas (hän hymyili hellästi), aina tiedämme, miten on puhuttava näistä asioista. Pitäisi välttämättä tavata hänet. Joskin se minulle on raskasta, niin olenhan minä tottunut kärsimään.

Ruhtinas nähtävästi ymmärsi hänen tarkoituksensa ja käsitti myös, kuten Annette Schererin illanvietossakin, ettei Anna Mihailovnasta helpolla pääse.

— Eiköhän häntä rasita tämä kohta, rakas Anna Mihailovna, — hän sanoi. — Odottakaamme iltaan, lääkärit sanovat taudin selän silloin taittuvan.

— Mutta mahdoton on odottaa tällä hetkellä. Ajatelkaahan, että on kysymyksessä hänen sielunsa pelastus... Voi! On kauheata, kristityn velvollisuus...

Sisäsuojista johtava ovi avautui, ja saliin astui eräs kreivin sisarentyttäristä. Hän oli synkän ja kylmän näköinen, ja hänellä oli jalkoihin nähden ylettömän pitkä vartalo.

Ruhtinas Vasili kääntyi häneen.

— No, miten on hänen laitansa?

— Yhä ennallaan. Mutta mitä ajattelette tästä melusta... — sanoi hän tarkastaen Anna Mihailovnaa aivan kuin vierasta.

— Ah, rakkaani, en ollut teitä tuntea, — sanoi Anna Mihailovna, hymyillen onnellisen näköisenä ja mennä sipsutti kreivin sisarentyttären luo. — Olen vasta juuri saapunut, olen valmis auttamaan teitä *sedän* hoitamisessa. Käsitän, miten olette kärsineet, — hän lisäsi myötätuntoisesti, silmiään nostellen.

Ruhtinatar ei vastannut sanaakaan, eikä edes hymähtänyt, ja poistui samassa huoneesta. Anna Mihailovna otti hansikkaat käsistään, heittäytyi valloittamallaan asemalla nojatuoliin ja pyysi ruhtinas Vasilia istuutumaan vierelleen.

— Boris! — sanoi hän pojalleen hymyhuulin: — minä pistäydyn hetkiseksi kreivi-sedän luo, mene sinä, ystäväni, siksi aikaa Pierren luo, mutta älä vaan unohda ilmoittaa Rostovien kutsuja. He kutsuvat hänet päivällisille. Mahtaneeko hän lähteä? — kysyi hän ruhtinaaseen kääntyen.

— Aivan varmaan, — sanoi ruhtinas, joka nähtävästi oli käynyt kättyiseksi. — Olen sangen iloinen, jos vapautatte minut tästä nuorukaisesta... Istua jököttää täällä. Kreivi ei kertaakaan ole häntä kysynyt.

Hän kohautti harteitaan. Palvelija kuletti Borista portaita alas, toisia ylös, ja he saapuivat lopulta Pietari Kirillovitshin luo.

XVI.

Pierreltä jäi kun jäikin elämänuran valinta, ja hänet oli tosiaankin karkoitettu Pietarista Moskovaan hurjistelun tähden. Juttu, joka hänestä kerrottiin Rostovien nimipäivillä oli tosi. Pierre oli ollut mukana sitomassa poliisia karhun selkään. Hän oli saapunut jokunen päivä sitten ja asettunut, kuten tavallisesti, asumaan isänsä taloon. Vaikka hän arvasikin, että hänen urotyönsä Moskovassa jo tiedettiin, ja että hänen isäänsä ympäröivät naiset, jotka aina olivat häntä vihanneet, käyttäisivät tarkoituksiinsa tätä tapausta saadakseen kreivin häneen suuttumaan, lähti hän kuitenkin heti saavuttuaan isänsä suojiin. Astuttuaan vierashuoneeseen, missä ruhtinattaret tapansa mukaan istuivat ompelukehysten ääressä, hän tervehti naisia. Heitä oli kaikkiaan kolme, pitkävartaloinen, ankarannäköinen neitonen, joka niin tylästi kohteli Anna Mihailovnaa; molemmat nuoremmat sisaret olivat sievosiä, punaposkisia neitosia ja suuresti toistensa näköisiä, toisen erotti sentään ylähuulesta olevasta luomasesta, joka häntä suuresti somisti. Pierre otettiin vastaan kuin kuolleista noussut tai ruttoinen. Vanhin ruhtinatar lopetti lukemisen ja katsahti häneen pelästynein silmin; luomittoman sisaren kasvoilla oli sama ilme; nuorin, luomihuuli, joka luonteeltaan oli iloinen ja leikkisä, kyyristyi ompelukehyksiin salatakseen hymyn, jonka varmaankin seuraavan kohtauksen hauskuus oli hänen huulilleen houkutelut. Hän kumartui yhä

syvemmälle ja oli tutkivinaan mallin kuvioita, vaivoin pidätellen naurua.

— Terve, serkkuseni, — sanoi Pierre. — Ettekö tunne minua enää?

— Tunnen teidät liian hyvin, liian hyvin.

— Miten on kreivin terveyden laita? Voinko tavata hänet? — kysyi Pierre kömpelösti, kuten tavallisesti, mutta hämmentymättä.

— Kreivi kärsii sekä ruumiillisesti että siveellisesti, ja te tietääkseni olette tehneet voitavanne lisätäkseen hänen siveellisiä kärsimyksiään.

— Voinko tavata kreivin? — toisti Pierre.

— Hm! Jos tahdotte hänet tappaa, lopen tappaa, niin menkää hänen luokseen. Olga käyhän katsomaan, onko sedän lihaliemi valmis, pian on aika, — lisäsi hän, osoittaakseen Pierrelle, miten hyvää huolta he pitävät hänen isästään, kun hän taas osaltaan tuottaa hänelle pelkkää harmia.

Olga lähti huoneesta. Pierre seisoi hetkisen, katsahti sisaruksiin ja kumartaen heille sanoi:

— Lähden siis omaan huoneeseeni. Ilmoittakaa, milloin voin hänet tavata.

Hän lähti, ja hänen jälkeensä kuului luomihuulen kirkas, hillitty nauru.

Seuraavana päivänä saapui ruhtinas Vasili ja asettui asumaan kreivin taloon. Hän kutsutti Pierren luokseen ja puhui hänelle:

— Rakkaani, jos täällä elätte Pietarin tapaan, on loppunne ikävä; muuta sanottavaa minulla teille ei ole. Kreivi on sangen, sangen sairas: on viisaampaa, ettet häntä lainkaan tapaa.

Tämän jälkeen ei Pierreä enää häiritty, ja hän vietti päiväkaudet yksinään huoneessaan.

Kun Boris astui Pierren huoneeseen, asteli tämä pitkin huoneensa lattiaa, silloin tällöin pysähdellen nurkissa, tehden uhkaavia liikkeitä seinää vastaan, aivan kuin hän miekalla olisi lävistänyt näkymättömän vihollisensa. Hän katseli uhkaavana lasiensa yli, alkoi jälleen astua, mutisten epäselviä sanoja, kohautellen harteitaan ja levitellen käsiään.

— Englannista loppu, — hän puheli, rypistäen kulmiaan ja osoittaen jotakuta sormellaan. — Pitt kansakunnan ja kansain oikeuden kavaltajana tuomitaan...

Mielikuvituksissaan hän oli itse Napoleon ja oli tämän sankarinsa seurassa kulkenut jo vaarallisen Pas de Calais'n poikki ja valloittanut Lontoon, muttei ehtinyt vielä loppuun julistaa Pittin tuomiota, kun huomasi huoneessaan nuoren, solakan, kauniin upseerin. Hän pysähtyi. Pierre oli viimeksi nähnyt Boriksen tämän ollessa neljäntoista vuotias eikä häntä enää tuntenut; mutta siitä huolimatta tarttui hän hänen käteensä iloisen kiivaasti, joka oli niin ominaista hänen käytöstavalleen, ja hymyili ystävällisesti.

— Tunnetteko minut vielä? — kysyi Boris, hymyillen rauhallisen viehkeästi. — Saavuimme äidin kanssa kreiviä tervehtimään, mutta hän ei ole luullakseni aivan terve.

— Niin, hän lienee sairas. Häntä yhä häiritään, — Pierre vastasi, koettaen muistutella, ken tämä nuori mies olisi.

Boris huomasi, ettei Pierre häntä tunne, muttei pitänyt sentään välttämättömänä mainita nimeään, katselihan vain häntä suoraan silmiin, vähääkään hämmentymättä.

— Kreivi Rostof pyytää teitä tänään luokseen päivällisille, — sanoi hän jotenkin pitkän ja Pierrelle tuskallisen vaitiolon jälkeen.

— Vai niin! Kreivi Rostof! — huudahti Pierre iloisena. — Te olette niin muodoin hänen poikansa Ilja. Ajatelkaahan, etten teitä heti ensi näkemältä tuntenut. Muistatteko, kun kävimme *m—me* Jaegout'n kanssa Varpusvuorilla ... siitä on jo kauvan.

— Te olette erehtynyt, — sanoi vitkaan Boris, avonainen ja jonkunverran pilkallinen hymy huulilla. — Olen Boris, ruhtinatar Anna Mihailovna Drubetskoin poika. Isä-Rostovin nimi on Ilja, pojan Nikolai. Ja ketään *m—me* Jacquot'a en tunne.

Pierre huitasi käsillään ja päällään aivan kuin olisi hyttysiä tai mehiläisiä torjunut.

— Voi kumminkin! olen aivan sekasin. Moskovassahan on minulla niin paljon sukulaisia! Te olette Boris ... tosiaankin. Olemmehan nyt vihdoinkin selvillä. Mutta, mitä arvelette Boulognen retkestä? Englantilaisethan perii paha, jos Napoleon vain pääsee kanaalin poikki? Pidän retkeä sangen mahdollisena. Kunpa vain Villeneuve ei päästäisi sopivaa hetkeä käsistään!

Boris ei tiennyt mitään Boulognen retkestä, sillä hän ei lueskellut sanomalehtiä, ja Villeneuvon nimen hän kuuli ensi kerran elässään.

— Meitä moskovalaisia huvittavat enemmän päivälliset ja jourut kuin politiikka, — hän sanoi rauhallisella, pilkallisella äänellä. — Tästä asiasta en mitään tiedä enkä siis myöskään mitään siitä voi lausua. Moskovaa huvittavat jourut enin, — hän jatkoi. — Nykyään puhutaan teistä ja kreivistä.

Pierre veti suunsa hyvänsuopaan hymyyn, aivan kuin olisi pelännyt puhekumppalinsa lausuvan jotain sellaista, jota sittemmin katuisi. Mutta Boris puhui täsmällisesti, selvästi ja kuivasti, katsellen suoraan Pierren silmiin.

— Moskovalaisilla ei muuta tehtävää olekkaan kuin jouruilla, — hän jatkoi. — Kaikki pohtivat nykyään kysymystä, kenelle kreivi jättää omaisuutensa, vaikka hän kenties jää viimeiseksi meistä eloon, jota sydämestäni toivon...

— Niin, tämä on sangen raskasta, — tarttui Pierre puheeseen, — sangen raskasta.

Pierre yhä vain pelkäsi upseerin huomaamatta ryhtyvän sopimattomia puhumaan.

— Mutta teistä varmaankin tuntuu siltä, — puhui Boris, hieman punastuen, mutta ääntään ja asentoaan muuttamatta, — teistä varmaankin tuntuu siltä, kuin ihmiset vain sentähden tätä asiaa pohtisivat, että heillekin jotain tipahtaisi pohatan aarteista.

"Tultiinpas siihen sittenkin", — ajatteli Pierre.

— Sentähden sanonkin väärinkäsitysten välttämiseksi, että suuresti erehdytte, jos minut ja äitini luette näihin ihmisiin. Olemme sangen köyhiä, ja isänne on rikas, ja juuri tämän tähden en ainakaan minä ole pitänyt itseäni hänen sukulaisenaan enkä mitään häneltä pyydä enkä ota; ja samaa voin sanoa äidistänikin.

Pierre ei pitkään aikaan häntä käsittänyt, mutta kun sitten lopulta käsitti, niin hypähti hän sohvalta, tarttui hätäisen saamattomasti Boriksen käteen, lensi punasemmaksi kuin Boris olikaan, ja alkoi puhua häpeän ja suuttumuksen sekaisella äänellä.

— Tämäpä kummallista! Olenko minä sitten ... ja kukapa olisi voinut ajatella... Minä hyvin tiedän...

Mutta Boris hänet taas keskeytti:

— Olen iloinen, että sanoin suuni puhtaaksi. Kenties tämä teitä ei miellytä, suonettehan minulle anteeksi, — hän puhui, rauhoitellen Pierreä, vaikka tämän olisi pitänyt häntä rauhoittaa, — mutta toivon, etten teitä ole loukannut. Tapani on aina puhua suoraan... Mitä vastaan Rostoveille? Tuletteko päivällisille?

Ja vieritettyään harteiltaan raskaan velvollisuuden ja päästyään ikävästä asemasta, johon hän vuorostaan saattoi Pierren, näytti Boris taas olevan sangen hyvällä tuulella.

— Ei, mutta kuulkaahan, — sanoi Pierre, rauhoittuen. — Te olette kummallinen mies. Mitä äsken sanoitte, on aivan oikein, aivan oikein. Luonnollistahan on, ettette minua tunne; emmehän ole tavanneet toisiamme pitkiin aikoihin ... olimme silloin vielä lapsia... Te voitte luulla minusta... Minä teidät ymmärrän, sangen hyvin ymmärrän. Minä tätä en olisi tehnyt, ei olisi riittänyt rohkeutta, mutta onhan se oivallisesti tehty. Olen iloinen tuttavuudestamme. Kummallista, — hän lisäsi hymyillen, oltuaan hetkisen vaiti, — mitä te minusta luulitte! (Hän alkoi nauraa.) Mutta, mitäpäsiitä? Tutustumme vastaisuudessa paremmin. Niinhän. — Hän puristi Boriksen kättä. — Ajatelkaa, en vielä kertaakaan ole ollut kreiviä tapaamassa. Hän ei ole kutsunut... Surkuttelen häntä ihmisenä... Mutta mitäpäsi sen tekee?

— Ja te luulette, että Napoleon ehtii viedä armeijan kanaalin poikki? — kysyi Boris hymyillen.

Pierre huomasi, että Boris tahtoi vaihtaa keskusteluaihetta, ja kun hän itsekin oli samaa mieltä, alkoi hän esittää Boulognen retken valo- ja varjopuolia,

Palvelija astui huoneeseen ja kutsui Borista ruhtinattaren luo, joka oli lähtöhommissa. Pierre lupasi tulla päivällisille tutustuakseen lähemmin Borikseen, puristi innokkaasti hänen kättään, ystävällisesti katsellen häntä lasiensa läpi... Kun Boris oli lähtenyt, asteli Pierre vielä kauvan huoneessaan. Ei hän enää lävistellyt miekalla näkymätöntä vihollistaan, hymyili hän vain muistellessaan tätä herttaista, viisasta ja lujaluontoista nuorukaista. Kuten nuorukaiset paraina vuosinaan ja vallankin yksinäisyydessä eläessään, samoin Pierrekin nyt tunsu aiheetonta hellyyttä Borista kohtaan ja päätti mielessään välttämättä liittyä häneen ystävyiden siteillä.

Ruhtinas Vasili saatteli ruhtinatarta. Tällä oli nenäliina silmillä, ja kyyneleet virtasivat hänen silmistään.

— Tämä on kauheata! kauheata! — hän puhui: mutta miten raskaalta tuntuneekin, tahdon täyttää velvollisuuteni. Tulen tänne yöksi. Häntä ei voi näin jättää. Jokainen hetki on kallis. En käsitä, mitä ruhtinattaret vitkastelevat. Jumala kenties auttaa minua löytämään keinon, miten voin häntä valmistaa!... Hyvästi, ruhtinaani, hyvä Jumala teitä vahvistakoon...

— Hyvästi, rakkaani, — sanoi ruhtinas Vasili ja käänsi hänelle selkänsä.

— Voi, miten surkeassa tilassa hän on, — puhui äiti pojalleen, kun he taas istuutuivat vaunuihin.

— Ei hän juuri ketään tunne.

— En käsitä, äitiseni, minkälaisissa suhteissa hän on Pierreen? — kysyi poika.

— Testamentti kaikki selvittää, rakkaani; hänestä meidänkin kohtalomme riippuu...

— Mutta miksi arvelette, että hän jättää jotain meille?

— Voi, ystäväiseni! Hänhän on niin rikas, ja me olemme köyhät!

— Mutta eihän tämä vielä mitään todista, äitiseni...

— Voi, Jumalani! Jumalani! miten hän on heikko! — huudahti äiti.

XVII.

Kun Anna Mihailovna oli lähtenyt poikineen kreivi Kirill Vladimirovitsh Besuhovfin luo, istui kreivitär Rostof kauvan yksinään, pitäen nenäliinaa silmillään. Viimein hän soitti.

— Mitä ajattelette, armaani, — hän sanoi työlle, joka ei saapunut heti ensi hetkessä. Ettekö tahdo palvella, vai kuinka? Siinä tapauksessa määrään teidät toiseen toimeen. Ystävättären suru

ja nöyryyttävä köyhyys olivat saattaneet kreivittären pahalle tuulelle, ja pahantuulen merkkinä oli palvelijattaren "teititteleminen" ja "armaaksi" kutsuminen.

— Suokaa anteeksi, — sanoi palvelijatar.

— Käskekää kreivi luokseni.

Kreivi tulla tuupersi vaimonsa luo jonkunverran syyllisen näköisenä, kuten tavallisesti.

— Mutta kreivitär rakkaani! Minkälainen onkaan meillä tänään *sauté au madère* pyistä? Minä maistoin; turhaan en tuhatta ruplaa maksanut Taraskasta. Sen hän on arvoinenkin!

Hän istahti vaimonsa viereen, nuorekkaasti kiertäen kätensä polviensa ympärille ja pörhistäen harmaat hapsensa.

— Mitä käskette, kreivitär rakkaani?

— Kuulehan nyt, ystäväiseni, — mutta mikä tahra sinulla tässä on? — sanoi hän, osoittaen miehensä liiviä. Varmaankin on siinä *sauté au madère'a*, — hän sanoi hymyillen. — Niin, kreiviseni: minä tarvitsen rahaa.

Hänen kasvonsa muuttuivat surullisiksi.

— Ah, pikku kreivittäreni!...

Ja kreivi alkoi kiireesti kopeloida lompakkoaan.

— Tarvitsen paljon, kreivi, tarvitsen viisisataa ruplaa.

Ja otettuaan taskustaan batistisen nenäliinan hän alkoi puhdistaa miehensä liiviä.

— Hetipaikalla, hetipaikalla. Hei, kuka siellä? — huusi kreivi, varmana, että huudettava suinpäin syöksy hänen huutoonsa. — Lähettäkää Mitenjka tänne!

Mitenjka, aatelisnuorukainen, jonka kreivi oli kasvattanut ja joka nykyään hoiti kreivin kaikkia asioita, astui huoneeseen rauhallisin askelin.

— Kuulehan, armaani, — sanoi kreivi nöyrän näköiselle nuorukaiselle, joka samassa astui huoneeseen. — Tuohan minulle... (hän alkoi miettiä). Niin, 700 ruplaa, niin. Mutta katso, ettet tuo sellaisia rikkinäisiä, likaisia, kuin tässä tuonaan, vaan puhtaita, kauniita, kreivittärelle.

— Niin, Mitenjka, ole hyvä, tuo puhtaita, — sanoi kreivitär, surullisesti huohtaen.

— Teidän ylhäisyytenne, milloin käskette tuomaan? — kysyi Mitenjka. — Suvaitkaa tietää, että... Muuten, älkää olko huolissanne, — hän lisäsi, huomattuaan, että kreivi alkoi hengittää raskaasti ja nopeasti, joka aina oli syttyvän vihan merkkinä. — Minä olinkin unohtaa... Tuonko rahat heti?

— Heti, heti, tuohan heti. Anna kreivittärelle.

— Mikä kullannurunen onkaan tämä Mitenjka, — lisäsi kreivi hymyillen, kun nuorukainen oli lähtenyt. — Hänelle ei ole mikään mahdotonta. Mahdottomuuksia en minäkään saata sietää. Kaikki on mahdollista.

— Voi, rahat, kreivi, rahat, kuinka paljon tuottavatkaan ne surua maailmaan! — sanoi kreivitär. — Mutta nämä rahat ovat minulle ylen tarpeen.

— Te, kreivitär pieni, olette tunnettu tuhlari, — sanoi kreivi ja suudeltuaan vaimonsa kättä hän lähti työhuoneeseensa.

Kun Anna Mihailovna palasi Besuhovin luota, oli kreivittärellä jo rahat nenäliinan alla pöydällä. Anna Mihailovna huomasi, että kreivitärtä jokin seikka hermostutti.

— No, miten kävi, ystäväiseni? — kysyi kreivitär.

— Voi, miten hän on kauheassa tilassa! Häntä on mahdoton tuntea, hän on niin huonona, niin huonona; olin hetkisen hänen luonaan, mutten paria sanaa edes lausunut...

— *Annette*, Jumalan nimessä, älä kieltäydy ottamasta, — sanoi äkkiä kreivitär, punastuen, mikä näytti sängen kummalliselta hänen iäkkäillä, laihoilla ja arvokkailla kasvoillaan, ja otti esille nenäliinan alta rahat.

Anna Mihailovna käsitti heti asian ja kumartui jo, sopivana hetkenä syleilläkseen kreivitärtä.

— Tämä on minulta Borikselle virkapukuun.

Samassa hetkessä oli hän jo Anna Mihailovnan syleilyssä. He itkivät molemmat. He itkivät siksi, että olivat ystävyksiä; ja siksi, että olivat hyväsydämiä; ja siksi, että he — nuoruuden ystävättäret — olivat tekemisissä näin mitättömäin asian kuin rahojen kanssa; ja siksi, että heidän nuoruutensa oli mennyttä... Mutta molemmille olivat kyyneleet suloisia.

XVIII.

Kreivitär Rostof istui tyttäriin vierashuoneessa, minne jo oli kokoontunut paljon vieraita. Kreivi oli vienyt miehiset vieraat työhuoneeseensa, missä tarjoili heille turkkilaisia piippuja kokoelmastaan, jota hän vaali kuin silmäteräänsä. Vähäväliä pistäysi hän vierashuoneeseen ja kysyi: eikö ole jo saapunut? Odotettiin Maria Dmitrijevna Ahrosimovia, jota seurapiirissä kutsuttiin *le terrible dragon* (hirmuinen lohikäärme). Hän ei ollut kuulu rikkauksistaan tai korkeasta yhteiskunnallisesta asemastaan, vaan järkensä selvyydestä ja käytöstapansa

siekailemattomuudesta ja suoruudesta. Hänet tunsi keisarillinen perhe, koko Moskova, koko Pietari, ja molemmissa kaupungeissa häntä ihmeteltiin ja salaviihkaa naureskeltiin hänen raakuuttaan, kertoeltiin hänestä juttuja; mutta siitä huolimatta kaikki eroituksetta häntä kunnioittivat ja pelkäsivät.

Työhuoneessa, joka oli harmaana tupakansavusta, puhuttiin sodan julistuskirjeestä ja sotaväennostosta. Julistuskirjettä ei kukaan vielä ollut lukenut, mutta kaikki tiesivät, että se oli julkaistu. Kreivi istui turkkilaisella sohvalla kahden tupakoivan naapurin keskellä, jotka innokkaasti juttelivat keskenään. Kreivi itse ei tupakoinnut eikä puhellut, kallisteli vain päätään puolelta toiselle ja oli nähtävästi sangen tyytyväinen katsellessaan ja kuunnellessaan tupakoivia naapuruksiaan. Vähäväliä hän uhitteli heitä toistensa kimppuun.

Toinen naapureista oli siviilipukuinen vanhanpuoleinen mies, jonka laihat, sapekkaat kasvot olivat kurttuiset ja paljaaksi ajellut. Iästään huolimatta hän oli puettu kuin uusimman kuosin mukainen keikari. Hän istui jalat sohvalla ja näytti olevan vanha tuttu talossa. Silmät sirillä hän kiskoa ahmensi savuja merenvahapiipusta, jota piti syvällä suupieleessään. Hän oli vanhapoika, nimeltään Shinshin, kreivittären serkku ja "myrkky-kieli", kuten häntä nimitettiin Moskovan vierashuoneissa. Puhekumppaliaan hän näytti kohtelevan armollisen alentuvasti. Tämä oli terveennaköinen, punaposkinen kaartin upseeri, moitteettomasti siistitty, napitettu ja kammattu. Hän piti merenvahaa keskellä suuta, vedellen hiljalleen ruusuhuulillaan savua, jonka hän sitten renkaina puhalteli kauniista suustaan. Hän oli samainen luutnantti Berg, jonka kanssa Boriksen oli määrä lähteä rykmenttiinsä ja jolla Natasha kiusasi Veraa, kutsuen häntä tämän sulhaseksi. Kreivi istui heidän keskellään ja kuunteli tarkkaavana. Ei mikään ollut kreivistä niin hauskaa — jollemme ota lukuun bostonpeliä — kuin kuunteleminen, vallankin kun hän onnistui saamaan puhekumppalit kinastelemaan.

— No, batjushka,^[18] *mon très honorable*^[19] Alfons Karlitsh, — puhui Shinshin pilkallisesti ja sekoittaen puheeseensa (joka tekikin hänen puhetapansa ominaiseksi) aito venäläisiä kansanpuheparsia ja hienon hienoja ranskalaisia lausetapoja. — *Vous comptez, vous faire des rentes sur l'état*,^[20] komppaniasta tahdotte sievoset tulot?

— En lainkaan, Pjotr Nikolaitsh, tahdon vaan näyttää, että jalkaväessä on paljon edukkaampi palvella kuin ratsuväessä. Ajatelkaahan, Pjotr Nikolaitsh, minun asemaani...

Berg puhui aina sangen täsmällisesti, rauhallisesti ja kohteliaasti. Mutta hän puhui aina vain itsestään; rauhallisena hän kuunteli, kun puhuttiin jostain muusta, joka ei suorastaan koskenut häneen. Ja vaiti ollen hän saattoi istua tunti kaudet, häiritsemättä muita tai tulematta itse häirityksi. Mutta heti kun puhe kääntyi häneen, alkoi hän puhua perusteellisesti ja suurella mielihyvällä.

— Ajatelkaahan asemaani, Pjotr Nikolaitsh: jos olisin ratsuväessä, niin en luutnanttinakaan saisi enempää kuin parisataa ruplaa kolmanneksittain; mutta nyt saan kaksisataa kolmekymmentä, — hän puhui iloisesti hymyillen ja katsahti Shinshiniin ja kreiviin sen näköisenä aivan kuin kaikkien ihmisten toiveiden päämääränä aina pitäisi olla hänen menestyksensä.

— Sitäpaitsi, Pjotr Nikolaitsh, siirryttyäni kaartiin olen näköisellä, — jatkoi Berg, — täyttämättömiä paikkojakin on kaartin jalkaväessä useammin. Ja vielä, ajatelkaahan, miten hyvin tulen toimeen kahdellasadalla kolmellakymmenellä ruplalla: säästöjä jää ja isällenikin lähetän, — hän jatkoi, päästään renkaan suustaan.

— *La balance y est...*^[21] Kirveenhamaralla saksalainen elonsa pui, *conime dit le proverbe*,^[22] — sanoi Shinshin vieden merenvahan toiseen suupieleensä ja iskien kreiville silmää.

Kreivi remahti nauramaan. Muut vieraat, huomattuaan Shinshinin puhelemassa, lähestyivät kuuntelemaan. Berg ei huomannut pilkkaa eikä kuuntelijain välinpitämättömyyttä, jatkoi vain kertomustaan, miten hän kaartiin siirtymällä oli päässyt arvoasteen edelle koulutovereistaan, miten komppanian päällikkö sodassa voi kaatua, ja hän, jäätyään vanhimmaksiksi upseeriksi, voi helposti tulla komppanian päälliköksi, ja miten kaikki rykmentissä hänestä pitävät, ja miten hänen isänsäkin on häneen tyytyväinen. Berg nähtävästi nautti kertomuksestaan, ja näytti niinkuin hän ei edes olisi aavistanutkaan, että toisillakin saattoi olla omat harrastuksensa. Mutta kaikki, mitä hän kertoi, oli niin herttaisen säädyllystä, ja hänen nuorekas itsekkyytensä niin luontevan ilmeistä, että hän riisti kuuntelijoiltaan aseet.

— No, batjushka, te menestytte kaikkialla, olette sitten jalka- tai hevosväessä; sen teille ennustan, — sanoi Shinshin, taputtaen häntä olalle ja laskien jalkansa sohvalta.

Berg hymyili iloisena. Kreivi ja hänen jälissään vieraat lähtivät vierashuoneeseen.

Oli tuollainen kutsupuolisten edellinen aika, jolloin vieraat eivät enää antaudu pitkiin keskusteluihin odotellessaan einepalaa, mutta pitävät sentään velvollisuutenaan liikusella ja puhella, osoittaakseen, miten kärsivällisesti he odottavat aterian alkamista. Isäntäväki katsahtelee ovelle ja vaihtaa vähäväliä keskenään silmäyksiä. Näistä katseista koettavat vieraat arvata, ketä tahi mitä odotetaan: mahtavaa myöhästynyttä sukulaistako, vai viivähtänyttä ruokalajia?

Pierre saapui aivan viime tingassa ja istuutui kömpelästi ensimmäiselle tapaamalleen nojatuolille keskelle vierashuonetta, ollen kaikkien tiellä. Kreivitar koetti puhella hänen kanssaan, mutta hän vastaili lyhyesti kaikkiin kysymyksiin, katsellen naivisti ympärilleen lasiensa läpi, aivan kuin olisi jotakuta etsiskellyt silmillään. Hän teki seuraan kiusallisen vaikutuksen, mutta itse hän sitä ei

lainkaan huomannut. Suurin osa vieraista tiesi hänen karhujuttunsa ja katseli sentähden uteliaana tätä kookasta, paksua ja rauhallista miestä, ihmetellen miten tällainen vetkistelijä ja nuhjus on saattanut tehdä sellaisen kepposen poliisille.

— Olette hiljan saapunut? — kysyi häneltä kreivitär.

— *Oui, madame*, — vastasi Pierre, katsellen ympärilleen.

— Oletteko tavannut mieheni?

— *Non, madame*. — Hän hymähti aivan sopimattomaan aikaan.

— Tehän olette aivan hiljan ollut Pariisissa? Siellä, luulen, on sangen mieltäkiinnittävää.

— Sangen mieltäkiinnittävää.

Kreivitär vilkasi Anna Mihailovmaan. Tämä käsitti, että häntä pyydetään haastelemaan tämän nuorukaisen kanssa, ja istuuduttuaan Pierren vierelle hän alkoi puhua tämän isästä; mutta samoin kuin kreivittärelle vastaili Pierre Anna Mihailovnallemkin vain sangen lyhyeen. Vieraat olivat vilkkaassa sananvaihdossa. "Rasumovskit... Se oli hurmaavaa... Te olette erittäin ystävällinen... Kreivitär Apraksin..." kuului eri haaroilta. Kreivitär nousi nojatuolistaan ja lähti saliin.

— Maria Dmitrijevna? — kuului salista kreivittären ääni.

— Hänpä juuri, — vastasi karkea naisääni, ja samassa astui vierashuoneeseen Maria Dmitrijevna.

Kaikki neitokset, vieläpä rouvatkin, vanhimpia lukuun ottamatta, kavahtivat seisaalleen. Maria Dmitrijevna seisahtui ovelle ja pyylevänä seisoi hän siinä, viisikymmenvuotinen harmaakutrinen pää korkealla. Hän katsahti tutkivasti vieraisiin ja korjaili rauhallisena leveitä hihojaan aivan kuin aikoi ne kääriä. Maria Dmitrijevna puhui aina venettä.

— Rakkaalle nimipäivän viettäjälle ja hänen lapsukaisilleen onnea, — hän sanoi kovalla, miehekkäällä äänellään, joka saattoi kaikki muut äänet kuulumattomiksi. — Entäs sinä, vanha syntinen, — sanoi hän kreiville, joka suuteli hänen kättään, — tietenkin on sinun ikävä Moskovassa? ei ole kai, missä huutoisit koirinesi? Mutta mitäpä sille teet, batjushka, mutta kylläpä nämä lintuset varttuvat... — Hän viittasi neitosiin. — Tahdot tai et, sulhasia on heille hankittava.

— No, entäs sinä, kasakkani? (Kasakaksi kutsui Maria Dmitrijevna Natashaa) — puhui hän, hyväillen kädellään Natashaa, joka rohkeasti ja iloisena oli tullut suutelemaan hänen kättään. — Tiedän, että äksy olet tytöksi, mutta pidän sinusta kumminkin.

Hän otti mahdottoman suuresta työlaukustaan päärunan muotoiset ametistiset korvarenkaat ja annettuaan ne Natashalle, jonka kasvot nimipäivän johdosta loistivat ja olivat tulipunaiset, hän heti kääntyi Pierreen.

— Hee, Hee! rakkaani! tulehan tänne, — hän sanoi teeskennellyn hiljaisella ja vienolla äänellä. — Tulehan, rakkaani...

Ja uhkaavana hän kiersi hihojaan entistään ylemmäs. Pierre meni hänen luokseen, katsellen naivisti lasiensa läpi.

— Käy lähemmäs, käy lähemmäs, rakkaani! Minä ainoa isällesikin sanoin totuuden, kun tarvittiin, ja Jumala käskee sinullekin sanomaan.

Hän vaikeni hetkiseksi. Kaikki olivat vaiti, odotellen, mitä tuleman piti, sillä he tiesivät, että olivat kuulleet vasta alkulauseen.

— Hyvä olet, ei ole moittimista! kelpo poika!... Isä viruu kuolinvuoteellaan, mutta hän huvitteleikse, ajattaa poliisia karhun selässä. Häpeä, batjushka, häpeä! Parempi kun menisit sotaan. Hän käänsi Pierrelle selkensä ja tarttui kreivin käsivarteen. Kreivi pidättyi vaivoin nauruista.

— No, eiköhän käydä jo puolisolille, luulenpa, että on jo aika? — sanoi Maria Dmitrijevna.

Edellä kulkivat kreivi ja Maria Dmitrijevna; sitten kreivitär husaari-everstin käsivarressa. Anna Mihailovna — Shinshinin kanssa. Berg tarjosi käsivartensa Veralle. Hymyilevä Julie Karagin kulki Nikolain käsivarressa. Heitä seurasi paria koko salin pituudelta, ja viimeisinä tulivat yksitellen lapset, kotiopettajat ja kotiopettajattaret. Palvelijat alkoivat hyöriä, tuolit kolisivat, parvekkeelta alkoi kuulua soittoa, ja vieraat asettuivat paikoilleen. Kreivin koti-orkesterin säveleet sulautuivat veitsien ja kahvelien kilinä, vieraiden ääniin ja palvelijain hiljaisiin askeliin. Pöydän toisessa päässä istui kreivitär. Hänen oikealla puolellaan Maria Dmitrijevna, vasemmalla Anna Mihailovna ja muut naisvieraat. Toisessa päässä kreivi, vasemmalla husaari-eversti, oikealla Shinshin ja sitten muut miesvieraat. Pöydän toisella sivustalla istui varttunut nuoriso: Vera Bergin vieressä, Pierre Boriksen vieressä; toisella sivustalla — lapset, kotiopettajat ja opettajattaret. Kristallipullojen ja hedelmämaljakkojen takaa kreivi katseli vaimoaan ja tämän keltaisilla nauhoilla koristettua tanua ja täytteli uutterasti naapureittensa laseja, muttei sentään omaansakaan unohtanut. Myöskin kreivitär ananasien takaa heitteli merkitseviä silmäyksii mieheensä, jonka kalju ja kasvot hänen mielestään kävivät yhä punakammiksi ja yhä selvemmin alkoivat eroittautua harmaista hapsista. Naisten puoleisessa pöydän päässä kävi tasainen löperry, miesten puolisessa kävi puhe yhä äänekkäämmäksi, etenkin oli äänessä husaari-eversti, joka söi ja joi vankasti, käyden yhä punakammaksi, niin että kreivi jo mainitsi hänet esikuvaksi, kehoittaessaan muita vieraita syömään ja juomaan. Berg puhui hellästi hymyillen Veralle rakkaudesta, miten tämä tunne ei ole maasta, vaan taivaista peruisin. Boris nimitteli uudelle ystävälleen Pierrelle pöydässä istuvia vieraita ja katsahti vähäväliä pöydän vastakkaisella

sivustalla istuvaan Natashaan. Pierre puheli vähän, tarkasteli outoja kasvoja ja söi vahvasti. Liemiruo'ista, joista hän valitsi kilpikonnaliemen kalapiiraan kanssa, pyihin saakka hän ei jättänyt maistamatta ainoatakaan ruokalajia. Hyvältä maistuivat hänelle myös viinit, joita hovimestari lautasliinaan käärityistä pulloista salaperäisenä tarjoeli vieruskumppalin olan takaa, lausuen joko "kuivaa madeiraa", tai "unkarilaista," tai "Reinin viiniä". Pierre ojensi hovimestarille ensimmäisen käsiinsä sattuneen kreivin nimikirjaimilla varustetun kristallilasin, joita kunkin vieraan eteen oli asetettu neljä, ja joi tyytyväisenä, katsellen yhä ystävällisemmän näköisenä vieraita. Natasha, joka istui hänen kohdallaan pöydän vastakkaisella sivustalla, katseli Borista, kuten katselevat kolmentoista vuotiaat tyttöset poikaan, jolta hetki sitten ovat saaneet ensimmäisen suutelon ja johon ovat rakastuneet. Hänen katseensa kääntyi toisinaan Pierreenkin, ja tämän lystikkään, vilkkaan tyttösen katse oli aina vähällä saattaa hänet nauramaan, vaikeikaan hän käsittänyt miksi.

Nikolai istui kaukana Sonjasta, Julie Karaginin vieressä, ja taas oli hänen huulillaan tuo samainen teeskennelty hymy, kun hän puhui jotain Julielle. Sonja hymyili keikailevasti, mutta nähtävästi kalvoi häntä mustasukkaisuus: hän vuoroin vaaleni, vuoroin punastui ja koetti kaikin voimin kuunnella, mistä Nikolai ja Julie puhelivat. Kotiopettajatar vilkuili rauhattomana ympärilleen, aivan kuin olisi valmistautunut puollustautumaan, jos joku rohkenisi loukata lapsia. Saksalainen kotiopettaja koetti painaa mieleensä kaikkien ruokalajien, jälkiruokien ja viinien nimitykset, jotta sitten kirjeessään omaisilleen Saksaan voisi tarkasti kaikesta kertoa. Hän oli sangen loukkautunut, kun hovimestari lautasliinaan käärittyine pulloineen sivuutti hänet. Hän näytti yrmeältä ja tahtoi kasvojensa eleillä osoittaa, ettei hän tästä viinistä välittänytkään, vaan että hän on loukkautunut sentähden, kun kukaan ei häntä ollut ymmärtänyt: hän ei viiniä halunnut janoaan tyydyttääkseen, ei ahnehtiakseen, vaan puhtaasta tiedonhalusta.

XIX.

Miesten puoleisessa pöydän päässä kävi keskustelu yhä vilkkaammaksi. Eversti kertoi, että sodan julistuskirje jo oli ilmestynyt Pietarissa, ja että kappaleen siitä, jonka hänkin oli nähnyt, kuriiri tänäpäpä oli tuonut ylipäällikölle.

— Ja miksi saattaa pahalainen meidät sotimaan Bonaparten kanssa? — sanoi Shinshin. — *Il a déjà rabattu le caquet à l'Autriche. Je crains que cette fois ce ne soit notre tour.*^[23]

Eversti oli kookas, vankkarakenteinen ja kuumaverinen saksalainen, nähtävästi uskollinen sotilas ja isänmaanystävä. Hän kiivastui Shinshinin sanoista.

— Siksi vain, herraseni, — hän sanoi, — murtaen tuntuvasti saksankieleen, — siksi, että keisari asian tietää. Hän on julistuskirjeessä lausunut, ettei hän välinpitämättömänä voi katsella Venäjää uhkaavia vaaroja, ja että valtakunnan turvallisuus, sen arvo ja *liittojen* pyhyys... — hän puhui, ties minkätähden erityisemmin koroittaen *liittojen* sanan, aivan kuin siihen sanaan sisältyisi asian koko ydin.

Ja hänelle ominaisella muistin erehtymättömyydellä ja virallisuudella eversti toisti julistuskirjeen alkusanat ... "ja keisarin ainoa ja järkkymätön halu: rakentaa Euroopan pysyväinen rauha — on saattanut hänet näissä oloissa siirtämään osan joukoista vieraalle maalle ja toimimaan tämän uuden ehdon toteuttamiseksi".

— Nähkääs miksi, herraseni, — hän lopetti opettavasti, juoden lasinsa pohjaan ja katsellen kreiviin aivan kuin olisi odottanut sanoilleen tämän hyväksymistä.

— Tunnetteko sananlaskun: Jerema, Jerema, nurkassasi kekottaisit, värttinääsi terottaisit, — sanoi Shinshin, hymyillen otsa rypyissä. — *Cela nous convient à merveille.*^[24] Onpas ollut meillä Suvorof, mutta hänetkin lyötiin, *à plate couture,*^[25] mutta missä ovat nykyään meidän Suvorovit? *Je vous demande un peu,*^[26] — hän puhui, käyttäen vuoroin venäjää, vuoroin ranskaa.

— Meidän on taisteltava viimeiseen veripisaraan, — eversti sanoi, lyöden nyrkillä pöytään: — ja kuol-l-Itava keisarimme edestä, ja silloin on kaikki hyvin. Mutta järkeiltävä on ma-a-hdollisimman (hän venytti erityisesti ääntään "mahdollisimman" sanassa) vähän, — hän lopetti, kääntyen taas kreiviin. — Näin me vanhat husaarit päättelemme, ja siinä kaikki. Mutta, mitä te arvelette, nuori mies ja nuori husaari? — hän lisäsi, kääntyen Nikolaihin, joka, kuultuaan, että puhuttiin sodasta, oli jättänyt vieruskumppalinsa ja silmät everstiin imeytyneinä kuunteli korvat höröllään hänen puhettaan.

— Yhdyn täydellisesti teihin, — vastasi Nikolai tulipunaisena kieritellen lautastaan ja siirrellen lasejaan niin päättäväisen ja huiman näköisenä, aivan kuin olisi ollut suurimmassa vaarassa, — olen vakuutettu, että venäläisten on joko kuoltava tai voitettava, — hän sanoi. Heti nämä sanat lausuttuaan hän huomasi, samoin kuin kaikki muutkin, että ne olivat tähän tilaisuuteen liian juhlalliset ja pöyhkeilevät ja sentähden sopimattomat.

— Sangen kauniisti sanottu, — virkkoi Nikolain vierellä Julie.

Nikolain puhuessa Sonja vapisi kuin haavan lehti ja punastui korvia myöten, korvain takaa, niskasta, harteista.

Pierre kuunteli everstin puheita ja nyökäytteli hyväksyvästi päätään.

— Kas tämä on mainiota, — hän sanoi.

— Todellinen husaari, nuori mies, — huusi eversti, mäjäyttäen taas nyrkillään pöytään.

— Mitä siellä huudatte? kuului yhtäkkiä pöydän toisesta päästä Maria Dmitrijevnan karkea ääni.

— Miksi pöytää taot? — kysyi hän everstiltä, — kenelle olet äkeissäsi? Varmaankin luulet ranskalaisia edessäsi näkeväsi?

— Puhun totta, — sanoi eversti, hymyillen.

— Yhä vaan sodasta, — huusi kreivi. — Lähteehän minulta poika, Maria Dmitrijevna; poika lähtee.

— Onhan minunkin neljä poikaani armeijassa, enkä sentään napise. Jumala kaikki säätää: uunille saatat kuolla, mutta sodassakin voi Jumala armahtaa, — jyrisi pöydän toisesta päästä Maria Dmitrijevnan miehekäs ääni, vaikkakin hän puhui rauhallisena ja korottamatta ääntään.

— Niinhän se on.

Ja keskustelu alkoi mennä taas entistä latuaan — naiset haastelivat omista asioistaan, miehet omistaan.

— Mutta etpäs kysy, — puhui pikku veli Natashalle, — mutta etpäs kysy!

— Kysyinpäs, — Natasha vastasi.

Yhtäkkiä punastuivat hänen kasvonsa, ja niillä kuvastui huima, iloinen päättäväisyys. Hän nousi hieman tuoliltaan kehoittaen silmäyksillään vastakkaisella puolella istuvaa Pierreä kuuntelemaan, ja kääntyi äitiinsä:

— Äiti! — hän huusi kirkkaalla lapsen rintaäänellä.

— Mikä sinun on? — kysyi kreivitär pelokkaana, mutta huomattuaan tyttärensä silmistä, että tällä oli kujeet mielessä, hän uhkaavasti häristi kädellään, tehden samalla myöskin päällään uhkaavan ja kieltävän liikkeen.

Keskustelu katkesi.

— Äiti! mitä saamme jälkiruoaksi? — kajahti taas Natashan ääni entistään päättävämpänä ja rauhallisena.

Kreivitär koetti yrmistää kulmiaan, muttei voinut. Maria Dmitrijevna häristi etusormellaan.

— Kasakka, — hän lausui uhkaavasti.

Suurin osa vieraista vilkasi iäkkäämpiin henkilöihin, nähdäkseen miten olisi arvosteltava tätä päähänpistoa.

— Kyllä minä sinut! sanoi kreivitär.

— Äiti! mitä saamme jälkiruoaksi? — huusi Natasha jo aivan rohkeasti ja oikullisen iloisesti, ollen jo ennakolta varma, että hänen päähänpistonsa vieraita huvittaa.

Sonja ja lihava pikku Petja kyyristyivät nauramaan.

— Kysyinpäskin, — kuiskasi Natasha pikku veljelleen ja Pierrelle, johon hän samassa vilkasi.

— Jäätelöä, mutta sinulle ei anneta, — sanoi Maria Dmitrijevna.

Natasha oli huomannut, ettei ole vaaraa, eikä hän sentähden Maria Dmitrijevnaakaan pelännyt.

— Maria Dmitrijevna! minkälaista jäätelöä? En pidä kermajäätelöstä.

— Keltajuurikasjäätelöä.

— Eipäs, minkälaista? Maria Dmitrijevna, minkälaista? — intti Natasha, melkein huutaen. Tahdon tietää!

Maria Dmitrijevna ja kreivitär alkoivat nauraa, ja heidän jälissään melkein kaikki muutkin vieraat. Vieraat eivät nauraneet Maria Dmitrijevnan vastaukselle, vaan he nauroivat tämän tyttösen uhkarohkeudelle ja näppäryydelle, hän kun oli rohjennut ja taitanut näin käyttäytyä Maria Dmitrijevnan kanssa.

Natasha ei hellittänyt ennenkun hänelle ilmoitettiin, että jälkiruoaksi tarjotaan ananasijäätelöä. Ennen jälkiruokaa tarjottiin samppanjaa. Orkesteri alkoi taas soittaa, kreivi suuteli puolisoaan ja vieraat, nousten paikoiltaan menivät onnittelemaan kreivitärtä, kreivin ja lasten kanssa ja keskenään he kilistelivät lasejaan yli pöydän. Taas alkoivat palvelijat hääriä, tuolit kolisivat, ja vieraat palasivat vierashuoneeseen ja kreivin työhuoneeseen samassa järjestyksessä kuin olivat tulleetkin; heidän naamansa vain olivat hieman tavallista punakammat.

XX.

Levitettiin pöydät bostonpeliä varten, muodosteltiin peliryhmiä, ja kreivin vieraat sijoittuivat kahteen vierashuoneeseen, työhuoneeseen ja kirjastoon.

Kreivi istui kortit viuhkana kädessä, taisteli päivällisuntaan vastaan ja nauroi kaikelle. Nuoriso oli kreivittären kehoituksesta kokoontunut klaveerin ja harpun luo. Ensin soitti Julie harpulla pienen kappaleen toisinteluineen ja alkoi sitten muiden tyttöjen kanssa pyytää Nikolaita ja Natashaa, jotka molemmat olivat kuuluja musikaalisuudesta, laulamaan jotain. Natasha, jota kohdeltiin aivan kuin aikuista, oli tästä sangen ylpeä, mutta samalla häntä sentään hieman pelotti.

— Mitä laulamme? — hän kysyi.

— "Lähteen", — Nikolai vastasi.

— No, laulakaamme pian. Boris, tulkaa tänne, — sanoi Natasha. — Mutta, missä on Sonja? Hän katsahti ympärilleen ja huomattuaan, ettei ystävättärensä ollut huoneessa, hän lähti kiireesti tätä etsimään.

Ensin hän juoksi Sonjan huoneeseen, mutta kun ystävätär ei ollut siellä, meni hän lastenhuoneeseen, — mutta täälläkään hän ei tavannut Sonjaa. Silloin Natasha huomasi, että Sonja varmaankin on käytävässä arkulla. Tämä arku oli Rostovien nuoren naispolven surujen tyyssija. Oikein oli hän arvannut. Harsokkaassa ruusunpunasessa puvussa makasi Sonja suullaan arkulla lapsenhoitajattaren likaisella, juovikkaalla höyhenpatjalla. Pukunsa oli aivan rutistunut. Kädet silmillä hän siinä itki ääneen ja paljaat hartiat vavahtelivat suonenvedon tapaisesti. Natashan kasvot, jotka nimipäiväin johdosta olivat koko päivän olleet elokkaat ja iloiset, muuttuivat yhtäkkiä; katse jäykistyi, sitten hänen leveä niskansa vavahti, huulten kulmukset laskeutuivat.

— Sonja! mitä sinä... Mitä, mikä sinun on? U-u-u!...

Ja avattuaan suuren suunsa, mikä teki hänet sangen rumaksi, Natashakin alkoi itkeä jollottaa kuin lapsi, tietämättä itsekään syytä, ainoastaan vain siksi että Sonjakin itki. Sonja aikoi nostaa päätään ja tahtoi vastata, muttei voinut ja painautui entistään syvemmälle patjaan. Natasha istahti siniselle patjalle, kiersi kätensä ystävättären vyötäisille ja itki. Sonja kokosi voimansa, nousi istumaan ja kyyneliään kuivaten hän alkoi kertoa.

— Nikoljenjka matkustaa viikon kuluttua, hänen ... paperinsa ... ovat saapuneet ... hän itse minulle kertoi... Mutta enpä tämän tähden olisi itkenyt ... (hän näytti käteensä rutistunutta paperlippua, jolle Nikolai oli kirjoittanut runojaan), enpä olisikaan itkenyt, mutta sinä et voi ... kukaan ei voi käsittää miten hänellä on jalo sydän.

Ja hän alkoi taas itkeä Nikolain sydämen jaloutta.

— Sinun on hyvä ... en kadehdi ... rakastan sinua ja Boristakin, — hän puhui, pidätellen hieman tunteitaan: — hän on rakastettava ... teillä ei ole esteitä. Mutta Nikolai on serkkuni ... täytyy ... itse metropoliitan ... ja silloinkin on mahdotonta. Ja sitten vielä, jos äiti (Sonja piti ja kutsuikin kreivitärtä äidikseen) ... jos hän sanoo, että turmelan Nikolain virka-uran, ettei minulla ole sydäntä, että olen kiittämätön, mutta tottakin... Jumala tietäköön... (hän risti silmänsä) rakastan niin sekä häntä että teitä kaikkia, ainoastaan Vera... Minkätähden? Mitä olen hänelle tehnyt? Olen niin kiitollinen teille, että mielelläni kaikkeni uhraisin teidän hyväksenne, mutta eihän minulla ole...

Sonja ei voinut enää puhua, painoi kädet silmilleen ja painautui patjaan. Natasha koetti häntä rauhoittaa, mutta hänen kasvoistaan saattoi huomata, miten syvästi hän käsitti ystävättärensä surun arvon.

— Sonja! — hän sanoi yhtäkkiä, aivan kuin olisi arvannut todellisen syyn serkkunsa suruun: — varmaan on Vera puhunut sinulle jotain puolisten jälkeen? Niinhän?

— Niin, nämä runot on Nikolai kirjoittanut, ja itse kopioin vielä muutamia; Vera sitten löysi ne pöydältäni ja lupasi näyttää ne äidille ja sanoi vielä, että olen kiittämätön, ettei äiti milloinkaan salli Nikolain naida minua, vaan että hän nai Julien. Näethän, miten hän koko päivän on seurustellut Julien kanssa ... Natasha? Minkätähden?

Ja taas hän alkoi itkeä entistään katkerammin. Natasha kohotti häntä vyötäisistä, painoi rintaansa vasten ja alkoi häntä rauhoittaa, hymyillen kyynelissään.

— Sonja, älä usko Veraa, rakkaani; älä usko. Muistathan, miten kolmisin puhelimme Nikoljenjkan kanssa työhuoneessa; muistatko illallisen jälkeen? Silloinhan päätelimme, miten kaikki on käyvä. En enää muista, miten päätimme, mutta muistathan, miten kaikki oli hyvin, ja miten kaikki oli mahdollista. Onhan setä Shinshinin velikin nainut serkkunsa, mutta mehän olemme pikkuserkuksia. Ja Boriskin sanoi, että se käy laatuun. Tiedäthän, että hänelle olen kaikki kertonut. Hän on niin viisas ja hyvä, — Natasha puhui. — Älä itke, Sonja, kyyhkyni armas, sydänkäpyni, Sonja. (Ja hän suuteli Sonjaa nauraen). Vera on ilkeä. Olkoon hän oloissaan! Kaikki käy hyvin, eikä hän äidille sano; Nikoljenjka itse sanoo, eikä hän edes ole ajatellut Julieta.

Ja hän suuteli Sonjan päätä. Sonja nousi, ja kissanpoika elostui; silmät loistivat, ja se näytti olevan tuossa tuokiassa valmis kiepauttamaan hännällään, hypähtämään pehmeille käpälilleen ja leikkimään kerällä, kuten sen sopikin.

— Niinkö arvelet? Tottako? — Sonja puhui, kiireesti korjaillen pukuaan ja tukkaansa.

— Totta tosiaan! — Natasha vastasi, suorien palmikon alta ystävättärensä sotkeutuneita karkeita kiharoita.

Ja he alkoivat molemmat nauraa.

— No, menkäämme laulamaan.

— Menkäämme.

— Mutta, tiedätkö, tuo paksu Pierre, joka istui vastassani pöydässä, on niin hullunkurinen! — sanoi Natasha yhtäkkiä pysähtyen. Minun on niin hauska olla!

Ja Natasha lähti juoksemaan käytävää pitkin.

Sonja puristeli untuvat puvustaan, kätki runot poveensa, rintalastan alle, ja lähti kepein askelin iloisena ja punakkana juoksemaan Natashan jälissä käytävää pitkin työhuoneeseen. Nuoret

lauoivat vieraiden pyynnöstä "Lähde" nimisen kvartetin, joka suuresti miellytti kaikkia; sitten Nikolai lauloi hiljan oppimansa laulun:

Kun yö on leuto, kuuhut loistaa,
Mink' onnen aatos antaakaan:
Ett' on sull' armas, joka poistaa
Huoles, sua muistaa vaan,
Ja että hänkin sulosormin
Helkytellen harppuansa,
Soinnuillansa intomielin
Sua kutsuu, armastansa.
Hetki vain, maa taivaaks' saa —
Mutt' ystäväs jo kätkee maa.

Ei ollut hän vielä laulanut viimeisiä säveliä, kun nuoriso salissa alkoi valmistautua tanssiin, ja parvekkeella soittajat alkoivat tömistellä jaloillaan ja yskiä.

Pierre istui vierashuoneessa. Kun Shinshin tiesi, että Pierre hiljan oli saapunut ulkomailta, ryhtyi hän hänen kanssaan keskustelemaan valtiollisista asioista. Pian liittyi heihin muutkin vieraat. Pierrestä tuntui tämä keskustelu sangen ikävältä. Kun soittajat olivat virittäneet tanssinsäveleet, astui Natasha vierashuoneeseen, astui suoraan Pierren luo ja sanoi nauraen ja punastuen:

— Äiti käski pyytämään teitä tanssiin.

— Pelkään sotkevani kuviot, — Pierre vastasi, — mutta jos te tahdotte olla opettajanani...

Ja hän kumartui tarjoamaan paksua käsivarttaan hennolle tyttöselle.

Sillä aikaa kun parit asettuivat paikoilleen ja soittajat virittelivät soittokoneitaan, istui Pierre pienen "daaminsa" kanssa. Natasha oli ylen onnellinen: hän tanssi *aikuisen* kanssa, joka oli saapunut *ulkomailta*. Hän istui kaikkein nähtävissä ja keskusteli Pierren kanssa kuin aikuinen. Hänellä oli kädessä viuhka, jonka eräs neiti oli jättänyt hänelle hoidettavaksi. Hän istui ylhäisen arvokkaassa asennossa (Jumala ties, missä ja koska hän oli tämän oppinut) ja löyhkien viuhkalla ja hymyillen viuhkan takaa, hän keskusteli tanssikumppalinsa kanssa.

— Katsokaahan, katsokaahan, minkälainen hän on, puhui vanha kreivitär, kulkiessaan salin läpi ja osoittaessaan Natashaa.

Natasha punastui ja naurahti.

— No, mitä te, äiti? Onpas teillä halu! mitä tässä on ihmeteltävää?

Keskellä kolmatta ekoseesia (skotlantilainen tanssi) alkoivat tuolit kolistaa vierashuoneessa, missä kreivi ja Maria Dmitrijevna pelasivat, ja suurin osa arvokkaista vieraista ja vanhukset, oikoen pitkällisestä istumisesta jäykistyneitä jäseniään ja sovitellen lompakkojaan ja kukkaroitaan taskuihinsa, ilmestyivät salin ovelle. Ensimmäisinä tulivat kreivi ja Maria Dmitrijevna — molemmat iloisen näköisinä. Leikkisän kohteliaasti, aivan kuin balettitanssiija, kreivi tarjosi käyristetyn käsivartensa Maria Dmitrijevnaalle. Hän oikaisihe suoraksi, hänen kasvoilleen levisi omituinen, nuorekkaan viekas hymy, ja heti kun nuoret olivat lopettaneet ekoseesin viimeisen kuvion, hän alkoi lyödä käsiään yhteen ja huusi parvekkeelle, kääntyen erityisesti ensiviulunsoittajaan:

— Semjon! Daniel Cooper, tiedäthän?

Tämä oli kreivin lempitanssi, jota tanssittiin jo hänen nuorena ollessaan. (Daniel Cooper oli oikeastaan eräs kuvio (*anglaise*" tanssista.)

— Katsokaahan isää! — huusi Natasha niin että sali kaikui (unohtaen täydellisesti että tanssi aikuisen kanssa), hänen kiharainen päänsä oli taipunut polviin, ja hänen heleä naurunsa tunkeutui salin kaukaisimpaankin kolkkaan.

Todellakin, kaikki salissa olijat katselivat hymyillen iloista vanhusta, joka seisoen muhkean ja häntä itseään kookaamman Maria Dmitrijevnan rinnalla, valmistautui tanssiin. Hän heilutteli tahtiin lanteille pyöristettyjä käsivarsiaan, oikoi harteitaan ja väanteli sivulle jalkojaan, hiljalleen polkien lattiaa. Yhä selvemmin ja selvemmin huomasi hänen kasvoillaan hymyn, joka valmisti katselijoita siihen, mitä oli tuleva. Heti kun alkoivat kuulua Daniel Cooperin iloiset ja mukaansa tempaavat säveleet, jotka suuresti muistuttivat reippaan venäläisen "trepakan" säveliä, syöksyi salin oville hymyilevää palvelusväkeä — toiselle puolelle miehiä, toiselle naisia, katselemaan herransa ilonpitoa.

— Hei meidän herraa! Kotka! — huudahti lapsenhoitajatar eräältä ovelta.

Kreivi tanssi hyvin ja hän tiesi itsekin sen, mutta hänen parinsa ei taitanut eikä tahtonutkaan hyvin tanssia. Hänen suunnaton ruhonsa oli jäykän suorana, ja tukevat käsivarret suorina sivuilla (työlaukkunsa hän oli antanut kreivittärelle); ainoastaan hänen ankarat, mutta silti kauniit kasvonsa tanssivat. Sen, mikä kuvastui kreivin koko pyöreästä olennosta, Maria Dmitrijevna ilmaisivat ainoastaan yhä enemmän ja enemmän hymyilevät kasvot ja tempoileva nenä. Joskin kreivi, joka innostumistaan innostui, hurmasi katselijat odottamattoman taitavilla pyörähdyksillään ja notkeiden jalkojensa keveillä hypyillä, niin ei Maria Dmitrijevnaakaan silti jäänyt ihailusta vähemmälle, kun hän suuria tavoittelemattakaan, liikutelti harteitaan tai pyörteli käsivarsiaan käänteissä ja poljennoissa. Ja ansiosta häntä ihailtiinkin, sillä arvostellessaan

jokainen otti lukuun hänen lihavuutensa ja ainaisen jäykkyytensä. Tanssi kiihtyi kiihtymistään. Toisiin tanssijoihin ei hetkeksikään kiinnitetty huomiota, eivätkä he siitä välittäneetkään. Kreivi ja Maria Dmitrijevna olivat vallanneet kaikkien huomion. Natasha nyki hihasta ja vaatteista kaikkia ympärillään olijoita, jotka hänen nykimisestääänkin huolimatta olivat pelkkänä silmänä, ja vaati katsomaan isää. Tanssin väliajoilla kreivi hengitti syvään, huitoi ja huuteli soittajille, jotta nämä soittaisivat nopeammin. Yhä nopeammin ja nopeammin, yhä reippaammin ja reippaammin kreivi pyöri, milloin varpaillaan, milloin koroillaan, kiitäen Maria Dmitrijevnan ympäri, ja lopuksi, saatettuaan parinsa paikoilleen, hän teki viimeisen soikauksen: nosti takaa ylös notkean jalkansa, taivutti alas hikisen päänsä ja huitasi oikean kätensä pyöränä koholleen. Tätä temppea seurasi voimakas käsien mäiske ja nauru, ja erittäinkin oli Natasha haltioissaan. Molemmat tanssijat pysähtyivät, hengittäen raskaasti ja pyyhkien hikeä batistisiin nenäliinoihin.

— Kas näin tanssittiin meidän nuorina ollessamme, *ma chère*, — kreivi sanoi.

— Sepäs oli Daniel Cooper! — sanoi Maria Dmitrijevna, hengästen syvään ja raskaasti ja käärien hihojaan.

XXI.

Samaan aikaan kun Rostovien salissa tanssittiin kuudetta *anglaise'a*, soittajien väsyneesti soittaessa ja uupuneiden palvelijain ja kokkien valmistellessa illallista, kohtasi kreivi Besuhcvia halvaus kuudennen kerran. Lääkärit ilmoittivat, ettei enää ollut paranemisen toiveita; sairaalle luettiin rippirukoukset ja annettiin pyhä ehtoollinen; valmistauduttiin viimeiseen voiteluun, ja talossa oli hyörinää ja levotonta liikehtimistä, joka on niin tavallista tällaisina hetkinä. Talon ulkopuolella, portin edustalla tungeskeli ruumisarkuntekijöitä, odotellen suurta tilausta kreivin hautajaisia varten. Kun saapui ajoneuvoja, vetäytyivät he sentään loitommalle. Moskovan ylipäällikkö, jonka adjutantit vähäväliä olivat käyneet tiedustelemassa kreivin terveydentilaa, saapui tänä iltana itse lausumaan viimeiset tervehdykset kuuluisalle Katarinan aikuiselle ylimykselle.

Upea vastaanottohuone oli ihmisiä äärillään. Kaikki nousivat kunnioittavasti paikoiltaan, kun ylipäällikkö tuli kreivin huoneesta, missä hän oli viipynyt puolisen tuntia kahdenkesken sairaan kanssa. Heikosti nyökäytellen päällään, hän vastasi lääkärin, kirkonmiesten ja sukulaisten kumarruksiin ja koetti kiireesti astumalla välttää heidän tutkivia katseitaan. Ruhtinas Vasili, joka näinä viime päivinä oli laihtunut ja käynyt kalpeaksi, saatteli ylipäällikköä ja hiljaa toisteli useampaan kertaan jotain hänelle.

Saatettuaan ylipäällikön, ruhtinas Vasili meni saliin, istuutui tuolille, heitti voimakkaasti jalkansa ristiin ja nojaten kyynärpäällään polveensa hän peitti kädellä silmänsä. Istuttuaan täten jonkun aikaa, hän nousi ja lähti astumaan tavattoman nopein askelin pitkin käytävää, vilkuen pelästyneen näköisenä ympärilleen. Hän kulki talon takimmaiseen osaan, missä vanhin ruhtinattarista asui.

Heikosti valaistussa vastaanottohuoneessa puheltiin epäselvästi kuiskaten, ja heti kun hiljaa narahtaen avautui kuolevan suojiin johtava ovi, syntyi huoneessa haudan hiljaisuus, ja kaikki katseet, kysyvinä ja odottelevina, suuntautuivat oveen.

— Ihmisellä on rajansa, — puhui vanha hengenmies hänen viereensä istahtaneelle naishenkilölle, joka naivina kuunteli hänen puhettaan, — raja on asetettu, jonka yli et käy.

— Eikö voitelemineen jo ole myöhäistä, isä rakas? — kysyi naishenkilö, aivan kuin ei hänellä tämän asian suhteen olisi ollut omaa mielipidettä.

— Sakramentti, äitiseni, on suuri, — vastasi hengenmies, pyyhkäisten kädellään kaljuaan, jolle sivuilta oli vedetty jokunen harmahtava haituva.

— Kuka tämä oli? itsekö ylipäällikkö? — kyseltiin huoneen toisessa päässä. — Miten nuorekkaan näköinen!...

— Ja jo seitsemännellä kymmenellä! Mitä, puhutaan, ettei kreivi enää tuntisi ketään? Ovat tahtoneet toimittaa viimeisen voitelon.

— Tunsin erään henkilön, joka seitsemästi oli saanut viimeisen voitelon.

Keskimäinen ruhtinatar tuli sairaan huoneesta silmät itkusta turvonneina ja istuutui tohtori Lorrainin viereen, joka kyynärpäällään pöytään nojaten istui kauniissa asennossa Katarinan muotokuvan alla.

— Erittäin ihana ilma, — sanoi tohtori, vastaten ruhtinattaren kysymykseen, — erittäin ihana, ruhtinatar, ja entäs miten muistuttaakaan Moskova maaseutua.

— Eikö todellakin? — sanoi ruhtinatar, huoaten. — Saako hän siis juoda?

Lorrain mielti hetkisen.

— Onko hän nauttinut lääkettä?

— On.

— Ottakaa lasi keitettyä vettä ja asettakaa siihen näpillinen (hän näytti hienosilla sormillaan, mitä näpillinen merkitsee) eremortartaria...

— Ei ole ollut tapausta, että kolmannen halvauskohtauksen jälkeen sairas olisi jäänyt henkiin, —

puhui saksalainen lääkäri huonolla venäjänkielellä eräälle adjutantille.

— Ja miten tuore mies! — puhui adjutantti. — Ja kenelle nyt joutuvat nämä rikkaudet? — hän lisäsi kuiskaten.

— yllä ottajia on, — saksalainen vastasi.

Kaikki katsahivat taas oveen: se narahti, ja sairaan suojiin pujahti keskimäinen ruhtinatar, vieden tohtorin määräämää juomaa. Saksalainen lääkäri astui Lorrainin luo.

— Kestää kenties aamuun? — hän kysyi huonolla ranskankielellä.

Lorrain puristi huulensa yhteen ja heilautti ankarasti ja kieltävästi sormellaan nenänsä edessä.

— Ensi yönä viimeistään, — hän vastasi hiljaa, hymyillen itsetietoisesti säädyllyisesti, sillä hän luuli tarkalleen tietävänsä ja voivansa määrätä sairaan tilan. Tämän sanottuaan hän lähti huoneesta.

Tällä välin oli ruhtinas Vasili avannut ruhtinattaren huoneen oven.

Huone oli puolihämärä; pyhäinkuvain edessä ainoastaan paloi kaksi lamppusta, ja huoneessa oli suloinen kukkain ja savutusten tuoksu. Huone oli täyteen ahdettu pieniä huonekaluja: piironkeja, kaappeja ja pöytiä. Kaihteiden takaa näkyivät korkean untuvavuoteen valkeat verhot. Koira rakki haukahti.

— Ah, tekö siellä, *mon cousin*?

Ruhtinatar nousi nojatuolista ja korjaili hiuksiaan, jotka olivat niin sileäksi kammatut, että olisi luullut ne tehdyiksi samasta aineesta kuin päänkin ja lakalla voidelluiksi.

— Mitä, onko jotain tapahtunut? — hän kysyi. — Minä niin pelästyin.

— Ei mitään, yhä ennallaan; tulin vain puhumaan kanssasi asiasta, Katish, — puhui ruhtinas, istuutuen väsyneesti nojatuoliin, jolta ruhtinatar juuri oli noussut.

— Mutta onpas sinulla lämmintä täällä, hän sanoi, — no istuhan tähän; jutelkaamme hieman.

— Arvelin, että jotain oli tapahtunut, — ruhtinatar sanoi, ja kasvoilla ainainen jäykän ankara ilme hän istuutui kreivin vastapäätä ja valmistautui kuuntelemaan.

— Olen koettanut nukahtaa hetkiseksi, mutten voi, *mon cousin*.

— No, mitä, rakkaani? — sanoi ruhtinas Vasili, tarttuen ruhtinattaren käteen ja tapansa mukaan taivuttaen sitä alas.

Selvästi huomasi, että noihin sanoihin "no, mitä" sisältyi paljon asioita, mitkä mainitsemattakin olivat heille molemmille selvät.

Ruhtinatar, jonka kuiva, suora selkä oli luonnottoman pitkä jalkoihin nähden, katseli ruhtinasta mykevilla, harmailla silmillään suoraan ja intohimottomasti. Hän heilutteli hiljalleen päätään ja huokaistuaan syvään hän katsahti pyhäinkuviin. Tämän liikkeen saattoi otaksua merkitsevän joko surua ja antautumista tai väsymystä ja pikaisen levon halajamista. Ruhtinas Vasilin mielestä se ilmaisi väsymystä.

— Luuletko, että minun on helpompi? — hän sanoi. Olen uupunut kuin kievarihevonen, mutta siitä huolimatta täytyy minun puhella kanssasi, Katish, ja vieläpä vakavastikin.

Ruhtinas Vasili vaikenä ja hänen poskensa alkoivat hermostuneesti nytkähdellä milloin yhtäänne, milloin toisaanne, tehden ilmeen hänen kasvoillaan sangen epämiellyttäväksi. Tätä ilmettä ei milloinkaan nähty hänen kasvoillaan vierashuoneissa. Silmänsäkin olivat luonnottomat: milloin ne katselivat alastoman pilkallisesti, milloin taas vilkuilivat pelästyneinä.

Ruhtinatar piti laihoilla, kuivilla käsillään koira rakkia helmassaan ja katseli tarkkaavana ruhtinas Vasilia silmiin; mutta selvästi huomasi, ettei hän kysymyksillään katkaise äänettömyyttä, vaikkapa hänen olisi näin istuttava aamuun saakka.

— Nähkääs, rakas ruhtinatar ja orpana, Katarina Semjonovna, — alkoi ruhtinas puhua, ja selvästi huomasi, miten hän taisteli sielussaan, ryhtyessään jatkamaan katkennutta keskustelua: — tällaisina hetkinä on ajateltava kaikkia mahdollisia asioita. On ajateltava tulevaisuutta, teidän... Rakastan teitä kaikkia kuin omia lapsiani, sen tiedät.

Ruhtinatar katseli häneen yhtä raukeasti ja jäykästi.

— Ja vihdoin, täytyy ajatella perhettänikin, — jatkoi ruhtinas, vihaisesti sysäten pöydän luotaan ja kääntäen katseensa ruhtinattaresta: — tiedät, Katish, että te, kolme Mamontof-sisarusta ja vaimoni olette kreivin ainoat oikeutetut perilliset. Tiedän, sangen hyvin tiedän, miten sinun on raskasta ajatella tällaisia asioita. Mutta ei ole se minullekaan helpompaa; mutta, ystäväiseni, olen jo kuudennella kymmenellä, täytyy olla valmis kaiken varalta. Tiedätkö, että olen lähettänyt noutamaan Pierren? Kreivi vaati häntä luokseen, osoittamalla hänen muotokuvaansa.

Ruhtinas Vasili katsahti kysyvästi ruhtinattareen, mutta hän ei saanut selville, oliko ruhtinatar käsittänyt hänen sanainsa merkityksen, vai katseliko hän vain muuten noin häneen...

— Yhtä vain lakkaamatta Jumalalta rukoilen, *mon cousin*, — vastasi ruhtinatar, — että hän armahtaisi kreiviä ja sallisi hänen jalon sydämensä rauhallisena jättää tämän...

— Niin, onhan se niin, — jatkoi ruhtinas Vasili, kärsimättömänä hieroen kaljuaan ja vetäisten ilkeästi luokseen hetki sitten sysäämänsä pöydän, — mutta vihdoinkin ... vihdoinkin asianlaita on

sellainen, itse tiedät, että viime talvena kreivi laati testamentin, jonka mukaan koko hänen omaisuutensa riistettäisiin meiltä todellisilta perillisiltä ja joutuisi Pierrelle.

— Vähänkös hän on testamentteja laatinut! — vastasi ruhtinatar rauhallisena: — mutta Pierreä hän ei ole voinut määrätä perijäkseen. Pierre on avioton.

— Rakkaani, — sanoi äkkiä ruhtinas Vasili, puristaen pöytää rintaansa vastaan, elostui ja alkoi puhua entistä nopeammin: — mutta entäs jos kreivi on kirjoittanut keisarille ja pyytänyt tunnustamaan Pierren pojakseen? Ymmärrätkö, kreivin ansioiden perustalla tähän pyyntöön suostutaan...

Ruhtinatar hymähti, kuten hymähtävät ihmiset, jotka luulevat tietävänsä asian paremmin kuin heidän puhekumppalinsa.

— Sanon sinulle vielä enemmän, — jatkoi ruhtinas Vasili, tarttuen ruhtinattaren käteen: — kirje oli valmis, mutta sitä ei lähetetty, ja keisari tiesi sen sisällön. Mutta nyt on tärkeätä, onko kirje hävitetty, vai onko se tallessa. Jos se on tallessa, niin pian on *kaikki lopussa*, — ruhtinas Vasili huoautti, ilmaisten täten, *mitä* hän oli tarkoittanut sanoilla *kaikki lopussa*, — ja kreivin paperit pengotaan, testamentti ja kirje annetaan keisarille, ja varmaankin suostutaan hänen pyyntöönsä. Laillisena poikana Pierre saa kaikki.

— Mutta entäs meidän osamme? — kysyi ruhtinatar, hymyillen pilkallisesti, aivan kuin ruhtinaan lausuma mielipide olisi kuulunut mahdottomuuksien joukkoon.

— Mutta, rakas Katish, sehän on selvä kuin päivä. Hän on silloin kaiken ainoa laillinen perijä, ja te ette saa tuon tätäkään. Sinun täytyy, rakkaani, saada selville, ovatko testamentti ja kirje laaditut ja ovatko ne tallessa. Ja jos ne jotenkuten ovat unhoitetut, täytyy sinun saada selville, missä ne ovat ja saada ne haltuusi, sillä...

— Sepä vielä puuttui! — keskeytti hänet ruhtinatar, hymyillen ivallisesti, silmissä yhä sama ilme. — Olen nainen; teidän mielestänne olemme kaikki tyhmiä; mutta sen toki tiedän, ettei avioton poika voi isäänsä periä... *Un bâtard*,^[27] — hän lisäsi, luullen tällä muukalaisella nimityksellä lopullisesti todistaneensa ruhtinaan puheiden perusteettomuuden.

— Onpa omituista, Katish, ettet käsitä! Olethar niin järkevä: etkö käsitä, että jos kreivi on kirjoittanut keisarille ja pyytänyt julistamaan Pierren pojakseen, niin silloin hän ei enää ole Pierre, vaan kreivi Besuhof, ja testamentin määräyksen mukaan hän saa kaikki? Ja jolleivät testamentti ja kirje ole hävitetyt, niin on ainoana lohdutuksenani oleva tieto, että olet uhrautunut, *et tout ce qui s'en suit*.^[28] Se on varma.

— Tiedän, että testamentti on laadittu; mutta tiedän myös, ettei sillä ole lain voimaa; ja te näytte pitävän minua täydellisenä hölmönä, *mon cousin*, — sanoi ruhtinatar, sellaisella äänenpainolla, jollaista naiset käyttävät, kun luulevat sanovansa jotain terävää ja loukkaavaa.

— Rakkaani, ruhtinatar Katarina Semjonovna, — alkoi ruhtinas Vasili puhua kärsimättömänä. — En ole tullut luoksesi riitelemään, vaan sukulaisena, hyvän, jalon ja todellisen sukulaisen kanssa keskustelemaan sinun eduistasi. Sanon sinulle kymmenennen kerran, että jos kirje keisarille ja testamentti ovat kreivin paperien joukossa, niin sinä, kyyhkyläiseni, ja sinun sisaresi jäätte puille paljaille. Jollet minuun luota, niin luota toki asiantuntijoihin: puhelin aivan äskettäin Dmitri Onufritshin (talon asianajaja) kanssa, hän sanoi samaa.

Saattoi huomata, että ruhtinattaren ajatuksissa tapahtui jonkinlainen muutos; ohuet huulet vaalenivat (silmät jäivät ennalleen), ja ääni särähteli niin voimakkaasti, kun hän alkoi puhua, ettei hän itsekään sellaista ollut odottanut.

— Sepä olisi hyvä, — hän sanoi. En ole mitään halunnut, enkä halua.

Hän heitti koira rakin sylistään ja oikoi pukunsa poimuja.

— Siinä on kiitollisuus, siinä palkka ihmisille, jotka ovat kaikkensa uhranneet hänen hyväkseen, — hän sanoi. — Verratonta! Erinomaista! Minä en tarvitse mitään, ruhtinas.

— Mutta ethän ole yksin, sinulla on sisaria, — vastasi ruhtinas Vasili.

Mutta ruhtinatar ei kuunnellut häntä.

— Niin, kauvan olen tämän jo tietänyt, mutta olin unohtanut, etten tässä talossa muuta voinut odottaakaan kuin halpämaisuutta, petosta, kateutta, juonia, kiittämättömyyttä, niin halpamaisinta kiittämättömyyttä.

— Tiedätkö, missä on testamentti? — kysyi ruhtinas, ja hänen poskensa nytkähtelivät entistään voimakkaammin.

— Niin, olin tyhmä, luotin vielä ihmisiin, rakastin heitä, ja uhrauduin. Mutta tässä maailmassa menestyvät ainoastaan konnat ja ilkiöt. Tiedän kenen juonia nämä ovat.

Ruhtinatar aikoi nousta, mutta ruhtinas Vasili pidätteli häntä kädestä. Ruhtinatar muistutti ihmistä, joka yhtäkkiä on huomannut pettyneensä koko ihmissuvun suhteen; hän katseli ilkeästi puhekumppaliinsa.

— Vielä ei ole myöhäistä, ystäväiseni. Muista, Katish, että kaikki tämä tapahtui odottamatta, vihan hetkenä, taudin kynsissä, ja sittemmin unhoitettiin. Meidän velvollisuutemme on, rakkaani, korjata hänen erehdyksensä, keventää hänen viime hetkiään estämällä tämä vääryys tapahtumasta. Emme voi sallia hänen kuolla tietoisena, että on tehnyt onnettomiksi ne ihmiset...

— Ne ihmiset, jotka kaikkensa ovat uhranneet hänen hyväkseen, — tarttui puheeseen ruhtinatar, koettaen taas pyrähtää paikaltaan, mutta ruhtinas ei häntä päästänyt, — jota uhrausta hän ei

koskaan ole taitanut arvostella. Ei, *mon cousin*, — hän lisäsi huoaten, — olen muistava, ettei tässä maailmassa saa odottaa palkintoa, ettei tässä maailmassa ole ei kunniaa, ei oikeutta. Tässä maailmassa on oltava viekas ja ilkeä.

— No, *voyons*, rauhoitu; tunnen jalon sydämesi.

— Ei, minulla on paha sydän.

— Tunnen sydämesi, — ruhtinas toisti, — pidän ystävyytesi suuressa arvossa ja toivon, että sinä ajattelet minusta samoin. Rauhoitu ja puhukaamme järkevästi niin kauvan kuin on aikaa — kenties vuorokausi, kenties tunti; kerro minulle kaikki, mitä tiedät testamentista, ja ennen kaikkea sano, missä se on: sinä varmaankin tiedät. Me viemme sen heti kreivin luo ja näytämme sen hänelle. Hän varmaankin on sen jo unohtanut ja tahtoo sen nyt hävittää. Ymmärräthän, että ainoa, pyhä toivomukseni on täyttää hänen tahtonsa; ainoastaan sitä varten olen tänne saapunutkin. Olen tullut tänne ainoastaan auttaakseni häntä ja teitä.

— Nyt kaikki ymmärrän. Tiedän, kenen nämä ovat juonia. Tiedän — puhui ruhtinatar.

— Ei nyt siitä ole kysymys, sydänkäpyseni.

— Teidän turvattinne, tuon rakastettavan ruhtinatar Drubetskoin nämä ovat juonia, Anna Mihailovnan, tuon ilettävän ja ilkeän naisen, jota en ottaisi edes sisäkökseni.

— *Ne pardons point de temps.*^[29]

— Ah, älkää puhuko! Viime talvena hän hieroi itsensä tänne ja syöti kreiville sellaisia hävyttömyyksiä, sellaisia saastaisia juttuja meistä kaikista, mutta erittäinkin Sofiasta, — en voi edes toistaa niitä — että kreivi sairastui eikä kahteen viikkoon kärsinyt meitä näkyvissään. Tiedän, että tähän aikaan hän laati tuon hävyttömän, ilkeän paperin; mutta luulin sen olevan arvottoman.

— *Nous y voila,*^[30] — mikset ennen ole minulle puhunut?

— Mosaikkisalkussa, joka on hänen päänsä alla vuoteessa. Nyt tiedän, — puhui ruhtinatar itsekseen. — Jos on minussa joku synti, suuri synti, niin tiedän nyt sen: vihaan tuota ilkiötä, — puhui ruhtinatar melkein huutaen, ja hänen muotonsa muuttui täydellisesti. — Ja miksi hän tunkeilee täällä? Mutta minäpä hänelle sanon kaikki, kaikki. Tulee aika!

XXII.

Samaan aikaan kun näin keskusteltiin vastaanottohuoneessa ja ruhtinatar Katarina Semjonovnan luona, vierivät vaunut kreivi Besuhovin pihalle. Niissä istuivat Pierre (jota oli lähetetty noutamaan) ja Anna Mihailovna (joka oli pitänyt velvollisuutenaan seurata Pierreä). Kun pyörät pehmeästi kierivät oljilla peitettyä katua myöten kreivi Besuhovin talon kohdalla, kääntyi Anna Mihailovna Pierreen lausuakseen hänelle lohduttavia sanoja, mutta huomasi, että tämä nukkuu vaunujen nurkassa. Hän herätti hänet. Toinnuttuaan unen pöherryksistä Pierre lähti vaunuista Anna Mihailovnan jälissä ja vasta nyt hän alkoi ajatella, että hänen pian oli tavattava kuoleva isänsä. Hän huomasi, etteivät vaunut olleetkaan pysähtyneet pääkäytävän, vaan takakäytävän edustalle. Laskeutuessaan vaunujen astimilta hän huomasi, miten kaksi porvarispukuista miestä kiireesti vetäytyi portaiden luota seinän varjoon. Hetken kuluttua hän huomasi seinän varjossa portaiden kummallakin puolella vielä useita saman näköisiä miehiä. Mutta ei Anna Mihailovna, ei palvelija, eikä kuskikaan, jotka tietysti myöskin heidät huomasivat, olleet heistä tietääkseenkään. "Varmaankaan ei ole tässä mitään ihmeellistä", päätteli Pierre mielessään ja lähti astumaan Anna Mihailovnan jälissä. Anna Mihailovna nousi nopein askelin yläkertaan heikosti valaistuja, kapeita kiviportaita myöten, hoputellen Pierreä, joka yhä jäi jälkeensä. Vaikkeikaan Pierre käsittänyt, minkätähden hänen oli oikeastaan mentävä kreivin luo, vielä vähemmän, minkätähden hänen oli kulettava takatein, niin päätteli hän kumminkin itsekseen, että varmaankin se on välttämättömän tarpeellista, koska Anna Mihailovnakin niin hoputtaa ja on asiastaan varma. Portaiden keskipaikoilla tuli heitä vastaan muutamia miehiä sangot käsissä ja mennä porhalsivat tömisevissä saappaissaan sellaista vauhtia, että olivat vähällä viedä heidät kumoon. Miehet vetäytyivät seinän viereen, päästääkseen heidät ohitse, eivätkä vähääkään näyttäneet ihmettelevän heidän täällä oloaan.

— Täältäkö mennään ruhtinattarien suojiin? — kysyi Anna Mihailovna eräältä heistä.

— Täältä, — vastasi palvelija rohkeasti ja kovalla äänellä, aivan kuin nyt jo kaikki olisi mahdollista: — ovi vasemmalla, matushka.

— Kenties kreivi ei olekkaan minua kutsunut, — sanoi Pierre, päästyään portaiden käännesillalle: — mieluummin menisin omaan huoneeseeni.

Anna Mihailovna pysähtyi, jotta Pierre hänet saavuttaisi.

— Ah, ystäväni! — hän sanoi, kosketellen Pierren kättä samoin liikkein kuin aamulla poikansa kättä: — uskokaa, kärsin yhtä paljon kuin tekin, mutta karkaiskaa luontonne.

— Tokkohan tulen? — kysyi Pierre, katsellen ystävällisesti lasiensa läpi Anna Mihailovnaa.

— Ah, ystäväiseni, unohtakaa kärsimänne vääryydet, muistakaa, että hän on isänne ... kenties henkitoreissa. (Hän huohti.) Rakastan teitä kuin poikaani. Luottakaa minuun, Pierre. En unhoita teidän etujanne.

Pierre ei käsittänyt mitään; taas tunsi hän, vieläpä entistään selvemmin, että niin täytyy olla, ja hän lähti nöyränä seuraamaan Anna Mihailovraaa, joka jo avasi ovea.

Tämä ovi vei takakäytävän eteiseen. Ruhtinattarien palvelija-vanhus istui eteisen nurkassa ja kutoi sukkaa. Pierre ei koskaan ollut käynyt tässä talon osassa, eikä edes ollut aavistanut tällaisten suojain olemassa oloa. Heidän ohitse kiiirehtivältä tytöltä, joka kuletti tarjottimella karahviinia, Anna Mihailovna kysyi (kutsuen häntä armaakseen ja kyyhkyläiseksi) ruhtinattarien vointia ja lähti sitten johtamaan Pierreä pitkin kivistä käytävää. Ensimmäinen ovi vasemmalta vei käytävästä ruhtinattarien suojiin. Kun sisäkkö karahviinia viedessään kiireissään (tässä talossa tehtiin tähän aikaan kaikki kiireissä) jätti oven sulkematta, ja Pierre ja Anna Mihailovna ohi kulkiessaan tahtomattaan tulivat vilkaisseeksi avonaisesta ovesta, näkivät he ruhtinas Vasilin ja vanhimman ruhtinattaren istuvan lähetyksin ja puhelevan keskenään. Nähtyään ohi kulkijat ruhtinas Vasili teki kärsimättömän liikkeen ja heittäytyi takakenoon; ruhtinatar hypähti paikoiltaan ja hurjin liikkein vetää läimäytti oven kiinni.

Tämä liike ei lainkaan ollut sopusoinnussa ruhtinattaren ainaisen rauhallisuuden kanssa; kauhu, joka kuvastui ruhtinas Vasilin kasvoilla, oli hänen arvokkuudelleen niin tavaton, että Pierre pysähtyi ja katsahti kysyvästi lasiensa läpi saattajaansa. Anna Mihailovna ei lainkaan näyttänyt kummastuneelta, hymähtihän vain hieman ja huoahhti, osoittaakseen, ettei hän muka muuta ole odottanutkaan.

— Olkaa miehuullinen, ystävänä; minä kyllä valvon etujanne, — lausui hän vastaukseksi Pierren katseeseen ja lähti entistä vinhemmin astumaan pitkin käytävää.

Pierre ei käsittänyt, mistä oli kysymys, ja vielä vähemmän hän käsitti, mitä merkitsi "valvon etujanne", mutta sen hän käsitti, että kaikki oli niinkuin oleman piti. Käytävästä he tulivat heikosti valaistuun saliin, josta päästiin kreivin vastaanottohuoneeseen. Tämä sali oli niitä kylmiä, komeasti sisustettuja huoneita, joissa Pierre oli käynyt pääkäytävän puolelta. Mutta nyt oli tässäkin huoneessa tyhjä kylpyamme keskellä lattiaa ja matolle oli räiskynyt vettä. Heitä vastaan tulivat varpaillaan astuen eräs palvelija ja suntio, jolla oli suitsutusastia kädessä; eivätkä hekään erityisemmin Pierreä ja Anna Mihailovnaa tarkastaneet. Salista he astuivat Pierrelle tuttuun vastaanottohuoneeseen, missä oli kaksi italialaista akkunaa ja mistä ovi vei talvipuutarhaan. Tämän huoneen merkillisyyksiä olivat Katarinan suuri rintakuva ja täyteen kokoon maalattu muotokuva. Samat henkilöt istuivat yhä täällä, melkein samoissa asennoissakin ja kuiskailivat keskenään. Kun Anna Mihailovna itkettyneine, kalpeine kasvoineen ja hänen kintereillään nöyränä, pää painuksissa paksu Pierre astuivat huoneeseen, vaikenivat kaikki ja katsahivat heihin.

Anna Mihailovnan kasvoilla kuvastui tietoisuus, että ratkaiseva hetki oli tullut; toimekkaan pietarilaisen rouvan tapaan hän astui huoneeseen rohkeampana kuin aamulla eikä päästänyt Pierreä luotaan. Hän tunsi olevansa varma kreivin luokse pääsystä, koska hänellä oli mukanaan se, jonka kuoleva tahtoi tavata. Hän vilkasi hätimiten huoneessa oljoihin ja huomattuaan kreivin rippi-isän hän yhtäkkiä kyyristyi kokoon ja lähti, hiljalleen vaappuen, purjehtimaan häntä kohti. Nöyränä hän otti siunauksen ensin yhdeltä, sitten toiselta hengenmieheltä.

— Jumalan kiitos, että kerkisimme ajoissa, — hän puhui bengenmiehelle: — me sukulaiset olemme kaikki niin pelänneet. Tämä nuorukainen on kreivin poika, hän lisäsi hiljemmin. — Kauhea hetki!

Lausuttuaan nämä sanat hän lähestyi lääkäriä.

— *Cher docteur*, — hän puhui, — tämä nuorukainen on kreivin poika ... onko toivoa?

Lääkäri ei vastannut mitään, kohauttihan vain nopein liikkein silmiään ja harteitaan. Samoin kohautti Anna Mihailovnakin silmiään ja harteitaan, huoahhti ja lähti Pierren luo. Hän kääntyi Pierreen erityisen kunnioittavasti ja hellän surullisesti.

— Luottakaa Hänen armoonsa, — hän sanoi ja osoitti Pierrelle pientä sohvaa, kehoittaen häntä istumaan kunnes palajaa. Hän lähti varpaillaan astumaan ovea kohti, jota kaikki tarkastelivat. Kuului hiljainen naraus, ja Anna Mihailovna hävisi näkyvistä.

Pierre, joka oli päättänyt kaikessa totella ohjaajaansa, lähti astumaan sohvaa kohti. Heti kun Anna Mihailovna oli hävinnyt oven taakse, Pierre huomasi, miten kaikki huoneessa olijat alkoivat katsella häntä. Näissä katseissa hän oli huomaavinaan jotain muutakin kuin uteliaisuutta ja myötätuntoisuutta. Hän huomasi, että vieraat, osoitellen häntä silmillään, kuiskailivat keskenään, ja heidän katseissaan oli jotain pelon ja matelevaisuuden tapaista. Ei oltu häntä milloinkaan kohdeltu niin kunnioittavasti kuin nyt: eräs hänelle tuntematon naishenkilö, joka puheli hengenmiesten kanssa, nousi paikoiltaan ja pyysi häntä istumaan; adjutantti kumartui nostamaan hänen pudonnutta hansikastaan; lääkärit vaikenivat kunnioittavasti, kun hän kulki heidän ohitse, ja väistyivät tehdäkseen hänelle tilaa. Alussa Pierre ei tahtonut istuutua naishenkilön osoittamalle paikalle, jottei olisi häntä häirinnyt, tahtoi itse nostaa hansikkaansa ja vältellä lääkäreitä, jotka eivät lainkaan olleet hänen tiellään; mutta yhtäkkiä hän tunsi sielussaan, että se olisi sopimatonta; hän tunsi, että hänen tänä yönä on näytettävä pääosaa jonkinlaisissa kauheissa ja kaikkien odottamissa juhlamenoissa, ja sentähden on hänen sallittava kaikkien itseään palvella. Sanaakaan sanomatta hän otti hansikkaan adjutantilta, istuutui naishenkilön paikalle, asettaen suuret kätensä sopuuhteisesti koukistetuille polvilleen. Hän istui kuin egyptiläinen kuvapatsas ja päätteli mielessään, että kaikki on kuin olla pitää, ja ettei hänen tänä iltana, jos tahtoo olla hämmästyttämättä ja tekemättä tyhmyyksiä, pidä toimia oman järkensä mukaan, vaan on hänen antauduttava kokonaan niiden haltuun, jotka häntä johdattavat.

Ei ollut kulunut kahtakaan minuuttia, kun ruhtinas Vasili astui juhlallisena, pää pystyssä

huoneeseen. Yllä hänellä oli pitkä loippananuttu, johon oli kiinnitetty kolme tähteä. Hän näytti laihemmalta kuin aamulla; silmänsä olivat tavallista suuremmat, kun hän tarkastavasti katsahti huoneessa olijoihin. Huomattuaan Pierren hän meni hänen luokseen, tarttui hänen käteensä (tätä hän ei koskaan ennen ollut tehnyt) ja taivutti sitä alaspäin, aivan kuin olisi tahtonut koetella, miten lujassa se jukottaa.

— Rohkeutta, rohkeutta, ystäväiseni. Hän on halunnut tavata teitä. Se on hyvä, — ja hän aikoi poistua.

Mutta Pierre piti välttämättömänä kysyä:

— Miten on terveyden laita...

Hän hämmentyi, sillä hän ei tietänyt, oliko soveliaasta kutsua kuolevaa kreiviksi; isäksi kutsuminen taas häntä hävetti.

— Hänellä on ollut taas halvauskohtaus, puoli tuntia sitten. Oli taas halvauskohtaus. Rohkeutta, ystäväiseni...

Pierren ajatuskyky oli niin lamaanunut, ettei hän alussa lainkaan käsittänyt, mitä halvauskohtaus merkitsee, vaan luuli sen jonkinlaiseksi väkivallanteoksi. Hän katsahti epäröiden ruhtinas Vasiliin ja vasta jonkun ajan kuluttua hän käsitti, että halvaus on tauti.^[31] Ruhtinas Vasili sanoi ohimennen muutaman sanan tohtori Lorrainille ja lähti varpaillaan käyden astumaan ovea kohti. Hän oi osannut käydä varpaillaan, ja kömpelösti hän koikkelehti ruumistaan väännellen. Hänen jälkiinsä pujahti ovesta vanhin ruhtinatar, sitten hengenmiehet, kirkonpalvelijat ja lopuksi palvelusväki. Oven takaa kuului huonekalujen siirtelemisestä syntyvää kolinaa, ja viimein tulla tuoksahti ovesta vastaanottohuoneeseen Anna Mihailovna, kasvot kalpeina, buten tavallisesti, mutta lujan päättäväisinä. Hän tuli Pierren luo, kosketti hänen käteensä ja sanoi:

— Jumalan armo on loppumaton. Viimeinen voitelu alkaa tuossa tuokiossa. Tulkaa.

Pierre astui pehmeätä mattoa myöten huoneeseen ja huomasi, että hänen jälkiinsä tulivat adjutantti, tuntematon naishenkilö ja eräs palvelija, aivan kuin tähän huoneeseen nyt jo saisi tulla luvattakin.

XXIII.

Pierre tunsu hyvin tämän suuren, patsaiden ja holvikaarten jakaman huoneen, joka oli kokonaan verhoitu persialaisilla matoilla. Patsaiden takainen huoneen osa, missä toisella seinällä seisoivat silkkisten verhojen suojaama punapuusta tehty korkea vuode, ja toisella mahdollittoman suuri pyhäinkuvakaappi, oli punasen kirkkaasti valaistu, kuten kirkot jumalanpalveluksen aikana. Pyhäinkuvakaappin valaistujen metallikehysten alla oli pitkä voltairelainen nojatuoli, jolla kreivi Besuhof lepäsi, pää lumivalkeilla, nähtävästi juuri muutetuilla patjoilla. Hän oli vyötäisiin saakka peitetty räikeän viheriällä peitteellä, jolla lepäsivät hänen vahvat, suuret kätensä. Pierrelle olivat tutut nämä syvien, luontaista ylevyyttä ilmaisevien rypyyden uurtamat, kauniit, punasen keltaset kasvot ja tuo leveä otsa, jonka yläpuolella töröttö harmaa, jalopeuraa muistuttava hiusharja. Oikean käden peukalon ja etusormen väliin oli pistetty vahakynttilä, jota nojatuolin takaa kurotellen piteli eräs vanha palvelija. Nojatuolin kummallakin puolella seisoivat hengenmiehiä juhlallisissa, loistavissa puvuissaan, hiukset hajallaan, käsissä sytytetyt kynttilät, toimittaen juhlallisen hartaasti jumalanpalvelusta. Aivan heidän takanaan seisoivat molemmat nuoremmat ruhtinattaret, nenäliinat silmillä, ja heidän edessään vanhin ruhtinatar, Katish, ilkeän päättäväinen ilme kasvoilla, herkeämättä katsellen pyhäinkuviin, aivan kuin olisi tahtonut sanoa kaikille, ettei vastaa teoistaan, jos kerrankin vilkaisee sivulleen. Oven luo seisoivat Anna Mihailovna, lempeä surun ja anteeksiantavaisuuden ilme kasvoilla, ja tuntematon naishenkilö. Toisella puolella ovea, lähellä sairaan nojatuolia seisoivat ruhtinas Vasili, nojaten vasemmalla kyynärvarrellaan veistoselkäläiseen sametilla päällystettyyn tuoliin. Vasemmassa kädessä hänellä oli kynttilä, oikealla hän risti silmiään, kohottaen joka kerta silmänsä korkeuteen, kun hän kosketti sormilla otsaansa. Hänen kasvonsa ilmaisivat rauhallista hartautta ja Jumalan tahdolle alistumista. "Jollette käsittä näitä tunteita, niin sitä pahempi teille", näyttivät ne sanovan.

Hänen takanaan seisoivat adjutantti, lääkärit ja miespalvelijat; kuten kirkossakin, seisoivat miehet ja naiset eri puolilla. Kaikki olivat vaiti ja tekivät ristinmerkkejä, kuului ainoastaan pappien lukua, pidätettyä, jylhää bassolaulua ja, luvun ja laulun hetkeksi tauvottua, jalkojen muuttelemista ja huokauksia. Teoistaan tietoisena Anna Mihailovna astui poikki huoneen Pierren luo ja antoi hänelle kynttilän. Pierre sytytti sen, mutta tarkastellessaan ympärillään olijoita hän tuli hajamieliseksi ja alkoi tehdä ristinmerkkejä samalla kädellä, jossa piti kynttilää.

Nuorin ruhtinatar, punaposkinen, naurunhaluinen, luomihuuli Sofia, katseli häntä. Hän hymähti, kätki kasvonsa nenäliinaan eikä pitkään aikaan tohtinut niitä paljastaa; mutta kun hän taas katsahti Pierreen alkoi häntä naurattaa. Hän tunsu nähtävästi, ettei voi katsella Pierreä nauramatta, mutta ei myöskään voinut olla häneen katsomatta, ja sentähden hän, kiusausta välttääkseen siirtyi hiljaa patsaan taakse. Kesken jumalanpalvelusta vaikenivat hengenmiesten äänet, ja he puhelivat jotain kuiskaten keskenään; vanha palvelija, joka oli pidellyt kreivin kättä, nousi seisaalleen ja kääntyi naiseen. Anna Mihailovna astui sairaan luo, kumartui häntä katsomaan ja viittasi tohtori Lorrainia. Ranskalainen, — jolla ei ollut kynttilää kädessä ja joka patsasta vasten nojaten seisoivat kunnioittavassa asennossa, osoittaakseen, että hän uskontojen erilaisuuksista huolimatta täydellisesti ymmärtää toimituksen tärkeyden, vieläpä sen hyväksyykin, — astui paraissa voimissa olevan miehen hiljaisiin askelin sairaan luo, tarttui sairaan vapaaseen käteen

valkeilla, hienoilla sormillaan ja, kääntyen kyljin sairaaseen, alkoi koetella valtimoa ja vaipui aatoksiinsa. Sairaalle annettiin jotain juoda, hänen ympärillään hyörittiin, sitten kaikki taas vetäytyivät paikoilleen, ja jumalanpalvelus alkoi uudelleen. Tämän väliajan aikana Pierre huomasi, että ruhtinas Vasili lähti tuolinsa takaa sen näköisenä kuin olisi tietänyt, mitä tekee, ja että sen pahempi muille, jolleivät häntä ymmärrä. Hän ei pysähtynyt sairaan luo, vaan astui vanhinta ruhtinatarta kohti, joka liittyi häneen, ja yhdessä he vetäytyivät makuuhuoneen perukkaan, silkisten verhojen suojaamaan vuoteen luo. Ei Pierre, enempää kuin muutkaan, kiinnittänyt huomiotaan tähän seikkaan, sillä hän oli kerta kaikkiaan päättänyt mielessään, että kaikki, mitä tänä iltana tapahtuneekin, on välttämättömän tarpeellista.

Kirkkolaulun säveleet vaikenivat, ja kuului hengenmiehen ääni, kun hän kunnioittavasti onnitteli sairasta sakramentin nauttimisen johdosta. Sairas lepäsi yhä elottomana ja liikkumattomana. Hänen ympärillään alettiin hyöriä, kuului askelia ja kuiskutusta, ylinnä kuului Anna Mihailovnan ääni.

Pierre kuuli hänen sanovan:

— On välttämätöntä siirtää vuoteeseen, tässä ei mitenkään käy...

Lääkärit, ruhtinattaret ja palvelijat ympäröivät niin sankkana seinänä sairaan, ettei Pierre enää nähnyt tuota punasenkeltasta, harmaaharjaista päätä, johon hänen katseensa oli ollut kiintyneenä koko jumalanpalveluksen ajan. Hän arvasi nojatuolia ympäröiväin ihmisten varovaisista liikkeistä, että kuolevaa nostetaan ja siirretään.

— Tartu käteeni, siten pudotat, — kuuli hän erään palvelijan kuiskaavan pelästyneenä. — Alhaalta ... vielä yksi, — puhuivat äänet, ja raskas hengitys ja jalkain töminä kävivät yhä nopeammiksi, aivan kuin taakka, jota he kantoivat, olisi ollut heille liian raskas.

Kantajat, joiden joukossa oli Anna Mihailovnakin, tulivat Pierren kohdalle, ja hän näki väläykseltä kantajain selkain ja niskain takaa sairaan korkean, lihavan, paljaan rinnan, täyteläät olkapäät, jotka olivat kohollaan, kantajien pidellessä sairasta kainaloista, ja harmaan, kiharan jalopeuranpään. Tätä päätä, tavattoman leveine otsineen ja poskipäineen, kauniine tunteellisine suineen ja ylevine, kylmine katseineen, ei kuoleman läheisyys ollut rumentanut. Samallinen oli se kolme kuukautta sitten, jolloin kreivi oli lähettänyt Pierren Pietariin. Mutta avuttomana se nyt heilui, kantajain epätasaisesti astellessa, ja kylmä, välinpitämätön katse harhaili tajuttomana.

Hyörittiin hetkinen korkean vuoteen ääressä: kantajat hajaantuivat. Anna Mihailovna kosketti Pierren käteen ja sanoi hänelle: "Tulkaa". Pierre meni hänen kanssaan vuoteen luo, jolle sairastunut, arvatenkin äskeisen sakramentin toimittamisen johdosta, oli asetettu juhlalliseen asentoon. Hän lepäsi, pää korkealla patjalla. Kädet, kämmenet alaspäin, olivat asetetut sopusuhtaisesti viheriäiselle silkkipiteelle. Kun Pierre oli tullut vuoteen ääreen, katsoi kreivi suoraan häneen, mutta tämän katseen tarkoitusta ja merkitystä ei ihminen voinut käsittää. Joko ei sanonut tämä katse muuta kuin että pitäähän johonkin katsella niin kauvan kun on silmät, tahi sanoi se liian paljon. Pierre pysähtyi, tietämättä, mitä hänen olisi tehtävä, ja katsahti kysyvästi ohjaajaansa, Anna Mihailovnaa. Tämä teki silmillään kiirehtivän liikkeen, osoittaen sairaan kättä ja heittäen huulillaan sitä kohti lentomuiskun. Pierre kurotti hartaasti kaulaansa, jottei takertuisi peitteeseen, ja kumartui suutelemaan sairaan leveäluista, lihan tyvekästä kättä. Ei käsi, eikä ainoakaan lihas kreivin kasvoilla liikahtanut. Pierre katsahti taas kysyvästi Anna Mihailovnaa saadakseen tietää mitä hänen vielä oli tehtävä. Tämä osoitti hänelle silmillään vuoteen vieressä olevaa nojatuolia. Pierre hankkiutui nöyränä istumaan, silmillään yhä kysyen, onko hän tehnyt oikein. Anna Mihailovna nyökäytti hyväksyvästi päällään. Pierre asettautui taas egyptiläisen kuvapatsaan sopusuhtaisen naiviin asentoon, ollen nähtävästi huolissaan, että hänen kömpelö ja paksu ruhonsa anastaa niin paljon tilaa, ja ponnistaen kaikki hengenvoimansa, näyttääkseen mahdollisimman pieneltä. Hän katseli kreiviä. Kreivin katse oli kiintynyt siihen paikkaan, missä Pierren pää oli ollut, kun hän seiso. Anna Mihailovna ilmaisi asennollaan, miten syvästi hän käsitti isän ja pojan tapaamisen viime hetkien liikuttavan vakavuuden. Tätä kesti pari minuttia, jotka Pierrestä tuntuivat tunnilta. Yhtäkkiä vavahtivat mahtavat lihakset ja rypyt kreivin kasvoilla. Vavahtelevuus yhä yltyi, kaunis suu vääntyi (vasta nyt Pierre käsitti, miten lähellä kuolemaa oli hänen isänsä), vääntyneestä suusta kuului epäselviä, kähiseviä ääniä. Anna Mihailovna katseli hartaana sairasta silmiin, koettaen arvata, mitä tämä haluaisi, osoittaen milloin Pierreen, milloin juomaan, milloin kuiskaten mainitsi ruhtinas Vasilin nimen, milloin osoitti peitettä. Sairaana silmien ja kasvojen ilme ilmaisi kärsimättömyyttä. Hän ponnisti voimansa nähdäkseen palvelijan, joka alati seiso vuoteen pääpuolella.

— Hän haluaa kääntyä toiselle kyljelle, — kuiskasi palvelija ja ryhtyi kääntämään kreivin raskasta ruumista kasvoihin seinään päin.

Pierre nousi auttamaan palvelijaa. Käännettäessä retkahti hänen toinen kätensä avuttomana taaksepäin, eikä hän ponnistuksista huolimatta saanut sitä nousemaan. Liekkö kreivi huomannut kauhun katseen, jolla Pierre tuijotti tuohon elottomaan käteen, tai liekkö joku muu aatos tällä hetkellä välähtänyt kuolevan aivoissa; ainakin katsahti hän tuohon tottelemattomaan käteen, sitten Pierreen ja taas käteen, ja hänen kasvoilleen ilmautui heikko, kärsivä hymy, aivan kuin olisi kuoleva tahtonut pilkata omaa voimattomuuttaan. Nähdessään tämän hymyn Pierre yhtäkkiä tunsu rintansa vavahtavan, hänen nenässään kirpasi, ja kyneleet pimittivät hänen näkönsä. Sairas käännettiin kyljelleen kasvoihin seinään päin. Hän huohti.

— Hän uinahti, — sanoi Anna Mihailovna, huomattuaan erään ruhtinattarista, joka oli tulossa hoitovuorolleen. — Lähtekäämme.

Pierre lähti huoneesta.

XXIV.

Vastaanottohuoneessa ei ollut enää muita kuin ruhtinas Vasili ja vanhin ruhtinatar, jotka istuivat Katarinan muotokuvan alla ja puhelivat vilkkaasti keskenään. Huomattuaan Pierren ja hänen saattajattarensa he vaikenivat. Pierre luuli huomanneensa, että ruhtinatar pisti kiireisesti jotain piiloon. Ruhtinatar kuiskasi:

— En voi kärsiä tuota naista.

— Katish on käskenyt valmistaa teetä pieneen vierashuoneeseen, — sanoi ruhtinas Vasili Anna Mihailovnalle. — Menkäähän, rakas Anna Mihailovna, ja nauttikaa jotakin, muuten ette tätä kestä.

Pierrelle hän ei sanonut mitään, puristihan vain tunteellisesti häntä käsivarresta. Pierre ja Anna Mihailovna lähtivät pieneen vierashuoneeseen.

— *Il n'y a rien qui restaure comme une tasse de cet excellent thé russe après une nuit blanche*, [32] — puhui Lorrain pidätetyn vilkkaasti, hörppiessään ahtaassa, pyöreässä vierashuoneessa teetä korvattomasta kiinalaisesta kupista. Pöydällä, jonka edessä ranskalainen seiso, oli teekojeet ja kylmiä illallisruokia. Pöydän ympärille olivat kokoontuneet voimiaan vahvistamaan kaikki, jotka sinä yönä olivat kreivi Besuhovin talossa. Pierre muisti hyvin tämän pienen pyöreän vierashuoneen kuvastiminen ja pienine pöytineen. Tanssiaisten aikana Pierre, joka ei osannut tanssia, mielellään oli istuskellut tässä pienessä kuvastinhuoneessa ja katsellut naisia, kun nämä huoneen läpi kulkiessaan tanssiaispuvuissaan, timantit ja helmet paljailla rinnoilla, tarkastelivat itseään kirkkaasti valaistuissa kuvastimissa. Nyt valaisi tätä huonetta ainoastaan kaksi kynttilää, ja yösydännä virui pöytä pahasella hajan teekojeita ja kulhoja, ja kansaa kaikenlaista — ei suinkaan juhlayleisöä — istui siellä kuiskailen keskenään. Heidän jokainen liikkeensä, jokainen sanansa ilmaisi, etteivät he hetkeksikään unohtaneet, mitä paraillaan tapahtui ja vasta oli tapahtuva makuuhuoneessa. Pierre ei syönyt, vaikka hänen olikin nälkä. Hän vilkasi kysyvästi ohjaajaansa ja huomasi, että tämä varpaillaan kulki takasin vastaanottohuoneeseen, minne ruhtinas Vasili ja vanhin ruhtinatar olivat jääneet. Pierre arveli, että tämäkin kuului asiaan, ja lähti hieman epäröityään Anna Mihailovnan jälkiin. Anna Mihailovna seiso ruhtinattaren vieressä, ja he puhuivat molemmat yhtäaikaa kiihkeästi kuiskaten:

— Suvaitkaa, ruhtinatar, tietänen, mikä on tarpeellista, mikä tarpeetonta, — puhui vanhin ruhtinatar, ollen nähtävästi samallaisessa kiihkeässä mielentilassa kuin illallakin, mäjäyttäessään kiinni huoneensa oven.

— Mutta, rakas ruhtinatar, — puhui Anna Mihailovna lempeästi ja vakuuttavasti, sulkien ruhtinattarelta tien makuuhuoneeseen, — eikö käy se liian raskaaksi setä rukalle tällaisina hetkinä, jolloin hän tarvitsee lepoa? Maallisia asioita tällaisina hetkinä, jolloin hänen sielunsa jo on valmis...

Ruhtinas Vasili istui nojatuolissa kodikkaassa asennossa, jalat korkealla ristissä. Hänen poskensa tempoilivat rajusti ja hänen reuhkan asentonsa johdosta näyttivät ne paksunevan alaspäin; ei hän paljon ollut välittävinään naisten keskustelusta.

— *Voyons, ma bonne*, Anna Mihailovna, sallikaa Katishin tehdä, mitä hän haluaa. Tiedättehän, miten kreivi häntä rakastaa.

— En edes tiedä, mitä tämä paperi sisältää, — puhui vanhin ruhtinatar, kääntyen ruhtinas Vasiliin ja osoittaen mosaikkisalkkuun, jota piti kädessään. — Sen vain tiedän, että todellinen testamentti on kreivin kirjoituspulpetissa, mutta tämä on unhoitettu paperi...

Hän aikoi mennä Anna Mihailovnan ohi, mutta tämä hypähti eteen ja sulki taas tien.

— Tiedän, rakas, hyvä ruhtinatar, — sanoi Anna Mihailovna, tarttuen salkkuun ja vieläpä niin lujasti, että näytti niinkuin ei hän hevin siitä luopuisi. — Rakas ruhtinatar, pyydän teitä, rukoilen teitä, säälikää häntä. Rukoilen teitä...

Ruhtinatar Katish ei vastannut sanaakaan. Kuului vain, miten salkusta rimpulsiin. Selvästi huomasi, että jos ruhtinatar Katish suunsa avaa, niin kyllä kuulee kunniansa Anna Mihailovma. Anna Mihailovna piti lujasti kiinni salkusta, mutta siitä huolimatta ei hänen äänensä menettänyt makeata joustavuuttaan ja pehmyttään.

— Pierre, tulkaa tänne, ystäväiseni. Hänen ei pitäisi mielestäni olla liikaa sukulaisneuvottelussa; eikö totta, ruhtinas?

— Miksi vaikenette, *mon cousin*? — kirkasi yhtäkkiä ruhtinatar Katish niin kovaa, että vierashuoneessa olijat kuuluivat hänen äänensä ja säikähtivät. — Miksi vaikenette, vaikka täällä, Jumala tietää ken lieneekin, suvaitsee kuolevan kynnyksellä sekaantua hänelle kuulumattomiin asioihin ja ryhtyä hävyttömyyksiin. Juonittelija! — sähisi hän ilkeästi ja kiskasi salkkua kaikin voimin.

Mutta Anna Mihailovna otti muutaman askeleen, jottei jäisi salkusta, ja tarttui lujemmin kiinni.

— Oh, — lausui ruhtinas Vasili nuhtelevasti ja ihmetellen. (Hän nousi seisaalleen.)

— Tämä on naurettavaa. *Voyons*, päästäkää. Sanon teille.

Ruhtinatar Katish jätti salkun.

— Ja te myös!

Anna Mihailovna ei totellut.

— Päästäkää, olenhan sanonut. Otan toimittaakseni asian. Menen ja kysyn kreiviltä. Minä! ... lienee teille kylliksi.

— Mutta, rakas ruhtinas, — puhui Anna Mihailovna, — suokaa hänelle toki hetkinen rauhaa tällaisen suuren sakramentin jälkeen. Tuossapa on Pierre, sanokaa mielipiteenne, — kääntyi hän Pierreen, joka oli tullut aivan heidän viereensä ja katseli ihmeissään ruhtinatar Katishin raivostuneita ja liettäviä kasvoja ja ruhtinas Vasilin tempoilevia poskia.

— Muistakaa, että teidän on vastattava kaikista seurauksista, — sanoi ankarasti ruhtinas Vasili: — te ette tiedä, mitä teette.

— Inhottava nainen! — kiljasi ruhtinatar Katish ja hyökkäsi odottamatta Anna Mihailovnan kimppuun, kiskoen salkkua.

Ruhtinas Vasili painoi alas päänsä ja levitti kätensä. Samassa hetkessä tuo kauhea ovi, jota Pierre niin kauvan oli katsellut, ja joka tavallisesti oli avautunut niin hiljaa, lensi äkkiä rymyllä auki, paukahti seinään ja singahti siitä takasin, ja keskimäinen ruhtinatar tuli juosten vastaanottohuoneeseen ja löi kätensä yhteen.

— Mitä te teette! — huusi hän toivottomasti: — hän tekee kuolemaa, ja te jätätte minut yksikseni.

Vanhin ruhtinatar pudotti salkun. Anna Mihailovna kumartui nopsasti ja siepattuaan riidanalaisen esineen hän lähti juoksemaan makuuhuoneeseen. Toinnuttuaan hämmästyksestään lähtivät ruhtinas Vasili ja vanhin ruhtinatar hänen jälkiinsä. Jonkun hetken kuluttua tuli ensimmäisenä vastaanottohuoneeseen vanhin ruhtinatar, kuivat kasvot kalpeina ja purren alahuultaan. Kun hän huomasi Pierren, ilmaantui hänen kasvoilleen leppymätön vihan ilme.

— Niin, iloitkaa nyt, — hän sanoi, — tätä olette odottanutkin.

Hän pyrskähti itkuun, peitti nenäliinalla kasvonsa ja juoksi ulos huoneesta.

Sitten tuli makuuhuoneesta ruhtinas Vasili. Hän astui vaappuen sohvan luo, jolla Pierre istui, heittäytyi istumaan ja peitti silmänsä käsillään. Pierre huomasi, että hän oli kalpea, ja että hänen leukansa loukkui ja täräsi kuin vilutautisen.

— Ah, ystäväiseni! — hän sanoi, tarttuen Pierren kyynärvarteen; ja hänen äänensä oli niin heikko ja teeskentelemätön, jollaisena Pierre ei koskaan sitä ollut kuullut. — Kuinka paljon teemmekään syntiä, kuinka paljon harjoitamme petosta, ja miksi tämä kaikki? Olen jo kuudennella kymmenellä, ystäväiseni... Minähän... Kaikki päättyy kuolemaan, kaikki. Kuolema on kauhea. (Hän alkoi itkeä.)

Viimeisenä tuli makuuhuoneesta Anna Mihailovna. Hän astui hiljaisiin, tasaisin askelin Pierren luo.

— Pierre! ... — hän sanoi.

Pierre katsahti kysyvästi häneen. Anna Mihailovna suuteli nuorukaista otsalle, kostuttaen hänet kyynelillään.

— Häntä ei enää ole olemassa...

Pierre katseli häntä lasiensä läpi.

— Menkäämme, minä teidät saatan. Koettakaa itkeä. Mikään ei niin lievennä surua kuin kyynelleet.

Hän vei Pierren pimeään vierashuoneeseen, ja tämä oli iloinen, ettei kukaan siellä voinut nähdä hänen kasvojaan. Anna Mihailovna poistui hetkiseksi, ja kun hän palasi, nukkui Pierre sikeästi, käsi pään alla.

Seuraavana aamuna Anna Mihailovna puhui Pierrelle:

— Niin, rakkaani, tämä on meille kaikille suuri tappio. Teistä en puhukkaan. Mutta Jumala teitä tukee, olette nuori ja toivoakseni suunnattomain rikkauksien haltija. Testamenttia ei vielä ole avattu. Tunnen teidät kyllin hyvin ja olen vakuutettu, ettei tämä pane päätänne pyörälle; mutta se velvoittaa teitä paljon, ja täytyy olla miehuutta.

Pierre oli vaiti.

— Myöhemmin, rakkaani, kenties kerron teille, että jollen olisi ollut täällä, niin Jumala tietää, mitä olisi tapahtunut. Tietänne, että setä toissapäivänä lupasi muistaa Borista, muttei enää ehtinyt. Toivon, rakkaani, että te täytätte isänne toivomuksen.

Pierre ei käsittänyt hänen puhettaan ja oli vaiti. Hän katseli, kainosti punastuen, Anna Mihailovnaa. Keskusteltuaan Pierren kanssa Anna Mihailovna lähti Rostovien luo ja meni levolle. Herättyään aamulla hän kertoi juurtajaksain Rostoveille ja kaikille tuttavilleen kreivi Besuhovin kuoleman. Hän kertoi, miten kreivi kuoli juuri niin kuin hänkin toivoo kuolevansa, että hänen loppunsa ei ollut ainoastaan liikuttava, vaan vieläpä mieltä ylentäväkin; isän ja pojan viimeinen kohtaaminen taas oli niin liikuttava, ettei hän kyynelittä voi sitä muistella, ja ettei hän voi sanoa — kumpi heistä käyttäytyi paremmin näinä kauheina hetkinä: isäkö, joka niin muisteli kaikkea ja kaikkia viime hetkinään ja puhui niin liikuttavia sanoja pojalleen, vai poikako, jota kävi sääliksi katsella, kun hän oli menehtyä suruun, ja siitä huolimatta koetti salata murheensa, jottei olisi katkeroittanut kuolevan isän mieltä. "C'est pénible, mais cela fait du bien, ça élève l'âme de voir des hommes comme le vieux comte et son digne fils",^[33] — hän puhui. Ruhtinas Vasilin ja ruhtinatar Katishin menettelystä hän myös puhui, mutta moittien ja vaatien kuulijoita pitämään nämä omina tietoinaan.

Lisijagorissa, ruhtinas Nikolai Andrejevitch Bolkonskin maatilalla, odoteltiin päivästä päivään nuoren ruhtinas Andrein ja hänen puolisonsa saapumista; mutta tämä odottelemisen ei vähääkään häirinyt vanhan ruhtinaan talossa noudatettua tarkkaa elämänjärjestystä. Kenraali *en chef* ruhtinas Nikolai Andrejevitch, jota koiranleuat seurapiireissä kutsuivat (*le roi de Prusse*), [34] oli siitä pitäen kun hänet keisari Paavalin aikana karkoitettiin maaseudulle asunut Lisijagorissaan tyttärensä, ruhtinatar Marian ja tämän seuraneidin *m—lle* Bouriennen kanssa. Ja eipä hän uuden hallituksenkaan aikana, jolloin hänelle annettiin lupa saapua pääkaupunkeihin, hievahtanutkaan Lisijagoristaan, sanoihan vain, että jos jollakulla on hänelle asiaa, niin ajakoon Moskovvasta puolentoistasataa virstaa, itse hän puolestaan ei kaipaa ketään eikä mitään. Hän sanoi, että inhimillisillä paheilla on ainoastaan kaksi alkujuurta: toimettomuus ja taikausko, ja että on olemassa ainoastaan kaksi hyvettä: toimeliaisuus ja järki. Itse hän kasvatti tytärtään ja kehittääkseen hänessä näitä molempia hyveitä hän opetti tytölle tämän kahdenteenkymmenenteen ikävuoteen saakka algebraa ja geometriaa ja piti häntä alituisesti työn touhussa. Itse hän aina oli toimessa: milloin hän kirjoitteli muistelmiaan, milloin tutkisteli korkeamman laskuopin ongelmia, milloin sorvaili nuuskarasioita, milloin taas puuhaeli puutarhassa tai tarkasteli rakennustöitä, joita alituisen oli tekeillä hänen tilallaan. Koska toimeliaisuuden tärkeimpänä ehtona on järjestys, niin oli ruhtinaskin järjestänyt elämäntapansa niin, ettei tämän hyveen noudattamisen suhteen jäänyt toivomisen varaa. Aterioittiin aina samoissa olosuhteissa ja samaan aikaan, eivät olleet ainoastaan tunnit kyseessä, vaan vieläpä minutitkin. Koko talonväkeä, tyttärestään palvelijoihin saakka, hän kohteli yrmeästi ja oli kaikkiin nähden järkkymättömän vaateliias. Mutta julma hän ei ollut, ja siksipä häntä kunnioitettiin ja pelättiinkin siihen määrin, että moni julma ja ilkeä ihminen olisi voinut häntä kadehtia. Vaikkeikaan hän enää ollut valtion virassa, eikä hänellä muutenkaan ollut mitään vaikutusta valtakunnan asioihin, niin piti kuitenkin jokaisen läänin päällikkö, missä ruhtinaalla oli maatiloja, velvollisuutenaan käydä tervehtimässä häntä; ja korkeassa vastaanottohuoneessa he napisematta odottelivat ruhtinaan ilmestymistä, samoin kuin arkkitehti, puutarhuri tai ruhtinatar Maria. Ja jokainen tässä vastaanottohuoneessa tunsii samalla kunnioituksen, vieläpä pelonkin tunnetta, kun avautui ruhtinaan työhuoneen mahdottoman korkea ovi ja kynnykselle ilmestyi lyhyläntä ukon jääri puuteroitussa tekotukassa. Hänellä oli pienet kuivat kädet ja harmaat riippuvat kulmakarvat, jotka toisinaan, kun hän rypisti kulmiaan, himmensivät viisaiden ja nuorekkaiden, välkkyvään silmien loisteen.

Sen päivän aamuna, jolloin nuorten piti saapua, meni ruhtinatar Maria tapansa mukaan oppitunnilleen ja aamutervehdykselle ja tultuaan vastaanottohuoneeseen hän pelokkaasti risti silmänsä ja luki hiljaa rukouksen. Joka päivä hän tuli samaan aikaan tähän huoneeseen ja joka päivä hän myös luki rukouksensa, että kohta usin kanssa menisi onnellisesti.

Vastaanottohuoneessa istuva puuteroitu palvelijavanhus nousi hiljaa seisaalleen ja lausui kuiskaten: "Olkaa hyvä".

Oven takaa kuului tasaista sorvin surinaa. Ruhtinatar astui arasti hiljaa ja kevyesti avautuvasta ovesta ja jäi seisomaan ovensuuhun. Ruhtinas työskenteli sorvin ääressä. Vilkaistuaan sivulleen hän jatkoi työtään.

Mahdottoman suuri työhuone oli täynnä kaikenlaisia esineitä, jotka nähtävästi alituisesti olivat käytännössä. Kaikesta huomasi, että tässä huoneessa on taukoamatta käymässä vaihteleva ja tarkasti järjestetty työn touhu: suurella pöydällä oli kirjoja ja luonnospiirustuksia, korkeiden kirjakaappien lasi-ovissa olivat avaimet suulla, korkealla kirjoituspulpetilla oli vihkonen levällään ja sorvilla oli työaseita ja sen alla pilpettä. Hänen pienten, hopeaompeleisiin tatarilaisiin tohveleihin pistettyjen jalkojensa liikkeistä ja suonikkaiden, luisevien käsiensä puristuksesta saattoi huomata, että ruhtinaassa vielä oli paljon kestäväää, juurevan vanhuuden voimaa. Potkaistuaan muutaman kerran hän päästi jalkansa sorvin polkusimilta, pyyhkäsi taltan puhtaaksi, heitti sen sorviin kiinnitettyyn nahkapussiin, meni pöydän luo ja kutsui ruhtinattaren luokseen. Hänellä ei ollut tapana siunata lapsiaan, ja niin hän nytkin vain kallisti tyttärelleen sänkisen ajamattoman poskensa suudeltavaksi ja kysyi ankarasti, mutta samalla katsahtaen häneen tarkkaavan hellästi: "Oletko terve?... Istu siis!" Hän otti ruhtinattarelta geometriavihon, jonka hän itse oli kirjoittanut, ja veti jalalla luokseen nojatuolinsa.

— Huomiseksi! — hän sanoi, etsien nopeasti tarvittavan sivun, ja merkiten paksulla kynnellään läksyksi antamansa pykälät.

Ruhtinatar kyyristyi vihkoa tarkastamaan.

— Odotahan, sinulle on kirje, — sanoi yhtäkkiä vanhus, ottaen pöydän yläpuolelle kiinnitetystä laukusta kirjeen, jonka osoite oli kirjoitettu naisen kädellä, ja heittäen sen pöydälle.

Kun ruhtinatar näki kirjeen, ilmestyi hänen kasvoilleen punaisia täpliä. Hän sieppasi sen vikkellästi ja kumartui sitä tarkkaamaan.

— Héloiseltako? — kysyi ruhtinas, kylmästi hymyillen ja näyttäen keltaiset, vielä sangen vahvat hampaansa.

— Niin, Julielta, — vastasi ruhtinatar, kainosti katsahtaen isäänsä ja arasti hymyillen.

— Kaksi kirjettä vielä päästän, mutta kolmannen luen, — sanoi ruhtinas ankarasti: — pelkään, kirjoitatte paljon pötyä. Kolmannen luen.

— Lukekaa vaikka tämäkin, *mon père*, — vastasi ruhtinatar, punastuen entistään enemmän ja ojentaen kirjettä isälleen.

— Kolmannen, sanoin kolmannen, — huudahti ruhtinas lyhyeen, sysäten kirjeen luotaan, ja asettuen kynnärvarsiensa varaan, hän vetäsi luokseen geometriavihon.

— No, neitiseni, — alkoi vanhus, vetäytyen likelle tytärtään ja nojaten toisella kädellään hänen tuolinsa selkämykseen, niin että ruhtinatar tunsi kaikilta puolilta olevansa tuon hänelle niin tutun tupakansekaisen vanhuksesta lähtevän kirpeän hajun ympäröimä.

— No, neitiseni, nämä kolmiot ovat yhdenmukaiset; näethän, kulma *ABC*.

Ruhtinatar katseli pelästyneenä aivan hänen vierellään kiiluviin isänsä silmiin; punasia täpliä ilmestyi yhä hänen kasvoilleen, ja selvästi huomasi, ettei hän mitään ymmärrä ja pelkää niin ankarasti, että pelko estää hänen käsittämästä isän vastaisiakin selityksiä, kuinka selviä ne lienevätkin. Liekkö syy ollut opettajassa vaiko oppilaassa, mutta joka päivä kävi aina samoin: ruhtinattaren silmät hämärtyivät, hän ei nähnyt mitään, ei kuullut mitään, tunsi ainoastaan lähellään isänsä kuivat, ankarat kasvot, tunsi hänen hengityksensä ja hajunsa ja ajatteli, miten pääsisi pian isänsä työhuoneesta omaan huoneeseensa, missä hän rauhassa saisi selville pulmaisen tehtävän. Ukko tavallisesti menetti malttinsa: milloin hän sysäsi luotaan, milloin taas veti luokseen nojatuolinsa, koetti hillitä itseään kiivastumasta, ja sentään hän melkein joka kerta kiivastui, sätti, vieläpä toisinaan sivautti vihon nurkkaankin. Ruhtinatar vastasi väärin.

— Mutta, olitpa sittenkin tyhmä! — ukko huudahti, sysäten vihon luotaan ja kääntyen ruhtinattaresta; mutta sitten nousi hän seisaalleen, käväsi poikki lattian, kosketti käsillään ruhtinattaren hiuksia ja istuutui taas tuolilleen.

Hän siirsihe taas ruhtinattaren viereen ja jatkoi selityksiään.

— Ei käy päinsä, ruhtinatar, ei käy, — hän puheli, kun ruhtinatar jo oli sulkenut vihkonsa ja valmistautui lähtemään: — matematiikka on ylevä tiede, neitiseni. En kärsi, että olet meikäläisten tyhmäin neitosten kaltainen. Ahkeruus kovankin onnen voittaa. (Hän taputti tytärtään poskelle.) Tyhmyys kyllä lähtee päästä.

Ruhtinatar aikoi lähteä, mutta isä pidätti hänet käden liikkeellä ja toi hänelle korkealta pulpetilta uuden avaamattoman kirjan.

— Kas tässä on sinulle vielä jonkinlainen *Salaisuuden avain*, jonka sinun Héloïsesi on sinulle lähettänyt. Uskonnollinen. Mutta minä en sekaannu kenenkään uskonasioihin... Olen vilaisut. Ota. No, mene, mene.

Hän taputti ruhtinatarta olalle ja sulki itse oven hänen jälkiinsä.

Ruhtinatar Maria palasi huoneeseensa surullisen ja pelästyneen näköisenä. Ja tämä ainainen surun ja pelon ilme teki hänen muutenkin rumat ja sairaanloiset kasvonsa entistään rumemmiksi. Hän istuutui kirjoituspöytänsä ääreen, joka oli ääriään myöten täynnä kirjoja, vihkoja ja pienoismuotokuvia. Ruhtinatar oli järjestykseen nähden isänsä täydellinen vastakohta. Hän heitti geometriavihon pöydälle ja avasi kärsimättömänä kirjeen. Kirje oli ruhtinattaren paraimmalta lapsuudenystävältä Julie Karaginilta, joka oli nimipäivillä Rostovien luona.

Julie kirjoitti ranskaksi:

"Rakas, verraton ystäväiseni, miten onkaan hirmuista ja kauheata olla näin eroitettuina! Vaikka kuinkakin itselleni vakuuttelen, että puolet olemuksestani ja onnestani on teissä, että, eroittavasta välimatkasta huolimatta, sydämemme ovat eroittamattomasti toisiinsa yhdistetyt, niin sittenkin sieluni kapinoi kohtaloa vastaan, enkä voi, alituisista huvituksista ja iloista huolimatta, tukahuttaa jonkinlaista salaista surumielisyyttä, joka on jäytännyt sydänjuuriani eron ketkestämme alkaen. Miksemme ole yhdessä, kuten viime kesänä teidän suuressa työhuoneessa vaaleansinisellä sohvalla, 'tunnustusten sohvalla?' Miksen saa, kuten kolme kuukautta sitten, teidän lempeästä, rauhallisesta ja läpitunkevasta katseestanne, jota niin rakastan ja jonka nytkin tätä kirjoittaessani näen sieluni silmillä, miksen saa siitä ammentaa uutta siveellistä voimaa?"

Luettuaan nämä viimeiset sanat ruhtinatar Maria huoasti ja katsahti oikealla puolellaan olevaan kuvastimeen. Kuvastimesta näkyivät laihat kasvot ja ruma, hintelä vartalo. Nuo aina surulliset silmät katselivat nyt erityisen toivottomina kuvastimesta. "Hän imartelee", ajatteli ruhtinatar, kääntyi kuvastimesta ja jatkoi lukuaan. Ei ollut Julie imarrellut ystävärtään: todellakin olivat ruhtinattaren suuret, syvät, säteilevät (kimppuina säteili niistä toisinaan lämmintä valoa) silmät niin kauniit, että, huolimatta kasvojen rumuudesta, ne useinkin viehättivät enemmän kuin moitteettomin kauneus. Mutta ruhtinatar ei koskaan ollut nähnyt tätä silmänsä kaunista ilmettä, sitä ilmettä, joka niissä oli niinä hetkinä, jolloin hän ei ajatellut itseään. Kuten kaikkien ihmisten, niin hänenkin silmänsä saivat jäykän luonnottoman, ruman ilmeen, heti kun hän katsahti kuvastimeen.

Hän jatkoi lukuaan:

"Koko Moskova haastelee nykyään vain sodasta. Toinen veljistäni on jo rajan takana, toinen lähenee kaartin mukana rajaa. Rakas keisarimme jättää Pietarin ja aikoo, kuten arvellaan, panna kalliin olemuksensa alttiiksi sodan vaiheille. Suokoon Jumala, että enkeli, jonka Kaikkivaltias Armossaan on meille määrännyt hallitsijaksi, nujertaisi korsikalaisen hirviön, joka uhkaa Europari rauhaa. Puhumattakaan veljistäni on tämä sota jo riistänyt minulta yhden sydämeni läheisimmistä. Tarkoitin nuorta Nikolai Rostovia, joka innostuksissaan ei ole voinut jäädä toimeettomaksi, vaan on jättänyt yliopiston astuakseen toimivaan armeijaan. Tunnustan teille, rakas Maria, että vaikka hän onkin niin nuori, on hänen lähtönsä armeijaan tuottanut minulle paljon surua. Tässä nuorukaisessa, josta puhuin teille viime kesänä, on niin paljon jaloutta ja

todellista nuoruutta, jota tapaa niin harvoin meidän aikanamme, jolloin miehet kahdenkymmenen vuotiaina ovat ukkoja. Erityisen paljon on hänessä avomielisyyttä ja sydäntä. Hän on niin puhdas ja runollinen, että välimme, niin lyhytaikaiset kun ovatkin olleet, jäävät riemunhetkiksi sydän raukalleni, joka on jo niin paljon kärsinyt. Kerron teille joskus erohetkistämme ja kaikesta, mitä silloin puhuttiin. Vielä eivät ole haavat ummessa. Ah! rakas ystäväiseni, olette onnellinen kun ette tunne näitä polttavia hurman hetkiä, näitä suloisia surun tuskia. Olette onnellinen, sillä viimeksi mainitut ovat tavallisesti voimakkaammat kuin ensin mainitut! Hyvin ymmärrän, että kreivi Nikolai on aivan liian nuori ollakseen minulle muuta kuin ystävä, mutta tämä suloinen ystävyys, nämä niin runolliset, niin puhtaat välit ovat olleet sydämelleni välttämättömät. Mutta jo riittänee tästä. Suuri päivän uutinen, josta haastelee koko Moskova, on vanhan kreivi Besuhovin kuolema ja hänen perunsa. Ajatelkaahan, että ruhtinattaret saivat ainoastaan jotain pientä, ruhtinas Vasili ei mitään, mutta *monsieur* Pierre peri kaikki, ja on sitäpaitsi tunnustettu lailliseksi pojaksi, ja kreivi Besuhovina on hän nyt Venäjän suurimman omaisuuden haltija. Kerrotaan, että ruhtinas Vasili oli näytellyt sangen likaista osaa tässä jutussa, ja että hän on matkustanut sangen nolona Pietariin.

"Tunnustan teille, että sangen vähän ymmärrän näitä laki- ja testamentti-asioita; mutta sen vain tiedän, että sittenkun tästä nuorukaisesta, jota kaikki yksinkertaisesti olemme kutsuneet vain *monsieur* Pierreksi, on tullut kreivi Besuhof ja Venäjän suurimman omaisuuden haltija, olen huvikseni tarkannut, miten naima-ikäisten tyttärien äidit ja itse tyttäretkin ovat muuttuneet seurustellessaan tämän nuorukaisen kanssa, joka, meidän kesken sanottuna, on aina minusta tuntunut sangen vähäpätöiseltä henkilöltä. Jo parin vuoden ajan ovat kaikki täällä huvitelleet etsimällä minulle sulhasia, joita useimmassa tapauksessa en edes ole tuntenut, ja niinpä nytkin Moskovan 'naimakroniikka' on tehnyt minusta kreivitär Besuhovin. Mutta tiedätte, etten tätä lainkaan halua. Kun on kerran puhe naimiskaupoista, niin mainitsenpa teille, että *la tante en general* Anna Mihailovna on uskonut minulle salaisuutena, että ollaan hankkeissa naittaa teidät. Eipä ole sulhanen suuren suuri eikä pienen pieni, onhan vain ruhtinas Vasilin poika Anatol, joka tahdotaan ohjata turvalliseen satamaan rikkaan ja ylhäissukuisen neitosen helmoihin, ja vanhempain vaali on langennut teihin. En tiedä, mitä asiasta ajattelette, mutta olen pitänyt velvollisuutenani ilmoittaa teille asiasta etukäteen. Sanotaan, että hän on sangen kaunis, mutta muuten sangen kelvoton henkilö; muuta hänestä en ole saanut tietää.

"Mutta onpa tässä jo lorua kerrakseen. Lopetan jo toisen arkin, ja äiti on lähettänyt minua kutsumaan, sillä lähdemme päivällisille Apraksinien luo. Lukekaa tämä mystillinen kirja, jonka tämän kirjeen mukana lähetän; täällä on sillä ollut valtava menestys. Vaikka siinä onkin kohtia, joita heikko ihmisjärki ei ymmärrä, niin on se kumminkin verraton kirja, jonka lukeminen rauhoittaa ja ylentää sielua. Hyvästi. Kunnioitukseni isällemme ja tervehdykseni neiti Bouriennelle. Syleilen teitä koko rakkauteni voimalla. Julie.

"P. S. Kertokaahan minulle jotain veljestänne ja hänen hurmaavasta pikku rouvastaan."

Ruhtinatar vaipui hetkiseksi aatoksiinsa, hymyillen syvämielisesti (jolloin hänen säteilevät silmänsä valaisivat hänen täydellisesti muuttuneet kasvonsa), ja noustuaan äkkiä istumasta hän siirtyi, raskaasti astuen, pöydän luo. Hän otti paperia, ja nopeasti alkoi kynä sillä kulkea. Hän kirjoitti ranskaksi seuraavan vastauksen:

"Rakas ja verraton ystävä. — Kirjeenne 13 p:lta on tuottanut minulle paljon iloa. Rakastatte yhä minua, runollinen Julieni. Erolla, josta puhutte niin paljon pahaa, ei nähtävästi ole ollut teihin sen tavallista vaikutusta. Te nurisette eron johdosta — mitä pitäisikään minun sanoa, jos uskaltaisin, jolta on riistetty kaikki sydämelleni kalliit? Ah! jollei olisi meillä uskontoa lohtunamme, niin olisi elämä sangen surullinen. Miksi kuvailette minut niin ankaraksi, kun puhutte sydämenne taipumuksista tuohon nuorukaiseen? Näissä asioissa olen ankara ainoastaan itseäni nähden. Käsitän nämä tunteet toisissa, ja jollen voikkaan niitä hyväksyä, kun en koskaan ole niitä kokenut, niin en ainakaan niitä tuomitse. Minun mielestäni vain kristillinen rakkaus, lähimmäisen rakkaus, rakkaus vihollisiin on arvokkaampi, suloisempi ja parempi kuin tunteet, joita nuorukaisen kauniit silmät herättävät teidän kaltaisenne runollisen ja rakastavan nuoren tytön sydämessä.

"Tieto kreivi Besuhovin kuolemasta oli saapunut tänne jo ennen kirjettänne, ja koski se isääni sangen syvästi. Hän sanoo, että kreivi oli suuren vuosisadan viimeisen edellinen edustaja, ja että nyt on hänen vuoronsa, mutta että hän on tekevä kaikkensa, jotta tuo vuoro lykkäytyisi mahdollisimman pitkälle. Varjeltakoon Jumala meitä tästä onnettomuudesta! En voi hyväksyä mielipiteitänne Pierrin suhteen, jonka olen tuntenut jo poikasena. Minun mielestäni on hänellä aina ollut jalo sydän, ja tätä ominaisuutta pidän suurimpana ihmisiä arvostellessani. Kun ajattelen hänen perintöjuttuaan ja ruhtinas Vasilin tässä asiassa näyttelemää osaa, niin surkuttelen heitä molempia. Ah! rakas ystävä, jumalaisen Vapahtajamme sanat: 'helpompi on kameelin käydä neulansilmän läpi kuin rikkaan tulla Jumalan valtakuntaan', ovat kauheat, mutta silti todet. Surkuttelen ruhtinas Vasilia, mutta vielä enemmän Pierreä. Niin nuorena sellaisen omaisuuden painostamana, kuinka monien kiusausten läpi onkaan hänen kulkeminen! Jos minulta kysyttäisiin, mitä enin maailmassa halajan, niin vastaisin: tahdon olla köyhempi köyhintä mieron kulkijaa. Tuhannet kiitokset, rakas ystävä, lähettämästänne kirjasta, joka on herättänyt sellaista riemastusta teikääläisten keskuudessa. Koska kirjoitatte, että tässä kirjassa monen hyvän asian ohella on kohtia, joita heikko ihmisjärki ei voi käsittää, niin en todellakaan käsitä, mitä hyötyä olisi vaivata itseään turhalla lukemisella, josta ei mitään siunausta saata lähteä. En muuten ole koskaan käsittänyt muutamain henkilöiden intohimoa mystillisiin kirjoihin, jotka vain herättävät heissä epäilyksiä, kiihoittavat mielikuvitusta ja tekevät heidän luonteensa isonteleviksi, joka on aivan vastakkaista kristilliselle yksinkertaisuudelle. Lukekaamme Apostoleita ja Evankeliumia. Älkäämme koettako tunkeutua näissä kirjoissa löytyviin salaisuuksiin, sillä miten voimme me kurjat syntiset vaatiakkaan, että käsittäisimme Kaitselmuksen kauhistuttavia ja pyhiä

salaisuuksia niin kauvan kun meitä verhoaa tämä lihapeite, joka on läpinäkymättömänä verhona meidän ja Iäisen välillä. Tyytykäämme mieluummin tutkimaan niitä korkeita ohjeita, jotka jumalainen Vapahtajamme on jättänyt meille ojennusnuoraksi vaeltaessamme täällä maailmassa; koettakaamme seurata näitä ohjeita ja varmistua tietoisuudessa, että mitä vähemmän annamme valtaa heikolle inhimilliselle järjellemme, sitä otollisemmat olemme Jumalalle, joka hylkää kaiken tiedon, mikä ei ole Hänestä; mitä vähemmän pyrimme syventymään Hänen salaisuuksiinsa, jotka Hän on suvainnut meiltä kätkeä, sitä pikemmin Hän ne meille valaisee Jumalallisella järjellään.

"Isä ei ole puhunut mitään kosijasta, mutta kirjeen sanoo hän saaneensa ja sanoo odottavansa ruhtinas Vasilia vieraskäynnille. Minua koskevasta avioliittohommasta mainitakseni, sanon teille, rakas ja verraton ystävä, että pidän avioliittoa jumalallisena säädelmänä, johon on alistuttava. Jos Kaikkivaltias hyväksi näkee velvoittaa minut puolison ja äidin tehtäviin, niin olen tekevä kaikkeni täyttääkseni nämä velvollisuudet niin hyvin kuin voin, kuinka raskaaksi se minulle käyneekin, enkä ryhdy tutkiskelemaan tunteitani sen suhteen, joka minulle on säädetty.

"Olen saanut veljeltäni kirjeen, jossa hän ilmoittaa saapuvansa vaimoineen Lisijagoriin. Kuitenkaan ei ilomme ole pitkäaikainen, sillä veljeni lähtee tuohon onnettomaan sotaan, johon olemme sekaantuneet, Jumala ties miten ja minkätähden. Ei ainoastaan siellä, toiminnan ja maailmankeskuksessa, puhuta pelkästään sodasta, täälläkin, peltotöiden ja uinuvan luonnon keskessä, jommoiseksi te kaupunkilaiset tavallisesti kuvaillette maalaiselämää, kajahtelevat sodan äänet, levittäen surua ja murhetta. Isä ei muusta puhukkaan kuin marsseista ja päivämarsseista, joista en ymmärrä tuon tätäkään; ja toissapäivänä, ollessani tavallisella kävelyretkelläni kylätiellä, näin sydäntä vihlovan näytelmän... Tielle olivat kokoontuneet täältä armeijaan lähetettävät rekrytit ja heidän saattajansa. Kauheata oli nähdä lähtevien äitien, vaimojen ja lasten tuskaa ja kuulla saattajain ja lähteväin itkuntyrskintää! Tällaista nähdessään tulee ihminen ajatelleeksi, että ihmiskunta on unohtanut jumalaisen Vapahtajansa neuvot, joissa Hän opettaa meitä toisiamme rakastamaan ja antamaan anteeksi toistemme viat, ja pitää suurimpana hyveenään toinen toisensa tappamista.

"Hyvästi, rakas, hyvä ystävä. Varjelkoon jumalainen vapahtajamme ja Hänen Pyhä Äitinsä teitä pyhässä ja mahtavassa suojassaan. Maria."

— Ah, lähetätte myös postianne, ruhtinatar, minä jo lähetin omani. Kirjoitin äiti rukalleni, — puhui hätäisesti miellyttävällä, mehevällä äänellään hymyilevä *m—lle* Bourienne, sorauttaen r-äännettä ja tuoden ruhtinatar Marian suljettuun, surumieliseen ja synkkään ilmapiiriin aivan toisenlaisen, kevytmielisen iloisen ja itseensä tyytyväisen maailmansa.

— Ruhtinatar, pidän velvollisuutenani varoittaa teitä, — hän jatkoi, ääntään vaimentaen, — ruhtinas on riidellyt, — "riidellyt" sanassa hän erityisesti sorautti r-äännettä, kuunnellen mielihyvin omaa ääntään, — riidellyt Mihail Ivanovitshin kanssa. Hän on sangen pahalla tuulella, kovin äreä. Olkaa varuillanne, tiedätte.

— Ah! rakas ystävä, — vastasi ruhtinatar Maria, — olen pyytänyt, ettette puhuisi minulle isäni pahoista tai hyvistä tuulista. En itse häntä arvostele, enkä suo, että muutkaan siihen ryhtyvät.

Ruhtinatar katsahti kelloon ja huomattuaan, että hän jo oli menettänyt viisi minuttia siitä ajasta, joka hänen joka päivä oli käytettävä klaveerin soittamiseen, lähti hän pelästyneenä arkihuoneeseen. Päiväjärjestyksen mukaan nukkui ruhtinas 12 ja 2 välillä, ja silloin soitti ruhtinatar klaveeria.

XXVI.

Harmaahapsinen kamaripalvelija istui torkkuen vastaanottohuoneessa ja kuunteli ruhtinaan kuorsaamista. Kaukaa, sulettujen ovien takaa, kuuluivat Dusseckin sonaatin vaikeat juoksutukset, joita ruhtinatar jo ainakin kahdenteenkymmenenteen kertaan vieritteli klaveerilla.

Samassa pysähtyivät portaiden eteen vaunut ja kuomurattaat, ja vaunuista astui ruhtinas Andrei. Hän auttoi vaimonsa alas vaunuista ja päästi hänet menemään edellään. Harmaahapsinen Tihon pisti tekotukkaisen päänsä vastaanottohuoneen ovesta ja ilmoitti kuiskaten, että ruhtinas on levolla, ja sulki sitten kiireesti oven. Hän tiesi, ettei pojan saapuminen eivätkä mitkään tavattomat tapahtumat saaneet häiritä päiväjärjestystä. Ruhtinas Andrei tiesi tämän nähtävästi yhtä hyvin kuin Tihonkin; hän vilkasi kelloon, aivan kuin olisi tahtonut tutkia, eivätkö isän tavat hänen poissa ollessaan olleet muuttuneet, ja tultuaan varmuuteen, että ne yhä ovat ennallaan, hän sanoi vaimolleen:

— Kahdenkymmenen minutin kuluttua hän nousee makuulta. Menkäämme ruhtinatar Marian luo.

Pikku ruhtinatar oli käynyt yhä pyöreämmäksi, mutta silmät ja matala, haiveninen huulonen hymyilivät ja nousivat yhtä iloisesti ja viehkeästi, kun hän alkoi puhua.

— *Mais c'est un palais*.^[35] — hän sanoi miehelleen, katsellen ympärilleen ja puhuen niin teeskennellyn ylistävästi kuin tavallisesti puhelevat vieraat tanssiaisissa talon isännälle. — *Allons, vite, vite*.^[36] — Katsellen ympärilleen, hän hymyili miehelleen, Tihonille sekä heitä saattavalle palvelijalle.

— Mariako se harjoittelee? Menkäämme hiljaa, jotta yllättäisimme hänet!

Ruhtinas Andrei kulki hänen jälissään hyvänsuovan ja surullisen näköisenä.

— Olet vanhentunut, Tihon, — hän sanoi vanhalle palvelijalle, joka suuteli hänen kättään.

Kun he olivat tulleet sen huoneen viereiseen huoneeseen, mistä kuului klaveerin säveliä, tuoksahti eräästä sivuovesta sievonen, vaaleanverevä *m—lle* Bourienne ja näytti olevan riemusta pakahtumaisillaan.

— *Ah! quel bonheur pour la princesse,*— hän puhui: — *En fin! Il faut que je la prévienne.*^[37]

— Ei, ei, älkää toki... Olette varmaan *m—lle* Bourienne, tunnen jo teidät entuudestaan, olettehan naton hyvä ystävä, — puhui ruhtinatar, suudellen ranskatarta. — Ruhtinatar ei varmaankaan ole meitä odottanut?

He menivät arkihuoneen ovelle, mistä yhä vielä kuuluivat samat juoksutukset. Ruhtinas Andrei pysähtyi ja yrmisti kulmiaan, aivan kuin olisi odottanut jotain ikävää tapahtuvaksi.

Pikku ruhtinatar astui huoneeseen; juoksutukset katkesivat; kuului huudahdus, sitten Marian raskas astunta ja suutelun mäiskinä. Kun ruhtinas Andrei tuli huoneeseen näki hän vaimonsa ja sisarensa, jotka ennen ainoastaan kerran hälväämältä, ruhtinas Andrein häiden aikana, olivat toisensa tavanneet, toistensa syleilyssä, huulet lujaan pusertuneina siihen kohtaan, minkä ne tapaamisen ensi pyräkässä olivat sattuneet. Heidän vieressään seisoi *m—lle* Bourienne, kädet sydämellä, autuaasti hymyillen ja nähtävästi yhtä valmiina joko nauramaan tai itkemään. Ruhtinas Andrei kohautti harteitaan ja rypisti kulmiaan, kuten tekevät musiikin ystävät, kuullessaan epäpuhtaan äänen. Syleilevät irtautuivat hetkeksi toisistaan; sitten he taas, aivan kuin olisivat pelänneet myöhästytävänsä, tarttuivat toistensa käsiin, alkoivat suudella ja tempoella niitä; sitten he alkoivat suudella toisiaan kasvoille, kunnes vihdoin ruhtinas Andrein suureksi kummastukseksi, alkoivat molemmat itkeä ja taas suudella, *m—lle* Bouriennekin alkoi vetistellä. Ruhtinas Andreista tämä nähtävästi tuntui hieman ilkeältä; mutta molemmista naisista se oli niin luonnollista, etteivät he arvatenkaan olleet ajatelleet kohtausta muuten mahdolliseksikaan.

— Ah! rakkaani!... Ah! Maria!... — alkoivat naiset sitten yhtäkkiä puhella ja molemmat he alkoivat nauraa. — Olen nähnyt unissani... — Ette siis meitä odottanut?... Ah! Maria, olette laihtunut... Ja te olette käynyt niin täyteläiseksi...

— Tunsin heti ruhtinattaren — tokasi väliin *m—lle* Bourienne.

— Ja minä en edes aavistanut! — huudahti ruhtinatar Maria. — Ah! *André*, sinua en vielä ole nähnytkään.

Ruhtinas Andrei tarttui sisarensa käteen, suuteli häntä ja sanoi hänelle, että sisar yhä on samallinen *pleurni cheuse*^[38] kuin ennenkin. Ruhtinatar oli kääntynyt veljeensä, ja hänen kauniiden, suurten, säteilevään silmäinsä rakkautta uhkuva, lempeän lämmin katse hymyili veljelle kyynelten keskitse.

Pikku ruhtinatar pälpätti taukoamatta. Matala haiveninen ylähuuli laskeutui lakkaamatta, kosketellen ruusunpunaista alahuulta, nousi jälleen, ja hänen kasvonsa vetäytyivät loistavaan hymyyn: hampaat hohtivat, silmät välkkyivät. Hän kertoi, miten heidät Spaskin vuorella oli vähällä kohdata onnettomuus, joka olisi saattanut tulla tuhoatuottavaksi vallankin hänelle hänen nykyisessä tilassaan. Sitten hän heti kertoi, että oli jättänyt kaikki vaatteensa Pietariin eikä tiedä, miten täällä nyt kävisi puettuna, ja että Andrei oli aivan muuttunut, ja että Kitty Odintsof oli mennyt vanhalle ukkorähjälle, ja että ruhtinatar Marialle on tiedossa sulhanen *pour tout de bon*, mutta siitä puhutaan myöhemmin. Ruhtinatar Maria katseli yhä vielä vajajen veljeensä, ja hänen ihanissa silmissään kuvastuivat rakkaus ja suru. Selvästi huomasi, että hänen ajatuksensa kulkivat omia teitään, välittämättä nadon puheista. Kun pikku ruhtinatar paraillaan kertoi viimeisistä suurista juhlallisuuksista Pietarissa, kääntyi ruhtinatar Maria veljensä puoleen:

— Ja oikeinko todella aijot lähteä sotaan, *André*? — hän sanoi, huokaisten.

Pikku ruhtinatar sävähti.

— Vieläpä huomenna, — veli vastasi.

— Hän jättää minut tänne, ja Jumala tietää minkätähden, vaikka hän olisi voinut yletä virassakin...

Ruhtinatar Maria ei kuunnellut loppuun hänen puhettaan, vaan vaipui taas omiin mietteisiinsä. Yhtäkkiä hän kääntyi natonsa puoleen ja, osoittaen lempein silmin tämän vatsaa, hän kysyi:

— Ihanko varmaan?

Pikku ruhtinattaren kasvot muuttuivat. Hän huoautti.

— Ihan varmaan, — hän sanoi. — Ah! Tämä on kauheata!...

Hänen huulensa laskeutui. Hän heittäytyi natonsa syleilyyn ja alkoi taas itkeä,

— Hän on levon tarpeessa, — sanoi ruhtinas Andrei, rypistäen kulmiaan. — Eikö totta Lisa? Vie hänet huoneeseesi, minä käyn isän luo. Yhäkö hän on ennallaan?

— Yhä ennallaan, ihan ennallaan; en sentään tiedä, miten sinusta tuntuu, — vastasi iloisesti ruhtinatar.

— Ja yhä vielä samat, tunnit, kävelyretket lehtokujissa? Entäs sorvi? — kyseli ruhtinas Andrei, hymyillen tuskin huomattavasti. Ja selvästi huomasi, että hän tunsu isänsä heikkoudet, vaikkakin häntä rakasti ja kunnioitti.

— Samat tunnit ja sorvi, matematiikka ja minun geometriatuntini, — vastasi iloisena ruhtinatar Maria, aivan kuin geometriatunnit olisivat hänen elämänsä ihanimpia hetkiä.

Kun oli kulunut kaksikymmentä minuttia ja ruhtinaan lepoaika siis oli lopussa, tuli Tihon kutsumaan nuorta ruhtinatarta isän luo. Ukko oli pojan tulon kunniaksi luopunut tavallisesta päiväjärjestyksestään: hän oli käskenyt päästämään pojan suojiinsa pukeutumisaikana ennen

puolisia. Tähän aikaan oli hänellä tavallisesti yllä aamunuttu, ja hänen päänsä ja kasvonsa olivat puuteroidut.

Niinpä nytkin. Kun ruhtinas Andrei (kasvoillaan ei ollut nyt tuota nirhuilevaa ilmettä, eikä eleensä olleet niin velton välinpitämättömät kuin vierashuoneissa, vaan näytti hän virkeän elokkaalta kuten silloinkin, kun puheli Pierren kanssa) astui huoneeseen, istui ukko pukemiskomerossa leveässä, sahviaanilla päällystetyssä nojatuolissa, yllä puuteriviitta, ja pää Tihonin käsissä.

— Hei! Sotilas! Bonapartea vastaan tahdot taistella? — virkkoi ukko ja ravisti puuterioittua päätään niin paljon kuin sai palmikoltaan, jota Tihon paraillaan laitteli.

— Käy edes sinä lujasti häneen, muuten hän, tästä, pian merkitsee meidätkin alamaisikseen. Terve! — Ja hän taivutti poskensa pojalle suudeltavaksi.

Ukko oli hyvällä tuulella nukuttuaan hieman ennen puolista. (Hänen oli tapa sanoa, että uni puolisen jälkeen on hopeainen, mutta ennen puolista kultanen). Iloisena katseli hän poikaansa tuuheiden, riippuvain kulmakarvainsa alta. Ruhtinas Andrei astui ukon luo ja suuteli häntä poskelle. Mutta ukon kysymykseen hän ei vastannut, sillä hän tiesi, että ukko mielellään ivaili sen ajan sotilashenkilöitä ja erittäinkin Bonapartea.

— Niin, olen saapunut luoksenne, isä, raskaine vaimoineni, — sanoi ruhtinas Andrei, seuraten elokkein, kunnioittavin silmin isänsä jokaista kasvojen liikettä. — Miten on terveytenne laita?

— Sairaita ovat ainoastaan hölmöt ja irstailijat, mutta minut kai tunnet: aamusta iltaan olen työssä, olen kohtuullinen, ja siis myöskin terve.

— Jumalan kiitos, — sanoi poika, hymyillen.

— Jumalalla ei ole sen asian kanssa mitään tekemistä. Mutta kerrohan nyt, — hän jatkoi, palaten lempiaineeseensa, — miten saksalaiset ovat opettaneet teidät taistelemaan Bonapartea vastaan sen uuden tieteen mukaan, jota kutsutaan strategiaksi.

Ruhtinas Andrei hymähti.

— Antakaahan toki hengähtääni, isä, — sanoi poika hymyillen. Ja selvästi huomasi, etteivät isän heikkoudet estä poikaa rakastamasta ja kunnioittamasta häntä. — Eihän ole minulla vielä edes huonettakaan.

— Lorua, lorua, — huusi ukko, ravistaen palmikkoaan, nähdäkseen oliko se kovallekin punottu, ja tarttui poikansa käteen. — Vaimoasi varten on huoneusto kunnossa. Ruhtinatar Maria johtaa hänet sinne ja näyttää, ja loruilee hänelle ummet ja lammet. Sehän on akkaväelle niin mieluista. Olen iloinen vaimostasi. Istu ja kerro. Michelsonin armeijan ymmärrän, Tolstoin myös ... samanaikainen maihinnousu... Mitä tekee eteläinen armeija? Preussi, puolueettomuus ... sen tiedän. Entäs Itävalta? — hän puhui. Hän oli noussut nojatuolistaan ja asteli pitkin huonetta, Tihonin juostessa hänen jälissään ja antaessa hänelle vaatekappaleen toisensa jälkeen. — Entäs Ruotsi? Miten kuljetaan Pommerin läpi?

Huomattuaan isänsä itsepintaisuuden ruhtinas Andrei alkoi esittää alkavan sotaretken toimintasuunnitelmaa. Alussa hän kertoi vastenmielisesti, mutta innostui yhä enemmän, käyttäen tapansa mukaan milloin venettä, milloin ranskaa. Hän kertoi, miten 90,000 miehen suuruinen armeija ubkaa Preussia, jotta tämä valtio saataisiin luopumaan puolueettomuudestaan ja sekaantumaan sotaan, miten osan näistä joukoista pitäisi yhtyä ruotsalaisiin Stralsundissa, miten 220,000 itävaltalaisen yhdessä 100,000 venäläisen kanssa pitäisi toimia Italiassa ja Reinin varsilla, ja miten 50,000 venäläistä ja 50,000 englantilaista nousevat maihin Napolissa, ja lopuksi sitten tämä 500,000 miehen suuruinen armeija eri puolilta on hyökkäävä ranskalaisten kimppuun. Vanha ruhtinas ei näyttänyt vähääkään välittävän pojan kertomuksesta, eipä edes näyttänyt kuuntelevankaan, jatkoihan vain käymistään ja pukeutumistaan, ja keskeytti odottamatta kolmesti poikansa kertomuksen. Kerran keskeytti ukko poikansa huutamalla: "Valkonen! Valkonen!"

Tällä hän tarkoitti, että Tihon oli antanut hänelle eräät liivit. Toisen kerran hän keskeytti kysymällä:

— Joko vaimosi piankin synnyttää? — ja ravistaen nuhtelevasti päätään, hän sanoi: — Ei ole hyvin! Jatka, jatka.

Kolmannen kerran, kun ruhtinas Andrei jo oli kertomustaan lopettamassa, ukko alkoi laulaa epäpuhtaasti ukkomaisella äänellään: (*Malbroug s'en va-t-en guerre. Dieu sait quand reviendra*).
[39]

Poika vain hymähti.

— En sano hyväksyväni tätä suunnitelmaa, — poika sanoi: — olen kertonut teille asiat asioina. Napoleon on myös jo laatinut suunnitelmansa, joka ei liene meikäläistä huonompi.

— No, etpä ole mitään uutta minulle kertonut. — Ja aatoksiinsa vaipuneena vanhus nopeaan lausui itseksensä: — (*Dieu sait quand reviendra*). Mene ruokaahuoneeseen.

XXVII.

Määrättyinä hetkenä astui ruhtinas ruokahuoneeseen puuterioittuna ja sileäksi ajeltuna. Täällä odottivat jo häntä miniä, ruhtinatar Maria, *m—lle* Bourienne ja arkkitehti, joka ruhtinaan

kummallisen päänäpiston johdosta aterioi aina isäntävään pöydässä, vaikkeikaan hän vähäpätöiseen asemaansa nähden tätä suinkaan olisi voinut vaatia. Ruhtinas, joka elämässään muuten noudatti tarkkaa säätyeroitusta ja joka harvoin päästi pöytänsä edes arvokkaita läänin virkamiehiä, tahtoi arkkitehtinsä, Mihaila Ivanovitshin suhteen, joka jossain nurkassa istuen niesteli ristiraitaiseen nenäliinaansa, toteuttaa kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuden periaatetta. Sangen usein hän vakuutteli tyttärelleen, ettei Mihaila Ivanovitsh rahtustakaan ole huonompi kuin he itsekään. Ateriain aikana kääntyi ruhtinas useimmin vaiteliaaseen Mihaila Ivanovitshiin.

Ruokahuoneessa, joka oli tavattoman korkea, kuten kaikki muutkin talon huoneet, odottivat ruhtinaan saapumista kotiväki ja palvelijat. Viimeksimainitut olivat niin järjestyneet, että kunkin tuolin takana pöydän ääressä seisoivat yksi heistä; hovimestari, lautasliina kädessä, tarkasteli pöytää, iskien silmää palvelijoille ja rauhattomana vilkuillen milloin seinäkelloon, milloin oveen, josta ruhtinaan piti tuleman. Ruhtinas Andrei tarkasteli mahdollottoman suurta kultapuitteista taulua, joka kuvasi Bolkonskien ruhtinaallista sukupuuta. Tämä taulu oli ilmestynyt seinälle hänen poissa ollessaan samoin kuin vastakkaisella seinällä riippuva toinen, samankokoinen taulukin, jolle oli töherretty (nähtävästi kotoisen taiteilijan kädellä) kruunupäinen hallitsevan ruhtinaan muotokuva. Tämän muotokuvan piti esittää Bolkonski-suvun kanta-isää, jonka taas piti polveutuneen suoraan Rurikista. Ruhtinas Andrei katseli tätä sukupuuta, ravistellen päätään, ja hymähdellen sen näköisenä kuin hymähtelevät ihmiset, katsellessaan naurettavuuteen saakka kuvattavansa näköistä muotokuvaa.

— Miten onkaan isä tuossa ilmi elävänä! — hän sanoi ruhtinatar Marialle, joka oli seisautunut hänen vierelleen.

Ruhtinatar katsahti kummastuneena veljeensä. Hän ei käsittänyt, mille veli hymyili. Kaikki isän teot herättivät hänessä hartauden, jolle arvosteleminen olisi ollut pyhyden loukkaamista.

— Kullakin on Akilleen kantapäätänsä, — jatkoi ruhtinas Andrei. — Sellaisenkin mahtavan järjen *donner dans ce ridicule*.^[40]

Ruhtinatar Maria ei voinut sulattaa veljensä arvostelujen julkeutta ja valmistautui jo väittelemään, kun ruhtinaan työhuoneesta yhtäkkiä alkoivat kuulua odotetut askeleet: ruhtinas astui ruokahuoneeseen tullessaan nopeasti, iloisesti, kuten hänellä muuten ainakin oli tapa astua, aivan kuin hän tahallaan olisi tahtonut näillä kiirehtivillä liikkeillään lieventää talon ankaraa elämänjärjestystä. Samassa hetkessä löi suuri kello kaksi, ja vierashuoneesta vastasi toinen kello heikosti pimpauttaen. Ruhtinas pysähtyi; tuuheiden, riippuvain kulmakarvain alta tarkastelivat elokkaat, loistavat, ankarat silmät kaikkia huoneessa olijoita ja pysähtyivät viimein pikkuruhtinattareen. Ruhtinatar tunsu tällä hetkellä samaa kuin hovilaiset tuntevat keisarin saapuessa omista suojistaan juhlallisiin vastaanottajaisiin, hän tunsu pelkoa ja kunnioitusta, jotka tunteet tämä vanhus sai heräämään kaikkien sydämiin, jotka häntä lähestyivät. Hän silitteli ruhtinattaren päätä ja taputti sitten kömpelästi häntä takaraivolle.

— Olen iloinen, olen iloinen, — hän mumisi ja katsahdettuaan vielä kerran terävästi ruhtinattaren silmiin, hän poistui nopeasti ja istuutui paikalleen pöytään. — Istuutukaa, istuutukaa! Mihail Ivanovitsh, istuutukaa!

Miniälleen hän osoitti paikan vierellään. Palvelija siirsi hänelle tuolin.

— Oho! — sanoi vanhus katsellen ruhtinattaren pyöristynyttä vartaloa. — Hieman olet kiirehtinyt, ei ole hyvä!

Hän naurahti kuivasti, kylmästi, epämiellyttävästi, kuten tavallisesti, ainoastaan suullaan, ei silmillään.

— Kävellä pitää, kävellä mahdollisimman paljon, hän sanoi.

Pikku ruhtinatar joko ei kuullut tai ei tahtonut kuulla hänen sanojaan. Hän oli vaiti ja näytti hämmentyneen. Ruhtinas kysyi häneltä hänen isästään, ja ruhtinatar alkoi puhua ja hymyillä. Ukko kysyi heidän yhteisistä tuttavistaan: ruhtinatar elostui yhä enemmän ja alkoi kertoella ruhtinaalle Pietarin juoruja ja mainitsi kutka olivat lähettäneet ruhtinaalle terveisitä.

— Kreivitär Apraksin rukka on miehensä menettänyt ja itkenyt silmänsä pilalle, — puheli ruhtinatar ja elostui yhä enemmän.

Mitä enemmän ruhtinatar elostui, sitä ankarammin katsoi vanha ruhtinas häneen, kunnes vihdoinkin, aivan kuin jo tarpeekseen olisi häntä tarkastanut ja muodostanut hänestä mielipiteensä, äkkiä kääntyi hänestä ja virkkoi Mihaila Ivanovitshille:

— No entäs nyt, Mihail Ivanovitsh, meidän Bonapartellemehan kuuluu käyvän huonosti. Ruhtinas Andrei (näin nimitti hän aina poikaansa puhuessaan hänestä jollekulle) on tässä minulle kertoellut minkälaisia voimia häntä vastaan kootaan! Ja me kun aina olemme pitäneet häntä tyhjätaskuna.

Mihaila Ivanovitsh ei lainkaan muistanut, koska *me* olivat puhuneet sellaista Bonapartesta, mutta hän käsitti, että hän oli tarpeen, jotta ruhtinas voisi siirtyä lempiaineeseensa, ja sentähden hän ihmetellen katsahtikin nuoreen ruhtinaaseen, tietämättä itsekään, mitä nyt seuraisi:

— Hän on meidän suuri taktikkomme! — sanoi ruhtinas pojalleen, osoittaen arkkitehtiä.

Ja keskustelu kääntyi taas sotaan, Bonaparteen, sen aikuisiin kenraaleihin ja valtiomiehiin. Vanha ruhtinas näytti olevan vakuutettu, että sen aikuiset johtomiehet olivat poika pahasia, jotka eivät tunteneet edes sota- ja valtiotaidon aakkosiakaan, ja että Bonaparte oli tyhjänpäiväinen ranskalais-kessu, joka oli taistellut voitokkaasti vain siksi, ettei ollut lähettää häntä vastaan Potjomkineita eikä Suvoroveja; vieläpä oli hän vakuutettu siitäkin, ettei Europassa ollutkaan

mitään valtiollisia vaikeuksia, ei ollut sotaa, vaan jonkinlainen nukke-ilveily, jota näyttelivät sen ajan miehet, luulotellen muille olevansa tosi toimessa.

Ruhtinas Andrei kesti iloisena isän pilkanteon "uusista miehistä" ja härnäsi nähtävästi tahallaan häntä jatkamaan ja kuunteli häntä mielellään.

— Kaikki entinen näyttää hyvältä, — hän sanoi: — mutta eikö samainen Suvorof aikoinaan joutunut Moreaun virittämään ansaan, eikä osannut edes siitä irroittautua?

— Kuka sinulle sen on sanonut? Kuka on sanonut? — huudahti vanha ruhtinas. — Suvorof! (Ja hän heitti lautasensa ilmaan, mutta Tihon sieppasi sen nokkelasti.) Suvorof!... Ajattele toki, ruhtinas Andrei. Kaksi: Fredrik ja Suvorof... Moreau! Vangiksi olisi Moreau joutunut, jos olisivat olleet Suvorovin kädet vapaat; mutta hänen käsillään istui *Hofs-Kriegs-Wurst-Schnaps-Rath!*^[41] Paholainenkin sellaista kammaa. Sellaisia ovat nämä Hofs-Kriegs-Wurst-Rathit! Suvorof ei heidän kanssaan tullut toimeen, miten tulisi sitten Mihaila Kutusof? Ei, ystäväiseni, — hän jatkoi, — ei ole teissä kenraaleinenne Bonaparten vastustajaa; pitää hankkia ranskalaisia, jotteivät "omat omia tuntisi". Ja jotta "omat omia hutkisivat". Saksalainen Pahlen on lähetetty New-Yorkiin ranskalaista Moreauta noutamaan, — hän sanoi, viitaten siihen tosiasiaan, että Moreaulle samana vuonna oli tehty esitys Venäjän palvelukseen astumisesta. — Ihmeitä!! Entäs Potjomkinit, Suvorovit, Orlovrit, olivatko he saksalaisia? Ei, veliseni, joko olette te siellä keskuksissa kaikki menettäneet järkenne, tai olen sitten minä tullut vanhuuden höperöksi. Olkoon Jumala kanssanne, mutta mepä vielä näemme. Bonapartea he pitävät suurena sotapäällikkönä! Hm...

— En edes väitäkään, että kaikki toimenpiteet olisivat olleet erinomaisia, — sanoi ruhtinas Andrei: — mutta en mitenkään saata käsittää, kuinka voitte näin arvostella Bonapartea. Pilkatkaa mielenne mukaan, mutta Bonaparte on sittenkin suuri sotapäällikkö!

— Mihaila Ivanovitsh! — huusi vanha ruhtinas arkkitehdille, joka paistiaan naverrellen oli toivonut joutuneensa jo unheeseen. — Enkö teille ole usein sanonut, että Bonaparte on suuri taktikko? Samaa hänkin täällä sanoo.

— Tietysti, teidän ylhäisyytenne, — vastasi arkkitehti.

Ruhtinas alkoi taas nauraa kylmää nauruaan.

— Bonaparte onkin syntynyt paita yllä. Sotamiehet hänellä ovat erinomasia. Ja sitäpaitsi hyökkäsi hän ensimmäiseksi saksalaisten kimppuun. Mutta saksalaisia onkin kurittanut, ken vain kynnelle on kyennyt. Maailman alusta saakka ovat kaikki kurittaneet saksalaisia. Mutta he eivät ole ketään löylyttäneet — keskenään ovat vain nutistelleet. Saksalaisia kurittaessaan on Napoleon laakerinsa niittänyt.

Ja vanha ruhtinas alkoi selitellä, mitä virheitä Bonaparte hänen käsityksensä mukaan oli tehnyt sekä sota- että hallitustoimissaan. Poika ei inttänyt vastaan, mutta selvästi saattoi huomata, että hän mielipiteissään oli yhtä järkkymätön kuin vanha ruhtinaskin, olivatpa sitten isän todistukset kuinka lyöviä tahansa. Hän kuunteli, pidättyen väittelystä ja väkisinkin täytyi hänen ihmetellä, kuinka tämä vanhus, joka vuosikausiin ei ollut hievahtanutkaan maatilaltaan, saattoi näin tarkasti ja seikkaperäisesti tuntea ja arvostella Europan polttavia valtiollisia ja sota-asioita.

— Arveletko kenties, etten minä, vanhus, käsitä asiain nykyistä tilaa? — päätteli vanha ruhtinas.

— Mutta, äläpäs! Öinkin ovat mielessäni. Mutta, missä on tuo suuri sotapäällikkösi, mitä ihmeitä on hän tehnyt?

— Pitkäksi kävisi selittää, — vastasi poika.

— Mene Bonapartesi luo. *M—lle Bourienne, voilà encore un admirateur de votre goujat d'empereur,*^[42] — huusi vanhus oivallisella ranskankielellä.

— *Vous savez, que je ne suis pas bonapartiste, mon prince,*^[43] — vastasi *m—lle Bourienne.*

— (*Dieu quand reviendra ...* — hyräili ruhtinas epäpuhtaasti, alkoi nauraa vielä epäpuhtaammin ja lähti pöydästä.

Pikku ruhtinatar oli vaiti koko riidan ajan ja vilkuili säikähtyneenä, milloin ruhtinatar Mariaan, milloin appeensa. Kun he olivat nousseet pöydästä, tarttui hän natonsa käteen ja pyysi häntä tulemaan toiseen huoneeseen.

— Miten viisas mies onkaan isänne, — hän sanoi. — Siksi minäkin häntä kaiketi niin pelkään.

— Ah, hän on niin hyvä! — sanoi ruhtinatar Maria.

XXVIII.

Ruhtinas Andrei lähti seuraavana päivänä illalla. Vanha ruhtinas ei poikennut päiväjärjestyksestään ja vetäytyi puolisten jälkeen omiin suojiinsa. Pikku ruhtinatar oleskeli natonsa luona. Ruhtinas Andrei oli pukenut ylleen olkalaputtoman matkatakkin ja järjesteli hänelle varatuissa suojissa kamaripalvelijansa kanssa matkatarpeitaan. Kun hän oli tarkastanut vaunut ja tullut vakuutetuksi, että matkalaukut olivat hyvin kuormitetut, käski hän valjastaa. Huoneeseen hän oli jättänyt ainoastaan ne tavarat, jotka hänellä aina olivat saatavilla: pienen lippaan, suuren hopeaisen matkavakan, kaksi turkkilaista pistoolia ja miekan, jotka isänsä oli tuonut valloitetusta Otshakovista ja sittemmin lahjoittanut hänelle. Kaikki nämä matkatarpeet olivat hyvässä järjestyksessä: kaikki oli uutta, puhdasta, verkasissa huotrissa ja huolellisesti sidottu ohuvilla

rihmoilla. Lähtöhetkinä ja elämän käännekohdissa valtaavat vakavat mietteet tavallisesti sellaisen ihmisen mielen, joka kykenee tekojaan arvostelemaan. Tällaisina hetkinä tarkastellaan tavallisesti menneisyyttä ja laaditaan suunnitelmia vastaisen varalle. Ruhtinas Andrein kasvot olivat hellän haaveelliset. Kädet selän takana hän asteli nurkasta toiseen, tuijottaen eteensä ja ravistellen miettävästi päätään. Kauhittuttko häntä sotaan lähtö, surettiko häntä vaimon jättäminen, — kenties painoivat häntä nämä molemmat seikat; mutta ainakaan hän ei tahtonut, että hänet olisi nähty tässä mielentilassa. Kuultuaan eteisestä askelia, hän kiireesti päästi kädet selältään, pysähtyi pöydän luo ja oli sitelevinään lippaan verhoketta. Taas oli hänen kasvoillaan tuo ainainen, rauhallinen ja selittämätön ilme. Maria sisar sieltä tuli, raskaasti astuen.

— Minulle ilmoitettiin, että olet käsenyt valjastaa, — hän sanoi hengästyneenä (hän oli nähtävästi juossut), — ja minun kun niin tekisi mieleni puhella kanssasi kahdenkesken. Jumala tietää, milloin taas toisemme tapaamme. Ethän ole vihainen tulostani? Olet kovin muuttunut, Andrjusha, — hän lisäsi, aivan kuin selitykseksi edelliseen kysymykseensä.

"Andrjusha" sanoo lausueessaan ruhtinatar Maria hymähti. Hänestä varmaankin tuntui kummalta ajatella, että tämä ankaran näköinen, kaunis mies oli hänen lapsuudentoverinsa, hento, vallaton Andrjusha.

— Missä on Lise? — kysyi ruhtinas Andrei, vastaten sisarensa kysymykseen ainoastaan hymyilyllä.

— Hän oli niin väsynyt, että nukahti minun sohvalle. Ah, *André!* Minkälainen aarre onkaan vaimosi, — puhui sisar, istuutuen sohvalle veljensä vastapäätä. — Hän on täydellinen lapsi. Minä olen häneen niin ihastunut.

Ruhtinas Andrei oli vaiti, mutta ruhtinatar huomasi hänen kasvoillaan pilkallisen ja halveksivan ilmeen.

— Mutta olkaamme suopeat toisten pienille heikkouksille; kenellä niitä ei ole, *André!* Älä unohda, että vaimosi on kasvatettu ja kasvanut suuressa maailmassa. Ja eihän hänen asemansa nyt suinkaan ole kadehdittava. Jokaista on arvosteltava hänen tilansa mukaan. *Tout comprendre, c'est tout pardonner.*^[44] Ajattelehan toki, miten mahtaneekaan tuntua kauhealta hänelle raukalle jättää elämä, johon on tottunut, erota miehestään ja jäädä yksinään tänne maalle sellaisessa tilassa. Se on sangen raskasta.

Ruhtinas Andrei hymyili katsellessaan sisartaan, kuten on ihmisillä tapana hymyillä kuunnellessaan jonkun puhetta, jonka sisimmätkin ajatukset luulevat tuntevansa.

— Eläthän sinäkin maalla etkä suinkaan pidä kauheana tätä elämää, — hän sanoi.

— Minä — se on aivan toista. Ei kannata minusta puhua! En kaipaa muuta elämää, enkä voikkaan kaivata, sillä en edes muunlaista elämää tunne. Mutta ajattelehan, *André!* nuori suuren maailman nainen hautautuu elämänsä paraina vuosina maalle, missä hänen on elettävä yppö yksinään, sillä isä on aina toimessa ja minä ... tunnethan minut ... miten vähän on minulla edellytyksiä naisen varalle, joka on tottunut parempaan seuraan. *M—lle* Bourienne ehkä...

— Hän ei lainkaan minua miellytä, teidän Bourienne, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Älä toki! hän on sangen rakastettava ja hyvä, ja tärkeintä — hän on sääliävä olento. Hänellä ei ole ketään maailmassa, ei ketään. Totta puhuakseni, en häntä lainkaan tarvitse, vieläpä on hän minulle vaivaksikin. Olen, kuten tiedät, ainakin ollut sähkö, mutta viime aikoina entistään enemmän. Rakastan yksinäisyyttä ... *Mon père*^[45] hänestä pitää paljon. Hänelle ja Mihail Ivanovitshille hän aina on ystävällinen ja hyvä, sillä he ovat molemmat hänen suosiossaan. Sillä sanoohtan Sternekin: "emme niin paljon rakasta ihmisiä sen hyvän tähden, mitä he meille ovat tehneet, kuin sen hyvän tähden, mitä itse heille olemme tehneet". *Mon père* otti hänet orpona *sur le pavé*^[46] ja hän on sangen hyvä. Ja *mon père* pitää hänen lukemisestaan. Hän lukee verrattomasti.

— Mutta sanohan oikein vilpittömästi, *Marie*, eikö isän luonne toisinaan käy sinulle sietämättömäksi? — kysyi äkkiä ruhtinas Andrei.

Ruhtinatar ensin ihmetteli tätä kysymystä, sitten hän pelästyi.

— Minulleko?... Minulleko?... Minulleko sietämättömäksi? — hän sanoi.

— Aina on hän ollut jyrkkä; mutta nyt näkyy hän jo käyvän sietämättömäksi, luulen, — sanoi ruhtinas Andrei, nähtävästi tahallaan arvostellen näin kevyesti isäänsä, jotta saisi sisaren hämilleen tai saisi hänet koetteelle.

— Olet kaikki puolin hyvä, Andrei, mutta sinussa on jonkinlaista ajatusten uhmaa, — sanoi ruhtinatar, seuraten enemmän omaan ajatustensa menoa kuin keskustelun kulkua, — ja se on suuri synti. Onko mahdollista isän arvosteleminen? Ja jos olisikin, niin voiko isän kaltainen mies herättää muita kuin kunnioituksen tunteita? Ja minä olen niin tyytyväinen häneen ja elän niin onnellisena hänen kanssaan. Toivon ainoastaan, että te kaikki olisitte niin onnelliset kuin itse olen.

Veli ravisti epäillen päätään.

— Yksi ainoa seikka on minulle raskas, — tunnustan sen sinulle vilpittömästi, *André*, — isän mietteet uskonnon suhteen. En käsitä, miten niin ylen viisas mies ei näe sitä, mikä on päivän selvää, ja voi joutua niin harhaan? Tämäpä onkin ainoa onnettomuuteni. Mutta tämänkin asian suhteen olen viime aikoina ollut huomaavinani parannuksen oireita. Viime aikoina ei hänen pilkantekonsa ole ollut niin purevaa, ja onpa hän monet erät puhellutkin erään munkin kanssa.

— Mutta, ystäväiseni, pelkään, että te turhaan kulutatte ruutinne, — sanoi ruhtinas Andrei pilkallisesti, mutta samalla sentään ystävällisesti.

— Voi! ystäväiseni. Minä ainoastaan rukoilen Jumalaa ja toivon, että Hän kuulee rukoukseni. *André*, — sanoi hän arasti lyhyen vaitiolon jälkeen, — minulla on sinulle tärkeä pyyntö.

— Minkälainen, ystäväni?

— Ei, lupaa minulle, ettet kieltäydy. Siitä ei ole sinulle mitään vaivaa, eikä se ole arvollesi sopimatonta. Saatat minut ainoastaan rauhalliseksi. Lupaahan, *Andrjusha*, — hän puhui, pitäen kättään vyölaukussaan ja puristaen siinä jotakin, jota ei sentään voinut näyttää ennenkuin oli saanut veljen suostumaan pyyntöönsä.

Hän katseli arkana, rukoilevin katsein veljeään.

— Jospa se minulle tuottaisikin paljon vaivaa... — vastasi ruhtinas Andrei, aivan kuin olisi arvannut asian oikean laidan.

— Ajattele, mitä haluat! Tiedän, olet isän kaltainen. Ajattele, mitä haluat, mutta suostu minun tähteni! Suostu, rakkaani! Se on ollut jo isämmekin isällä, vaarillamme, hänen kaikilla sotaretkillään... (Yhä piti hän kättään työlauluksa). Suostutko siis?

— Tietysti, mutta mikä on kyseessä?

— *André*, siunaan sinut pyhäinkuvalla. Lupaa minulle, ettet koskaan siitä luovu. Lupaatko?

— Jollei se paina kahta puutaa eikä niskoja taita... Tehdäkseni sinulle mieliksi... — vastasi ruhtinas Andrei, mutta huomattuaan, miten hänen pilantekonsa katkerointi sisaren mielen, häntä kadutti. — Olen iloinen, todellakin hyvin iloinen, ystäväiseni, — hän lisäsi.

— Tahtomattasikin Hän sinut pelastaa, armahtaa sinua ja vetää sinut puoleensa, sillä Hänessä ainoassa on totuus ja rauha, — puhui ruhtinatar mielenliikutuksesta värisävällä äänellä, pitäen juhlallisen näköisenä molemmien käsin veljensä edessä pyöreän soikeata, hopeakehyksistä, vanhuuttaan mustunutta Vapahtajan kuvaa, johon olivat kiinnitetyt hienosti tehdyt hopeavitjat.

Sitten risti hän silmänsä, suuteli pyhäinkuvaa ja antoi sen veljelleen.

— Ole hyvä, *André*, minun tähteni...

Hänen suuret silmänsä loistivat hyvänsuovan arkoina. Niiden valo saattoi koko sairaanloiset, kuihtuneet kasvat loistamaan ja teki ne ylen ihaniksi. Veli aikoi ottaa pyhäinkuvan, mutta sisar pidätti hänet. Andrei käsitti hänen tarkoituksensa, risti silmänsä ja suuteli kuvaa. Hänen kasvoillaan kuvastuivat samalla kertaa hellyys (hän oli liikutettu) ja pilkka.

— *Merci, mon ami.*^[47]

Sisar suuteli veljeään otsalle ja istuutui taas sohvalle. Molemmat olivat vaiti.

— Sanoinkin jo sinulle, *André*, ole hyvä ja jalomielinen, kuten aina olet ollut. Älä tuomitse ankarasti Liseä, — hän alkoi puhua. — Hän on niin herttainen, niin hyvä, ja hänen tilansa on nykyään sangen vaikea.

— Tietääkseni en ole sinulle, Masha, vaimostani lausunut mitään, josta olisi ilmennyt syyte tai tyytymättömyys. Miksi siis tästä puhut minulle?

Punasia täpliä ilmestyi ruhtinattaren kasvoille, ja hän vaikeni, aivan kuin olisi hän tuntenut itsensä syylliseksi.

— En ole sinulle mitään puhunut, mutta sinulle *on jo puhuttu*. Ja tämä minua surettaa.

Täplät ruhtinattaren otsalla, kaulalla ja poskilla kävivät yhä punasemmiksi. Hän aikoi jotain sanoa, muttei saanut sanotuksi. Veli arvasi: pikku ruhtinatar oli puolisten jälkeen itkenyt ja kertonut aavistavansa onnetonta synnytystä ja sitä pelkäävänsä ja valittanut kohtalooaan sekä moittinut appeaan ja miestänsä. Kyyneliinsä oli hän sitten nukahtanut. Ruhtinas Andrein kävi säälisiartaan.

— Sanonpa sinulle, Masha; en mistään voi moittia *vaimoani*, en koskaan ole moittinut enkä ole moittiva, enkä itseänikään mistään voi moittia häneen nähden; ja aina on niin oleva, olen sitten minkälaisissa olosuhteissa tahansa. Mutta jos tahdot tietää totuuden ... tahdot tietää, olenko onnellinen? En. Onko vaimoni onnellinen? Ei. Miksi? En tiedä...

Tätä sanoessaan hän nousi seisaalleen, meni sisarensa luo ja kumartui suutelemaan häntä otsalle. Hänen kauniissa silmissään välkähti viisas, hyvänsuopa loiste, mutta sisartaan hän ei katsellut, vaan tuijotti avatusta ovesta sisaren pään yli pimeyteen.

— Menkäämme Lisen luo, eron hetki on tullut. Tai mene yksinäsi, herätä hänet, tulen heti. *Petrushka!* — huusi hän kamaripalvelijalleen: — tule tänne. Vie tämä istuimelle, tämä oikealle puolelle.

Ruhtinatar Maria nousi ja lähti ovea kohti, mutta pysähtyi yhtäkkiä.

— Jos olisi sinulla uskoa, *André*, niin kääntyisin rukouksinesi Jumalan puoleen ja pyytäisit Häneltä rakkautta, jota sinulla ei ole, ja rukouksesi kuultaisiiin.

— Niinköhän olisi! — sanoi ruhtinas Andrei. — Mene, Masha, tulen heti.

Kun ruhtinas Andrei oli menossa sisarensa huoneeseen kohtasi hän rakennuksia yhdistävällä käytävällä hempeästi hymyilevän *m—lle* Bourienneen. Kolmannen kerran tuli ranskatar jo tänään häntä vastaan tässä yksinäisessä käytävässä, ja joka kerta oli hän hymyillyt kiehtovan luontehikkaasti.

— Ah! luulin teidän olevan huoneessanne, — ranskatar sanoi, punastuen ja luoden silmänsä alas, ties minkä tähden.

Ruhtinas Andrei katsahti ankarasti häneen, ja samalla välähti hänen kasvoillaan suuttumuksen ilme. Hän ei lausunut sanaakaan ranskattarelle, katsahti vain häntä otsaan ja hiuksiin, muttei silmiin, niin halveksivasti, että ranskatar punastui ja poistui sanaakaan enää lausumatta. Kun ruhtinas Andrei oli saapunut sisarensa huoneen ovelle kuuli hän, että vaimonsa jo oli herännyt, ja iloisesti löperrellen hän puhui puhumistaan, aivan kuin pitkän pidättymisen jälkeen olisi tahtonut korvata menetetyn ajan hukkan.

— Mutta, kuvitelkaahan mielessäsi, vanha kreivitär Subof tekotukkiineen ja tekohampaineen, aivan kuin tahtoisihan häntä vuosiaan... Ha, ha, ha, *Marie!*

Ainakin viisi kertaa oli ruhtinas Andrei kuullut vaimonsa lausuvan vieraiden aikana tuon samaisen lorun kreivitär Subovista, ja aivan samalla lailla oli hän aina nauranutkin lorun lopuksi. Ruhtinas astui hiljaa huoneeseen. Lihavahko, punaposkinen ruhtinatar istui nojatuolissa, nypläten käsityötään, ja puhui taukoamatta, milloin kertoellen muistelmiaan Pietarista, milloin toistellen kuluneita lauseparsiaan. Ruhtinas meni hänen luokseen, silitti hänen päätään ja kysyi, joko hän oli toipunut matkan vaivoista. Ruhtinatar vastasi hänen kysymykseensä ja jatkoi yhä juttujaan.

Kuusivaljakon vetämät vaunut odottivat käytävän edustalla. Oli pimeä syksyinen yö. Ajaja ei saattanut nähdä edes vaunujen vehmaroa. Valo loisti valtavan talon suurista akkunoista. Eteisessä tungeskeli alustalaisia, jotka tahtoivat heittää jäähyväiset nuorelle ruhtinaalle; saliin oli kokoontunut kotiväki: Mihail Ivanovitsh, *m—lle* Bourienne, ruhtinatar Maria ja pikku ruhtinatar. Vanha ruhtinas oli kutsuttanut poikansa työhuoneeseensa, sillä hän tahtoi kahdenkesken lausua hänelle viimeiset jäähyväiset. Kaikki odottivat isän ja pojan tuloa.

Kun ruhtinas Andrei astui isänsä työhuoneeseen, istui tämä kirjoittamassa pöytänsä ääressä. Hänellä oli lasit nenällä ja yllä valkea yönuttu, johon pukeutuneena hän päästi luokseen ainoastaan poikansa. Vanhus vilkasi sivulleen.

— Lähdetkö? — Ja hän alkoi taas kirjoittaa.

— Tulin jäähyväisille.

— Suutele tähän, — hän osoitti poskeaan: — kiitos, kiitos!

— Mistä minua kiitätte?

— Siitä, ettet vitkastele, ettet riipu akkavaen liepeissä. Palvelus ennen muita. Kiitos, kiitos! — Ja hän jatkoi kirjoittamistaan, niin että pirskeet lentelivät rapisevasta kynästä. — Jos on sinulla jotain sanottavaa, niin sano. Voin kuunnella ja kirjoittaa samalla, — hän lisäsi.

— Vaimostanihan... Mutta näinkin jo hävettää, kun täytyy jättää hänet vaivoiksenne...

— Mitä lörpöttelet? Puhu, mitä tahdot.

— Kun vaimolleni tulee synnytyksen aika, niin lähettäkää tuomaan Moskovasta lääkäri... Jotta hän olisi täällä tarvittaissa.

Vanha ruhtinas taukosi kirjoittamasta ja tuijotti ankarin katsein poikaan, aivan kuin ei olisi käsittänyt tämän sanoja.

— Tiedän tosin, ettei mikään auta, jollei luonto tee tehtäviään, — puhui ruhtinas Andrei, nähtävästi hämillään. — Myönnän, että miljoonasta tapauksesta vain yksi päättyy onnettomasti, mutta tämä on vaimoni ja minun mielikuvitusta. Hänelle on niin paljon lörpötelyä, hän on nähnyt unta ja pelkää.

— Hm ... hm — höpisi itsekseen vanha ruhtinas, jatkaen kirjoittamistaan. — Toimitan.

Hän vetäsi kirjeen loppuun nimensä, kääntyi äkkiä poikaansa ja remahti nauramaan.

— Asiat ovat hullusti, vai?

— Miten hullusti, isä?

— Vaimo! — sanoi vanha ruhtinas lyhyeen ja merkitsevästi.

— En käsitä, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Et sille mitään voi, ystäväiseni, — sanoi vanhus; — kaikki ovat naiset samallaisia, et heistä pääse. Älä pelkää; en puhu kenellekään; mutta itse tiedät.

Hän tarttui poikansa käteen pienellä luisevalla kourallaan, puristi sitä ja katsahti häntä kasvoihin terävillä silmillään, jotka näyttivät aivan lävistävän ihmisen, ja sitten hän taas alkoi nauraa kylmää nauruaan.

Poika huoahdi, tunnustaen tällä huokauksella, että isä oli hänet ymmärtänyt. Vanhus jatkoi työtään: käänteli kokoon kirjeitä ja varusti ne sinetillä, ja tottuneen kädellä hän, milloin sieppasi joko lakan tai paperin, milloin taas heitti kädestänsä.

— Minkä sille teet? Hän on sievonen! Kaikki toimitan. Ole rauhallinen, — puheli ukko katkonaisesti, sulkiessaan kirjeitä.

Andrei oli vaiti: häntä sekä miellytti että harmitti isän tarkka silmä. Ukko nousi ja antoi pojalle kirjeen.

— Kuulehan, — ukko sanoi, — vaimosi suhteen älä huolehdi: mikä on mahdollista, se tehdään. Kuulehan nyt: anna tämä kirje Mihail Ilarionovitshille. Kirjoitin hänelle, että käyttäisi sinua hyvissä toiminna eikä pitäisi sinua kauvan adjutanttinaan: kelvoton toimi! Sano hänelle, että hänet

muistan ja että hänestä pidän. Ja kirjoita miten hän sinut ottaa vastaan. Jos on ystävällinen, niin palvele. Nikolai Andrejevritsh Bolkonskin poika ei armosta palvele ketään. No, tule sitten tänne.

Ukko puhui niin nopeasti, että nieli puolet tavuista, mutta poika oli tottunut häntä ymmärtämään. Hän vei poikansa pulpetin luo, nosti sen kannen, veti ulos laatikon ja otti siitä vihkosen, joka oli kirjoitettu suurella, korkealla, mutta silti tihkulla käsialalla.

— Varmaankin kuolen ennen sinua. Tiedä, tässä ovat muistelmani, ne ovat annettavat kuoltuani keisarille. Tässä taas on talletustodistus ja kirje: tämä on palkinnoksi sille, joka kirjoittaa Suvorovin sotain historian. On lähetettävä akademialle. Tässä on minun huomioitani, lue ne kuolemani jälkeen, hyödyksi ovat.

Andrei ei sanonut isälleen, että tämä varmaankin elää vielä kauvan. Hän käsitti, että siitä oli turha puhua.

— Kaikki toimitan, isä, — hän sanoi.

— No, nyt hyvästi! — Hän antoi pojan suudella kättään ja sulki sitten hänet syleilyynsä. — Pidä mielessäsi, ruhtinas Andrei, jos kaadut, koskee se minuun vanhukseen... Hän vaikenä odottamatta ja jatkoi äkkiä kirkuvalla äänellä: — mutta jos saan tietää, että olet käyttäytynyt Nikolai Bolkonskin pojalle sopimattomalla tavalla, niin häpeän! — hän sähisi.

— Tämän olisitte voinut jättää sanomattakin, isä, — sanoi poika hymyhuulin.

Vanhus vaikenä.

— Vielä tahdoin pyytää teitä, — jatkoi ruhtinas Andrei, — jos kaadun, ja jos minulle syntyy poika, niin älkää päästäkö luotanne, niinkuin eilen teille puhuin, vaan kasvakoon luonanne ... sitä pyydän.

— Vaimolle siis ei anneta? — sanoi vanhus ja remahti nauruun.

He seisoivat vastatusten ja olivat vaiti. Vanhuksen tiukka katse oli suunnattu suoraan pojan silmiin. Yhtäkkiä vavahutti jokin ukon kasvojen alaosaa.

— Hyvästit ovat heitettyt ... mene! — sanoi vanhus äkkiä. — Mene! — huusi hän kiivaasti ja korkealla äänellä, avatessaan työhuoneen ovea.

— Mitä on tapahtunut, mitä? — kysyivät ruhtinatar Maria ja pikku ruhtinatar nähtyään ruhtinas Andrein ja vanhuksen, joka ovea pidellen valkeassa yönötussa, tekotukatta ja lasit nenällä, huusi kiivaalla, korkealla äänellä.

Ruhtinas Andrei huoahhti eikä vastannut mitään.

— No, — hän sanoi, kääntäytyään vaimoonsa.

Ja tässä 'no':ssa oli sellainen kylmä ivan väre, aivan kuin hän olisi sanonut: "tehkää häntä nyt tepposianne".

— *André, déjà!*^[48] — sanoi pikku ruhtinatar, kalveten ja katsellen kauhistuneena miestänsä.

Ruhtinas Andrei sulki hänet syliinsä. Vaimo kirkasi ja vaipui tunnottomana miehensä olkaa vastaan.

Mies käänsi hänet varovaisesti olkansa varasta, katsahti hänen kasvoihinsa ja lasi hellävaroen nojatuoliin.

— *Adieu, Marie,* — sanoi hän hiljaa sisarelleen, tarttui hänen käsiinsä, suuteli häntä sydämellisesti ja lähti nopein askelin huoneesta.

Pikku ruhtinatar lepäsi nojatuolissa, ja *m—lle* Bourienne hieroi hänen ohimoitaan. Ruhtinatar Maria kannatteli natoaan, mutta hänen itkettyneet, ihanat silmänsä tuijottivat yhä vielä oveen, josta veli oli mennyt. Hän teki ristinmerkkejä, siunaten veljeään. Työhuoneesta kuului yhtäkkiä aivan kuin laukauksia: vanha ruhtinas siellä vain niisteli nenäänsä. Tuskin oli ruhtinas Andrei hävinnyt huoneesta, kun työhuoneen ovi avattiin kiivaasti, ja näyttäytyi vanhan ruhtinaan ankara haamu valkeassa yönötussa.

— Joko lähti? No, hyvä! — vanhus sanoi, katsahti vihaisesti tajuttomaan pikku ruhtinattareen, ravisti nuhtelevasti päätään ja mäjäytti oven kiinni.

TOINEN OSA.

I.

Lokakuussa v. 1805 majaili venäläisiä joukkoja Itävallan arkkiherttuakunnan kylissä ja kaupungeissa, rasittaen seudun asukkaita. Venäjältä saapui yhä uusia rykmenttejä, jotka vähitellen keskittyivät Braunaun linnoituksen lähistölle, missä oli myös ylipäällikkö Kutusovin pääkorteeri.

Lokakuun 11 p:nä 1805 oli eräs äskettäin Braunauhun saapunut jalkaväkirykmentti asettunut puolen penikulman päähän kaupungista ja odotti ylipäällikköä, jonka piti saapua tarkastamaan

rykmenttiä. Huolimatta vieraasta seudusta ja ympäristöstä (bedelmäpuutarhat, kivi-aitaukset, tiilikivikatot, kaukaa siintävät vuoret), vieraasta kansasta, joka uteliaana töllisteli sotilaita, näytti rykmentti aivan samallaiselta kuin ainakin venäläinen rykmentti, joka valmistautuu tarkastukseen jossain Venäjän sydämessä.

Edellisenä iltana, viimeisellä päivätaipaleella, oli saapunut käsky, jossa ilmoitettiin, että ylipäällikkö tarkastaa rykmentin matkakunnossa. Vaikka käskykirjeen sanat tuntuivatkin epäselviltä rykmentin päällikön mielestä, ja vaikka aprikoittiinkin, miten olivat käsitettävät käskykirjeen sanat: marSSIPukimissako oli esiinnyttävä vai juhlapukimissa? — niin päätettiin kuitenkin pataljoonan päällikköjen neuvottelussa, että rykmentti esiintyy juhlapukimissa, sillä, arveltiin, parempi on katsoa kuin katua. Ja koko yönä eivät sotilaat ummistaneet silmiään, vaikka edellisenä päivänä olivatkin kulkeneet 30 virstaa, sillä paikkailtiin, puhdistettiin; adjutantit ja komppanian päälliköt lukivat ja järjestelivät miehiä; ja aamun valjetessa muodosti tuo samainen lauma, joka edellisenä iltana, viimeisellä päivätaipaleella, oli järjestymättömänä, hajanaisena kulkea laahustanut, 2,000 miehen suuruisen komean joukko-osaston, jossa jokainen tiesi paikkansa ja tehtävänsä, ja jossa jokaisen sotilaan jokainen nappi ja hihna oli paikallaan ja välkkyi puhtauttaan. Eikä ollut ainoastaan kuori korea. Jos haluaisi ylipäällikkö vilaista takinkin alle, niin huomaisipa, että jokaisella sotilaalla on yllä huikaisevan puhtonen paita, ja jokaisen repusta hän löytäisi määrätyn luvun esineitä, "nappit ja naskalit", kuten sotilaat sanovat. Oli sentään eräs seikka, joka huoletti kaikkia: jalkineet. Suurimmalla osalla sotilaita olivat saappaat riekaleina. Mutta tähän oli rykmentin päällikkö viaton, sillä alituisista huomautuksista huolimatta, eivät itävaltalaiset viranomaiset olleet hänelle hankkineet jalkineita, vaikka rykmentti olikin jo marssinut tuhannen virstaa.

Rykmentin päällikkö oli vanhanpuoleinen, vilkasluontoinen kenraali, jolla oli harmahtavat kulmakarvat ja poskiparta, ja jonka vartalon läpimitta selästä rintaan oli suurempi kuin olasta toiseen. Hänellä oli uuden uutukainen, pelehtynyt virkapuku ja kullan karvaiset tuuheahetaleiset olkalaput, jotka näyttivät aivan kuin kohottavan hänen pyöreitä olkapäitään. Hän oli sen näköinen kuin olisi paraillaan toimittanut elämänsä juhlallisinta tehtävää. Hän asteli hieman etukenossa edestakasin rintaman edessä ja astellessaan hän joka askeleella vävähytti jalallaan. Selvästi huomasi, että hän ihaili rykmenttiään ja oli siihen tyytyväinen, ja että hän käytti kaikki sielunvoimansa sen hyväksi; mutta tästä kaikesta huolimatta näytti hänen vavahteleva käytinsä ilmaisevan, että hänen sielussaan muillakin kuin sotaisilla harrastuksilla oli paikkansa, ja erittäinkin oli kauniille sukupuolelle varattu lämmin tyyssija.

— No, batjushka Mihaila Mitritsh, — puheli rykmentin päällikkö eräälle everstille (eversti lähti hymyillen häntä kohden; huomasi, että he molemmat olivat onnelliset), — olipas viime yönä aika löyly. Mutta ei se nähtävästi haittaa tehnyt, rykmentti ei ole huonoimpia... Vai mitä?

Eversti ymmärsi iloisen ivanlaskun ja naurahti.

— Eipä karkoitettaisi meitä tarkastuskentältäkään.

— Mitä? — sanoi rykmentin päällikkö.

Samassa hetkessä näkyi kaupungista johtuvalla tiellä, minne lyhyiden välimatkain päähän toisistaan oli asetettu merkinantajia, kaksi ratsastajaa: adjutantti ja hänen jälissään kasakka.

Adjutantti oli lähetetty pääesikunnasta selittämään sitä kohtaa edellisen päivän päiväkäskyssä, joka oli ollut epäselvä, että ylipäällikkö nimittäin tahtoo tarkastaa rykmentin täydellisessä marssikunnossa — sinelleissä, viitoissa ja muutenkin valmistumattomana.

Kutusovin luo oli saapunut edellisenä päivänä Wienistä eräs hovisotaneuvoston jäsen, joka ehdotti ja vaati, että Kutusof mahdollisimman pian yhtyisi arkkiherttua Ferdinandin ja Mackin armeijaan. Mutta Kutusof ei pitänyt tätä yhtymistä edullisena ja sentähden hän monien muiden syiden lisäksi, joilla hän puolusti omaa mielipidettään, tahtoi itävaltalaiselle kenraalille osoittaa, miten kurjassa tilassa olivat Venäjältä tulevat joukot. Siksi pä tahtoikin hän kaupungista lähteä rykmenttiä vastaan, sillä mitä huonommassa kunnossa hän sen tapaisi sitä mieluisempaa se olisi hänestä. Vaikkei adjutantti tuntenutkaan asiaa aivan perinjuurin, niin toisti hän kuitenkin tarkalleen rykmentin päällikölle ylipäällikön vaatimuksen, että tämä tahtoo tarkastaa rykmentin sinelleissä ja kaapuissa, ja ellei tätä vaatimusta noudateta, on ylipäällikkö oleva tyytymätön. Kuultuaan adjutanttin sanat rykmentin päällikkö painoi alas päänsä, kohautti vaieten olkiaan ja lyöä riehautti kätensä levälle.

— Jopa tehtiin tepposet! — hän sanoi. — Sanoinhan teille, Mihaila Mitritsh, että marssittaessa tietenkin ollaan sinelleissä, — sanoi hän moittien everstille. — Ah, Jumalani! — hän lisäsi ja lähti päättäväisenä eteenpäin. — Herrat komppanian päälliköt! — huusi hän tavallisella komentoäänellään. — Väapelit!... Joko pianikin suvaitsevat saapua? — kysyi hän adjutantilta kunnioittavan kohteliaasti. Tämä hänen kohteliaisuutensa kohdistui nähtävästi siihen henkilöön, jonka saapuminen oli kyseessä.

— Tunnin kuluttua, luulen.

— Ehdimmekö pukeutumaan toisiin tamineisiin?

— En tiedä, kenraali...

Rykmentin päällikkö kiirehti rivien luo ja antoi määräyksen, että oli pukeuduttava jälleen sinelleihin. Komppanian päälliköt juoksivat pitkin rivejä, väapelit alkoivat hyöriä (sinellit eivät olleet aivan moitteettomia), ja yhtäkkiä alkoivat liikkua, hajaantua ja sorista nuo vielä äskettäin niin säännölliset ja hiljaiset nelikulmiot. Kaikkialla juoksi sotilaita, sinellikääröjä pujoteltiin olan takaa, rensseleitä kiskottiin päitse, sinellejä riisuttiin, ja korkealla heiluivat hihoja tavottelevat kädet.

Puolen tunnin kuluttua olivat taas kaikki entisessä järjestyksessä, nelikulmiot olivat ainoastaan muuttuneet mustista harmaiksi. Rykmentin päällikkö käyskenteli taas vavahtelevin askelin rintaman edessä ja tarkasteli rykmenttiään.

— Entä tämä vielä? Tämä vielä! — hän huusi, pysähtyen. — Kolmannen komppanian päällikkö!...
— Kolmannen komppanian päällikkö kenraalin luo! päällikkö kenraalin luo, kolmannen komppanian päällikön luo! — huusivat äänet pitkin rivejä, ja adjutantti kiirehti etsimään vitkastelevaa upseeria.

Kun innokkaat huudot vihdoinkin — joskin aivan hullunkurisesti väänneltyinä, sillä nyt huudettiin jo "kenraalia kolmanteen komppaniaan", — saapuivat määräpaikkaansa, ilmestyi kaivattu upseeri komppaniansa takaa ja vaikka hän jo olikin vanhanpuoleinen mies eikä ollut tottunut juoksemaan, niin lähti hän kuitenkin kankeasti juosta hölköttämään kenraalia kohti. Hänen kasvoillaan oli rauhaton ilme, aivan kuin koulupojalla, joka kysyttäessä ei taida läksyään. Hänen punaselle nenälleen (arvattavasti kohtuuttomuudesta) ilmestyi täpliä, ja suu ei tahtonut pysyä asemillaan. Rykmentin päällikkö tarkasteli kapteenia kiireestä kantapäähän tämän saapuessaan hengästyneenä hänen luokseen. Tultuaan lähemmäksi kenraalia kapteeni yhä hiljensi askeliaan.

— Te uulette kai piakkoin miehenne sarafraneihin!^[49] Mitä tämä on? — huusi rykmentin päällikkö, alahuuli löröllä ja osoittaen erästä kolmannen komppanian sotamiestä, jolla oli tehtaan verasta tehty sinelli, jonka helposti erotti muiden sotilaiden sinelleistä. — Missä itse olitte? Odotetaan ylipäällikköä, ja te poistutte paikoiltanne? Mitä? Minä teidät opetan pukemaan sotilaita kasakanviittaani!...

Kapteeni ei irroitannut silmiään kenraalista ja puristi yhä tiukemmalle sormensa ohimoilleen, aivan kuin olisi luullut tästä puristuksesta lähtevän ainoan pelastuksensa.

— No, miksi vaikenette? Ken on komppaniassanne koristeltu kuin unkarilainen? — kysyi ankaran pilkallisesti kenraali.

— Teidän ylhäisyytenne...

— No entä sitten "teidän ylhäisyytenne?" Teidän ylhäisyytenne! Teidän ylhäisyytenne! Mutta mitä sitten seuraa teidän ylhäisyytenne — ei kenkään tiedä.

— Teidän ylhäisyytenne, hän on Dolohof, joka on alennettu ... sanoi kapteeni hiljaa.

— Onko hän sitten sotamarskiksi alennettu vai sotilaaksi? Jos hän on alennettu sotilaaksi, niin on hänen pukeuduttava muiden tapaan, sotilaan asuun.

— Teidän ylhäisyytenne, itse olette myöntänyt marssittaessa.

— Myöntänyt? Myöntänyt? Aina te nuoret niin, — sanoi rykmentin päällikkö, jonkun verran tyyntyen. — Myöntänyt? Jos teille jotain sanoo, niin heti te myös... Hän vaikenä hetkeksi. — Jos teille jotain sanoo, niin heti te myös... Mitä? — sanoi hän, jälleen kiivastuen. — Suvaitkaa pukea miehenne säädyllisesti...

Ja vilkaisten vähäväliä adjutanttiin, rykmentin päällikkö lähti vavahtelevin askelin rykmenttiä kohti astumaan. Selvästi huomasi, että ärtyisyytensä häntä miellytti, ja että hän kulkeissaan rykmentin rintamaa pitkin etsi uusia syitä kiukulleen. Sätittyään erästä upseeria himmeästä kunniamerkistä, toista rivien säännöttömyydestä, hän saapui kolmannen komppanian kohdalle.

— Mi-mi-ten seisot? Missä jalkasi on? Jalkasi missä? — huusi ylipäällikkö kärsivän kärtyisästi jo kaukaa Dolohoville, jolla vielä oli yllä sinertävä sinelli.

Dolohof oikasi verkalleen kouristuneen jalkansa ja katsahti kirkkain avonaisin silmin suoraan ylipäällikön silmiin.

— Miksi sininen sinelli? Pois... Väpäeli! Toinen puku tuolle lur... — Hän ei kerinnyt lopettamaan.

— Kenraali, velvollisuuteni on täyttää käskyt, mutta en ole velvollinen kärsimään... — sanoi hätäisesti Dolohof.

— Rintamassa ei puhuta!... Ei puhuta, ei puhuta!...

— En ole velvollinen kärsimään loukkauksia, — päätti kovalla ja kuuluvalla äänellä Dolohof.

Kenraalin ja sotamiehen katseet yhtyivät. Kenraali vaikenä, kiskoen vihaisena alas kiristävää vyötintään.

— Suvaitkaa muuttaa pukua, pyydän teitä, — hän sanoi poistuessaan.

II.

— Tulee! — huusi samassa hetkessä merkinantaja.

Rykmentin päällikkö lensi tulipunaiseksi, lähti juoksemaan hevostaan kohti, tarttui vapisevin käsin jalustimiin, heittäytyi satulaan, oikasihe, veti miekan huotrasta ja valmistautui onnellisen ja päättäväisen näköisenä huutamaan. Rykmentti sävähti kuin pyrähtävä lintu, ja sitten syntyi haudan hiljaisuus.

— Smir-r-r-r-no!^[50] — huusi rykmentin päällikkö sydäntä tärisyttävällä äänellä, joka häntä itseään riemastutti, peloitti rykmenttiä ja kunnioittaen tervehti saapuvaa päällikköä.

Leveällä, puiden reunustamalla, suurella, viertämättömällä tiellä vierivät vinhaan kuusivaljakan

vetämät korkeat, vaaleansiniset wieniläiset vaunut. rätisten hiljaa linjaaleillaan. Vaunuja seurasivat ratsain seurue ja kroaattilainen vartiosto. Kutusovin vieressä istui itävaltalainen kenraali, jonka valkea virkapuku pisti kummasti silmään mustiin puettujen venäläisten joukosta. Vaunut pysähtyivät rintaman eteen. Kutusof ja itävaltalainen kenraali puhelivat hiljaa keskenään, ja laskeutuessaan raskaasti vaunujen astimelta Kutusof hieman hymähti, ja näytti aivan kuin hän ei olisi huomannutkaan tätä 2,000 miehen suuruista joukkiota, joka henkeä pidätellen katseli häntä ja rykmentinpäällikköä.

Komentohuuto kajahti, taas sävähti rykmentti, tehden kivääreillä kunniaa. Sitten kuului tässä haudan hiljaisuudessa ylipäällikön heikko ääni. Rykmentti jymäytti: "Jumala varjelkoon teidän ylhäi-häi-syyttänne!", ja taas syntyi haudan hiljaisuus. Alussa Kutusof seiso paikallaan, mutta heti kun rykmentti oli jälleen asettunut asentoon, lähti hän rinnan valkean kenraalin kanssa ja seurueensa saattamana astumaan pitkin rivejä.

Kun tarkkaili, miten rykmentinpäällikkö ylipäällikköä tervehtiessään imeytyi häneen silmillään, suoristui ja sovittelihe, miten hän etukenossa kulkiessaan kenraalien jälissä koetti astella jalkojaan väväyttämättä, miten hän hypähteli ylipäällikön jokaisesta sanasta ja liikkeestä, — niin huomasi, että hän täytti käskettävän tehtävää vielä suuremmalla nautinnolla kuin käskijän. Rykmentinpäällikön ankaruudesta ja huolellisuudesta oli seurauksena, että hänen rykmenttinsä muihin samaan aikaan Venäjältä saapuneisiin rykmentteihin verrattuna oli erinomaisessa kunnossa. Rintamasta poistuneita ja sairaita oli ainoastaan 217. Ja kaikki oli kunnossa paitsi jalkineet.

Kutusof kulki pitkin rivejä, pysähdellen silloin tällöin jonkun upseerin tai sotilaan luo, jotka hän tunsu Turkin sodan ajoilta, ja lausui heille jonkun suojevan sanan. Toisinaan vilkasi hän sotamiesten jalkineisiin, ravisti surullisena päätään ja näytti niitä itävaltalaiselle kenraalille. Hänen ilmeestään voi päätellä, ettei hän voinut olla näkemättä tätä surullista seikkaa, vaikeikaan tahtonut ketään erityisemmin siitä moittia. Joka kerta juoksahti rykmentinpäällikkö tällöin kenraalien luo, kuullakseen ylipäällikön jokaisen rykmentistä lausuman sanan. Ylipäällikön jälissä kulki 20 henkinen seurue sellaisen välimatkan päässä, että ylipäällikön heikommin lausuman sanan selvästi erotti. Seurueen jäsenet puhelivat keskenään ja nauroivatkin toisinaan. Lähinnä ylipäällikköä kulki kaunis adjutantti, ruhtinas Bolkonski. Hänen rinnallaan asteli hänen kumppalinsa Nesvitski, kookas ja tavattoman lihava esikunta-upseeri, jolla olivat hyvänsuovat, hymyilevät kasvot ja kosteat silmät. Nesvitskin oli vaikea pidättyä naurusta, johon häntä kutkutti hänen rinnallaan asteleva tummanverevä husaari-upseeri. Tämä asteli vakavana ja totisena, silmät kiintyneinä rykmentinpäällikön selkään, ja matki rykmentinpäällikön jokaista liikettä. Joka kerta kun rykmentinpäällikkö vavahti ja kurottautui, vavahti ja kurottautui myös husaariupseeri. Nesvitski nauroi ja tönä tovereitaan, jotta nämä katsoisivat ilonpitäjää.

Kutusof kulki hitaasti ja veltosti noiden tuhansien silmien ohi, jotka olivat soljahtaa kuopistaan häntä tähytessään. Tultuaan kolmannen komppanian kohdalle ylipäällikkö äkkiä seisahtui. Seurue ei ajoissa huomannut tätä äkkinäistä pysähtymistä ja oli vähällä töytäistä ylipäällikköön.

— Kas vaan, Timohin! — sanoi ylipäällikkö, nähdessään punanenäisen kapteenin, joka rykmentinpäälliköltä sai ripityksen sinervästä sinelistä.

Olisi luullut, ettei ihminen suuremmaksi voi oijistua kuin oijistui Timohin, rykmentinpäällikön häntä nuhdellessa. Mutta nyt, kun ylipäällikkö häntä puhutteli, oijistui kapteeni niin suoraksi, että varmaankin olisi katkennut, jos ylipäällikkö vielä hetkisenkin olisi häntä katsellut; ja sen tähden varmaankin Kutusof, joka sydämestään halusi hänen parastaan, kiireesti kääntyi hänestä. Ylipäällikön pöhöttyneille, arven rumentamille kasvoille välähti tuskin huomattava hymy.

— Hän on jo Ismailin aikuisia tovereita, — hän lausui. — Urhoollinen upseeri! Oletko häneen tyytyväinen? — kysyi Kutusof rykmentinpäälliköltä.

Ja rykmentinpäällikkö, jonka jokaisen liikkeen husaari-upseeri toisti kuin kuvastin, vavahti, astui ylipäällikköä kohti ja vastasi:

— Sangen tyytyväinen, teidän ylhäisyytenne.

— Kullakin meillä on heikkoutensa, — sanoi Kutusof hymyillen ja lähti rykmentinpäällikön luota.

— Hän on mieltynyt Bakkukseen.

Rykmentinpäällikkö säikähti, sillä hän arveli, että se kenties on hänen syynsä eikä vastannut sanaakaan. Samassa huomasi husaari-upseeri punanenäisen, pystyvatsaisen kapteenin ja alkoi jäljitellä tämän kasvojen eleitä ja ruumiin liikkeitä niin sattuvasti, ettei Nesvitski voinut pidättyä naurusta. Kutusof kääntyi. Mutta husaari-upseeri näytti täydellisesti hallitsevan kasvojensa ilmeitä; sillä vaikkakin ne hetki sitten olivat olleet kumman viurussa, olivat ne, ylipäällikön seurueeseen kääntynyt, sangen totiset, kunnioittavan ja viattoman näköiset.

Kolmas komppania oli viimeisenä rintamassa. Kutusof näytti miettivältä, aivan kuin olisi jotain muistutellut. Ruhtinas Andrei astui hänen luokseen ja sanoi hiljaa ranskankielellä.

— Käskitte muistuttamaan tässä rykmentissä palvelevasta, sotamieheksi alennetusta Dolohovista.

— Missä täällä on Dolohof? — kysyi Kutusof.

Dolohof, joka jo oli pukeutunut harmaaseen sotilassinelliin, ei odottanut käskyä. Sorja, valkoverinen, sinisilmäinen sotamies astui rintamasta. Hän astui ylipäällikön luo ja teki kunniaa.

— Valituksiako? — kysyi Kutusof, rypistäen hieman kumia.

— Tässä on Dolohof, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Vai niin! — sanoi Kutusof: — toivon, että tämä läksy sinut parantaa, palvele miehen lailla.

Keisari on armelias. Enkä minäkään sinua unohda jos kunnostaudut.

Kirkkaat, siniset silmät tuijottivat ylipäällikköön yhtä rohkeasti kuin olivat tuijottaneet rykmentinpäällikköönkin, aivan kuin olisivat ne tahtoneet repiä sovinnaverhon, joka eroittaa ylipäällikön niin kauvas sotilaasta.

— Yhtä pyydän, teidän ylhäisyytenne, — sanoi Dolohof soinnukkaalla, kalskealla ja varmalla äänellään. — Pyydän, että minulle annetaan tilaisuus syyni sovittamiseen, jotta voin osoittaa, miten kokonaan olen herrani keisarin ja Venäjän.

Kutusof kääntyi hänestä. Hänen silmissään välähti samallinen hymy kuin silloinkin, kun hän kääntyi Timohinista. Käännyttyään hän rypisti kulmiaan aivan kuin olisi tällä tahtonut ilmaista, että kaiken sen, mitä Dolohof hänelle sanoi, vieläpä senkin, mitä tämä olisi saattanut sanoa, hän jo aikoja sitten on tietänyt ja se häntä tympäsee, ja että kaikki tämä on aivan joutavaa. Hän kääntyi ja lähti astumaan vaunujaan kohti.

Rykmentti hajautui komppanioihin, ja sotilaat johdettiin asuntoihinsa Braunaun lähistölle. Sotilaat toivoivat lepoa uuvuttavain päivämarssien jälkeen, uusia pukimia ja jalkineita.

— Ettehän valita käytökseni johdosta, Prohor Ignatjitsh? — sanoi rykmentinpäällikkö, ajaessaan majapaikkaansa marsivan kolmannen komppanian ohji ja lähestyessään komppanian edessä astuvaa Timohinia. (Onnellisesti päättyneen tarkastuksen johdosta kuvastui rykmentinpäällikön kasvoilla hillitön riemu). — Keisarin palvelus ... ei käy päinsä ... toisinaan tulee rintamassa sättimeeksi... Itse olen ensimmäinen tunnustamaan vikani, tunnettehan minut... Kylläpä kiitteli! — Ja rykmentinpäällikkö ojensi kapteenille kätensä.

— Hyvänen aika, kenraali, uskaltaisinko minä! — vastasi kapteeni hymyillen, ja hänen nenänsä kävi entistään punasemmaksi. Kun hän hymyi, niin saattoi huomata, että häneltä puuttui kaksi etuhammasta; nämä oli häneltä lyöty kiväärinperällä Ismailin luona.

— Ja ilmoittakaa herra Dolohoville, etten häntä unhota, olkoon rauhallinen. Mutta sanokaa, tehkää hyvin, olen usein aikonut kysyä, miten hän käyttäytyy, ja yhä...

— Palvelustoimissa hän on moitteeton, teidän ylhäisyytenne ... mutta luonne... — sanoi Timohin.

— Mitä, miten on luonteen? — kysyi rykmentinpäällikkö.

— On aikoja, teidän ylhäisyytenne, — puhui kapteeni, — jolloin hän on järkevä, oppivainen, hyvänsuopa. Mutta toisinaan taas peto. Puolassa oli hän tappaa juutalaisen, teidän ylhäisyytenne...

— No niin, no niin, — sanoi rykmentinpäällikkö, — täytyyhän sääliä nuorukaista onnettomuudessa, sillä onhan hänellä ylhäisiä suosijoita... Te siis...

— Ymmärrän, teidän ylhäisyytenne, — sanoi Timohin, ilmaisten hymyllään, että käsittää päällikkönsä toivomuksen.

— No niin, no niin.

Rykmentinpäällikkö etsi rivistä Dolohovin ja pidätti hevostaan.

— Ennen ensi taistelua olkalaput, — sanoi hän hänelle.

Dolohof vilkasi sivulleen, ei sanonut sanaakaan, eikä edes hymyilevän ivallinen ilme kadonnut hänen kasvoiltaan.

— No, nyt on hyvä, — jatkoi rykmentinpäällikkö.

— Pojille sarkka viinaa mieheen minun puolestani, — hän lisäsi, jotta sotilaat olisivat kuulleet. — Kiitän kaikkia! Jumalan kiitos! Ja kierrettyään komppanian hän ajoi toisen luo.

— Kas vain, hän on todellakin hyvä ihminen; hänen kanssaan mielikseen palvelee, — sanoi Timohin vierellään kulkevalle nuorelle upseerille.

— Täydellinen herttakuningas! ... (rykmentinpäällikön pilkkanimi oli herttakuningas), sanoi nauraen nuori upseeri.

Päällystön hyvätuuli tarttui sotilaihinkin. Komppania astui iloisena. Sotamiehet puhua pälpättivät vilkkaasti.

— Onkohan siinä perää, ettei Kutusof näe toisella silmällään.

— Tottahan se on. Silmäpuoli hän on.

— E-ei veliseni, paremmin hän näkee kuin sinä. Saappaat ja jalkarievut — kaikki tarkasti.

— Kun hän, veliseni, katsahti jalkoihini ... ai! ajattelin...

— Mutta entäs se toinen, itävaltalainen, aivan oli kuin liiduttu. Aivan kuin jauho, valkea. Ja entäs tällaisen puvun puhdistaminen!

— Kuulehan Fedoshou! ... sanoiko hän milloin taistelu alkaa, sinähän olit lähempänä? On puhuttu, että Brunovissa (Braunaussa) itse Bunaparte (Bonaparte) majailee.

— Bunaparte majailee! valetta, hölmö! Et näy mitään tietävän! Nyt kapinoin preussilainen. Itävaltalainen hänet näet nujertaa. Kun hän on taltutettu, alkaa sota Bunaparte vastaan. Ja sanoa sitten, että Bunaparte majailee Brunovissa! Siitäpä näkyy, että olet hölmö. Kuuntele tarkemmin.

— Katsos noita majoittaja riiviöitä! Viides komppania jo kylään kääntyy, hutulle pääsevät, mutta me tässä vielä tallustamme.

- Annahan korppua, hirtehin.
- Annoitkos eilen tupakkaa? Niinpä niin, veliseni. No, tuossa on, Herra huoli.
- Saispa edes hieman levähtää, mutta viisi virstaa on vielä potkittava tyhjin vatsoin.
- Toivoisit kai, että saksalaiset toimittaisivat meille vaunut. Niissä kun ajettaisi, sepäs komeata!
- Mutta täälläpä, veli hyvä, kansa vasta on pirullista. Puolalainen sentään vielä oli saman herran palvelija; mutta nyt on vaan pelkkää saksalaista.
- Laulajat eteen! — kuului kapteenin huuto.

Ja noin parikymmentä miestä lähti riveistä juoksemaan komppanian eteen. Rummunlyöjä, joka oli komppanian laulunjohtaja, kääntyi kasvoin laulajiin, heilautti kädellään ja alkoi vetää pitkäveteistä sotilaslaulua, joka alkoi: "Jo aurinkoinen koittaa ja aamurumpu soi..." ja päättyi: "Niinpä, veljet, kunniaan vie meidät isä Kamenski..." Tämä laulu oli sepitetty Turkin maalla ja sitä laulettiin nyt Itävallassa sen verran muutettuna, että sanojen "isä Kamenskin" asemasta laulettiin: "isä Kutusovin".

Kun rummunlyöjä, noin neljänkymmenen vuotias, kuivan kälpeä, kaunis sotilas, oli oikein sotilaallisella vauhdilla laulanut loppusäkeen ja lopun merkiksi huitaissut käsillään, aivan kuin olisi jotain heittänyt maahan, katsahti hän tuimasti laulajiin ja sulki silmänsä. Kun hän sitten oli varma, että kaikki silmät tuijottivat häneen, kohotti hän varovaisesti käsiään, aivan kuin olisi nostanut jotain kallisarvoista, tavatonta esinettä. Hetkisen hän piti käsiään päänsä yläpuolella, heitti ne äkkiä alas epätoivon vimmallalla, ja samassa kajahti:

Ah, te majat, majaseni!

"Majaseni uutukaiset" ... yhtyi kaksikymmentä ääntä lauluun, ja lusikantekijä, huolimatta raskaista tamineistaan, hypähti vallattomasti komppanian eteen ja kulkien takaperin heilutteli harteitaan ja uhkaili jotakuta lusikoillaan. Sotilaat astuivat reimaa vauhtia, huiheen käsiään laulun tahtiin, ja tahtomattaankin tulivat he astuneeksi yhtä jalkaa. Komppanian takaa alkoi kuulua pyörien kolinaa, linjaalien räminää ja kavioiden kapsetta. Kutusof seurueineen oli paluumatkalla kaupunkiin. Ylipäällikkö viittasi sotilaille, jotta nämä jatkaisivat vapaata kulkuaan, ja hänen ja kaikkien seurueen jäsenten kasvoilla kuvastui tyytyväisyys, kun he kuuluivat sotilaiden laulun ja näkivät tanssivan lusikantekijän ja reippaasti ja iloisesti kulkevat sotilaat. Oikean sivustan toisessa rivissä veti väkisinikin huomion puoleensa sinisilmäinen sotilas, Dolohof, joka erityisen reimasti ja sulavasti astui laulun tahtiin ja katseli ohi ajavia sen näköisenä kuin olisi säälinyt kaikkia, jotka eivät nyt astuneet komppanian mukana. Husaarikornetti, joka niin sattuvasti oli matkinut rykmentinpäällikköä, jättäytyi jälle ylipäällikön vaunuista ja ajoi Dolohovin luo.

Husaarikornetti Scherkof oli Pietarissa yhteen aikaan kuulunut siihen remuavaan seurapiiriin, jonka sieluna oli Dolohof. Ulkomaalla oli Scherkof tavannut Dolohovin sotilaana eikä ollut häntä tuntevinaan. Nyt taas, kun Kutusof oli puhellut Dolohovin kanssa, tuli hän vanhana ystävänä ilomielin häntä tervehtimään.

— Rakas ystävä, miten jaksat? — sanoi hän laulun kajahdellessa, ja taltutteli hevostaan astumaan sotilaiden tahtiin.

— Mitenkö jaksan? — vastasi Dolohof kylmästi, — kuten näet.

Reipas laulu antoi erityisen merkityksen Scherkovin luontevan hilpeälle puhelutavalle ja Dolohovin vastausten tahalliseksi jäykkyydelle.

— Miten sukeudut päällystösi kanssa? — kysyi Scherkof.

— Eipä hätää, hyviä miehiä. Miten olet sinä esikuntaan pujahtanut?

— Olen määrätty, olen päivystävä. Molemmat vaikenivat.

"Päästin hukan lentämään, oikealta kädeltäni", — lauloivat sotilaat, ja välittömästi herättivät nämä säveleet rohkean ja iloisen mielialan. Varmaankin olisi entisten toverien keskustelu saanut toisenlaisen luonteen, jolleivat he olisi puhelleet laulun raukassa.

— Onko totta, että itävaltalaiset on lyöty? — kysyi Dolohof.

— Hitto sen tietää, kerrotaan.

— Olen iloinen, — vastasi Dolohof lyhyeen ja selvästi, kuten laulu vaati.

— Tulehan joskus iltasella meitä tapaamaan, Faraon järjestämme, — sanoi Scherkof.

— Onko teille liikoja rahoja kasaantunut.

— Tule todellakin.

— En tule. Olen vannonut, etten juo enkä pelaa, ennenkun olen ylennetty jälleen upseeriksi.

— Siis ensi taisteluun saakka...

— Sittenhän nähdään. Taas he vaikenivat.

— Pistäyhän, kun jotain tarvitset, esikunnassa, kyllä autetaan ... — sanoi Scherkof.

Dolohof hymähti.

— Olehan vain huolettu. Jos jotain tarvitsen, en pyydä, otan itse.

— Älähän nyt, minä vain...

— Niin, minäkin vain.

— Hyvästi.

— Terve...

... Ja korkealle ja kauvas.
Synnyiseudun puoleen...

Scherkof kannusti hevostaan.

III.

Palattuaan tarkastuksesta, meni Kutusof itävaltalaisen kenraalin seurassa työhuoneeseensa ja huudettuaan adjutanttinsa käski tämän tuoda asiakirjat, joissa käsiteltiin saapuneiden joukkojen tilaa. Sitäpaitsi käski hän tuoda etumaisen armeija-osaston päälliköltä, arkkiherttua Ferdinandilta saapuneet kirjeet. Ruhtinas Andrei vei vaaditut asiakirjat ja kirjeet ylipäällikön työhuoneeseen. Pöydälle levitetyn kartan ääressä istuivat Kutusof ja itävaltalainen hovisotaneuvoston jäsen.

— Hyvä... — sanoi Kutusof, katsahdettuaan Bolkonskiin, aivan kuin olisi hän tällä sanalla pyytänyt adjutanttia odottamaan, ja jatkoi ranskankielellä aloitettua keskustelua.

— Tahdon vain sanoa, kenraali, — puhui Kutusof miellyttävän viehkeällä äänenpainolla ja sulavuudella, joka pakoitti kuulijan tarkkaamaan jokaista harvaksen lausuttua sanaa (Näytti siltä ainakin Kutusof itsekin mielihyvin olisi kuunnellut omaa puhettaan). — Tahdon vain sanoa, kenraali, että jos asia riippuisi ainoastaan minun omasta tahdostani, niin hänen keisarillisen korkeutensa keisari Franssin tahto olisi aikoja sitten täytetty. Olisin jo aikoja sitten yhtynyt arkkiherttuan joukkoihin. Ja uskokaa, vakuutan kunniani kautta, että itse puolestani riemumielin luovuttaisin armeijan ylijohdon jollekin itseäni kokeneemmalle ja taitavammalle kenraalille, joista Itävallassa ei ole puutetta, ja ravistaisin harteiltani tämän raskaan edesvastuun. Mutta olosuhteet ovat toisinaan meitä voimakkaammat, kenraali.

Kutusof hymyili, ja hänen kasvoillaan oli ilme, joka näytti sanovan: "Teillä on täysi oikeus olla uskomatta minun sanojani, ja vieläpä on minulle yhdentekevä, uskotteko minua vai ette, mutta teillä ei ole syytä sitä minulle lausua. Ja siinäpä onkin asian ydin."

Itävaltalainen kenraali oli tyytymättömän näköinen, mutta siitä huolimatta hän vastasi Kutusoville yhtä hienon sievistelevästi.

— Päinvastoin, — sanoi hän yrmeän äkäisellä äänellä, joka ei lainkaan sopinut sanojen imartelevaan sisältöön, — päinvastoin pitää hänen majesteettinsa sangen suuriarvoisena teidän ylhäisyytenne toiminnan yhteisessä asiassa, mutta meidän mielestämme jatkuva vitkasteleminen riistää verrattomilta venäläisiltä joukoilta ja niiden ylipäälliköiltä laakerit, joita he ovat tottuneet niittämään tappotanterilla, — lopetti kenraali ilmeisesti valmistetun lausepartensa.

Kutusof kumarsi, mutta sama hymy leikki yhä hänen huulillaan.

— Olen aivan vakuutettu, että itävaltalainen armeija niin taitavan päällikön johdossa kuin kenraali Mack jo on ratkaisevasti lyönyt vihollisen eikä enää kaipaa meidän apuamme, ja tätä arveluani vahvistaa kirje, jonka hänen korkeutensa arkkiherttua Ferdinand on suvainnut minulle lähettää, — sanoi Kutusof.

Kenraali yrmisti kulmiaan. Vaikkeikaan vielä ollut saapunut varmaa tietoa itävaltalaisten häviöstä, niin oli olemassa liiankin paljon asianhaaroja, jotka tekivät uskottaviksi nuo onnettomat huhut; ja senpä tähden Kutusovin arvelut itävaltalaisten voitosta tuntuivatkin ivalta. Kutusovin kasvoilla oli yhä tuo hymyilevän lempeä ilme, joka aivan kuin sanoi, että hänellä oli oikeus tätä olettaa. Ja todellakin oli hänelle viimeisessä Mackin armeijasta saamassaan kirjeessä ilmoitettu saadusta voitosta ja armeijan erittäin edullisesta asemasta.

— Annahan tänne tuo kirje, — sanoi Kutusof ruhtinas Andreille. — Kuulkaahan, tehkää hyvin.

Ja ivallinen hymy huulilla luki Kutusof saksaksi seuraavan kohdan arkkiherttua Ferdinandin kirjeestä: "Meillä on täysin keskitetyt joukot, noin 70.000 miestä, joilla voimme hyökätä vihollisen kimppuun ja hänet lyödäkin, jos hän pyrkii Lechin yli. Koska Ulm on hallussamme, voimme me vallita Tonavan molemmat rannat; ja niin muodoin millä hetkellä tahansa, jos vihollinen ei mene Lechin yli, kulkea Tonavan toiselle rannalle, uhata vihollisen yhdyslinjaa ja palata alempaa takasin Tonavan yli ja tehdä tyhjäksi vihollisen aikeet, jos hän koko voimillaan aikoo hyökätä meidän uskollisen liittolaisemme kimppuun. Reippaina odotamme näin ollen sitä aikaa, jolloin keisarillinen Venäjän armeija on täysin varustautunut, ja helppo on meidän sitten yhdistetyin voimin valmistaa viholliselle kohtalo, jonka se täysin ansaitsee."

Kutusof huokasi syvään, lopetettuaan lukunsa, ja katsahti tutkivan ystävällisesti hovisotaneuvoston jäseneseen.

— Mutta tiedättehän, teidän ylhäisyytenne, että viisainta on otaksua aina pahinta, — sanoi itävaltalainen kenraali, haluten nähtävästi lopettaa siekailemiset ja iskeä asian ytimeen.

Hän katsahti tahtomattaan adjutanttiin

— Anteeksi, kenraali, — keskeytti hänet Kutusof ja kääntyi myös ruhtinas Andreihin. — Kuulehan, rakkaani, otahan Koslovskilta kaikki meikäläisten urkkijain tiedonannot. Tässä on kaksi kirjettä kreivi Nostitzilta, tässä kirje hänen korkeudeltaan arkkiherttua Ferdinandilta, tässä vielä, — sanoi hän, antaessaan joukon papereita. — Laadihan kaikesta tästä ranskankielellä sievonen

memorandum, pienen muistiinpano, josta kävisi selville kaikki meidän nykyiset tietomme itävaltalaisen armeijan toimista. Ja esitä se sitten hänen ylhäisyydelleen.

Ruhtinas Andrei nyökäytti päällään merkiksi, että hän ylipäällikön ensi sanoista oli käsittänyt, ei ainoastaan sen, mitä tämä hänelle sanoi, vaan vieläpä senkin, mitä tämä hänelle olisi tahtonut sanoa. Hän kokosi paperit, kumarsi molemmille yhteisesti ja poistui vastaanottohuoneeseen, hiljaa astua sipsuttaen pehmeällä matolla.

Vaikkakin ruhtinas Andrei vasta lyhyen ajan oli ollut poissa Venäjältä, hän oli kuitenkin suuresti muuttunut. Hänen kasvojensa ilmeessä, liikkeissään, käynnissään tuskin huomasi entistä teeskentelyä, väsymystä ja raukeutta; nyt muistutti hän miestä, jolla ei ole aikaa ajatella, minkä vaikutuksen hän mahdollisesti tekee toisiin, vaan joka mielellään ja innostuneesti tekee tehtävänsä. Hänen kasvonsa ilmaisivat, että hän oli entistään tyytyväisempi itseensä ja muihin; hymy ja katse olivat entistään iloisemmat ja viehättävämmät.

Kutusof, jonka hän oli saavuttanut jo Puolassa, oli ottanut ystävällisesti hänet vastaan, luvannut muistaa häntä, oli ollut hänelle huomaavampi kuin muille adjutanteille, oli ottanut hänet mukaansa Wieniin ja antanut hänelle tärkeämpiä tehtäviä. Wienistä kirjoitti Kutusof vanhalle toverilleen, ruhtinas Andrein isälle:

"Pojastanne toivon tulevan tavallista etevämmän upseerin, sillä hän toimittaa tehtävänsä kunnialla, on tarmokas ja päättäväinen. Olen onnellinen, kun minulla on käskettävänäni sellainen kyky."

Kutusovrin esikunnassa sekä armeijassa, samoin kuin oli ollut asian laita Pietarin seurapiireissäkin, olivat mielipiteet ruhtinas Andreista aivan vastakkaiset. Toiset, ne olivat vähemmistössä, pitivät häntä jonain erinomaisena, itseään ja kaikkia muita erikoisempana, odottivat häneltä suurtöitä, kuuntelivat häntä, jumaloivat häntä ja jäljittelivät kaikessa; ja näiden ihmisten seurassa oli ruhtinas Andrei suora ja miellyttävä. Toiset taas, enemmistö, eivät häntä rakastaneet, vaan pitivät häntä pöyhkeilevänä, kylmänä ja vastenmielisenä miehenä. Mutta näiden seurassa ruhtinas Andrei käyttäytyi niin, että häntä kunnioitettiin, vieläpä pelättiin.

Tultuaan Kutusovin työhuoneesta vastaanottohuoneeseen ruhtinas Andrei meni paperineen toverinsa, päivystävän adjutantintin, Koslovskin luo, joka istui kirja kädessä akkunan luona.

— No, mitä kuuluu, ruhtinas? — Koslovski kysyi.

— On käsketty laatimaan kirjelmä meidän vitkastelemisestamme.

— Miksi?

Ruhtinas Andrei kohotti harteitaan.

— Eikö ole tietoja Mackilta? — Koslovski kysyi.

— Ei ole.

— Jos hän todella olisi lyöty, niin varmaankin olisi saapunut tietoja.

— Varmaankin, — sanoi ruhtinas Andrei ja lähti astumaan ovea kohti. Mutta samassa mājähä ovi, ja huoneesen syöksähti kookas, nähtävästi juuri saapunut, itävaltalainen kenraali. Hänellä oli yllään loippunatakki, hänen päänsä oli kääritty mustaan siteeseen, ja hänen kaulassaan helyili Maria Teresian ritarimerkki. Ruhtinas Andrei pysähtyi.

— Kenraali *en chef* Kutusof? — kysyi tulija hätäisesti, murtaen tuntuvasti saksankieleen. Hän vilkasi sivuilleen ja jatkoi matkaansa työhuoneen ovea kohti.

— Kenraali *en chef* on työssä, — sanoi Koslofski, kiiruhtaen sulkemaan tietä vieraalta kenraalilta.

— Kenen käskette ilmoittamaan?

Tuntematon kenraali katsoi halveksivasti korkeudestaan lyhytkasvuiseen Koslofskiin, aivan kuin ihmetellenj ettei häntä tunneta.

— Kenraali *en chef* on työssä, — toisti Koslovski rauhallisesti.

Kenraalin kasvot synkistyivät, hänen huulensa vavahtivat ja alkoivat vapista. Hän otti taskustaan muistikirjansa, kirjoitti kiireesti jotain lyijykynällä, repäsi lehden, antoi sen adjutantille, astui kiivaasti akkunan luo, heittäysi tuolille istumaan ja vilkasi huoneessa olijoihin, aivan kuin olisi kysynyt: miksi he häntä katselevat? Sitten nosti hän päänsä pystyyn, kurotti kaulansa, aivan kuin olisi aikonut jotain sanoa, mutta samassa hän, aivan kuin olisi alkanut itsekseen hyräillä, päästi kumman äännähdyksen, joka kuitenkin katkesi alkuunsa. Työhuoneen ovi avautui, ja Kutusof näyttäytyi kynnyksellä. Sidepäinen, hoikkasäärinen kenraali astui kyyryisenä nopein askelin, aivan kuin vaaraa paeten, Kutusovin luo.

— *Vous voyez le malheureux Mack*,^[51] sanoi hän murtuneella äänellä.

Kutusovin kasvot olivat muutaman hetken aivan liikkumattomat. Sitten kierisi hänen kasvoillaan syvä uurre aivan kuin aalto, otsa silytyi; hän kumarsi kunnioittavasti, sulki silmänsä, päästi Mackin edellään työhuoneeseensa ja sulki oven.

Huhu itävaltalaisten tappiosta ja koko armeijan antautumisesta Ulmin luona näyttäytyi siis todeksi. Puolen tunnin kuluttua lähetettiin adjutantteja eri haaroille. Heidän viemistään määräyksistä saattoi huomata, että pian venäläistenkin joukkojen, jotka niin kauvan olivat olleet toimettomina, oli kamppailtava vihollisen kanssa.

Ruhtinas Andrei oli niitä harvoja esikunta-upseereja, joiden päähuomio oli kiintynyt sota-asioiden yleiseen menoon. Nähtyään Mackin ja kuultuaan hänen häviönsä yksityisseikat, hän käsitti, että puolet sotaretkestä oli menetetty, hän käsitti täydessä alastomuudessaan venäläisten joukkojen

vaaranalaisen aseman ja elävästi kuvastuivat hänelle armeijan tulevaisuus ja oma osansa sen vastaisissa vaiheissa. Tahtomattaankin valtasi hänet kuohahtavan iloinen tunnelma, kun hän ajatteli pöyhkeilevän Itävallan häpeätä ja sitä seikkaa, että hän jo kenties viikon kuluttua näkisi venäläisten ja ranskalaisten ottelevan, jotka eivät sitten Suvorovin aikojen olleet voimiaan mitelleet, ja että hän itsekin olisi mukana tässä kamppailussa. Mutta hän pelkäsi Bonaparten neroa, joka voisi murtaa venäläisten huiman rohkeuden, ja eipä hän sen ohella oikein voinut toivoa sankarilleen häpeää.

Tällaisten ajatusten kiihdyttämänä lähti ruhtinas Andrei huoneeseensa kirjoittamaan isälleen jokapäiväistä kirjettään. Käytävässä hän tapasi huonekumppalinsa Nesvitskin ja pilkkakirveen, Scherkovin; tavallisuuden mukaan nauraa hohottivat nämä jollekin.

— Miksi olet niin synkkä? — kysyi Nesvitski, huomattuaan ruhtinas Andrein kalpeat kasvot ja hehkuvat silmät.

— Ei ole syytä iloon, — vastasi Bolkonski.

Samaan aikaan kun ruhtinas Andrei kohtasi Nesvitskin ja Scherkovin, tulivat käytävän toisessa päässä heitä kohden itävaltalainen kenraali Strauch, jonka toimena Kutusovin esikunnassa oli venäläisen armeijan muonitus, ja hovisotaneuvoston jäsen, joka oli saapunut Braunaahun edellisena päivänä. Leveässä käytävässä olisivat kenraalit huoletta voineet sivuuttaa upseerit; mutta Scherkof alkoi sysiä Nesvitskiä ja hoputti hätäntyneenä:

— Tulevat! ... tulevat! väistyköö, tietä! olkaa hyvät, tietä!

Kenraalit menivät vaatimattomasti upseerien ohi, ja selvästi huomasi, että he tahtoivat välttää rasittavia kunnianosoituksia. Yhtäkkiä ilmestyi Scherkovin kasvoille tyhmän iloinen hymy, jota hän muka ei näyttänyt voivan pidättää.

— Teidän ylhäisyytenne, — sanoi hän saksankielellä, vetäytyi suoraksi ja kääntyi itävaltalaiseen kenraaliin. — Onnittelen kunnioittavasti.

Hän kumarsi syvään ja alkoi kömpelösti harailla vuoroon kummallakin jalallaan, aivan kuin lapset tanssimaan opetellessaan.

Hovisotaneuvoston jäsen katsahti häneen ankarasti; mutta huomattuaan, miten totiselta näytti tuo tyhmä hymyilevä naama, hän ei voinut olla hetkistä sitä tarkkaamatta. Hän siristi silmiään, osoittaen täten, että kuuntelee.

— Onnittelen kunnioittavasti, kenraali Mack on saapunut ja aivan terveenä, tuohon on saanut vain pienen naarmun, — Scherkof lisäsi, osoittaen päätään, ja hänen naamansa loisti hymyilystä.

Kenraali yrmisti kulmiaan, kääntyi hänestä ja jatkoi matkaansa.

— *Gott, wie naiv*,^[52] — sanoi hän vihaisesti, astuttuaan jonkun askeleen.

Nesvitski kaappasi Bolkonskin syleilyynsä ja nauroi läikähtyäkseen, mutta tämä oli käynyt entistään kalpeammaksi, töykkäsi hänet vihaisena luotaan ja kääntyi Scherkoviin. Ärtynyt hermostunut mieliala, johon hänet olivat saattaneet Mackin näkeminen ja tietoisuus hänen onnettomasta tilastaan sekä aavistukset venäläisen armeijan vastaisesta kohtalosta, purkautui nyt suuttumukseksi Scherkovin sopimattoman pilanteon johdosta.

— Jos te, arvoisa herra, — puhui hän terävästi, ja hänen alaleukansa vavahteli heikosti, — tahdotte olla *narri*, niin en tosin voi teiltä sitä huvia kieltää; mutta sen teille sanon, että jos vielä kerran minun kuulteni *rohkenette* ilvehtiä, niin opetanpa teidät käyttäytymään.

Nesvitski ja Scherkof ällistyivät niin tästä tupsahduksesta, etteivät voineet lausua sanaakaan, katselivat vain silmät selällään Bolkonskia.

— Minähän vain onnittelin, — sanoi vihdoin Scherkof.

— En puhu teille leikkiä, olkaa vaiti! — kirkasi Bolkonski, tarttui Nesvitskin käsivarteen ja lähti astumann ällistyneen Scherkovin luota.

— Mutta, hyvä veli, — sanoi Nesvitski, tynnyttäen ystäväänsä.

— Miten, mutta? — kysyi ruhtinas Andrei, pysähtyen ärtyneenä. — Ajattelehan toki, olemmeko upseereja, jotka palvellen keisariamme ja isänmaatamme iloitsemme yhteisestä menestyksestä ja suremme yhteistä onnettomuutta, vai olemmeko palvelijoita, joita ei liikuta herransa asiat.

Quarante mille hommes massacrés et l'armée de nos alliés détruite, et vous trouvez là le mot pour rire,^[53] — sanoi hän, aivan kuin hän tällä ranskalaisella lauseparrella olisi tahtonut vahvistaa lausumansa pätevyyttä. — *C'est bien pour un garçon de rien comme cet individu dont vous avez fait un ami, mais pas pour vous, pas pour vous*.^[54] Poika nulikat voivat vain näin huvitteleida, — sanoi ruhtinas Andrei venäjäksi, (lausuen poika nulikat sanan ranskalaisella korotuksella), jotta Scherkof sen kuulisi.

Hän odotti, vastaisiko kornetti jotakin. Mutta tämä kääntyi häneen selin ja poistui käytävästä.

IV.

Pavlogradin husaarirykmentti majaili kahden penikulman päässä Braunausta. Eskadroona, jossa Nikolai Rostof palveli junkkarina, oli sijoittunut Salzeneck nimiseen saksalaiseen kylään. Kylän paras asunto oli luovutettu eskadroonan komentajalle, ratsumestari Denisoville, jota

ratsuväkidivisioonan kesken kutsuttiin Vaska Denisoviksi. Junkkari Rostof oli ollut ratsumestarin huonekumppalina siitä alkaen, kun hän Puolassa oli saavuttanut rykmenttinsä.

Lokakuun 11 p:nä, samana päivänä, jolloin tieto Mackin tappiosta oli saattanut pääkortteerissa kaikki jalkeille, kulki leiri-elämä rauhallista vanhaa latuaan eskadroonan esikunnassa. Denisof, joka kaiken yötä oli lyönyt korttia, ei vielä ollut saapunut kotiin, kun Rostof aikaisin aamulla ratsain palasi rehunuhankintamatkaltaan. Rostof junkkarinpuku yllä pysäytti hevoseensa aivan portaiden eteen, heittäytyi joustavan nuorekkaasti satulasta, jääden hetkeksi seisomaan jalustimelle, aivan kun ei olisi halunnut erota hevosestaan, hypähti viimein alas ja huusi päivystäjää.

— Hei, Bondarjenko, hyvä ystävä! — puhui hän husaarille, joka suin päin syöksyi hänen hevostaan kohti. — Kävelytä, ystäväiseni, — hän sanoi veljellisen hellästi ja iloisesti, kuten kohtelevat kaikkia hyväsydämmiset nuorukaiset, ollessaan onnellisia.

— Ymmärrän teidän jalosukuisuutenne, — vastasi vähävenäläinen, ravistaen iloisesti päätään.

— Katsohan, että kävelytät tarpeeksi!

Toinenkin husaari oli pyrkinyt hevosen luo, mutta Bondarjenko oli jo heittänyt varaohjat hevosen kaulalle. Selvästi huomasi, että junkkarilla oli antelias käsi, ja että sotilaat häntä mielellään palvelivat. Rostof silitteli hevosen kaulaa, sitten lautasia ja jäi seisomaan portaille.

"Mainiota! Siitäpä vieiä hevosta paisuu!" puheli hän itsekseen, tarttui huotraansa ja lähti hymyilevänä juoksemaan ylös portaita niin että kannukset helisivät. Läävästä kurkisti talon isäntä, joka ihokas yllä, patalakki päässä loi lantaa tadikolla. Saksalaisen kasvot kirkastuivat, heti kun hän huomasi Rostovin. Hän hymyili iloisena ja iski silmää: (*Schön, gut Morgen! Schön, gut Morgen!*)^[55] — hän toisteli ollen nähtävästi haltioissaan, kun sai tervehtää nuorukaista.

— *Schon fleissig!*^[56] — sanoi Rostof, hymyillen yhä veljellisen iloisesti. — *Hoch Oestreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch!*^[57] huusi hän saksalaiselle, toistaen tämän usein käyttämiä sanoja.

Saksalainen pyrähti nauramaan, tuli ulos läävästä, sieppasi patalakin päästään, heilautti sitä ilmassa ja huusi:

— *Und die ganze Welt hoch!*^[58]

Rostovkin tempasi lakin päästään, heilautti sitä ilmassa ja huusi nauraen: (*Und vivat die ganze Welt!*)

Ja vaikkei heillä ollutkaan mitään erikoisempaa ilon aihetta, ei saksalaisella, joka loi lantaa läävästään, eikä Rostovrilla, joka oli ollut plutonineen heinän haussa, niin katsahivat nämä ihmiset kuitenkin toisiinsa onnellisen ihastuneesti ja veljellisen rakkaasti, nyökäyttivät päillään keskinäisen rakkauten merkiksi ja erosivat hymyillen — saksalainen meni läävänsä ja Rostof tupaan, jossa hän asui Denisovin kanssa.

— Entäs Herrasi? — kysyi Rostof Lavrushkalta, Denisovin palvelijalta, joka rykmentissä oli tunnettu konnankoukuistaan.

— Iltasella matkallaan. Varmaankin on hän hävinnyt korttipelissä, — vastasi Lavrushka. — Kyllä tiedän; jos voittoa, niin aikaisin tulee kotiin kerskumaan; mutta jos aamuun viipyy, niin on kynitty putipuhutaaksi — äkäisenä silloin palaa. Haluatteko kahvia?

— Tuo, tuo.

Kymmenen minuutin kuluttua toi Lavrushka kahvia. "Tulee!" — hän sanoi: "nyt on piru merrassa". Rostof vilkasi akkunasta ja näki kotiin tallustavan ratsumestarin. Denisof oli punanaamainen, lyhyläntä mies. Hänellä oli mustat, loistavat silmät ja takkuiset, mustat hiukset ja viikset. Hänen lyhyt husaaritakkinsa rekotti avollaan, leveät ratsashousunsa olivat laskoksilla, ja pieni husaarilakki oli lāsässä takaraivolla. Synkkänä, pää retkallaan, hän lähenei portaita.

— Lavrushka, — hän huusi äänekkäästi ja vihaisena. — Jouduhan riisumaan, tolvana!

— Parastanipa teen, — vastasi Lavrushkan ääni.

— Katsoppas! olet jo jalkeilla, — sanoi Denisof tullessaan huoneeseen.

— Aikoja sitten, — sanoi Rostof, — olen jo käynyt heinän haussa ja näinpä neiti Mathildankin.

— Sepä sen! Mutta minutpa kynivät eilen, ja oikein tyystin, — sanoi Denisof. — Voi sun! voi sun! Heti kun olit lähtenyt alkoi mennä. Hoi, teetä!

Denisof virnisti naamaansa, aivan kuin olisi hymyillyt. Hänen lyhyet, vankat hampaansa pistivät esiin, ja molemmin käsin veteli hän lyhyillä sormillaan mustaa, sankkaa tukkaansa.

— Hitto minut johdattikin sen rotan pesään (erään upseerin pilkkanimi) — puheli hän, hieroen molemmin käsin otsaansa ja kasvojaan. — Ajattelehan, ei ainoatakaan korttia, ei niin ainoatakaan korttia antanut.

Lavrushka ojensi hänelle sytytetyn piipun. Hän puristi pesän kouraansa, koputteli sitä lattiaan ja varisteli tulta ympärilleen, jatkaen yhä kirkumistaan.

— *Simple* antaa, *paroli* lyö; *simple* antaa, *paroli* lyö!^[59]

Viimein varisti hän tulen kokonaan piipustaan, löi sen sirpaleiksi ja heitti nurkkaan. Yhtäkkiä hän vaikeni ja katsahti iloisesti mustilla, loistavilla silmillään Rostoviin.

— Olisipa edes naisia. Muuten kuluu aika vain juomingeissa. Tai saisi edes tapella pian. Hei, kuka

siellä? — huusi hän oveen kääntyneenä, kuultuaan raskaita askelia, kannusten helinää ja aran kunnioittavaa köhimistä.

— Vahtimestari! — sanoi Lavrushka.

Denisof yrmisti entistä enemmän kulmiaan.

— Huonosti ovat asiat, hän sanoi ja heitti Rostoville kukkaronsa, jossa oli muutama kultaraha. — Rostof, laskehan, kyyhkyläiseni, paljonko sinne on jäänyt; ja pistä kukkaro sitten patjan alle, — hän sanoi ja lähti tapaamaan vahtimestaria.

Rostof otti rahat, lateli koneellisesti vanhat ja uudet kolikot eri kasoihin ja alkoi sitte laskea.

— Katsos! Teljanin! Terve! Kynivät minut eilen, — kuului viereisestä huoneesta Denisovin ääni.

— Missä? Bikovinko luona, rotan luona?... Arvasinhan, — puhui heikko ääni, ja samalla astui tupaan luutnantti Teljanin, lyhytkasvuinen upseeri, joka palveli Denisovin eskadroonassa.

Rostof pisti kukkaron patjan alle ja puristi hänelle ojennettua pientä, kosteata kättä. Ennen sotaretken alkamista oli Teljanin jostain syystä siirretty kaartista husaareihin. Toistaiseksi hän oli käyttäytynyt erittäin hyvin; mutta hänestä ei pidetty, ja etenkin oli Rostovin vaikea tukahuttaa tai edes salata aiheetonta vastenmielisyyttään tähän upseeriin.

— No, nuori ratsumies, miten Gratsshikin teitä palvelee? (Gratsshik oli ratsuhevonen, opetettava, jonka Teljanin oli myönyt Rostoville.)

Teljanin ei koskaan katsonut puhekumppalinsa silmiin; hänen silmänsä siirtyivät alituisesti esineestä toiseen.

— Näin teidät, kun tänään ajoitte ohi...

— Olen tyytyväinen, hevonen on hyvä, — Rostof vastasi, vaikeikaan hevonen, josta hän oli maksanut 700 ruplaa, todellisuudessa vastannut puoltakaan tästä hinnasta. — Vasenta etujalkaansa se on alkanut onnahtaa ... hän lisäsi.

— Kavio on särkynyt! Ei se tee mitään. Näytän teille, mihin on naula lyötävä.

— Niin, näyttäkäähän, tehkää hyvin, — Rostof sanoi.

— Näytän, näytän, ei se ole salaisuus. Mutta hevosesta vielä kiitätte minua.

— Käsken siis tuomaan hevosen, — Rostof sanoi, jotta olisi päässyt Teljaninista, ja lähti etsimään päivystäjää.

Eteisen kynnyksellä istui Denisof kyyryissään, piippu suussa, ja hänen edessään seisoivat vahtimestari, selitellen jotain eskadroonan päällikölle. Nähtyään Rostovin Denisof yrmisti kulmiaan ja osoittaen peukalollaan olkansa taa huoneeseen, missä Teljanin istui, hän puistelihe inhoten.

— Ah, en voi kärsiä tuota miestä, — hän sanoi, välittämättä vahtimestarista.

Rostof kohautti hartioitaan, aivan kuin olisi tahtonut sanoa: "En minäkään, mutta minkäs teet!" Toimitettuaan asiansa hän palasi tupaan.

Teljanin istui yhä raukean reuhkana, hieroen pieniä valkeita käsiään.

"Onpas maailmassa vastenmielisiä henkilöitä", ajatteli Rostof astuessaan huoneeseen.

— Käskittekö siis tuomaan hevosen? — Teljanin sanoi, nousten seisoaalleen ja katsellen huolettomasti ympärilleen.

— Käskin.

— Menkäämme sitten. Poikkesinhan vain kuullostamaan eilistä päiväkäskeyä. Oletko sen saanut, Denisof?

— En vielä. Mutta minne menette?

— Opetanpa tässä nuoren miehen hevosta kengittämään, — Teljanin vastasi.

Teljanin ja Rostof menivät portaille ja sieltä talliin. Luutnantti näytti, miten naula oli lyötävä kavioon ja lähti sitten kotiinsa.

Kun Rostof palasi tupaan, näki hän pöydällä viinapullon ja makkaran, Denisof istui pöydän ääressä, ja kynä rapisi hänen kädessään. Hän katsahti synkästi Rostoviin.

— Kirjoitan tytölle, — hän sanoi.

Hän oli rähmällään pöydällä kynä kädessä ja nähtävästi hän riemastui, kun sai sanoin kertoa, mitä oli aikonut kirjoittaa, ja sitten hän kertoi kirjeensä sisällön Rostoville.

— Ymmärrätkö, veliseni, — hän sanoi. — Nukumme niin kauvan kun emme rakasta. Olemme tomun lapsia ... mutta annas kun rakastut — silloin olet Jumala, olet puhdas, kuin luomisen ensi päivänä... Ken siellä taas? Aja hänet helvettiin. Ei ole aikaa! — huusi hän Lavrushkalle, joka vähäkään häikäilemättä oli tullut hänen luokseen.

— Kenpä hän olisi? Itse käskitte tulemaan. Vahtimestari tuli rahoja noutamaan.

Denisof rypisti kulmiaan, aikoi jotain huutaa, mutta vaikenikin.

— Huonosti ovat asiat, — hän sanoi itseksensä. — Paljonko oli rahaa kukkarossa? — kysyi hän Rostovilta.

— Seitsemän uutta ja kolme vanhaa.

— Ah, huonosti ovat asiat! No, mitä siinä töllistelet, hörhetyinen? Käske vahtimestari tänne, — sanoi hän Lavrushkalle.

— Denisof, rakas veli, ota minulta rahoja, onhan minulla, sanoi Rostof, punastuen.

— En lainaa oman eskadroonani miehiltä, en lainaa, — murisi Denisof.

— Jollet minulta ota toverillisesti rahoja, niin loukkaannun. Todellakin, onhan minulla, — Rostof toisti.

— En ota.

Ja Denisof meni vuoteen luo ottaakseen kukkaron patjan alta.

— Mihin asetit kukkaron, Rostof?

— Alimman patjan alle.

— Täällä ei ole.

Denisof heitti patjat lattialle, mutta kukkaroa ei löytynyt.

— Tämöpäs ihmeellistä!

— Odotahan, ethän vain pudottanut? — sanoi Rostof, nostellen ja puristellen patjoja.

Sitten nosti hän peitteen ja ravisti sitäkin. Kukkaroa ei löytynyt.

— Enhän vain muista väärin? En, ajattelin vielä pistäessäni kukkaroa, että sinä aivan kuin aarretta haudot, — sanoi Rostof. Tuohon panin kukkaron. Missä se on? — kysyi hän Lavrushkalta.

— En ole käynyt täällä. Minne kätkitte, siellä sen täytyy olla.

— Mutta eipä ole!...

— Aina te niin, heitätte jonnekin ja unohdatte. Etsikäähän taskunne.

— Ei, jollen olisi ajatellut aarretta, — Rostof sanoi, — hyvin muistan, että pistin tähän.

Lavrushka penkoi vuoteen perinpohjin, katsoi vuoteen alle, pöydän alle, käänsi koko huoneen ylösalasin ja jäi viimein seisomaan keskelle huonetta. Denisof seurasi vajajen Lavrushkan hommia, ja kun tämä ihmetellen levitti kätensä ja ilmoitti, ettei kukkaroa löydy, katsahti hän Rostoviin.

— Rostof, ethän vain kujeile...

Rostof tunsi Denisovin katseen, nosti silmänsä, mutta loi ne samassa maahan. Yhtäkkiä tulvasi veri, joka oli pysähtänyt jonnekin kaulan alapuolelle, hänen päähänsä ja silmiinsä. Hän ei voinut hengittää.

— Ja huoneessahan ei muita ole ollut kuin luutnantti ja te itse. Täällä sen pitää jossakin olla, — sanoi Lavrushka.

— Annahan olla, sinä, pirun sikiö, laita itsesi etsimään — huusi yhtäkkiä Denisof, käyden tulipunaiseksi ja lähestyen uhkaavana palvelijaa. Toimita kukkaro, muuten pehmitän selkäsi! Pehmitän teidät kaikki!

Rostof alkoi napittaa nuttuaan, katsomatta Denisoviin, vyötti miekan kupeelleen ja painoi lakin päähänsä.

— Kuuletkos, toimita kukkaro, — ärjyi Denisof, ravistellen Lavrushkaa hartioista ja jymäytellen häntä seinää vasten.

— Denisof, jätä hänet rauhaan! tiedän, ken on ottanut, — sanoi Rostof mennessään kohden, silmät maahan luotuina.

Denisof jätti Lavrushkan, mietti hetkisen ja käsitettyään nähtävästi ketä Rostof oli tarkoittanut, hän tarttui tämän käteen.

— Tyhmyyksiä! — huusi hän raivoissaan, ja hänen otsa- ja kaulasuonensa paisuivat suunnattomasti. — Olethan menettänyt järkesi, tätä en salli. Kukkaro on täällä. Nyljen elävältä tämän konnan ja kukkaro ilmestyy.

— Tiedän, ken on ottanut — toisti Rostof vapisevin äänin ja lähti ovea kohti.

— Sanon sinulle, jätä se tekemättä! — ärjyi Denisof, syöksyen junkkarin luo pidättääkseen tätä.

Mutta Rostof riuhtaisi irti ja iski silmänsä niin tuikean ilkeästi Denisoviin, aivan kuin tämä olisi ollut hänen verivihollisensa.

— Käsitätkö mitä puhut? — hän sanoi, vapisevin äänin: — huoneessa ei ollut muita kuin hän ja minä. Jollei siis hän, niin...

Hän ei voinut jatkaa ja syöksyi huoneesta.

— Ah, hiisi vieköön sinut ja kaikki, — kuuli Rostof ystävänsä huutavan.

Rostof saapui Teljaninin asuntoon.

— Herra ei ole kotosalla, lähti esikuntaan, — sanoi Teljaninin palvelija. — Onko jotain tapahtunut? — hän kysyi, ihmetellen junkkarin kiihtyneitä kasvoja.

— Ei, ei mitään.

— Aivan juuri lähti, — palvelija sanoi.

Esikunta sijaitsi Salzeneckistä kolmen virstan päässä. Rostof ei poikennut asuntoonsa, otti hevosen ja lähti ajamaan. Kylässä, jossa esikunta sijaitsi, oli kapakka, missä upseerit olivat tavallisia vieraita. Rostof saapui kapakan edustalle; portaiden edessä oli Teljaninin hevonen.

Kapakan peräkammarissa istui Teljanin, ja hänen edessään pöydällä oli makkaravati ja viinapullo.

— Kas, tekin poikkesitte, nuori mies! — Teljanin sanoi, hymyillen ja kohottaen tuntuvasti kulmakarvojaan.

— Niin, — Rostof vastasi, aivan kuin jo tämänkin sanan lausuminen olisi ollut hänelle sangen työlästä, ja hän istuutui viereiseen pöytään.

Kumpikaan ei lausunut sanaakaan; huoneessa istui kaksi saksalaista ja eräs venäläinen upseeri. Kukaan ei puhunut, kuului ainoastaan veitsien kalinaa, niiden lautasia kosketellessa ja Teljaninin huulten maiskutusta. Kun Teljanin oli lopettanut einehtimisensä otti hän taskustaan kaksipäisen rahapussin, siirsi renkaat pienillä, ylöspäin koukistuneilla, valkeilla sormillaan, otti kultarahan ja antoi palvelijalle, kulmiaan kohauttaen.

— Tehkää hyvin, joutukaa, — hän sanoi. Kultaraha oli uusi. Rostof nousi ja astui Teljaninin luo.

— Sallikaa minun katsoa rahapussianne, — hän sanoi hiljaa kuiskaten.

Teljaninin silmät alkoivat vilkuilla, ja kulmansa olivat yhä koholla. Hän antoi rahapussin Rostoville.

— Niin hyvä pussi ... niin, niin... — hän sanoi ja kalpeni yhtäkkiä. — Katsokaa nuorukainen, — hän lisäsi.

Rostof piti rahapussia kädessään, katsahti pussiin, sitten rahoihin, sitten Teljaniniin. Luutnantti vilkuili tapansa mukaan ympärilleen, ja yhtäkkiä näytti hän käyneen sangen iloiseksi.

— Kun saavumme Wieniin, niin siellä annan mennä kaikki, täällä, näissä kaupunkirähjissä ei saa kulumaan, — hän sanoi. — No antakaahan, nuorukainen, lähden.

Rostof oli vaiti.

— Entä *te*? aijotteko myös einehtii? Täällä on jotenkin hyvä ruoka, — Teljanin jatkoi. — Antakaahan.

Hän ojensi kätensä ja tarttui pussiin. Rostof hellitti. Teljanin otti pussin ja sovitteli sitä ratsuhousujensa taskuun. Suunsa oli hieman avollaan ja kulmat huolettoman kohollaan, aivan kuin hän olisi tahtonut sanoa; "niin, niin, pistänpä pussini taskuun, se on luonnollista, eikä se ketään liikuta."

— Entä nyt, nuorukainen? — sanoi hän huohtaen ja katsahti kulmansa alta Rostovin silmiin.

Jonkinlainen valonsäde tuikahti Teljaninin silmistä ja siirtyi Rostovin silmiin, sähkökipunan nopeudella singahti se takaisin, vielä kerran — ja tämä tapahtui kaikki silmänräpäyksessä.

— Tulkaa tänne, — sanoi Rostof, tarttuen Teljaninin käteen (hän vei luutnantin melkein kiskomalla akkunaa luo). — Nämä ovat Denisovin rahat, olette ne anastanut... — kuiskasi hän luutnantin korvaan.

— Mitä?... Mitä?... Kuinka rohkenette? Mitä?... — puhui Teljanin.

Mutta nämä sanat kuulostivat valittavalta epätoivonhuudahdukselta ja rukoilevalta anteeksipyynnöltä. Heti kun Rostof oli kuullut tämän rukoilevan äänen, vierähti hänen sydämeltään hirvittävä epäluulon kivi. Hän tunsi riemua sydämessään, ja samalla kävi hänen sääli onnetonta; mutta hän ei voinut jättää kesken alkamaansa asiaa.

— Täällä saattavat ihmiset ajatella Jumala ties mitä, — mumisi Teljanin, ottaen lakkinsa ja mennen viereiseen pieneen, tyhjään huoneeseen, — tehkäämme selvä asiasta...

— Olen varma asiastani, näytän sen toteen, — Rostof sanoi.

— Mitä...

Kaikki lihakset alkoivat vapista Teljaninin peljästyneillä, kalpeilla kasvoilla; silmät vilkuilivat rauhattomina, mutta katse ei kohonnut, vaan harhaili jossain alhaalla; alkoi kuulua nyyhkytystä.

— Kreivi! ... älkää syöskö surman suuhun nuorta miestä ... tässä ovat nuo onnettomat rahat, ottakaa ne... — Hän heitti rahat pöydälle. — Minulla on isävanhus, äiti!...

Rostof otti rahat, vältellen Teljaninin katsetta, ja sanaa sanomatta hän lähti huoneesta. Mutta ovella hän pysähtyi ja kääntyi takaisin. — Jumalani, — hän sanoi kyynelsilmin, — kuinka olette voinut tämän tehdä?

— Kreivi, — sanoi Teljanin, lähestyen junkkaria.

— Älkää koskeko minuun, — sanoi Rostof, väistyen.

— Jos olette puutteessa, niin ottakaa nämä rahat. — Hän heitti rahapussin Teljaninille ja syöksyi huoneesta.

V.

Saman päivän iltana keskustelivat eskadroonan upseerit vilkkaasti Denisovin asunnossa.

— Mutta sanon teille, Rostof, että teidän on pyydetävä anteeksi rykmentinpäälliköltä, — puhui korviaan myöten punastuneelle, kiihtyneelle Rostoville, kookas aliratsumestari, jolla oli harmahtavat hiukset, tavattoman suuret viikset ja ryppyiset, karkeapiirteiset kasvot.

Aliratsumestari Kirsten oli kahdesti alennettu sotilaaksi kaksintaistelun tähden, mutta kummallakin kerralla oli hän jälleen saanut arvonsa.

— En salli kenenkään nimittävän itseäni valehtelijaksi! — huudahti Rostof, — Hän sanoi, että valehtelen, mutta minä sanoin hänelle, että hän valehtelee. Ja sanassani pysyn. Päivystäjävuo-roja määrätköön vaikka joka päiväksi, pistäköön lukkojen taa, mutta anteeksi pyytämään ei minua voi kukaan pakottaa, sillä jollei hän rykmentinpäällikkönä luulekkaan voivansa antaa minulle hyvitystä, niin...

— Mutta odottakaahan, veliseni; kuulkaahan, mitä teille sanon, — keskeytti hänet aliratsumestari bassoäänellään, vedellen rauhallisena pitkiä viiksiään. — Muiden upseerien kuullen sanotte te rykmentinpäällikölle, että upseeri on varastanut...

— Ei ole minun syyntä, että tämä tapahtui muiden upseerien kuullen. Kenties olisi ollut viisaampaa puhua kahden kesken, mutta enhän olekaan valtiomies. Sentähden rupesinkin husaariksi, kun luulin, ettei täällä tarvitsisi kursailla; mutta hän sanoi, että valehtelen ... antakoon siis hyvitystä...

— Tämä on kaikki oivallista, kukaan ei pidä teitä pelkurina, mutta tämä ei kuulu asiaan. Kysykää Denisovilta, käykö päinsä, että junkkari vaatii hyvitystä rykmentinpäälliköltä?

Denisof kuunteli keskustelua synkkänä, viiksiään pureskellen, eikä hänellä näyttänyt olevan halua siihen puuttua. Aliratsumestarin kysymykseen hän vastasi ravistaen kieltävästi päätään.

— Upseerien kuullen puhutte te rykmentinpäällikölle tästä konnantyöstä, — jatkoi aliratsumestari. — Bogdanitsh (rykmentinpäällikköä kutsuttiin Bogdanitshiksi) teidät nolasi.

— Eipähän nolannut, sanoihan vain, että valehtelen.

— Niinpä niin, te puhuitte hänelle tyhmyksiä, ja sentähden on teidän pyydetävä anteeksi.

— Mahdotonta! — Rostof huudahti.

— En luullut teitä tällaiseksi, — puhui aliratsumestari ankarana vakavana. — Ette taivu pyytämään anteeksi, mutta sanon teille, ettette ole loukannut ainoastaan häntä, koko rykmenttiä olette loukannut, meitä kaikkia olette syvästi loukannut. Selitän asian teille: kumpahan olisitte hieman ajatellut, olisitte neuvotellut, miten asiasta olisi suoriuduttu; mutta sen sijaan päätä puhkaa hölöttämään, ja vielä upseerien kuullen. Mitä on nyt rykmentinpäällikön tehtävä? Upseeri on tuomittava ja koko rykmentin kunnia on häväistävä? Onko koko rykmentin kunnia jätettävä yhden konnan varaan? Niinkö on meneteltävä teidän mielestänne? Mutta Bogdanitshpa oli reima poika, hän sanoi että valehtelette. Ikävää; mutta minkä sille teet, veliseni: oma syyntä. Ja nyt, kun asia ajetaan sotkea, niin te jonkinlaisesta ylpeydestä ette taivu pyytämään anteeksi, vaan aijotte kertoa kaikki. Teitä harmittavat päivystysvuorot, mutta ette taivu pyytämään anteeksi vanhalta, kunnialliselta upseerilta! Vikansa on kai Bogdanitshillakin, mutta rehellinen ja urhoollinen hän on, ja sitä paitsi iäkäs eversti, ettekä sittenkään taivu; mutta rykmentin kunnia on teille vähäpätöinen? — Aliratsumestarin ääni alkoi väristä. — Te, veliseni, olette rykmentissä pyhättömän ajastajan; tänäpäni täällä, huomenna siirrytte jonnekin adjutantiksi; teistä on yhdentekevää, vaikka sanotaankin: "Pavlogradin rykmentin upseerien joukossa on varkaita!" Mutta meistä ei ole yhdentekevää. Puhunko totta, Denisof? Onko yhdentekevää?

Denisof oli yhä vaiti ja istui liikkumattomana, vilkaisten silloin tällöin loistavilla, mustilla silmillään Rostoviin.

— Teille on ylpeytenne kallis, ette taivu anteeksi pyytämään, — jatkoi aliratsumestari, — mutta meille vanhuksille, jotka olemme paraat päivämme eläneet rykmentissä, ja, jos Jumala suo, sen helmassa ummistamme silmämme, meille on rykmentin kunnia kallis, ja Bogdanitsh sen tietää. Ah, miten kallis, veliseni! Huonosti olette tehnyt, huonosti! Suuttukaa, jos haluttaa, mutta sanon aina totuuden. Huonosti tehty!

Ja aliratsumestari nousi ja kääntyi selin Rostoviin.

— Totta, hitto vieköön! — huusi Denisof, hypähtäen seisaalleen. — No, Rostof! No.

Rostof, vuoroin punastuen, vuoroin vaaleten, katseli molempiin upseereihin.

— Ei, herrat, ei ... älkää luulko ... hyvin ymmärrän, suotta ajattelette minusta sellaista ... minä ... minulle ... rykmentin kunnia on minulle... Taistelussa olen osoittava, ja lipun kunnia on minulle... Mutta yhdentekevä, tottatosiaan, olen syyllinen!... — Kyyneleet helmeilivät hänen silmissään. — Olen syyllinen, syvästi syyllinen! No, mitä vielä haluatte?

— Se on miehen puhetta, kreivi, — sanoi aliratsumestari kääntyen Rostoviin, ja lyöden häntä suurella kämmenellään olalle.

— Olenhan sanonut, — huudahti Denisof, — hän on kelpo poika.

— Näin on paras, kreivi, — lisäsi aliratsumestari; ja näytti siltä niinkuin hän Rostovin myöntymisen johdosta olisi ruvennut kutsumaan häntä kreiviisi. — Menkää ja pyytäkää anteeksi, teidän jaloutenne, niin.

— Hyvät herrat, teen kaikki, kenkään ei ole kuuleva sanaakaan asiasta, — puhui Rostof rukoilevalla äänellä, — mutta anteeksi en voi pyytää; jumaliste en voi, tuli mitä tuli! Miten voisinkaan pyytää anteeksi aivan kuin pieni poikanen?

Denisof remahti nauramaan.

— Omaksi vahingoksenne. Bogdanitsh on pitkävihainen, jukopäiväisyytenne käy teille kalliiksi, — sanoi Kirsten.

— Tämä ei ole jukopäiväisyyttä, jumaliste, ei olekkaan! En voi teille selittää tätä tunnetta, en voi...

— No, tehkää miten tahdotte, — sanoi aliratsumestari. — Entä, minne on tuo konna joutunut?

— Sairaaksi on tekeytynyt, huomiosessa päiväkäskyssä hänet erotetaan, — sanoi Denisof.

— Sairas siis, muuten asiaa ei saisikaan selittää, — sanoi aliratsumestari.

— Olkoon sairaus, tai mitä lieneekin, mutta tulkoon hän vain minun tielleni, niin tapan heti, — huusi Denisof verenhimoisena.

Huoneeseen astui Scherkof.

— Mistä sinä? — huusivat upseerit tulijalle.

— Liikkeelle, hyvät herrat. Mack on antautunut armeijoiheen, loppu.

— Valehtelet!

— Itse näin.

— Miten? Mackinko näit elävänä? käsineen, jalkoineen?

— Liikkeelle! Liikkeelle! Antakaa hänelle pullo tällaisesta uutisesta. Miten olet tänne joutunut?

— Siirrettiin taas rykmenttiin tuon kirokun Mackin tähden. Itävaltalainen kenraali valitti. Toivotin hänelle onnea Mackin saapumisen johdosta... Mikä sinun on, Rostof, olet aivan kuin olisit ollut saunassa?

— Täällä on, veli hyvä, jo toista päivää ollut paha merrassa.

Huoneeseen astui rykmentin adjutantti ja vahvasti Scherkovin tuoman uutisen. Seuraavana päivänä oli lähdettävä liikkeelle.

— Liikkeelle, hyvät herrat!

— Jumalalle kiitos, onpa jo vetelehdittykin.

VI.

Kutusof vetäytyi Wieniä kohti, hävittäen mennessään sillat Innistä (Braunaun luona) ja Traunista (Linzin luona). Lokakuun 23 p:nä menivät venäläiset joukot Ennsin yli, kulki keskivälillä kuormastoineen, tykistöineen samannimisen kaupungin läpi molemmin puolin siltaa.

Oli lämmin syksyinen päivä, ja sataa tihutteli vähä väliä. Kukkulalta, minne olivat asetetut siltaa suojelevat venäläisten tykit, avautui laaja näköala. Toisinaan peitti tämän näköalan vihmasade aivan kuin muslini-esirippu, toisinaan taas se avautui laajaksi, ja auringonpaisteessa näkyivät esineet kauvas ja selvästi ja välkkyivät kuin olisivat olleet lakalla voidellut. Alhaalla uinui sievonon kaupunki punakattoisine, valkoisine taloineen, kirkkoineen ja siltoineen, jonka molemmin puolin tunkeili ja hääri suunnattomia venäläisten joukkoja. Tonavan polvekkeessa näkyi laivoja, saari ja linna puistoineen, jota ympäröi sillä kohdalla Tonavaan laskevan Ennsin vedet. Näkyi Tonavan kalliainen vasen ranta, jota peittivät mäntymetsät. Salaperäisinä siinsivät kaukaiset vihertävät huiput ja autereiset rotkot. Villin koskemattomalta näyttävän mäntymetsän keskestä kurkistelivat luostarin tornit; kaukana vuorella. Ennsin toisella puolella liuskelivat vihollisen ratsastavat tiedustelijajoukkuet.

Tykkien keskessä kukkulalla seisoivat etumaisina: jälkivartion kenraali ja hänen seurue-upseerinsa tähystellen kaukoputkella seutua. Jonkun verran taempana istui tykintelalla Nesvitski, jonka ylipäällikkö oli lähettänyt jälkivartioon. Nesvitskin ratsupalvelija, kasakka, antoi herralleen repun ja taskumatin, ja tämä kesti upseereita piirilla ja kuminaviinalla. Iloisina kokoontuivat upseerit hänen ympärilleen. Toiset olivat polvillaan, toiset istuivat turkkilaisen tapaan kostealla nurmikolla:

— Ei ole ollut paksupää se itävaltalainen ruhtinas, ken tuonne on rakentanut linnansa. Ihana paikka. Miksette syö, herrat? — puhui Nesvitski.

— Tuhannet kiitokset, ruhtinas, — vastasi eräs upseeri, ja ilo loisti hänen silmistään, kun sai keskustella arvokkaan esikunta-upseerin kanssa. — Ihana seutu. Kuljimme aivan puiston vieritse, näimme kaksi hirveä, ja talopa vasta oli verraton!

— Katsokaahan, ruhtinas, — sanoi toinen, jonka kovin teki mieli ottaa vielä piiras, muttei oikein ilennyt, ja sentähden oli tarkastelevinaan seutua, — katsokaahan, jopa on tuolla meidän jalkaväkeä. Kas tuolla, niityn pälvellä kylän takana, kolme miestä kiskoo jotain. Puhtaan tekevät tuosta hovista, — hän sanoi, nähtävästi hyväksyen heidän tekonsa.

— Sepä, sepä, — Nesvitski sanoi. — Ei, mutta minullapa halu olisi, — hän lisäsi, pureskellen kauniissa, kosteassa suussa piirasta, — tuonne pistäytyä.

Hän osoitti vuorelta siintävää luostaria. Hän hymähti, silmänsä kävivät tihruisiksi ja alkoivat välkkyä.

— Eikö olisi verratonta, herrat!

Upseerit pyrähtivät nauramaan.

— Saisipa edes hieman peloitella noita nunnatyöläisiä. Sanotaan heidän olevan italiattaria, nuoriakin kuuluu olevan joukossa. Tosiaankin viisi vuotta antaisin elämästäni!

— Tietenkin on heidänkin ikävä, — sanoi nauraen eräs muita rohkeampi upseeri.

Upseerien näin haastellessa osoitti seurue-upseeri jotain kenraalille; tämä katsoi kaukoputkella.

— Totta tosiaan, totta tosiaan, — sanoi kenraali kiukkuisena, laskien kaukoputkea silmiltään ja kohautellen harteitaan, — alkavat pyyhkäistä tykeillään ylimenopaikkaa. Ja mitä he siellä nahjustelevat?

Paljaalla silmällä saattoi joen toiselta rannalta erottaa vihollisen tykkeineen. Näkyi maidonvalkea savupilvi, ja pian kuului kaukainen tykin jymäys: Selvästi huomasi, miten venäläiset alkoivat kiirehtiä ylimenopaikalla.

Nesvitski puhkasi syvään, nousi seisaalleen ja astui hymyhuulin kenraalin luo.

— Ettekö halua haukata hieman, teidän ylhäisyytenne? — hän sanoi.

— Asiat ovat hullusti, — sanoi kenraali, vastaamatta hänen kysymykseensä, — meikäläiset ovat vitkastelleet.

— Vienkö käskyn, teidän ylhäisyytenne? — kysyi Nesvitski.

— Niin, viekää, tehkää hyvin, — sanoi kenraali, toistaen tarkalleen jo kerran ennen antamansa käskyn, — ja sanokaa husaareille, että heidän on viimeisinä mentävä sillan yli ja sitten sytytettävä silta, kuten olen käskenyt; ja tarkastakoot virikkeet sillalla.

— Sangen hyvä, — Nesvitski vastasi.

Hän huusi kasakkaa tuomaan hevosen, käski korjaamaan repun ja taskumatin ja kieräytti keveästi raskaan ruhonsa satulaan.

— Poikkeanpa tosiaankin nunnia tervehtimään, — sanoi hän upseereille, jotka hymyillen katselivat häntä, ja läksi ratsastamaan laaksoon kiemurtelevaa polkua pitkin.

— No, kapteeni, minne asti vie, koettakaapa! — sanoi kenraali, kääntyen tykistöupseeriin. — Huvitelkaa hieman ikäviinne.

— Miehistö tykkien ääreen! — huusi upseeri.

Tuossa tuokiossa juoksivat tykkimiehet iloisina nuotioiden äärestä ja syöttivät tykit.

— Ensimmäinen! — kuului komentohuuto.

Reimasti laukasi n:o 1. Kuului huumaava metallin poru, ja laaksossa olevien venäläisten päiden yli lensi vinkuen kranaatti. Vihollista se ei saavuttanut, ei lähimainkaan; näkyi savupilvi, kranaatti räjähti.

Sotamiesten ja upseerien kasvot ilostuivat tästä äänestä; kaikki kavahtivat jalkeilleen ja seurasivat innokkaasti laaksossa liikehtiviä venäläisiä, jotka täältä korkeudesta eroitti kuin kämmeneltään, ja joen toiselta puolelta lähestyvän vihollisen liikkeitä. Samassa hetkessä solui pilvi auringon edestä, ja tämän yksinäisen laukauksen hurmaava jyrähdys ja auringon kirkas loiste sulivat rohkaisevaksi ja riemastuttavaksi tunnelmaksi.

VII.

Sillan yli oli jo lentänyt kaksi vihollisen tykinluotia, ja sillalla oli tungos. Sillan keskipaikalla seisoivat kaidepuihin puristuneena lihava Nesvitski, jonka ahdingon tähden oli täytynyt laskeutua ratsultaan. Nauraen katseli hän muutaman askeleen päässä takanaan seisovaa kasakkaansa, joka suitsista piteli kahta ratsua. Heti kun Nesvitski hiemankin yritti pyrkiä eteenpäin, puristivat sotilaat ja kuormarattaat hänet jälleen kaidepuihin, eikä hän tälle muuta voinut kuin hymyillä.

— Jopa olet, veliseni! — puhui kasakka kuormastosotilaille, joka kuormineen oli ajanut aivan jalkavaen sekaan, tallauttaen heitä hevosillaan ja kolhien pyörillä: — jopa olet! Etkö voisi odottaa, kun näet, että kenraali pyrkii ohi.

Mutta kuormastosotilas vähät välitti kenraalin mainitsemisesta, huusihan vain sotilaille, jotka täydellisesti olivat sulkeneet häneltä tien: "Hei! rakkaani, väistykää vasemmalle, seis!" Mutta sotilaat liikkuvat kylki kyljessä, pistimistä toisiinsa takertuneina, aivan kuin puristettu ainejoukko. Katsahdettuaan kaidepuitten yli virtaan näki ruhtinas Nesvitski Ennsin vuolaat, pauhaavat, matalat aallot. Toisiinsa sulautuen, värehtien ja koukistuen sillan paaluja vasten, ne kilvan kiitivät toistensa ohi. Katsahdettuaan sillalle näki hän yhtä yksitoikkoisia sotilasaaltoja, sotilaspäähineitä, rensselleitä, pistimiä, pitkiä pyssyjä ja päähineitten alta tuijottavia naamoja korkeine poskipäineen, painuneine poskineen ja huolettoman väsyneine katseineen. Sankkana metsänä liikkuvat sotilaiden jalat sillan livastelevilla, likaisilla palkeilla. Toisinaan sattui silmä yksitoikkoisten sotilasaaltojen keskestä tapaamaan upseerin, jonka kasvojen juonteesta ja viitasta eroitti sotilaista, samoin kuin valkean vaahdon pärskeen oli erottanut Ennsin aalloista; toisinaan kuljettivat jalkaväkiaallot mukanaan jalan astuvaa husaaria, upseerin palvelijaa tai seudun asukasta, aivan kuin Ennsin aallot olivat kuljettaneet kieppuvaa lastua; toisinaan taas lipuivat siltaa pitkin, kuten tukki virran aalloissa, komppanian tai upseerien kuormavaunut, täyteen ahdettuina ja peitettyinä nahkaisilla verhokeilla.

— Kas heitä, aivan kuin padon olisivat murtaneet, — puhui toivottomana kasakka ja pysähtyi. —

Paljonko teitä vielä on siellä?

— Yhtä vaille miljoona! — vastasi silmää iskien, rääsyyseen sinelliin pukeutunut sotilas, kulkiessaan aivan kasakan vieritse. Samalla hän katosi. Hänen jälessään kulki vanha sotilas.

— Kun *hän* (hän — vihollinen) tästä alkaa tykeillään siltaa pyyhkiä, — [puheli vanha sotilas synkkänä toverilleen, — niin unhotatpa syhymisen.

Ja hänkin katosi. Häntä seurasi kuormastosotilas kuormallaan istuen.

— Mihin olet, hirtehin jalkarievut pistänyt? huusi hänelle upseerin palvelija, juosten rattaiden takana ja penkoen kuormaa.

Ja kuormastosotilas hävisi. Kuorman jälestä kulki iloisia, nähtävästi päihtyneitä sotilaita.

— Kun hän, rakkaani, kiväärinperällä kolhasi häntä päin turpaa... — puhui iloisesti käsiään heilutellen eräs heistä, jonka sinellin helmet olivat korkealle kääriyty.

— Mutta kylläpä oli kinkkukin maukasta, — vastasi toinen, nauraa hohottaen.

Ja hekin hävisivät; niin ettei Nesvitskille käynyt selväksi, ketä oli lyöty turpaan ja mitä yhteyttä oli kinkulla asian kanssa.

— Kylläpä nyt kiirehtivät, kun vihollinen jyskyttää alkoi; luulevat varmaankin, että hän kaikki tuhoaa,— puhui ali-upseeri kiukkuisen nuhtelevasti.

— Kun tykinluoti suhisten lensi ohitseni, veli kulta, niin aivan sydämeni jähmettyi, — puheli, vaivoin nauruaan pidätellen, nuori, suurisuinen sotilas. — Totta toisen kerran, niin säikähdin, jotta! — hän jatkoi, aivan kuin olisi tahtonut kerskua säikähtämistään.

Ja hänkin hävisi. Sitten kulkivat ohi parihevostun vetämät vankkurit, jotka täydellisesti erosivat tavallisista kuormastorattaista. Vankkurien vierellä astui ajaja, saksalainen talonpoika, ja niiden jälissä tallusteli kaunis, kirjava, suuriutareinen lehmä. Vankkurit olivat muuten ylen ahdetut, aivan kuin olisi ollut koko talo niille sälytetty. Höyhenpatjalla istuivat saksalaisen vaimo lapsi sylissä, vanha akka ja nuori, punaposkinen, tuore neitonen. Nähtävästi olivat nämä vihollista pakenevat asukkaat erityisen luvan nojalla saaneet lähteä näin sotilaiden keskuudessa. Kaikki sotilaat tähystelivät naisia, ja koko ajan kun vankkurit vyöryivät sotilaiden ohi, suuntautuivat näiden huomautukset yksinomaan naisiin. Ja kaikkien sotilaiden kasvoilla huomasi miltei samanlaisen hymyn, jonka olivat herättäneet riettaat ajatukset naisista.

— Katsos makkaraa, korjaa myös luitaan!

— Myö muijasi, — sanoi eräs toinen sotilas saksalaiselle, joka silmät maahan luotuina vihaisen ja pelästyneen näköisenä astua vänkelsi pitkin askelin.

— Mutta onpa hän huoliteltu! — senkin vietävät! — Sinunpa, Fjedotof, pitäisi olla heidän parissaan.

— Onpa noita nähty, veliseni!

— Mihin te olette matkalla? — kysyi eräs jalkaväen upseeri, joka omenaa syöden asteli vankkurien vieressä ja hymyhuulin katseli kaunista tyttöä.

Saksalainen sulki silmänsä ja ilmoitti eleillään, ettei ymmärrä.

— Ota, jos haluttaa, — sanoi upseeri, ojentaen omenan tytölle.

Tyttö hymähti ja otti omenan. Nesvitskikään ei irroitannut silmiään tytöstä, ennenkuin vankkurit hävisivät. Taas tuli sotilaita, yhä samallaisia sotilaita, samallaisine keskusteluineen, ja vihdoin kaikki pysähtyivät. Kuten on tavallista siltojen yli kuljettaissa, niin kävi nytkin: komppanian kuormastohevoset alkoivat vikuroida, ja kaikkien täytyi odottaa.

— Miksi pysähdytään? Järjestystä ei vain ole! — puhuivat sotilaat. — Mihin tunkeilet? Hirtehin? Ei ole vitkastelemisen aika. Sitten vasta kuuma tulee, kun vihollinen sillan sytyttää. Katsohan, tuolla likistävät upseeriakin, — kuului eri haaroilta sotilaiden ääniä. Sotilaat vilkuilivat toisiinsa ja kaikki pakkautuivat sillan suuta kohti.

— Katsahdettuaan taas virtaan kuuli Nesvitski outoa ääntä: jokin valtavan suuri esine lähestyi nopeasti ja pulskahti veteen.

— Katsos mihin mäjäyttää! — sanoi totisena Nesvitskin vieressä seisova sotilas, katsahtaen ääntä kohti.

— Kiirehtimään hoputtaa, — sanoi toinen sotilas hätäisesti.

Joukot lähtivät taas liikkeelle. Nesvitski käsitti, että jokeen oli pudonnut tykinluoti.

— Hei, kasakka, tuo hevonen! — hän huusi. — No, pojat! väistykää! väistykää hieman! tietä!

Vaivoin hän pääsi hevosensa luo. Huutaen, kirkuen hän lähti eteenpäin. Sotilaat likistyivät yhteen antaakseen hänelle tietä, mutta heidät tungettiin takaisin, ja Nesvitskin tila kävi entistään tukalammaksi. Hänen jalkansa jäi kaidepuun ja hevosen väliin, eivätkä lähimmät sotilaat sille mitään taitaneet, sillä heitä tungettiin yhä voimakkaammin ja voimakkaammin.

— Nesvitski! Nesvitski! Senkin turvakko! — kuului samassa käheä ääni huutavan hänen takanaan.

Nesvitski katsahti taakseen ja näki noin viidentoista askeleen päässä punanaamaisen Vaska Denisovin, joka lakki takaraivalla ja husaariturkki reimasti hartioilla lehottaen koetti tunkeutua elävänä ainejoukkona liikehtivän jalkaväen lävitse.

— Käske niiden hirtehisten, paholaisten, antaa tietä, — hän huusi. Hän oli nähtävästi vimmoissaan, hänen sysimustat silmäteränsä kiiluivat ja kierivät tulehtuneissa valkuaisissa, ja hän huitoi huotrassa olevalla miekalla, pidellen sitä pienessä, paljaassa kädessään, joka oli yhtä punainen kuin hänen naamansakin.

— Ho hoi! Vasja! — vastasi Nesvitski iloisesti.

— Mihin sinä?

— Eskadroona ei pääse kulkemaan, — huusi Vaska Denisof, vihaisena paljastaen valkeat hampaansa ja kannustaen mustaa, kaunista, puhdasrotuista Beduiniaan, joka korviaan vinhoen vältteli jalkaväen pistimiä, pärskyi, pureskeli kuolaimiaan, pirskonteli vaahtoa suupielistään ja kenkiään helistellen tepasteli paikoillaan. Se näytti joka hetki valmiilta hypähtämään sillan kaidepuun yli, kun vain ratsastaja antaisi merkin. — Mitä tämä merkitsee? aivan kuin jäävät! toden totta kuin jäävät! Syrjään ... tehkää tietä!... Seis siellä! kuormamies, hirtehininen! Halkasen kallonne miekalla! — hän kirkui, paljastaen todellakin miekkansa ja huitoen uhkaavana.

Pelästyneinä lyyhistyivät sotilaat, ja Denisof pujottelihe viimein Nesvitskin luo.

— Ethän ole tänään edes humalassakaan! — sanoi Nesvitski, kun Denisof oli päässyt hänen luokseen.

— Vieläpä tässä olisi aikaa humaltumaan! — vastasi Vaska Denisof. — Kaiken päivää on rykmenttiä laahattu milloin sinne, milloin tänne. Antaisivat edes tapella. Mutta tässä vain rimpuillaan, piru ties miksi!

— Miten oletkaan tänään hieno! — sanoi Nesvitski, tarkastellen Denisovin uutta husaariturkkia ja satulavaippaa.

Denisof hymähti, otti satulalaukusta hajuvedeltä tuoksuvan nenäliinan ja vei sen Nesvitskin nenälle.

— Täytyy, alkaahan taistelu! ajelin partani, hampaani puhdistin ja valelin hajuvesiä vaatteisiini.

Kasakan seuraaman Nesvitskin komea, ryhdikäs vartalo ja miekalla huituvan, remuavan Denisovin päättäväisyys vaikuttivat sen, että jalkaväki pysähtyi, ja toverusten onnistui pujotteleita sillan toiseen päähän. Sillan suulla Nesvitski tapasi everstin, jolle hänen oli jätettävä kenraalinsa käsky, ja tehtävänsä toimitettuaan hän lähti ajamaan takaisin.

Raivattuaan tien Denisof pysäytti hevosensa sillan korvalle. Huolettomasti pidätellen toisten hevosten luo rimpuilevaa, tepastelevaa orittaan hän katseli lähestyvää eskadroonaansa. Sillan palkit alkoivat jymistä, aivan kuin niitä pitkin olisi laukannut joukko hevosia, ja nelimiehisissä riveissä, upseerit etunenässä, solui eskadroona sillalle, läheten vähitellen ratsumestariaan.

Pysäytetyt jalkamiehet tunkeilivat yhteen sulloutuneina porosella sillalla ja katselivat ryhdikkäästi ohi kulkevia, siistejä, keikarimaisia husaareja omituisen pahan suovasti ja vierovan pilkallisesti, joka on niin tavallista eri aselajeihin kuuluvain sotilaiden tavatessa toisensa.

— Komeita poikia! Vaikka heti paraatiin!

— Liekkö heistäkin hyötyä! Silmän ruoaksi ovat tuodut! — puhui toinen.

— Jalkaväki, älkää pölyyttäkö! — virnisteli husaari, jonka temmeltävä hevonen räiski poroa erään jalkamiehen kasvoille.

— Annahan sinunkin laahustaa pari päivää rensseli selässä, niin luulenpa, että nauharimpeesi roikkuvat, — puheli jalkamies, pyyhkien hihallaan poroa kasvoistaan; — mutta ethän olekkaan mies, lintunen, mikä lienetkin!

— Mutta sinutpa, Sikin, pitäisi nostaa satulaan; olisitpa soma, — virnisteli korpraali laihalle, raskaan rensselin käyristämälle sotilas pahaselle.

— Pistä seiväs koipiesi väliin, siinä on sinulle kyllin hevosta, — vastasi husaari.

VIII.

Jalkaväen tähteet olivat ahtautuneet suppiloksi sillan suuhun ja lähtivät nyt kiireesti astumaan sillan yli. Viimein pääsivät kaikki kuormavaunut toiselle rannalle, tungos väheni, ja viimeinen pataljoona marssi sillalle. Ainoastaan Denisovin husaarit jäivät vihollisen puoleiselle rannalle. Sillalta ei vielä nähnyt vihollista, vaikkakin sen kaukaa eroitti toisella rannalla kohoavilta vuorilta, sillä joen uomasta viholliseen katsottaissa katkaisi näköpiiriin noin puolen virstan päässä kukkula. Sillan ja kukkulan välissä oli aukea tasanko, jolla näkyi siellä täällä liikuskelevan tähystelijäkasakoita. Yhtäkkiä ilmestyi kukkulalle siniviittaisia sotilaita ja tykistöä. Ne olivat ranskalaisia. Kasakkavartiosto lähti ajamaan ravia alas pitkin vuoren rinnettä. Kaikki Denisovin eskadroonan upseerit ja sotilaat, vaikka olivatkin puhelevinaan muista asioista ja katselevinaan minne sattui, ajattelivat kuitenkin lakkaamatta vuorella olevia vihollisia, ja heidän katseensa kiintyivät väkisinkin näköpiiriin ilmestyviin pilkkuihin, jotka he tunsivat vihollisen joukoiksi. Puolestapäivästä ilma taas seestyi, kirkkaana valaisi aurinko Tonavan ja sitä ympäröivät tummat vuoret. Oli hiljaista, vain silloin tällöin kuului virran vasemmalla rannalla olevilta vuorilta vihollisen torventoitotusta ja huutoja. Eskadroonan ja vihollisen välillä liikehteli enää muutamia vartiokasakoita. Ainoastaan avonainen, noin 200 sylen levyinen tasanko erotti eskadroonan vihollisesta. Vihollinen herkesi ampumasta, ja sentähden tunsivatkin sotilaat yhä selvemmin tuon

julman, uhkaavan, luokseen päästämättömän ja epämääräisen rajan, joka erotti heidät vihollisesta.

"Askelkin vain tämän rajan toiselle puolelle, joka muuten muistuttaa elävien ja kuolleitten välistä rajaa, ja — edessäsi ovat tuntemattomat kärsimykset ja kuolema. Ja mitä on siellä? Kuka on siellä? tuolla, tuon kentän takana, tuon puun ja tuon auringon valaiseman katon tuolla puolla? Kenkään ei tiedä, mutta tietää tahtoisit; ja tuntuu kauhealta käydä tuon rajan poikki, ja sentään tahtoisit käydä; ja tiedät, että ennemmin tai myöhemmin on käytävä tuon rajan poikki, ja saatava selville, mitä siellä on, rajan tuolla puolla, samalla kuin on välttämättä saatava selville, mitä on kuoleman tuolla puolla. Mutta olet voimakas, terve, iloinen ja kiihtynyt, ja ympärilläsi on pelkkiä terveitä ja kiihtyneen eloisia ihmisiä." Täten tuntee, vaikeikaan ajattele, jokainen ihminen, katsellessaan vihollista silmästä silmään, ja tämä tunne se antaa erityisen loisteen ja iloisen huimuuden tunteen kaikelle, mitä tapahtuu näinä hetkinä.

Vihollisen puoleiselta kukkulalta pöllähti savupilvi, ja vinkuen lensi tykinluoti husaarien yli. Upseerit, jotka olivat kokoontuneet yhteen joukkioon, hajaantuivat ja ratsastivat kukin paikalleen. Husaarit alkoivat huolellisesti ojennella rivejään. Syntyi haudan hiljaisuus. Sotilaat tuijottivat viholliseen ja eskadroonan päällikköön, odotellen käskyä. Lensi toinen tykinluoti, kolmas. Selvästi huomasi, että vihollinen ampui husaareja, mutta vaikkakin luotien tasaisen vinhan suhinan selvästi erotti, lensivät ne sentään kaikki eskadroonan yli ja putosivat jonnekin etäämmälle. Husaarit eivät vilkuilleet taakseen, mutta henkeään pidätellen nousivat nuo ensi katsannalta saman —, mutta silti erinäköiset sotilaat jalustimilleen, aivan kuin päällikön käskystä, joka kerta kun kuula vinkuen lensi heidän ylitseen. Päättään kääntämättä kurkistelivat sotilaat toisiaan syrjästä, tarkastellen uteliaina, minkä vaikutuksen luodit olivat tehneet vieruskumppaliin. Jokaisen kasvoilla, Denisovista torvensoittajaan, huomasi huulten ja leuvan seutuvilla yhteisen piirteen, joka ilmaisi taistelun halua, kiihtymystä ja intoilemista. Vahtimestari oli yrmeän näköinen ja tarkasteli sotilaita aivan kuin olisi uhkailut heitä rangaistuksella. Junkkari Mironof kumartui joka kerta, kun tykinluoti lensi eskadroonan yli. Rostof oli vasemmalla sivustalla ja istui huonojalkaisen, mutta upean Gratshikinsa selässä. Hän oli onnellisen näköinen kuin koulupoika, joka on määrätty tutkintoa suorittamaan suuren ihmisjoukon läsnä ollessa ja joka tietää siitä suoriutuvansa loistolla. Hän katsahti jokaiseen kirkailla loistavilla silmillään, aivan kuin olisi pyytänyt tarkkaamaan, miten hän rauhallisena istuu kuulasateessa. Mutta hänenkin kasvoillaan, suun seutuvilla, oli tuo samainen piirre, joka hänen tahtomattaankin ilmaisi, että hänen olemustaan hallitsi jokin uusi, ankara tunne.

— Ken siellä kumartelee? Junkkari Mironof! Ei käy päinsä, katsokaa minuun! — huusi Denisof, joka ei pysynyt paikoillaan, vaan kieppui ratsullaan eskadroonan edessä. Lyhyen vanteraa Vaska Denisof nykyranenineen, mustanpuuhevine kasvoineen ja suonikkaine käsineen (sormensa olivat lyhyet ja karvapeitteiset) oli aivan ennallaan, muistuttaen sentään enemmän sitä Vaska Denisovia, joka iltasin on tyhjentänyt tavalliset "pari pulloaan". Oikea kätensä oli puristunut paljastetun miekan kahvaan. Hän oli sentään jonkun verran tavallistaan punakampi. Pörhöisen päänsä oli hän vetäissyt takakenoon, kuten linnut juodessaan. Yhtäkkiä hän armottomasti iski pienillä jaloillaan kannukset kelpo Beduininsa kylkiin. Tämä lähti nelistämään, ja näytti kuin ratsastaja olisi hervahtanut taaksepäin. Saavuttuaan eskadroonan toiselle sivustalle Denisof huusi käheällä äänellä husaareille, jotta nämä tarkastaisivat pistoolinsa. Sitten hän lähti ratsastamaan Kirsteniä kohti. Aliratsumestari ajoi käyden leveällä, lauhalla tammallaan häntä vastaan. Pitkäviiksinen aliratsumestari oli totinen, kuten tavallisesti, mutta silmänsä sentään loistivat tavallista enemmän.

— Entä nyt? — hän sanoi Denisoville — ei näy tulevan mitään tappelusta. Näethän, meikäläiset vetäytyvät takaisin.

— Piru heidät tietää, mitä tekevät! — mutisi Denisof. — Hei! Rostof! — huusi hän junkkarille, huomattuaan hänen iloiset kasvonsa. — Jopa alkaa.

Ja hän hymähti hyväksyvästi, ollen nähtävästi hyvillään junkkarin takia. Rostof tunsikin olevansa ylen onnellinen. Samassa ilmestyi rykmentinpäällikkö sillalle. Denisov pyräytti täyttä neljää häntä kohti.

— Teidän ylhäisyytenne! käskekää rynnäkköön, minä heidät karkoitan!

— Mihin tässä rynnätään, — sanoi rykmentinpäällikkö ikävän kuivasti ja nyrpisti naamansa aivan kuin olisi torjunut tunkeilevaa karpästä. — Ja miksi tässä seisotte? Näettehän, kylkivartijat peräytyvät. Johtakaa eskadroona takasin.

Eskadroona ajoi sillan poikki ja pääsi suojaan tykinluodeilta, menettämättä ainoatakaan miestä. Sitä seurasi toinen eskadroona, joka oli ollut ketjussa, ja viimein jättivät viimeisetkin kasakat vihollisen puoleisen rannan.

Päästyään joen toiselle rannalle, lähtivät molemmat Pavlogradin rykmentin eskadroonat perätyksen kulkemaan vuorelle. Rykmentinpäällikkö Karl Bogdanovitsh Schubert oli liittynyt Denisovin eskadroonaan ja ajoi käyden aivan Rostovrin edessä, muttei ollut hänestä tietäkseenkään vaikkakin he tapasivat toisensa ensi kerran Teljaninin jutun jälkeen. Rostof, joka nyt rintamassa tunsikin olevansa tämän miehen vallassa, jota hän luuli syvästi loukanneensa, ei irrottanut silmiään rykmentinpäällikön leveästä selästä, hänen valkean harmaasta takaraivostaan ja punakasta niskastaan. Toisin hetkin tuntui Rostovista aivan kuin Bogdanitsh vain tahallaan tekeytyisi huomaamattomaksi, ja että hänen todellisena tarkoituksenaan oli tutkia junkkarin urhoollisuutta, ja silloin hän oikaisi suoraksi ja katseli iloisena ympärilleen; toisin hetkin taas hänestä tuntui kuin kulkisi Bogdanitsh hänen lähistöllään vain sentähden, jotta junkkari huomaisi hänen pelottomuutensa. Milloin ajatteli hän, että hänen vihamiehensä lähettää eskadroonan

huimaan rynnäkköön rangaistakseen häntä, Rostovia; milloin taas, että rykmentinpäällikkö rynnäköön jälkeen tulee hänen luokseen, kun hän haavoittuneena viruu kentällä, ja ojentaa jalomielisenä sovinnon käden.

Pavlogradilaisille tuttu, korkeahartiainen Scherkof (hän oli hiljan siirtynyt heidän rykmentistään) ajoi samassa rykmentinpäällikön luo. Palattuuan pääesikunnasta karkoitettuna takasin rykmenttiinsä Scherkof ei siellä kauvan viihtynyt, sillä hänen mielestään olisi ollut tyhmää kiristellä rintamassa nälkävyötä, kun kerran esikunnassa laiskanakin saa suuremman palkan, ja hänen onnistuikin päästä lähetiksi ruhtinas Bogrationin esikuntaan. Nyt oli hän tuonut entiselle päällikölleen käskyn jälkivartioston päälliköltä.

— Eversti, — sanoi hän synkän vakavasti, kääntyen Rostovin vihamieheen ja katsellen tovereitaan, — on käsketty pysähtymään, syyttämään silta.

— Ketä on käsketty? — kysyi eversti synkästi.

— Enpä minäkään tiedä, eversti, *ketä on käsketty* — vastasi kornetti vakavana, — mutta ruhtinas minulle vain sanoi: "mene ja sano everstille, että husaarit kääntykööt takasin rutosti ja syyttäkööt sillan."

Heti Scherkovin jälissä saapui seurue-upseeri, tuoden saman käskyn. Seurue-upseerin jälissä saapui paksu Nesvitski nelistäen kasakkahevosella, joka vaivoin kannatteli hänen suunnatonta ruhoaan.

— Miten nyt ovat asiat, eversti, — huusi hän jo kaukaa, — sanoinhan teille, että silta on syytettävä, mutta täällä näkyy joku sotkeneen asiat; tuolla ovat kaikki järjiltään, kaikki on sekasin.

Eversti pysäytti rauhallisena rykmentin ja kääntyi Nesvitskiin:

— Te puhuitte minulle sytykkeistä, hän sanoi, — mutta syyttämisestä ette maininneet halastua sanaa.

— Tietenkin puhuin, herraseni, — alkoi Nesvitski, ottaen lakin päästään ja järjestellen turpealla kädellään hien kostuttamia hiuksiaan, — tietenkin sanoin, että silta on syytettävä, kun kerran määräsin asetettavaksi sytykkeitä.

— En ole teille "herraseni", herra esikunta-upseeri, ettekä ole minulle sanonut, että silta oli syytettävä! Tunnen palveluksen ja olen tottunut tarkalleen noudattamaan käskyjä. Sanoitte, että silta on syytettävä, mutta ken sen syyttäisi, sitä en voinut tietää, en, kautta pyhän hengen...

— Siinäpä ollaan, näin se aina käy, — sanoi Nesvitski, heiluttaen kädellään. — Miten olet sinä täällä? kysyi hän Scherkovilta.

— Samalla asialla kuin sinäkin. Mutta oletpa märkä kuin koira, annahan kun sinua hieman puserran.

— Te sanoitte, herra esikunta-upseeri, — jatkoi eversti kiukkuisena...

— Eversti, — keskeytti hänet seurue-upseeri, — on kiirehdittävä, muuten siirtää vihollinen tykkinsä raehaulien kantamille.

Eversti ei vastannut, katsahtihan vain seurue-upseeriin, sitten paksuun esikunta-upseeriin, sitten Scherkoviin, ja sitten hän yrmisti kulmansa.

— Syytän sillan, — sanoi hän juhlallisesti, aivan kuin olisi tahtonut ilmaista, että hän kaikista ikävyyksistä huolimatta täyttää tehtävänsä.

Hän kannusti pitkällä, jänteillä jaloillaan ratsuaan, aivan kuin tämä olisi ollut kaikkeen vikapää, ja ratsasti toisen eskadroonan luo, missä Rostof palveli, ja komensi eskadroonan takaisin sillalle.

"Arvasinhan", ajatteli Rostof: "hän tahtoo koetella minua!" Hänen sydämensä kouristui, ja veri tulvi kasvoihin. "Katsokoon, olenko pelkuri!" hän ajatteli.

Taas ilmestyi sotilaiden iloisille kasvoille tuo samainen vakava ilme, jonka huomasi niillä, heidän seisoessaan tykkitulussa. Rostof ei irroittanut silmiään vihamiehestään, rykmentinpäälliköstä, toivoen tämän katseesta saavansa vakuutta arveluilleen; mutta eversti ei edes vilkaissut häneen, katselihan vain, kuten ainakin rintamassa, ankarana ja juhlallisen näköisenä suoraan eteensä. Komentohuuto kajahti.

— Kiireesti! Kiireesti! — kuuli Rostof huudettavan ympärillään.

Takertuen miekoistaan ohjaksiin, helistellen kannuksiaan ja hätäellen, laskeutuivat husaarit ratsuiltaan, tietämättä itsekkään, mitä heidän oli toimitettava. Husaarit ristivät silmiään. Rostof ei enää katsellut everstiä, ei ollut hänellä siihen aikaa. Hän pelkäsi, pelkäsi kuollakseen, ettei vain jäisi jällelle husaareista. Hänen kätensä vapisi, kun hän jätti hevosensa pitelijälle, ja hän tunsi, miten veri jyskyttään tulvaili sydämeen. Denisof ajoi takakenossa hänen ohitseen ja huusi jotain. Rostof ei nähnyt muuta kuin ympärillään juoksevia husaareja, jotka kompastelivat kannuksiinsa ja sälähteleviin säiliinsä.

— Paarit! — kuuli hän takanaan huudettavan.

Rostof ei joutunut ajattelemaan, mitä merkitsee parien vaatiminen, hän juoksi, koettaen päästä ensimmäiseksi mutta aivan sillan suussa joutui hän tahmeaan parolätäkköön, kompastui ja kaatui rähmilleen. Toiset juoksivat hänen ohitseen.

— Pitkin sivuja, ratsumestari, — kuuli Rostof rykmentinpäällikön huutavan. Tämä oli ratsastanut edellä, pysäyttänyt hevosensa lähelle siltaa ja istui nyt riemuitsevan ja iloisen näköisenä

ratsullaan.

Rostof pyyhkieli poroisia käsiään ratsuhousuihinsa, vilkasi vihamieheensä ja aikoi lähteä juoksemaan eteenpäin, arvellen, että mitä kauvemmas hän pääsee sen parempi. Mutta samalla huusi hänelle Bogdanitsh, joka ei edes häntä tuntenut:

— Ken juoksee keskellä siltaa? Oikealle! Junkkari, takaisin! — huusi hän kiukkuisena, Denisoviin kääntyen, joka urhoollisuuttaan näyttääkseen oli ajanut ratsain sillalle.

— Miksi uhmailla, ratsumestari! Laskeutukaahan ratsulta, — sanoi eversti.

— Soo! onpa syy muistuttamiseen, — vastasi Vaska Denisof, kääntyen satulassaan.

Samaan aikaan seisoivat Nesvitski, Scherkof ja seurue-upseeri etäämpänä, tykinluotien kantamattomilla ja katselivat milloin tuota pientä sotilasjoukkoa, joka keltaisissa kiivereissään, nauhakoristeisissa, tummanviheriöissä takeissaan ja sinisissä ratsuhousuissaan hääräili sillalla, milloin taas toisella rannalla läheneviä siniviittaisia vihollisia, jotka ryhmittyneinä hevosineen kuljettelivat tykkeitä.

"Saavatko sillan sytytetyksi, vai eivätkö saa? Ken joutuu ennen? Ennättävätkö meikäläiset sytyttämään sillan, vai ennättävätkö ranskalaiset raehaulien kantamille ja surmaavat heidät?" Sydän kurkussa tekivät sotilaat toisilleen tällaisia kysymyksiä, kun he joen oikealla rannalla kohoavilta vuorilta kirkkaan ilta-auringon valossa tarkastelivat sillalla hyöriviä husaareja ja toisella rannalla läheneviä sinisiä viittoja, pistimiä ja tykkeitä.

— Voi! huonosti käy husaarien! — puheli Nesvitski: — nyt ovat he jo raehaulien kantamilla.

— Suotta vei hän sinne niin paljon miehiä, — sanoi seurue-upseeri.

— Todellakin, — sanoi Nesvitski. — Olisi lähettänyt pari reimaa poikaa, saman työn olisivat tehneet.

— Turhia puhutte, teidän jalosukuisuutenne, — tokasi Scherkof, irrottamatta silmiään husaareista, ja puhuen tapansa mukaan niin luontevan yksinkertaisesti, että oli mahdoton arvata tarkoittiko hän totta vai leikkiä. — Turhia puhutte, teidän jalosukuisuutenne! Miten te päättelette! Kaksi miestä olisi pitänyt lähettää, mutta mistä sitten saisimme Vladimirin ritarimerkit nauharuusuineen? Ja entä sitten, jos miehiä kaatuukin, onhan eskadroona kunnostautunut, ja päällikölle ilmestyy risti rintaan. Meidän Bogdanitsh tietää asiain menon.

— No, — sanoi seurue-upseeri, — pian lentävät raehaulit!

Hän osoitti ranskalaisten tykkeitä, joita irroitettiin etuteloista ja käännettiin kiireellisesti vihollista kohti.

Samassa pöllähti savupatsas, toinen, kolmas melkein yhtäkaa, ja silloin kun kuului ensimmäinen jymäys, näkyi neljäs savupatsas. Sitten kuului kaksi jymäystä aivan perätysten, sitten kolmas.

— Oo, oh! voihi Nesvitski, aivan kuin kivun kourissa, ja tarttui seurue-upseerin käteen. Katsokaa, eräs sotilas kaatui, kaatui, kaatui!

— Kaatui kaksi, luullakseni.

— Jos olisin keisari, niin en koskaan kävisi sotia, — sanoi Nesvitski, kääntyen selin siltaan.

Ranskalaiset syöttivät tykkinsä kiireesti. Siniviittaiset jalkamiehet syöksyivät juosten siltaa kohti. Taas pöllähtelivät savupilvet, ja raehaulit rätsivät ja paukkuivat sillalla. Mutta tällä kerralla Nesvitski ei voinut katsella mitä sillalla tapahtui. Sillalta nousi sakea savu. Husaarien onnistui sytyttää silta, eivätkä ranskalaiset enää yrittäneetkään heitä häiritä, ampuivathan vain, kun kerran tykit olivat sillalle suunnatut, ja oli ketä saattoi ampuu.

Ranskalaiset kerkesivät ampuu kolme yhteislaukausta raehauleilla, ennenkuin husaarit olivat saapuneet hevostensa luo. Kaksi laukausta oli huonosti tähdätty, ja raehaulit mennä vinkuivat yli sillan, mutta kolmas laukaus sattui keskelle husaariryhmää ja kaatoi kolme miestä.

Rostof, jota kiusasivat välinsä Bogdanitshiin, oli seisahnut sillalle eikä tiennyt, mitä hänen olisi pitänyt tehdä. Ketään ei saattanut hakata maahan (vaikka hän aina oli kuvitellut taistelua sellaiseksi), sillan sytyttämisessä ei hän myöskään voinut olla avuksi toisille, sillä hän ei ollut hankkinut itselleen olkikupoa. Hän seiso ja vilkuili ympärilleen, kun yhtäkkiä kuului rätinää, ja raehaulit roiskivat siltaa aivan kuin olisi herneitä joku kourastaan viskonut. Lähin mies hänen vierellään vaipui voihkien kaidepuulle. Rostof kiirehti muiden mukana häntä auttamaan. Taas huusi joku: "Paarit!" Neljä miestä tarttui haavoittuneeseen ja alkoi nostaa häntä.

— Oooo!... Jättäkää, Kristuksen nimessä, — huusi haavoittunut; mutta hänen huudoistaan välittämättä asettivat husaarit hänet paareille.

Nikolai Rostof kääntyi haavoittuneesta ja, aivan kuin olisi jotain etsinyt silmillään, alkoi katsella kaukaisuuteen, Tonavan vesiä, taivasta, aurinkoa. Miten kauniilta näyttikään taivas; miten helakan sininen, rauhallinen ja syvä! Miten kirkas ja juhlallinen onkaan laskeuva aurinko! Miten hempeän päälyvinä siintävät kaukaiset Tonavan vedet! Ja vielä ihanimmilta näyttivät Tonavan takaiset, kaukaiset, autereiset vuoret, luostari, salaperäiset rotkot, latvojaan myöten sumussa uinailevat männistöt... Siellä on rauhallista, onnellista... "En mitään, en mitään haluaisi, olisinpa vain tuolla", ajatteli Rostof. "Minussa yksinään ja auringossa on niin paljon onnea, mutta täällä ... valitusta, kärsimyksiä, pelkoa, ja tämä hapuileminen, tämä touhu... Taas huudetaan jotain, kaikki

lähtevät juoksemaan jonnekin takasin, ja minä juoksen mukana, ja tuossa, aivan tuossa, ylläni, vierelläni on kuolema... Hetki vain, enkä enää koskaan näe tuota aurinkoa, tuota vettä, tuota rotkoa"...

Samassa alkoi aurinko kätkeytyä pilviin; Rostof huomasi edessään toiset parit. Ja kuoleman pelko, kammottavat parit ja rakkaus elämään ja aurinkoon, kaikki tämä sai hänen sydämensä sairaalaisen rauhattomaan sykintään.

"Herra Jumala! Sinä, joka asut tuolla taivaissa, pelasta, armahda, suojele minua!" kuiskasi Rostof hiljaa.

Husaarit saapuivat hevostensa luo, äänet kävivät kuuluvammiksi ja rauhallisemmiksi, parit hävisivät näkyvistä.

— No, veliseni, joko pääsit ruudin hajuun?... — huusi Denisof Rostovin korvaan.

"Kaikki on päättynyt; mutta olenpa pelkuri, pelkuri olen", ajatteli Rostof ja, raskaasti huoahhtaen, hän otti pitelijältä jalkaansa arastelevan Gratshikinsa ja asettelihe istumaan satulaan.

— Oltiinko nyt raehaulisateessa? — kysyi hän Denisovilta.

— Vieläpä hyvässäkin! — huusi Denisof: — oivallisesti toimimme! Mutta tämä on roskatyötä! Hyökkäys, se on suloista, lyö haluusi, mutta tässä, hitto vieköön, ampuvat kuin maalitauluun.

Ja Denisof ratsasti lähellä olevan upseeriryhmän luo, missä olivat rykmentinpäällikkö, Nesvitski, Scherkof ja seurue-upseeri.

"Nähtävästi ei ole sentään kukaan huomannut", ajatteli Rostof itsekseen. Ja todellakaan ei kukaan ollut huomannut mitään erikoisempaa, sillä jokainen oli aikoinaan tuntenut samaa kuin nyt ensi kerran oli tuntenut ruudin hajuun tottumaton junkkari.

— Jopa on teillä raportin aihetta, — sanoi Scherkof, — ties vaikka minutkin ylentäisivät aliluutnantiksi.

— Ilmoittakaa ruhtinaalle, että sytytin sillan, — sanoi eversti iloisen juhlallisesti.

— Mutta jos tiedustellaan mieshukkaa?

— Tuskin mainittavia! — mörähti eversti: — kaksi husaaria haavoittunut, yksi *kuollut*, — sanoi hän huomattavan iloisesti, eikä hän voinut pidättäytyä tyytyväisestä hymystä, kun hän soinnukkaasti lausui tuon kauniin sanan *kuollut*.

IX

Kutusovin johtama kolmenkymmenenviidentuhannen miehen suuruinen venäläinen armeija vetäytyi kiireesti alas pitkin Tonavan rantamaa. Bonaparten johtama sadantuhannen miehen suuruinen ranskalainen armeija kulki aivan sen kintereillä, ahdistellen sitä lakkaamatta. Seudun asukkaat kohtelivat venäläisiä vihamielisesti; he kärsivät muonan puutetta; he eivät enää luottaneet liittolaisiinsa, ja kaikki ennen sotaretken alkamista laaditut suunnitelmat olivat osoittautuneet tehottomiksi. Armeija pysähtyi ainoastaan vihollisen pakoittamana, ja jälkijoukot kahakoivat ainoastaan sen verran, että armeija kuormastojaan menettämättä saattoi jatkaa peräytymistään. Niinpä kahakoittiin Lambachin, Amstettenin ja Melkin luona; mutta huolimatta venäläisten urhoollisuudesta ja jäykkyydestä, jota muuten vihollinenkin oli ihmetelty, oli näiden kahakoiden seurauksena vain yhä nopeampi peräytyminen. Ne itävaltalaiset joukko-osastot, jotka olivat pelastuneet Ulmin luona ja sittemmin Braunaun luona yhdistyneet Kutusovin joukkoihin, erkanivat nyt venäläisistä, ja niin ollen jäi Kutusof oman onnensa nojaan nääntyneine, heikkoine joukkoineen. Wienin puollustaminen ei enää saattanut tulla kysymykseenkään. Ei ollut enää ajattelemisenkaan hyökkäyssotaa, jonka itävaltalainen hovisotaneuvosto niin syvällisesti oli suunnitellut kaikkien uusimman sotataidon sääntöjen mukaisesti. Kutusoville oli tämä suunnitelma annettu hänen Wienissä ollessaan. Kutusovin ainoana tehtävänä — ja sekin näytti miltei saavuttamattomalta — oli yrittää päästä yhtymään Venäjältä tuleviin joukkoihin, jos hän tahtoi välttää Mackin kohtalon Ulmin luona.

Lokakuun 28 p:nä saapui Kutusof armeijoineen Tonavan vasemmalle rannalle ja pysähtyi ensi kerran levähtämään, sillä nyt erotti Tonava hänet vihollisen pääjoukoista. 30 p:nä hän hyökkäsi Tonavan vasemmalla rannalla majailevan Mortierin divisioonan kimppuun ja löi sen perinpohjin. Tässä taistelussa saivat venäläiset ensimmäiset voitonmerkkinsä: lipun, kanuunia ja kaksi ranskalaista kenraalia. Kaksiviikkoisen peräytymisen aikana pysähtyivät venäläiset nyt ensi kerran ja, taistelun tauottua, jäi tappotanner heille, ja ranskalaiset karkoitettiin. Vaikkakin joukot olivat miltei alastomat, lopen uupuneet, ja kolmas osa miehistä oli jättänyt rintaman sairaina, haavoittuneina, kuolleina; vaikkakin sairaat ja haavoittuneet oli täytynyt jättää Tonavan toiselle puolelle vihollisen jalomielisyyden varaan; vaikkakin Kremsin suuret sairaalat ja sairaaloiksi järjestetyt yksityiset talot olivat riittämättömät mukana kuljetetuille sairaille ja haavoittuneille; niin kuitenkin, kaikesta tästä huolimatta, olivat pysähtyminen ja Mortierista saatu voitto huomattavasti elvyttäneet sotilasten mielialaa. Armeijassa ja pääkortteerissa kiertelivät mitä toivehikkaammat, joskin epäillyttävät huhut: että Venäjältä oli muka tulossa apujoukkoja, että itävaltalaiset muka olivat lyöneet ranskalaiset, ja että Bonaparte säikähtyneenä pakeni minkä kerkesi.

Ruhtinas Andrei oli taistelun aikana ollut itävaltalaisen kenraalin, Schmidtin, adjutanttina.

Schmidt kaatui taistelussa. Ruhtinas Andrein hevonen haavoittui, ja häntä itseään raappasi kiväärinluoti käsivarteen. Ylipäällikön erityisestä suosiosta sai hän toimekseen viedä voitonsanomman Itävallan hoviin, joka ei enää oleillut ranskalaisten uhkaamassa Wienissä, vaan oli muuttanut Brünniin. Taisteluyönä oli ruhtinas Andrei ratsain saapunut Dohturovin armeijasta ylipäällikön luo Kremsiin. Hän oli kiittynyt, muttei suinkaan väsynyt (sillä vaikka hän näköjään olikin heikkorakenteinen, kesti hän kuitenkin ruumiillisia vaivoja ja vastuksia helpommin kuin vahvimmat miehet), ja vielä samana yönä lähetettiin hänet viestinviejänä Brünniin. Tällainen toimi oli sangen merkitsevä porras ylenemisen tiellä, puhumattakaan palkinnoista.

Yö oli pimeä, taivas tähdissä. Taisteluyönä oli satanut lunta, ja mustana häämöitti tie valkean lumen keskessä. Ruhtinas Andrei ajoi huimaa vauhtia postivaunuissa ja vieritteli mielessään milloin taistelusta saamiaan vaikutelmia, milloin sitä mielialaa, jonka voitonsanoma aikaan saa hovissa, milloin taas ylipäällikön ja tovereitten saattajaispuheita. Hän tunsu samaa kuin ihminen, joka kauvan odotettuaan onneaan, vihdoinkin on luullut päässeensä sen esikartanolle. Heti kun hän sulki silmänsä oli hän kuulevinaan tykkien ja pyssyjen pauketta, johon sulautuivat pyörien kolina ja voiton riemastus. Toisinaan tuntui hänestä kuin venäläiset pakenisivat, kuin hän itse olisi kaatunut; mutta silloin hän aina heräsi, ja hänestä tuntui aivan kuin hän olisi ollut onnellinen tietäessään, että tämä oli ollut vain harhaluuloa, ja että todellisuudessa ranskalaiset pakenivat. Jälleen muisteli hän kaikkia voiton yksityiskohtia, rauhallista miehuuttaan taistelun tuoksinassa, ja rauhoittuttuaan hän taas uinahti... Pimeätä tähtiyötä seurasi kirkas, iloinen aamu. Aurinko sulatti lunta, hevoset laukkasivat vinhaan, ja oikealla ja vasemmalla vilahteli yhä uusia, vaihtelevia metsiä, ketoja, kyliä.

Eräällä asemalla sivuutti hän haavoittuneita kuljettavan kuormaston. Venäläinen upseeri, kuormaston johtaja, loikoi etumaisilla rattailta ja sätti, hurjasti huutaen, erästä sotilasta. Pitkillä saksalaisilla vankkureilla loikoili kullakin noin kuusi seitsemän kalpeata, sidottua, likaista haavoittunutta, heiluen ja häälyen, vankkurien vaappuessa kivisellä tiellä. Toiset puhelivat keskenään (ruhtinas Andrei kuuli heidän puhuvan venettä), toiset näversivät leipää, mutta heikoimmat sairaat olivat ääneti ja katselivat sairaaloisen hellästi ja lapsellisen osaaottavasti ohi kiitävää viestinviejää.

Ruhtinas Andrei käski pysäyttämään ja kysyi eräältä sotilalta, missä taistelussa he olivat haavoittuneet. "Toissapäivänä Tonavalla", vastasi sotilas.. Ruhtinas Andrei kaivoi kukkaron taskustaan ja antoi sotilaille kolme kultarahaa.

— Kaikille yhteisesti, — lisäsi hän upseerille, joka oli saapunut paikalle. Tulkaa terveiksi, pojat, — sanoi hän sotilaille, — paljon on vielä toimitettavaa.

— Minkälaisia uutisia, herra adjutantti? — kysyi upseeri, joka nähtävästi mielellään olisi ryhtynyt puheisiin.

— Hyviä! Eteenpäin, — huusi ruhtinas Andrei ajurille, ja hevoset lähtivät laukkaamaan.

Oli jo aivan pimeä, kun ruhtinas Andrei saapui Brünniin ja huomasi ympärillään suuria taloja, valaistuja kauppapuoteja, katulyhtyjä ja upeita ajoneuvoja. Hän huomasi yhtäkkiä olevansa suurkaupungin vilkkaassa hyörinässä, joka aina niin kiehtovasti vetää puoleensa sotilasta leirilämän jälkeen. Huolimatta huimasta ajosta ja unettomasta yöstä tunsu ruhtinas Andrei, hovia lähestyessään, olevansa reippaampi kuin edellisenä päivänä. Hänen silmänsä loistivat sentään aivan kuin kuumetautisen, ja aatos liiteli sanomattoman nopeasti ja selvästi. Elävästi kuvastuivat hänen mieleensä taas taistelun yksityiskohdat, eivät enää hämärinä, epämääräisinä, vaan hiuskarvalleen tarkkoina, aivan kuin valettuina, ja mielikuvituksissaan hän esitti niitä keisari Fransille. Selvinä olivat hänellä satunnaiset kysymyksetkin, joita hänelle mahdollisesti tehdään, ja vastaukset samoin. Hän luuli, että hänet heti paikalla esitettäisiin keisarille. Mutta kun hän oli saapunut hovin pääkäytävän edustalle, juoksi hänen luokseen virkamies, joka, saatuaan tietää, että hän oli viestintuoja, johdatti hänet toisen käytävän edustalle.

— Käytävästä oikealle; siellä, *Euer Hochgeboren*,^[60] tapaatte päivystävän sivuis-adjutanttin, — sanoi virkamies. — Hän johtaa teidät sotaministerin luo.

Päivystävä sivuis-adjutantti pyysi häntä odottamaan hetkisen ja meni sotaministerin luo. Viiden minutin kuluttua adjutantti palasi ja, kumartaen erityisen kohteliaasti, hän käski ruhtinas Andrein astumaan edellään ja johdatti hänet käytävää pitkin sotaministerin työhuoneeseen. Näytti siltä aivan kuin sivuisadjutantti ylettömällä kohteliaisuudellaan olisi tahtonut pidätellä venäläistä adjutanttia heittäytymästä liian tuttavalliseksi. Ruhtinas Andrein iloinen mieliala vaimeni tuntuvasti, kun hän lähestyi sotaministerin työhuoneen ovea. Hän tunsu itsensä loukatuksi, ja hänen huomaamattaan muuttui tämä tunne samalla hetkellä halveksimisen tunteeksi, jolla tosin ei ollut minkäänlaista perustetta. Mutta hänen sukevan ovela järkensä löysi pian syyn, joka aiheutti hänet halveksimaan sekä adjutanttia että sotaministeriä. "Heistä varmaankin", hän ajatteli, "tuntuu sangen helpolta voiton saanti, koska he itse eivät ole ruutia haistelleet!" Hän siristeli halveksivasti silmiään ja astui erityisen raukeasti sotaministerin työhuoneeseen. Tämä omituinen halveksimisen tunne yhä vain vahveni, kun hän näki sotaministerin, joka istui suuren työpöydän vieressä eikä pariin minuuttiin ollut huomaavinaanakaan huoneeseen tulijaa. Kahden vahakynttilän välistä näkyi sotaministerin kalju pää, jossa ainoastaan ohimoilla oli harmaita hiuksia. Hän luki kyyryissään jotain papereita, vedellen silloin tällöin lyijykynällä niihin merkkejä. Hän jatkoi lukemistaan eikä nostanut edes päätään, kun ovi avautui ja alkoi kuulua askelia.

— Ottakaa tämä ja viekää, — sanoi sotaministeri adjutantilleen, ojentaen hänelle papereita, mutta vieläkin hän ei ollut huomaavinaanakaan viestintuojaa.

Ruhtinas Andreista tuntui aivan kuin olisi sotaministeri vähimmin maailmassa välittänyt Kutusovin armeijan liikkeistä, tai aivan kuin hän ainakin tahtoisi viestintuojalle sitä uskotella.

"Mutta minusta on aivan yhdentekevää", hän ajatteli. Sotaministeri siirsi syrjään muut paperit, sovitellen niitä päällitysten, ja kohotti päänsä. Hänellä oli viisaan ja luontehikkaan näköiset piirteet. Mutta hänen kääntyessään ruhtinas Andreihin, muuttui hänen viisas ja päättäväinen ilmeensä, nähtävästi tottumuksesta ja tahallisesti: hänen kasvoilleen ilmestyi tyhmä, teeskennelty hymy, joka ei edes taitanut peittää alkuperäänsä. Tällainen hymy on ominainen ihmisille, jotka ovat tottuneet alituiseen kuuntelemaan anojien pyyntöjä ja esityksiä.

— Sotamarski Kutusoviltako? — hän kysyi. — Toivon teidän tuovan hyviä uutisia? Onko ollut ottelu Mortierien kanssa? Voittoko? Onpa jo aikakin!

Hän otti ruhtinas Andreilta nimelleen osoitetun kirjelmän ja alkoi lukea sitä surullisen näköisenä.

— Ah, Jumalani! Jumalani! Schmidt! — huudahti hän saksaksi. — Minkälainen onnettomuus, minkälainen onnettomuus!

Silmäiltyään kiireesti kirjelmän hän asetti sen pöydälle ja katsahti ruhtinas Andreihin, ja näytti kuin olisi hän jotain miettinyt.

— Ah, minkälainen onnettomuus! Sanoitteko, että taistelu oli ratkaiseva? Mortier ei kuitenkaan ole joutunut vangiksi. (Hän vaipui hetkiseksi aatoksiinsa.) Olen iloinen tuomistanne hyvistä uutisista, vaikkakin Schmidtin menettäminen on kallias maksu voitosta. Hänen majesteettinsa haluaa varmaankin tavata teidät, muttei tänään. Kiitän teitä, levätkää. Tulkaa huomenna paraatin jälkeen juhmallisiin vastaanottajaisiin. Ilmoitan muuten teille tästä.

Keskustelun aikana hävinnyt tyhmä hymy ilmestyi taas sotaministerin kasvoille.

— Näkemiin, kiitän teitä sydämellisesti. Keisari varmaankin haluaa tavata teidät, — hän toisti ja kumarsi.

Kun ruhtinas Andrei oli poistunut hovin suojista tunsikin hän, että hän nyt oli jättänyt voiton hänessä herättämän onnen ja mielenkiinnon sotaministerin ja kohteliaan adjutanttin välinpitämättömiin käsiin. Hetkessä saivat hänen ajatuksensa aivan toisen suunnan: voitto tuntui hänestä nyt kaukaiselta, hämärältä muistelmalta.

X.

Ruhtinas Andrei asui Brännissä tuttavansa, venäläisen valtiomiehen Bilibinin luona.

— Bakas ruhtinas, mieluisampaa vierasta en saata ajatella, — sanoi Bilibin tullessaan ruhtinas Andreita vastaan. — Frans, vie ruhtinaan tamineet minun makuusuojaani! — sanoi hän palvelijalleen, joka saattoi ruhtinas Andreita. — Miten, voiton viestintuojanako? Verratonta. Minä tässä istuskelen sairaana, kuten näette.

Kun ruhtinas Andrei oli pessyt itsensä ja vaihtanut pukua tuli hän valtiomiehen komeaan työhuoneeseen ja istuutui katetun puolispöydän ääreen. Bilibin istui rauhallisena uunin ääressä.

Vaivaloisen matkansa ja koko rasittavan sotaretken jälkeen, jonka aikana hänen oli täytynyt kieltäytyä elämän mukavuuksista, vieläpä puhtauden vaatimuksistakin, tuntui ruhtinas Andreista sangen suloiselta levätä tässä elämän komeudessa ja loistossa, johon hän lapsuudesta saakka oli tottunut. Sen ohessa tuntui hänestä hauskalta itävaltalaisen kohtelun jälkeen haastella venäläisen kanssa, vaikkeikaan venäjänkielellä (he puhelivat ranskaa), mutta sentään venäläisen kanssa, jonka hän luuli, kuten oli laita kaikkien venäläisten, tuntevan nurjamielisyyttä itävaltalaisiin. (Viime tapausten johdosta oli tämä nurjamielisyys käynyt erittäin tuntuvaksi).

Bilibin oli noin kolmenkymmenenviiden vuoden ikäinen vanhapoika ja oli kuulunut samaan seurapiiriin kuin ruhtinas Andreikin. He olivat olleet tuttavat jo Pietarissa, mutta lähemmin olivat he tutustuneet vasta Wienissä. Kun ruhtinas Andrei oli oleskellut siellä Kutusovrin seuralaisena. Samoin kuin ruhtinas Andrei oli lupaava kyky sotilasalalla, samoin, ja vieläpä enemminkin, oli Bilibin valtiomiesalalla. Hän oli vielä nuori mies, muttei suinkaan nuori valtiomies, sillä hän oli alkanut uransa jo kuudentoista vuotiaana, oli ollut Pariisissa, Kööpenhaminassa, ja nyt oli hänellä Wienissä sangen huomattava asema. Sekä kansleri että Venäjän lähettiläs tunsivat hänet ja pitivät häntä suuressa arvossa. Hän ei kuulunut siihen valtiomiesten suureen joukkoon, joilla, ollakseen erittäin hyviä valtiomiehiä, täytyy olla ainoastaan kielteisiä ansioita, joiden täytyy olla tekemättä määrättyjä tekoja ja täytyy osata ranskaa; hän kuului niihin valtiomiehiin, jotka tahtovat ja osaavat tehdä työtä, ja niinpä hän saattoikin toisinaan, laiskuudesta huolimatta, istua yökausia kirjoituspöytänsä ääressä. Työn laadusta välittämättä hän jätti aina yhtä hyvää jälkeä. Hänen mieltään ei kiinnittänyt kysymys "miksi?", vaan kysymys "miten?" Hänestä oli yhdentekevää, mitä valtiollinen asia koski, kunhan vain sai taitavasti, sattuvasti ja pyöreän lauseparsin kyhätä kiertokirjeen, muistutuskirjelmän tai tiedonannon. Tällainen työ tuotti hänelle mielihyvää. Bilibinin ansiot eivät rajoittuneet yksinomaan kirjallisiin töihin, hän oli myös kuulu siitä, että taisi verrattomasti käyttäytyä ja puhua ylhäisissä seurapiireissä.

Työnteko ja keskusteleminen olivat Bilibinille yhtä rakkaat, mutta hän piti ainoastaan taiteellisesti kauniista ja nerokkaasta keskustelemisesta. Seuroissa hän aina odotteli tilaisuutta lausuaakseen jotain erinomaista eikä hän milloinkaan sekaantunutkaan keskusteluun, jollei tarjoutunut tällaista tilaisuutta. Hänen puheensa oli aina höystetty alkuperäisen nerokkailla, pyöreän hiotuilla lauseparsilla, jotka herättivät yleistä mielenkiintoa. Nämä lauseparret syntyivät Bilibinin sisäisessä työpajassa aivan kuin itsestään, ja tahallaan hän ne laati helposti tajuttavaan muotoon, jotta suuren maailman tyhjätaskutkin saattoivat ne kätkeä muistiinsa ja sitten kuljetella

niitä vierashuoneesta vierashuoneeseen. Ja todellakin, *les mots de Bilibine se colportaient dans les salons de Vienne*,^[61] ja niillä oli usein vaikutusta niin sanottuihin tärkeisiin asioihin.

Hänen laihat, raukeat, kellahtavat kasvonsa olivat kokonaan syvien kurtuttujen uurtamat. Ja nämä kurtut olivat aina niin huolellisesti ja tarkoin huuhdellut kuin näpit kylvyn jälkeen. Näiden kurtuttujen liikkeisiin rajoittuikin pääasiallisesti hänen kasvojensa liikehtiminen. Milloin muodostui hänen otsalleen leveitä vakoja, kulmat kohousivat korkealle, milloin taas kulmat laskeutuivat, ja poskille muodostui syviä kurttuja. Syvistä kuopistaan katselivat pienet silmät aina suoraan eteensä, ja niissä oli aina iloinen ilme.

— No, nyhän kerrottekin meille urotöistänne, — hän sanoi.

Vaativattomasti ja kertaakaan itseään mainitsematta kertoi Bolkonski taistelun menosta ja käynnistään sotaministerin luona.

— *Ils m'ont reçu avec ma nouvelle comme un chien dans un jeu de quilles*,^[62] — päätti hän kertomuksensa.

Bilibin hymähti, ja kurtut hänen kasvoillaan silytyivät.

— *Cependant, mon cher*, — sanoi hän, tarkastellen etäältä kynttään, ja hänen vasemman silmänsä yläpuolelle muodostui kurttu, — *malgré la haute estime que je professe pour le oikeauskoiseen venäläiseen armeijaan, j'avoue que votre victoire n'est pas des plus victorieuses*.^[63]

Hän jatkoi yhä samaan tapaan ranskaksi, lausuen venäjäksi ainoastaan ne sanat, jotka hän tahtoi pilkallisesti alleviivata.

— Miten kävi? Suunnattomine joukkoinenne syöksyitte te onnettoman Mortierin kimppuun, jolla ei ollut kuin yksi divisioona, mutta kuitenkin livisti Mortier käsistänne. Mikä voitto tämä on?

— Vakavasti puhuen, — vastasi ruhtinas Andrei, — voimme kuitenkin sanoa kerskumatta, että se oli hieman toista kuin Ulmin luona...

— Miksette vanginneet edes yhtä sotamarskia?

— Siksi, ettei kaikki käy niinkuin toivotaan, eikä niin säännöllisesti kuin paraatissa. Olimme laskeneet voivamme kiertää vihollisen, kuten teille jo kerroin, aamuun kello seitsemään, mutta se ei meille onnistunut edes viiteen iltapäivällä.

— Miksette saapuneet sitten perille seitsemäksi? Teidän olisi pitänyt keritä perille seitsemältä aamulla, — sanoi Bilibin, hymyillen, — olisi pitänyt joutua seitsemältä aamulla.

— Miksette te diplomaattisilla keinoillanne saaneet Bonapartea vakuutetuksi, että hänen olisi ollut viisainta luopua Genuasta? — sanoi ruhtinas Andrei samallaisella äänensävyllä.

— Tiedän, — keskeytti hänet Bilibin, — teidän arvelevan, että on sangen helppo vangita sotamarskeja sohvalta uunin edessä. Niinhän se on, mutta sittenkin, miksette häntä vanginneet? Ja älkää ihmetelkö, jolleivät, ei ainoastaan sotaministeri, vaan myöskin hänen majesteettinsa keisari ja kuningas Frans ole ylen onnelliset teidän voitostanne; sillä en minäkään, Venäjän lähetystön sihteeri pahanen, tunne erityistä tarvetta lahjoittaa iloni merkiksi Fransilleni taaleria ja päästää häntä hempukoineen Praterille... Mutta, eihän täällä olekkaan Prateria.

Hän katsahti suoraan ruhtinas Andreita silmiin, ja yhtäkkiä silytyivät otsalta kurtut.

— Nyt on minun vuoroni kysyä teiltä "miksi", rakas ystävä, — sanoi Bolkonski. — Tunnustan, etten oikein käsitä asioita; kenties ovat kyseessä diplomaattiset hienoudet, joita ei heikko järkeni pysty käsittämään, mutta ymmärtää en saata: Mack menettää kokonaisen armeijan, arkkiherttuat Ferdinand ja Karl eivät ilmaise elonmerkkejäkään ja tekevät virheen toisensa jälkeen, vihdoin Kutusof yksinään saa todellisen voiton, paljastaa ranskalaisten voittamattomuuden, ja kaikesta tästä huolimatta ei sotaministeriä edes viehätä tapauksen yksityisseikat.

— Niinpä juuri, rakkaani. Nähkääs, rakkaani: eläköön keisari, eläköön Venäjä, eläköön uskonto! tämä kaikki on verratonta, mutta mitä liikuttaa meitä, sanon Itävallan hovia, teidän voittonne? Mutta tuokaahan suotuisa viesti arkkiherttua Kaarlen tai Ferdinandin — kuten tiedätte, *un archiduc vaut l'autre* ^[64] — voitosta, niin kyllä silloin panemme tykit jyskymään, vaikkapa sitten voitetuksi olisi tullutkin vain Bonaparten palokunnan komppania. Mutta tämä tuntuu meistä vain tahalliselta ärsytykseltä. Arkkiherttua Karl ei saa mitään aikaan, arkkiherttua Ferdinand peittyy häpeään. Wienin te jätätte, ette sitä enää puollusta, aivan tuntuu kuin sanoisitte meille: Jumala on kanssamme, jääköön Herran huomaau pääkaupunkinenne. Kaikkein rakastaman kenraalimme, Schmidtin, viette luotituiskuun ja onnittelette sitten meitä voiton johdosta! Myöntänne, että vaikea olisi ajatella ärsyttävämpää uutista kuin se, jonka olette meille tuonut. Tämä tuntuu aivan tahalliselta, aivan tahalliselta. Ja entäs jos olisittekin saaneet loistavan voiton, ja saakoopa vaikka arkkiherttua Karlkin voiton, mitä voisi tämä kaikki vaikuttaa asiain yleiseen menoon? Nyt on jo kaikki myöhäistä, kun ranskalaiset joukot ovat vallanneet Wienin.

— Miten, vallanneet? Onko Wien valloitettu?

— Onpa niinkin, ja Bonaparte on Sehönbrunnissa, ja kreivi, meidän rakas kreivimme Vrbna on matkalla hänen luokseen tiedustelemaan hänen käskyjään.

Nyt tunsu Bolkonski, ettei hän, matkan vaivoista ja vaikutelmista uupuneena, väsyneenä vastaanotosta ja erittäinkin ateriasta, voinut käsittää kuulemansa sanojen merkitystä.

— Tänään aamulla kävi luonani kreivi Lichtenfels, — jatkoi Bilibin, — ja näytti minulle kirjeen, jossa tarkasti kerrottiin ranskalaisten paraatista Wienissä. Prinssi Murat ja koko hälinä... Näette siis, ettei teidän voittonne ole omiaan herättämään suurtakaan iloa, eikä teitä siis voida ottaa

vastaan pelastajana...

— Minusta on todellakin yhdentekevää, aivan yhdentekevää, — sanoi ruhtinas Andrei, joka vähitellen alkoi käsittää, ettei hänen tuomallaan voitonsanomalla Kremsin taistelusta todellakaan ollut suurtakaan merkitystä niin tärkeiden tapausten rinnalla kuin Itävallan pääkaupungin menettäminen. — Miten on Wien saatettu valloittaa? Entä silta, ja kuuluisa siltavaruste, ja ruhtinas Auersperg? Meillä huhuiltiin, että ruhtinas Auersperg puollustaa Wieniä.

— Ruhtinas Auersperg on tällä puolella, meidän puolella, ja suojelee meitä; arvelen hänen suojelevan huonosti, mutta suojelee hän sentään. Mutta Wien on toisella puolella. Siltaa ei toki vielä ole vallattu, ja toivon, ettei sitä vallatakkaan, sillä sen alle on kaivettu miinoja, ja tarpeen tullen räjäytetään se ilmaan. Muussa tapauksessa olisimme jo aikoja sitten olleet Böhmin vuoristossa, ja teillä olisi ollut tukala neljännestunti kahden tulen välissä.

— Mutta tästä ei toki vielä seuraa sotaretken loppuminen, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Arvelen sen jo loppuneen. Ja samaa arvelevat tšekäläiset verrattomat nahjukset, mutteivät uskalla ilmaista arvelujaan. Käy, kuten ennustin sodan alussa: ei teidän kahakkanne Dürensteinen luona, eikä ylimalkaan ruuti ratkaise asiaa, vaan ruudin keksijät, — sanoi Bilibin, toistaen tavallisen lausepartensa. Kurtut hänen otsallaan silytyivät, ja hän vaikenä hetkeksi. — Nyt on vain kysymys keisari Aleksanterin ja Preussin kuninkaan kohtauksesta Berliinissä. Jos Preussi yhtyy liittoon, niin velvoittaa se Itävaltaakin, ja silloin jatkuu sota. Jollei näin käy, niin on ainoastaan sovittava paikasta, missä on ryhdyttävä laatimaan alustavia pykälä uuteen *Campo Formioon*.

— Mutta onpa siinä tavaton nerokkuus, — huudahti yhtäkkiä ruhtinas Andrei, puristaen pienen kätensä nyrkkiin ja lyöden sen pöytään. — Ja entä sitä onnea, joka tätä miestä seuraa!

— Buonaparteako? — sanoi kysyvästi Bilibin, rypistäen otsaansa ja ilmaisten täten, että hänellä on sutkaus valmiina. — Buonaparteako? — hän sanoi, korostaen erityisemmin u äännettä. — Arvelen kuitenkin, että nyt, kun hän säätää Itävallalle lakeja Schönbrunnista, hänet voitaisiin vapauttaa u äänneestä. Otan lopullisesti käytäntöön uuden tavan ja kutsuu häntä ainoastaan Bonaparteksi.

— Leikki sikseen, — sanoi ruhtinas Andrei, — arveletteko todellakin, että sotaretki on päättynyt?

— Sanonpa teille, mikä on minun mielipiteeni. Itävalta on vetänyt lyhyen tikun, mutta se ei ole tottunut tällaiseen. Ja se on kostava. Ja syynä sen onnettomuuteen on, ensiksikin se, että maakunnat ovat hävitetyt (kerrotaan, että meidän oikeauskoinen armeijamme on ollut julma ryöstämään), armeija lyöty, pääkaupunki vihollisen vallassa, ja kaikki tämä *pour les beaux yeux du*^[65] Sardinian kuninkaan. Ja siksipä — meidän kesken sanottuna, rakkaani — minä vainuan, että meitä petetään, minä vainuan lähentelemistä Ranskaan ja rauhan suunnitelmia, salaisen rauhan, joka solmitaan meidän tietämättämme.

— Se on mahdotonta! — sanoi ruhtinas Andrei — se olisi toki liian alhaista.

— Ken elää, hän näkee, — sanoi Bilibin, päästäen taas kurtut silytymään, merkiksi, että tahtoo lopettaa keskustelun.

Kun ruhtinas Andrei oli vetäytynyt häntä varten varattuun huoneeseen ja puhtaisiin liinavaatteisiin pukeutuneena oli heittäytynyt höyhenpatjoille ja hajuvesiltä tuoksuville, lämmitetyille pään-alusille, — niin tuntui hänestä kuin taistelu, josta hän oli tullut tuomaan viestiä, olisi ollut kaukana, kovin kaukana hänestä. Preussin liitto, Itävallan petollisuus, Bonaparten uusi riemukulku, juhlalliset vastaanottajaiset hovissa, paraati ja keisari Fransin tapaaminen seuraavana päivänä — kaikki nämä seikat olivat vallanneet hänet kokonaan.

Hän sulki silmänsä, mutta samassa kuuli hän tykkien jyskettä, pyssyjen pauketta, rattaiden pyöräin kolinaa, ja taas näki hän muskettisoturien pitkissä jonoissa laskeutuvan vuorelta, ranskalaisten ampuvan, ja hän tuns, miten hänen sydämensä vavahti, hän ajaa eteenpäin Schmidtin rinnalla, luodit vinkuvat iloisesti hänen ympärillään, ja hänen sydämensä täyttää valtavan voimakas elämän ilo, jollaista hän ei ollut tuntenut sitten lapsuuden päivän.

Hän heräsi...

"Niin, niinhän se kävi!..." sanoi hän, hymyillen lapsekkaan onnellisena, ja vaipui sikeään, nuorekkaaseen uneen.

XI.

Seuraavana aamuna hän heräsi myöhään. Vieritellessään mielessään äskeisiä vaikutelmia, muistui hänen mieleensä ensiksi se seikka, että hänet tänäpänä esitellään keisari Fransille, sitten muistui hänen mieleensä sotaministeri, kohtelias sivuis-adjutantti, Bilibin ja edellisen illan keskustelu. Pukeuduttuaan hovin vastaanottajaisia varten täydelliseen juhlapukuun, joka pitkiin aikoihin ei ollut ollut hänen yllään, astui hän Bilibinin työhuoneeseen tuorean reippaana ja kauniina, käsi siteessä. Huoneessa oli neljä lähetystön virkamiestä. Kuragininin, joka oli lähetystön sihteerinä, tunsu ruhtinas Andrei ennaltaan; muut esitti hänelle Bilibin.

Nämä herrat, jotka olivat nuoria, rikkaita, iloisia suuren maailman miehiä, olivat muodostaneet Wienissä, ja muodostivat nyt täälläkin, erityisen seurapiirin, jota sen sielu, Bilibin, nimitti *meikäläisiksi, les notres*. Tämän seurapiirin jäsenillä, jotka melkein poikkeuksetta olivat

valtiomiehiä, näkyi olevan omat, erityiset harrastuksensa, joilla ei ollut mitään tekemistä sodan eikä politiikan kanssa. Heitä näkyivät enemmän kannustavan suuren maailman tapahtumat, suhteet erinäisiin naikkosiin ja virastotyöt. Näytti siltä aivan kuin he mielellään, kuten *omaisen* (kunnia, joka sattui harvalle), olisivat ottaneet seurapiiriinsä ruhtinas Andrein. Kohteliaisuudesta, ja helpottaakseen keskustelun alkamista, kyseltiin ruhtinas Andreilta yhtä ja toista armeijasta, taistelusta y.m.s., ja sitten muuttui keskustelu taas hajanaiseksi leikinlaskuksi ja juoruilemiseksi.

— Mutta sepä vasta on jotain, — puhui eräs heistä, kertoessaan, miten hullusti oli käynyt erälle hänen toverilleen, valtiomiehelle, — sepä vasta on jotain, kun kansleri sanoo hänelle suoraan, että hänen nimittämisensä Lontooseen on onnenkeikaus, ja kehoittaa häntä itseäänkin sitä sellaisena pitämään. Ajatelkaa tuota onnetonta tällä hetkellä!...

— Mutta tämä on vielä arveluttavampaa, hyvät herrat, minä ilmi annan Kuraginin: mies on hädässä, ja sitä käyttää hyväkseen tämä don Juan, tämä kauhea mies!

Ruhtinas Hippolyt oli lojollaan voltairelaisessa nojatuolissa, jalat roikuksissa sivunojan yli. Hän pyrskähti nauramaan.

— *Parlez moi de ça*,^[66] — hän sanoi.

— Oi, sinua don Juan! Oi, käärme!

— Ette tiedä, Bolkonski, — sanoi Bilibin, ruhtinas Andreihin kääntyen, — että kaikki ranskalaisen (olin sanoa venäläisen) armeijan kauhutyöt vaalenevat niiden töiden rinnalla, joita tämä mies on toimittanut naismaailmassa.

— *La femme est la compagne de l'homme*,^[67] — lausui ruhtinas Hippolyt ja alkoi katsella lornetillaan koholla olevia jalkojaan.

Bilibin ja *meikäläiset* nauraa hohottivat, katsellessaan Hippolytiä silmiin. Ruhtinas Andrei huomasi, että tätä Hippolytiä, jolle hän (hänen täytyi se tunnustaa) oli ollut miltei mustasukkainen vaimonsa tähden, pidettiin tässä seurassa narrina.

— Ei mutta, minun pitääkin hieman huvittaa teitä Kuraginin laskuun, — sanoi Bilibin hiljaa Bolkonskille. — Hän on verraton puhuessaan politiikasta; hänen arvokkuutensa on näkemisen arvoinen.

Hän istuutui Hippolytin viereen, veti otsansa kurttuihin ja alkoi puhua politiikasta. Ruhtinas Andrei ja muut vieraat ympäröivät heidät.

— Berlinin ministerineuvosto ei voi lausua mielipidettään liitosta, — alkoi Hippolyt, vilkaisten merkitsevästi kuulijoihin, — lausumatta ... kuten viimeisessä nootissaan ... ymmärrättehän ... ymmärrättehän ... muuten, jollei hänen Majesteettinsa Keisari poikkea meidän liittomme perusteista...

— Odottakaa, en ole vielä lopettanut, — sanoi hän ruhtinas Andreille, tarttuen tämän käteen. — Arvelen, että *l'intervention* on oleva pysyvämpi kuin *non-intervention*.^[68] Ja... — Hän vaikenä. — Ei voida pitää asiaa päättyneenä, vaikkeikaan meidän kirjelmäamme lokakuun 28 p:ltä ole hyväksytty. Näin on kaikki päättyvä.

Ja hän päästi Bolkonskin käden, osoittaakseen, että oli lopullisesti päättänyt puheensa.

— Demosthenes, tunnen sinut kivennupulasta, joka on kätkeytynä kultaiseen suuhusi, — sanoi Bilibin, ja mielihyvää oli hänen päänahkansa laskeutunut tuntuvasti kasvoille.

Kaikki alkoivat nauraa. Hippolyt nauroi muita äänekkäämmin. Nähtävästi hän kärsi ja oli pakahtua, mutta siitä huolimatta hän ei voinut pidättyä raivokkaasta naurusta, joka väänsi kummasti hänen muuten niin elottomat kasvonsa.

— Nyt ehdotan teille jotain, hyvät herrat, — sanoi Bilibin: — Bolkonski on vieraani, ja minä tahdon, voimieni mukaan, valmistaa hänelle tilaisuuden nauttia kaikista tšekäläisistä huvituksista. Jos olisimme Wienissä, niin eipä olisi aprikoimista; mutta täällä, tässä surkeassa mähriläisessä luolassa on se vaikeampaa, ja siksi vetoankin teidän kaikkien apuun. *Il faut lui faire les honneurs de Brunn*.^[69] Teidän osaksenne lankee teatteri, minun osalleni seurapiirit, teille, Hippolyt, tietenkin naiset.

— Hänelle on näytettävä suloinen Amelie! — sanoi eräs *meikäläisistä*, näppiään suudellen.

— Ylimalkaan, tämä verenheimoinen sotilas, — sanoi Bilibin — on totutettava ihmisystävällisempiin elämäntapoihin.

— Tuskinpa käytän hyväkseni teidän vierasvaraisuuttanne, hyvät herrat, ja nyt täytyy minun lähteä, — sanoi Bolkonski, vilkaisten kelloon.

— Mihin?

— Keisarin luo.

— Oi! oi! oi!

— Näkemiin saakka, Bolkonski! Näkemiin saakaa, ruhtinas; tulkaa ajoissa puolisolille. Me teidät pidämme lämpimänä.

— Koettakaa mahdollisimman keuhvasti puhua muonituksesta ja majoituksesta, kun joudutte puheisiin keisarin kanssa, — sanoi Bilibin, saattaessaan Bolkonskia eteiseen saakka.

— Haluaisin kiittää, mutten voi kokemuksiini perustalla, — vastasi Bolkonski, hymyillen.

— Ylimalkaan, puhukaa mahdollisimman paljon. Keisari rakastaa intohimoisesti vastaanottoja;

mutta itse hän ei pidä puhumisesta, eikä hän taidakkaan puhua, kuten näette.

XII.

Juhlallisissa vastaanottajaisissa keisari Frans vain katsahti jäykästi ruhtinas Andreita kasvoihin, kun tämä seisoi määrätyllä paikalla itävaltalaisten upseerien joukossa, ja nyökäytti pitkänomaisella päällään. Mutta vastaanottajaisten jälkeen ilmoitti eilinen sivuisadjutantti Bolkonskille sangen kohteliaasti, että keisari haluaa keskustella hänen kanssaan kahdenkesken. Keisari otti vastaan hänet seisoen keskellä huonetta. Ennen keskustelun alkua tuntui keisari jonkun verran hämmentyneeltä, ja näytti kuin ei hän olisi tiennyt, mitä hänen olisi sanottava, ja näytti punastuneen. Tämä ihmetytti ruhtinas Andreita.

— Sanokaahan, milloin taistelu alkoi? — kysyi hän hätäisesti.

Ruhtinas Andrei vastasi. Sitten seurasi toisia yhtä yksinkertaisia kysymyksiä: "onko Kutusof terve? milloin hän oli lähtenyt Kremsistä?" y.m.s. Keskustelun aikana oli keisarin kasvoilla sellainen ilme aivan kuin hänen tarkoituksensa olisikin vain tehdä määrätty luku kysymyksiä. Vastauksista hän vähät välitti, sen huomasi liiankin selvästi.

— Milloin alkoi taistelu? — kysyi keisari.

— En voi ilmoittaa teidän majesteetillenne, milloin taistelu alkoi rintamassa, mutta Dürensteinissa, missä silloin olin, alkoivat joukot hyökätä kuudetta käydessä iltapäivällä, — sanoi Bolkonski, elostuen, sillä hän arveli, että hänen nyt onnistuisi esittää jo valmiiksi suunnittelemansa kuvaus kaikesta, mitä tiesi ja mitä oli nähnyt.

Mutta keisari vain hymähti ja keskeytti hänet.

— Kuinka monta penikulmaa?

— Mistä ja mihin, teidän keisarillinen korkeutenne?

— Dürensteinistä Kremsiin.

— Kolme ja puoli penikulmaa, teidän keisarillinen korkeutenne.

— Ovatko ranskalaiset poistuneet vasemmalta rannalta?

— Urkkijain tietojen mukaan kulkivat viimeiset yöllä lautoilla.

— Onko Kremsissä tarpeeksi rehua?

— Rehua ei ole toimitettu niin paljon kuin...

Keisari keskeytti hänet.

— Milloin kaatui Schmidt?...

— Luullakseni klo 7.

— Klo 7. Sangen surullista! Sangen surullista!

Keisari sanoi olevansa kiitollinen ja kumarsi. Ruhtinas Andrei poistui huoneesta, ja heti riensivät hovilaiset hänen kimppuunsa utelemaan. Hän näki ympärillään pelkkiä ystävällisiä silmiä ja kuuli ystävällisiä sanoja. Eilinen sivuisadjutantti nuhteli häntä, kun hän ei ollut jäänyt asumaan hoviin, ja tarjosi omaa taloaan hänen käytettäväkseen. Sotaministeri tuli hänen luokseen ja onnitteli häntä sen johdosta, että keisari oli suvainnut nimittää hänet Maria Theresian ritarikunnan kolmannen luokan ritariksi. Keisarinnan kamariherra pyysi häntä saapumaan hänen majesteettinsa keisarinnan puheille. Arkkiherttuatar tahtoi myös tavata hänet. Hän ei tiennyt, kenelle hänen olisi pitänyt vastata, ja vaikeni hetkiseksi kootakseen ajatuksensa. Venäjän lähettiläs tarttui hänen käsivarteensa, vei hänet akkunan luo ja alkoi puhella hänen kanssaan.

Vastoin Bilibinin arveluja oli hänen tuomansa tieto synnyttänyt riemua. Oli määrätty pidettäväksi kiitosjumalanpalvelus. Kutusof sai Maria Theresian suuren ristin, ja koko armeija sai palkintoja. Bolkonski sai kutsuja kaikilta tahoilta, ja kaiken aamua ajeli hän vieraskäynneillä korkeiden itävaltalaisten virkamiesten luona. Viidettä käydessä iltapäivällä olivat vieraskäynnit tehdyt. Ruhtinas Andrei oli mielessään sommitellut isälleen kirjeen taistelusta ja matkastaan Brünniin ja oli nyt jo palaamassa Bilibinin asunnolle. Tämän portaiden edessä huomasi hän puoleksi sälytetyt vähäiset vaunut. Bilibinin palvelija, Frans, tuli ovesta, kantaa laahustaen raskasta matkalaukkaa.

Matkan varrella oli ruhtinas Andrei poikennut kirjakauppaan varustautumaan kirjoilla sotaretkeä varten ja oli istahtanut siellä hetkisen.

— Mitä nyt on tekeillä? — kysyi Bolkonski palvelijalta.

— Voi, teidän ylhäisyytenne! — sanoi Frans, vaivoin raastaen matkalaukkaa vaunuihin. — Matkustamme vielä edemmäs. Paholainen on taas kintereillämme!

— Mitä? Mitä? — kyseli ruhtinas Andrei.

Bilibin tuli kiirehtien ovesta. Hänen aina rauhallisilla kasvoillaan huomasi kiihtymyksen merkkejä.

— Ei, ei, myöntäkää, että tämä on verraton juttu, — hän sanoi, — tämä Thaborin (silta Wienissä) sillan juttu. He ovat kulkeneet sen yli vastarintaa kohtaamatta.

Ruhtinas Andrei oli aivan ymmällä.

- Mutta mistä tulette, kun ette tiedä sitä, mistä haastelee jokainen ajurikin kaupungissa?
- Tulen arkkiherttuattaren luota. En siellä mitään kuullut.
- Ettekö ole huomannut, että kaikkialla varustaudutaan matkalle.
- En ole huomannut... Mutta mitä on tekeillä? — kysyi ruhtinas Andrei kärsimättömänä.
- Mitäkö tekeillä? Onhan vain! Ranskalaiset ovat kulkeneet sillan yli, jota Auerspergin piti puollustaa. Siltaa ei räjäytetty, ja nyt kiirehtii Murat Brünniä kohti, ja tuossa tuokiassa ovat ranskalaiset täällä.
- Miten täällä? Miksei sitten räjäytetty siltaa, olihan se miinoitettu?
- Sitä kysyn teiltä. Sitä ei kenkään tiedä, ei Bonapartekaan.

Bolkonski kohautti harteitaan.

— Mutta jos vihollinen on kulkenut sillan yli, niin silloin on armeija mennyttä: siltä katkaistaan paluutie, — hän sanoi.

— Siinäpä ollaan, — vastasi Bilibin. — Kuulkaahan: Ranskalaiset saapuvat Wiiniin, kuten teille jo sanoin. Oivallista. Seuraavana päivänä, s.o. eilen, herrat sotamarskit: Murat, Lannes ja Belliard, nousevat ratsuilleen ja lähtevät sillalle. (Huomatkaa, että he kaikki ovat gascognelaisia.) "Hyvät herrat", puhuu eräs heistä — "te tiedätte, että Thaborin silta on miinoitettu, ja että sitä suojelee uhkaava *jete de pont*^[70] ja viidentoista tuhannen miehen suuruinen sotajoukko, jolle on annettu määräys räjäyttää silta ja estää meidän ylimentoamme. Mutta meidän herramme ja keisarimme, Napoleon olisi mielissään, jos valloittaisimme sillan. Menkäämme kolmisiin ja valloittakaamme silta." — "Menkäämme", sanoivat toiset; ja he menevät ja valloittavat sillan, kulkevat sen yli, ovat nyt koko armeijoineen Tonavan tällä puolella ja kulkevat meidän kimppuumme, teidän kimppuunne ja uhkaavat teidän yhdyslinjaanne.

— Jättäkää jo leikinlasku, — sanoi ruhtinas Andrei surullisen totisena.

Tämä uutinen sekä suretti että riemastutti ruhtinas Andreita.

Heti kun hänelle kävi selväksi venäläisen armeijan toivoton asema, pisti hänen päähänsä, että juuri hänen oli johdettava Venäjän armeija tästä tukalasta asemasta, että nyt on hänen edessään se Toulon, joka eroittaa hänet tuntemattomain upseerien joukosta ja avaa hänelle kunnian ja maineen tien. Kuunnellessaan Bilibinin puhetta, hän jo kuvitteli mielessään, miten hän, armeijaan palattuaan, sotaneuvottelussa esittää mielipiteen, jonka avulla ainoastaan voidaan pelastaa armeija, ja miten hänelle sitten uskotaan tämän suunnitelman toteuttaminen.

— Jättäkää jo leikinlasku, — hän sanoi.

— En laske leikkiä, — jatkoi Bilibin, — en tiedä mitään todenpaa ja surkuteltavampaa. Nämä herrat tulevat kolmisiin sillalle ja kohottavat valkean lipun; he vakuuttavat, että on aselepo, ja että he, sotamarskit, ovat tulleet neuvottelemaan ruhtinas Auerspergin kanssa. Päivystävä upseeri päästää heidät siltavarusteelle. He kertoilevat hänelle ummet ja lammet gascognelaisia hullutuksia: sanovat, että sota on päättynyt, että keisari Frans ja Napoleon ovat päättäneet tavata toisensa, että he tahtovat tavata ruhtinas Auerspergin, y.m.s. Upseeri lähettää kutsumaan Auerspergiä; herrat sotamarskit syleilevät upseereja, laskevat leikkiä, istahtavat tykeille, mutta sillä välin marssii ranskalainen pataljoona salaviihkaa sillalle, sotilaat viskelevät palavilla aineilla täytettyjä säkkeitä virtaan, ja pataljoona saapuu siltavarusteelle. Vihdoin saapuu itse kenraaliluutnantti, meidän rakas ruhtinaamme, Auersperg von Mautern. "Rakas vihollinen! Itävallan joukkojen kukka. Turkin sotien sankari! Vihollisuus on päättynyt, voimme puristaa toistemme käsiä ... keisari Napoleonin hartain toivo on saada tavata ruhtinas Auersperg". Sanalla sanoen, nämä herrat eivät suotta ole gascognelaisia, he pimitävät Auerspergin kauniilla sanoillaan, hän on niin lumottu äkillisestä sydämellisestä tuttavuudesta ranskalaisiin sotamarskeihin, ja Muratin mantteli ja kameelikurjen sulat häikäisevät siihen määrin hänen silmänsä, *qu'il n'y voit que du feu, et oublie celui qu'il devonit faire, faire sur l'ennemi.*^[71] (Huolimatta puheensa elävyydestä, Bilibin ei sentään unohtanut pysähtyä tämän sanasutkauksensa jälkeen, jotta ruhtinas Andrei olisi ehtinyt täysin käsittää sen arvon.)

Ranskalainen pataljoona juoksee siltavarusteelle, tykit tukitaan, ja silta on valloitettu. Ei, tämä ei vielä mitään, — jatkoi hän, rauhoittuen hieman, kuullessaan oman puheensa sulouden, — tämäpä vasta jotain: ali-upseeri jonka hallussa oli merkinantotykki sillan syyttäjille ja miinain räjäyttäjille, tämä ali-upseeri, kun huomasi, että ranskalaiset juoksevat sillalle, tahtoi jo ampua, mutta Lannes töykkäsi häntä käteen. Aliupseeri, joka nähtävästi oli kenraaliaan järkevempi, menee Auerspergin luo ja sanoo: "Ruhtinas, teidät petetään, kas tuolla ovat ranskalaiset!" Murat huomaa, että kaikki on hukassa, jos ali-upseeri saa puhua. Teeskennellyn ihmettelevänä (aito gascognelainen) kääntyy hän Auerspergiin: "Enpä tosiaan näe tässä koko maailman ylistämää itävaltalaista sotakuria", hän sanoo, "ja te sallitte sotilaan täten puhua itsellenne!" Tämä on nerokasta. Ruhtinas Auersperg loukkautuu ja käskee vangita ali-upseerin. Ei, mutta myöntänette, että tämä siltajuttu on verraton. Tätä ei enää voi nimittää tyhmydeksi, ei halpamaisuudeksi...

— Kenties kavallukseksi, — sanoi ruhtinas Andrei, jonka mieleen elävästi kuvastuivat harmaat sinellit, haavat, ruudin savu ja kunnia, joka häntä odotti.

— Eipä siksikään. Se saattaisi hovin liian huonoon valoon, — jatkoi Bilibin. Tämä ei ole kavallusta, ei halpamaisuutta, ei tyhmyyttä; tämä on samaa kuin Ulmin luon... — Hän näytti miettivän, etsivän sopivaa lausepartta: — *c'est ... c'est du Mack. Nous sommes mackes.*^[72] — sanoi hän viimein, tuntien samalla, että oli päästänyt sanasutkauksen, vieläpä sattuvankin sanasutkauksen, jota usein toistellaan.

Mielihyvän merkiksi hän päästi kurtut otsaltaan ja alkoi, hillitysti hymyillen, tarkastaa kynsiään.

— Mihin menette? — sanoi hän äkkiä, kääntyen ruhtinas Andreihin, joka oli noussut seisaalleen ja astui huoneensa ovea kohti.

— Lähden matkalle.

— Mihin?

— Armeijaan.

— Olihan aikomuksenne viipyä vielä kaksi päivää.

— Mutta nyt lähden heti.

Ja annettuaan määräyksiä lähtönsä johdosta, ruhtinas Andrei poistui omaan huoneeseensa.

— Kuulkaahan, rakkaani, — sanoi Bilibin, tultuaan ruhtinas Andrein huoneeseen. — Olen ajatellut teitä. Miksi lähdette?

Ja osoittaakseen todistelunsa kumoamattomuuden, hän päästi kaikki kurtut kasvoiltaan.

Ruhtinas Andrei katsahti kysyvästi toveriinsa eikä vastannut mitään.

— Miksi matkustatte? Tiedän teidän arvelevan, että velvollisuutenne on rientää armeijaan, kun sen asema on uhattu. Ymmärsin tämän, (*mon cher, c'est de l'heroïsme*).^[73]

— Ei lainkaan, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Mutta olettehan filosofi; olkaa sitä täydellisesti, tarkastakaa asioita toiseltakin kannalta, ja olette huomaava, että teidän velvollisuutenne päinvastoin on säästää itseänne. Jättäkää armeijan pelastaminen toisten huoleksi, jotka eivät enää mihinkään kelpaa... Teitä ei ole käsketty palaamaan, ja täältä teitä ei päästetty; voitte siis jäädä tänne ja matkustaa meidän kanssamme, minne vieneekin meidät onneton kohtalomme. Kerrotaan, että matkustamme Olmütziin. Ja Olmütz on erittäin hauska kaupunki. Ja minun vaunuissani matkustamme sangen mukavasti ja rauhallisesti.

— Jättäkää jo leikinlasku, — sanoi Bolkonski.

— Puhun teille vakavasti, ystävänä. Ajatelkaahan. Minne ja miksi matkustatte, kun kerran voitte jäädä tänne? Teillä on valittavana näiden kahden välillä (hänen päänahkansa vetäytyi kurttuihin vasemman ohimon yläpuolella): joko ette saavu armeijaan, ja rauha solmitaan; tai saavutte ja ja'atte koko Kutusovin armeijan kanssa häviön ja häpeän.

Ja Bilibin päästi kurtut silytymään, tuntien, että hänen dilemmansa oli kumoamaton.

— Tämä asia ei ole minun päätettävissäni, — sanoi ruhtinas Andrei kylmästi, mutta hän ajatteli: "lähden pelastamaan armeijaa".

— Rakkaani, olette sankari, — sanoi Bilibin.

XIII.

Käytyään hyvästijätöllä sotaministerin luona, lähti ruhtinas Andrei vielä samana yönä matkalle armeijaan, itsekään tietämättä, mistä sen tapaisi, ja peläten joutuvansa Kremsin tiellä ranskalaisten käsiin.

Brünnissä oli koko hovi lähtöhommissa, ja raskas kalusto oli jo matkalla Olmütziin. Etzelsdorfin luona tuli ruhtinas Andrei sille tielle, jota myöten venäläinen armeija pakeni tulisella kiireellä ja suurimmassa epäjärjestyksessä. Tie oli niin täyteen ahtautunut kuormavaunuja, että hänen oli mahdoton jatkaa matkaa vaunuissaan. Otettuaan kasakkapäälliköltä hevosen ja kasakan, lähti ruhtinas Andrei nälkäisenä ja väsyneenä etsimään ylipäällikköä ja kuormavaunujaan. Matkalla kuuli hän mitä huolestuttavimpia huhuja armeijan tilasta, ja nähdessään nuo suin päin pakenevat joukot, alkoi hän niihin uskoakkin.

Hänen mieleensä muistivat Bonaparten sanat, jotka tämä sodan alkaessa oli lausunut armeijalle antamassaan päiväkäskyssä: (*Cette armée russe, que l'or d'Angleterre a transportée des extrémités de l'univers, nous allons lui faire éprouver le même sort (le sort de l'armée d'Ulm)*).^[74] Ja nämä sanat herättivät hänessä samalla kertaa ihailua tuohon nerokkaaseen sankariin, loukatun kunnian tuntoa ja maineen toiveita. "Mutta jollei muu autakkaan kuin kuolema?" hän ajatteli. "Mitäpä siitä, jos niin tarvitaan! Osannen kuolla yhtä hyvin kuin muutkin."

Halveksuen katseli ruhtinas Andrei näitä loppumattomia sekasin kulkevia joukko-osastoja, kuormia, tykkeitä, ja taas kuormia, kuormia, ja yhä kuormia jos jonkinlaisia, jotka milloin sivuuttaen toisiaan, milloin kolmen ja neljän kertaisissa jonoissa kulki leveyseltään poroisen tien. Joka puolelta, edestä ja takaa, niin pitkältä kuin korva eroitti, kuului pyörien kolinaa, vaunulaiteiden, tykintelojen ja rattaiden rätinää, kavioiden kapsetta, ruuskain viuhinaa, sotilaiden, palvelijain ja upseerien huutoja, hoputtamista ja sättimistä. Tien vierillä tapasi ruhtinas Andrei tuon tuostakin milloin nyljettyjä, milloin nylkemättömiä hevosenraatoja, särkyneitä rattaita, joiden vieressä istui sotilaita aivan kuin jotain odotellen. Kylien kohdalla näki hän osastoistaan eronneita sotilaita, joista toiset kiirehtivät kyliä kohden, toiset jo palailivat niistä, kantaa laahustaen kanoja, lampaita, heiniä ja kaikellisella tavaramalla täytettyjä säkkejä. Ala- ja ylämä'issä syntyi aivan sietämätön ahdinko, ja kuului korvia vihlovaa huutoa ja kirkunaa. Sotilaat seisovivat polvia myöten porossa ja kannattelivat tykkeitä ja kuormia: ruuskat räiskivät,

kaviot livastelivat, vetohihnat katkeilivat ja rinnat korahtelivat huudoista. Pakoretkeä johtavat upseerit ratsastelivat edestakaisin kuormien välitse. Heikosti kuuluivat heidän äänensä tämän yleisen melun keskestä, ja heidän kasvojensa ilmeistä saattoi huomata, että he olivat toivottomia tämän sekasorron suhteen.

"Tässä siis on se rakas, oikea-uskoinen sotajoukko", ajatteli Bolkonski, muistellen Bilibinin sanoja.

Ruhtinas Andrei tahtoi kysyä joltakulta, missä ylipäällikkö nykyään oleksii, ja sentähden ajoi hän kuormaston luo. Suoraan häntä kohti kulkivat yhden hevosen vetämät ajoneuvot, mitkä nähtävästi olivat sotilaiden tilapäisesti kyhäämät ja muistuttivat vankkurien, kabrioletin ja vaunujen sekasikiötä. Ajoneuvoja ohjasi sotilas, ja nahkaisen katoksen alla istui kokonaan huiveihin kääriytynyt nainen. Ruhtinas Andrei oli jo saapunut kuormaston luo ja oli jo kerinnyt kysymäänkin asiaansa eräältä sotilalta, kun yhtäkkiä katoksen alla istuvan naisen toivottomat huudot kiinnittivät hänen huomionsa. Kuormastoa johtava upseeri hutki näiden kummallisten ajoneuvojen ajuria, kun tämä pyrki sivuuttamaan kuormaston, ja jokunen lyönti sattui naisen jalkoja peittävään verhokkeeseen. Nainen huusi vimmatusti. Kun hän huomasi ruhtinas Andrein pisti hän päänsä kuomusta, huitoi laihoilla käsillään ja huusi:

— Adjutantti! Herra adjutantti! Jumalan nimessä ... puollustakaa... Mitä tästä tulee?... Olen seitsemännän jääkäriyrykmentin lääkärin vaimo ... eivät päästä kulkemaan; olemme jääneet rykmentistämme, olemme eksyneet...

— Lyön mäsäksi, käännä takasin! — huusi vihastunut upseeri sotilaille: — käännä takasin luhjinesi.

— Herra adjutantti, puollustakaa. Mitä tämä on? — huusi lääkärin vaimo.

— Sallikaa näiden ajoneuvojen jatkaa matkaa. Ettekö näe, että kulkija on nainen? — sanoi ruhtinas Andrei, ratsastaen upseerin luo.

Upseeri vilkasi häneen, mutta, vastaamatta sanaakaan, hän kääntyi taas sotilaaseen: "Minä sinut sivuutan... Takasin!"...

— Päästäkää, sanon teille, — toisti ruhtinas Andrei, piukistaen huuliaan.

— Ken olet sinä sitten? — kysyi upseeri raivostuneen kiivaasti, kääntyen ruhtinas Andreihin. — Ken olet? Oletko sinä (hän lausui erityisen merkitsevästi *sinä* sanan) päällikkö, vai kuinka? Tässä olen minä päällikkö, etkä sinä. Sinä siinä, takasin, — ärjäsi hän sotilaille, — lyön mäsäksi.

Tämä "mäsäksi lyöminen" näytti häntä erityisesti miellyttävän.

— Kylläpä sai adjutantti pahanen, — kuului ääni takaa.

Ruhtinas Andrei huomasi, että upseeri oli suotta ajojaan ärtynyt sellaiseen raivopuuskaan, jollaisen vallassa ihmiset eivät tavallisesti tiedä, mitä puhuvat. Hän huomasi, että kuomussa istuvan lääkärin vaimon puollustaminen saattoi viedä siihen, mitä hän enin maailmassa pelkäsi — saattoi tehdä hänet naurettavaksi; mutta hänen vaistonsa sanoi toista. Ei kerinnyt upseeri lausumaan viimeistä sanaansa, kun ruhtinas Andrei, kasvot vihan väentäminä, ruoska koholla, ajoi hänen luokseen.

— Sal-l-i-kaa hei-dän men-nä!

Upseeri häilytti kädellään ja poistui kiireesti.

— Kaikki lähtee epäjärjestys näistä esikuntalaisista, — mutisi hän. — Tehkää häntä mielenne mukaan.

Ruhtinas Andrei lähti kiireesti, silmät maahan luotuina, lääkärin vaimon luota, joka nimitti häntä pelastajakseen, ja lähti ajamaan täyttä laukkaa kylää kohti, missä ylipäällikön sanottiin majailevan. Ajaessaan hän kirvelevin sydämin muisteli tämän häpeällisen kohtauksen pienimpiäkin yksityiskohtia.

Saavuttuaan kylään hän laskeusi ratsultaan ja lähti jalan astumaan ensimmäistä taloa kohti, missä hän aikoi edes hetkisen levähtää, hieman aterioida ja selvitellä näitä loukkaavia, kiusallisia aatoksiaan. "Tämä on rosvojoukko, vaan ei suinkaan sotajoukko", päätteli hän itsekseen, lähestyessään talon akkunaa. Samassa kuuli hän nimensä mainittavan. Ääni oli hänelle tuttu.

Hän vilkasi sivulleen. Pienestä akkuna pahasesta pistäytyivät esiin Nesvitskin kauniit kasvot. Hän pureskeli jotain mehevässä suussa ja kutsui ruhtinas Andreita luokseen, huitoen käsillään.

— Bolkonski, Bolkonski, etkö kuule? Tule kiireemmin, — hän huusi.

Huoneeseen tultuaan tapasi ruhtinas Andrei Nesvitskin ja erään toisen adjutanttin, jotka paraillaan aterioivat. He kiirehtivät ruhtinas Andreilta utelemaan uutisia. Tuttavainsa kasvoilla huomasi Bolkonski levottomuuden ilmeen. Erittäin oli tämä ilme huomioitavissa Nesvitskin alati nauravilla kasvoilla.

— Missä on ylipäällikkö? — kysyi Bolkonski.

— Täällä, tuossa talossa, — vastasi adjutantti.

— Onko sitten totta, että on solmittu rauha ja antauduttu? — kysyi Nesvitski.

— Samaa kysyn teiltä. En tiedä mitään; vaivoin pääsin tänne.

— Mitä meistä, veliseni! Kauheata! Kadun veliseni: Mackille nauroimme, mutta huonommin käy itsellemme, — sanoi Nesvitski. — Mutta istuhan ja syö jotakin.

— Ette nyt, ruhtinas, löydä tavarakuormanne, ettekä muutakaan, ja Jumala tietää, missä lienee

Pietarinne, — sanoi toinen adjutantti.

— Missä on pääkortteeri?

— Znaimissa aijomme viettää yön.

— Ja minä kun niin laittelin mukaani kaikki mahdolliset esineet, sälytin kahden hevosen selkään, — puheli Nesvitski, ja miten erinomaiset olivat tavarakääröni. Olisivatpa kestäneet, vaikka Böhmin vuoriston yli olisimme samoilleet. Huonosti ovat asiat, veliseni. Et ole varmaankaan terve, kun noin tempoilet? — kysyi Nesvitski, huomattuaan, miten ruhtinas Andreita puistatti, aivan kuin hän olisi koskettanut Leidenin pulloihin.

— Tervehän minä, — vastasi ruhtinas Andrei.

Samassa muistui hänen mieleensä äskeinen kohtaaminen lääkärin vaimon ja kuormasto-upseerin kanssa.

— Mitä tekee ylipäällikkö täällä? — hän kysyi.

— En lainkaan käsitä, — vastasi Nesvitski.

— Eräs seikka on minulle selvillä: kaikki on alhaista, alhaista, alhaista, — sanoi ruhtinas Andrei ja lähti taloon, missä ylipäällikkö majaili.

Hän kulki Kutusovin vaunujen ohi, sivuutti seurueupseerien ja pihalla meluavain kasakkain uupuneet hevoset ja saapui lopulta eteiseen. Hänelle ilmoitettiin, että Kutusof oli tuvassa Bagrationin ja Weihrotherin kanssa. Weihrother oli itävaltalainen kenraali, joka oli astunut Schmidtin sijalle esikuntaan. Eteisessä istui pikku Koslovski kyykyllään kirjurin edessä. Kirjuri istui hihat käärittyinä kumolleen käännetyllä puikolla ja kirjoitti kiireesti. Koslovskin kasvot olivat raukean väsyneet, — nähtävästi ei hänkään ollut nukkunut yötään. Hän vilkasi ruhtinas Andreihin, muttei edes nyökäyttänyt hänelle päällään.

— Toinen linja... Joko olet kirjoittanut? hän jatkoi, sanellen kirjurille: — Kievin krenatöörit, Podolin...

— En ehdi, teidän jalosukuisuutenne, — vastasi kirjuri töykeän kiukkuisesti ja katsahti Koslovskiin.

Oven takaa kuului samassa Kutusovin ääni. Hän puhui sangen vilkkaasti, ja selvästi voi päättää hänen äänestään, että hän oli johonkin tyytymätön. Hänet keskeytti toisinaan ruhtinas Andreille outo ääni. Kun ruhtinas Andrei kuuli nämä äänet ja ajatteli, miten välinpitämättömästi Koslovski oli katsahtanut häneen, miten töykeästi oli käyttäytynyt väsynyt kirjuri, miten kirjuri ja Koslovski aivan ylipäällikön saatuvilla kyyröttivät lattialla puikon ääressä, ja miten äänekkäästi hevosia pitelevät kasakat naureskelivat aivan ylipäällikön akkunan alla, kun hän ajatteli kaikkea tätä, niin tunsu hän, että tulossa oli jotain tärkeätä, kauheata.

Hän kääntyi päättävästi Koslovskiin ja vaati häneltä vastausta.

— Heti paikalla, ruhtinas, — sanoi Koslovski. — Kirjoitamme taistelujärjestelyä Bagrationille.

— Entä antautuminen?

— Turhaa puhetta; valmistaudutaan taisteluun.

Ruhtinas Andrei astui ovea kohti, jonka takaa oli kuulunut puhetta. Mutta juuri kun hänen piti tarttua ovenripaan, vaikenivat äänet, ovi avautui, ja kynnykselle ilmestyi pöhönaamainen, könkönenäinen Kutusof. Ruhtinas Andrei seiso i aivan ylipäällikön edessä; mutta tämän ainoan näkevän silmän ilmeestä voi päättää, että aatokset ja huolet niin kokonaan olivat hänet vallanneet, ettei hän tuntenut edes adjutanttiaan, vaikka katsoikin häntä suoraan silmiin.

— No, oletko lopettanut? — kysyi hän Koslovskilta.

— Heti paikalla, teidän ylhäisyytenne.

Ylipäällikön jälissä astui yhteiseen Bagration. Hän oli varreltaan lyhyläntä, kuivankälpeä, keskiikäinen mies, jonka itämaiset, liikkumattomat kasvot ilmaisivat tahdon lujuuutta.

— Teidän ylhäisyytenne, olen palannut, — toisti ruhtinas Andrei jotenkin äänekkäästi, ojentaen ylipäällikölle kirjettä.

— Vai niin, Wienistäkö? Hyvä. Sittemmin, sittemmin!

Kutusof ja Bagration astuivat portaille.

— No, ruhtinas, hyvästi, — sanoi Kutusof Bagrationille. — Kristus olkoon kanssasi. Siunaan sinut suureen urotyöhön.

Kutusovin kasvoilta katosi yhtäkkiä jäykkyys, ja kyyneleet täyttivät hänen silmänsä. Vasemmalla kädellään veti hän Bagrationin luokseen ja oikealla kädellään, jossa oli sormus, hän siunasi ystävänsä ja käänsi hänelle pöhöttyneen poskensa suudeltavaksi. Bagration suuteli häntä kaulalle.

— Kristus olkoon kanssasi! — toisti Kutusof ja lähti vaunujensa luo. — Istuudu vierelleni, — sanoi hän Bolkonskille.

— Teidän ylhäisyytenne, tahtoisin jäädä tänne ja olla täällä hyödyksi. Sallikaa minun jäädä Bagrationin osastoon.

— Istuudu, — sanoi Kutusof ja huomattuaan, että ruhtinas Andrei oli kahden vaiheilla, hän lisäsi: — itsekin tarvitsen kunnollisia upseereja, itsekin tarvitsen.

He istuutuivat vaunuihin ja ajoivat jonkun aikaa puhumatta sanaakaan.

— Vielä on paljon tehtävää, paljon, — sanoi Kutusof, ja vanhuksen läpituokeva ilme näytti ilmaisevan, että hän käsittää ne tunteet, jotka liikkuvat ruhtinas Andrein sydämessä. — Jos Bagrationin osastosta huomenna on jälellä kymmeneskin osa, niin kiitän Jumalaa, — jatkoi Kutusof, aivan kuin olisi puhellut itseksensä.

Ruhtinas Andrei katsahti Kutusoviin, ja tahtomattaan kiintyivät hänen silmänsä puolen kyynärän päässä hänestä oleviin puhtaaksi huuhdeltuihin arven poimuihin ylipäällikön ohimolla ja hänen kuopastaan valuneeseen silmäänsä. Arpi oli muistona luodista, joka Ismailovin luona oli lävistänyt hänen päänsä. "Niin, hänellä on oikeus puhua näin rauhallisesti noiden ihmisten kuolemasta!" ajatteli Bolkonski.

— Siksiä pyydänkin päästä tähän osastoon, — sanoi Bolkonski.

Kutusof ei vastannut. Hän oli jo nähtävästi kokonaan unohtanut sen, mitä oli lausunut, ja istui ajatuksiinsa vaipuneena. Vaunut vaappuivat tasaisesti joustavilla linjaaleillaan. Viiden minuutin kuluttua kääntyi Kutusof ruhtinas Andreihin. Hänen kasvoillaan ei ollut enää kiihtymyksen jälkeäkään. Hienon leikkillisesti kyseli hän ruhtinas Andreilta yksityiskohtia keisarin ja hänen keskustelustaan, arvosteluita Kremsin taistelusta ja muutamain heille molemmille tuttavain naisten vointia.

XIV.

Lokakuun ensimmäisenä päivänä sai Kutusof urkkijaltaan tiedon, joka uhkasi saattaa koko hänen armeijansa perikadon partaalle. Urkkija ilmoitti, että ranskalaiset, kuljettuaan Wienin sillan yli, uhkaavat suunnattomine voimineen Kutusovin yhteyttä Venäjältä tulevien joukkojen kanssa. Jos Kutusof jää Kremsiin, katkaisee Napoleon häneltä kaikki yhdyslinjat ja saartaa hänen neljäkymmenentuhannen miehen suuruisen nääntyneen armeijansa sadanviidenkymmenentuhannen miehen suuruisilla joukoillaan, ja täten kävisi Kutusoville samoin kuin Mackille Ulmin luona. Jos Kutusof taas poikkeaa siltä tieltä, jota myöten saapuvat apujoukot Venäjältä, niin täytyy hänen joukkonsa vetäytyä tiettömille, tuntemattomille seuduille Böhmin vuoristoon, täällä torjua ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksiä, ja viimeinenkin toivo Buxhövdeniin yhtymisestä on mennyttä. Jos hän taas vetäytyy Kremsistä Olmütziä kohti yhtyäkseen Venäjältä tuleviin joukkoihin, niin on vaara tarjolla, että ranskalaiset, jotka jo ovat kulkeneet Wienin sillan yli, saapuvat perille ennen häntä, ja silloin täytyy hänen ryhtyä taisteluun marssikunnossa raskaine kuormastoineen ja otella kolme kertaa itseään voimakkaamman vihollisen kanssa, joka ahdistelee häntä kahdelta suunnalta.

Kutusof valitsi viimeksi mainitun suunnan.

Kuljettuaan Wienin sillan yli etenivät ranskalaiset pikamarssissa Znaimia kohti, kuten urkkija oli ilmoittanut. Znaim sijaitsee Kremsin—Olmützin tien varrella, runsaasti sadan virstan matkalla Kremsistä, Jos siis Kutusof ehtisi Znaimiin ennen ranskalaisia, olisi vielä toivoa armeijan pelastamisesta; mutta jos ranskalaiset ehtisivät ennen, niin silloin odottaisi armeijaa joko Mackin kohtalo tai täydellinen perikato. Koko armeijoihin ei Kutusof voinut ajatellakkaan ehtivänsä ennen ranskalaisia. Matka Wienistä Znaimiin oli lyhempi kuin Kremsistä, ja sitä paitsi oli tie tuntuvasti parempi.

Vielä samana yönä lähetti Kutusof neljäntuhannen miehen suuruisen etujoukon Bagrationin johdossa vuoritse Kremsin—Znaimin tieltä Wienin—Znaimin tielle. Bagrationin oli levähtämättä kuljettava tämä taival, asetuttava rintamineen Wieniä kohti ja, jos ehtisi ranskalaisten eteen, pidätettävä heitä viimeiseen saakka. Kutusof lähti kuormastoineen ja tykistöineen marssimaan Znaimia kohti.

Kuljettuaan nälkäisine, paljasjalkaisine joukkoineen, joista kolmas osa uupui tielle, myrsky-yönä tiettömässä vuoristossa neljäkymmentäviisi virstaa, saapui Bagration muutamia tunteja ennen ranskalaisia Hollabrunniin, joka sijaitsee Wienin—Znaimin tien varrella. Saapuakseen kuormastoineen Znaimiin täytyi Kutusovin kulkea vielä kokonainen vuorokausi, ja sentähden piti Bagrationin neljäntuhannen miehen suuruisella nälkäisellä, uupuneella etujoukollaan pidätellä Hallabrunnin luona koko vihollisarmeijaa kaksikymmentäneljä tuntia. Tämä näytti aivan mahdottomalta. Mutta kummallinen sattuma teki mahdottoman mahdolliseksi. Hurmaantuneena petoksensa onnistumisesta, jonka seurauksena oli Wienin sillan joutuminen taistelutta ranskalaisille, luuli Murat olevansa pettää Kutusovinkin. Tavattuaan Bagrationin heikon osaston Znaimin tiellä luuli Murat olevansa tekemisissä Kutusovin koko armeijan kanssa. Jotta hän täydellisesti voisi lyödä tämän armeijan, täytyi hänen odottaa Wienistä tulevia joukkoja. Sentähden ehdotti hän Bagrationille kolmipäiväistä aselepoa, jonka kuluessa armeijat eivät saisi vaihtaa asemiaan eivätkä liikkua paikoiltaan. Hän vakuutteli, että rauhanneuvottelut jo olivat käymässä, ja että hän, turhaa verenvuodatusta välttääkseen, tarjoaa aselepoa. Itävaltalainen kenraali, kreivi Nostitz, joka oli etuvartioston päällikkönä, uskoi Muratin lähetin sanoihin ja vetäytyi takasin, jättäen siten Bagrationin osaston vaaralle alttiiksi. Toinen lähetti saapui venäläisten ketjuun, tuoden saman tiedon rauhanneuvotteluista ja tarjosi kolmipäiväistä aselepoa. Bagration vastasi, ettei hän voi päättää sitä eikä tätä aselevosta, ja lähetti adjutanttinsa ilmoittamaan Kutusoville hänelle esitetyn aselevon ehdoista.

Kutusoville tarjosi aselepo ainoan keinon ajan voittamiseksi, ja Bagrationin nääntyneelle osastolle saataisiin täten välttämätöntä lepoa, ja aselevon aikana saattaisivat kuormasto ja tykistö (niiden

etenemisestä eivät ranskalaiset tietäneet) edetä edes yhden päivämarssin verran Znaimia kohti. Aselepo oli siis ainoa ja odottamaton keino armeijan pelastamiseksi. Saatuaan tämän tiedon lähetti Kutusof viipymättä esikunnassaan palvelevan kenraaliadjutantti Winzingeroden vihollisen leiriin. Tämä sai toimekseen suostua aselevon ehtoihin ja sen ohessa piti hänen esittää antautumisen ehdot. Samalla lähetti Kutusof adjutanteja hoputtaman kuormaston kulkua Kremsin—Znaimin tiellä. Ainoastaan Bagrationin nääntyneen, nälkäisen osaston piti jäädä paikoilleen kahdeksan kertaa voimakkaamman vihollisen lähettyville peittämään koko armeijan ja kuormaston liikkeitä.

Kutusovin toiveet toteutuivat siinä suhteessa, että antautumisen ehdottaminen, joka ei velvoittanut häntä mihinkään antoi osalle kuormastoa tilaisuuden kulkea rauhassa Znaimiin, ja siinäkin suhteessa, että Muratin erehdys sangen pian huomattiin. Heti kun Bonaparte, joka majaili Schönbrunnissa, kahdenkymmenenviiden virstan päässä Hollabrunnista, oli saanut Muratin tiedonannon ja aselevon ja antautumisen suunnitelmat, huomasi hän petoksen ja kirjoitti Muratille näin kuuluvan kirjeen:

Prinssi Muratille. Schönbrunn, brumairen 25 p:nä v. 1805, klo 8 aamulla.

En löydä sanoja ilmaistakseni teille mielipahaani. Johdatte ainoastaan etujoukkojani eikä teillä ole oikeutta tehdä aselepoa käskyttäni. Riistätte minulta sotaretken hedelmät. Lopettakaa viipymättä aselepo ja hyökätäkää vihollisen kimppuun. Ilmoittakaa hänelle, ettei kenraalilla, joka on allekirjoittanut antautumisehdot, ole siihen oikeutta eikä siihen ole oikeutta kenelläkään muulla kuin Venäjän keisarilla.

Muuten, jos Venäjän keisari suostuu mainittuihin ehtoihin, niin suostun minäkin; mutta tässä on kyseessä petos. Menkää, hävittäkää Venäjän armeija ... voitte anastaa kuormaston ja tykistön.

Venäjän keisarin kenraaliadjutantti on... Upseereilla ei ole mitään merkitystä, kun heillä ei ole valtuutta; kenraaliadjutantilla ei sellaista ole... Itävaltalaiset antoivat vetää itseään nenästä Wienin sillalla, nyt annatte te keisarin adjutanttin tehdä teille samoin.

Napoleon.

Bonaparten adjutantti nousi ratsulle ja lähti täyttä neljää viemään tätä uhkaavaa kirjettä Muratille. Luottamatta kenraaleihinsa ja peläten menettävänsä valmiin saaliin, lähti Bonaparte koko kaartineen taistelulentalle. Mutta huolettomana syytteli Bagrationin neljäntuhannen miehen suuruinen osasto nuotioitaan; sotilaat lämmittelivät, kuivailivat vaatteitaan ja keittivät taas ensi kerran puuroa kolmipäiväisten rasitusten ja kärsimysten jälkeen. Kenkään sotilaista ei tiennyt eikä ajatellut tulevia kohtaloita.

XV.

Neljättä käydessä iltapäivällä saapui ruhtinas Andrei, joka viimein oli saanut Kutusovin pyyntönsä suostumaan, Grundiin ja meni heti ilmoittamaan tulostaan Bagrationille. Bonaparten adjutantti ei vielä ollut saapunut Muratin osastoon, eikä taistelu vielä ollut alkanut. Bagrationin osastossa oltiin aivan tietämättömiä asiain yleisestä menosta, puheltiin rauhasta, mutta pidettiin sitä kuitenkin mahdottomana. Puheltiin myös taistelusta, mutta kukaan ei voinut edes aavistaa, miten lähellä se todellisuudessa oli. Bagration, joka tiesi ruhtinas Andrein olevan rakastettavan ja luotettavan adjutanttin, kohteli häntä erityisellä "päällikkömaisellä" huomaavaisuudella ja suopeudella, ilmoitti hänelle, että joko tänään tai huomenna tapahtuu taistelu, ja jätti hänen tahdostaan riippuvaksi, haluaako hän taistelun aikana seurata häntä vai siirtykö mieluummin jälkijoukkoon järjestämään peräytymistä, "mikä myös on sangen tärkeätä".

— Muuten, tänään varmaankaan ei taistelua tapahdu, — sanoi Bagration, aivan kuin olisi tahtonut rauhoittaa ruhtinas Andreita.

"Jos hän on niitä tavallisia esikunnan keikareita, joka on lähetetty tänne ristin saantiin, niin saa hän palkinnon jälkijoukossakin, mutta jos hän haluaa seurata minua, niin tulkoon ... kyllä hänelle paikka löydetään, jos hän on urhoollinen upseeri", ajatteli Bagration. Ruhtinas Andrei ei vastannut sanaakaan, pyysihän vain saada lähteä asemille ottaakseen selvän joukkojen asemista, jotta tarpeen tullen osaisi mennä oikealle paikalle. Osaston päivystäjä, kaunis, keikarimaisesti puettu upseeri, jolla oli jalokivisormus etusormessa, ja joka mielellään, vaikkakin huonosti, puhui ranskaa, tarjoutui ruhtinas Andreille oppaaksi.

Kaikkialla tapasivat he märkiä, surullisen näköisiä upseereja, jotka kuljeskelivät aivan kuin jotain etsien, ja sotilaita, jotka kylästä kantoivat ovia, raheja ja aitoja.

— Tästä joukosta emme vain voi vapautua, ruhtinas, — sanoi esikunta-upseeri, osoittaen muonakauppiaan telttaa. — Päälliköt ovat välinpitämättömiä. Tänne he kokoontuvat ja istuskelevat päiväkaudet. Aamulla kaikki karkoitin; katsokaahan, taas on telttaa äärillään. Täytyy mennä, ruhtinas, heitä hieman säikäyttämään. Odottakaa hetkinen.

— Poiketkaamme todellakin, minäkin ostan juustoa ja leipää, — sanoi ruhtinas Andrei, joka ei vielä ollut kerinnyt aterioimaan.

— Miksette sanonut, ruhtinas, olisinpa tarjonnut vieraanvaraisuuttani.

He laskeutuivat ratsuiltaan ja menivät muonakauppiaan telttaan. Muutamia punanaamaisia,

väsähtäneen näköisiä upseereja istui pöytien ääressä, juoden, syöden.

— Mitä tämä merkitsee, hyvät herrat, — sanoi esikunta-upseeri nuhtelevasti, ja hänen äänensävyään huomasi, ettei hän ensi kertaa lausunut näitä sanoja. — Onhan kielletty poistumasta asemilta. Ruhtinas on käskenyt karkoittamaan kaikki. Entä te, herra alikapteeni, — sanoi hän pienelle, laihalle, likaiselle tykistöupseerille, joka sukkasillaan (hänen saappaansa oli muonakauppias asettanut kuivumaan), seisoi tulijain edessä ja hymyili hieman luonnottomasti.

— Niin, ettekö häpeä, kapteeni Tushin? — jatkoi esikunta-upseeri: — teidän tykistöupseerina pitäisi olla muille esikuvana, ja olette saappaatta. Jos hälytetään, niin olettepa komea sukkasilla. (Esikunta-upseeri hymähti.) Suvaitkaa lähteä kukin asemalleen, herrat upseerit, kaikki, kaikki, — lisäsi hän käskevästi.

Ruhtinas Andrei ei voinut olla hymähtämättä, katsahdettuaan alikapteeni Tushiniin. Vaiti ollen ja hymyillen, Tushin väännähti jalalta toiselle ja katseli kysyvästi suurilla, viisailla ja hyvänsuovilla silmillään milloin ruhtinas Andreihin, milloin esikunta-upseeriin.

— Sotilaat sanovat: paljasjaloin on mukavampi, — sanoi Tushin, kainosti hymyillen, ja tahtoi nähtävästi päästä ikävästä asemastaan leikinlaskulla.

Mutta hän ei ollut vielä sanonut sanottavaansa, kun tunsi, ettei leikinlasku sujunutkaan eikä tepsinyt. Hän hämmentyi.

— Suvaitkaa lähteä, — sanoi esikunta-upseeri, koettaen olla vakava.

Ruhtinas Andrei katsahti vielä kerran tykistöupseeriin. Hänessä oli jotain erikoista, jotain aivan epäsoitilaallista, jonkun verran naurettavaa, mutta silti jotain sanomattoman viehättävää.

Esikunta-upseeri ja ruhtinas Andrei nousivat ratsuilleen ja lähtivät ajamaan edelleen.

Kaikkialla kohtasivat he eri aselajeihin kuuluvia, jalanastuvia sotilaita ja upseereja. Saavuttuaan kylän taakse huomasivat ratsastajat äsken luotuja punertavia saviröykkiöitä; siinä kaivettiin maavarustuksia. Kylmästä tuulesta välittämättä, puuhaili siinä muutaman pataljoonan miehistö paitahihansillaan, aivan kuin valkeat muurahaiset. Vallin takaa lenteli pyrynään punertavaa savea, mutta heittäjiä ei näkynyt. Esikunta-upseeri ja ruhtinas Andrei ajoivat varustuksen luo, tarkastivat sitä ja lähtivät edelleen. Heti varustuksen takana joutuivat ratsastajat suurehkon sotilasryhmän keskelle; toiset juoksivat ryhmästä varustukseen, toisia tuli lakkaamatta varustuksesta. Ratsastajain täytyi tukkia nenänsä ja kannustaa ratsunsa raviin päästäkseen heitä ympäröivästä myrkähdyttävästä ilmapiiristä.

— *Voilà l'agrément des camps, monsieur le prince*,^[75] — sanoi päivystävä esikunta-upseeri.

Sitten nousivat he vastakkaiselle kukkulalle. Tältä kukkulalta saattoi jo erottaa ranskalaiset. Ruhtinas Andrei pysähtyi ja alkoi tarkastaa ympäristöä.

— Tuolla on meikäläisten patteri, — sanoi esikunta-upseeri, osoittaen kukkulan korkeinta kohtaa, — sen päällikkönä on samainen sukkaajalka torvelo, jonka tapasimme muonakauppiaan teltassa; sieltä näkyy koko ympäristö, menkäämme sinne, ruhtinas.

— Kiitän nöyrimmästi, nyt voin jo yksinkin kulkea, — sanoi ruhtinas Andrei, joka tahtoi päästä erilleen esikunta-upseerista, — suoriudun kyllä yksinäni, kiitän nöyrimmästi.

Esikunta-upseeri jätti hänet, ja hän lähti ratsastamaan yksinään.

Mitä lähemmäs ruhtinas Andrei saapui vihollista sitä järjestyneempiä ja iloisemman näköisiä olivat joukot. Suurin oli ollut epäjärjestys ja alakuloisuus siinä kuormaston osastossa, jonka ruhtinas Andrei oli sivuuttanut aamulla Znaimin tiellä, kymmenen virstan päässä ranskalaisista. Grundissakin oli havaittavissa mieltenkuohua ja jonkinlaista pelkoa. Mutta mitä lähemmäksi ruhtinas Andrei saapui ranskalaisten ketjua sitä levollisemmilta näyttivät venäläiset. Sinellit yllä seisoivat sotilaat riveissä; vääpeli ja komppanianpäällikkö lukivat sotilaita, töykäten sormella rintaan kunkin osaston viimeistä miestä ja käskien näitä pitämään käsiään koholla; kaikkialla hääri sotilaita: toiset kantoivat puita ja risuja, toiset rakensivat kojuja, iloisesti naureskellen ja rupattaen; nuotioiden ääressä istuskeli sotilaita, toiset pukeutuneina, toiset alastomina, kuivaillen paitojaan ja jalkariepujaan, paikkaillen saappaitaan tai sinellejään; paljon tungskeili sotilaita myös kattilain ja huttupatojen ympärillä. Eräässä komppaniassa oli päivällinen jo valmis, ja vesissä suin katselivat sotilaat höyryäviä kattiloita, odotellen varusmestaria, joka paraillaan puukupposesta tarjosi maistiaisia hirrellä kojunsa edessä istuvalle upseerille.

Eräässä toisessa komppaniassa olivat asiat vieläkin paremmalla kannalla. Siellä oli vielä tilkkanen viinakultaa. Rokonarpinen vääpeli kallisteli putinaista, ja vuorotellen asettivat sotilaat kenttäleilinsä kannen pulittavan putinan suun alle. Hartaan näköisinä kohottivat sotilaaleilin kannen huulilleen, päät taipuivat taaksepäin, ja suitaan maiskutellen ja kuivaten niitä hihoihinsa, he sitten iloisen näköisinä poistuivat vääpelin luota. Kaikkien kasvoilla oli niin rauhallinen ilme, aivan kun ei olisi ollut aavistustakaan vihollisesta eikä taistelusta, joka kuitenkin oli vaativa uhrikseen ainakin puolet miehistöstä. Tuntui kuin olisi rauhallisina valmistauduttu levähtämään jossain syntymäseudulla. Kuljettuaan jääkäriyrykmentin ohi joutui ruhtinas Andrei reippaitten Kievin krenatöörien joukkoon, jotka puuhailivat yhtä rauhallisina kuin jääkäritkin.

Rykmentinpäällikön majan kohdalla, mikä oli korkeampi ja komeampi muita kojuja, näki ruhtinas Andrei plutoonan krenatöörejä rintamassa. Rintaman edessä makasi suullaan alaston sotilas. Kaksi sotilasta piteli onnetonta, ja kaksi lyödä roimi notkeilla vitsoilla häntä paljaalle selälle. Uhri huusi julmasti. Paksu majuri käyskenteli rintaman edessä ja, välittämättä huudoista, puheli taukoamatta:

— Varastaminen on häpeäksi sotilaille, sotilaan on oltava rehellinen, jalo ja urhokas; mutta ken

varastaa toveriltaan, hän ei ole rehellinen; hän on konna. Vielä, vielä!

Ja yhä kuului notkeiden vitsain viuhinaa ja vimmittua, vaikkakin teeskenneltyä huutoa.

— Vielä, vielä, — puheli majuri.

Eräs nuori upseeri kääntyi selin kuritettavaan ja poistui epäröivän ja kärsivän näköisenä rintamasta, katsahtaen kysyvästi ohi ratsastavaan adjutanttiin.

Saavuttuaan äärimäiselle taistelulinjalle lähti ruhtinas Andrei ajamaan pitkin rintamaa. Vasemmalla ja oikealla sivustalla olivat ketjut kaukana toisistaan, mutta keskustassa, sillä kohdalla, missä lähetit aamulla olivat neuvotelleet, ketjut yhtyivät, ja venäläiset ja ranskalaiset olivat niin likityksin, että helposti eroittivat toisensa, vieläpä saattoivat keskustellakin keskenään. Paitsi ketjusotilaita oli tälle kohdalle kokoontunut paljon uteliaita kummaltakin puolelta, jotka naureskellen ja iloa pitäen tarkastelivat kummallisia ja outoja vihollisia.

Vaikka olikin kielletty lähestymästä ketjua, niin eivät päälliköt siitä huolimatta voineet karkoittaa uteliaita, joita aamusta alkaen suurin joukoin tungeskeli kummallakin puolella. Ketjusotilaat, jotka mielestään oikeastaan olivat näiden harvinaisuuksien näyttäjiä, olivat jo tottuneet ranskalaisiin eivätkä sentähden enää heitä tarkastelleetkaan, vaan oli heidän huomionsa enemmän kiintynyt katselijoihin. Ikävissään odottelivat he vahdinmuutosta. Ruhtinas Andrei pysähtyi tarkastelemaan ranskalaisia.

— Katohan, kato, — puheli eräs sotilas toverilleen, osoittaen venäläistä muskettisoturia, joka upseerin seurassa oli tullut aivan ketjulle ja puheli nopeasti ja innokkaasti ranskalaisen krenatöörin kanssa. — Näes, miten lavertaa sukkelaan! Eipä pääse ranskalainen jälissä. Koetappa sinä, Sidorof!

— Odota, kuuntele. Jopa käy ovelasti! — vastasi Sidorof, jota sotilaat pitivät verrattomana ranskan puhujana.

Ranskaa haastava muskettisoturi, jota sotilaat nauraen kuuntelivat, oli Dolohof. Ruhtinas Andrei tunsu hänet ja alkoi kuunnella hänen puhettaan. Dolohof oli saapunut komppanianpäällikkönsä seurassa vasemmalta sivustalta, minne heidän rykmenttinsä oli sijoitettu.

— No, vielä, vielä! — yllytti komppanianpäällikkö Dolohovia. Hän kurottautui eteenpäin kuullakseen jokaisen sanan, vaikkeikaan hän tästä hänelle vieraalla kielellä tapahtuvasta keskustelusta ymmärtänyt sanaakaan. — Koetakaa vielä liukkaammin. Mitä hän sanoo?

Dolohof ei vastannut komppanianpäällikön kysymykseen; hän oli joutunut kiihkeään kiistaan ranskalaisen krenatöörin kanssa. He puhuivat tietystikin sodasta. Ranskalainen, joka sekoitti venäläiset itävaltalaisiin, todisteli, että venäläiset olivat antautuneet Ulmin luona ja että osa heistä oli lähtenyt pakosalle; Dolohof taas väitti, etteivät venäläiset olleet antautuneet, vaan päinvastoin löylyttäneet ranskalaisia.

— Teidät on käsketty täältä karkoittamaan, ja kyllä teidät karkoitammekin, — puheli Dolohof.

— Varokaa vain, ettemme korjaa teitä kaikkine kasakkoinenne, — sanoi krenatööri.

Ranskalaiset sotilaat pyrähtivät nauramaan.

— Panemme teidät tanssimaan, kuten Suvorovinkin aikoina (*on vous fera danser*), — sanoi Dolohof.

— *Qu'est-ce qu'il chante?*^[76] — kysyi eräs ranskalainen.

— *De l'histoire ancienne*,^[77] — vastasi toinen, aavistaen, että oli puhe entisistä sodista. — *L'Empereur va lui faire voir à votre Souvara, comme aux autres*.^[78]

— Bonaparte... — alkoi Dolohof, mutta ranskalainen keskeytti hänet.

— Ei ole Bonapartea. On keisari *Saoré nom*^[79]... — huusi ranskalainen raivoissaan.

— Hiis vieköön keisarinne!

Ja Dolohof alkoi sättiä venäjäksi, oikein sotilaan tapaan, heitti kiväärinsä ilmaan ja poistui ketjusta.

— Menkäämme, Ivan Lukitsh, — sanoi hän komppanianpäällikölle.

— Sepä vasta ranskaa, — sanoivat venäläiset sotilaat. — Entä sinä, Sidorof!

Sidorof iski silmää ja alkoi, ranskalaisiin kääntyneenä, mulittaa käsittämättömiä sanoja:

— Kari, mala, tafa, safi, muter, kaska, — molotti Sidorof, koettaen saada äänensä sävyä niin ilmeikkääksi kuin mahdollista.

— Ho, ho, ho! ha, ha, ha! Uh, uh! — kaikui terveen iloinen naurunrähäkkä venäläisten joukosta, ja välittömästi tarttui se ranskalaisiinkin, niin että olisi luullut välttämättömäksi poistaa panokset pyssyistä, lauaista tykit ilmaan ja hajaantua kunkin kiireimmän kaupalla kotiinsa.

Mutta panokset jäivät pyssyihin, ampumareiat taloissa ja varustuksissa ammottivat yhtä uhkaavina kuin ennenkin, ja etuteloistaan irroitettut tykit olivat yhä suunnattuina toisiaan vastaan.

Kierrettyään koko taistelulinjan oikealta sivustalta vasemmalle ruhtinas Andrei nousi sille patterille, mistä esikunta-upseeri sanoi näkyvän koko ympäristön. Täällä hän laskeutui ratsultaan ja pysähtyi reunimaisen tykin ääreen. Tykkejä oli kaikkiaan neljä, ja ne olivat irroitettut etuteloistaan. Tykkien edustalla asteli vahtisotilas. Hän oikasihe suoraksi, nähdessään upseerin, mutta ruhtinas Andrei vapautti hänet kunnianteosta, ja sotilas jatkoi tasaista ikävää astuntaansa. Tykkien takana lojuivat etutelat, niiden takana olivat liekapaalut, joiden vieressä roihuivat tykkimiesten nuotiot. Vasemmalla, lähellä laidimmaista tykkiä, oli virpeistä punottu maja, mistä kuului upseerien vilkasta puhelua.

Patterilta näkyivät todellakin kaikki venäläisten asemat ja suurin osa vihollisenkin asemista. Taivaanrannalta, patterin vastapäätä sijaitsevalta kunnaalta näkyi Schöngrabenin kylä; kylän oikealla ja vasemmalla puolella näkyi nuotiotulien savun keskitse kolmessa paikassa ranskalaisia joukkoja, joista suurin osa nähtävästi oli kylässä ja kunnaan takana. Vasemmalla kylästä häämöitti savun läpi jotain patterin tapaista, mutta paljaalla silmällä ei sitä tarkkaan eroittanut. Venäläisten oikea sivusta oli asettunut jotenkin jyrkälle ylänneelle, joka hallitsi ranskalaisten asemia. Siellä oli enimmäkseen jalkaväkeä, mutta aivan ylänneen äärellä näkyi rakuunoitakin. Keskustasta, missä sijaitsi Tushinin patterikin, vietti aivan suora ja loitto alamäki purolle, joka erotti venäläiset Schöngrabenista. Vasen sivusta ulottui metsään saakka, missä venäläiset jalkamiehet paraillaan kaatoivat puita loimuaviin nuotioihinsa. Ranskalaisten taistelulinja ulottui laajemmalle kuin venäläisten, ja sentähden olikin selvää, että he helposti saattaisivat kiertää venäläiset molemmilta sivuilta. Venäläisten asemien takana oli jyrkkärinteinen, syvä rotko, jonka yli tykistön ja ratsuväen oli vaikea kulkea. Ruhtinas Andrei kaivoi esille muistikirjansa ja, kyynärvarsillaan tykkiin nojaten, hän piirsi lyijykynällä joukkojen asemaluonnoksen. Kahteen kohtaan teki hän lyijykynällä huomautuksia, joista hän aikoi ilmoittaa Bagrationille. Hänen mielestään olisi koko tykistö pitänyt sijoittaa keskustaan ja ratsuväki viedä rotkon toiselle puolelle. Koska ruhtinas Andrei aina oli ollut ylipäällikön lähettyvillä ja seurannut erityisemmin suurten joukko-osastojen liikkeitä ja yleisiä järjestelyjä, ja kun hän sitäpaitsi alituisen lueskeli kuvauksia historiallisista taisteluista, niin hän nytkin, kuvitellessaan mielessään lähestyvän taistelun menoa, haahmoitteli sen välittömästi vain pääpiirteissään. Hän ajatteli vain seuraavanlaisia huomattavia sattumia: "Jos vihollinen hyökkää oikean sivustan kimppuun", puheli hän itsekseen, "niin täytyy Kievin krenatöörien ja Podolin jääkärien pitää asemansa siksi, kunnes keskustan varaväki joutuu heille avuksi. Tässä tapauksessa saattavat rakuunat hyökätä sivustaan ja ruhjoa heidät. Jos vihollinen taas hyökkää keskustaan, on meillä tällä kunnaalla keskuspatteri, ja sen tukemana voi vasen sivusta vetäytyä erillisrivistöissä rotkolle saakka", päätteli hän itsekseen...

Koko ajan kun ruhtinas Andrei seisoi tykin luona kuuli hän virvemajassa puhelevain upseerien ääniä, mutta hän ei käsittänyt, kuten usein on laita tällaisissa oloissa, ainoatakaan sanaa heidän puheistaan. Yhtäkkiä sattui hänen korviinsa niin kumman hivelevä äänensävy, että hän tahtomattaankin alkoi kuunnella.

— Ei, kyyhkyläiseni, — puhui miellyttävä ja aivan kuin tutulta kuulostava ääni, — sanon, että jos olisi mahdollista tietää, mitä seuraa kuoleman jälkeen, niin silloinpa ei kenkään meistä kuolemaa pelkäisikään. Eiköhän niin liene, kyyhkyläiseni.

Toinen, nuoremmalta kuulostava ääni keskeytti puhujan:

— Pelkää, tai ole pelkäämättä, yhdentekevä, — et siitä pääse.

— Mutta sittekin pelkää! Voi teitä, oppineita, — sanoi kolmas, miehekäs ääni, keskeyttäen molemmat edelliset. — Niinpä niin, te tykkimiehet, te olette niin oppineita, sillä te voitte kaikkea kuljettaa mukanne, sekä viinat että särpimet.

Ja "miehekkään äänen omistaja" — nähtävästi jalkaväen upseeri — alkoi nauraa.

— Mutta sittekin pelkää, — jatkoi ensimmäinen, tuttu ääni. — Pelkää, kun et mitään tiedä, siinä on pelon syy. Tosin sanotaan, että sielu menee taivaaseen ... mutta tiedämmehän, ettei ole mitään taivasta, on ainoastaan ilmakehä.

Taas keskeytti miehekäs ääni tykkimiehen.

— No, tarjotkaahan nyt sitä yrttiviinaanne, Tushin, — hän sanoi.

"No, nyt muistan! sama kapteeni, joka muonakauppiaan luona oli sukkasillaan", ajatteli ruhtinas Andrei, mielihyvin tunnustellen tuota miellyttävää, mietiskelevän harrasta ääntä.

— Yrttiviinaa kyllä saatte, — sanoi Tushin, — mutta sittekin on vaikeata käsittää tulevaa elämää...

Hän ei lopettanut lausettaan. Samassa kuului ilmassa suhinää; yhä lähempänä, lähempänä, vinhemmin ja selvemmin, selvemmin ja vinhemmin, ja, aivan kuin kesken sanottavaansa, romahti tykinluoti maahan lähelle virvemajaa, sinkahuttaen kauhealla voimalla sirpeitä ympärilleen. Maa aivan kuin valitti kauheasta jymäyksestä.

Samassa hetkessä hypähti majasta pikku Tushin piippunysä suupielessä; hänen hyvänsuovat, viisaat kasvonsa olivat jonkunverran kalpeat. Hänen jälissään tuli "miehekkään äänen omistaja", nuorekkaan näköinen jalkaväen upseeri. Hän lähti juoksemaan komppaniaansa kohti, napittaen juostessaan takkia.

Ruhtinas Andrei hypähti ratsulleen ja katseli savuavaa tykkiä, josta luoti oli lentänyt. Hänen silmänsä liukuivat pitkin laajaa kenttää. Hän huomasi, että vielä äsken liikkumattomat ranskalaisjoukot olivat alkaneet lainehtia, ja että vasemmalla todella oli patteri. Nuotiosavu peitti sen vielä osaksi. Kaksi ranskalaista ratsumiestä, arvatenkin adjutantteja, ratsasti pitkin kunnasta. Selvästi erotti, miten kunnaan loivetta laskeusi pienehkö vihollisparvi. Se kiirehti varmaankin ketjun vahvikkeeksi. Ensimmäisen laukauksen savupilvi ei ollut vielä hälvennyt, kun näkyi toinen, ja kuului jymäys. Taistelu oli alkanut. Ruhtinas Andrei käänsi hevosensa ja lähti ajamaan täyttää neljää Grundia kohti tavatakseen Bagrationin. Hän kuuli, miten tykinjyske hänen takanaan yltyi ja vahveni. Nähtävästi olivat venäläiset alkaneet vastata. Alhaalta, ketjujen yhtymäkohdalta kuului pyssyjen pauketta.

Lemarrois oli juuri tuonut Bonaparten uhkaavan kirjeen Muratille, ja häpeissään tahtoi tämä korjata erehdyksensä ennen keisarin saapumista. Heti hyökkäsi hän keskustaa vastaan ja lähetti joukkoja kiertämään molempia sivustoja. Hän oli päättänyt kukistaa vihollisen heikon osaston ennen pimeän tuloa.

"Nyt se on alkanut! Nyt taistellaan!" ajatteli ruhtinas Andrei, tuntiessaan, miten veri yhä kiivaammin alkoi tulvata sydämeen. "Mutta missä on Toulonini, minkälaiseksi se muodostuu?" hän ajatteli.

Kulkiessaan niiden komppaniain ohi, jotka neljännestunti sitten söivät huttua ja joivat viinaa, huomasi ruhtinas Andrei kaikkialla samallaista hätäistä hyörinää: sotilaat asettuivat riveihin, järjestelivät aseitaan, ja kaikkien kasvoilla huomasi hän samallaisen innostuksen ilmeen, joka oli saanut hänenkin sydämensä sykkimään. "Nyt se on alkanut! Nyt taistellaan! Kauheata, mutta samalla ihanaa!" näyttivät jokaisen sotilaan ja upseerin kasvot sanovan.

Ei ollut ruhtinas Andrei vielä saapunut ennen mainitsemillemme maavarustuksille kun hän pilvisen syyspäivän iltavalaistuksessa huomasi läheneviä ratsastajia. Edellä ajoi valkean hevosen selässä ruhtinas Bagration, ratsuviitta yllä, ja päässä nahkareunainen lippulakki. Ruhtinas Andrei pysähtyi, jääden häntä odottamaan. Ruhtinas Bagration pysäytti hevosensa ja tunnettuaan ruhtinas Andrein nyökäytti hänelle päällään. Hän katseli yhä suoraan eteensä, kuunnellen samalla, kun ruhtinas Andrei kertoi hänelle näkemiään.

Ruhtinas Bagrationinkin jäykällä, ruskeahkoilla kasvoilla huomasi tuon saman ilmeen: "nyt se on alkanut! nyt taistellaan!" Hänen puoliavoimet silmänsä olivat sameat, aivan kuin hän olisi herännyt kesken uniaan. Rauhattoman uteliaana tarkasteli ruhtinas Andrei näitä jäykkiä kasvoja ja hän halusi tietää: ajatteleeko ja tunteeko, ja mitä ajattelee ja tuntee tämä mies tällä hetkellä?

"Onko yleensä mitään noiden liikkumattomani kasvojen takana?" kysyi ruhtinas Andrei itseltään, katsellessaan ruhtinas Bagrationia. Tämä nyökäytti päätään merkiksi, että hyväksyy ruhtinas Andrein esitykset, ja sanoi: "hyvä", sellaisella äänenpainolla, aivan kuin kaikki, mitä oli tapahtunut ja kaikki mitä hänelle kerrottiin, olisi käynyt aivan hänen laskelmainsa mukaan. Hengästyneenä kovasta ajosta, ruhtinas Andrei puhui sangen nopeasti. Ruhtinas Bagration puhui taas erityisen vitkaan, korostaen sanat itämaiseen tapaan. Tuntui aivan kuin hän tahallaan olisi tahtonut huomauttaa seuralaisilleen, ettei ole erityisempää kiirettä. Hän kannusti kuitenkin ratsunsa raviin ja lähti ajamaan Tushinin patteria kohti. Ruhtinas Andrei liittyi seurueeseen ja lähti ajamaan hänen jälissään. Seurueessa olivat: seurue-upseeri, ruhtinaan oma adjutantti — Scherkof, lähetti, päivystävä esikunta-upseeri, joka ratsasti kauniilla englantilaisrotuisella hevosella, ja sotatuomari, joka uteliaisuudesta oli lähtenyt tarkastamaan taistelua. Sotatuomari oli lihava, turpeanaamainen mies. Iloisen kainosti hymyillen katseli hän ympärilleen, vaappuessaan ratsullaan. Kummalta näytti hän kameelinkarvaisessa sinellissään ja kuormastosatulassaan husaarien, kasakkain ja adjutanttien keskellä.

— Hänkin tahtoo tarkastaa taistelua, — sanoi Scherkof Bolkonskille, viitaten sotatuomariin, — mutta nyt jo sydänkuoppaa kaivelee.

— No, olkaahan tuossa, — sanoi sotatuomari, ja hänen kasvoillaan loisti kaino, mutta samalla viekas hymy, aivan kuin Scherkovin ilvehtiminen olisi häntä miellyttänyt, ja aivan kuin hän tahallaan olisi tahtonut näyttää tyhmemmältä kuin hän todellisuudessa oli.

— *Très drôle, mon monsieur prince*^[80] — sanoi päivystävä esikunta-upseeri. (Hän muisteli, että *ruhtinaita* puhuteltaissa käytetään jotain erikoista lausetapaa, muttei kuolemakseenkaan muistanut).

Ratsastajat lähenivät jo Tushinin patteria, ja tykinluoti putosi heidän eteensä.

— Mikä tuohon putosi? — kysyi sotatuomari, kainosti hymyillen.

— Ranskalainen pannukakku, — vastasi Scherkof.

— Tuollaisillako sitä siis ihmisiä tapetaan? — kysyi sotatuomari. — Voi kauheata!

Ja hän näytti aivan riehtyneen mielihyvystä. Tuskin oli hän lopettanut lauseensa, kun taas äkkiä kuului kauheata suhinaa, jota seurasi mäjäys ja — sotatuomarin takana, hieman oikealla, ajava kasakka kierähti hevosineen maahan. Scherkof ja päivystävä esikunta-upseeri lyyhistyivät satulaan ja käänsivät hevosensa syrjään. Sotatuomari pysähtyi kasakan viereen ja tarkasteli häntä uteliaan tutkivana. Kasakka oli kuollut, hevonen vielä sätki.

Ruhtinas Bagration siristi silmiään ja vilkasi sivulleen. Huomattuaan hälinän syyn hän kääntyi rauhallisena, aivan kuin olisi tahtonut sanoa: "eipä kannata turhia tuumailla!" Hän pysäytti hevosensa taitavan ratsastajan elein, kumartui hieman satulassa ja selvitti viittaansa sotkeutuneen miekkansa. Miekkä hänellä oli kummallinen, aivan erilainen kuin siihen aikaan tavalliset. Ruhtinas Andrei muisti kertomuksen siitä, miten Suvorof Italiassa oli antanut

miekkansa Bagrationille, ja tällä hetkellä tuntui tuo muistelmä hänestä erityisen suloiselta. Seurue saapui sille patterille, jolla Bolkonski oli seissyt taistelukenttää tarkastaessaan.

— Kenen komppania? — kysyi ruhtinas Bagration ampumavaravaunujen luona seisovalta ali-upseerilta.

Hän kysyi: kenen komppania? mutta hän tarkoitti: ettehän vain pelkää täällä? Ja ali-upseeri käsitti hänen tarkoituksensa.

— Kapteeni Tushinin, teidän ylhäisyytenne, — huusi iloisella äänellä punatukkainen, pisamanaamainen ali-upseeri, oikaisten itsensä suoraksi.

— Sepä sen, sepä sen, — lausui ruhtinas Bagration, mietiskellen jotain, ja ajoi etutelojen keskitse äärimäisen tykin luo.

Hänen saapuessaan tykin luo, se ulvahti, huumaten metallin kalskeellaan hänet ja seurueen, ja savuun peittyneen tykin ääressä hääri sotilaita, vääntäen sitä entiselle paikalleen. Mahdottoman kookas, leveäharteinen sotilas N:o 1:nen asettui huosiain kädessä seisomaan pyöräin luo. N:o 2:nen syötti tykin vapisevin käsin. Lyhytkasvuinen, kyyryselkäinen Tushin ilmestyi savun keskestä ja kompastui tykinkärsään. Hän ei huomannut kenraalia, vaan alkoi kätensä alatse tarkastella vihollista.

— Lisätkää vielä pari astetta, silloin käy, — huusi hän vienolla äänellään, koettaen saada siihen reimuutta, joka ei lainkaan sopinut hänen vähäpätöiselle vartalolleen. — Toinen! — hän piipitti. Iske, Medvedjef!

Bagration huusi upseeria luokseen, ja Tushin tulikin, ujusti ja kömpelösti pidellen kättään ohimollaan, muistuttaen täten enemmän kansaa siunaavaa pappia kuin kunniaa tekevää sotilasta. Vaikka olikin määrätty, että Tushinin patterin piti ampua laaksossa olevia ranskalaisia, pommitti hän kuitenkin sytykeluodeilla Schöngrabenin kylää, jonka lähistöllä liikuskelia suuria ranskalaisjoukkoja.

Tushin ei ollut saanut määräystä, minne ja minkälaisilla luodeilla hänen olisi pitänyt ampua, ja sentähden päättikin hän, neuvoteltuaan vääpelinsä Sahartshenkon kanssa, jota suuresti kunnioitti, että viisainta oli sytyttää kylä palamaan. "Hyvä!" sanoi Bagration, kun Tushin oli tehnyt selvän aikeistaan ja toimistaan, ja alkoi mietteissään tarkastaa taistelukenttää. Oikealla sivustalla olivat ranskalaiset edenneet pisimmälle. Sen kunnaan alapuolelta, jolla sijaitsi Kievin rykmentti, joen uomasta, kuului sydäntä vihlovaa kiväärien räiskettä, ja rakuunain takana, loitolla oikealla yritti ranskalainen osasto kiertää venäläisten sivustaa. Tämän huomasi seurue-upseeri ja ilmoitti kenraalille. Vasemmalla päättyi taivaanranta läheiseen metsään. Ruhtinas Bagration määräsi lähetettäväksi kaksi pataljoonaa keskustasta oikean sivustan suojaksi. Tämän määräyksen johdosta rohkeni seurue-upseeri huomauttaa, että tykit, näiden pataljoonain poistuttua, jäivät suojatta. Ruhtinas Bagration kääntyi seurue-upseeriin ja katsahti häneen sameilla silmillään, muttei sanonut sanaakaan. Ruhtinas Andrein mielestä oli seurue-upseerin huomautus paikallaan, eikä sen johdosta käynyt mitään sanominenkaan. Mutta samassa saapui täyttä lentoa ajaen joen uomassa sijaitsevan rykmentin päällikön adjutantti ja ilmoitti, että suunnattomat ranskalaisjoukot tunkeutuvat alhaalta rykmentin kimppuun, rykmentti on joutunut sekasortoon ja vetäytyy Kievin krenatöorien asemille. Ruhtinas Bagration nyökäytti päätään suostumuksen ja hyväksymisen merkiksi. Käyden lähti hän ajamaan oikealle ja lähetti adjutantint viemään hyökkäyskäskyä rakuunoille. Mutta puolen tunnin kuluttua palasi adjutantti ja ilmoitti, että rakuunat jo olivat vetäytyneet rotkon toiselle puolelle, sillä he olivat joutuneet murhaavan tulen alaisiksi ja menettäneet suotta paljon miehiä, ja sentähden oli rykmentinpäällikkö jouduttanut tarkka-ampujain johtamista metsään.

— Hyvä! — sanoi Bagration.

Kun seurue lähti ajamaan patterilta, alkoi vasemmaltakin, metsästä kuulua pyssynpauketta, mutta kun Bagration huomasi, ettei itse ajoissa ehtisi vasemmalle sivustalle, lähetti hän sinne Scherkovin ilmoittamaan vanhimmalle kenraalille, samaiselle, jonka rykmenttiä Kutusof tarkasti Braunaun luona, että hän mahdollisimman kiireesti vetäytyisi rotkon taakse, sillä oikea sivusta ei varmaankaan kauvan voi pidättää vihollista. Tushinin patteri ja sitä suojaava pataljoona jäivät oman onnensa nojaan. Ruhtinas Andrei kuunteli tarkkaavana Bagrationin keskusteluja ja määräyksiä ja huomasi ihmeekseen, ettei minkäänlaisia käskyjä oikeastaan annettukaan, vaan että Bagration vain koetti kaikille uskotella, että kaikki, mitä tehtiin välttämättömyydestä, sattumuksesta tai eri päällikköjen käskystä, tehtiinkin hänen suunnitelmainsa mukaan, vaikkeikaan nimenomaan hänen käskystään. Vaikka asioiden meno riippuikin enemmän sattumasta kuin päällikön tahdosta, niin huomasi sentään ruhtinas Andrei, että päällikön lauhea ja levollinen käytöstapa sai suuria aikaan. Kun osastojen päälliköt epätoivoisina ja pelästyneinä saapuivat hänen luokseen, rauhoittuivat he hänet nähtyään täydellisesti, iloisesti tervehtivät häntä sotilaat ja upseerit; päällikön näkeminen antoi heille uutta intoa ja innostusta, ja kaikki tahtoivat nähtävästi osoittaa hänelle uskollisuuttaan.

XVIII.

Ruhtinas Bagration nousi seurueineen oikean sivustan korkeimmalle kohdalle, alkoi sieltä laskeutua uomaan, mistä kuului kiihkeätä pyssynpauketta. Sieltä ei eroittanut mitään, sillä ruudinsavu peitti koko uoman. Mitä likemmäs he saapuivat uomaan sitä sankemmaksi kävi ruudinsavu, mutta yhä elävämmiin alkoi myös tuntua varsinaisen taistelukentän läheisyys. He

alkoivat kohdata haavoittuneita. Erästä, jonka pää oli veriin tahriutunut, laahasi kaksi sotilasta kainaloista. Hän korisi ja pursui verta. Luoti oli nähtävästi sattunut suuhun tai kurkkuun. Eräs toinen, aseeton haavoittunut astui reimasti, valitellen äänekkäästi ja heilutellen haavoittunutta kättään, josta verta vuoti virtanaan hänen sinellilleen. Hänen kasvonsa kuvastivat enemmän pelkoa kuin kärsimystä. Hän oli hetki sitten haavoittunut. Kuljettuaan tien poikki joutuivat he äkkijyrkänteelle ja laskeutuivat yhä alemmas. Jyrkänteellä lojui joukko sotilaita pitkällään, toisia kapusi ylöspäin, joukossa muutamia haavoittuneitakin. Raskaasti huokuen astelivat sotilaat ja kenraalista välittämättä puhelivat he äänekkäästi, käsiään huitoen. Edessään näkivät ratsastajat jo savun läpi harmaita sotilasrivejä ja upseerin, joka, tunnettuaan Bagrationin, huutaen lähti palauttamaan peräytyviä sotilaita. Bagration ajoi rivien luo. Sieltä täältä kuului laukauksia, vaimentaen komentoahuudot ja sotilaiden äänet. Ilma oli kirpeä ruudinsavusta. Sotilaiden kasvot olivat mustuneet ruudinsavusta, mutta silti loisti niistä innostus. Toiset syöttivät pyssyjään, hakaten latasimilla, toiset ripottivat ruutia sankkireikiin, kopeloivat ampumatarpeita laukuistaan, muutamat ampuivat. Mutta ruudinsavulta he eivät nähneet, ketä he ampuivat. Sangen usein kuului suloista suhinaa ja vihellystä. "Mitä tämä lie?" ajatteli ruhtinas Andrei, lähestyessään rivejä. "Hyökkäystä tämä ei ole, sillä kenkään ei liiku, kareija ei tämä myöskään ole, sillä siinä on miesten asema toisellinen."

Kuivankälpeä, heikon näköinen vanhus, herttaisesti hymyilevä rykmentinpäällikkö, jonka pitkät silmäripset puoleksi peittivät hänen silmänsä, tehden hänet lempeän näköiseksi, ratsasti ruhtinas Bagrationin luo, tervehti häntä kuin isäntä kallista vierastaan. Hän ilmoitti Bagrationille, että hänen rykmenttinsä oli joutunut ratsuvaen hyökkäyksen alaiseksi; vaikkakin hyökkäys torjuttiin, menetti rykmentti enemmän kuin puolet miehistään. Rykmentinpäällikkö sanoi, että hyökkäys oli torjuttu, keksien tällaisen nimityksen, selittääkseen, mitä oli tapahtunut, mutta todellisuudessa ei hän itsekään tietänyt, mitä oli tapahtunut tämän viimeisen puolituntisen kuluessa, eikä hän edes varmasti voinut sanoa, oliko hyökkäys torjuttu, vai oliko hänen rykmenttinsä tuhottu. Taistelun alussa oli lennellyt tykinluoteja ja kranaatteja hänen riveihinsä, ja miehiä oli kaatunut, sitten oli joku huutanut: "ratsuväki!" ja hänen miehensä olivat alkaneet ampuu. Ja yhä vieläkin ammuttiin, ei tosin enää ratsumiehiä, jotka heti olivat kadonneet näkyvistä, vaan ranskalaisia jalkamiehiä, joita oli ilmestynyt joen uomaan. Ranskalaiset ampuivat venäläisiä. Ruhtinas Bagration nyökäytti päätään merkiksi, että kaikki oli käynyt hänen tahtonsa mukaan ja aivan niin kuin hän oli suunnitellut. Hän kääntyi adjutanttiin ja käski tämän tuoda vuorelta kaksi kuudennen jääkärirykmentin pataljoonaa, joiden ohi he hetki sitten olivat kulkeneet. Ruhtinas Andreita ihmyytti tällä hetkellä muutos, mikä oli huomattavissa Bagrationin kasvoilla. Hän oli päättäväisen ja onnellisen näköinen kuin ihminen, joka helteisenä kesäpäivänä on päässyt vetten partaille ja valmisteleikse syöksymään vilpeitten vetten syleilyyn. Hävinneet olivat väsyneet, sameat silmät ja teeskennellyn syvämietteinen katse: pyöreät, ankarat haukansilmät katselivat riemuitsevina ja jonkun verran ylenkatseellisina suoraan eteensä, kiintymättä nähtävästi mihinkään. Hänen liikkeensä olivat sentään entisen hitaat ja rauhalliset.

Rykmentinpäällikkö kääntyi ruhtinas Bagrationiin ja kehoitti häntä poistumaan, koska asema hänen mielestään oli liian vaarallinen. "Herran nimessä, teidän ylhäisyytenne, Jumalan tähden!" puhui hän, vilkuen seurue-upseeriin, saadakseen tältä kannatusta. Seurue-upseeri kääntyi häneen selin. "Näettehän, teidän ylhäisyytenne!" Hän huomautti Bagrationia luodeista, jotka lakkaamatta suhisivat, lauloivat ja vihelsivät heidän ympärillään. Hän puhui nuhtelevan anovasti, kuten puhuu salvumies kirveeseen tarttuneelle isännälleen: "me olemme työhön tottuneet, te vain saatte kätenne rakoille". Kun kuunteli hänen puhettaan, niin olisi luullut, etteivät luodit häntä voisikaan tappaa, ja hänen puoliavonaiset silmänsä lisäsivät hänen sanojensa vaikuttavuutta. Esikunta-upseeri yhtyi rykmentinpäällikön varoituksiin; mutta ruhtinas Bagration ei vastannut heille sanaakaan, kaskihan vain lopettamaan ampumisen ja valmistamaan tilaa lähestyville pataljoonille. Hänen puhuessaan löyhähti äkkiä tulenpuuska oikealta ja hajotti savupilven, niin että saattoi nähdä uoman ja vastakkaisen konnaan, jolla liikkui ranskalaisia. Kaikkien silmät seurasivat ranskalaisten liikkeitä; ne liikkuivat venäläisiä kohti, kierrellen, kaarrellen pintamuodostuksen vaatimusten mukaan. Saattoi jo erottaa sotilaiden pörhöiset päähineet; upseerin eroitti sotilaasta; eroitti, miten lippu lepatti tankoon kietoutuneena.

— Astuvat verrattomasti, — huomautti joku seurueen jäsenistä. Osa ranskalaisista saapui jo uomaan. Yhteentörmäyksen täytyi siis tapahtua venäläisten puolella.

Taistelussa olleen rykmentin tähteet järjestyivät nopeasti ja siirtyivät oikealle; heidän takaansa ilmestyi kaksi kuudennen jääkärirykmentin pataljoonaa, reimasti astuen ja ajaen edellään rintamasta poistuneita. Ne eivät vielä olleet saapuneet Bagrationin kohdalle, mutta jo kuului raskasta, tahdikasta astunnan humua. Vasemman sivustan äärimäisenä, lähinnä Bagrationia, astui pyöreäkasvoinen, komea komppanianpäällikkö, tyhmä, onnellinen ilme kasvoilla. Hän oli sama jalkaväen upseeri, joka taistelun alkaessa lähti juoksemaan Tushinin virvemajasta. Hän ei muuta näkynyt ajattelevan tällä hetkellä kuin, että reimasti astuen pääsisi kenraalin ohi.

Itseensäytytyväisenä, kuten ainakin rintamassa, astui hän kevyesti jäntevillä jaloillaan, aivan kuin olisi purjehtinut. Vähääkään ponnistelematta hän kulki suorana ja reippaana, ja tämä astunnan keveys se hänet eroittikin raskaasti tömistelevistä sotilaista, jotka seurasivat hänen jalkaansa. Kädessä oli hänellä ohut, kapea, paljastettu miekka (käyrä sapeli pahanen, joka ei lainkaan muistuttanut todellista asetta), ja vilkuen, milloin kenraaliin, milloin taakseen, hän joustavasti väänteli voimakasta ruumistaan, sekaantumatta kertaakaan oikeasta jalasta. Selvästi huomasi, että hänen kaikki sielunvoimansa olivat kohdistetut yhteen ainoaan seikkaan: kulkea mahdollisimman upeasti kenraalin ohi, ja tuntiessaan, että kaikki käy mainiosti, hän oli onnellinen. "Vasen ... vasen ... vasen", näytti hän hokevan joka toisella askeleella; ja tähän tahtiin astuivat juronaamaiset, rensselien ja pyssyjen painostamat sotilaat, aivan kuin hekin, nuo sadat

sotilaat, joka toisella askeleella olisivat itsekseen hokeneet: "vasen ... vasen ... vasen..." Paksu majuri puhkui astuessaan ja menetti oikean jalan, kiertäessään tielleen sattunutta pensasta; hengästyneenä ja pelästyneen näköisenä juoksi osastostaan eksynyt sotilas ja koetti saavuttaa komppaniansa; viuhuen lensi tykinluoti Bagrationin ja seurueen yli ja iski riveihin: "vasen — vasen...!" "Sulkekaa rivit!" kuului komppanianpäällikön komeileva ääni. Sotilaat väistivät kaarena jotain sillä kohdalla, mihin luoti oli iskenyt; vanha ristirintainen sivustan ali-upseeri, joka oli jäänyt kuolleita katsomaan, saavutti rivinsä, hypähti päästäkseen oikeaan jalkaan, ja vilkasi sitten vihaisena sivulleen. Tuntui kuin yhä kuuluisi: "vasen ... vasen ... vasen ..." tämän uhkaavan äänettömyyden ja tahdikkaan astunnan yksitoikkoisen töminän keskeltä.

— Reimasti, pojat! — sanoi Bagration.

"Ahkeruus on ... häi — nne — nne!..." kaikui riveistä. Vasemmalla sivustalla astuva synkän näköinen sotilas katsahti huutaessaan Bagrationiin, ja hänen kasvoillaan oli ilme, joka aivan kuin sanoi: "itse tiedämme"; toinen sotilas ei vilaissut sivulleen, varmaankin peläten sekaantuvansa, huusi suu selällään ja meni ohi.

Komennettiin pysähtymään ja irrottamaan rensselit.

Bagration ratsasti rivien eteen ja laskeusi ratsultaan. Hän heitti ohjat kasakalle, riisui viitan yltään, oikoi sääriään ja korjasi lakkiaan. Upseerit etunenässä, alkoivat ranskalaiset nousta vuoren rinnettä.

"Jumalan nimeen!" huusi Bagration lujalla, korkealla äänellä, kääntyi hetkeksi rintamaan päin ja lähti, hieman käsiään heilutellen, astumaan pitkin epätasaista kenttää. Hän astui kömpelösti, ratsumiehen tapaan, aivan kuin käyntiin tottumaton. Ruhtinas Andrei tunsi, että jokin vastustamaton voima veti häntä eteenpäin, ja valtava riemu täytti hänen sydämensä.^[81]

Ranskalaiset olivat jo aivan lähellä; ruhtinas Andrei, joka kulki Bagrationin rinnalla, eroitti jo selvästi ranskalaisten hihnat ja punaiset olkalaput, vieläpä heidän kasvonsakin (erittäin pisti hänen silmiinsä vanha, vääräsäärinen ranskalainen upseeri, joka säärykset jaloissa vaivoin kompuroi alas rinnettä). Ruhtinas Bagration ei toistanut käskyään, vaan astui yhä vaiti ollen rivien edessä. Yhtäkkiä kuului ranskalaisten riveistä laukaus, toinen, kolmas ... ja savu peitti heidän hajalliset rivinsä. Koko osasto alkoi ampua. Muutamia venäläisiä kaatui, muiden muassa pyöreäkasvoinen kapteeni, joka astui niin hartaana ja iloisena kenraalin ohi. Mutta samassa kun kuului ensimmäinen laukaus, Bagration katsoi taakseen ja kirkasi; "Hurraa!"

"Hurraa-aa-aa!" kiersi pitkin venäläisten linjaa, ja iloisina, elostuneina lähtivät sotilaat järjestymättömissä joukoissa kilvan juoksemaan alas rinnettä hajaantuneiden ranskalaisten jälkiin.

XIX.

Kuudennen jääkärirykmentin hyökkäys teki oikean sivustan peräytymisen mahdolliseksi. Unhoitetun Tushinin patterin toiminta pidatti ranskalaisten liikkeitä. Schöngrabenin kylässä roihui tulipalo, joka tuulen voimasta sai yhä uhkaavamman luonteen. Ranskalaiset alkoivat sammuttaa tulta, ja sillä aikaa saattoivat venäläiset peräytyä. Keskusta vetäytyi rotkon yli, kiirehtien ja meluten; kuitenkin eivät osastot sekaantuneet toisiinsa. Mutta vasen sivusta, jonka muodostivat Asovin ja Podolin jalkaväkirykmentit ja Pavlogradin husaarit, joutui epäjärjestykseen. Sen kimppuun oli hyökännyt Lannesin johtama ylivoimainen ranskalainen osasto ja uhkasi kierroksella. Bagration oli lähettänyt sinne Scherkovin viemään peräytymiskäskyä.

Reippaana kannusti Scherkof ratsunsa lentoon, tehden kunniaa vielä ajaessaankin. Mutta tuskin oli hän painautunut taipaleelle, kun jo voimansa pettivät. Hänet valtasi voittamaton pelko, hän ei uskaltanut antautua vaaran alaiseksi.

Saavuttuaan vasemmalle sivustalle hän vältteli niitä paikkoja, mistä kuului ampumista, ja etsiskeli päälliköitä sieltä, mistä niitä oli mahdoton löytää, ja sentähden hän ei voinutkaan toimittaa perille Bagrationin käskyä.

Vasemman sivustan päällikkönä oli iän perustalla sen rykmentin päällikkö, jonka Kutusof tarkasti Braunaun luona, ja jossa Dolohof palveli sotamiehenä. Äärimmäisen vasemman sivustan päälliköksi oli taas määrätty Pavlogradin rykmentin päällikkö, jonka husaareissa Rostof palveli. Eripuraisuus oli tästä seurauksena. Päälliköt olivat pahoissa väleissä, ja samaan aikaan, kun oikealla sivustalla taistelu jo oli täydessä käynnissä, ja ranskalaiset alkoivat edetä, päälliköt yhä vain neuvottelivat. Ja näiden heidän neuvottelujensa pääasiallisimpana tarkoituksena oli toistensa loukkaaminen. Rykmentit taas, sekä husaarit että jalkaväki, eivät olleet lainkaan valmistautuneet alkavaan taisteluun. Kukaan ei odottanut taistelua, sotilaat ja päälliköt puuhailivat rauhallisina arkiaskareissaan: ratsuväki syötti hevosiaan, jalkaväki keräili puita.

— Hänhän on virka-arvoltaan minua ylempi, — puhui husaari-eversti kiukusta punastuneena saapuneelle adjutantille, — tehköön siis, miten haluaa. Minä en voi uhrata husaarejani. Torvensoittaja! Puhalla peräytymään!

Mutta aika kiiti. Oikealla sivustalla ja keskustassa jyskyivät tykit ja paukkuivat pyssyt, Lannesin ranskalaisia ilmestyi jo myllyn padon seutuville, ja he järjestivät ketjuun venäläisten puolelle uomaa, noin parin pyssynluodin kantamille. Jalkojaan vävähytellen astui jalkaväen kenraali ratsunsa luo, nousi sen selkään, oikasihe suoraksi ja lähti ajamaan husaari-everstin luo.

Kohdatessaan toisensa kumarsivat rykmentinpäälliköt kohteliaasti, mutta sydämiin oli kätkeytynä katkera viha.

— Mutta sittekin, herra eversti, — puhui kenraali, — enhän toki voi jättää puolia miehistäni metsään. *Pyydän* teitä, *pyydän* teitä, — hän toisteli, — asettumaan asemille ja valmistautumaan hyökkäykseen.

— Minä taas pyydän teitä olemaan sekaantumatta toisten asioihin, — vastasi kiivastunut eversti.
— Jos olisitte ratsumies...

— En ole ratsumies, herra eversti, mutta olen venäläinen kenraali, ja jollette sitä tiedä...

— Hyvin tiedän, teidän ylhäisyytenne, — kiljasi eversti tulipunaisena ja nykäsi ohjista. — Lähtekäämme ketjuun, olette huomaava, ettei tämä asema ole minkään arvoinen. En tahdo menettää rykmenttiäni teidän mielitekojenue tähden.

— Unhoitatte säädyllisyyden, eversti. En noudata mielitekojani, enkä salli tällaisia puheita.

Olettaen, että eversti tahtoo koetella hänen urhoollisuuttaan, lähti kenraali rinta pystyssä ja yrmeän näköisenä everstin rinnalla ratsastamaan ketjua kohti, arvellen, että heidän riitansa on ratkaistava ketjussa, luotituiskussa. He saapuivat ketjuun, muutamia luoteja lensi heidän ylitseen, ja he pysäyttivät hevonsensa, puhumatta sanaakaan. Ketjussa ei ollut mitään katsottavaa, sillä siitäkkin paikasta, missä he toisensa tapasivat, saattoi selvästi huomata, että ratsuväen oli mahdoton toimia pensastossa ja rotkoissa, ja että ranskalaiset paraillaan kiersivät vasenta siipeä. Kenraali ja eversti katselivat merkitsevän ankarina toisiaan, aivan kuin tappeluun valmistautuvat kukot, ja odottelivat turhaan näkevänsä toisissaan pelon merkkejä. Molemmat kestivät koetuksen. Koska heillä ei ollut mitään sanottavaa toisilleen, ja koskei kumpikaan tahtonut ensimmäisenä poistua luotituiskusta, niin olisivat he varmaankin kauvan siellä viipyneet koettelemassa toistensa urhoollisuutta, jollei samassa aivan heidän takaansa metsästä olisi kuulunut ampumisen räiskettä ja sydäntä vihlovaa huutoa. Ranskalaiset olivat hyökänneet puita keräilevään venäläisten kimppuun. Husaarit eivät enää voineet vetäytyä takasin jalkaväen mukana. Ranskalaisten ketju oli katkaissut heiltä paluutien vasemmalla. Huolimatta paikan epämukavuudesta, täytyi heidän ryhtyä hyökkäykseen, raivatakseen itselleen paluutien.

Eskadroona, jossa Rostof palveli, oli tuskin kerinnyt nousemaan satulaan, kun se jo oli rinta rinnan vihollisen kanssa. Nytkään ei ollut ketään vihollisen ja eskadroonan välillä — kuten oli ollut asianlaita Ennsin sillan luonakin —, ja heidät eroitti taas vihollisesta ainoastaan tuo kauhistava tietämättömyyden ja pelon rajapiiru, joka aivan kuin eroittaa elävät kuolleista. Kaikki sotilaat tunsivat tuon rajapiirun läheisyyden, ja kysymys: pääsevätkö sen yli ja, miten pääsevät, sai heidän sydämensä sykkimään. Eversti saapui rintamaan, vastasi vihaisesti jotain upseerien kysymyksiin ja, sen näköisenä kuin ihmiset, jotka eivät milloinkaan myönnä erehtyvänsä, antoi hän jonkun käskyn. Kukaan ei vielä ollut sanonut mitään varmasti, mutta siitä huolimatta huhuiliin eskadroonassa hyökkäyksestä. Komennettiin rivittymään; helisten paljastuivat miekat. Mutta kukaan ei vielä liikahtanut. Koko sivustan sotilaat, sekä husaarit että jalkamiehet, tunsivat, etteivät päällikötkään ole selvillä, mitä olisi tehtävä, ja tämä päälliköiden epäröiminen tarttui miehistöönkin.

"Kunpa jo alkaisi pikemmin", ajatteli Rostof, tuntien, että hän nyt viimeinkin saa nauttia hyökkäyksen suloisuudesta, josta hän toveriensa oli kuullut niin usein kertovan.

— Jumalan nimeen, pojat, — kajahti Denisovrin ääni, — raviin!

Eturivissä alkoivat hevosten lautaset vaappua. Gratshik nytkäytti ohjaksia ja lähti liikkeelle.

Oikealla puolellaan näki Rostof husaarien ensi rivin, ja kaukaa edestäpäin näkyi tumma juova, jota hän tarkasti ei voinut eroittaa, mutta luuli sen vihollisten riviksi. Kuului laukauksia, mutta kaukaa.

— Nopeampaan raviin! — kuului komentohuuto, ja Rostof tunsu, miten Gratshik alkoi varastaa takajaloillaan ja pyrki laukkaan.

Hän koetti edeltäpäin arvata sen liikkeitä, ja hän tuli yhä iloisemmaksi ja iloisemmaksi. Hän huomasi edessään yksinäisen puun. Puu näytti ensin olevan hänen edessään, tuolla niin kauhealla rajapiirulla. Mutta samassa oli hän jo kulkenut tuon rajapiirun poikki, eikä mitään kauheata ollut tapahtunutkaan, päinvastoin tuntui yhä iloisemmalta ja suloisemmalta. "Oi, miten hakaan vihollista", ajatteli Rostof, puristaen miekkansa kahvaa.

"Hur-aa-aa-aa!" kaikuivat äänet. "Tulkoon nyt ken tahansa", ajatteli Rostof, iskien kannukset Gratshikin kupeisiin, ja, ajaen toisten ohi, hän päästi ratsunsa täyteen lentoon. Jo näki hän vihollisen edessään. Yhtäkkiä tuntui kuin olisi suurella vihdalla huiskaistu eskadroonaa. Rostof kohotti miekkansa iskeäkseen, mutta samassa erkani hänestä hänen edellään ratsastava husaari, Nikitenko, ja Rostof tunsu aivan kuin unessa, että hän kiittää yhä huimaa vauhtia eteenpäin, mutta siitä huolimatta hän pysyy paikallaan.

Takaa tulla lennätti tuttu husaari, Bondartshuk, ja oli vähällä sotkettaa hänet hevosellaan. Husaari vilkaisi häneen vihaisesti; hänen hevonsensa pillastui, ja samassa oli ratsastaja hävinnyt.

"Miksen liiku? — Olen kaatunut, olen kuollut", kysyi ja vastasi Rostof samalla haavaa. Hän oli yksin keskellä kenttää. Ei nähnyt hän enää laukkaavia hevosia, husaarien selkiä; hän näki ainoastaan liikkumattoman kedon ja sängen. Hänen allaan oli lämmintä verta. "Ei, olen haavoittunut, ja hevoseni on kuollut." Gratshik rämpi etujaloilleen, mutta keikahti samassa pitkälleen. Rostovin jalka jäi sen alle. Hevosen päästä virtasi veri. Se sätki jaloillaan, muttei voinut nousta. Rostof tahtoi nousta, mutta kaatui hänkin: miekkalaukkunsa oli takertunut satulaan. Hän ei tietänyt, missä olivat ranskalaiset, missä venäläiset. Hänen ympärillään ei ollut

ketään.

Irroitettuaan jalkansa hevosen alta Rostof nousi seisaalleen. "Missä, kummalla puolella on tuo piiru, joka niin jyrkästi eroitti sotajoukot toisistaan?" kysyi hän itseltään, mutta vastata hän ei taitanut. "Eihän vain ole minulle tapahtunut jotain ikävää? Onko tällaisia ikäviä tapauksia, ja mitä on tällöin tehtävä?" — kysyi hän itseltään, noustessaan; ja samassa hän tunsi, että hänen puutuneessa vasemmassa kädessään riippui jotain liikaa. Ranteesta alkaen tuntui hänen kätesä vieraalta. Hän tarkasteli kättään, etsien siitä verta. "Mutta tuollapa on ihmisiäkin", ajatteli hän iloisena, nähtyään muutamia häntä kohti juoksevia sotilaita. "He auttavat minua!" Etumaisella oli kumman näköinen kiiveri ja sininen sinelli. Hänellä oli könkönenä, ja hänen tummat kasvonsa olivat ahavoittuneet. Hänen jälissään juoksi kaksi, järempänä yhä useampia ja useampia. Eräs heistä puhui jotain kummaa, vierasta kieltä. Taempana kuljettivat kiiveripäät sotilaat venäläistä husaaria. Hänen käsistään pidettiin kiinni, ja hänen takanaan kuljetettiin hänen hevostaan.

"Varmaankin meikäläinen vanki... Tosiaan. Vanginnevatkohan minutkin? Keitä ovat nuo miehet?" ajatteli Rostof, eikä hän uskonut silmiään. "Ovatko he todellakin ranskalaisia?" Hän katseli lähestyviä ranskalaisia, ja vaikka hän hetki sitten oli täydessä lennossa ratsastanut heitä saavuttaakseen ja surmataakseen, niin tuntui heidän läheisyytensä nyt niin kauhealta, ettei hän saattanut uskoa silmiään. "Keitä ovat he? Miksi juoksevat? Eiväthän toki minun luokseni? Ja miksi? Tappamaanko minua? *Minua*, jota kaikki niin rakastavat?" Hänen mieleensä muistui, miten hellästi äiti häntä rakastaa, miten omaiset, miten ystävät, ja hänestä tuntui mahdottomalta, että viholliset aikoisivat hänet tappaa. "Mutta kenties — tappavatkin!" Kymmenkunnan sekuntia hän seisoi liikkumatta paikallaan, käsittämättä tilaansa. Etumainen, könkönenäinen ranskalainen oli jo saapunut niin lähelle, että Rostof eroitti hänen kasvojensa ilmeen. Muukalaisen kiihtyneet, oudot piirteet, kun hän pistin sojossa henkeään pidätellen hiljaa juoksi häntä kohti, säikäyttivät Rostovin. Hän tarttui pistooliinsa, mutta sen sijaan, että olisi ampunut, hän heitti sillä ranskalaista ja lähti juoksemaan voimainsa takaa pensaikkoo kohti! Hän ei juossut nyt sellaisen epäilyn ja sieluntuskan valtaamana kuin Ennsin sillalla, ei, hän juoksi kuin koirain ahdistama jänis. Hänen koko olemuksensa oli vallannut järjetön kauhu. Hän pelkäsi menettävänsä nuoren, onnellisen elämänsä. Nopsasti hyppien ojien yli, hän juoksi nuorekkaan tulisesti, kuten ennen lapsena leskisillä oltaissa, ja kiiti lentäen ketoa, silloin tällöin kääntäen kalvakat, hyvänsuovat, nuorekkaat kasvonsa ahdistajiinsa, ja kylmät väreet kulkivat hänen selkäpiissään. "Ei, paras on olla katsomatta", hän ajatteli, mutta päästyään pensaston reunaan hän kuitenkin vielä kerran vilkasi taakseen. Ranskalaiset olivat jääneet jälkeen, ja juuri sillä hetkellä, jolloin Rostof vilkasi taakseen, eellimäinen ranskalainen herkesi juoksemasta ja huusi äänekkäästi jotain jälissään juoksevalle toverilleen. Rostof pysähtyi. "Eipä taidakkaan olla hätää", hän ajatteli, "eiväthän toki tahtone minua tappaa". Mutta samassa tunsi hän, miten raskaaksi oli käynyt hänen vasen kätesä, aivan tuntui kuin kahden puutan paino olisi ollut siihen kiinnitettyä. Hän ei voinut enää juosta. Ranskalainenkin oli pysähtynyt ja tähtäsi pyssyllään. Rostof siristi silmiään ja kumartui. Pari luotia viuhasi hänen ohitse. Hän ponnisti viimeiset voimansa, tarttui oikealla kädellään vasempaansa ja saapui pensaikkoon. Täällä tapasi hän venäläisiä tarkka-ampujia.

XX.

Jalkaväen rykmentit, joiden kimppuun ranskalaiset äkkiarvaamatta olivat hyökänneet metsässä, juoksivat kentälle. Komppaniat sotkeutuivat, ja järjestyttömänä joukkoina syöksyivät kaikki pakosalle. Eräs säikähtynyt sotilas oli lausunut nuo sodassa niin kauheat ja järjettömät sanat: "olemme eristetyt!" ja nuolen nopeudella levisivät nuo sanat koko joukkoon, saaden kaikki kauhun valtaan. — Eristetyt! Kierretyt! Olemme hukassa! — huusivat pakenevat.

Heti kun rykmentinpäällikkö kuuli takaansa ampumista ja huutoja hän käsitti, että hänen rykmentilleen oli tapahtunut jotain kauheata. Ja kun hän ajatteli, että häntä, nuhteetonta, vuosia palvellutta upseeria, joka ei koskaan ollut tehnyt virhettä, mahdollisesti syytettäisi huolimattomuudesta ja leväperäisyydestä, niin valtasi tämä aatos tällä hetkellä hänet niin kokonaan, että hän unohti niskoittelevan everstin, oman kenraalin arvonsa, ja mikä kummallisinta — vaaran ja itsesuojeluvietin ja, tarttuen satulankaareen, hän kannusti hevostaan ja lähti luotituiskussa ajamaan täyttä neljää rykmenttinsä luo. Luodit häntä välttelivät. Yksi ainoa asia täytti hänen sydämensä: hän tahtoi saada selvän asiain tilasta, auttaa ja hinnasta mistä tahansa korjata virheen, jos hän siihen on syyppää, jottei hän, kaksikymmentäkaksi vuotta nuhteettomasti palvellut, mallikelpoinen upseeri joutuisi syntipukiksi.

Hän pääsi onnellisesti ranskalaisten keskitse ja saapui metsän takana olevan kedon laitaan, jota pitkin venäläiset paraillaan pakenivat, laskeutuen alas loivetta. Sotilaat eivät välittäneet upseerien huudoista. Hetki oli jännittävä. Oli huomattavissa sotilaiden kesken siveellinen horjuminen, joka tällaisissa tapauksissa tavallisesti ratkaisee taistelun: tottelevatko hämmentyneet joukot päällikkönsä ääntä, vai juoksevatko edelleen, vilkaistuaan vain häneen ohimennen. Rykmentinpäällikkö huusi vimmatusti ja huitoi miekallaan. Hänen kasvonsa olivat tulipunaiset ja aivan oudon näköiset. Mutta sotilaat eivät välittäneet hänen huudoistaan, eivätkä hänen komentosanansa, jotka ennen olivat saaneet heidät vapisemaan, nyt tehneet vähääkään vaikutusta. He yhä vain juoksivat, keskustelivat äänekkäästi ja ammuskelivat ilmaan. Taistelun ratkaiseva siveellinen horjuminen näytti kallistuvan pelon eduksi.

Rykmentinpäällikkö alkoi yskiä vimmatun huutamisen ja ruudinsavun johdosta ja pysähtyi toivottomana. Kaikki näytti menetetyltä. Mutta samalla hyökkäivät ranskalaiset alkoivat vetäytyä takasin ilman huomattavaa syytä, he hävisivät metsän laidasta, ja metsään ilmestyi venäläisiä

tarkka-ampujia. Nämä olivat Timohinin komppanian miehiä, ainoat jotka hämmingin aikana olivat pysyneet järjestyksessä. He olivat piiloutuneet ojaan metsän laiteella ja hyökkäsivät nyt äkkiarvaamatta ranskalaisten kimppuun. Timohin syöksyi raivokkaasti huutaen ja niin hurjan päättävästi ranskalaisten kimppuun, ettei näille jäänyt aikaa aprikoida, vaan heittivät aseensa ja lähtivät pakosalle. Dolohof juoksi Timohinin rinnalla, tappoi heti rynnäkön alussa erään ranskalaisen ja tarttui ensimmäisenä antautuneen upseerin kaulukseen. Pakenevat venäläiset alkoivat palata, pataljoonat kokoontuivat vähitellen, ja ranskalaiset, jotka olivat eristää vasemman sivustan joukot kahteen osaan, tungettiin hetkeksi takasin. Varajoukot kerkisivät yhdistyä, ja pakenevat pysähtyivät. Rykmentinpäällikkö istui ratsullaan majuri Ekonomovin kanssa sillan korvalla ja marssitutti ohitse takasin vetäytyviä komppanioita, kun hänen luokseen saapui eräs sotilas. Tämä tarttui kenraalin jalustimeen ja oli vähällä horjahtaa ratsun nojaan. Sotilaalla oli tehtaan verasta tehty, sinertävä sinelli, hän oli avopäin ja rensselittä. Hänen päänsä oli siteessä, ja hänen olkansa yli oli heitetty ranskalainen ampumavaralaukku. Kädessä oli hänellä upseerin miekka. Hän oli kalpea, ja hänen siniset silmänsä tuijottivat röyhkeästi kenraaliin, mutta hänen suunsa oli hymyssä. Vaikka kenraali paraillaan antoi määräyksiään majuri Ekonomoville, ei hän kuitenkaan saattanut olla tarkkaamatta sotilasta.

— Teidän ylhäisyytenne, tässä on kaksi voiton merkkiä, — sanoi Dolohof, näyttäen ranskalaista miekkaa ja ampumavaralaukkuja. Olen vanginnut upseerin. Pidätin komppanian pakenemasta. — Hän oli ylen väsynyt, hengitti raskaasti ja puhui katkonaisesti. — Koko komppania voi todistaa. Pyydän muistamaan, teidän ylhäisyytenne!

— Hyvä, hyvä, — sanoi rykmentinpäällikkö ja kääntyi majuri Ekonomoviin.

Mutta Dolohof ei poistunut; hän päästeli siteen solmesta, riuhtasi sen irti ja osoitti hyytyneen veren tahrimia hiuksiaan.

— Pistimen haava, jäin rintamaan. Muistakaa teidän ylhäisyytenne.

Tushinin patteri unohdettiin, ja vasta aivan taistelun lopussa, kuultuaan yhä tykkien jyskettä, lähetti Bagration sinne ensin päivystävän esikunta-upseerin ja sitten ruhtinas Andrein viemään sanaa, että patterin kiiruumman kaupalla on perädyttävä. Patteria suojaava jalkaväki oli keskellä taistelun tuoksinaa poistunut, ties kenen käskystä; mutta Tushin jatkoi yhä ampumista. Ranskalaiset eivät olleet valloittaneet patteria ainoastaan sentähden, etteivät saattaneet aavistaa neljän suojattoman tykin uskaltavan jatkaa ampumista. Päinvastoin arvelivat he, että keskustaan olivat ryhmittyneet venäläisten päävoimat, ja siksi he kahdesti yrittivätkin anastaa tämän kohdan väkiryynnäköllä. Mutta Tushinin tuima raehaulituli pakoitti heidät kummallakin kerralla peräytymään.

Heti Bagrationin poistuttua patterilta oli Tushin saanut Schöngrabenin kylän palamaan.

— Kato, jopa syntyi hyörinää! Palaa! Kato, jo savuaa! Verratonta! Komeata! Savuaa, savuaa! — puhelivat elostuneet sotilaat.

Aivan kuin yhteisestä sopimuksesta olivat kaikki tykit suunnatut palavaa kylää kohti. Sotilaat huusivat jokaisen laukauksen jälkeen aivan kuin jouduttaakseen luodin kulkua: "Oivallisesti! Kas niin, kas niin! Näetkös... Verrattomasti!" Tuulen kiihdyttämänä levisi tulipalo nopeasti. Kylästä lähteneet ranskalaiset joukot palasivat takasin, mutta kostaakseen tämän vahingon he asettivat kylän oikealle puolelle kymmenen tykkiä ja alkoivat niillä ampua Tushinin patteria.

Huumauneina tulipalosta ja sattuvasti lyövästä tykkituloestaan venäläiset tykkimiehet huomasivat tämän patterin vasta silloin, kun jo kaksi luotia ja heti näiden jälestä neljä yhtäkkiä tuoksahti heidän keskelleen, surmaten kaksi hevosta ja katkaisten jalan ampumavarastovaunujen ajajalta. Mutta innostunut mieliala ei tästä heikentynyt, jonkunverran vain muutti muotoaan. Kuolleiden hevosten sijaan tuotiin uudet varatelojen edestä, haavoittuneet kannettiin syrjään, ja kaikki neljä tykkiä alkoivat ampua ranskalaisten patteria. Patterin nuorempi upseeri oli kaatunut heti taistelun alussa, ja tunnin kuluessa oli neljästäkymmenestä tykkimiehestä seitsemäntoista joutunut taisteluun kykenemättömäksi, mutta kaikesta tästä huolimatta olivat sotilaat yhä iloisia ja innostuneita. Pari kertaa huomasivat he, että kunnaan alle, aivan patterin lähistölle oli ilmestynyt ranskalaisia, ja silloin alkoivat he ampua heitä raehauleilla.

Lyhytkasvuinen, hinterä, kömpelö Tushin vaati palvelijaltaan alituisen (*vielä piipullista tämän johdosta*), kuten hänellä oli tapa sanoa, ja varistellen tulta ympärilleen, hän tuon tuostakin juoksahti patterin reunalle ja tarkasteli pienen kätensä alta ranskalaisia.

— Iskekää pojat! — hän kehoitteli sotilaita, tarttui itsekin tykkien pyöriin ja availi peräruuveja.

Jokainen laukaus sai hänet vavahtamaan, ja lopulta hän oli aivan huumaunut alituisesta jyskeestä, mutta siitä huolimatta hän ei unohtanut tehtäviään, vaan juoksi piippunsa suussa tykiltä tykille, milloin tähdäten, milloin laskien panoksia, milloin määräten vaihtamaan hevosia, riisumaan kuolleet ja haavoittuneet valjaista, ja koko ajan hän huusi heikolla, kimakalla, epävarmalla äänellään. Hänen kasvonsa kävivät yhä elostuneemmiksi. Silloin hän vain yrmisti kulmiaan, kun joku miehistä haavoittui tai kaatui, ja kääntyen kuolleesta, hän satti sotilaita, jotka vastenmielisesti tarttuivat haavoittuneisiin ja kuolleisiin. Sotilaat, enimmältä kauniita, reippaita nuorukaisia (kuten tavallisesti tykkimiehet, pari päänmittaa päällikköään kookkaamat ja toisenverran harteikkaamat) katselivat kaikki päällikkönsä, kuten lapset pulassa ollessaan ja sama ilme kuin oli päällikön kasvoilla kuvastui heti heidänkin kasvoillaan.

Seurauksena tästä alituisesta jyskeestä, pauhusta, toimesta ja huomiokyvyn pinnistyksestä oli,

ettei Tushin lainkaan tuntenut vastenmielistä kauhun tunnetta; eikä hän tullut edes ajatelleeksi, että hänetkin saattaa vihollinen tappaa tai tehdä rammaksi. Päinvastoin, hän tunsu mielensä käyvän yhä vain iloisemmaksi. Hänestä tuntui kuin olisi kulunut jo pitkä aika siitä, kun hän ensin huomasi vihollisen ja laukasi ensimmäisen tykin. Se tuntui tapahtuneen ainakin jo edellisenä päivänä, ja maakaistale, jolla hän seiso, tuntui vanhalta tutulta, aivan kotiseudulta. Mutta huolimatta siitä, että hän kaikki muisti, kaikki käsitti, kaikki teki, mitä hänen asemassaan kelvollisin upseeri olisi saattanut tehdä, oli hän kuitenkin jonkinlaisessa hourailutilassa, joka muistutti kuumetautisen tai juopuneen mielialaa.

Kuullessaan ympärillään huumaavaa tykkien jyskettä ja vihollisen tykinluotien ja kranaattien viuhinaa ja räiskettä, nähdessään tykkien ääressä hääriäviä, kiihtyneitä, hikoilevia sotilaita, nähdessään ihmisten ja hevosten verta katsellessaan pöllähtäviä savupatsaita vihollisen pattereilla (aina kun savupatsas oli pöllähtänyt, iski luoti hänen patteriinsa, milloin maahan, milloin ihmiseen, tykkiin tai hevoseen), kaikkea tätä nähdessään — oli hänen sielunsa alkanut elää omituista haavekuvien elämää, josta hän sanomattomasti nautti tällä hetkellä. Vihollisen tykkejä piti hän suunnattoman suurina piippuina, joista näkymätön polttaja silloin tällöin tuprutteli mahtavia savupilviä.

— Katsohan, jo taas pöllähti, — puheli Tushin hiljaa itsekseen, kun kunnaalta nousi savupatsas, jota tuuli kieritti vasemmalle: — odotahan pallo, lähetämme sinut takasin.

— Mitä haluatte, teidän jalosukuisuutenne? — kysyi hänen vieressään seisova ali-upseeri, kuullessaan päällikkönsä höpisevän jotain itsekseen.

— En mitään, kranaatti... — vastasi Tushin.

"No entäs meidän Matvjevna", puheli Tushin itsekseen. Laidimmainen, vanhamallinen tykki oli hänen mielikuvituksissaan Matvjevna. Tykkiensä ääressä hääriäviä ranskalaisia piti hän muurahaisina. Kaunis, juoppolalli sotilas, toisen tykin numero 1, oli hänen maailmassaan *setä*; useimmin kuin muita tarkasteli Tushin *setää*, ja jokainen hänen liikkeensä sai hänet riemastumaan. Kunnaan alta kuuluvaa pyssynpauketta, joka milloin yltyi, milloin hiljeni, hän piti jonkun hengityksenä. Tarkkaavana kuunteli hän tätä, milloin kiihtyvää, milloin heikkenevää hengitystä.

— Jopa taas alkoi hengittää, jopa taas hengittää, — puheli hän itsekseen.

Itseään piti hän mahdollottoman kookkaana, voimakkaana miehenä, joka molemmin käsin sinkauttelee tykinluoteja ranskalaisten joukkoon.

— No, Matvjevna, muori kulta, älä hellitä! — puhui Tushin, poistuessaan laidimmaisen tykin luota, kun hän ylhäältä kuuli oudon, vieraan äänen huutavan.

— Kapteeni Tushin! Kapteeni!

Tushin vilkasi pelästyneenä sivulleen. Hän huomasi esikunta-upseerin, joka Grundissa oli karkoittanut hänet muonakauppiaan majasta. Hengästyneenä huusi esikunta-upseeri.

— Mitä ajattelette, oletteko menettänyt järkenne? Kahdesti on teille annettu perätytmiskäskey, mutta te yhä...

"Minkätähden he nyt minua?" ... ajatteli Tushin, katsellen kauhuissaan päällikköään.

— Minä ... tuota... — alkoi hän sopertaa, pitäen kättään ohimolla. — Minä...

Esikunta-upseeri ei ehtinyt sanoa sanottavaansa. Ohi kiitävä tykinluoti pakoitti hänet kumartumaan satulassa. Hän vaiken, ja juuri kun hän aikoi jatkaa puhettaan, suhisi hänen ohitse taas luoti. Hän käänsi hevosesensa ja lähti ratsastamaan täyttä neljää.

— Peräytykää! Kaikki peräytykää! — huusi hän kaukaa.

Sotilaat alkoivat nauraa. Hetken kuluttua saapui adjutantti tuoden saman käskeyn.

Adjutantti oli ruhtinas Andrei. Ensimmäisenä huomasi hän Tushinin patterilla irrallaan olevan hevosen, jolta tykinluoti oli katkaissut jalan. Se seiso valjaissa olevien hevosten vieressä ja hirmahteli. Veri vuoti virtana sen jalasta. Etutelojen keskellä virui muutamia kuolleita sotilaita. Hänen saapuessaan patterille, lensi tykinluoti toisensa jälkeen hänen ylitseen, ja hän tunsu, miten hermostuneesti viilsi hänen selkäpiitään. Mutta kun hän vain ajattelikin pelkoa, rauhoittui hän jälleen. "En voi pelätä", hän ajatteli ja laskeutui verkalleen ratsultaan tykkien keskeen. Hän oli jo toimittanut tehtävänsä, mutta siitä huolimatta hän jäi patterille. Hän oli päättänyt poistua vasta yhdessä miehistön kanssa ja viedä tykit asemalta. Astellen Tushinin seurassa ruumiiden keskellä, ranskalaisten ampuessa vimmatusti, hän auttoi sotilaita tykkien poistamisessa.

— Käväsi tässä toinenkin päällikkö, mutta kiire näytti olleen, — sanoi ali-upseeri ruhtinas Andreille, — kiireempi oli hänellä kuin teidän jalosukuisuudellanne.

Ruhtinas Andrei ei puhellut Tushinin kanssa. Molemmat olivat he niin touhuissaan, etteivät edes toisiaan huomanneet. Kun kaksi ehjää tykkiä oli kiinnitetty etuteloihin, ja he alkoivat laskeutua alas kunnaalta (yksi särkynyt tykki ja haupitsi jätettiin patterille), ajoi ruhtinas Andrei Tushinin luo.

— No, näkemiin asti, — sanoi ruhtinas Andrei, ojentaen kättään Tushinille.

— Näkemiin asti, kyyhkyläiseni, — sanoi Tushin, — rakkaani! Hyvästi, kyyhkyläiseni, — sanoi Tushin vesissä silmin, eikä hän itsekkään tietänyt, miksi kyyneleet täyttivät hänen silmänsä.

Tuuli oli tyyntynyt, mustat pilvet rippuivat matalalla peittäen taistelukentän ja sulautuen taivaanrannassa ruudinsavuun. Tuli pimeä, ja siksi näkyivätkin selvinä tulipalon leimut kahtaalta. Tykinjyske oli heikentynyt, mutta pyssynpauke kävi yhä kiivaammaksi ja alkoi kuulua yhä lähempää takaa ja oikealta. Niin pian kun Tushin tykkeineen oli päässyt suojaan vihollisen tulelta ja laskeutunut alas rotkoon, saapuivat hänen luokseen esikunta ja adjutantit, joiden joukossa olivat myöskin esikunta-upseeri ja Scherkof, joka kahdesti oli lähetetty viemään perätytmiskäskyä Tushinille, mutta joka kummallakaan kerralla ei ollut saapunut patterille. Kaikki he, toinen toistaan keskeyttäen, antoivat Tushinille käskyjä ja määräyksiä, miten ja minne hänen oli mentävä, nuhtelivat häntä ja tekivät huomautuksiaan. Tushin ei antanut miehilleen minkäänlaisia määräyksiä, ajaa nyykytti vain vaiti ollen hevoskaakillaan toisten jälissä. Hän ei uskaltanut avata suutaan, sillä jokainen sana olisi tuonut kyneleet hänen silmiinsä, vaikkei hän itsekkään tietänyt miksi. Vaikka olikin käsketty jättää haavoittuneet, niin laahusti niitä sentään paljon joukkojen jälissä, ja kaikki pyysivät he päästä tykeille istumaan. Nuorekkaan reipas jalkaväen upseeri, joka taistelun alkaessa sellaisella kiireellä juoksi Tushinin majasta, oli saanut luodin mahaansa ja lojui nyt Matvjevnan telalla. Kunnaan juurella astui Tushinin luo kalpea husarijunkkari, kannatellen toista kättään toisella. Hänkin pyysi päästä istumaan tykille.

— Kapteeni, Jumalan nimessä, olen saanut ruhjevamman käteeni, — puhui hän arasti. — Jumalan nimessä, en voi astua. Jumalan nimessä!

Selvästi huomasi, että junkkari jo usein oli pyytänyt päästä jonnekin istumaan, mutta aina saanut kieltävän vastauksen. Hän pyysi epävarmalla, surkealla äänellä.

— Käskekää tekemään tilaa, Jumalan nimessä.

— Tehkää, tehkää, — sanoi Tushin. — Levitähän sinellisi, setä, — jatkoi hän, lemmikki-sotilaaseensa kääntyen. — Mutta missä on haavoittunut upseeri?

— Hänet nostimme maahan, kuoli — vastasi joku.

— Nostakaa istumaan. Istukaa, rakkaani, istukaa. Levitä sinellisi, Antonof.

Junkkari oli Rostof. Hän kannatteli vasenta kättään oikealla, hän oli kalpea, ja hänen alaleukansa tärisi kuin vilutautisen. Hänet asetettiin istumaan Matvjevnulla, kuolleen jalkaväen upseerin paikalle. Hänen alleen levitetyllä sinellillä oli verta, johon tahriutuivat hänen kätensä ja ratsuhousunsa.

— Miten ovat asiat, oletteko haavoittunut, kyyhkyläiseni? — kysyi Tushin.

— En, olen saanut ruhjevamman.

— Entä veri telan sivulaiteella? — kysyi Tushin.

— Se on vuotanut kuolleesta upseerista, — vastasi eräs tykkimies, pyyhkien verta sinellinsä hihalla ja aivan kuin häveten tykkinsä siivottomuutta.

Vaivoin hinattiin tykit ylämäkeä jalkaväen avulla, ja kun oli saavuttu Grunthersdorfin kylään, pysähdyttiin. Oli jo niin pimeä, ettei kymmenen askeleen päästä saattanut eroittaa sotilaitten pukuja, ja ammunta alkoi heiketä. Yhtäkkiä alkoi oikealta taas kuulua pyssynpauketta ja huutoja. Tulisäteet leimahtelivat pimeydessä. Tämä oli ranskalaisten viimeinen hyökkäys, jota torjumaan venäläiset riensivät kylän taloista. Taas syöksyivät kaikki kylästä, mutta tykkeitä ei saatu liikkeelle, ja tykkimiehet, Tushin ja junkkari vilkuilivat toisiaan silmiin, odotellen kohtalonsa ratkaisua. Ampuminen alkoi taas heiketä, ja syrjätieltä tupsahti joukko sotilaita, keskustellen innokkaasti.

— Pääsitkö ehjänä, Petrof? — kysyi eräs.

— Kylläpä löylyn saivat, veliseni. Eivät enää pistä tänne nokkaansa, — puhui toinen.

— On kuin säkissä. Mutta miten he omiaan lölyyttivät! On kuin säkissä; onpas pimeä, pojat. Eikö kellään ole juotavaa?

Ranskalaisten viimeinen hyökkäys oli torjuttu. Ja taas lähtivät Tushinin tykit eteenpäin. Pimeys oli täydellinen, kuului vain ympäriltä jalkaväen astunnan töminää.

Tuntui kuin olisi pimeydessä solunut eteenpäin musta virta, yhä vain samaan suuntaan. Kuului puheen sorinaa, huutoja, kavioiden kapsetta ja pyörien kolinaa. Yli muiden äänien kuuluivat tässä synkässä pimeydessä haavoittuneiden huudot ja valitukset. Heidän valituksensa ja voihkinansa tuntuivat täyttävän koko joukkoja ympäröivän pimeyden. Ei tuntunut olevankaan mitään erotusta näiden valitushuutojen ja yön synkkyyden välillä. Hetken kuluttua syntyi liikehtivissä joukoissa levottomuutta. Joku oli ratsastanut valkealla hevosella seurueineen ohi ja sanonut jotain. "Mitä hän sanoi? Mihin nyt? Pysähdytäänkö? Kiittikö?" kuului utelevia kysymyksiä joka haaralta, sotilaat alkoivat ahtua yhä tiukemmalle, etumaiset olivat nähtävästi pysähtyneet, ja samassa levisi huhu, että olisi käsketty pysähtymään. Kukin pysähtyi paikalleen, keskelle porosta tietä.

Sytytettiin nuotioita, ja puhelu kävi äänekkäämmäksi. Kapteeni Tushin järjesteli komppaniaansa ja lähetti erään sotilaan etsimään sitomapaikkaa tai lääkäriä junkkarille ja istahti nuotion ääreen, jonka sotilaat olivat sytyttäneet tielle. Rostovkin laahusti nuotion ääreen. Tuskat, kylmä ja kosteus värisyttivät häntä kuin vilutautista. Häntä raukasi kauheasti, mutta nukkua hän ei voinut, sillä kättään jumotti julmasti. Milloin sulki hän silmänsä, milloin katseli nuotiota, joka hänestä näytti hehkuvan punaselta, milloin taas vieressään kyykyllään istuvaa, käyräselkäistä, hinterää Tushinia. Myötätuntoisina ja säälinä tuijottivat Tushinin suuret, lempeät, viisaat silmät junkkariin. Rostof käsitti, että Tushin sydämensä pohjasta tahtoi häntä auttaa, muttei voinut.

Joka puolelta kuului leiriytyvän jalkaväen touhua, ohi kulkevien astunnaa ja kavioiden kapetta. Äänten pauhu, askelten ja kavioiden läiskinä, palavain nuotioiden räiske — kaikki tämä sulii yhtenäiseksi väräjäväksi humuksi.

Nyt ei enää, kuten äsken, solunut pimeydessä näkymätön virta, vaan nyt tuntui aivan kuin synkkä meri olisi myrskyn jälkeen asettumassa ja värähtelisi vielä hiljalleen. Tylsänä katseli ja kuunteli Rostof, mitä tapahtui hänen edessään ja ympärillään. Eräs jalkamies tuli nuotion ääreen, laskeutui kyykylleen, ojensi kätensä tulta kohti ja käänsi sivulle päänsä.

— Sallittehan, teidän jalosukuisuutenne? — hän sanoi, katsahtaen kysyvästi Tushiniin. — Olen eksynyt komppaniastani, teidän jalosukuisuutenne; en itsekään tiedä, missä. Hitto viekoon!

Samassa saapui nuotion ääreen myös jalkaväen upseeri, jonka poski oli siteessä. Hän kääntyi Tushiniin ja pyysi hieman siirtämään tykkeitä, jotta hän voisi kuljettaa ohi kuormansa. Upseerin jälissä juoksi nuotiolle kaksi sotilasta. He sätivät toisiaan julmasti ja käsikähmässä ollen he koettivat riistää toisiltaan jotain saappaan tapaista.

— Vai sinä sen löysit! Oletpas sukkela, — huusi toinen käheällä äänellä.

Sitten tuli laiha, kalpea sotilas, jonka kaulan ympäri oli kääritty verinen jalkariepu. Kiukkuisella äänellä vaati hän tykkimiehiltä vettä.

— Pitääkö tähän kuolla kuin koiran? — hän kysyi.

Tushin käski antaa hänelle vettä. Sitten juoksi nuotiolle iloinen sotilas, sanoi tulleen saapamaan tulta jalkaväelle.

— Tulta tuiveruista jalkaväelle! Terve mieheen, veli hopeat, kiitos ja kunnia tulesta, korkooneen maksamme, — hän puhui, lennättäen jonnekin pimeyteen tulista kekälettä.

Sitten kulki nuotion ohi neljä sotilasta, kantaen jotain sinellissä. Eräs heistä kompastui.

— Senkin vietävät, ovat asettaneet tielle halkoja, — hän murisi.

— Hän on kuollut, miksi häntä kannamme? — puhui toinen.

— Älkää suotta!

Ja he katosivat pimeyteen taakkoineen.

— Koskeeko? — kysyi Tushin kuiskaten Rostovilta.

— Koskee.

— Teidän jalosukuisuutenne, kenraalin luo. Hän on täällä aivan lähellä majassa, — sanoi ali-upseeri, astuen Tushinin luo.

— Heti paikalla, kyyhkyläiseni.

Tushin nousi seisomaan, kiinnitti sinellinsä, korjaili tamineitaan ja lähti nuotiolta.

Lähellä tykkimiesten nuotiota, vartavasten varatussa tuvassa istui puolisilla Bagration, keskustellen muutamain osastopäällikköjen kanssa. Siellä oli kynnysilmäinen vanhus, joka ahnaana nakerteli lampaan luuta, kaksikymmentäkaksi vuotta nuhteettomasti palvellut kenraali, jonka posket punottivat viinasta ja vahvasta ateriasta, Scherkof sinettisormuksineen, tarkastellen levottomana kaikkia, ja ruhtinas Andrei, kalpeana, huulet yhteen puristuneina, ja silmät loistaen kuumetautisen tavoin. Tuvan nurkassa oli nojallaan ranskalaisilta anastettu lippu. Sotatuomari hypisteli kainona lipun kangasta ja kallisteli epäröivänä päätään, kenties sentähden, että häntä lipun näkeminen todellakin viehätti, mutta kenties senkintähden, että hänen nälkäisenä oli vaikea katsella katettua pöytää, johon hänelle ei oltu varattu paikkaa. Viereisessä tuvassa oli rakuunain vangiksi ottama ranskalainen eversti. Hänen ympärillään tungeskeli uteliaita venäläisiä upseereja. Ruhtinas Bagration kiitteli eri osastojen päälliköitä ja kyseli upseereilta taistelun rykmenttisäikeitä ja tappioiden suuruutta. Kaksikymmentäkaksi vuotta nuhteettomasti palvellut rykmentinpäällikkö ilmoitti ruhtinaalle, että hän heti taistelun alkaessa poistui metsästä, kokosi halonhakkaajat, johti heidät suojaan, hyökkäsi sitten kahdella pataljoonalla pistintaisteluun ja karkoitti ranskalaiset.

— Kun huomasi, teidän ylhäisyytenne, että ensimmäinen pataljoona oli epäjärjestyksessä, pysähdyin tielle ja ajattelin: "päästän nämä menemään ja otan vihollisen vastaan pikatulella"; ja niin teinkin.

Rykmentinpäällikkö oli todellakin näin aikonut tehdä, mutta tekemättä se oli jäänyt, ja tämä seikka häntä siihen määrään kaiveli, että hänestä lopulta tuntui kuin kaikki sentään aivan näin olisi käynytkin. Kenties kaikki todellakin oli näin käynyt? Kukapa siinä hälinässä huomasi, mitä tapahtui, mitä jäi tapahtumatta?

— Tämän ohessa täytyy minun huomauttaa, teidän ylhäisyytenne, — jatkoi rykmentinpäällikkö, muistellessaan Kutusovin ja Dolohovrin keskustelua ja kohtaustaan Dolohovin kanssa sillan korvalla, — että sotamieheksi alennettu Dolohof minun nähteni otti vangiksi ranskalaisen everstin ja muutenkin kunnostautui erityisemmin.

— Minä myös näin, teidän ylhäisyytenne, Pavlogradin rykmentin hyökkäyksen, — puuttui puheeseen Scherkof, vilkuen rauhattomana ympärilleen. Husaareja hän ei edes ollut nähnyt sinä päivänä, olihan vain kuullut erään jalkaväen upseerin kertovan heidän hyökkäyksestään. — He ruhjoivat kaksi kareijaa.

Muutamit upseerit hymähtivät, kun Scherkof alkoi puhua, sillä he odottivat häneltä jotain sukkeluutta; mutta huomattuaan hänenkin puhuvan venäläisten aseiden kunniaksi he kävivät

vakaviksi, vaikkakin useat heistä tiesivät, että Scherkovin puheet olivat pelkkää pötyä ja valetta. Ruhtinas Bagration kääntyi eversti vanhukseen.

— Kiitän kaikkia, hyvät herrat, kaikki osastot ovat toimineet sankarillisesti: jalkaväki, ratsuväki, tykistö. Miksi jätettiin keskustaan kaksi tykkiä? — kysyi hän, etsien jotakuta silmillään. (Hän ei hiiskunut sanaakaan vasemman sivustan tykeistä; hän tiesi jo, että siellä heti taistelun alussa jätettiin viholliselle kaikki tykit.) — Muistaakseni pyysin teitä, — sanoi hän päiväystävälle esikunta-upseerille.

— Toinen oli rikkoutunut, — vastasi päiväystävä esikunta-upseeri, — mutta en käsitä, miksi toinen jätettiin; olin itse koko ajan patterilla ja pidin silmillä, ja juuri vasta lähdin sieltä... Tosin oli siellä vari, todentotta, — lisäsi hän vaatimattomasti.

Joku huomautti, että kapteeni Tushin on aivan lähistöllä, ja että häntä jo on lähetetty kutsumaan.

— Tehän myös olitte siellä, — sanoi Bagration, kääntyen ruhtinas Andreihin.

— Todellakin, saavuimme miltei samaan aikaan, — sanoi päiväystävä esikunta-upseeri, hymyillen makeasti Bolkonskille.

— Ikäväkseni en teitä huomannut, — sanoi kylmän katkonaisesti ruhtinas Andrei.

Kaikki vaikenivat. Kynnykselle ilmestyi Tushin. Ujona hiipi hän kenraalien takana ja, kuten tavallisesti päälliköiden läsnä ollessa, oli hän nytkin sangen hämillään. Kun hänen ahtaassa tuvassa piti kiertää kenraalien taitse pöydän toiselle puolelle ei hän huomannut nurkassa nojallaan olevaa lippua, vaan kompastui sen tankoon. Kuului naurunpyrskinää.

— Miksi jätettiin tykki? — kysyi Bagration, yrmistäen kulmiaan enemmän naurajille kuin kapteenille. Naurajain joukosta kuului Scherkovin ääni ylinnä.

Vasta nyt, katsellessaan silmästä silmään uhkaavaa päällikköään, Tushin tunsu syyllisyytensä ja häpeänsä koko alastomuuden. Hän oli menettänyt kaksi tykkiä, ja sentään oli hän hengissä. Hän oli ollut tähän saakka niin kuohuksissa, ettei ollut joutunut asiaa ajattelemaan. Upseerien nauru vei hänet lopullisesti pois suunnilta. Avuttomana seisoi hän Bagrationin edessä, hänen alaleukansa vavahteli, ja hän sopersi tuskin kuuluvasti:

— En tiedä ... teidän ylhäisyytenne ... miehiä ei ollut ... teidän ylhäisyytenne.

— Olisittehan voinut ottaa suojaväestä!

Tushin ei maininnut, että suojaväkeä ei ollut olemassakaan kuin taistelun alkaessa, vaikka asian laita todellisuudessa näin olikin. Hän pelkäsi tämän ilmoittamalla saattavansa jonkun toisen päällikön pulaan ja siksi hän vaikenikin ja katsoa tuijotti suoraan Bagrationiin, kuten tuijottaa opettajaansa hämmentynyt oppilas.

Vaiti-oloa kesti jotenkin kauvan. Ruhtinas Bagration ei nähtävästi tahtonut olla ankara eikä keksinyt, mitä hänen olisi pitänyt sanoa, muut eivät uskaltaneet sotkeutua keskusteluun. Ruhtinas Andrei katseli kulmainensa alta Tushinia, ja hänen sormensa elivät hermostuneesti.

— Teidän ylhäisyytenne, — keskeytti ruhtinas Andrei äänettömyyden terävällä äänellään, — te suvaisitte lähettää minut kapteeni Tushinin patterille. Olin siellä ja näin, että kaksi kolmannesta miehistä ja hevosista oli kaatunut, kaksi tykkiä oli murskattu, ja suojaväkeä ei lainkaan ollut.

Sekä Bagration että Tushin katselivat vakavina hillityn innostuneesti puhuvaan Bolkonskiin.

— Ja jos sallitte, teidän ylhäisyytenne, minun lausua mielipiteeni, — hän jatkoi, — niin sanon suoraan, että meidän tämän päivän menestyksistä on ennen kaikkea kiittäminen tämän patterin toimintaa ja kapteeni Tushinin ja hänen kompaniansa sankarillista miehuutta. — Tämän sanottuaan nousi ruhtinas Andrei seisaalleen ja poistui pöydän äärestä.

Ruhtinas Bagration katsahti Tushiniin ja, tahtomatta nähtävästi ilmaista epäilyksiään ruhtinas Andrein terävän arvostelun johdosta, mutta tahtomatta sentään täydellisesti siihen uskoakkaan, hän nyökäytti päätään ja ilmoitti Tushinille, että tämä voi mennä. Ruhtinas Andrei lähti Tushinin jälkiin.

— Tuhannet kiitokset; pelastit, kyyhkyläiseni, — sanoi Tushin hänelle.

Ruhtinas Andrei katsahti tutkivasti Tushiniin, ei sanonut sanaakaan ja poistui hänen luotaan. Hänen oli ikävä, ja elämä tuntui raskaalta. Kaikki oli käynyt niin kummallisesti, aivan toisin kuin hän oli toivonut.

"Keitä ovat he? Miksi he? Mitä he haluavat? Ja koska kaikki tämä loppuu?" ajatteli Rostof, katsellessaan edessään vaappuviin varjoihin. Kättä alkoi jumottaa yhä ankarammin. Uni raukasi yhä voimakkaampana, punaset kehät hyppivät silmissä, vaikutelmat kuulemistaan äänistä, näkemistään kasvoista sulautuivat epämääräiseksi tunnelmaksi yksinäisyyden tunteen ja kivun tuottamain tuskain kanssa. Hänestä tuntui kuin nuo sotilaat — terveet ja haavoittuneet — olisivat häntä likistäneet ja painaneet, kouristelleet hänen verisuoniaan ja kärventäneet hänen taittunutta kättään ja olkaansa. Vapautuakseen heistä, hän sulki silmänsä.

Hän uinahti hetkeksi, mutta tämän lyhyen unen aikana näki hän suunnattoman paljon asioita: hän näki äitinsä ja hänen suuren, valkean kätensä, näki Sonjan laihat hartiat, Natashan silmät ja naurun, viiksiniekan Denisovin, Teljaninin pussijuttuineen ja siitä johtuneen kohtauksensa Bogdanitshin kanssa. Ja tämä juttu ja tuo terävä-ääninen sotilas, nehän olivatkin aivan sama

olento, joka niin hirveästi kouristeli ja likisteli häntä ja veti häntä kädestä yhä samaan suuntaan. Hän koetti siitä irtautua, mutta se ei hellittänyt hitustakaan, ei hetkeksikään se päästänyt hänen olkaansa. Sitä ei olisi jumottanut, se olisi ollut aivan terve, jollei tuo olento olisi sitä kiskonut; mutta hän ei saattanut mitenkään siitä irtautua.

Hän avasi silmänsä ja katsahti ylös. Yön musta vaippa oli jo kyynärän verran kohonnut hehkuvan hiiloksen yläpuolelle. Tässä valossa lenteli lumihuutaleita. Tushin ei ollut palannut, lääkäri ei ollut tullut. Hän oli yksin, ainoastaan eräs alaston sotilas istui nuotion toisella puolella ja lämmitteli tulen hohteessa näivettynyttä, keltaista ruumistaan.

"Kukaan minua ei tarvitse!" ajatteli Rostof. "Kukaan ei minua auta, ei sääli. Mutta olinpa minäkin kerran voimakas, iloinen ja rakastettu." Hän huoahhti, ja samalla tunkeutui hänen rinnastaan valitus.

— Koskeeko kovin? kysyi sotilas, ravistellen paitaansa tuleh yllä, ja vastausta odottamatta hän jatkoi: — Vähätkös on tänään kansaa kaatunut — kauheata! Rostof ei kuunnellut sotilaan puheita. Hän katseli tulen yllä tanssivia lumihuutaleita ja muisteli Venäjän talvea, lämmintä, kirkkaasti valaistua kotiaan, pehmeitä turkkeja, vanhasti kiittäviä kolmivaljakkoja, onnen ja terveyden päiviä perheen rakastamana ja hellimänä. "Ja miksi lähdin tänne!" hän ajatteli.

Seuraavana päivänä ranskalaiset eivät uudistaneet hyökkäystään, ja Bagrationin osaston tähteet yhtyivät Kutusovin armeijaan.

KOLMAS OSA.

I.

Ruhtinas Vasililla ei ollut tapana edeltäpäin mietiskellä suunnitelmiaan, eikä hän suinkaan aikonut tehdä ihmisille pahaa, saavuttaakseen itselleen hyötyä. Hän oli ainoastaan suuren maailman mies, jolle onni oli ollut myötäinen, ja tästä onnestaan oli hän tehnyt tottumuksen. Hänen suunnitelmansa ja aikeensa muodostuivat aina olosuhteiden ja tuttavuuksien mukaan, eikä hän itsekkään aina ollut niistä täysin selvillä, mutta siitä huolimatta ne muodostivat koko hänen elämänsä sisällyksen. Ja tällaisia suunnitelmia ja aikeita oli hänellä aina — ei joitakuuta, vaan kymmenittäin samalla erää, joista toiset vasta hämmöittivät epämääräisinä, toiset paraillaan toteutuivat, ja muutamat taas raukesivat tuloksitta. Hän ei ajatellut itseksensä esimerkiksi näin: "Tuo mies on nyt vallassa, minun on päästävä hänen ystävyhteensä ja suosionsa ja hänen avullaan hankittava itselleni tämä tai tuo etu". Eikä hän näinkään ajatellut: "Nyt on Pierre rikas, minun on houkuteltava hänet naimaan tyttäreni ja täten hankittava itselleni nuo tarvitsemani 40,000 ruplaa". Mutta kun hän tapasi mahtimiehen, heti kuiskasi vaisto hänelle: "tuosta miehestä saattaa olla hyötyä", ja ruhtinas Vasili tutustui häneen; heti ensi tilassa hän valmistuksitta, noin vain vaiston ohjaamana, alkoi mahtimiestä imarrella, tekeytyi tuttavalliseksi ja puhui asioista, joista oli puhuttava.

Moskovassa oli Pierre ruhtinas Vasilin vallassa, joka hommasi hänet hoviin kamarijunkkariksi, mikä toimi siihen aikaan oli valtioneuvoksen arvon veroinen, ja hoputti häntä mukanaan matkustamaan Pietariin ja ehdotti, että nuorimies asettuisi asumaan hänen taloonsa. Aivan kuin hajamielisenä, mutta silti asiastaan varmana ruhtinas Vasili teki kaikkensa saadakseen tyttärensä Pierren vaimoksi. Jos ruhtinas Vasili olisi toiminut edeltäpäin laadittujen suunnitelmien mukaan, niin ei hän mitenkään olisi saattanut olla niin luonnollinen ja tuttavallisen yksinkertainen seurustellessaan alempainsa ja ylempäinsä kanssa. Jokin veti häntä aina itseään mahtavampain ja rikkaampain ihmisten puoleen, ja luonto oli lahjoittanut hänelle erinomaisen taidon huomaamaan, milloin voi ja pitää hyötyä ihmisistä.

Pierre, josta odottamatta oli tullut pohatta ja kreivi Besuhof, ja joka vielä äsken oli niin yksinäinen ja huoleton, tunsu nyt olevansa niin ihmisten ympäröimä ja työn rasittama, että hän ainoastaan vuoteessa saattoi olla yksinään. Hänen täytyi allekirjoittaa papereita, joiden sisällöstä hänellä ei ollut täyttä selvää, käydä virastoissa, kysellä ylihoitajalta yhtä ja toista, käydä Moskovon lähistöllä olevalla maatilallaan ja vastaanottaa paljon henkilöitä, jotka ennen eivät halunneet edes tietää hänen olemassaolostaan, vaan jotka nyt olisivat närkästyneet ja loukkaantuneet, jollei hän olisi tahtonut heitä tavata. Kaikki nämä erilaiset henkilöt: liikemiehet, sukulaiset, tuttavat, kaikki olivat he yhtä hyvänsuopia ja kohteliaita nuorelle perijälle; kaikki he nähtävästi olivat aivan vakuutettuja Pierren ylevistä ominaisuuksista. Alituisen kuuli hän sanottavan: "teidän tavattomasta hyvänsuopeudestanne", tai "teidän jalolla sydämmellänne", tai "olette itse niin puhdas, kreivi..." tai "jos hän olisi niin viisas kuin te", y.m.s., niin että hän todellakin alkoi uskoa tavattomaan hyvyhteensä ja tavattomaan viisauteensa. Eikä se kummakaan ollut, sillä aina oli hän sydämensä syvyydessä tuntenut olevansa sangen hyvä ja viisas. Vieläpä nekin henkilöt, jotka ennen olivat olleet hänelle ilkeitä ja suoraan osoittaneet vihamielisyytään, muuttuivat häntä kohtaan helliksi ja rakastaviksi. Niinpä vanhin ruhtinattaristakin, jolla oli pitkä selkä ja sileät hiukset kuin nukella, ja joka aina oli ollut niin vihamielinen häntä kohtaan, tuli hautajaisten jälkeen hänen huoneeseensa. Silmät maahan luotuina ja punastuen valitteli ruhtinatar, että he aina olivat ymmärtäneet toisiaan väärin ja ettei hän nyt tunne voivansa muuta vaatia kuin kenties sen, että hänen tämän kauhean iskun jälkeen sallitaan muutamaksi viikoksi jäädä taloon, jota niin

rakastaa ja jossa niin suunnattomasti on uhrannut. Hän ei voinut hillitä itseään, vaan tyrskähti itkuun. Helytyneenä tämän kuvamaisen ruhtinattaren äkillisestä muuttumisesta Pierre tarttui hänen käteensä ja pyyteli anteeksi, itsekkään tietämättä mitä. Tämän jälkeen ruhtinatar alkoi kutoa Pierrelle juovikasta vyötä ja muuttui häntä kohtaan sangen ystävälliseksi.

— Tee tämä hänen hyväkseen, rakkaani; kärsihän hän sentään niin paljon vainajan tähden, — puhui ruhtinas Vasili, ojentaessaan jotain paperia Pierren allekirjoitettavaksi. Paperi koski vanhinta ruhtinatarta.

Ruhtinas Vasili oli päättänyt, että tämä luu, kolmenkymmentuhannen ruplan vekseli, oli heitettävä ruhtinatar rukalle, jottei tämän päähän pistäisi lörpötellä hänen osallisuudestaan mosaikki-salkun juttuun. Pierre hyväksyi vekselin, ja siitä lähtien kävi ruhtinatar entistään rakastettavammaksi. Nuoremmat sisaretkin muuttuivat ystävällisiksi, erittäinkin nuorin, sievähkö luomihuuli kiusasi Pierreä hymyllään ja epäroivilla katseillaan.

Pierrestä tuntui aivan luonnolliselta, että kaikki häntä rakastivat. Luonnottomalta tuntui ajatellakin, että joku saattaisi olla häntä rakastamatta, ja ettei hän saattaisi luottaa häntä ympäröiväin ihmisten vilpittömyyteen. Eikä hänellä muuten ollut aikaakaan kysellä itseltään, ketä piti vilpittömänä, ketä vilpillisenä. Aina oli hänellä kiire, hän oli alati suloisen, iloisen juopumuksen huumaamana. Hän tunsii olevansa jonkinlaisen tärkeän yleisen toiminnan keskuksena; hän tunsii, että häneltä alati jotain odotetaan; jollei hän sitä tee, niin suututtaa hän monet ja riistää heiltä sen, mitä he ovat odottaneet, mutta jos hän tekee sen ja sen, niin on kaikki hyvin, — ja hän teki, mitä häneltä vaadittiin, mutta "se jokin hyvä" jäi yhä tekemättä.

Ensi aikoina joutuivat hänen asiansa ja hän itsekin täydellisesti ruhtinas Vasilin käsiin. Heti kreivi Besuhovin kuoleman jälkeen tarttui ruhtinas Vasili ohjaksiin. Tosin oli hän aina sen näköinen kuin huolet häntä painaisivat, väsynyt, kiusautunut, mutta säälistä hän ei sentään muka voi jättää kohtalon oikulle ja konnien kynsiin tätä avutonta nuorukaista, ystävänsä poikaa, *après tout*, ja suunnattoman omaisuuden perijää. Niinä muutamina päivinä, mitkä hän kreivin kuoleman jälkeen vietti Moskovassa, kutsutti hän tuon tuostakin Pierren luokseen, kävi itse hänen luonaan ja määräili, mitä tämän oli tehtävä. Näitä määräyksiä ja neuvoja antaessaan puhui hän niin väsyneellä ja vakuuttavalla äänellä aivan kuin alati olisi muistuttanut: "Tiedäthän, miten rasittunut olen omista töistäni; mutta olisihan sydämetöntä jättää sinut tällä erällä; ja tietenkin käsität, että ainoastaan minun neuvojani noudattamalla toimit järkevästi."

— No, ystäväni, huomenna vihdoinkin lähdemme, — sanoi hän kerran Pierrelle, ummistaen silmänsä ja hypistellen Pierren kyynärvartta. Hän puhui sellaisella äänellä kuin olisi asia jo aikoja sitten ollut heidän kesken sovittu ja aivan kuin asiaa muuten ei olisi voinutkaan sopia. — Huomenna lähdemme, minun vaunuissani on tila sinullekin. Olen sangen iloinen. Täällä olemme jo järjestäneet kaikki tärkeät asiat. Minun olisi jo aikoja sitten pitänyt matkustaa. Kas tämän olen saanut kanslerilta. Kirjoitin sinusta hänelle, ja nyt kuulut diplomaattikuntaan ja olet nimitetty kamarijunkkariksi. Nyt on valtiomiehen ura sinulle avoinna.

Vaikka ruhtinas Vasili oli koettanutkin puhua mahdollisimman raukeasti ja vakuuttavasti, niin sittenkin alkoi Pierre, joka jo kauvan oli ajatellut tätä asiaa, inttää vastaan. Mutta ruhtinas Vasili keskeytti hänet sellaisella syvällä, kähisevällä rintaäänellä, että oli aivan mahdotonta keskeyttää hänen puhettaan. Tällä äänellä puhui hän ainoastaan silloin kun hänen oli käytettävä kaikki keinonsa saadakseen jonkun vakuutetuksi sanojensa kantavuudesta.

— Mutta, rakkaani, olenhan tehnyt tämän itseni tähden, omantuntoni rauhoittamiseksi, eikä minua siis kannata kiittää. Ei kukaan koskaan ole valittanut, että häntä liian paljon on rakastettu; ja sitä paitsi, olethan vapaa, jätä toimi vaikka huomenna. Itse näet Pietarissa. Kauvan sitten olisi sinun jo pitänyt jättää nämä kauheat muistot. (Ruhtinas Vasili huoahhti.) Niin, niin, rakkaani. Minun kamaripalvelijani matkustakoon sinun vaunuissasi. Mutta olinhan aivan unohtaa, — lisäsi vielä ruhtinas Vasili, — tiedäthän, rakkaani, että meillä vainajan kanssa oli asioita, niinpä olen saanut rjasaanilaisesta, enkä niitä nyt maksa: ethän niitä tarvitse. Kyllähän sitten sovimme.

"Rjasaanilaisella" tarkoitti ruhtinas Vasili muutamia tuhansia ruplia kokoomiaan veroja, jotka hän oli jättänyt tilittämättä.

Pietarissa kuten Moskovassakin joutui Pierre taas helläsydämisten, rakastavain ihmisten ilmapiiriin. Hän ei voinut kieltäytyä ruhtinas Vasilin toimittamasta virasta, tai oikeastaan arvonomesta (sillä hän ei mitään toimittanut). Tuttavuuksia, kutsuja ja yleisiä hommia oli hänellä niin viljalta, että hän tunsii täällä olevansa entistään töperömpi ja saamattomampi. Hän tunsii yhä odottavansa jonkinlaista onnentilaa, mutta yhä jäi se tulematta.

Hänen entisistä ystävistään oli enää vain muutamia Pietarissa. Kaartti oli lähtenyt sotaan, Dolohof oli alennettu sotilaaksi, Anatol palveli maaseudulla armeijassa, ruhtinas Andrei oli ulkomailla; ja siksipä Pierre ei enää voinutkaan viettää öitään kuten ennen, eikä silloin tällöin avata sydäntään kunnioittamalleen iäkkäämmälle ystävänsä. Hän kulutti aikansa päivällisissä, tanssiaisissa, ja etenkin ruhtinas Vasilin luona — lihavan kreivittären ja ihanan Helenan seurassa.

Anna Pavlovna Scherer, samoin kuin muutkin tuttavat, ilmaisi että yleinen mielipide Pierren suhteen oli täydellisesti muuttunut.

Ennen oli Pierre Anna Pavlovnan lähetyksillä aina tuntenut puhuvansa sopimattomasti, tahdittomasti; hän oli tuntenut, että hänen puheensa, kun hän niitä sommitteli mielessään, tuntuivat viisailta, mutta heti kun hän alkoi niitä ilmaista, tuntuivat ne tyhmiltä, kun sitävastoin Hippolytin tyhmimmätkin jutut aina tuntuivat viisailta ja rakastettavilta. Nyt taas pidettiin kaikkia hänen puheitaan verrattomina. Vaikkei Anna Pavlovna sitä aina sanonutkaan, niin huomasi Pierre selvästi, että hänen teki mieli sanoa, ja että hän ainoastaan Pierren kainoutta kunnioittaakseen

pidättyi sitä tekemästä.

Syystalvella 1805 sai Pierre Anna Pavlovnalta tavallisen ruusunpunasen kutsukirjeen, johon paitsi kutsua oli lisätty seuraavat sanat: "*Vous trouverez, chez moi la belle Hélène, qu'on ne se lasse jamais de voir*".^[82]

Lukiessaan tätä kohtaa Pierre ensi kerran tunsu, että hänen ja Helenan välille oli muodostumassa jonkinlainen suhde, jonka sivullisetkin ovat huomanneet; ja samalla kertaa tämä ajatus häntä sekä peloitti että miellytti. Peloitti sentähden, että hän tunsu aivan kuin hänen harteilleen sälytettäisiin taakka, jota hän ei kykene kantamaan, miellytti taas sentähden, että olihan tämä olettaminen tavallaan hauskakin.

Anna Pavlovnan illanvietto oli samallinen kuin ensimmäinenkin — uutuuksena ei hän sentään nyt tarjonnut vierailleen Mortemartea kuten kesäisessä illanvietossa. Herkkupalana oli nyt Berlinistä saapunut valtiomies, joka kertoili tuoreita uutisia keisari Aleksanterin oleskelusta Potsdamissa, missä kaksi keisari ystävästä oli vannonut ikuisen valan puollustaakseen oikeuden asiaa ihmiskunnan vihollista vastaan. Kun Pierre astui Anna Pavlovnan vierashuoneeseen, ilmestyi jälkimäisen kasvoille surunsekainen ilme, joka nähtävästi aiheutui Pierreä hiljan kohdanneista tappioista, kreivi Besuhovin kuolemasta. (Kaikki pitivät välttämättömänä velvollisuutenaan vakuutella Pierrelle, että isän kuolema muka on hänelle kova isku, isän, jonka hän tuskin tunsu.) Tämä Anna Pavlovnan suru oli aivan samallaista kuin se keisarillinen suru, joka ilmeni hänen kasvoilleen, kun mainittiin hänen korkean suojelijattarensa, Maria Fjeodorovnan nimi. Tämä kutkutti kuitenkin Pierren itserakkautta. Tavallisella taidollaan osasi Anna Pavlovna muodostella piirejä vierashuoneessaan. Suuri piiri, jossa istuivat ruhtinas Vasili ja kenraalit, herkutteli valtiomiehellä. Toinen piiri istui teepöydän ääreen. Pierre aikoi yhtyä suureen piiriin, mutta Anna Pavlovna, joka oli kiihtyneessä mielentilassa kuten sotapäällikkö taistelutanterella, missä mieleen johtuu tuhansia uusia mietteitä, joita tuskin kerkiää toteuttamaan, nykäsi häntä hihasta.

— Odottakaahan, teitä varten on minulla tänä iltana jotain erikoista. (Hän katsahti Helenaan ja hymyili hänelle.) Armas Helenani, olkaa armelias tati raukalleni, joka teitä jumaloi. Istahtakaa hänen seurassaan hetkinen. Ja jottei teille kävisi aivan ikäväksi, niin tarjoan teille seuraksi rakastettavan kreivin, joka varmaankaan ei kieltäydy teitä seuraamasta.

Kaunotar lähti tädin luo, mutta Anna Pavlovna pidätti vielä hetkeksi Pierren vierellään, ja selvästi huomasi hänen ilmeestään, että hän vielä tahtoi ryhtyä viimeiseen, välttämättömään valmistukseen.

— Hän on hurmaava, eikö totta? — hän sanoi Pierrelle, osoittaen poistuvaa majesteetillista kaunotarta. — Ja entäs ryhti. Näin nuori neitonen, ja sellainen käytöstävän hienous, sellainen mestarillinen käyttäytymistaito! Tämä on alkusin sydäimestä! Onnellinen, ken hänet saa omakseen! Suuren maailman tapoihin tottumattominkin mies on hänen puolisonaan valloittava itselleen loistavan aseman. Eikö totta? Tahdoin vain tietää teidän mielipiteenne, — ja Anna Pavlovna päästi Pierren menemään.

Pierre vakuutti vilpittömästi olevansa samaa mieltä Helenan käyttäytymistaidosta. Kun hän joskus ajatteli Helenaa, niin aina hän ajatteli hänen kauneuttaan ja tavattoman rauhallista, vaiteliaan arvokasta käyttäytymistaitoaan.

Täti otti soppeensa molemmat nuoret, mutta Helenan jumaloimisesta ei näkynyt erityisempiä merkkejä hänen kasvoillaan, selvemmin huomasi, että tati pelkäsi Anna Pavlovnaa. Hän vilkuili sisarentyttäreensä aivan kuin kysyen, mitä hänen on tehtävä näille ihmisille. Poistuessaan tädin sopesta Anna Pavlovna taas nykäsi Pierreä hihasta ja lausui:

— Toivon, ettette toisten sano minun luonani ikävissä istuttavan, — ja samalla hän katsahti Helenaan.

Helena hymyili, ja hänen hymynsä näytti sanovan, ettei hän edes saata olettaa mahdolliseksi, että joku voisi nähdä hänet hurmaantumatta. Tati yskähti, nieli syljen ja sanoi ranskaksi, että hän on iloinen nähdessään Helenan; sitte hän kääntyi Pierreen ja lausui hänelle saman kohteliaisuuden samoin elein. Kesken ikävää, jäykkää keskustelua Helena katsahti Pierreen ja hymyili tuota kirkasta, kaunista hymyään, jota häneltä riitti kaikille. Pierre oli jo niin tottunut tuohon tyhjään sieluttomaan hymyilyyn, ettei hän sitä enää huomannutkaan. Tati puhui parillaan Pierren isä vainajan, kreivi Besuhovin, nuuskarasiakokoelmasta ja näytti nuorille omaa rasiaansa. Ruhtinatar Helena pyysi katsoa lähemmältä rasian kanteen maalattua tädin mies vainajan muotokuva.

— Se on varmaankin Vinecin työtä, — sanoi Pierre, kumartuen pöydän yli ottaakseen käteensä rasian ja kuunnellakseen toisen pöydän luona käyvää keskustelua.

Hän nousi seisaalleen, aikoen kiertää pöydän, mutta tati kuroittikin rasian hänelle pöydän yli Helenan taitse. Helena kumartui eteenpäin, tehdäkseen tilaa ja katsahti sivulleen, hymyillen. Hän oli puettu sen ajan kuosin mukaiseen, avorintaiseen ja -selkiseen tanssiaispukuun. Hänen vartalonsa oli aina ennen Pierrestä näyttänyt marmoriselta, mutta nyt, kun hän likinäköisillä silmillään eroitti sen aivan läheltä tunsu hän harteiden ja kaulan hurmaavan sulouden. Hänen huulensa olivat niin lähellä niitä, että hänen olisi tarvinnut vain hieman kumartua painaakseen niille suudelman. Hän tunsu kaunottaren ruumiin lämmön ja hajuvesien tuoksun ja kuuli kureliivin ratinan. Hän ei enää nähnyt marmorista kauneutta, joka vaatteiden kanssa muodosti kokonaisuuden, hän näki ja tunsu Helenan ruumiin koko sulouden, jonka vaatteet ainoastaan verhosivat. Ja kerran tämän nähtyään hän ei enää toisin voinut nähdä, samoin kuin mekään emme uudelleen voi uskoa kerran paljastuneeseen harhaluuloon.

"Ette siis ole ennen huomannut, miten ihana olen?" näytti Helena sanovan. "Ette ole huomannut, että olen nainen? Niin, olen nainen, ja voin olla jokaisen oma, teidänkin", näytti hänen katseensa

sanovan. Ja samassa hetkessä Pierre tunsikin, että Helena ei ainoastaan voi olla hänen omansa, vaan että hänen täytyy tulla hänen omakseen, muuta mahdollisuutta ei ole olemassa.

Tällä hetkellä tiesi hän sen yhtä hyvin kuin tietäisi vihillä ollessaan Helenan vierellä. Miten se on käyvä ja koska, sitä hän ei tietänyt; ei hän myöskään tietänyt, onko se onneksi (vieläpä hänestä tuntui kuin olisi siinä jotain pahaa), mutta hän tiesi, että niin oli käyvä.

Pierre painoi silmänsä maahan, nosti ne jälleen ja tahtoi nähdä Helenan uudestaan samallaisena kaukaisena, vieraana kaunottarena, jollaisena oli ennenkin nähnyt hänet joka päivä; mutta tämä oli hänelle jo mahdotonta. Hän ei voinut häntä enää sellaisena nähdä, samoin kuin ei ihmisenkään, joka sumussa on luullut aroheinän kortta puuksi, voi sitä puuksi enää tunnustaa huomattuaan erehdyksensä. Helena tuntui Pierrestä niin tavattoman läheiseltä. Hän hallitsi jo hänen olemustaan. Eikä heidän välillään ollut enää mitään muita esteitä kuin hänen omasta tahdostaan riippuvia.

Bon, je vous laisse dans votre petit coin. Je vois que vous y êtes très bien,^[83] — kuului Anna Pavlovnan ääni.

Ja Pierre katsahti kauhuissaan ympärilleen, muistutellen, oliko hän kenties tehnyt jotain sopimatonta. Hänestä tuntui aivan kuin kaikki muutkin tietäisivät, mitä hänelle oli tapahtunut.

Jonkun ajan kuluttua, kun hän oli saapunut suuren piirin lähettyville, sanoi Anna Pavlovna hänelle.

— Kerrotaan teidän korjauttavan pietarilaista taloanne.

Totta se olikin: arkkitehti oli hänelle sanonut, että se oli välttämätöntä, ja Pierre, itsekkään tietämättä miksi, määräsi, että hänen mahdottoman suuri talonsa on korjattava ja järjestettävä uuteen kuntoon.

— Se on hyvä, mutta älkää muuttako ruhtinas Vasilin luota. Sellainen ystävä on kallisarvoinen, — jatkoi Anna Pavlovna, hymyillen ruhtinas Vasilille: — minä sen käsittän. Eikö totta? Olette vielä niin nuori. Tarvitsette neuvoja. Ettehän närkästy iäkkään naisen neuvoista.

Hän vaikenä, kuten aina vaikenevat naiset, mainitessaan iästään ja odottaessaan, että puhekumppali jotain lausuisi tämän johdosta. "Jos menette naimisiin, silloin ovat asiat toisin." Ja hän yhdisti Pierren ja Helenan katseellaan. Nuoret eivät katsoneet toisiinsa. Mutta Helena tuntui Pierrestä tavattoman läheiseltä. Hän mutisi jotain ja punastui.

Kotiin palattuaan Pierre ei voinut nukkua pitkiin aikoihin. Hän ajatteli vain yhä, mitä hänelle oli tapahtunut. Mitä oli hänelle sitten tapahtunut? Ei mitään. Hänelle oli ainoastaan käynyt selväksi, että nainen, jonka hän jo lapsena oli tuntenut ja josta hän hajamielisenä oli sanonut: "niin, onhan hän kaunis", kun hänelle puhuttiin Helenan ihanuudesta, hänelle oli käynyt selväksi, että tuo nainen saattaa olla hänen omansa.

"Mutta hän on tyhmä, itse olen sanonut, että hän on tyhmä", Pierre ajatteli. "Tunteissa, joita hän minussa herättää, on jotain illettävää, jotain kiellettyä. Minulle on kerrottu, että hänen veljensä Anatol on ollut häneen rakastunut, ja että hänkin on ollut veljeensä rakastunut. Siitä aiheutui ikävä juttu, ja sen johdosta lähetettiin Anatol kotoa. Hippolyt on hänen veljensä... Ruhtinas Vasili — hänen isänsä... Se ei ennusta hyvää", hän ajatteli, ja samaan aikaan, kun hän näin ajatteli (mihinkään varmuuteen hän ei tullut), huomasi hän hymyilevänsä, ja toinen ajatussarja tunkeutui esiin edellisen sarjan takaa. Hän huomasi ajattelevansa Helenan mitättömyyttä ja samalla kuvittelevansa mielessään, miten hän olisi hänen vaimonaan. Hän haaveili, miten Helena voisi häneen rakastua, miten hän voisi muuttua aivan toisenlaiseksi, ja miten kaikki se, mitä hän on hänestä ajatellut ja kuullut, saattaakin olla valetta ja erhetystä. Ja taas oli ruhtinas Vasilin tytär kadonnut hänen silmistään, hän näki ainoastaan Helenan ruumiin, jota ainoastaan harmaa puku verhosi. "Mutta ei, miksei ole tämä ajatus ennen tullut mieleen?" Ja taas sanoi hän itselleen, että se on mahdotonta; hänestä tuntui kuin tässä avioliitossa olisi jotain alhaista, luonnotonta, häpeällistä. Hän muisteli Helenan entisiä puheita ja silmäyksiä, niiden henkilöiden puheita ja silmäyksiä, jotka olivat nähneet heidät yhdessä. Hän muisteli Anna Pavlovnan puheita ja silmäyksiä, kun tämä puhui hänelle hänen pietarilaisesta talostaan, hän muisteli ruhtinas Vasilin ja muidenkin ihmisten tuhansia samallaisia viittauksia, ja näitä kaikkia muistellessaan hän kauhistui. Eihän hän vain ole sitonut itseään jollakin tavalla tähän nähtävästi rikolliseen tekoon, jota hän ei mitenkään saata toteuttaa? Mutta samalla kun hän näin päätteli, pujahti hänen sydämeensä Helenan kuva täydessä naisellisessä hurmassaan.

II.

Marraskuussa v. 1805 piti ruhtinas Vasilin lähteä tarkastusmatkalle neljään kuvernementtiin. Hän oli järjestänyt tämän matkansa siten, että samalla voisi käväistä rappeutuneilla maataloiltaan ja pistäytyä Anatolin kanssa (jonka hän ottaisi mukaansa tämän rykmentin majoituspaikasta) kosioretkellä rikkaan ruhtinas Nikolai Andrejevitch Bolkonskin maatilalla. Mutta ennen lähtöään, ja ennenkun ryhtyisi uusiin puuhiin päätti ruhtinas Vasili tehdä selvän Pierren naimahommista. Viime aikoina oli Pierre viettänyt päiväkaudet kotosalla, ruhtinas Vasilin talossa, missä yhä vielä asui; hän oli ollut Helenan lähettyvillä hajamielinen, kiihtynyt ja tyhmä (niinkuin rakastuneen tuleekin olla), mutta kosinut hän ei vielä ollut.

"Kaikki tämä on oivallista, mutta asiasta on tehtävä tosi", päätteli ruhtinas Vasili itseksensä eräänä aamuna. Hän huoasti surumielisesti, muistellessaan, miten suuressa kiitollisuuden velassa Pierre

oli hänelle (Herra hänelle antakoon anteeksi!) eikä hän siitä huolimatta ollut menetellyt oikein kauniisti tässä asiassa. "Nuoruus ... kevytmielisyys ... niin, vähät siitä", hän ajatteli, mielihyvin tuntien oman hyvyytensä: "mutta asiasta on tehtävä tosi." Ylihuomenna on Helenan nimipäivä, kutsun jonkun vieraan, ja jollei hän silloin ymmärrä, mitä hänen on tehtävä, niin silloin jää se minun tehtäväkseni. Niin, silloin jää se minun tehtäväkseni. Olen isä!

Anna Pavlovnan illanvieton ja sitä seuranneen unettoman, rauhattoman yön jälkeen päätti Pierre, että hänen on vältettävä Helenaa ja lähdeävä ruhtinas Vasilin talosta, sillä avioliitto Helenan kanssa tekisi hänet onnettomaksi. Mutta tästä päätöksestä huolimatta hän puolentoista kuukauden kuluttua yhä vielä asui ruhtinas Vasilin talossa ja huomasi kauhukseen, että hän päivä päivältä ihmisten silmissä yhä enemmän takertui Helenaan, ettei hän enää mitenkään saata katsella häntä entisillä silmillä, ettei hän enää voikkaan irtautua hänestä, että se on kauheata, mutta että hänen kaikesta huolimatta täytyy sitoa kohtalonsa häneen. Kenties hän olisi vielä voinutkin irtautua, jollei ruhtinas Vasiliilla (jolla muuten tavallisesti harvoin oli kutsuja) tuon tuostakin olisi ollut illanviettoja, joissa hänen välttämättä täytyi olla mukana, jollei tahtonut häiritä yleistä riemua ja pettää kaikkien toiveita. Niinä harvoina hetkinä, jolloin ruhtinas Vasili oli kotosalla, hän ohii kulkeissaan tarttui Pierren hihaan, kallisti hajamielisenä ajellun, kurttuaisen poskensa hänen suudeltavakseen ja sanoi "huomiseen saakka" tai "päivällisiin saakka, muuten en sinua tapaa", tai "sinun tähtesi jään" y.m.s. Mutta vaikkeikaan ruhtinas Vasili silloinkaan, kun sanoi jääneensä kotiin Pierren tähden, puhunut hänelle halaistua sanaakaan, niin ei Pierre sittenkään voinut tehdä tyhjiksi hänen toiveitaan. Joka päivä toisteli hän itselleen yhä samaa ja samaa: "Pitäähän toki lopultakin päästä hänen perilleen ja tehdä itselleen selväksi: millainen hän oikeastaan on? Erehdyinkö ennen vai nytkö vasta olen lumottu? Ei, hän ei ole tyhmä; ei, hän on verraton tyttö!" puheli hän toisinaan itsekseen. "Koskaan hän ei erehdy, koskaan hän ei ole puhunut mitään tyhmää. Hän puhuu harvoin, mutta aina koruttomasti ja selvästi. Ei hän siis ole tyhmä. Koskaan hän ei ole hämmentynyt eikä hämmenny. Ei hän siis ole huono ihminen!" Usein joutui Pierre puhelemaan Helenan kanssa ja toisinaan hän ajattelikin ääneen hänen läsnä ollessaan, ja aina vastasi Helena hänelle lyhyesti, mutta silti sattuvasti ilmaisten, ettei asia häntä kannusta. Toisinaan Helena taas ainoastaan hymyllään ja katseellaan ilmaisi ajatuksensa ja tämä ilmoitustapa Pierren mielestä selvimmin ilmaisi hänen etevämmyytensä. Ja Helena olikin oikeassa, pitäessään kaikenlaiset arvostelut ja mietelmät pötynä tämän hymyilyn rinnalla.

Helena hymyili Pierrelle aina iloisen luottavasti, aivan kuin hänen hymyssänsä tällöin olisi ollut jotain erikoista, ainoastaan Pierrelle kuuluvaa, jota ei ollut yleisessä, kaikille kuuluvassa hymyilyssä, joka niin erinomaisesti somisti hänen kasvojaan. Pierre tiesi kaikkien odottavan, että hän vihdoinkin sanoisi tarvittavan sanan, kävisi tuon tunnetun rajan yli, ja hän tiesi, että ennemmin tai myöhemmin hän käy sen yli; mutia jonkinlainen käsittämätön kauhun tunne valtasi hänet, kun hän vain ajattelikin tuota hirveätä askelta. Tämän puolentoista kuukauden aikana, jolloin Pierre tunsu yhä syvemmälle ja syvemmälle vaipuvansa tuohon kauheaan kuiluun, oli hän tuhansia kertoja toistanut itselleen: "Mitä tämä oikeastaan on? Tarvitaan päättäväsyyttä! Eikö minulla sitä sitten ole?"

Hän tahtoi tehdä päätöksensä, mutta kauhukseen hän huomasi, ettei hänellä tässä asiassa ole sitä päättäväsyyttä, jota tiesi itsellään olevan, ja jota hänellä todella olikin. Pierre kuului niihin ihmisiin, jotka ovat voimakkaita ainoastaan silloin, kun tuntevat itsensä täysin puhtaiksi. Mutta siitä alkaen, kun hänet oli ottanut valtaansa tuo himon tunne, jonka hän ensin tunsu istuissaan Anna Pavlovnan illanvietossa Helenan vieressä, oli epäselvä tunne tuon himon rikollisuudesta hervaissut hänen päättämiskykyään.

Helenan nimipäivä-iltana oli ruhtinas Vasilin luo kutsuttu illalliselle muutamia perheen lähimpiä tuttavuuksia, sukulaisia ja ystäviä, kuten ruhtinatar sanoi. Kaikki nämä sukulaiset ja ystävät aavistivat, että tänä iltana ratkaistaan nimipäivänvietäjän kohtalo. Vieraat istuivat pöydän ääressä. Emännän paikalla istui ruhtinatar Kuragin, kookas, komea nainen, joka aikoinaan oli ollut kaunis. Hänen kummallakin puolellaan istuivat arvokkaimmat vieraat — vanha kenraali puolisoineen ja Anna Pavlovna Scherer; pöydän päässä istuivat iältään nuoremmat ja arvoltaan alhaisemmat vieraat, ja siellä istuivat omaisetkin: Pierre ja Helena rinnan. Ruhtinas Vasili ei joutanut aterioimaan: hän kierteli pöytää iloisena ja reippaana, istahtaen milloin yhden, milloin toisen vieraan viereen. Jokaiselle lausui hän ohimennen jonkun mielistelevän sanan, ei sentään Pierrelle eikä Helenalle, joita hän ei näyttänyt huomaavankaan. Hän sai kaikki hyvälle tuulelle. Vahakynttilät paloivat kirkkaasti, hopea- ja kristalliastiat välkkyivät, naisten koristeet, olkalappujen kulta ja hopea loistivat; punakauhtanaiset palvelijat häärivät pöydän ympärillä; kuului veitsien ja lautasten kalinaa, lasien kilinää ja rattoisaa puheen sorinaa. Eräässä pöydän kulmauksessa vakuutteli vanha kamariherra palavaa rakkauttaan iäkkäälle vapaaherrattarelle, ja tämä nauraa hohotti kamariherran löperrykselle; toisaalla kerrottiin erään Maria Viktorovnan onnettomuuksista. Pöydän keskikohdalla oli ruhtinas Vasili koonnut ympärilleen kuuntelijoita. Hän kertoi ivanhymy huulilla naisille viimeisestä valtakunnanpuvoston istunnosta, jossa Pietarin uuden sotilaskuninkaan, Sergei Kusmitsh Vjasmitinovin piti lukea keisari Aleksanteri Pavlovitshin armeijasta lähettämä, siihen aikaan sangen paljon huomiota herättänyt, Sergei Kusmitshin nimeen osoitettu reskripti, jossa keisari ilmoittaa kaikilta Venäjän kulmilta saaneensa alamaisuuden ja alttiuden ilmauksia, mutta että Pietarista lähetetty alamainen alttiuden osoitus häntä on erityisesti miellyttänyt, että hän on ylpeä saadessaan olla sellaisen kansan johtajana ja että hän kaikin voimin koettaa palkita tämän kunnian. Tämä reskripti alkoi sanoilla: *Sergei Kusmitsh! Kaikkialta saapuu minulle tietoja j.n.e.*

— Hän varmaankaan ei päässyt pitemmälle kuin "Sergei Kusmitsh?" — kysyi eräs nainen.

— Oikein arvasitte, ei rahtustakaan, — vastasi ruhtinas Vasili, nauraen. — "Sergei Kusmitsh ... kaikkialta. Kaikkialta Sergei Kusmitsh..." Vjasmitinof raukka ei hinnalla millään päässyt

pitemmälle. Usean kerran alkoi hän yhä alusta, mutta heti kun lausui *Sergei ... nyyhkytystä ... Kusmi-tsh ...* kyyneliä ... ja *kaikkialta* häipyi aina itkuun, ja pitemmälle hän ei päässyt. Ja taas nenäliina, ja taas "Sergei Kusmitsh kaikkialta", ja kyyneliä ... niin että vihdoinkin täytyi pyytää toinen lukemaan.

— Kusmitsh ... kaikkialta ... ja kyyneliä... — toisti joku nauraen.

— Älkää olko ilkeä, — lausui Anna Pavlovna pöydän päästä, uhaten sormellaan, — *c'est un si brave et excellent homme notre bon Vjasmitinof...*[84]

Kaikki nauroivat pakahtuakseen. Pöydän ylipäässä, kunniapaikoilla näyttivät kaikki olevan hyvällä tuulella ja iloisia ken mistäkin syystä; mutta Pierre ja Helena istuivat rinnan ääneti melkein pöydän alapäässä; molempain kasvoilla loisti hymy, jolla ei ollut mitään tekemistä Sergei Kusmitshin kanssa — hymyyn oli syynä se, että he häpesivät tunteitaan. Mitä vieraat puhuivatkaan, miten nauroivat ja laskivat leikkiä, miten hyvällä ruokahalulla söivätäkään muhennosta, hyytelöä ja joivat Reinin viinejä, miten koettivatkaan vältellä katsahtamasta tähän pariin, miten koettivatkaan olla välinpitämättömiä ja rauhallisia, niin sittenkin huomasi heidän silloin tällöin nuoriin heittämistään katseista, että sekä juttu Sergei Kusmitshista että nauru, syöminen, kaikki oli teeskenneltyä, ja että tämän seuran koko huomiokyky oli suunnattu ainoastaan nuoreen pariin — Pierreen ja Helenaan. Ruhtinas Vasili matki Sergei Kusmitshin nyyhkimistä ja tarkasteli samalla hätäisesti tytärtään, ja kesken nauruakin näytti hänen kasvonsa ilme sanovan: "Niin, niin, kaikki käy mainiosti; tänään kaikki ratkaistaan." Anna Pavlova uhkasi häntä sormella "meidän hyvän Vjasmitinovin" puolesta, mutta hänen katseessaan, joka hetkeksi pysähtyi Pierreen, ruhtinas Vasili oli huomaavinaan onnentoivotuksen tulevalle apelle tyttären onnen johdosta.

Vanha ruhtinatar tarjoili surullisesti huohtaen viiniä vieraskumppalilleen ja katsahti toisinaan vihaisesti tyttärensä, ja tuntui kuin hänellä tällä huokauksellaan olisi tahtonut sanoa: "niin, niin, nyt meillä, rakkaani, ei ole muuta tehtävää kuin juoda makeata viiniä; nyt on näiden nuorten aika olla kiusoittavan ärsyttävän onnellisia." — "Ja jopa minäkin kertoelen tyhmyyksiä, aivan kuin ne minua suurinkaan huvittaisivat", — ajatteli valtiomies, katsellessaan rakastavien onnellisia kasvoja: "tuo se on onnea!"

Näiden vähäpätöisten, teennäisten harrastusten joukkoon, jotka yhdistivät tämän seuran henkilöt, oli joutunut kahden kauniin, terveen, nuoren ihmisen yksinkertainen tunne, pyrkimys saamaan toinen toisensa. Ja tämä inhimillinen tunne hävitti kaiken muun ja liiteli heidän teeskenneltyyn löperryksensä yllä. Sukkeluudet olivat kömpelöitä, uutiset mitättömiä, ja elostunut mieliala näytti kaikkia kyllästyttävän. Eivät ainoastaan vieraat tätä tunteneet, palvelijoihinkin se näkyi tarttuneen; he olivat hajamielisiä ja unohtivat tehtävänsä, katsellessaan ihanaa, loistavasilmäistä Helenaa ja punastunutta, paksua, onnellista, rauhatonta Pierreä. Tuntui kuin kynttiläin liekitkin olisivat ainoastaan näitä kahta onnellista varten lepattaneet. Pierre tunsikin olevansa kaiken keskuksena, ja tämä häntä sekä miellytti että hävetti. Hän oli samallaisessa tilassa kuin johonkin toimeen kokonaan syventynyt ihminen. Hän ei nähnyt mitään selvästi, ei käsittänyt, eikä kuullut. Ainoastaan harvoin, odottamatta, välähteli hänen sielussaan katkonaisia aatoksia ja vaikutelmia todellisuudesta. "Kaikki on siis päätetty!" hän ajatteli. "Ja miten tämä kaikki on tapahtunut? Näin nopeasti! Nyt tiedän, että *tämän* välttämättä täytyy tapahtua — ei yksin Helenan tähden, ei minun tähteni, vaan myöskin kaikkien heidän tähtensä. Kaikki he *tätä* niin odottavat, ovat niin varmoja sen toteutumisesta, etten saata, en mitenkään saata pettää heitä. Mutta miten se on tapahtuva? En tiedä; mutta tapahtuva se on, välttämättä tapahtuva!" ajatteli Pierre, katsellessaan Helenan harteita, jotka hohtavina huikasivat hänen silmiään.

Yhtäkkiä alkoi jokin häntä hävettää. Hänestä tuntui ilkeältä, että hän yksin on kaikkien silmätikkuna, että muut pitävät häntä onnen suosikkina, että hän, vaikka onkin jolka kasvoiltaan, on jonkinlainen Paris, joka on vallannut Helenan. "Mutta, varmaankin tämä on tavallista, ja varmaankin näin pitääkin olla", lohdutteli hän itseään. "Ja, muuten, mitä olen tehnyt tämän saavuttaakseni? Milloin tämä on alkanut? Moskovasta lähdin ruhtinas Vasilin seurassa. Siellä ei vielä mitään tuntunut. Sitten, miksen olisi jäänyt asumaan hänen luokseen? sitten, pelailin korttia Helenan kanssa, nostin lattialta hänen käsityölaukkunsa ja kävin hänen kanssaan ajelemassa. Milloin on tämä alkanut, milloin on tämä kaikki tapahtunut?" Ja nyt istuu hän Helenan vieressä sulhasena; hän kuulee, näkee, tuntee hänen läheisyytensä, hänen hengityksensä, hänen liikkeensä, hänen kauneutensa. Sitten tuntui hänestä yhtäkkiä kuin ei olisikaan Helena niin tavattoman kaunis, vaan hän itse, ja siksi kaikki häntä niin katselevatkin, ja yleisen huomion hurmaamana hän pullistaa rintaansa, nostaa päätään ja riemuitsee onnestaan. Yhtäkkiä kuulee hän jonkun äänen, jonkun tuttavän äänen, joka jo toistamiseen kysyy häneltä jotakin. Mutta Pierre on niin aatoksiinsa vaipuneena, ettei käsitä, mitä hänelle puhutaan.

— Kysyn sinulta, koska sait kirjeen Bolkonskilta, — kysyy kolmannen kerran ruhtinas Vasili. — Miten oletkaan hajamielinen, rakkaani.

Ruhtinas Vasili hymyilee, ja Pierre huomaa, että kaikki, kaikki hymyilevät hänelle ja Helenalle. "No, entäs sitten, jos kaikki tiedätte", ajattelee Pierre. "Niin, tottahan se on", ja hän alkoi itsekin hymyillä kainoon, lapselliseen tapaansa, ja Helenakin hymyilee.

— Koska sitten sait? Olmützistäkö? — tiedustele ruhtinas Vasili, jonka muka riidan ratkaisemiseksi piti saada selvä asiasta.

"Mutta voiko puhua ja ajatella tuollaisia turhuuksia?" ajattelee Pierre.

— Niin, Olmützistä, — vastaa hän, huohtaen.

Illallisen päätyttyä vei Pierre Helenan vierashuoneeseen, minne muutkin vieraat olivat tulleet.

Vieraat alkoivat poistua; ja muutamat lähtivät sanomatta hyvästi Helenalle. Muutamat tulivat taas vain hetkeksi hänen luokseen, osoittaakseen, etteivät muka tahdo häiritä häntä tärkeässä tehtävässä, poistuivat sukkelaan, eivätkä sallineet hänen tulla heitä saattamaan eteiseen. Valtiomies oli surullisen-vaitelias poistuessaan vierashuoneesta. Hänen ennätyksensä valtiomiesalalla tuntuivat turhuudelta Pierren onnen rinnalla. Vanha kenraali mörähti äkäisesti puolisolleen kun tämä kysyi, miten on hänen jalkansa laita. "Senkin vanha varis", ajatteli kenraali. "Toista on Helena Vasiljevna, hän on vielä viidenkymmenen vuotiaanakin kaunotar."

— Arvattavasti saan teitä jo onnitella, — kuiskasi Anna Pavlovna ruhtinattarelle ja suuteli häntä tulisesti. — Jollei päätäni kivistäisi, jäisin pitemmälle.

Ruhtinatar ei vastannut mitään; hän kadehti tyttärensä onnea.

Sillä aikaa kun isäntäväki saatteli vieraita, olivat Pierre ja Helena kahden pienessä vierashuoneessa. Ennenkin olivat he usein tämän puolentoista kuukauden kuluessa istuskelleet kahden, mutta Pierre ei ollut koskaan puhunut Helenalle rakkaudesta. Nyt se tuntui hänestä välttämättömältä, mutta hän ei mitenkään saattanut ottaa tätä viimeistä askelta. Häntä hävetti; hänestä tuntui kuin olisi hän tässä Helenan vieressä istuessaan anastanut jonkun toisen henkilön paikan. "Tämä onni ei ole sinua varten", kuiskasi hänelle jokin sisäinen ääni. "Tämä onni on niitä varten, joilla ei ole sitä, mitä sinulla on."

Mutta jotain piti sanoa, ja hän sanoikin. Hän kysyi Helenalta, onko tämä tyytyväinen iltaansa? Helena vastasi, kuten ainakin, yksinkertaisen suoraan, että hausempia nimipäiviä hänellä tuskin on ollut.

Vieraista oli enää talossa ainoastaan muutamia läheisimpiä sukulaisia. He istuivat suurella vierashuoneessa. Ruhtinas Vasili tuli laiskasti astuen Pierren luo. Pierre nousi seisaalleen ja sanoi, että oli jo myöhäinen. Ruhtinas Vasili katsahti häneen ankaran kysyvästi, aivan kuin se, mitä Pierre oli lausunut, olisi hänen mielestään ollut niin ihmeellistä, ettei sitä edes oikein saattanut kuullakaan. Mutta pian muuttui taas hänen ankara ilmeensä, ja hän nykäsi Pierreä hihasta, veti hänet jälleen istumaan ja hymyili ystävällisesti.

— No, Helena, miten sinä? — kääntyi hän sitten heti tyttärensä puoleen, puhuen tuolla huolimattoman hellällä äänensävyllä, jolla muutamat vanhemmat puhuttelevat pienestä pitäen hemmotteluun tottuneita lapsiaan. Ruhtinas Vasilille tämä puhuttelutapa ei sentään ollut luontaista, hän oli sen oppinut matkimalla toisia vanhempia.

Ja sitten hän taas kääntyi Pierreen.

— *Sergei Kusmitsh, kaikkialta*, — hän lausui, avaten liivinsä ylintä nappia.

Pierre hymähti, mutta hänen hymystään voi huomata hänen käsittäneen, ettei Sergei Kusmitshin juttu tällä hetkellä ollut ruhtinas Vasilin sydämellä; ja ruhtinas Vasili huomasi, että Pierre oli nähnyt hänen sydämeensä. Hän murahti yhtäkkiä jotain ja läksi huoneesta.

Pierrestä tuntui kuin olisi ruhtinas Vasilikin ollut hämillään. Tämän vanhan hovimiehen hämillään joutuminen liikutti Pierreä; hän katsahti Helenaan — hänkin näytti olevan hämillään, ja tuntui kuin hänen katseensa sanoisi: "onko kumma, itse olette siihen syypää".

"Täytyy välttämättömästi ryhtyä asiaan, mutta enhän voi, en voi", ajatteli Pierre ja alkoi taas puhua muista asioista. Hän kysyi, mitä tämä Sergei Kusmitshin juttu oikeastaan käsitteli, hän ei sitä oikein ollut kuullut. Helena vastasi hymyillen, ettei hänkään tiedä.

Kun ruhtinas Vasili tuli suureen vierashuoneeseen, puhui ruhtinatar paraillaan kuiskaten erään vanhan naishenkilön kanssa Pierrestä.

— Tietysti tämä on loistava naimiskauppa, mutta onni, rakkaani...

— Avioliitot solmitaan taivaassa, — vastasi vanha naishenkilö.

Ruhtinas Vasili ei ollut kuuntelevinaan naisten keskustelua, vetäytyi huoneen etäisimpään kolkkaan ja istuutui sohvalle. Yhtäkkiä retkahti hänen päänsä rinnalle ja hän havahtui.

— *Aline*, — sanoi hän puolisolleen, — *allez voir ce qu'ils font*.^[85]

Ruhtinatar meni ovelle, kulki sen ohi rauhallisen arvokkaana ja vilkasi vierashuoneeseen. Pierre ja Helena istuivat yhä entisillä paikoillaan ja keskustelivat.

— Yhä ennallaan, — sanoi ruhtinatar miehelleen.

Ruhtinas Vasili yrmisti kulmiaan ja vetäsi suunsa viuruun. Hänen poskensa vapisivat, ja hänen kasvoilleen ilmestyi hänelle ominainen, ilettävä, raaka ilme; hän puistaltihe, nousi sohvalta, heitti päänsä takakenoon ja lähti varmoin askelin pieneen vierashuoneeseen. Reippain, iloisin askelin tuli hän Pierren luo. Hänen kasvonsa olivat niin tavattoman juhlalliset, että Pierre pelästyi nähtyään hänet, ja nousi seisaalleen.

— Jumalan kiitos! — hän sanoi. — Vaimoni on minulle kaikki kertonut! (Hän kiersi toisen kätensä Pierren, toisen tyttärensä vyötäisille.) Rakas ystäväni Helena! Olen iloinen, sangen iloinen. (Hänen äänensä värisi.) Pidin sinun isästäsi ... tyttärestäni saat kelpo vaimon... Jumala teitä siunatkoon!

Hän syleili tytärtään, sitten taas Pierreä ja suuteli häntä pahalta löyhkäävällä suullaan. Kyyneleet kostuttivat todellakin hänen poskia.

— Ruhtinatar, tulehan tänne! — hän huusi.

Ruhtinatar tuli ja hänkin alkoi itkeä. Vanha naishenkilökin kuivaili silmiään. Pierreä suudeltiin, ja hänkin suuteli jonkun kerran ihanan Helenan kättä. Jonkun ajan kuluttua jätettiin heidät taas

kahden.

"Näin oli kaikki käyvä, toisin ei saattanut käydä", ajatteli Pierre; "siksipä ei kannatakkaan kysyä, onko tämä kaikki hyväksi vai pahakai. Hyvä on se siksi, että on kerrankin varmuus, eikä enää ole tuota ainaista kalvavaa epäilystä." Pierre oli vaiti, piteli morsiamensa kättä ja katseli hänen aaltoilevaa, ihanaa rintaansa.

— Helena! — huusi hän ääneen, mutta pitemmälle hän ei päässyt.

"Mitähän erityistä sanotaan tällaisissa tapauksissa", hän ajatteli; mutta hän ei mitenkään saattanut muistaa, mitä tällaisissa tapauksissa sanotaan. Hän katsahti Helenaa silmiin. Helena siirsihe likemmäs. Puna nousi hänen poskilleen.

— Ah, ottakaahan pois nuo ... miten niitä... — ja Helena viittasi silmälaseihin.

Pierre irroitti lasit nenältään. Kummilta näyttävät yleensä lasia käyttävain ihmisten silmät, kun niiltä lasit ovat poistetut, mutta tämän lisäksi tähysivät Pierren silmät vielä pelästyneen kysyvinä. Pierre aikoi kumartua suutelemaan Helenan kättä, mutta tämä riuhtasihe nopein, raivokkain liikkein hänen kaulaansa ja pusersi huulensa hänen huulilleen. Pierreä ihmetytti hänen kasvojensa muuttunut, epämiellyttävän harhaileva ilme.

"Nyt on jo myöhäistä, kaikki on päätetty; ja minä rakastankin häntä", ajatteli Pierre.

— *Je vous aime*,^[86] — sanoi Pierre, muistaen nyt vasta, mitä tällaisissa tilaisuuksissa on sanottava; mutta nämä sanat kajahtivat niin ontoilta, että häntä itseäänkin hävetti.

Puolentoista kuukauden kuluttua oli Pierre aviomies ja hän asettui asumaan, kuten ihmiset sanoivat, ihanan puolison ja miljoonain omistajana suureen uudestaan sisustettuun kreivi Besuhovien taloon.

III.

Vanha ruhtinas Nikolai Andrejevitch Bolkonski sai marraskuussa 1805 ruhtinas Vasililta kirjeen, jossa tämä ilmoitti saapuvansa poikineen Lisijagoriin. ("Lähden tarkastusmatkalle, ja sadan virstan väärä ei tietenkään mitään merkitse, kun saan tavata teidät, arvoisa hyväntekijäni", hän kirjoitti: "ja poikani Anatol matkustaa seurassani; hän on matkalla armeijaan; ja toivon, että sallitte hänen mieskohtaisesti lausua teille syvän kunnioituksensa, jota hän isänsä poikana tuntee teitä kohtaan.")

— Eipä tarvitse Mariaa viedä miehen hakuun; itse näkyvät sulhaset tänne löytävän, — lausui pikku ruhtinatar varomattomasti kun sai kuulla ruhtinas Vasilin tuolosta.

Ruhtinas Nikolai Andrejevitch yrmistil kulmiaan eikä virkkanut sanaakaan.

Kun kaksi viikkoa oli kulunut kirjeen saapumisesta, tulivat illalla ruhtinas Vasilin palvelijat, ja seuraavana päivänä itse ruhtinas poikineen.

Ukko Bolkonskilla ei ollut koskaan ollut korkeita käsityksiä ruhtinas Vasilin luonteenomaisuuksista, ja entistäänkin pienemmiksi hän ne oli arvioinut viime aikoina, jolloin ruhtinas Vasili uuden suunnan vallitessa, Paavalin ja Aleksanterin hallitusten aikana, oli päässyt korkeeseen virka-asemaan ja suosioon. Ja nyt, kun hän kirjeestä ja pikku ruhtinattaren viittauksista huomasi, mitä oli tekeillä, muuttui tämä alhainen käsitys hänen sielussaan ilkeämieliseksi halveksumiseksi. Puhuessaan ruhtinas Vasilista hän aina pärskyi merkitsevästi. Erittäinkin hän oli tyytymätön ja pahalla tuulella sinä päivänä, jolloin ruhtinas Vasili saapui. Vaikeata oli tietää, oliko hänen huonoon tuuleensa syynä ruhtinas Vasilin saapuminen, vai siksikö hän oli erityisemmin tyytymätön ruhtinaan saapumisen johdosta että oli huonolla tuulella: mutta huonolla tuulella hän vain oli, ja Tihon neuvoi jo aamusella arkkitehtiä jättämään käyntinsä ruhtinaan luo toiseen aikaan.

— Kuulkaa, miten hän astelee, — sanoi Tihon arkkitehdille. — Koko kantapäällään takoo — kyllä jo tiedämme...

Kuitenkin lähti ruhtinas tavalliseen aikaansa, yhdeksättä käydessä, kävelemään sopolikauluksisessa samettiturkissaan ja sopolilakissaan. Edellisenä päivänä oli satanut lunta. Tie, jota myöten ruhtinas tavallisesti kulki kasvihuoneeseen, oli luotu, ja selvästi eroitti vielä luudan jäljet luodulla tiellä, pöyheään lumikinokseen tien sivuun oli pistetty lapio. Ruhtinas käyskenteli kasvihuoneissa, tarkasteli työntekoa ja kehällä olevia rakennuksia. Hän oli synkän näköinen eikä sanonut kenellekään sanaakaan.

— Saattaako reellä ajaa? — kysyi ruhtinas taloudenhoitajalta, joka oli saattanut häntä aina pääarakennukselle saakka. Taloudenhoitaja oli arvokkaan näköinen mies ja muistutti kasvoiltaan ja tavoiltaan suuresti isäntäänsä.

— Lunta on paksulta, teidän ylhäisyytenne. Olen käsenyt jo luomaan prospektin.

Pää painuksissa lähti ruhtinas astumaan portaita kohti. "Jumalan kiitos", ajatteli taloudenhoitaja: "ukonpilvi meni ohi!"

— Vaikea oli kulkea hevosella, teidän ylhäisyytenne, — lisäsi taloudenhoitaja. — Ja kuuleman mukaan pitäisi ministerin saapua teidän ylhäisyytenne vieraaksi?

Ruhtinas kääntyi taloudenhoitajaan ja katsoa tuijotti häneen kiukkuisin silmin.

— Mitä? Ministerikö? Mikä ministeri? Kuka on käskenyt? — puhui hän terävällä, kiivaalla äänellä.

— Ruhtinatarta, tytärtäni varten ei luotu, mutta ministeriä varten! En tiedä mitään ministeristä!

— Teidän ylhäisyytenne, arvelin...

— Arvelit, — kirkasi ruhtinas, lausuen sanat yhä nopeammin ja epäselvemmin. — Arvelit...

Lurjukset! rosvot!... Minä sinut opetan arvelemaan, — ja hän huitasi sauvallaan Alpatitshia; ja aimo iskun olisi taloudenhoitaja saanutkin, jollei hän vaistomaisesti olisi välttänyt iskuja. — Arvelit... Lurjukset... — huusi ruhtinas kiivaasti.

Alpatitsh pelästyi röyhkeyttään, kun oli uskaltanut välttää herransa iskuja. Hän astui herransa luo ja kumarsi nöyränä kaljun päänsä herransa jalkoihin. Mutta tästä huolimatta, tai kenties juuri tämän tähden, ei ruhtinas enää kohottanut sauvaansa, vaan huusi yhä: "lurjukset! ... tie on luotava umpeen!..." Sitten juoksi hän nopeasti portaita myöten huoneisiin.

M:lle Bourienne ja ruhtinatar Maria tiesivät ruhtinaan olevan huonolla tuulella ja siksi odottivatkin he häntä seisten puoliselle; neiti Bouriennen kasvot loistivat ja ne näyttivät sanovan: "en tiedä mistään, olen samallinen kuin tavallisestikin"; mutta ruhtinatar Maria oli kalpea ja pelästyneen näköinen ja seisoi silmät maahan luotuina. Raskainta oli ruhtinattaresta se, että hän tiesi, miten tällaisissa tapauksissa oli välttämättömästi käyttäydyttävä neiti Bouriennen tapaan, mutta se oli hänelle mahdotonta. Hänestä tuntui: "jos käyttäydyn aivan kuin en mitään olisi huomannut, niin ajattelee isä, että olen kovasydäminen; jos taas itse olen ikävän ja huonotuulisen näköinen, niin sanoo isä (tämä tapahtui usein), että olen nokillani" y.m.s.

Ruhtinas vilkasi tyttärensä pelästyneisiin kasvoihin ja pärskähti.

Plö... Pöllö ... hän sanoi.

"Ja häntäkään ei ole; jopa on hänellekin ehditty juoruilla", ajatteli ruhtinas huomattuaan, ettei pikku ruhtinatar ollut ruokahuoneessa.

— Missä ruhtinatar on? — kysyi hän. — Onko piiloutunut?...

— Hän ei ole aivan terve, — sanoi neiti Bourienne, iloisesti hymyillen, — hän ei ole jalkeilla. Sehän on luonnollista hänen tilassaan.

Hm! hm! kh! kh! — äänteli ruhtinas ja istuutui pöydän ääreen.

Lautanen ei ollut puhdas hänen mielestään; hän osoitti sillä pientä tahraa ja singautti sen ilmaan. Tihon sieppasi sen näppärästi ja antoi hovimestarille. Pikku ruhtinatar ei ollut sairas, mutta hän pelkäsi niin julmasti ruhtinasta, että päätti pysyä huoneessaan kuultuaan ruhtinaan olevan huonolla tuulella.

— Pelkään lapsen puolesta, — puhui pikku ruhtinatar neiti Bouriennele. — Jumala tietää, mitä saattaa seurata pelästyksestä.

Elämä Lisijagorissa oli muuten pikku ruhtinattarelle alituista pelkoa ja vastenmielisyyttä. Syynä tähän oli vanha ruhtinas. Pelko oli hänet jo niin kokonaan vallannut, ettei hän sitä enää tuntenutkaan, ja olikin se hänessä sentähden aivan itsetiedotonta. Ei katsellut vanha ruhtinaskaan suopein silmin pikku ruhtinatarta, mutta vihamielisyytensä hän tukahutti halveksumiseen. Totuttuaan Lisijagorin elämään pikku ruhtinatar kiintyi erityisemmin neiti Bourienneen, oleskeli päiväkaudet hänen seurassaan, nukkuikin usein öisin hänen kanssaan ja puheli hänelle usein apestaan ja tuomitsi tätä ankarasti.

— Mehän saamme vieraita, ruhtinas, — sanoi neiti Bourienne, avaten ruusunpunaisilla käsillään valkeata lautasliinaa. — Hänen ylhäisyytensä, ruhtinas Kuragin kuuluu saapuvan poikineen, — sanoi hän kysyvästi.

— Hm ... mokomakin ylhäisyys, piimäsuu ... minä hänet ensin määräsin ministeriöön, — sanoi ruhtinas halveksuen. — Mutta miksi on hänellä poika mukana, sitä en voi käsittää. Ruhtinatar Lisa Karlovna ja ruhtinatar Maria kenties tietävät; minä vain en tiedä, miksi hän tuo poikansa tänne. Ei ainakaan minua varten. (Ja hän katsahti punastuneeseen tyttärensä.) Oletko sairas? Varmaankin ministerikauhusta, kuten tuonaan Alpatitsh pöllö.

— En, isä rakas.

Neiti Bourienne jatkoi yhä löperrystään, vaikka aluksi olikin tullut kosketelleeksi arkaan kohtaan. Hän puheli kasvihuoneista, hiljan puhjenneen kukan ihanuudesta, niin että ruhtinas jo sopan jälkeen oli aivan talttunut.

Päivällisen jälkeen lähti ruhtinas miniäänsä tervehtimään. Pikku ruhtinatar istui pienen pöydän ääressä ja haasteli sisäkkönsä, Mashan kanssa. Nähtyään appensa hän kalpeni.

Viime aikoina oli hän suuresti muuttunut. Hän oli nyt pikemmin ruma kuin kaunis. Posket olivat painuneet, ylähuuli oli kohoutunut, silmät soukistuneet.

— Painaa niin kummasti, — vastasi pikku ruhtinatar appensa kysymykseen, mitenkä jaksaa.

— Eikö ole jotain tarvis?

— Ei, kiitos, isä kulta.

— No, hyvä, hyvä.

Ruhtinas poistui ja tuli odotushuoneeseen. Täällä seisoi Alpatitsh pää kumarassa.

— Onko tie luotu umpeen?

— On, teidän ylhäisyytenne; antakaa anteeksi, Jumalan nimessä ... se johtui tyhmydestä...

Ruhtinas keskeytti hänet ja alkoi nauraa luonnottomasti.

— No, hyvä, hyvä.

Hän ojensi kätensä Alpatitshin suudeltavaksi ja meni työhuoneeseensa.

Ruhtinas Vasili saapui illalla. Prospektilla olivat häntä vastassa kuskit ja palvelijat ja huutaen, kirkuen toivat he hänen rekensä ja kuormansa vartavasten umpeenluotua tietä myöten piharakennuksen portaiden eteen.

Ruhtinas Vasilille ja Anatolille oli kummallekin varattu oma huoneustonsa.

Anatol istui paitahiasillaan kädet kylkien tukeina pöydän ääressä, katsoa tuijottaen hajamielisenä kauniilla, suurilla silmillään pöydän kulmaa. Hän piti elämäänsä keskeytymättömänä huvitusten sarjana, jonka säännöllisestä menosta joku, ties minkä tähden, oli ottanut vastatakseen. Niinpä hän nyt tätä matkaansakin ärtyisän vanhuksen ja hänen rikkaan, ruman tyttärensä luo piti tuollaisena välttämättömänä renkaana huvitusten sarjassa. Kaikki voikin onnistua sangen hyvin ja hauskasti: "Miksen nain häntä, onhan hän sangen rikas? Rikkaus ei koskaan ole haitaksi", ajatteli Anatol.

Hän ajeli partansa ja valeli itsensä hajuvesillä sellaisella täsmällisyydellä ja taituruudella, aivan kuin tämä olisi ollut hänen elämänsä tärkeimpiä tehtäviä, ja lähti sitten pää takakenossa isänsä suojiin, synnynnäinen hyvänsuovan voitonvarma ilme kasvoilla. Ruhtinas Vasilin ympärillä hääri kaksi kamaripalvelijaa, auttaen herraansa pukeutumaan; itse katseli hän eloisana ympärilleen ja nyökäytti iloisesti päätään huoneeseen saapuneelle pojalleen. Hänen ilmeensä näytti sanovan: "Kas noin, sellainen sinun pitää ollakin."

— Ei, mutta todellakin, isä, onko ruhtinatar kovinkin ruma? — kysyi Anatol, aivan kuin olisi jatkanut heidän välillään matkan kestäessä usein uudistettua keskustelua.

— Olehan nyt. Tyhmyyksiä! Pääasia on, että koetat olla järkevä ja kohtelias vanhan ruhtinaan lähetyvillä.

— Jos hän alkaa sättiä, niin lähden tieheni, — sanoi Anatol. — En voi kärsiä tuollaisia vanhuksia.

— Muista, että tästä kaikki riippuu.

Samaan aikaan puheltiin palvelustyttöjen huoneessa ruhtinas Vasilin ja Anatolin saapumisesta, vieläpä oli siellä jo tarkka selko heidän molempain näöstäkin. Ruhtinatar Maria istui yksinään huoneessaan, koettaen turhaan tukahuttaa sisäistä rauhattomuuttaan.

"Miksi ovat he kirjoittaneet; miksi on Lisa puhunut minulle tästä? Sehän on mahdotonta!" puheli hän itsekseen, katsahtaen vähäväliä kuvastimeen. "Miten saatan mennä vierashuoneeseen? Jospa hän minua miellyttääkin, niin en sittenkään saata olla hänen seurassaan luonnollinen." Kun hän vain ajattelikin isänsä katsetta, niin joutui hän kauhun valtaan. Neiti Bourienne ja pikku ruhtinattarelle oli Masha sisäkkö jo kertoellut yhtä ja toista vieraista. Hän kertoi, miten punaposkinen, mustakulmainen ministerin poika oli ylen kaunis, miten hänen isänsä vaivoin oli kompuroinut ylös portaita, mutta poika oli muutamalla loikkauksella juossut isän jälissä komeana kuin kotka. Näine tietoineen lähtivät neiti Bourienne ja pikku ruhtinatar Marian huoneeseen, ja jo käytävästä kuuli Maria heidän elokkaan kiihtyneet äänensä.

— He ovat saapuneet, Maria, tiedätkö? — sanoi pikku ruhtinatar, vaappuen pulleine vatsoineen ja istuutuen raskaasti nojatuoliin.

Pikku ruhtinattarella ei enää ollut yllä aamullinen röijynsä, vaan oli nyt pukenut ylleen erään paraimmista puvuistaan; hänen tukkansa oli huolellisesti suorittu, ja kasvonsa olivat elokkaat. Mutta tämä elokuus ei voinut peittää kuihtuneita, elottomia piirteitä. Tässä puvussaan, jota hän tavallisesti oli käyttänyt Pietarin seurapiireissä, hän näytti entistään rumemmalta, ja nyt vasta oikein huomasi, miten suuresti hän oli muuttunut. Neiti Bouriennekin puvussa oli huomattavissa jonkinlaisia parannuksia, niin että hänen kauniit, tuoreet kasvonsa olivat entistään viehättävämmät.

— Voi, te olette vielä arkipuvussanne, — huudahti neiti Bourienne. — Pian tullaan ilmoittamaan, että vieraat odottavat vierashuoneessa; täytyy lähteä tervehtimään; parantelisitte edes hieman pukuanne!

Pikku ruhtinatar nousi nojatuolista, soitti sisäkköä ja alkoi iloisena aprikoita, minkälaisen puvun kelsisi Marialle. Ruhtinatar Maria tunsu sisäisen kunniantuntonsa kärsivän siitä, että luvatus selhasen tulo oli saanut hänet rauhattomaksi, ja vielä enemmän loukkasi häntä se seikka, että hänen molemmat ystävättärensä pitivät tämän seikan aivan luonnollisena. Jos hän sanoisi heille miten häpeää itsensä ja heidän puolesta, niin ilmaisisi hän heille rauhattomuutensa; jos hän taas kieltäytyisi pukeutumasta, niin antaisi se aihetta alituisen pilantekoon ja härnäilyyn. Hän tuskastui, hänen ihanat silmänsä samenoivat, ja hänen kasvoilleen ilmestyi punasia täpliä. Ja tuo hänelle niin ominainen uhrin ilme kasvoilla antausi hän pikku ruhtinattaren ja neiti Bourienne huomaa. Nämä molemmat naiset olivat *aivan vilpittömästi* päättäneet tehdä Mariasta kauniin. Ruhtinatar oli niin ruma, ettei ystävättären pälkähtänyt edes päähän pelätä kilpailijaa; siksipä he aivan vilpittömästi ryhtyivätkin häntä pukemaan, lapsellisen varmoina siitä, kuten kaikki naiset, että puku saattaa tehdä kasvot kauniiksi.

— Ei, todellakaan, rakas ystäväni, tämä puku ei sovi, — puheli pikku ruhtinatar, katsellen kaukaa kälyään: — käske tuomaan, onhan sinulla tummanpunanen. Todellakin! Tästä saattaa rippua elämän kohtalo. Mutta tämä on liian vaalea, ei sovi, ei, ei sovi!

Ei ollut puvun vika, vika oli ruhtinattaren kasvoissa, mutta sitä eivät huomanneet neiti Bourienne ja pikku ruhtinatar; heistä vain yhä tuntui, kuin tulisi kaikki hyväksi, jos sitoisi vaaleansinisen

nauhan hiuksiin ja vyöttäisi kaneelinruskean puvun vaalean sinisellä uumanauhalla y.m.s. He olivat unohtaneet, että pelästyneet kasvot ja vartalo pysyivät yhä samoina, ja siksipä jäivätkin ruhtinattaren kasvot yhä surkean ja ruman näköisiksi, vaikka he kuinkakin vaihtelivat kehyksiä ja koristeita. Oli jo pari kolme kertaa muutettu pukua, ja ruhtinatar Maria suostui yhä nöyränä uusiin muutoksiin. Hänen hiuksensa olivat suoritut pääläelle (tämä teki hänen kasvonsa aivan oudon näköiseksi ja rumaa rumemmiksi), hänellä oli yllään komea tummanpunanen atlaspuku ja vyöttäisillä vaaleansininen vyötin. Pikku ruhtinatar kulki pari kertaa hänen ympärinsä, korjaili väliin pienellä kätösellään poimuja, vetäsi väliin vyöttimestä ja tarkasteli häntä pää kallellaan milloin toiselta, milloin toiselta puolelta.

— Ei, tämä ei sovi, — sanoi hän päättävästi, lyöden kätensä yhteen. — Ei, Maria, tämä puku ei lainkaan sovi teille. Pidän paljon enemmän teidän harmaasta arkipuvustanne. Ei, olkaa kiltti ja tehkää tämä minun tähteni. Katja, — sanoi hän sisäkölle, — tuo ruhtinattaren harmaa puku, ja te neiti Bourienne saatte katsella, miten kaikki järjestyvät, — sanoi hän hymyhuulin, ja taiteilijan ilo loisti hänen silmistään.

Mutta vaikka Katja jo oli tuonut vaaditun puvun, istui Maria yhä vain liikkumattomana kuvastimen edessä ja katseli kuvaansa. Hän huomasi silmissään kyyneliä, hänen suupielensä värähtelivät, ja itku oli jo kurkussa.

— Älkäähän, rakas ruhtinatar, — sanoi neiti Bourienne, — ponnistakaa vielä hetkinen.

Pikku ruhtinatar otti puvun sisäköltä ja tuli Marian luo.

— Ei, nyt puemme yksinkertaisesti, sievästi, — hän puhui.

Pikku ruhtinattaren, neiti Bouriennen ja nauravan Katjan äänet sulautuivat iloiseksi, lintujen viserrystä muistuttavaksi lirytykseksi.

— Ei, jättäkää minut rauhaan, — sanoi ruhtinatar Maria.

Ja hänen äänessään oli sellainen vakavuus ja kärsimyksen sävy, että lintujen vikinä heti taukosi. Kaikki katsahivat he ruhtinattaren suuriin, ihaniin silmiin, jotka viisaan avonaisina ja rukoilevina tähysivät heihin, ja he käsittivät, että olisi hyödytöntä, vieläpä julmaakin häntä enää kiusata.

— Mutta tukka täytyy ainakin hieman parantaa, — sanoi pikku ruhtinatar. — Sanoinhan teille, — jatkoi hän nuhtelevasti kääntyen neiti Bourienneen, — Marialla ovat sellaiset kasvot, joihin ei tällainen tukkalaite lainkaan sovi. Ei lainkaan, ei lainkaan. Korjatkaa, tehkää hyvin.

— Jättäkää minut, jättäkää minut, en tällaisista välitä, — vastasi Maria, vaivoin pidätellen kyyneliään.

Neiti Bouriennen ja pikku ruhtinattaren täytyi sydämissään tunnustaa, että ruhtinatar Maria tässä asussa oli sangen ruma, rumempi kuin milloinkaan ennen; mutta sille ei enää mitään taitanut. Kun hän heihin katseli, oli hänen silmissään tuo mieltävän surullinen ilme, jonka merkityksen he hyvin tunsivat. Ei tämä ilme heissä pelkoa herättänyt (sitä Maria ei kenessäkään saattanut herättää). Mutta he tiesivät, että kun kerran tuo ilme näyttäytyy Marian kasvoilla, niin on hän vaitelias ja järkkymätön päätöksissään.

— Korjaattehan tukkanne, eikö totta? — sanoi pikku ruhtinatar. Mutta kun Maria ei mitään vastannut, lähti hän huoneesta.

Ruhtinatar Maria jäi yksin huoneeseen. Hän ei täyttänyt kälynsä toivomusta, ei korjannut tukkalaitettaan, eikä edes vilaisutkaan kuvastimeen. Voimattomana laski hän kätensä sivuilleen, painoi silmänsä maahan ja istui hiljaa mietteissään. Hänen sielunsa silmät näkivät puolison, miehen, voimakkaan, mahtavan ja vastustamattoman viehättävän olennon, joka vie hänet omaan, aivan uuteen, onnelliseen maailmaansa. Omilla rinnoillaan näki hän lapsen, *oman* lapsen, sellaisen kun hän eilen oli nähnyt imettäjänsä tyttärellä. Mies seisoo ja katselee hellästi häneen ja lapseen. "Ei, se on mahdotonta: olen liian ruma", hän ajatteli.

— Teetä juomaan, olkaa hyvä. Ruhtinas tulee aivan heti, — kuului sisäkön ääni oven takaa.

Maria havahtui ja hän kauhistui ajatuksiaan. Hän nousi nojatuolista, muttei lähtenyt heti vierashuoneeseen, vaan pistäysi jumalankuvakammioon, katsoa tuijotti lampun valaisemiin, mustuneisiin Vapahtajankuvan kasvoihin ja seisoi näin kädet ristissä muutaman minutin. Hänen sielunsa täytti kalvava epäily. Voiko hän riemastua rakkaudesta, maailmallisesta rakkaudesta mieheen? Ajatellessaan avioliittoa hän haaveili perheonnesta, lapsista, mutta voimakkaimpana, valtaavimpana salaisena haaveena oli sentään maailmallinen rakkaus. Sitä voimakkaampana ilmeni tämä tunne mitä enemmän hän koetti sitä salata itseltään ja muilta. "Jumalani", puheli hän itsekseen, "miten saatan tukahuttaa nämä pahanhengen ajatukset? Miten saatan ainaiseksi irtautua pahoista ajatuksista, voidakseni rauhallisena täyttää Sinun tahtoasi?" Ja tuskin oli hän tehnyt tämän kysymyksen, kun Jumala jo vastasi hänelle hänen omassa sydämessään. "Älä toivo mitään itseäsi varten; älä etsi, älä intoile, älä kadehdi. Ihmisten tulevaisuus ja oma kohtalosi olkoot sinulle tuntemattomat, mutta elä niin, että olet valmis kaikkeen. Jos Jumala hyväksi näkee koetella sinua avioliiton velvollisuuksilla, niin ole valmis täyttämään Hänen tahtonsa." Rauhoittuneena tästä vastauksesta (tosin hän sentään vieläkin toivoi, että hänen kielletyt maalliset haaveensa toteutuisivat) ruhtinatar Maria huoahhti syvään, risti silmänsä ja lähti vierashuoneeseen. Hän ei ajatellut pukuaan ei tukkalaitettaan, ei sitä, miten astuisi vierashuoneeseen tai mitä puhuisi. Mitä arvoa onkaan kaikella tällä Jumalan säätämysten rinnalla, sillä hänen tahtomattaan ei hiuskarvakaan putoa ihmisen päästä.

IV.

Kun ruhtinatar Maria saapui vierashuoneeseen, istuivat siellä jo ruhtinas Vasili ja Anatol, keskustellen pikku ruhtinattaren ja neiti Bourieneen kanssa. Kun Maria raskaasti astuen kannoillaan tuli huoneeseen, nousivat molemmat vieraat ja neiti Bourienne seisomaan, ja pikku ruhtinatar lausui, osoittaen häntä vieraille: "Voilà Marie!"^[87] Maria näki kaikki, vieläpä tarkastikin. Hän näki ruhtinas Vasilin kasvat, jotka hetkeksi kävivät totisiksi, mutta samassa taas hymyilivät, ja pikku ruhtinattaren kasvat, jotka uteliaina tarkastelivat vieraita, nähdäkseen, minkä vaikutuksen Maria oli tehnyt vieraisiin. Hän näki myös neiti Bourienneen nauhoineen ja kauniine, elokkaine kasvoineen. Koskaan ei hän ollut nähnyt neiti Bourienneen silmissä tuollaista loistetta. Ranskatar katseli kiihtyneenä *häneen* — Anatoliin; mutta *häntä* ei Maria saattanut nähdä: hän näki ainoastaan jotain suurta, kirkasta, ihanaa, joka lähenei häntä, kun hän oli astunut huoneeseen. Ensin astui hänen luokseen ruhtinas Vasili ja tarttui hänen käteensä, suudellen sitä; hän suuteli ruhtinasta kaljulle ja vastasi tämän kysymykseen, että sangen hyvin muistaa hänet. Sitten astui hänen luokseen Anatol. Maria ei vielääkään häntä nähnyt. Hän vain tunsu miten pehmyt käsi tarttui hänen käteensä ja puristi sitä lujasti, ja miten hänen kätensä tuskin tuntuvasti hipasi valkeata otsaa, jota reunustivat rasvatut ihanat, ruskeat hiukset. Kun Maria katsahti Anatoliin ällistyi hän tämän kauneudesta. Anatol oli pistänyt oikean kätensä peukalon virkapukunsa napin varaan; selkä kenossa, rinta pystyssä, pää hieman eteenpäin kumarassa hän heilutteli ruumistaan sivunojaan pistetyn jalkansa varassa ja katseli iloisena ruhtinatar Mariaa. Hän oli vaiti, eikä hän lainkaan näyttänyt ajattelevankaan ruhtinatarta. Anatol ei ollut kekseliäs, ei terävä, eikä kaunopuhelias, mutta sen sijaan oli hän tavattoman rauhallinen ja varma käytöksessään, mitkä ominaisuudet ovat sangen kallisarvoiset suurenmaailman miehelle. Jos ujosteleva nuorukainen ei keksi puheen aihetta tavatessaan ensi kertaa jonkun oudon henkilön, ja jos hän vielä jollakin tavalla ilmaisee käsittävänsä tuon töpertymisensä sopimattomuuden ja koettaa keksiä jotain sanottavaa, niin ovat asiat hullusti; mutta Anatol hän oli vaiti, heilui jalkansa nojassa ja tarkasteli iloisena ruhtinattaren tukkalaitetta. Huomasi selvästi, että hän saattaa olla vaiti kuinka kauvan tahansa. "Jos jotakuta tämä vaitiolo vaivaa, niin puhukoon, mutta minua ei haluta", näytti hänen ilmeensä sanovan. Sitäpaitsi näytti Anatol, naisten kanssa seurustellessaan, ottaneen tavaksi halveksuvan itsetietoisesti asettua korkealle jalustalle — tapa, joka paraiten herättää navissa uteliaisuutta, pelkoa ja vieläpä rakkauttakin. Hänen katseensa näytti sanovan: "Kyllä teidät tunnen, hyvin tunnen; miksipä teidän kanssanne rimpuilla? Teistä se tosin olisi hauskaa!" Kenties ei hän näin ajatellutkaan naisten lähettyvillä (ja vieläpä on luultavaakin, ettei ajatellut, sillä hän ajatteli ylimalkaan sangen vähän); mutta hänen katseestaan ja käytöstavastaan tuli siihen luuloon. Ruhtinatar Maria tuli tähän käsitykseen ja sentähden hän kääntyikin ruhtinas Vasiliin, näyttääkseen Anatolille, ettei ole edes aikonutkaan vallata tämän huomiota. Keskustelu oli yleistä ja sangen vilkasta, josta seikasta pääasiassa oli kiitettävä pikku ruhtinattaren ääntä ja hänen valkeiden hampaittensa yläpuolella lepattavaa haivenista huulosta. Pikku ruhtinatar kohteli ruhtinas Vasilia leikkisän tuttavallisesti, kuten usein kohtelevat vieraitaan iloisen lörpöttelevät ihmiset, olettaen, että heidän ja vieraan välit jo kauvan ovat olleet leikkisät, ja että heitä yhdistävät jonkinlaiset iloiset, osaltaan muille tuntemattomat, hauskat muistot, vaiikkeikaan mitään tuollaisia muistoja ole olemassa, kuten niitä ei ollut koskaan ollut pikku ruhtinattarella ja ruhtinas Vasilillakaan. Ruhtinas Vasili antautui mielellään tähän äänilajiin; pikku ruhtinatar sekoitti näiden olemattomain naurettavain tapausten muisteluun myöskin Anatolin, jonka tuskin tunsu. Neiti Bouriennekin seurasi mielenkiinnolla näitä yhteisiä muistoja, ja vieläpä ruhtinatar Mariakin hyvillä mielin tunsu kietoutuvansa näihin iloiisiin muisteluihin.

— Nyt ainakin pidämme teidät kokonaan hallussamme, rakas ruhtinas, — puhui pikku ruhtinatar, tietenkin ranskaksi, ruhtinas Vasilille, — ette täällä pakene meiltä, kuten aina teitte Annetten illanvietoissa; muistatteko *cette chère Annette*?^[88]

— Niin, mutta älkää alkako puhua politiikasta kuten Annette!

— Mutta meidän teepöytämme?

— Niin todellakin!

— Miksette te koskaan ollut Annetten luona? — kysyi pikku ruhtinatar Anatolilta. — Kyllä tiedän, kyllä tiedän, — hän jatkoi, silmää iskien: — veljenne Hippolyt on kertonut minulle teidän asioistanne. Ai, ai! — hän härästi Anatolille sormellaan. — Tunnen teidän kujeenne jo Parisin ajoilta.

— Eikö hän, Hippolyt, ole sinulle kertonut? — sanoi ruhtinas Vasili (poikaansa kääntyen ja tarttuen pikku ruhtinattaren käteen, aivan kuin tämä olisi aikonut poistua hänen luotaan) — eikö hän ole kertonut, miten hän itse, Hippolyt, oli näännytä rakkaudesta ruhtinatar Lisaan, ja miten ruhtinatar *le mettais à la port*?^[89]

— Oh! *C'est la perle des femmes, princesse*!^[90] — lausui ruhtinas Vasili Marialle.

Kun mainittiin Parisin nimi, niin ei neiti Bouriennekaan tahtonut päästää hyvää tilaisuutta yhtyäkseen keskustelemaan yhteisistä muistoista.

Hän kysyi, kouvanko siitä jo on, kun Anatol jätti Parisin, ja mitä hän piti tästä kaupungista. Anatol vastaili sangen mielellään ranskattarelle ja hymyhuulin katsellen häntä silmiin, hän alkoi keskustella ranskattaren isänmaasta. Nähdessään sievän ranskattaren päätteli Anatol, ettei elämä täällä Lisijagorissakaan käyne ikäväksi. "Ei ole hullumpi!" ajatteli Anatol katsellessaan ranskatararta: "ei ole hullumpi tämä seuraneiti. Toivonpa, että ruhtinatar ottaa hänet mukaansa, kun olemme hääme viettäneet", hän ajatteli: (*la petit est gentille*).^[91]

Vanha ruhtinas pukeutui vitkalleen työhuoneessaan; hän oli synkän näköinen ja ajatteli visusti,

mitä hänen oli tehtävä. Häntä harmitti vieraiden saapuminen. "Mitä minä ruhtinas Vasilista ja hänen pojastaan? Ruhtinas Vasili on kerskuja, tyhjätasku, ja arvatenkin on poika samaa maata", murisi hän itsekseen. Häntä harmitti se, että näiden vieraiden tulo oli jälleen herättänyt eloon päättämättömän kysymyksen, jonka ratkaisemisen hän aina oli alkuunsa tukahuttanut ja jota harkitsemalla hän oli koettanut pettää itseään. Kysymys koski ruhtinatar Marian miehelään menoa, tai oikeastaan sitä, voisiko ruhtinas tyttärestään koskaan erota. Ruhtinas ei ollut koskaan tehnyt itselleen tuota kysymystä, sillä hän tiesi vastaavansa siihen vilpittömästi, mutta tämä vilpittömyys olisi taas murhaava ei ainoastaan tunteille, vaan vieläpä koko hänen elämälleen. Huolimatta siitä, että ruhtinas toisinaan näytti vähät välittävän tyttärestään, oli asianlaita kuitenkin niin, ettei hän saattanut edes kuvitellakkaan elämää ilman tytärtään. "Ja miksi menisi hän naimisiin?" ajatteli ruhtinas, "varmaankin tullakseen onnettomaksi. Siinä on Lisa, poikani vaimo (parempaa miestä on luullakseni nykyään vaikea löytää), mutta onko hän kohtaloonsa tyytyväinen? Ja kuka nai sitten hänet rakkaudesta? Hän on ruma ja kolho. Jos naivat, niin rikkauksien ja sukulaissuhteiden tähden. Ja eikö ole sitten maailmassa vanhojapiikoja? Onpa hyvinkin, ja onnellisempia ovat kuin naimisissa olevat!" Näin ajatteli pukeutuessa ruhtinas Nikolai Andrejevitsh, mutta ratkaisematon kysymys vaati pikaista ratkaisua. Ruhtinas Vasili oli saapunut poikineen tietenkin kosioiretkelle, ja tänään tai huomenna hän varmaankin vaatii suoraa vastausta. Nimi ja asema ylä-ilmoissa ovat tosin moitteettomat. "Mitäpä minä, en tahdo vastustaa", puheli ruhtinas: "mutta osoittakoon hän ansainneensa tytön. Siitä tahdon ottaa selvän."

— Siitä tahdon ottaa selvän! — lausui ruhtinas ääneen. — Siitä tahdon ottaa selvän!

Ja kuten tavallisesti, astui hän reippain askelin vierashuoneeseen, heitti tuikean silmäyksen seuraan ja huomasi heti, että pikku ruhtinatar oli vaihtanut pukua, että neiti Bouriennella oli tukassa nauhoja ja että ruhtinatar Marian tukkalaite oli inhoittava. Vielä huomasi hän neiti Bouriennen ja Anatolin hymyilyn ja senkin, että ruhtinatar Maria tunsu itsensä yksinäiseksi yhteisessä keskustelussa. "On pyntäty kuin pöllö!" ajatteli hän, vilkaistuaan kiukkuisesti tyttärensä. "Ei ole hänellä häpyä; ja pojan jaani ei ole hänestä tietääksenkään!"

Hän meni ruhtinas Vasilin luo.

— No, terve, terve; hauska tavata.

— Ei ystävyys tunne kiertoteitä, — lausui ruhtinas Vasili tapansa mukaan nopeasti, varmasti ja tuttavallisesti. — Tässä on nuorin poikani, suljen hänet suosioonne.

Ruhtinas Vasili Andrejevitsh katsahti Anatoliin.

— Reima poika, reima poika! — hän sanoi, — no, tulehan suutelemaan, — ja hän käänsi Anatolille poskensa suudeltavaksi.

Anatol suuteli vanhusta ja katseli uteliaana, mutta aivan rauhallisena häntä silmiin, odotellen, eikö jo pian tapahdu jotain kummallista, josta isä niin usein oli puhunut ja varoittanut.

Ruhtinas Nikolai Andrejevitsh istuutui tavalliselle paikalleen sohvan nurkkaan, veti luokseen nojatuolin, pyysi ruhtinas Vasilin siihen istumaan ja alkoi kysellä valtiollisia asioita ja uutisia. Hän oli tarkasti kuuntelevinaan ruhtinas Vasilin juttuja, mutta oikeastaan hän koko ajan tarkasteli tytärtään.

— Siis Potsdamista jo kirjoitetaan? — hän toisti ruhtinas Vasilin viimeiset sanat, nousi äkkiä seisomaan ja lähti ruhtinatar Marian luo.

— Oletko koristellut itsesi näin vieraita varten, vai? hän sanoi. — Hyvän olet näköinen, sangen hyvän. Vieraita varten olet suorinut tukkasi uudella tavalla, mutta vieraiden kuullen minä sinulle sanon: älä vastedes mene muuttelemaan pukujasi minun luvattani.

— Tähän olen minä, isä rakas, vikapää, — puolusteli punastuen pikku ruhtinatar.

— Teillä on täysi oikeus, — sanoi ruhtinas, kumarrellen syvään miniälleen, — mutta suotta on hänen pukeutua narriksi, hän on muutenkin kyllin ruma.

Ja hän istuutui taas paikalleen, välittämättä enää tihustelevasta tyttärestään.

— Päinvastoin, tämä tukkalaite sopii mainiosti ruhtinattarelle, — sanoi ruhtinas Vasili.

— No, veliseni, nuori ruhtinas, mikä onkaan hänen nimensä? — sanoi ruhtinas Nikolai Andrejevitsh, Anatoliin kääntyen: — tule tänne, puhelkaamme hieman, jotta sinuun tutustuisin.

"Nyt se alkaa ilo", ajatteli Anatol ja istuutui hymyillen vanhuksen viereen.

— Sepä sen: te, rakkaani olette kasvatettu ulkomailta, sanotaan. Toista oli minun ja isänne; lukkari meidät lukemaan opetti. Sanokaa minulle, rakkaani, te palvelette siis hevoskaartissa? — kysyi vanhus, katsoa tuijottaen aivan läheltä Anatolia silmiin.

— En, olen siirtynyt armeijaan, — vastasi Anatol, vaivoin pidätellen nauruaan.

— Vai niin!. Se on oikein. Mitä aijotte, rakkaani, tahdotteko palvella keisaria ja isänmaata? Aika on rauhaton. Tuollaisen reiman pojan on palveltava, on palveltava. Palveletteko rintamassa?

— En, ruhtinas. Rykmenttini on lähtenyt rintamaan, mutta minä olen määrätty... Mihin minä taas kuulunkaan, isä? — kysyi Anatol nauraen isältään.

— Verraton sotilas, verraton. Mihin minä kuulunkaan! Ha-ha-ha! — hohotti ruhtinas Nikolai Andrejevitsh.

Mutta Anatol alkoi nauraa vielä äänekkäämmin. Yhtäkkiä ruhtinas Nikolai Andrejevitsh yrmisti kulmiaan.

— No, mene, — sanoi hän Anatolille.

Hymyillen lähti Anatol takaisin naisten luo.

— Sinähän olet lapsesi ulkomailla kasvattanut, ruhtinas Vasili? Vai kuinka? — kääntyi vanha ruhtinas ruhtinas Vasiliin.

— Olen tehnyt, mitä olen voinut; ja voin teille vakuuttaa, että sikäläinen kasvatusta on paljon parempi meikäläistä.

— Niin, nykyään on kaikki toisin, kaikki uuteen malliin. Reima poika! reima poika! No, siirtykäämme minun suojiini.

Hän tarttui ruhtinas Vasilin käteen ja lähti johtamaan häntä työhuoneeseensa.

Heti kun ruhtinas Vasili jäi kahden kesken vanhan ruhtinaan kanssa alkoi hän esittää asiaansa ja toiveitaan.

— Luuletteko, — sanoi vanha ruhtinas vihaisesti, — että aijon hänet pitää enkä voi hänestä erota? Kylläpä luulevat! — puheli hän vihasena. — Minun puolestani vaikka huomenna! Sen sanon sentään sinulle, että tahdon lähemmin tutustua vävy-poikaani. Tiedät tapani: kaikki käyköön julkisesti! kysyn huomenna tytöltä sinun kuultesi, haluaako hän naimisiin, jos haluaa, niin jääköön poika tänne joksikin ajaksi. Jääköön tänne, sitten näen. (Hän pärskäsi.) Menköön tyttö naimisiin, minusta on yhden tekevä! — huusi hän samallaisella läpitunkevalla äänellä kuin silloinkin, kun ruhtinas Andrei lähti sotaan.

— Sanon teille suoraan, — sanoi ruhtinas Vasili sellaisella äänellä, jota käyttävät viekkaat ihmiset huomattessaan, että on turha vaiva yrittää petkuttaa tarkkasilmäistä puhekumppalia. Tehän tunnette ihmisten sydämen ja munaskut. Anatol ei ole nero, mutta hän on rehellinen ja hyväsydäminen nuorukainen; verraton poika ja sukulainen.

— No, no, hyvä, kylläpä nähdään.

Kuten tavallisesti yksinäiset naiset, jotka kauvan ovat eläneet miesseurasta erillään, tultuaan tähän kaipaamaansa seuraan, tuntevat siihenastisen elämänsä turhaan kuluneeksi, samoin päättelivät nyt Lisijagorin naisetkin, kun Anatol yhtäkkiä oli ilmestynyt heidän keskelleen. Heidän ajatus-, tuntemis- ja huomiokykynsä oli kasvanut hetkessä kymmenkertaiseksi; ja heistä tuntui kuin olisi heidän tähän saakka pimeydessä kuluneen elämänsä yhtäkkiä valaissut uusi, arvaamattoman kirkas valo.

Ruhtinatar Maria ei lainkaan ajatellut eikä muistellut rumuuttaan eikä tukkalaitettaan. Nuoren miehen kauniit, avonaiset kasvot, miehen, josta kenties oli tuleva hänen aviopuolionsa, olivat täydellisesti vallanneet hänen huomionsa. Anatol näytti hänestä hyväsydämiseltä, urhoolliselta, päättäväiseltä, miehekkäältä ja jalomieliseltä. Kaikesta tästä oli hän syvästi vakuutettu. Tuhansia haavekuvia tulevasta perhe-elämästä väikkyi hänen mielikuvituksessaan. Hän koetti niitä torjua ja salata.

"Mutta enköhän ole liian kylmä hänelle?" ajatteli ruhtinatar Maria. "Koetan hillitä itseäni, sillä sydämeni sisimmässä tunnen olevani jo liian lähellä häntä; mutta eihän hän tiedä, mitä hänestä ajattelen, ja hän saattaa luulla, ettei hän minua miellytä."

Ja ruhtinatar Maria koetti olla ystävällinen uudelle vieraalle, muttei voinut. "Tyttö rukka! Hän on hiton jolsa", ajatteli Anatol ruhtinatar Mariasta.

Neiti Bourienella, jonka Anatolin ilmestyminen oli myös saattanut pois suunnilta, oli omat haaveensa. Kaunis, nuori tyttö, jolla maailmassa ei ollut mitään varmaa asemaa, ei sukulaisia, ei ystäviä, eipä edes isänmaata, ei tietenkään aikonut pyhittää koko elämänsä ruhtinas Nikolai Andrejevitchille hänen tyttärensä seuraneitinä ja ystävättärenä. Hän oli jo kauvan odotellut venäläistä ruhtinasta, joka heti ensi näkemältä huomaisi hänen etevämyytensä rumien, mauttomasti pukeutuvien, kömpelöiden ruhtinattarien rinnalla, joka rakastuisi häneen ja veisi hänet mukanaan; ja nyt oli vihdoinkin tuo ruhtinas saapunut. Hänen tätinsä oli kertonut hänelle rakkaustarinan, jota hän itse oli täydennellyt ja usein mielikuvituksissaan vieritellyt. Tarinassa kerrottiin, miten vietelleylle neitoselle ilmestyi hänen onneton äitinsä, *sa pauvre mère*, ja nuhteli tyttärtään siitä, että tämä vihkimättä oli antautunut miehelle. Neiti Bourienne heltyi usein kyyneliin kertoessaan mielikuvituksessaan tätä tarinaa (*hänelle*", viettelijälle. Nyt oli tämä (*hän*", todellinen venäläinen ruhtinas, ilmestynyt. Hän vie hänet mukanaan, sitten ilmestyy *ma pauvre mère*, ja ruhtinas menee hänen kanssaan vihille. Tällaiseksi muodostui neiti Bouriennen päässä hänen tuleva kohtalonsa, kun hän puheli Anatolin kanssa Parisista. Järjellä ei ollut mitään osaa neiti Bouriennen suunnitelmissa (ei hän edes hetkeäkään aprikoinut, mitä hänen olisi tehtävä), vaan kaikki oli suunniteltu valmiiksi hänen mielikuvituksissaan ja ryhmittä äkkiä ilmestyneen Anatolin ympärille, jota hän nyt tahtoi ja koetti miellyttää kaikilla mahdollisilla keinoilla.

Pikku ruhtinatar oli kuin vanha sotaratsu, joka torven äänen kuultuaan joutuu haltioihinsa.

Unohtaen raskauden tilansa hän itsetiedottomasti valmistautui totuttuun keimailun laukkaan.

Hänellä ei ollut mitään salaisia aatoksia tai haluja, hän antautui leikkiin naivin kevytmielisenä ja iloisena.

Vaikka Anatol naisten seurassa tavallisesti käyttäytyikin huolettoman välinpitämättömästi, näyttääkseen, että hän on kyllästynyt naisten tunkeilemiseen, niin kulkutti sentään hänen itserakkauttaan, kun huomasi että hänellä oli vaikutusvaltaa näihin kolmeen naiseen. Sitä paitsi alkoi sievää kiehtova neiti Bourienne herättää hänessä eläimellisiä tunteita, jotka muuten olivat hänessä sangen herkässä ja usein kiihottivat hänet uhkarohkeisiin ja raakoihin tekoihin.

Teen jälkeen siirtyi seurue arkihuoneeseen, ja ruhtinatar Maria alkoi seuran kehoituksesta

soittaa jotain klaveerilla. Anatol asettui kyynärvarrattensa varaan klaveerin nojaan, ja hänen naurava, iloinen katseensa oli suunnattu ruhtinatar Mariaan. Neiti Bourienne seisoi hänen vierellään. Ruhtinatar Marian valtasi kiusallinen, mutta samalla riemukas tunne, kun hän tunsi Anatolin katseen. Hänen lempisonaattinsa oli jo siirtänyt hänet autuuden satumaille, mutta tämä katse teki satumaailman entistäänkin runollisemmaksi. Vaikka Anatol katselikin ruhtinatar Mariaa, niin oli koko hänen huomionsa kuitenkin kiintynyt neiti Bourienneen jalan liikkeisiin, ja jalallaan hän kosketteli neiti Bourienneen jalkaa klaveerin alla. Neiti Bouriennekin katseli ruhtinatar Mariaan, ja hänen kauniissa silmissään huomasi Maria oudon, pelästyneen iloisen ja toivehikkaan ilmeen.

"Miten hän minua rakastaa!" ajatteli ruhtinatar Maria, katsellessaan seuraneitiään. "Miten olenkaan nyt onnellinen ja miten onnelliseksi tulenkaan tällaisen ystävättären ja tällaisen puolison seurassa! Tulleeeko hänestä minun puolisoni? hän ajatteli uskaltamatta edes vilaista Anatoliin, tuntien yhä vielä tuon häneen suunnatun katseen. Kun seura iltasen jälkeen alkoi hajaantua, suuteli Anatol ruhtinatar Mariaa kädelle. Ruhtinatar ei itsekään käsittänyt, miten hänellä riitti rohkeutta, mutta suoraan hän katsahti likinäköisillä silmillään läheneviin ihaniin kasvoihin. Sitten meni Anatol neiti Bourienneen luo ja suuteli häntäkin kädelle (tämä oli sopimatonta, mutta Anatol teki kaikki niin varmasti ja luonnollisesti). Neiti Bourienne lensi tulipunaiseksi ja katsahti pelästyneesti ruhtinatar Mariaan.

(*Quelle délicatesse!*),^[92] ajatteli ruhtinatar Maria. "Mahtaako *Amelie* (neiti Bourienneen ristimänimi) luulla, että olisin hänelle mustasukkainen enkä osaisi arvostella hänen hellyyttään ja uhrautuvaisuuttaan." Hän meni neiti Bourienneen luo ja suuteli häntä tulisesti. Anatol aikoi suudella pikku ruhtinattarenkin kättä.

— Ei, ei, ei! Kun isänne minulle kirjoittaa, että käyttäydyste kiltisti, silloin vasta annan teidän suudella kättäni. En ennen. — Ja sormi koholla ja hymyillen lähti pikku ruhtinatar huoneesta.

V.

Seura hajaantui, eikä kukaan saanut unta pitkiin aikoihin tänä yönä, paitsi Anatol, joka nukkui heti kun oli heittänyt vuoteelle.

"Onko hän todellakin puolisoni, tuo vieras, kaunis, hyvä mies; niin, hyvä", ajatteli ruhtinatar Maria, ja pelko, jota hän ei juuri koskaan tuntenut, valtasi hänet. Hän ei uskaltanut avata silmiään; hänestä tuntui kuin joku seisoi verhojen takana pimeässä nurkassa. Ja tuo "joku" oli hän — pahahenki, ja samalla hän — tuo valkeatsainen, mustakulmainen ja punahuulinen mies.

Hän soitti sisäkön ja pyysi tätä nukkumaan omaan huoneeseensa.

Neiti Bourienne käveli tänä iltana kauvan talvipuutarhassa, turhaan odotellen jotakuta ja milloin hymyillen jollekulle, milloin taas heltyen kyyneliin "onnettoman äitinsä" sanoista, jonka hän kuvitteli nuhtelevan häntä langennutta.

Pikku ruhtinatar tiuski sisäkölleen vuoteen kehnoudesta. Hän ei voinut maata ei kyljellään, ei selällään. Aina tuntui raskaalta ja epämukavalta. Hänen vatsansa oli aina tiellä. Milloinkaan hän ei ollut sitä niin selvästi tuntenut kuin tänään, sillä Anatolin läsnäolo oli siirtänyt hänet äkkiä toisiin aikoihin, jolloin hän ei tietänyt mitään tällaisista, jolloin hänen oli hyvä ja helppo olla. Hän istui nojatuolissa sielikko yllä ja tanu päässä. Katja, unisena ja palmikko vanukkeissa, käänteli ja väänteli jo kolmatta kertaa painavaa höyhenpatjaa, mutisten jotain itsekseen.

— Olenhan sanonut, että siinä on myhkyjä ja lovia, — vakuutteli pikku ruhtinatar, — mielelläni nukkuisin, ei ole siis minun syyäni, — ja hänen äänensä alkoi vapista kuin itkustelevan lapsen.

Vanha ruhtinaskaan ei nukkunut. Tihon kuuli unenpöpperöissään, miten ruhtinas kiivaasti astua tömisteli ja pärskytteli nenäänsä. Vanhus tunsi loukkautuneensa tyttärensä puolesta. Loukkaus oli sangen syvä, sillä se ei koskenut häntä itseään, vaan toista, hänen tytärtään, jota ruhtinas rakasti enemmän kuin itseään. Hän päätteli itsekseen, että hän aprikoi asian juurtajaksain ja keksii sille lopulta oikean ratkaisun, mutta täten hän vain yhä enemmän kiihoittui.

"Tulee ensimmäinen mukama: ja isä ja kaikki on unohdettu; mennään suorimaan tukkaa, heilutetaan häntää, ja ollaan kuin tarhapöllöt! Vähät isästä! Ja kyllä tiesi, että huomasi. Pr ... pr ... pr... Ja enkö minä huomaisi, miten tuo torvelo katselee ainoastaan Bouriennea (hänet pitää karkoittaa talosta)! Ja ettei ole sen verran ylpeyttä, että käsittäisi. Jollei itsestään välittäisikään, ylpeyttä kun ei ole, niin tekisi toki minun tähteni. Pitää hänelle näyttää, ettei tuo puupää häntä edes ajattelekkaan, yhä vain vilkuu Bourienneen. Ei ole tyttärelläni ylpeyttä, mutta minä näytän sen hänelle"...

Vanha ruhtinas tiesi, että jos sanoisi tyttarelleen, että tämä on erehtynyt Anatolin suhteen, että Anatol vain liehakoi neiti Bouriennea, niin hän siten herättäisi tyttärensä itserakkautta, ja asia (halu estää tytärtään menemästä miehelleen) päättyisi hänen edukseen. Tämä aatos häntä rauhoitti. Hän huusi Tihonia ja alkoi riisuutua.

"Hitto heidät tänne toikin!" ajatteli ruhtinas, kun Tihon pujotteli hänen ylleen yöpaitaa. Hänen ruumiinsa oli jo näivettynyt ja raihmainen ja rintaa peitti harmaat karvat. "En ole heitä kutsunut. Tulivat häiritsemään elämäni. Ja eihän tässä enää muutenkaan ole pitkiä aikoja elettävänä."

— Hiiteen! — murahti hän, kun päänsä vielä oli paidan peitossa.

Tihon tiesi, että hänen herransa usein lausuu ääneen sisimpiä aatoksiaan, ja siksi hän

rauhallisena katsoikin paidan päänaukosta ilmestyneisiin kiihtyneen kysyviin kasvoihin.

— Ovatko jo menneet levolle? — kysyi ruhtinas.

Tihon, kuten kaikki hyvät palvelijat, tunsi vaistomaisesti herransa ajatusten kulun. Hän arvasi, että ruhtinas tarkoitti ruhtinas Vasilia ja hänen poikaansa.

— Ovat suvainneet jo mennä levolle, ja valkeatkin ovat jo sammutetut, teidän ylhäisyytenne.

— Eipä silti, eipä silti... — lausui ruhtinas kiivaasti, pisti jalkansa tohveleihin, kätensä Tihonin tarjoamaan yönuttuun ja lähti sohvaa kohti, jolla tavallisesti nukkui.

Vaikkeivat Anatol ja neiti Bourienne vielä mitään olleet puhuneetkaan asiasta, ymmärsivät he sentään täydellisesti toisensa romaanin ensi osan suhteen, "onnettoman äidin" saapumiseen saakka, he ymmärsivät, että heillä oli paljon toisilleen puhuttavaa kahdenkesken, ja siksipä he aamusta alkaen yrittivätkin sopia kohtauksesta. Sillä aikaa kun ruhtinatar Maria oli tavallisella käynnillään ruhtinaan luona, tapasivat Anatol ja neiti Bourienne toisensa talvipuutarhassa.

Ruhtinatar Maria läheni tänään erityisen säihkönä isänsä työhuoneen ovea. Hänestä tuntui kuin kaikki tietäisivät, että tänään ratkaistaan hänen elämänsä kohtalo, ja vieläpä tuntui kuin kaikki tietäisivät senkin, mitä hän itse tämän ratkaisun johdosta ajattelee. Hän oli huomaavinaan tämän Tihonin ilmeestä, vieläpä ruhtinas Vasilin kamaripalvelijankin ilmeestä, joka käytävässä tuli häntä vastaan, vieden herralleen kiehuvaa vettä.

Vanha ruhtinas oli tänään erittäin ystävällinen ja avulias. Tämän avuliaisuuden merkityksen ymmärsi ruhtinatar Maria sangen hyvin. Avuliaisuuden ilme oli vanhan ruhtinaan kasvoilla aina silloin, kun hänen luisevat sormensa puristuivat nyrkkiin, ja hän paikaltaan nousten lähti astumaan pitkin työhuoneen lattiaa suuttuneena ruhtinatar Mariaan, joka ei ollut käsittänyt jotain laskuopillista ongelmaa.

Vanhus siirtyi heti asiaan ja alkoi "teititeliä" tytärtään.

— Minulle on tehty esitys teihin nähden, — hän alkoi, huomattavasti hymyillen. — Olette, luulen, arvannut, ettei ruhtinas Vasili ole saapunut tänne kasvattineen (ruhtinas Nikolai Andrejevritsh nimitti Anatolia kasvatiksi — ties miksi) minun ihanain silmiäni tähden. Minulle tehtiin eilen esitys teihin nähden. Tiedätte tapani: jätän asian teidän ratkaistavaksenne.

— Miten ovat sananne käsitettävät, rakas isä? — kysyi ruhtinatar, vuoroin punastuen, vuoroin kalveten.

— Miten käsitettävät! — kirkasi isä kiivaasti: — Ruhtinas Vasili pitää sinua sopivana miniäkseen ja on tehnyt esityksen kasvattinsa puolesta. Näin ovat sanani käsitettävät. Miten käsitettävät?!... Ja minä kysyn sinulta.

— En tiedä, miten te, rakas isä, — sanoi ruhtinatar kuiskaten.

— Minäkö? minäkö? Mitäs minä? Jättäkää minut rauhaan. En minä mene miehelään. Mitä *te*? olisi hauska tietää.

Ruhtinatar huomasi, ettei isä ole hyvillään asiasta, mutta samalla välähti hänen mieleensä, että nyt tai ei koskaan on hänen elämänsä kohtalo ratkaistava. Hän painoi silmänsä maahan, jottei olisi nähnyt isänsä katsetta, jonka painostamana hän ei saattanut ajatella, ainoastaan totella, sekä vastasi:

— Ainoa haluni on täyttää teidän tahtonne, — hän sanoi, mutta jos minun toivoni halutaan kuulla...

Hän ei ehtinyt lopettaa. Ruhtinas keskeytti hänet.

— Oivallista! — kirkasi ruhtinas. — Hän ottaa sinut myötäjäisinesi, mutta samalla vie hän myös neiti Bourienneen. Hänestä tulee vaimo, mutta sinä...

Ruhtinas vaikenä. Hän huomasi, minkä vaikutuksen hänen sanansa olivat tehneet tyttäreen. Maria painoi päänsä alas ja oli pyrskähtää itkuun.

— No, no, leikkiähän minä, leikkiähän minä, — hän sanoi. — Sanon sinulle ruhtinatar: vakaumukseni mukaan on tytöllä täysi oikeus valita. Annan sinulle vapauden. Muista: päätöksestäsi riippuu elämäsi onni. Minusta älä välitä.

— Niin, en tiedä ... rakas isä.

— Asia on selvä! Häntä käsketään naimaan ja hän ottaa kenen tahansa; mutta sinulla on oikeus valita. Mene huoneeseesi, ajattele asiaa, tule sitte luokseni tunnin kuluttua ja sano ruhtinas Vasilin kuullen: kyllä tai en. Tiedän, että tahdot rukoilla. No, rukoile. Mutta viisaampaa olisi ajatella. Mene. — Kyllä tai en, kyllä tai en, kyllä tai en! — kirkui vanha ruhtinas yhä, kun Maria jo oli poistunut työhuoneesta ja mennä vaappuroi kuin sumussa.

Ruhtinatar Marian kohtalo ratkaistiin, vieläpä onnellisestikin. Mutta isän viittaus neiti Bourienneen oli kauhea, Kenties oli se aiheeton, mutta sittenkin oli se kauhea, eikä ruhtinatar Maria voinut olla sitä ajattelematta. Hän lähti isän työhuoneesta astumaan talvipuutarhan kautta, itsekään tietämättä, minne aikoi mennä. Hän ei nähnyt eikä kuullut mitään. Yhtäkkiä herätti hänet neiti Bourienneen kuiskaava ääni. Hän kohotti silmänsä ja parin askeleen päässä edessään hän huomasi Anatolin, joka oli sulkenut ranskattaren syleilyynsä ja puhui kuiskaten hänelle jotain. Anatol vilkasi ruhtinatar Mariaan, ja hänen kauniille kasvoilleen ilmestyi kauhistava ilme. Hän puristi yhä vielä neiti Bouriennea rinnoilleen. Neiti Bourienne ei vielä ollut huomannut ruhtinatarta.

Anatolin kasvot näyttivät sanovan: "Kuka täällä? Miksi? Odottakaa!" Ruhtinatar Maria katseli

heitä ääneti. Hänestä tuntui näkemänsä käsittämättömältä. Vihdoin neiti Bourienne huudahti ja läksi juoksemaan. Anatol kumarsi iloisesti hymyillen ruhtinattarelle, aivan kuin olisi pyytänyt tätä nauramaan tälle kummalliselle sattumalle, kohautti sitten hartioitaan ja pujahti ovesta, joka vei hänelle varattuihin suojiin.

Tunnin kuluttua tuli Tihon kutsumaan ruhtinatar Mariaa isän työhuoneeseen, ilmoittaen ruhtinattarelle, että ruhtinas Vasili Sergejevitchkin on siellä. Kun Tihon astui ruhtinatar Marian huoneeseen, istui tämä sohvalla, pidellen itkevää neiti Bouriennea syleilyssään. Ruhtinatar silitteli hiljalleen ranskattaren päätä. Hänen ihanissa silmissään oli taas niiden entinen rauha ja kirkkaus. Hellän rakastavasti ja säälien katseli hän ranskattaren kauniita kasvoja.

— Ei, ruhtinatar, ainiaaksi olen minä kadottanut teidän luottamuksenne, — puhui neiti Bourienne.

— Minkä tähden? Rakastan teitä enemmän kuin koskaan ennen, — vastasi ruhtinatar Maria, — ja olen tekevä kaikkeni teidän onneksenne.

— Mutta te halveksitte minua, olette niin puhdas, ette saata käsittää tällaista intohimon huumausta. Voi minun äiti parkaani...

— Käsitän kaikki, — vastasi ruhtinatar Maria, surullisesti hymyillen. — Rauhoittukaa, ystäväiseni! Menen isän luo, — hän sanoi ja poistui huoneesta.

Kun ruhtinatar Maria astui isänsä työhuoneeseen, istui ruhtinas Vasili jo siellä nuuskarasia kädessä ja toinen jalka heitettyä toiselle. Hän tekeytyi ylen tunteelliseksi, ja hänen ilmeestään saattoi huomata, että hän itekin surkutteli ja ilkkui tunteitaan. Hänen kasvoillaan oli säälivän hellä hymy. Hän otti rasiastaan näpillisen nuuskaa ja vei sen kiireesti nenäänsä.

— *Ah ma bonne, ma bonne*,^[93] — hän sanoi, nousi seisaalleen ja tarttui ruhtinatar Marian käsiin. Hän huoautti ja lisäsi: — Poikani kohtalo on teidän käsissänne. Päätäkää, rakkaani, armaani, suloinen Mariani, jota aina olen rakastanut kuin omaa lastani. Sitten hän loittoni. Hänen silmissään näkyi kyyneliä.

— Pr ... pr ... pärskyi vanha ruhtinas.

— Ruhtinas tekee sinulle kasvattinsa ... poikansa puolesta esityksen. Tahdotko mennä ruhtinas Anatol Kuraginin vaimoksi? Sano: kyllä tai en, — kirkasi vanha ruhtinas, — jätän itselleni oikeuden lausua sitten mielipiteeni. Niin, ainoastaan oman mielipiteeni, oman mielipiteeni, — lisäsi hän, kääntyen ruhtinas Vasiliin, joka rukoilevan kysyvänä katseli häneen. — Kyllä tai en?

— Tahtoni, rakas isä, on jäädä ainaiseksi teidän luoksenne, liittää elämäni teidän elämäänne. En tahdo mennä naimisiin, — sanoi ruhtinatar Maria päättävästi, kääntäen samalla ihanat silmänsä ruhtinas Vasiliin ja isäänsä.

— Pötyä, tyhmyksiä! Pötyä, pötyä, pötyä! kirkasi vanha ruhtinas yrmeänä. Sitten tarttui hän tyttärensä käteen, veti hänet luokseen, muttei suudellut, painoihan vain otsansa tyttären otsalle, siirsihe lähemmäs ja pusersi tyttärensä kättä niin että tämä kirkasi.

Ruhtinas Vasili nousi paikaltaan.

— Rakkaani, tätä hetkeä en milloinkaan unhoita, en milloinkaan; mutta, armaani, jättäkää meille edes hiukan toivoa, jotta voisimme hellyttää sydämenne, joka on niin hyvä ja jalo. Sanokaa: kenties... Tulevaisuus on niin ääretön. Sanokaa: kenties.

— Ruhtinas, olen tyhjentänyt sydämeni. Kiitär kunniasta, mutta poikanne vaimoksi en koskaan tule.

— No, siinä se, rakkaani. Sangen hauskaa, kun tulit, sangen hauskaa. Mene huoneeseesi, ruhtinatar, mene, — puhui vanha ruhtinas. — Sangen hauskaa, kun tulit, — toisteli hän, syleillen ruhtinas Vasilia.

"Kutsumukseni on toinen", ajatteli ruhtinatar Maria: "kutsumukseni on — tulla toisin tein onnelliseksi, uhrautumalla ja rakastamalla. Ja miten vaikeaksi minulle käyneekin, kaikkeni olen tekevä Amelie raukan onneksi. Hän rakastaa Anatolia niin intohimoisesti. Hän katuu niin vilpittömästi. Teen kaikkeni saadakseni heidät vihille. Jos Anatol on köyhä, niin hankin minä varoja Amelielle, pyydän isältä, pyydän Andreilta. Onneni on rajaton, kun hän on Anatolin vaimona. Onhan Amelie niin onneton, vieras, yksinäinen, avuton! Ja Jumalani, miten intohimoisesti hän rakastaa, kun siten saattoi viehättyä. Kenties minäkin olisin saattanut tehdä samoin!" ... ajatteli ruhtinatar Maria.

VI.

Rostovilaiset eivät pitkiin aikoihin olleet saaneet minkäänlaisia tietoja Nikolushkastaan; vasta keski talvella sai kreivi kirjeen, jonka osoitteesta tunsu poikansa käsialan. Saatuaan kirjeen hän säikähti ja lähti varpaillaan astuen kiireesti työhuoneeseensa, jottei kukaan häntä huomaisi. Hän sulki oven ja alkoi lukea kirjettä. Kun Anna Mihailovna sai kuulla kirjeen saapumisesta (hän muuten tiesi kaikki, mitä talossa tapahtui), tuli hän hiljaa kreivin työhuoneeseen. Kreivi luki parhaillaan kirjettä, itkien ja nauraen samalla kertaa.

Vaikka Anna Mihailovnan asiat viime aikoina olivatkin parantuneet, asui hän yhä vain Rostovien talossa.

— Rakas ystäväni? — lausui hän astuttuaan huoneeseen. Hänen äänensä oli kysyvän surullinen, ja

hän oli valmis lohduttamaan ja ilmaisemaan osanottonsa, mitä ikinä lieneekin tapahtunut.

Kreivi alkoi itkeä yhä rajummin.

— Nikolushka ... kirje ... haavoittunut ... oi ... ollut ... rakkaani ... haavoittunut ... kyyhkyläiseni ... kreivitär armaani ... ylennetty upseeriksi... Jumalan kiitos... Miten ilmoittaa kreivitär rakkaalle!...

Anna Mihailovna istahti kreivin viereen, kuivasi nenäliinallaan kyyneleet kreivin silmistä, omista silmistään ja kirjeeltä, luki kirjeen, rauhoitteli kreiviä ja päätti, että hän puolisiin ja iltateehen saakka valmistelee kreivitärtä ja teen jälkeen sitten ilmoittaa kaikki Jumalan avulla.

Puolisen aikana hän sitten koko ajan puheli sotahuuista ja Nikolushkasta; kysyi pari kertaa, koska on saatu viimeinen kirje häneltä, vaikka hän sen ennestäänkin tiesi, ja huomautti sitten, että voihan kirje saapua milloin tahansa, vaikkapa jo tänään. Kreivitär kävi näistä viittauksista rauhattomaksi ja vilkuili levottomana milloin kreiviin, milloin Anna Mihailovnaan, mutta pian johti Anna Mihailovna keskustelun taas vähäpätöisiin syrjäseikkoihin. Natasha, joka perheen jäsenistä oli tarkin huomaamaan äänen, katseiden ja ilmeiden vivahtuksia, hörästi korvansa heti puolisille ruvettaissa ja pian oli hän selvillä, että isällä ja Anna Mihailovnalla oli jotain salattavaa, jotain veljeä koskevaa, ja että Anna Mihailovna valmisteleo asiaa. Huolimatta rohkeudestaan (Natasha tiesi, miten syvästi äitiin koskivat kaikki tiedot Nikolaista), ei Natasha puolisten aikana ryhtynyt kyselemään, mutta mitään hän ei saattanut nauttia, kieppuihan vain tuolillaan, eikä välittänyt opettajattarensa huomautuksista. Heti puolisten päätyttyä lähti hän kuin nuoli Anna Mihailovnan jälkeiin, saavutti hänet arkihuoneessa ja kiepahti valmistuksitta hänen kaulaansa.

— Täti kulta, kyyhkyläiseni, sanokaa mitä on tapahtunut?

— Ei mitään, ystäväiseni.

— Ei, sydänkäpyni, kyyhkyläiseni, armaani, en hellitä, tiedän, että tiedätte.

Anna Mihailovna ravisti päätään.

— Sinä olet sellainen veitikka, lapseni, — hän sanoi.

— Nikolenjkalta on varmaan kirje? Ihan varmaan! — huudahti Natasha, huomattuaan Anna Mihailovnan kasvoilla myöntävän vastauksen.

— Mutta olehan varovainen, Jumalan nimessä: tiedäthän, miten se saattaa vaikuttaa äitiin.

— Olen, olen, mutta kertokaa. Ettekö kerro? Silloin menen heti kertomaan.

Anna Mihailovna kertoi heti kirjeen sisällön ja varoitti olemaan kenellekään kertomatta.

— Kunniasanani, — sanoi Natasha, ristien silmiään, — en sano kenellekään! — ja lähti heti Sonjan luo.

— Nikolajenka ... haavoittunut ... kirje... — sanoi hän iloisen juhlallisena.

— Nikolai! — äännähti Sonja ja kalpeni.

Huomattuaan, minkä vaikutuksen tieto veljen haavasta teki Sonjaan, Natasha vasta ymmärsi tämän tiedon surullisen puolen.

Hän kiepahti Sonjan kaulaan, syleili häntä ja alkoi itkeä.

— Lievästi haavoittunut, mutta ylennetty upseeriksi, hän on jo terve, hän on itse kirjoittanut, — puhui hän kyynelissä.

— Kaikki näytte te naiset olevan samallaisia itkupussia, — sanoi Petja, astellen pitkin, varmin askelin pitkin huonetta: — olen ylen iloinen, todellakin ylen iloinen, että veljeni on näin kunnostautunut. Kaikki olettete itkupussia! ette mitään ymmärrä.

Natasha hymyili kyynelten keskitse.

— Et lukenut kirjettä? — kysyi Sonja.

— En, mutta Anna Mihailovna sanoi, että kaikki vaara on ohi, ja että hän jo on upseeri.

— Jumalan kiitos, — sanoi Sonja, silmiään ristien.

— Mutta kenties hän on uskotellut sinulle. Menkäämme äidin luo.

Petja asteli ääneti pitkin huonetta.

— Olisinpa minä ollut Nikolajenkan sijassa, vielä enemmän olisin niitä ranskalaisia tappanut, hän puheli: — he ovat niin illettäviä! Olisin heitä tappanut niin paljon, jotta kasoja heistä olisi luotu, — hän jatkoi.

— Vaiti, Petja, oletpa koko hölmö!...

— En ole minä hölmö, vaan ne hölmöjä ovat, jotka turhista parkuvat.

— Muistatko hänet? — kysyi Natasha yhtäkkiä hetken vaitiolon jälkeen.

Sonja hymähti: "Muistanko Nikolain?"

— Ei, mutta muistatko hänet oikein niin että kaikki muistat, — puhui Natasha intoilevin elein, tahtoen nähtävästi antaa sanoilleen oikein syvällisen merkityksen. — Minäkin muistan Nikolenjkan, muistan, — hän sanoi. — Mutta Borista en muista. En lainkaan muista...

— Miten? Etkö muista Borista? — kysyi Sonja ihmetellen.

— Tosin muistan, — tiedän minkä näköinen hän on, mutta niin en muista häntä kuin Nikolajenkaa. Kun suljen silmäni, niin muistan hänet, mutta Borista en (hän sulki silmänsä), niin,

en — en mitään!

— Ah Natasha, — sanoi Sonja, katsellen juhllaisen totisena ystävätärtään, aivan kuin olisi pitänyt tätä ansiottomana kuulemaan, mitä hän aikoi sanoa, ja aivan kuin olisi puhunut jollekulle toiselle, jonka kanssa ei käy leikinlasku. — Olen kerran rakastunut veljeesi, ja mitä ikinä hänelle tapahtuneekin, mitä minulle tapahtunee, olen häntä rakastava.

Natasha katseli ihmeissään ja uteliaana ystävätärtään, eikä virkkanut sanaakaan. Hän tunsi, että Sonja puhui totta; hän tunsi, että on olemassa sellaista rakkautta; mutta ettei hän vielä mitään sellaista ole tuntenut. Hän uskoi, että sellainen rakkaus on mahdollinen, mutta hän ei sitä käsittänyt.

— Kirjoitatko hänelle? — Natasha kysyi.

Sonja mietti. Häntä vaivasi tämä kysymys. Hän ei tietänyt, pitikö hänen kirjoittaa Nikolaille, ja miten piti kirjoittaa. Sopiko hänen nyt muistuttaa itsestään ja niistä lupauksista, joita Nikolai oli hänelle tehnyt? Olihan hän nyt jo upseeri ja haavoittunut sankari.

— En tiedä; ajattelen: jos hän kirjoittaa, kirjoitan minäkin, — vastasi Sonja punastuen.

— Eikö sinua hävetä hänelle kirjoittaa?

Sonja hymähti.

— Ei.

— Mutta minä häpeän kirjoittaa Borikselle, ja siksi en kirjoitakkaan.

— Mutta miksi sinua hävettää?

— Muuten vaan, en itsekkään tiedä. Tuntuu niin kummalta, hävettää.

— Mutta minäpä tiedän, miksi häntä hävettää, — sanoi Petja, jota harmitti Natashan äskeinen huomautus: — siksi, että hän on ollut rakastunut tuohon paksuun silmälasipäähän (näin nimitti Petja kaimaansa, vasta leivottua kreivi Besuhovia); nyt on hän rakastunut tuohon laulajaan (Petja tarkoitti italialaista, Natashan laulunopettajaa); siinä syy, miksi häntä hävettää.

— Petja, olet tyhmä, — sanoi Natasha.

— En tyhempi kuin sinäkään, muoriseni, — sanoi yhdeksän vuotias Petja mahtavasti kuin vanha prikatieeri.

Anna Mihailovnah viittaukset puolisten aikana olivat saattaneet kreivittären jotain aavistamaan. Hän vetäytyi huoneeseensa, istuutui nojatuoliin ja katseli hartaana nuuskarasiansa kanteen maalattua poikansa pienoismuotokuvaa. Hänen silmissään kiilui kyyneliä.

Varpailaan astuen, kirje kädessä, läheni Anna Mihailovna kreivittären huoneen ovea.

— Älkää tulko, sanoi hän vanhalle kreiville, joka hiipi hänen jälissään: — sitten myöhemmin. — Sitten pujahti hän huoneeseen ja sulki oven.

Kreivi likisti korvansa avaimen reikään ja alkoi kuunnella.

Ensin kuuli hän hiljaisen rauhallisia ääniä, sitten puhui Anna Mihailovna kauvan yksinään, sitten kuului huudahdus, sitten syntyi äänettömyys, sitten alkoi taas kaksi ääntä iloisesti lepertää, sitten kuului askelia, ja Anna Mihailovna avasi oven. Anna Mihailovnan kasvoilla oli ylpeä, ilme aivan kuin kirurgilla, joka vaikean leikkauksen tehtyään vie yleisön työtään ihaillemaan.

— *C'est fait*,^[94] — sanoi hän kreiville, viitaten juhllaisin elein kreivittäreen, jolla toisessa kädessä oli nuuskarasia, toisessa Nikolain kirje. Kreivitär suuteli vuoroon kumpaakin.

Kun kreivi astui huoneeseen, ojensi kreivitär kätensä häntä kohti, kietoi kreivin kaljun pään syleilynsä ja katsahti taas pään yli muotokuvaan ja kirjeeseen. Sitten siirsi hän pään hieman syrjään voidakseen suudella muotokuvaa ja kirjettä. Vera, Natasha, Sonja ja Petja tulivat huoneeseen, ja nyt alettiin lukea kirjettä. Kirjeessä oli lyhyt kuvaus sotaretkestä ja kahdesta taistelusta, joissa Nikolai oli ollut mukana, upseeriksi ylentäminen, ja sitten oli vielä mainittu, että kirjoittaja suutelee äidin ja isän kättä ja pyytää heidän siunaustaan, suutelee Veraa, Natashaa, Petjaa. Sitä paitsi tervehtää hän *mr Schellingiä ja m:me Schossia* ja hoitajatartaan, ja pyytää vielä suudella rakasta Sonjaa, jota hän yhä tulisesti rakastaa ja aina muistelee. Tämän kuultuaan Sonja punastui, ja kyyneleet kiiluivat hänen silmissään. Hän ei voinut kestää häneen tähyäviä katseita, vaan lähti kiireesti saliin. Täällä hän juoksi kuin päätön, pyöri kuin hyrrä hameet kehänä koholla ja istuutui viimein kiihkoisan punakkana ja onnesta hymyilevänä lattialle. Kreivitär itki.

— Miksi itkette äiti? — sanoi Vera. — Hänen kirjeensä ei anna itkun, vaan ilon aihetta.

Huomautus oli paikallaan, mutta siitä huolimatta kreivi, kreivitär ja Natasha katsahivat Veraan nuhtelevasti. "Ja kehen on hän tullutkin tuollainen!" ajatteli kreivitär.

Nikolushkan kirje luettiin satoja kertoja, ja kaikkien, joita pidettiin sen arvoisina, että kirje heille oli luettava, täytyi tulla kreivittären huoneeseen, sillä tämä ei hellittänyt kirjettä kädestään. Kreivittären luona kävivät kotiopettajat, lapsenhoitajatar, Mitjenka, muutamat tuttavat, ja kreivitär luki kirjeen joka kerta yhä suuremmalla nautinnolla ja keksi joka lukemisen jälkeen Nikolushkassaan yhä uusia hyveitä. Miten kummalta, tavattomalta, riemukkaalta hänestä tuntuikaan, että hänen poikansa — tuo poika, joka 20 vuotta sitten pienen pienine jäsenineen tuskin huomattavasti liikehteli hänen sydämensä alla, tuo poika, josta hänellä oli ollut monet kiistat hemmoittelevan kreivin kanssa, tuo poika, joka ensin oppi lausumaan: "päärynä" ja sitten "mummo", — että tuo poika nyt on siellä vieraassa maassa, vieraassa ympäristössä, on miehekäs

soturi, on yksin, avutonna, neuvotonna, ja täyttää kunniaakasta tehtäväänsä. Yleismaailmallinen, vuosisatain kokemukseen perustuva tietoisuus siitä, miten lapset kehdestä kehittyvät miehiksi, ei merkinnyt mitään kreivittärelle. Hänen mielestään oli hänen poikansa jotain erinomaisemman tavatonta, aivan kuin eivät miljoonain miljoonat ihmiset aikain kuluessa olisi kehittyneet aivan samalla tavalla. Samoin kuin hän 20 vuotta sitten ei uskonut, että tuo pienoinen olento, joka oli jossain hänen sydämensä alla, joskus huutaisi, söisi rintaa ja puhuisi, samoin ei hän nytkään saattanut uskoa, että tuo samainen olento nyt oli voimakas, urhea mies, poikain ja miesten esikuva, kuten hän kirjeestä päättäen todella näytti olevan.

— Mikä *tyyli*, miten hän kuvailee herttaisesti! — puheli kreivitär, lukiessaan kirjeen kertoolevaa osaa. — Ja mikä sydän! Itsestään ei sanaakaan ... ei sanaakaan! Yhä vain jostain Denisovista, mutta itse hän varmaankin on heitä kaikkia urhoollisempi. Ei sanaakaan omista kärsimyksistään. Mikä sydän! Aivan kaltaisensa! Ja miten kaikkia muistelee! Ketään ei ole unohtanut. Sitä sanoin aina, aina sitä sanoin, kun hän vielä oli tuollainen pikkurainen...

Toista viikkoa valmisteltiin, suunniteltiin ja kirjoiteltiin puhtaaksi kirjeitä Nikolushkalle; koko talo oli puuhassa: kreivitär hääras, kreivi puuhaili, ja kokoon laadittiin kaikkia mahdollisia esineitä ja rahoja vasta nimitetyn upseerin puvuston ja kaluston hankkimiseksi. Anna Mihailovna, joka oli sangen käytännöllinen nainen, oli hommaillut armeijassakin pojalleen suojelijoita, joiden välityksellä hänen oli helppo olla kirjevaihdossa poikansa kanssa. Hänen kirjeensä kulkivat suuriruhtinas Konstantin Pavlovitshin välityksellä, joka oli kaartinjoukkojen komentaja. Rostovien mielestä oli riittävän tarkka osoite, jos osoitti kirjeen (*Venäläiselle kaartilille ulkomailla*), ja jos kerran kirje saapuu kaartin ylipäällikölle, niin saapuu se varmaan Pavlogradin rykmenttiin, joka varmaankin majoilee siellä jossain lähistöllä; ja siksi päätettiin lähettää kirjeet ja rahat ruhtinaan lähetin välityksellä Borikselle, joka sitten toimittaisi ne Nikolushkalle. Kirjeitä oli vanhalta kreiviltä, kreivittäreltä, Petjalta, Veralta, Natashalta, Sonjalta, sitä paitsi 6000 ruplaa rahaa pukuihin ja vielä kaikenlaisia esineitä, joita vanha kreivi oli haalinut pojalleen.

VII.

Marraskuun kahdentenatoista päivänä valmistautui Olmützin luona majoileva Kutusovin armeija seuraavaksi päiväksi suuriin tarkastuksiin: leiriin odotettiin Itävallan ja Venäjän keisareita. Kaarti, joka aivan hiljan oli saapunut Venäjältä, vietti yönsä 15 virstan päässä Olmützistä ja seuraavana päivänä klo 10 piti sen olla katsastuksessa Olmützin kentällä.

Samana päivänä sai Nikolai Rostof Borikselta kirjeen, jossa tämä ilmoitti, että Ismailovin rykmentti viettää yönsä 15 virstan päässä Olmützistä, ja tettä hän odottaa Nikolaita luovuttaakseen hänelle kirjeet ja rahat. Rahat tulivatkin Rostoville hyvään tarpeeseen, sillä sittenkun joukot olivat leirytyneet Olmützin lähistölle, oli leiriin ilmestynyt paljon muonakauppiaita ja Itävallan juutalaisia, jotka virittelivät sotilaille ja upseereille kaikkia mahdollisia houkuttelevia ansoja. Pavlogradilaiset juhlivat juhlimistaan: kemuiltiin sotaretkellä saatujen palkintojen ja kunniamerkkien johdosta ja retkeiltiin tuon tuostakin Olmütziin, minne unkaritar Karolina hiljan oli perustanut ravintolan, jonka palvelusväkenä oli yksinomaan naisia. Rostof oli hiljan viettänyt kekkerit kornetiksi ylentymisensä johdosta, oli ostanut Denisovilta tämän Beduinin, ja oli korvia myöten velassa tovereilleen ja muonakauppiaille. Saatuaan Borikseen kirjeen Rostof lähti erään toverinsa kanssa Olmütziin, söi siellä puolisen, tyhjensi pullon viiniä ja lähti sitten yksin kaartin leiriin etsimään lapsuudenystävänsä. Rostof ei ollut vielä kerinnyt hankkimaan itselleen uusia varusteita. Hänellä oli yllä kulunut junkkaritakki, jolla helyi sotilasristi, jaloissa oli hiestautuneella nahalla paikatut ratsuhousut, ja vyöllä tupsuniekka upseerinmiekkä; hän ajoi donilaisella hevosella, jonka oli ostanut eräältä kasakalta; rutistunut husaarilakki oli takaraivolla hieman kallellaan. Lähestyessään Ismailovin rykmentin leiriä ajatteli Rostof, miten hän on kummastuttava Borista ja hänen tovereitaan uljaan urhokkaalla husaarimuodollaan.

Kaartti oli koko sotaretken ajan kulkenut kuin huvikävelyllä, ylpeillen puhtaudestaan ja hyvästä kuristaan. Päivämarssit olivat heillä lyhyitä, rensselit kuljetettiin hevosilla, ja itävaltalaiset toimittivat upseereille levähdyspaikoissa upeita päivällisiä. Rykmentit saapuivat ja lähtivät kaupungeista musiikin soidessa, ja koko sotaretken ajan astuivat sotilaat yhtäjalkaa (tästä ylpeilivät kaartilaiset), ja upseerit seurasivat jalan mukana, kukin omalla paikallaan. Boris oli koko sotaretken ajan seurannut Bergiä, josta jo oli tullut komppanian päällikkö. Berg oli toimekkuudellaan ja täsmällisyydellään saavuttanut päällikköjensä luottamuksen ja oli järjestänyt sangen edullisesti taloudelliset asiansa; Boris oli sotaretken aikana solminut paljon tuttavuuksia henkilöiden kanssa, joista luuli olevan itsellään hyötyä, ja Pierreltä hankkimansa suosituskirjeen avulla oli hän tutustunut ruhtinas Andrei Bolkonskiin, jonka välityksellä toivoi pääsevänsä ylipäällikön esikuntaan. Levähdettyään viimeisen päivämatkan vaivoista istuivat Berg ja Boris puhtaissa hienoissa puvuissaan heille varatussa asunnossa, pelaten shakkia pyöreän pöydän ääressä. Bergillä oli polvien välissä savuava piippu. Odotellessaan Bergin siirtoa, muodosteli Boris, hänelle ominaisella täsmällisyydellä, valkeilla, hienoilla sormillaan shakkinappuloista tornia. Hän katseli pelikumppaniaan silmiin ja ajatteli ainoastaan pelin menoa, kuten hänellä aina oli tapana ajatella vain sitä tointa, johon oli syventynyt.

— No, koettakaapa, miten tästä selviinnytte? — hän sanoi.

— Yritetään, — vastasi Berg, hypistellen nappulaa, mutta päästään sen taas kädestään.

Samassa avautui ovi.

— Tuossapa olet vihdoinkin! — huusi Rostof. — Ja Berg myös! Kyllä minä sinun *petisanfan ale kushe dormir*, — hän huusi, matkien lapsenhoitajattaren sanoja, joille he ennen lapsina olivat monet naurut nauraneet.

— Voi sun, miten olet muuttunut!

Boris nousi tervehtimään Rostovia, mutta kun hänen nappulatonninsa samalla kukistui, ei hän voinut jättää nappuloita epäjärjestykseen, vaan kokosi ne ja asetteli paikoilleen. Sitten alkoi hän syleillä ystävänsä, mutta Nikolai loittoni hänestä. Nikolaista tuntui vastenmieliseltä tervehtää ystävänsä totutulla, tavallisella tavalla. Nuoruuden riehuvat tunteet etsivät uusia, ominaisia ilmaisutapoja, eivätkä tyytyneet noihin vanhusten käyttämiin, joissa niin usein on teeskentelyä ja pelkkää tottumusta. Hän olisi tahtonut jollain lailla nähväistä, nipistää Borista, muttei hinnalla millään suudella, kuten muut tällaisissa tapauksissa tekevät. Mutta Boris sulki rauhallisena ystävänsä rakkaaseen syleilyyn ja suuteli häntä kolmasti.

Puoleen vuoteen eivät ystävykset olleet toisiaan kunnolla tavanneet; ja kun he molemmat olivat siinä iässä, jolloin nuorukaiset astuvat ensi askeleensa elämän tiellä, niin huomasivat he toisissaan suunnattomia muutoksia, aivan uusia heijastuksia niistä seurapiireistä, joissa he ensi askeleensa olivat ottaneet. Molemmat olivat he suuresti muuttuneet sitten viime näkemän, ja kumpikin tahtoi heti toiselleen ilmaista hänessä tapahtuneet muutokset.

— Voi teitä kiroituita lattiankiillottajia! Olette siistiä ja terhakoita aivan kuin kävelyiltä olisitte palanneet; toista on meidän, vaivaisten syntisten, armeijalaisten, — puheli Rostof miehekkäällä bassonsekaisella äänellään, joka Borikselle kuullosti aivan oudolta, ja osoitti reimoin armeijamaisin elein porosia ratsuhousujaan.

Talon emäntä pisti päänsä ovesta kuultuaan Rostovin äänekkään puhelun.

— Onko hän sievä? — kysyi Rostof, silmää iskien.

— Miksi niin huudat! Aivan heidät peloitat, — sanoi Boris. — En sinua tänään odottanut, — hän lisäsi. — Vasta eilen annoin kirjeen eräälle Kutusovin adjutantille, ruhtinas Bolkonskille, jonka piti se sinulle toimittaa. En luullut hänen sitä niin pian perille saavan... No, miten on laitasi? Oletko jo ollut tulossa? — kysyi Boris.

Rostof ei heti vastannut, ravistihan vain husaaritakkinsa pauloihin kiinnitettyä yrjönristiä ja, näyttäen siteessä olevaa kättään, hän vilkasi hymähtäen Borikseen.

— Kuten näet, — lausui hän viimein.

— Sepä sen, niin, niin! — vastasi hymyillen Boris: — mutta kyllä on meilläkin ollut kunniakas retki. Tiedäthän, että suuriruhtinas koko ajan on kulkenut meidän rykmenttimme mukana, joten meillä on ollut kaikenlaisia etuja ja mukavuuksia. Puolassa oli kohtelu verratonta, niitä päivällisiä, niitä tanssiaisia — kaikkea en voi sinulle kertoakkaan. Ja perintöruhtinas on ollut sangen suosiollinen meidän upseereille.

Ja ystävykset kertoilivat toisilleen näkemiään ja kokemiaan: toinen husaarijuomingeista ja taisteluista, toinen siitä, miten on hauskaa ja edullista palvella korkea-arvoisten henkilöiden päällikkyydessä, y.m.s.

— Oi kaartti! — sanoi Rostof. — Mutta kuulehan, lähetä hakemaan viiniä.

Boris rypisti kulmiaan.

— Jos välttämäti tahdot, — hän sanoi.

Hän meni vuoteen luo, otti puhtaiden patjojen alta kukkaron ja lähetti hakemaan viiniä.

— Niin, annan sinulle samalla kirjeen ja rahat, — hän virkkoi.

Rostof heitti rahat sohvalle, avasi kirjeen ja alkoi sitä lukea, nojaten kyynärvarsillaan pöytään. Luettuaan muutaman rivin vilkasi hän ilkeästi Bergiin. Kun heidän katseensa yhtyivät, peitti Rostof kasvonsa kirjeellä.

— Mutta onpas teille lähetetty rahoja, — sanoi Berg, katsellen raskasta, sohvaan vaipunutta kukkaroa.

— Meidän on vain palkoillamme elettävä. Sanon teille itsestäni...

— Kuulkaahan Berg, rakkaani, — sanoi Rostof. — Jos te olisitte saanut kirjeen kotoanne ja tavannut omaisenne, jolta olisi yhtä ja toista kyseltävää, ja minä olisin sattunut olemaan silloin saapuvilla, niin heti olisin poistunut häiritsemästä. Kuulkaahan, poistukaa, olkaa hyvä, jonnekin, jonnekin ... hiiteen! — kirkasi Rostof, ja heti sitten tarttuen Bergiä olkapäähän ja katsellen hyväillen häntä silmiin, aivan kuin olisi tahtonut lieventää loukkaavia sanojaan, hän lisäsi: — Ymmärrättehän, älkää suuttuko; rakas ystävä, puhun sydämestä vanhalle ystäväälle.

— Ah, rakas kreivi, ymmärrän täydellisesti, — sanoi Berg, nousten paikaltaan ja puhuen kummasti kurkkuunsa.

— Menkäähän isäntäväen puolelle: he ovat teitä kutsuneet, — lisäsi Boris.

Berg puki ylleen siistin takin, vetäsi kuvastimen edessä ohimokiharansa korvan taa keisari Aleksanteri Pavlovitshin tapaan ja huomattuaan Rostovin katseesta, että tämä oli nähnyt hänen takkinsa, lähti hän huoneesta iloisesti hymyillen.

— Voi, minkälainen nauti sentään olenkaan! — puheli Rostof, kirjettä lukiessaan.

— Miten niin?

— Voi, minkälainen sika olenkaan. En kertaakaan ole heille kirjoittanut ja olen peloittanut heidät täten. Voi, minua sikaa, — toisti hän, ja punastui yhtäkkiä. — No, lähetähän Gavrila viiniä noutamaan! Otamme tuikun murheeseen — hän sanoi.

— Kirjeiden mukana oli myös suosituskirje Bagrationille, jonka kreivitär Anna Mihailovnan kehoituksesta oli hankkinut tuttavainsa välityksellä ja pyytää poikaa viemään perille ja käyttämään hyväkseen.

— Tyhmyyksiä! Kaikkia tässä vielä, — sanoi Rostof, heittäen suosituskirjeen pöydän alle.

— Miksi sen heitit? — kysyi Boris.

— Jonkinlainen suosituskirje, lempo vieköön sellaiset suosituskirjeet!

— Miksi lemmolle kirje? — sanoi Boris, kumartuen ottamaan kirjettä ja lukien osoitetta: — tämä kirje on sinulle sangen tärkeä.

— En tarvitse mitään, enkä kuitenkaan rupea kenenkään adjutantiksi.

— Mikset? — kysyi Boris.

— Rengin virka!

— Haaveilija yhä vielä, huomaa, — sanoi Boris, päättään ravistaen.

— Ja sinä yhä vielä valtiomies. Mutta, eipä siitä nyt... Miten ovat sinun asiasi? — kysyi Rostof.

— Meneväthän, kuten näet; toistaiseksi on kaikki käynyt verrattomasti; mutta, tunnustan sinulle, hyvin haluaisin jättää rintaman ja päästä adjutantiksi.

— Miksi?

— Siksi, että kun kerran on ihminen joutunut sotilasuralle, niin on koettava kivuta mahdollisimman korkealle.

— Vai sillä lailla! — lausui Rostof, miettien nähtävästi aivan toista.

Hän katseli tuijottavan kysyvästi ystävänsä silmiin, turhaan etsien vastausta johonkin kysymykseen. Gavrila vanhus toi viiniä.

— Lähetätkö kutsumaan Alfons Karlovitshia? — kysyi Boris. — Hän kilistelee kanssasi, minä en voi.

— Lähetä, lähetä! No, minkälainen on tuo saksalainen? — kysyi Rostof, hymyillen pilkallisesti.

— Hän on sangen, sangen hyvä, hauska ja rehellinen mies, — vastasi Boris.

Rostof katsahti vielä kerran kysyvästi ystävänsä silmiin ja huoautti. Berg saapui, ja viinin ääressä kävi keskustelu vilkkaaksi. Kaartilaiset kertoilivat Rostoville retkestään, miten heitä juhlittiin Venäjällä, Puolassa ja ulkomailla. He juttelivat päällikkönsä, suuriruhtinaan, teoista ja puheista, hänen hyvydestään ja kiivaudesta. Berg oli tapansa mukaan vaiti, kun asia ei koskenut häntä mieskohtaisesti, mutta kun puhuttiin suuriruhtinaan kiivaudesta, ryhtyi hän mielihyvin kertomaan, miten hänellä Galitsiassa oli ollut onni puhella suuriruhtinaan kanssa, kun tämä rykmenttejä tarkastellessaan oli kiivastunut väärin liikkeiden johdosta. Suloinen hymy kasvoilla kertoi hän, miten suuriruhtinas vihan vimmoissa oli ratsastanut hänen luokseen; "Arnautit!" (Arnautit oli perintöruhtinaan mielisana, kun hän oli äkämystynyt) ja oli vaatinut esiin komppanian päällikköä,

— Uskotteko, kreivi, en lainkaan pelästynyt, sillä tiesin olevani oikeassa. Tietäkää, kreivi, voin kehumatta vakuuttaa tuntevani päiväkäskyt ulkoa ja ohjesäännöt kuin *Isämeidän*. Siksi ei minun komppaniassani tapahdukkaan laiminlyönnejä. Ja omatuntoni on aina rauhallinen. Astuin esiin (Berg nousi seisomaan ja näytti, miten hän käsi ohimolla astui esiin. Harvoin todellakin näkee kunnioittavampia ja itsetyytyväisempiä kasvoja). Kyllä hän (suuriruhtinas) minua sätti, sätti haluunsa, "arnautit". "paholaiset" ja "Siperiat" antoi tulla, — puhui Berg, hymyillen terävästi. — Tiesin olevani oikeassa, ja sentähden vaikenin; oikeinhan tein, kreivi? "Oletko mykkä, vai?" hän huusi. Minä olin yhä vaiti. Mitä arvellette, kreivi? Seuraavana päivänä ei ollut päiväkäskyssä sanaakaan asiasta: nähkääs mitä mielen maltilla mahtaa. Kas niin, kreivi, — puhui Berg, sytytti piippunsa ja päästeli suustaan renkaita.

— Verratonta, — sanoi Rostof hymyillen.

Mutta kun Boris huomasi, että Rostovilla on aikomus ilvehtiä Bergin kustannuksella, käänsi hän ovelasti keskustelun suunnan. Hän pyysi Rostovia kertomaan, miten ja missä tämä oli haavoittunut. Rostovia tämä pyyntö miellytti, ja hän alkoi kertoa, innostuen yhä enemmän mitä pitemmälle pääsi kertomuksessaan. Hän kertoi Schönggrabenin taistelusta aivan samalla tavalla kuin tavallisesti taistelussa mukana olleet kertoilevat taisteluista, siihen tapaan nimittäin kuin he olisivat tahtoneet taistelun käyvän, samaan tapaan kuin he itse olivat kuulleet toisten kertoilevan, tai siten että kaikki näyttäisi viehättävältä, mutta aivan toisin kuin todellisuudessa oli käynyt. Rostof oli totuutta rakastava nuorukainen eikä hän tietensä suinkaan olisi valehdellut. Hän aikoi kertoa kaikki totuuden mukaisesti, mutta huomaamattaan, vasten tahtoaan vietti hän väkisinkin valheen tielle. Jos hän olisi puhunut totta näille kuulijoille, jotka, samoin kuin hän itsekin, lukemattomia kertoja olivat kuulleet kerrottavan hyökkäyksistä ja muodostaneet niistä itselleen varman käsityksen ja odottivat nytkin aivan tämän käsityksensä mukaista kertomusta, niin eivät he olisi uskoneet häntä, tai olisivat he arvelleet, että Rostof itse on syypää siihen, ettei hänelle tapahtunut kuten tavallisesti tapahtuu ratsuväen hyökkäyksien kuvaajille. Eihän hän voinut kertoa yksinkertaisesti, miten ajettiin ravia, hän putosi hevosen selästä, nyrjäytti kätensä ja juoksi sitten henkensä edestä ranskalaista pakoon metsään. Sitä paitsi olisi toden puhuminen ollut

ylivoimaista. Toden puhuminen on ylen vaikeata; ja nuorukaiset harvoin siihen pystyvät. Kuuntelijat odottivat, että Rostof kertoisi, miten hän paloi taisteluhalusta; miten hän täydellisesti unohti itsensä ja lensi kuin myrsky vihollisten keskelle; miten hän huitoi oikealle ja vasemmalle; miten miekka upposi lihaan, ja miten hän uupuneena kaatui y.m.s. Ja hän kertoikin heille kaiken tämän.

Kesken kertomusta, juuri silloin kun Rostof sanoi: "et voi mielessäsi kuvitella, minkälainen kummallinen raivokkuus valtaa ihmisen hyökättäessä", astui huoneeseen ruhtinas Andrei Bolkonski, jota Boris oli odotellut. Ruhtinas Andrei otti mielellään suojelemaan hoivaansa nuorukaisia ja oli sangen tyytyväinen, kun he kääntyivät hänen puoleensa neuvoja pyytämään. Edellisenä päivänä oli Boris tehnyt häneen miellyttävän vaikutuksen, ja siksi hän nyt tahtoi pistäytyä häntä tervehtimässä. Kutusof oli lähettänyt hänet viemään joitakin papereita perintöruhtinaalle, ja hän päätti matkan varrella pistäytyä turvattinsa luo, jonka toivoi tapaavansa yksin kotosalla. Tultuaan huoneeseen ja nähtyään taistelujuttuja kertoilevan husaarin (ihmistyyppi, jota ei ruhtinas Andrei saattanut kärsiä), hän hymähti ystävällisesti Borikselle, yrmisti kulmiaan ja katsoa siristeli Rostoviin ja kumarrettuaan hillitysti hän istuutui laiskan väsyneesti sohvaan. Häntä harmitti, kun oli joutunut huonoon seuraan. Rostof tämän käsitti ja siksipä hän kiivastui. "Mutta yhdentekevä", hän ajatteli, "vieras henkilö". Mutta katsahdettuaan Borikseen, hän oli huomaavinaan, että tämäkin häpesi husaaria. Vaikka Rostof sotaisen armeijahusaarin näkökannalta halveksi yleensä kaikkia esikuntaan kuuluvia adjutantti kekkuleita, ja vaikka ruhtinas Andrein käytöstapa oli epämiellyttävän pilkallinen, niin tunsikin Rostof sittenkin hämmentyneensä; hän punastui ja vaiken. Boris uteli esikunta-utisia ja kysyi voisiko ujostelematta udella, miten heidän suunnitelmansa ovat luonnistuneet?

— Varmaankin ovat edistymässä, — vastasi Bolkonski, joka ei tahtonut sivullisten kuullen syventyä asiaan.

Berg käytti tilaisuutta hyväkseen ja kysyi sangen kohteliaasti, onko perää siinä huhussa, että komppanian päälliköt tästälähin saisivat kahdenkertaisen muonituksen? Tähän vastasi ruhtinas Andrei hymyillen, ettei hän voi tietää näin tärkeistä hallinnollisista määräyksistä, ja tälle vastaukselle Berg nauraa hohotti iloisena.

— Teidän asiastanne keskustelemme sittemmin, — sanoi ruhtinas Andrei Borikseen kääntyen (ja samalla hän vilkasi Rostoviin). Tulkaa luokseni katselemuksen loputtua, teemme kaiken mahdollisen.

Silmäiltyään sitten huonetta ruhtinas Andrei kääntyi Rostoviin, jonka poikamaisen syvää, kiukuksi sukeutunutta hämmentymistä hän ei ollut huomaavinaan.

— Te kerroitte luullakseni Schöngrabenin taistelusta? Olitteko mukana?

— Olinpa tietenkin, — vastasi Rostof ilkeästi, aivan kuin hän vastauksellaan olisi tahtonut loukata adjutanttia.

Bolkonski käsitti husaarin aikomuksen, ja se tuntui hänestä huvittavalta. Hän hymähti pilkallisesti.

— Niin! Paljon kertoellaan nykyään tästä taistelusta!

— Niin, kertoellaan, — lausui Rostof kovalla äänellä, heittäen raivokkaita silmäyksiä milloin Borikseen, milloin Bolkonskiin, — niin; paljon kertoellaan, mutta meidän kertomukset, niiden kertomukset, jotka ovat olleet vihollisen tulen alaisina, ovat toista kuin niiden esikuntakeikarien, jotka saavat palkinnoita tyhjän edestä.

— Joihin arvellette minunkin kuuluvan? — lausui Bolkonski, hymyillen erityisen rauhallisesti ja herttaisesti.

Rostovin sielussa syttyi kummallinen kiukun ja kunnioituksen sekainen tunne tämän henkilön rauhallisuuden johdosta.

— En puhu teistä, — hän sanoi, — en teitä tunne, enkä, totta puhuen, halua tutustuakkaan teihin. Puhun esikuntalaisista yleensä.

— Mutta kuulkaahan, mitä teille sanon, — keskeytti ruhtinas Andrei hänet tavattoman rauhallisena. — Tahdotte minua loukata, ja myönnän, että se käy sangen helposti, jollette kyllin kunnioita itseänne; mutta myöntänette, että aika ja paikka ovat huonosti valitut. Näinä päivinä joudumme kaikki suureen, vakavaan kaksintaisteluun, ja sitä paitsi on Drubetskoi, joka sanoo olevansa teidän vanha ystävänne, aivan viaton siihen, etteivät minun kasvoni satu teitä miellyttämään. Muuten, — sanoi hän, nousten seisomaan, — tiedätte nimeni ja tiedätte myös, mistä minut löytää; mutta älkää unohtako, — hän lisäsi, — etten pidä itseäni enkä teitä loukattuna, ja vanhempana miehenä neuvon teitä jättämään asian silleen. Siis perjantaina katselmuksen päätyttyä odotan teitä, Drubetskoi; näkemiin saakka! — huusi ruhtinas Andrei, kumarsi huoneessa olijoille ja poistui.

Rostoville kävi selväksi, mitä hänen olisi pitänyt vastata vasta sitten, kun ruhtinas Andrei jo oli poistunut. Ja tämä häntä vasta oikein harmitti. Hän käski heti tuomaan hevosensa, heitti hillitysti Borikselle hyvästit ja lähti ratsastamaan omaan leiriinsä. Koko matkan kiusasi häntä kysymys: lähteäkö huomenna pääkortteeriin ja vaatia tuo pöyhkeilevä adjutantti kaksintaisteluun, vai jättääkö asia silleen? Toisinaan hän kiukkuisena ajatteli, miten suloista olisi katsella tuota pelokasta, mitätöntä, heikkorakenteista, ylpeätä adjutanttia kaksintaistelussa, toisinaan hän kummakseen tunsikin, ettei hän ketään tuntemistaan ihmisistä niin mielellään tahtois ystäväkseen kuin tämän vihaamansa adjutantti sirpaleen.

VIII.

Seuraavana päivänä tarkastivat Itävallan keisari arkkiherttuan seuraamana ja Venäjän keisari perintöruhtinaan seuraamana 80 tuhannen miehen suuruisen liittoutuneen armeijan. Osa venäläisistä joukoista oli aivan hiljan saapunut Venäjältä, osa oli taas palannut Kutusovin johtamalta sotaretkeltä.

Aikaisin aamulla alkoi Olmützin kentällä liikehtiä keikarimaisesti puettuja, siistittyjä joukkoja, järjestyen linnan edustalle. Milloin saapui tuhansia miehiä pistimineen ja liehuvine lippuineen: pysähdeltiin, kääntyeltiin, järjestyttiin riveihin upseerien komennon mukaan, ja kuljettiin toisten yhtä suurien jalkaväkijoukkojen sivu, jotka erotti toisistaan ainoastaan erilaisista pukimista; milloin taas tömisten, helisten saapui sinisiin, punaisiin, viheriäisiin pukeutunutta upeata ratsuväkeä, kirjavaolkalappuset soittajat etupäässä, istuen mustilla, ruskeilla ja harmailla ratsuillaan; milloin taas luikerteli tykkiväkeä jalka- ja ratsuväen keskessä. Kuului vasken humu, kun häikäisevän kiiltävät tykit teloillaan heilahtelivat; sytykkeet levittivät ympäristöön kirpeätä hajuaan; tykit järjestyivät määrätuille paikoilleen. Kaikki tunsivat, että leikki oli kaukana, että oli tulossa jotain tavatonta, ylevän juhlallista: eivät ainoastaan kenraalit tätä tunteneet, kun he täysissä juhlatamineissa, uumavyöt piukalla, kaulat punahkoina ahtaiden, korkeiden kaulusten puristuksesta, ritarimerkit rinnassa, arvokkaina astelivat; eivät ainoastaan keikarimaiset, nuoltut upseerit; jokainen sotilaskin, terhakkana, pestynä, ajeltuna, aseet ja varusteet hohtavan kiiltävinä ja puhtaina, oli tämän tunteen vallassa; vieläpä hevosetkin, suittuina ja puhdistettuina jotta karva kiilsi kuin hienoin silkki, ja kostutetussa harjassa jouhi jouheen juontui — vieläpä nekin samaa tunsivat. Kenraalit ja sotilaat — jokainen tunsu mitättömyytensä, tietäen olevansa sannanmuruja tässä ihmiseressä, ja tunsivat yhtyneinä mahtavuutensa, tietäen olevansa tämän suunnattoman kokonaisuuden osia.

Jo aikaisesta aamusta oli puuhattu ja aherrettu, ja klo 10 oli kaikki tarpeellisessa kunnossa. Riveihin järjestyneinä seisoivat joukot mahdottoman laajalla kentällä. Koko armeija oli jaettu kolmeen rintamaan: edessä ratsuväki, keskellä tykistö, takana jalkaväki.

Jokaisen aselajin väliin oli jätetty leveä aukeama, aivan kuin katu. Jyrkästi jakautui armeija kolmeen osaan: sotaretkeltä palannut Kutusovin armeija (jossa oikean sivustan ensimmäisessä rivissä seisoivat Pavlogradin husaarit), Venäjältä saapuneet armeija- ja kaartinjoukot ja Itävaltalaiset joukot. Mutta kaikki joukot olivat samoihin riveihin järjestetyt, samallaisessa järjestyksessä ja saman johdon alaisina.

Aivan kuin tuuli olisi lehtiä kallistellut, alkoi pitkin rivejä käydä kuiske: "tulevat! tulevat!" Kuului pelästyneitä huutoja, pitkin rivejä ryhdyttiin hätäisesti viimeisiin valmistuksiin.

Olmützistä päin lähenei ratsasjoukkue. Ja samalla, vaikka olikin aivan tyyni, löyhähti hiljainen tuulenhenkäys pitkin joukkoja ja saattoi keihästen viirit ja liput lepattamaan tangoissaan. Tuntui siltä kuin olisi armeija tällä heikolla liikehtimisellä ilmaissut ilonsa keisarien saapumisen johdosta. Joku huusi: "Asentoon!" Ja sitten toistivat äänet eri tahoilla samaa huutoa aivan kuin kukot aamupuhteella. Ja sitten syntyi haudan hiljaisuus.

Tässä kuoleman hiljaisuudessa kuului ainoastaan hevosten kavioiden kapsetta. Keisarien seurue lähenei. Keisarit saapuivat armeijan sivustalle, ja ensimmäisen ratsuväkirykmentin torvensoittajat alkoivat soittaa kenraalimarssia. Tuntui siltä kuin eivät olisikaan torvensoittajat soittaneet, vaan kuin koko armeija olisi näihin säveliin purkanut riemastuksensa keisariensa saapumisen johdosta. Näiden sävelien keskeltä kuului selvästi ainoastaan keisari Aleksanterin nuorekas, lempeä ääni. Hän tervehti joukkoja, ja ensimmäinen rykmentti kirkasi: "eläköön!" niin huumaavan voimakkaasti ja iloisesti, että sotilaat itsekin kauhistuivat mahtavuuttaan ja voimaansa.

Rostof, joka seisoj Kutusovin armeijan ensimmäisessä rivissä sivustalla, minne keisari ensin oli saapunut, tunsu samaa kuin jokainen tämän mahdottoman suuren armeijan sotilas, — hän oli täydellisesti unohtanut itsensä, ja ylpeä tietoisuus mahtavuudesta täytti hänen sielunsa, ja hän tunsu, miten kaiken tämän juhlallisuuden esine veti häntä vastustamattomasti puoleensa.

Hän tunsu, että tämän henkilön ainokainenkin sana riittäisi syöksemään koko tämän mahdottoman suuren joukon (ja siis hänetkin — mitättömän sannanmurun, joka on tähän joukkoon eroittamattomasti sidottu) tuleen ja veteen, rikokseen, kuolemaan tai sankarillisiin urotöihin, ja siksipä hän ei voinutkaan olla vapisematta ja turtumatta, odotellessaan tätä mahtavaa sanaa.

— Eläköön! Eläköön! Eläköön! — raikui kaikkialta, ja rykmentti toisensa jälkeen tervehti keisariaan kenraalimarssilla; sitten "Eläköön!" ... kenraalimarssi ja taas "Eläköön!" ja yhä "Eläköön!"" Yhä yltyi ja vahveni huuto ja soitto, sulautuen lopulta korvia huumaavaksi humuksi.

Liikkumattomina ja mykkinä odotellessaan keisarin saapumista näyttivät rykmentit hengettömältä ainejoukolta; mutta heti kun keisari saapui jonkun rykmentin kohdalle, syntyi eloa ja ääntä, ja tuhannet äänet yhtyivät jo tarkastettujen rykmenttien huutoon ja kirkunaan. Näiden huumaavain äänten raikuessa, suunnattomien joukko-osastojen keskessä, jotka säännöllisissä nelikulmioissa seisoivat liikkumattomina kuin kivipatsaat, ratsastivat seurueeseen kuuluvat sadat upseerit. Huolettoman vapaina istuivat he ratsuillaan muodostaen sopusuhtaisen joukkion, jonka etupäässä ratsasti — kaksi keisaria. Näihin oli koko tämän suunnattoman sotajoukon pidätetyn intohimoinen huomio keskittynyt.

Erittäinkin tähyiltiin kaunista, nuoria Aleksanteria, joka hevoskaartin virkapuvussa, kolmikulmainen hattu päässä, miellyttävillä kasvoillaan ja soinnukkaalla, penseällä äänellään oli

yleisen ihailun esineenä.

Rostof seiso i lähellä torvensoittajia ja tunki tarkkanäköisillä silmillään jo kaukaa keisarin, seuraten sitten yhä hänen lähenemistään. Kun keisari oli saapunut noin 20 askeleen päähän Nikolaista, ja tämä selvästi, pienimpiäkin yksityisseikkoja myöten erotti keisarinsa kauniit, nuorteat, onnelliset kasvot, täytti hänet sellainen hellyyden ja riemun tunne, jommoista hän ei vielä ennen koskaan ollut tuntenut. Kaikki näytti hänestä keisarissa hurmaavalta — jokainen piirre, jokainen liike.

Keisari pysähtyi Pavlogradin rykmentin kohdalle, sanoi jotain ranskaksi Itävallan keisarille ja hymähti.

Nähtyään tämän hymyn alkoi Rostovkin hymyillä ja hän tunki, miten hänen rakkautensa keisariin yhä vaan kasvoi. Hän tahtoi jollakin tavalla ilmaista tätä rakkauttaan. Mutta hän tiesi, että se oli mahdotonta, ja hän oli pyrskääntää itkuun. Keisari kutsui rykmentinpäällikön luokseen ja sanoi hänelle muutaman sanan.

"Jumalani, mitenkähän minun kävisi, jos keisari puhuttelisi minua!" ajatteli Rostof, "varmaankin pakahtuisin onnesta."

Keisari puhui upseereillekin:

— Hyvät herrat, (Rostovista tuntui kuin tulisivat sanat taivaasta) kiitän sydämestäni kaikkia.

Miten onnellinen olisikaan Rostof ollut, jos olisi saanut kuolla keisarinsa puolesta.

— Te olette ansainneet Pyhän Yrjön lipun ja kunnialla on se teidän riveissänne liehuva.

Kunpa vain saisi kuolla, kuolla hänen puolestaan.

Keisari lausui vielä jotakin, jota Rostof ei selvästi eroittanut, ja sitten huusivat sotilaat täyttä kurkkua: "Eläköön!"

Rostovkin, satulaansa kyyristyneenä, huusi voimainsa takaa, ja hän halusi huutaa oikein kurkkunsa pilalle, jotta vain täydellisesti ilmenisi hänen rajaton hurmautumisensa keisariin.

Silmäräpäyksen katseli keisari epäröivän näköisenä husaareja.

"Miten saattaa keisari epäröidä?" ajatteli Rostof, mutta sitten tuntui hänestä tämä epäröiminenkin suurenmoiselta ja hurmaavalta, kuten tuntui kaikki, mitä keisari teki tai puhui.

Epäröimistä kesti vain silmänräpäyksen. Samassa koskettivat keisarin sen ajan kuosiset kapeat, suippokärkiset saappaat tummanruskean, englantilaisrotuisen tamman kupeita, valkeahansikkainen käsi kokosi ohjakset, ja keisari lähti liikkeelle lainehtivan meren kaltaisen, säännöttömän adjutanttiparven seuraamana. Hän loittoni yhä edemmäs ja edemmäs, pysähtyen vain hetkeksi eri rykmenttien kohdalle, ja viimein erotti Rostof ainoastaan hänen sulkatöyhtönsä ympäröivän seurueen joukosta.

Seurueessa oli Rostof huomannut myöskin Bolkonskin, joka laiskan väsähtäneenä oli istunut ratsullaan. Hän muisti eilisen riitansa, ja hänen mielessään syntyi kysymys: pitäisikö hänen vaatia tuo adjutantti kaksintaisteluun, vai pitäisikö jättää asia silleen. "Tietenkin on jätettävä silleen", hän päätteli... "Ja kannattaako ajatella ja puhua tällä hetkellä tällaisia? Mitä merkitsevätkään tällaisina riemun, rakkauden ja itsensä unohtamisen hetkinä kaikki meidän riitamme ja suuttumuksemme? Rakastan kaikkia, annan anteeksi kaikille tällä hetkellä", — ajatteli Rostof.

Kun keisari oli tarkastanut melkein kaikki rykmentit, alkoivat joukot kulkea juhlaratsissa hänen ohitseen. Rostof ratsasti äskettäin Denisovilta ostamallaan Beduinilla eskadroonansa jälessä aivan yksinään ja näköisillä.

Vähän ennen kun husaarit saapuivat keisarin kohdalle, painoi Rostof, taitavan ratsastajan tapaan, kahdesti kannuksensa Beduinin kupeisiin ja sai ratsunsa hurjan vimmaiseen ravikäyntiin, josta Beduini oli kuulu husaarien keskuudessa. Painaen vaahtoisan turpansa rintaansa vastaan, kohottaen häntänsä kaarelle, se aivan kuin lensi ilmassa, nostellen korkealle jalkojaan. Näytti siltä kuin olisi sekin tuntenut keisarin katseen, ja siksi se niin ylevän komeana kulkikin keisarin ohi.

Rostof oli vetäissyt jalkansa takasojoon, pullistanut rintansa koholleen ja istui niin tanakasti, että tunki olevansa kiinni kasvettun ratsuunsa. Tiukka, mutta samalla autuaallinen ilme kasvoilla ajoi Rostof *paholaisena*, kuten Denisof sanoi, keisarin ohi.

— Kelpo poikia Pavlogradilaiset! — lausui keisari.

"Jumalani! miten olisinkaan onnellinen, jos hän suoraapäättä käskisi syöksymään tuleen", ajatteli Rostof.

Kun tarkastus oli päättynyt, kokoontuivat upseerit ryhmiin ja alkoivat jutella palkinnoista, itävaltalaisista ja heidän puvuistaan, heidän rintamastaan, Bonapartesta ja siitä, miten tälle nyt käy huonosti, kun vielä Essenin osastokin liittyy venäläisiin ja Preussi siirtyy Venäjän puolelle.

Mutta eniten puhuttiin sentään kaikissa ryhmissä keisari Aleksanterista, hänen sanojaan toisteltiin, liikkeitään matkittiin ja kaikkeen oltiin ylen ihastuneita.

Kaikilla oli vain yksi halu: päästä niin pian kuin mahdollista keisarin johdolla vihollisen kimppuun. Keisarin johdolla täytyi voittaa, ja vieläpä ken tahansa, ajattelivat Rostof ja suurin osa upseereista.

Kaikki olivat tarkastuksen jälkeen varmoja voitosta, varmempia kuin olisivat voineet olla kahden voitokkaan taistelun jälkeen.

IX.

Tarkastuksen jälkeisenä päivänä puki Boris ylleen paraan virkapukunsa ja lähti, Bergin onnea toivottaessa, Olmütziin tapaamaan ruhtinas Bolkonskia, jonka avulla ja suosiolla hän aikoi hankkia itselleen edullisen aseman armeijassa. Erittäin houkuttelevalta tuntui hänestä adjutanttin toimi jonkun ylhäisen henkilön seurueessa. "Hyvä on Rostovin, jolle isä lähettelee kymmeniä tuhansia, vatkutella, ettei ketään kumartele eikä halua ruveta kenenkään rengiksi; mutta minun, jolla ei muuta ole kuin järkeni ja kykyni, täytyy itse luoda onneni; ei auta minun päästää käsistäni tilaisuutta, vaan on taottava silloin, kun rauta on kuumana."

Sinä päivänä hän ei kuitenkaan ruhtinas Andreita tavannut. Mutta oleskelu Olmützissä, missä siihen aikaan oli pääkortteeri, diplomaattikunta ja asui kaksi keisaria seurueineen, hovilaisineen ja suosikkeineen, saattoi Boriksen pään yhä enemmän pyörälle, ja hän halusi entistään kiihkeämmin liittyä tähän ylhäiseen maailmaan.

Hän ei ketään kaupungissa tuntenut, ja vaikka hänellä olikin yllä komea kaartinupseerin puku, näyttivät kaikki nuo ylhäiset henkilöt, hovilaiset ja upseerit, jotka komeissa ajoneuvoissaan, työttöineen, ritarimerkkeineen ja -nauhoineen hääpäivät kaduilla, olevan niin saavuttamattoman kaukana hänestä, etteivät he mitenkään saattaneet huomata hänen, vähäpätöisen kaartinupseerin, läsnäoloa. Kun hän ylipäällikön asunnossa kävi kysymässä Bolkonskia, oli hän adjutanttien, vieläpä palvelijainkin katseista huomaavinaan, miten he tahtoivat hänelle vakuuttaa, että tuollaisia upseeri pahasia käy siellä joukottain, ja että niihin jo on kokonaan kyllästytty. Huolimatta tästä, tai kenties juuri tämän johdosta, lähti Boris taas seuraavana päivänä puolisten jälkeen Olmütziin ja meni suoraapäätä ylipäällikön asuntoon tapaamaan Bolkonskia. Ruhtinas Andrei oli kotosalla, ja Boris johdettiin suureen saliin, jossa ennen varmaankin oli tanssittu, mutta jossa nyt oli viisi vuodetta ja kaikenlaisia huonekaluja: pöytiä, tuolia ja klaveeri. Lähinnä ovea, pöydän ääressä istui persialaiseen viittaan pukeutunut adjutantti ja kirjoitti. Eräs toinen adjutantti, punakka, täyteläs Nesvitski, loikoili käsi pään alla vuoteella ja naureskeli erään vuoteen reunalla istuvan upseerin kanssa. Kolmas soitti klaveerilla wieniläistä valssia, neljäs oli pitkänään klaveerilla ja laulaa loilotti samaista valssia. Bolkonskia ei ollut huoneessa. Kukaan huoneessa olijoista ei ollut tietääkseenkään, vaikka huomasiivatkin tulijan. Boris kääntyi kirjoittavaan adjutanttiin; tämä kääntyi suuttuneen näköisenä ja ilmoitti, että Bolkonski on päivystäjänä, ja neuvoi häntä menemään vasemmanpuolisesta ovesta vastaanottohuoneeseen, jos haluaa tavata Bolkonskin. Boris kiitti ja meni vastaanottohuoneeseen. Täällä oli kymmenkunta upseeria ja kenraalia.

Boriksen tullessa huoneeseen, puheli ruhtinas Andrei erään iäkkään venäläisen kenraalin kanssa. Kenraali seisoj asennossa, miltei varpaillaan, punakalla naamalla sotilaallisen nöyrä ilme, ja selitti jotain ruhtinas Andreille, joka silmät sirillään, huulilla väsyneen kohtelias hymy (aivan kuin olisi tahtonut sanoa: jollei tämä kuuluisi tehtäviini, niin en hetkeäkään haastelisi kanssanne) kuunteli kenraalin selityksiä.

— Sangen hyvä, odottakaa hieman, olkaa hyvä, — sanoi ruhtinas Andrei, puhuen omituisella ranskalaisella korostuksella, jota puhetaapaa hän käytti aina kun tahtoi puhua halveksuvasti, ja huomattuaan Boriksen hän jätti kenraalin (joka rukoilevin katsein seurasi häntä, haluten vielä sanoa jotain) ja, nyökäyttäen iloisesti päällään, kääntyi nuoreen suojattiinsa.

Tällä hetkellä kävi Borikselle selväksi se, mitä hän jo ennenkin oli aavistanut, että nimittäin armeijassa, paitsi ohjesäännöissä määrättyä käskynalaisuutta ja kuria, vallitsi toinenkin, oleellisempi käskynalaisuus, joka esim. saattoi tämän punanaamaisen, varpaillaan olevan kenraalin kunnioittavasti odottamaan sillä aikaa kun kapteeni Bolkonski suvaitsi puhella vänrikki Drubetskoin kanssa. Tästedes päätti Boriksin aina seurata tätä jälkimäistä käskynalaisuussääntöä, josta ei ole mitään mainittu ohjesäännöissä. Nyt tunsu hän selvästi, miten jo sekin seikka että häntä oli suosittelu ruhtinas Bolkonskille, asetti hänet arvossa kenraalin edelle, joka muissa tilaisuuksissa, esim. rintamassa, olisi saattanut perin kukistaa hänet, kaartin vänrikin. Ruhtinas Andrei astui Boriksen luo ja tarttui hänen käteensä.

— Sangen ikävä, ettette eilen minua tavannut. Kuljeskelin koko päivän saksalaisten kanssa. Olin Weihrotherin kanssa tarkistamassa taistelujärjestelyä. Kun saksalainen kerran rupeaa tarkaksi, niin auta armias!

Boris hymähti hyväksyvästi, aivan kuin olisi ruhtinas Andrei puhunut jostain heille molemmille tutusta asiasta, vaikka hän todellisuudessa ensi kerran kuuli Weihrotherin nimen ja sanan "taistelujärjestely".

— Miten ovat asiat, rakkaani, yhäkö aijotte adjutantiksi? Olen teitä ajatellut näinä viime aikoina.

— Kyllähän olen ajatellut anoa ylipäälliköltä, — vastasi Boris, punastuen, ties minkä tähden; — ruhtinas Kuragin on hänelle minusta kirjoittanut; enhän muuten anoisu, — lisäsi hän, aivan kuin puollustautuen, — mutta kun pelkään, ettei kaarttia päästetä taisteluun.

— Hyvä! hyvä! keskustelemme sitten asiasta lähemmin, — sanoi ruhtinas Andrei, — kun vaan olen toimittanut tämän herran asian niin kuulun kokonaan teille.

Kun ruhtinas Andrei oli poistunut ylipäällikön suojiin, katsahti punanaamainen kenraali niin uhkaavasti Borikseen, että tämä tunsu hämmentyvänsä. Nähtävästi ei kenraali ollut samaa mieltä Boriksen kanssa tuon omituisen käskynalaisuuden eduista, jonka mukaan hänen oli täytynyt katkaista keskustelunsa adjutanttin kanssa tuollaisen hävyttömän vänrikin takia. Boris kääntyi kenraalista ja odotti kärsimättömänä ruhtinas Andrein paluuta.

— Niin, rakkaani, olen teitä ajatellut, — puhui ruhtinas Andrei, kun hän Boriksen kanssa oli saapunut adjutanttien huoneeseen. — Ylipäällikön luo teidän ei kannata mennä, hän latelee teille joukon kohteliaisuuksia, käskää kenties päivälliselle ("eipä se olisi vielä hullumpaa tämän uuden käskynalaisuuden kannalta", ajatteli Boris), mutta siihen se jääkin; meistä adjutanteista ja käskyläisistä saattaa pian muodostaa kokonaisen pataljoonan. Kuulkaahan, mitä meidän on tehtävä: minulla on hyvä ystävä, kenraaliadjutantti ja verraton ihminen, ruhtinas Dolgorukof; ja vaikkette kenties vielä ole asioista oikein selvillä, niin totta puhuakseni ovat asiat nykyään sillä kannalla, ettei Kutusovilla esikuntineen eikä meillä muillakaan ole mitään sanottavaa; kaikki on keskittynyt nykyään keisariin; menkäämme siis Dolgorukovin puheille, minullakin on hänelle asioita, minä jo olen puhunut hänelle teistä; sittenpä saamme nähdä, eikö hän voi sijoittaa teitä seurueeseensa, tai jonnekin sinne lähemmäs aurinkoa.

Ruhtinas Andrei oli aina erityisesti innostunut kun sai johdatella ja auttaa nuorukaisia, näiden pyrkiessä eteenpäin onnen tiellä. Itse oli hän taas liian ylpeä turvautuakseen muiden apuun, mutta, tekeytymällä muiden auttajaksi, saattoi hän pysytteleitä lähellä sitä piiriä, josta onni ja menestys säteili ja joka häntäkin veti puoleensa. Sangen mielellään ryhtyi hän Borista hoivaamaan ja lähti hänen kanssaan ruhtinas Dolgorukovin luo.

Oli jo myöhäinen ilta, kun ruhtinas Andrei ja Boris saapuivat Olmützin hoviin, missä keisarit seurueineen majailivat.

Samana päivänä oli ollut sotaneuvottelu, missä olivat olleet saapuvilla kaikki hovisotaneuvoston jäsenet ja molemmat keisarit. Vastoin vanhusten, Kutusovin ja ruhtinas Schwarzenbergin, mielipidettä päätettiin viipymättä lähteä liikkeelle ja ryhtyä ratkaisevaan otteluun Bonaparten kanssa. Neuvottelu oli juuri päättynyt, kun ruhtinas Andrei ja Boris saapuivat hoviin. Kaikki pääkortteeriin kuuluvat henkilöt olivat vielä huumautuneina neuvottelun päätöksestä, joka oli niin lupaava nuorten puolueelle. Kuhnustelijain äänet, jotka olivat neuvoneet yhä vaan jotain odottamaan, oli yksimielisesti tukahutettu, ja hyökkäyksen edut olivat niin kumoamattomilla todistuksilla esitetyt, että se, mistä neuvottelussa keskusteltiin, nimittäin tuleva taistelu, tai oikeastaan voitto, näyttikin jo menneisyyteen kuuluvalta. Kaikki etuudet olivat liittoutuneiden puolella: suunnattomat joukot, epäilemättä Napoleonin joukkoja paljon suuremmat, olivat keskittyneet samoille paikoille; keisarien läsnäolo innosti joukkoja, jotka paloivat taistelun halusta; joukkoja johtava itävaltalainen kenraali, Weihrother tunki seudun pienimpiä yksityiskohtia myöten, sillä sattuman oikusta olivat itävaltalaiset edellisenä vuonna olleet kenttäharjoituksissa aivan samoilla seuduilla, missä nyt aijottiin pakottaa ranskalaiset ratkaisevaan taisteluun; seudusta oli olemassa sangen tarkat kartat, ja Bonaparte, jonka joukot olivat tuntuvasti hujonneet, ei nähtävästi ollut ryhtynyt erityisiin toimenpiteisiin.

Dolgorukof, joka oli kiivaimpia hyökkäyksen puoltajia, oli juuri palannut sotaneuvottelusta väsyneenä, kiihtyneenä, mutta ylpeänä ja innostuneena toivehikkaasta päätöksestä. Ruhtinas Andrei esitteli hänelle holhokkinsa, mutta Dolgorukof, jonka oli vaikea pidättyä puhumasta niistä asioista, jotka tällä hetkellä täyttivät kokonaan hänen sydämensä, ei sanonut sanaakaan Borikselle, tarttuihan vain kohteliaasti hänen käteensä, puristi sitä lujasti ja kääntyi sitten ruhtinas Andreihin, puhuen ranskaksi:

— Niin, rakkaani, minkälaisen voiton olemme saaneet! Suokoon vain Jumala, että sen seuraukset tulevat yhtä kunniakkaiksi. Mutta olenpa, rakkaani, suotta moittinut itävaltalaisia, ja etenkin Weihrotheria, — puhui hän katkonaisesti ja innostuneesti. — Sitä tarkkuutta, sitä säntillisyyttä, miten tarkasti hän tuntee seudun, miten hän laskee kaikki mahdollisuudet, kaikki olosuhteet, kaikki pienimmätkin yksityisyydet! Ei, rakkaani, ei saata ajatellakaan edullisempia olosuhteita. Itävaltalainen täsmällisyys ja venäläinen urhoollisuus — mitäpä muuta tarvitaankaan?

— Onko siis lopullisesti päätetty ryhtyä hyökkäämään? — kysyi Bolkonski.

— Kuulkaahan, rakkaani, arvelen, että Buonaparte nyt lopultakin on laulanut latinansa. Olettehan kuullut, että keisari tänäpä on saanut häneltä kirjeen. (Dolgorukof hymyili merkitsevästi.)

— Sepä sen! mitä hän kirjoittaa? — kysyi Bolkonski.

— Mitäpä hän kirjoittaisi? Tradiridiraa y.m.s., voittaakseen vain aikaa. Sanon teille, hän on meidän käsissämme; aivan varmasti! Mutta hauskin jutussa oli osoitteen keksiminen vastauskirjeeseen, — sanoi Dolgorukof, nauraen hyvänsuovasti, — ei mitenkään keksitty sopivaa osotetta. Päivän selvää on, ettei voitu osoittaa kirjettä keisarille; jollei siis tahdottu osoittaa konsulille, niin oli ainoa mahdollisuus osoittaa kirje kenraali Buonapartelle.

— Mutta eihän sentään olisi tarvinnut osoittaa kenraali Buonapartellekaan, vaikkei tunnustaisikaan häntä keisariksi, — huomautti Bolkonski.

— Niinpä niinkin, — keskeytti Dolgorukof, nauraen. — Tunnettehan Bilibinin, hän on sangen viisas mies, hän ehdotti että kirje osoitettaisiin: "ihmiskunnan viholliselle ja kansan villitsijälle."

Dolgorukof nauraa hohotti iloisesti.

— Ei enempää eikä vähempää? — huomautti Bolkonski.

— Mutta sittenkin keksi Bilibin sopivan arvonimen osotteeseen. Hän on teräväjärkinen ja viisas mies.

— Minkälaisen?

— Ranskan hallituksen päämiehelle, *au chef du gouvernement français*, vastasi Dolgorukof vakavan tyytyväisenä. — Eikö ole todellakin sopiva arvonimi?

— Sangen sopiva, mutta kyllä se häntä harmittaa, — huomautti Bolkonski.

— Varmaankin se harmittaa! Veljeni hänet tuntee: hän on usein ollut päivällisillä hänen luonaan, nykyisen keisarin nimittäin, Pariisissa, ja hän kertoi minulle, ettei milloinkaan ole tavannut hienompaa ja viekkaampaa valtiomiestä. Arvaahan sen: ranskalainen oveluus yhtyneenä italialaiseen kavaluuteen. Oletteko kuulleet juttua hänestä ja kreivi Markovista? Kreivi Markof oli ainoa ihminen, joka osasi käyttäytyä hänen kanssaan. Tunnetteko jutun nenäliinasta? Se on verraton juttu!

Ja puhelias Dolgorukof kertoi, kääntyen milloin Borikseen, milloin ruhtinas Andreihin, miten Bonaparte kerran oli pudottanut Venäjän lähettilään Markovin eteen nenäliinansa, pysähtynyt ja alkanut katsella häntä silmiin, varmaankin koetellakseen saisiko Markovin itseään palvelemaan, ja miten Markof heti oli pudottanut oman nenäliinansa aivan Bonaparten nenäliinan viereen, kumartunut sitten omaansa ottamaan, mutta jättänyt Bonaparten nenäliinan lattialle.

— Verratonta, — sanoi Bolkonski, — mutta olen tullut, ruhtinas, anomaan tämän nuoren miehen puolesta. Nähkääs...

Mutta ruhtinas Andrei ei kerinnyt lopettamaan sanottavaansa, kun huoneeseen tuli adjutantti ja käski Dolgorukovin saapua keisarin luo.

— Ah, miten harmillista! — lausui Dolgorukof, nousten kiireesti seisaalleen ja puristaen ruhtinas Andrein ja Boriksen käsiä, — Tehän tiedätte, että mielelläni teen kaikkeni teidän ja tämän rakastettavan nuoren miehen hyväksi. — Hän puristi vielä kerran Boriksen kättä kevytmielisen innostuneesti ja sydämellisen hyvänsuovasti. — Mutta näettehän ... joskus toisten!

Boris oli haltioissaan siitä korkeimman vallan läheisyydestä, jossa hän tällä hetkellä tunsii olevansa. Hän tunsii kosketuksia niistä valtavista voimista, jotka määrällivät joukkojen mahtavat liikkeet, joukkojen, joiden pieneksi, nöyräksi ja vähäpätöiseksi osaksi hän oli tuntenut itsensä rykmentissään. He tulivat käytävään Dolgorukovin jälissä ja kohtasivat lyhytkasvuisen sivilipukuisen miehen, joka astui käytävään samasta ovesta, mistä Dolgorukof meni keisarin suojiin. Miehellä oli viisaat kasvopiirteet; alaleuka oli ulkoneva, joka teki ilmeen teräväksi, mutta samalla erityisen eläväksi ja näppäräksi. Hän nyökäytti tuttavallisesti päätään Dolgorukoville ja suuntasi kylmän tuijottavan katseensa ruhtinas Andreihin. Hän astui suoraan ruhtinas Andreita kohti, odottaen nähtävästi, että tämä kumartaisi hänelle tai antaisi tietä. Mutta ruhtinas Andrei ei tehnyt kumpaakaan; hänen kasvoillaan kuvastui ilkeys, ja nuori mies käänsi kasvonsa sivulle ja meni ohi pitkin käytävän sivua.

— Ken on hän? — kysyi Boris.

— Hän on sangen huomattava, mutta samalla sangen epämiellyttävä henkilö. Hän on ulkoasiain ministeri ruhtinas Adam Czartorisky. Nämä ihmiset ne. — puhui Bolkonski, huohtaen, kun hän Boriksen kanssa poistui hovista, — nämä ihmiset ne päättelevät kansojen kohtaloista.

Seuraavana päivänä lähtivät joukot liikkeelle, eikä Boris enää ehtinyt ennen Austerlitzin taistelua tapaamaan ruhtinas Andreita eikä Dolgorukovia ja jäi näin ollen vielä joksikin ajaksi Ismailovin rykmenttiin.

X.

Aamun koitteessa 10:na päivänä lähti liikkeelle ruhtinas Bagrationin osastoon kuuluva Denisovin eskadroona, jossa Rostof yhä palveli. Kuljettuaan virstan verran toisten joukkojen jälessä, sai eskadroona pysähtymiskäskyn. Eskadroona asettui valtatie vierustalle. Rostof näki, miten heidän ohitseen kulkivat kasakat, husaarien 1:nen ja 2:nen eskadroona, jalkaväkipataljoonia, tykistöä ja kenraalit Bagration ja Dolgorukof adjutantteineen. Pelko, jota Nikolai Rostof tunsii, kuten ennenkin, taistelun edellä, sisäinen taistelu, jonka avulla hän voitti tämän pelon, kaikki haaveilut erinomaisesta urhoollisuudesta alkavassa taistelussa — kaikki olikin ollut turhaa vaivaa. Hänen eskadroonansa oli määrätty varaväkeen, ja siksipä viettikin hän tämän päivän ikävässä ja murheessa. Yhdeksättä käydessä aamulla kuuli hän ampumista ja eläköön huutoja, näki kuljetettavan haavoittuneita (niitä oli vähän) ja lopuksi näki hän kasakkasotnjan kuljetettavan keskellään vangiksi ottamaansa ranskalaista ratsuväkiosastoa. Nähtävästi oli taistelu jo päättynyt, ja kaikesta päättäen oli se ollut vähäpätöinen, mutta kunniakas liittoutuneille. Taistelusta palaavat sotamiehet ja upseerit kertoelivat loistavasta voitosta, Wischaun kaupungin miehittämisestä ja ranskalaisen ratsuväkiosaston vangiksi ottamisesta. Ankaran yöhöhallan jälkeinen syyspäivä oli kirkas, ja aurinko helotti iloisen raikkaana. Päivän ihanuus kohotti osaltaan voiton sanoman aiheuttamaa riemua, jonka Rostof huomasi säteilevän sekä taistelusta palaavien että taistelulenkelle kulkevain sotilaiden, upseerien, adjutanttien ja kenraalien katseista. Yhä ankarammin ahdisti Rostovin sydäntä, kun hän muisti, että suotta aikojaan oli kärsinyt taistelun edelliset kauhun tuskat, ja että hän toimetonna oli viettänyt tämän iloisen päivän.

— Rostof, tule tänne, ottakaamme tuikku murheeseen! — huusi Denisof, joka taskumattineen ja einemyttyineen oli istunut tien vierustalle.

Upseerit kokoontuivat piiriin Denisovin ympärille ja nauttivat ratsumestarin herkuista.

— Kas tuolla tuovat vielä yhtä! — sanoi eräs upseereista, osoittaen kahden kasakan kuljettamaa ranskalaista rakuunaa.

Toinen kasakoista talutti suitsista ranskalaisen kaunista, korkeata hevosta.

— Myö hevonen, — huusi Denisof kasakalle.

— Sama se, teidän jalosukuisuutenne...

Upseerit nousivat seisaalleen ja ympäröivät kasakat ja ranskalaisen rakuunan. Rakuuna oli vielä aivan nuori mies, Elsassista kotoisin ja puhui ranskaa saksalaisella korostuksella. Hän oli aivan hengästynyt mielenliikutuksesta, hänen kasvonsa olivat punaset, ja kun hän kuuli puhuttavan ranskaa alkoi hän hätäisesti puhella upseerien kanssa, kääntyen milloin yhteen, milloin toiseen. Hän sanoi, ettei häntä olisi saatu vangiksi, jollei korpraali olisi lähettänyt häntä hevosloimia pelastamaan; syy on siis korpraalin, sillä hän sanoi korpraalille, että venäläiset jo olivat siellä. Kesken puhettaan hän vähäväliä lisäsi: *mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval*,^[95] ja samalla hän hyväili hevostaan. Selvästi huomasi, ettei hän oikein käsittänyt asemaansa. Milloin pyyteli hän anteeksi vangiksi joutumistaan, milloin taas kerskui täsmällisyyttään ja huolellisuuttaan palveluksessa, luullen varmaan puhelevansa omain upseeriensa kanssa. Hänestä saivat venäläiset jälkijoukot elävän kuvan ranskalaisesta sotilaasta, jonka elämästä ja tavoista ei muuten venäläisissä joukoissa suuriakaan tiedetty.

Kasakat möivät hevosen kahdesta tukaatista, ja Rostof, joka rahoja saatuaan oli rikkain joukossa, osti sen.

— Mutta älkää vain kiusatko pikku hevostani! — sanoi elsassilainen hyvänsuovasti Rostoville, kun kasakat olivat luovuttaneet hevosen husaarille.

Rostof lohdutteli rakuunaa ja antoi hänelle jonkun kolikon.

— Aljöö! Aljöö! — sanoi kasakka, nykäisten vankia käsivarresta ja kehoitellen häntä lähtemään edelleen.

— Keisari! keisari! — kuului yhtäkkiä husaarien joukosta.

Kaikki lähtivät juoksemaan; syntyi kiirettä ja hälinää. Rostof näki takanaan tiellä läheneviä ratsumiehiä, joiden päähineissä löyhyivät valkeat töyhdyt. Hetkessä olivat kaikki paikoillaan ja odottivat.

Rostof ei käsittänyt eikä tuntenut, miten oli juossut paikalleen ja istunut hevosen selkään. Hän ei enää ollut pahoillaan varaväkeen joutumisestaan; arkipäiväinen mielialansa oli hetkessä kadonnut, kun hän istui ratsullaan näiden tarkkaan tähyävien ihmisten keskellä; ei hän enää lainkaan ajatellut itseään: keisarin läheisyydestä johtuva onni oli täyttänyt hänen sielunsa. Tämä läheisyys korvasi hänen mielestään täydellisesti päivän ikävyydet. Hän oli onnellinen kuin rakastunut, joka pitkien odotusten jälkeen viimeinkin on tavannut armaansa. Vaikkei hän rintamassa uskaltanutkaan vilaista sivulleen, niin tunsikin hän siitä huolimatta hurmaantuneella vaistollaan keisarin läheisyyden. Ei hän sitä tuntenut ainoastaan ratsastajain hevosten kavioiden kapseista, vaan hän tunsikin sen siksi, että keisarin läheisyydessä kaikki hänen ympärillään kävi valoisammaksi, riemukkaammaksi, arvokkaammaksi ja juhlallisemmaksi. Yhä lähemmäksi ja lähemmäksi Rostovia siirtyi tämä aurinko, säteillen lempeätä, taivaallista valoa. Jo tuntee hän näiden säteiden hyväilyn, hän kuulee keisarin äänen — tämän hyväilevän, rauhallisen, majesteettillisen ja samalla luonnollisen äänen. Syntyi haudan hiljaisuus, kuten Rostof oli odottanutkin, ja tässä hiljaisuudessa kuului keisarin ääni.

— *Les huzards de Pavlograd?*^[96] — lausui keisari kysyvästi.

— *La reserve, sire*!^[97] — vastasi toinen ääni, joka kuullosti aivan ihmisääneltä tuon yliluonnollisen äänen jälkeen, joka oli lausunut: (*Les huzards de Pavlograd?*)

Keisari saapui Rostovin kohdalle ja pysähtyi. Hänen kasvonsa olivat vielä kauniimmat kuin kolme päivää sitten Olmützin kentällä. Niistä loisti sellainen iloisuus ja nuoruus, sellainen viaton nuoruus, joka muistutti neljäntoista vuotiaan poikasen vallatonta eloisuutta, ja sentään olivat ne majesteettillisen keisarin kasvot. Keisarin katsellessa husaareja, kohtasi hänen katseensa sattumalta Rostovin katseen ja pysähtyi siihen silmänräpäykseksi. Mahtoiko keisari käsittää, mitä tapahtui Rostovin sielussa (Rostovista tuntui kuin olisi hän kaikki käsittänyt), ainakin katseli hän pari sekuntia taivaansinisillä silmillään Rostovia silmiin. (Pehmeänä ja hyväilevänä virtasi niistä valo.) Sitten hän yhtäkkiä kohautti kulmiaan, kannusti kiihkeästi vasemmalla jalallaan hevostaan ja lähti ajamaan lennossa eteenpäin.

Kovin oli nuorta keisaria haluttanut olla mukana taistelutanterella, ja huolimatta hovilaisten varoituksista ja esityksistä, oli hän klo 12 aikaan eronnut kolmannelta osastosta, jonka mukana oli kulkenut, ja lähtenyt täyttä laukkaa ajamaan etujoukkojen luo. Hän ei ollut vielä saapunut husaarienkaan kohdalle, kun hänet kohtasi joukko adjutantteja ja ilmoitti hänelle taistelun onnellisen kulun.

Oikeastaan ei mitään todellista taistelua ollut tapahtunutkaan; ainoa mainittava tapaus oli ollut tuon ranskalaisen eskadroonan vangiksi ottaminen, mutta se esitettiin loistavana voittona, ja siksipä keisari ja koko armeija uskoivatkin, että ranskalaiset oli lyöty perin pohjin, ja pakenevat paraillaan. Vallankin uskottiin tähän kuvaukseen täydellisesti niin kauvan kun ruudin savu vielä peitti taistelukentän. Heti keisarin poistuttua sai Pavvlogradin rykmentti etenemiskäskyn. Pienessä saksalaisessa Wischaun kaupungissa näki Rostof vielä kerran keisarin. Kaupungin torilla, missä ennen keisarin tuloa oli ammuttu jotenkin kiivaasti, virui muutamia kaatuneita ja haavoittuneita, joita ei vielä oltu keritty korjaamaan. Keisari ajoi ruskealla englantilaisrotuisella tammalla sotilasseurueen ja muiden hovilaisten ympäröimänä. Hän piteli sulavin liikkein kultaista lornettia silmillään ja katseli, nojaten toiseen jalustimeensa, suullaan makaavaa, lakitonta sotilasta, jonka pää oli aivan veriin tahriutunut. Haavoittunut oli niin likainen, ryvetytynyt ja kauhean näköinen, että Rostof tunsikin loukkautuvansa kun näki keisarin hänen läheisyydessään.

Rostof huomasi, miten keisarin köyristyneet hartiat vavahtelivat aivan kuin kylmän kourissa, miten vasen jalka hermostuneesti kosketteli tamman kylkeä, ja miten opetettu ratsu rauhallisena vilkuili sivuilleen, muttei hievahtanutkaan paikaltaan. Eräs adjutanteista laskeutui ratsultaan, tarttui haavoittunutta kainaloihin ja alkoi nostaa paareille. Sotilas valitti.

— Varovammin, varovammin, ettekö voi varovammin? — tuskitteli keisari, joka nähtävästi kärsi enemmän kuin kuoleva sotilas. Rostof näki, miten kyyneleet täyttivät keisarin silmät, ja kuuli hänen poistuessaan kuolevan luota lausuvan ranskaksi Czartoriskylle:

— Miten kauhea onkaan sota, miten kauhea! *Quelle terrible chose que la guerre!*

Etujoukkoon kuuluvat osastot sijoittuivat Wischaun edustalle. Heidän edessään oli vihollisen ketju, joka, heikosti ammuskellen, vetäytyi päivän kuluessa yhä etäämmälle. Joukoille ilmoitettiin keisarin kiitollisuus, luvattiin palkintoja, ja sotilaille jaettiin kaksinkertainen annos paloviinaa. Vielä iloisempina kuin edellisenä yönä loimuivat nyt leiritulet ja raikuivat sotilaiden laulut. Denisof vietti tänä yönä juhlaa majuriksi ylentymisensä johdosta, ja Rostof, joka jo oli jotenkin humaltunut, esitti kekkereiden loppupuolella keisarin maljan. "En esitä hallitsija-keisarin maljaa, kuten esitetään virallisissa päivällisissä", hän sanoi, "vaan hyvän, hurmaavan keisarin ja suuren ihmisen; juokaamme hänen terveydekseen, juokaamme venäläisten aseiden varmalle menestykselle, häviö ranskalaisille!"

— Koska kerran ennenkin olemme taistelleet, — jatkoi Rostof, — emmekä ole säästäneet ranskalaisia, kuten esim. Schöngrabenin luona, niin miten onkaan nyt käyvä, kun *hän* on etunenässä? Me kuolemme kaikki, kuolemme riemuiten hänen puolestaan. Niinhän, hyvät herrat? Kenties eivät sanani oikein satu, olen liikoja nauttinut; mutta tunnen sen enemmän, ja te myös. Aleksanteri Ensimmäisen terveydeksi! Eläköön!

— Eläköön! — kirkuivat upseerien innostuneet äänet. Ja vanha ratsumestari Kirsten huusi yhtä innostuneesti ja vilpittömästi kuin 20 vuotias Rostof.

Kun upseerit olivat juoneet maljansa pohjaan ja särkeneet lasinsa, täytti Kirsten uudet lasit, otti yhden niistä käteensä ja astui sotilaiden nuotioille. Hänellä ei ollut muuta yllä kuin ratsuhousut ja paita, jonka avonaisesta aukosta näkyi valkea rinta. Harmaaviksinen ratsumestari seiso siinä nuotioiden valossa komeassa asennossa, käsi koholla ja kääntyi sotilaisiin:

— Pojat, hallitsija-keisarin terveydeksi, surma vihollisille, eläköön! — huusi hän ukkomaisella, mutta silti vielä reippaalla husaaribaritonillaan.

Husaarit ympäröivät hänet ja vastasivat hänen maljaansa äänekkäillä eläköön-huudoilla.

Myöhään yöllä, kun kaikki vieraat jo olivat poistuneet, löi Denisof lyhyellä kädellään ystävänsä Rostovia olalle ja sanoi:

— Kun ei ole sotaretkellä kehen rakastuisi, niin rakastut sinä keisariin.

— Denisof, älä laske tästä leikkiä, — huudahti Rostof — tämä on niin korkea, niin ihana tunne, sellainen...

— Uskon, uskon, ystäväiseni, tunnen samaa, hyväksyn...

— Ei, et käsitä!

Ja Rostof nousi ja lähti kuljeksimaan nuotioiden keskeen, haaveillen onnesta, minkä tuottaisi kuolema keisarin nähden. Hän ei uskaltanut edes haaveillakaan henkensä pelastamisesta, hän tahtoi vain kuolla, vain kuolla. Hän oli todellakin rakastunut keisariin ja hurmaantunut venäläisten aseiden maineesta ja tulevan voiton riemusta. Eikä hän suinkaan ollut ainoa, jonka näinä muistettavina, Austerlitzin taistelun edellisinä päivinä oli vallannut tämä tunne: yhdeksän kymmenettä osaa koko venäläisestä armeijasta oli rakastunut keisariinsa ja hurmaantunut venäläisten aseiden maineesta, vaikkeikaan niin intohimoisen ylevästi kuin Rostof.

XI.

Keisari jäi seuraavaksi päiväksi Wischauhun. Henkilääkäri Villier kävi vähäväliä keisarin luona. Pääkortteerissa ja lähimmissä joukko-osastoissa huhuultiin, että keisari oli sairastunut. Hän ei nauttinut mitään ja oli nukkunut huonosti yönsä, kertoivat hovilaiset. Kuolleitten ja haavoittuneitten näkeminen oli tehnyt niin syvän vaikutuksen keisarin herkän tunteelliseen mieleen.

Aamun koitteessa marraskuun 17 p:nä oli vihollisen ketjusta saapunut Wischauhun valkean lipun suojassa ranskalainen upseeri ja pyytänyt päästä keisarin puheille. Tämä upseeri oli Savary. Keisari oli vasta juuri nukahtanut, ja siksi täytyi Savaryn odottaa. Puolenpäivän tienoissa pääsi hän keisarin puheille, ja tunnin kuluttua lähti hän takasin ranskalaisten ketjuun ruhtinas Dolgorukovin seuraamana.

Kerrottiin, että Savaryn käynnin tarkoituksena oli ehdottaa molempain keisarien, Aleksanterin ja Napoleonin, yhtymistä neuvottelemaan. Aleksanteri ei suostunut Savaryn ehdotukseen, jonka johdosta armeija suuresti iloitsi ja oli ylpeä, mutta kuitenkin lähetettiin neuvottelemaan ruhtinas Dolgorukof, jotta nähtäisiin, oliko Napoleonilla, vastoin kaikkia arveluja, todellakin halu rauhan solmimiseen.

Hämärässä Dolgorukof palasi, meni suoraan keisarin puheille ja viipyi kauvan hänen luonaan.

Marraskuun 18 ja 19 p:nä etenivät joukot vielä pari rupeamaa, ja ranskalaiset vetäytyivät hiljalleen takasin, heikosti ammuskellen. Puolistapäivin 19 p:nä alkoi armeijan ylemmissä piireissä kiihkoisan kiireellinen ja ankara liike, jota sitten kesti seuraavan päivän aamuun asti, jona päivänä taisteltiin tuo niin kuuluisa Austerlitzin taistelu.

Puoliinpäiviin 19 p:nä oli liikettä ja kiihkeän eloisaa puhelua, hyörintää ja adjutanttien häärimistä huomattavissa ainoastaan keisarien pääkortteerissa; puolistapäivin siirtyi tämä liike jo Kutusovin pääkortteeriin ja osastonpäällikköjen esikuntiin. Illaksi oli liike adjutanttien toimesta levinnyt armeijan kaukaisimpiinkin osiin, ja 19 ja 20 päivän välisenä yönä oli koko yhdistynyt 80 tuhannen miehen suuruinen mahtava armeija jalkeilla ja lähti meluten, rymyten liikkeelle yhdeksän virstan pituisena valtavana jonona.

Tämä keskittynyt liike, joka aamulla oli alkanut keisarien pääkortteerissa ja sitten oli saanut liikkeelle koko armeijan, muistutti suuren tornikellon määrätään ensi liikettä. Hiljalleen alkoi pyöriä yksi ratas, kierähti toinen, kolmas, ja yhä nopeammin ja nopeammin alkoivat pyörät pyöriä, väkipyörät natista, vaihderattaat kieriä, lyömälaitos lyödä, kuviot hyppiä, ja tasaisesti alkoivat viisarit liikkua, osoittaen liikkeen tuloksen.

Samoin kuin kellon koneistossa, samoin myös sotalaitoksen koneistossa kerran alulle pantu liike siirtyy vastustamattomasti lopulliseen tulokseen; yhtä huolettoman liikkumattomat ovat myös molemmissa koneistoissa ne osat, joihin liike vielä ei ole koskenut. Pyörät kitisevät navateissaan, tarttuvat hampain toisiin pyöriin, väkipyörät sähisevät kovasta pyörinästä, mutta viereinen pyörä seisoo rauhallisen liikkumattomana, aivan kuin ei aikoiisi satoihin vuosiin liikahtaa; mutta hetki on tullut — vipu tarttuu, ja nöyrästi totellen alkaa pyörä rätisten pyöriä, yhtyen yhteiseen liikkeeseen, jonka tulos ja päämäärä ovat sille käsittämättömät.

Kuten kellossa lukemattomain erilaisten rattaiden ja väkipyöriin yhteisen liikkeen tuloksena on ainoastaan aikaa osoittavan viisarin tasainen liikunta, niin samoin kaikkien näiden 160,000 venäläisen ja ranskalaisen yhteisten liikkeiden — näiden ihmisten kaikkien intohimojen, halujen, katumusten, nöyrytymisien, kärsimysten, ylpeyden puuskausten, kauhujen ja riemujen tuloksena — oli ainoastaan Austerlitzin taistelu, tuo n.k. kolmen keisarin taistelu, toisin sanoen: maailman historiallisen viisarin hidas siirtyminen ihmiskunnan historian numerotaululla.

Ruhtinas Andrei oli sinä päivänä päivystäjänä eikä hetkeksikään poistunut ylipäällikön lähetyviltä.

Kuudetta käydessä iltapäivällä saapui Kutusof keisarien pääkortteeriin ja viivyttyään hetkisen keisari Aleksanterin luona hän meni tapaamaan ylihovimarsalkka kreivi Tolstoita.

Tällä välin pistäytyi ruhtinas Andrei Dolgorukovin luo, saadakseen tarkan selvän asiain kulusta. Hän oli huomannut, että Kutusof oli hermostunut ja johonkin tyytymätön, ja että pääkortteerissa oltiin tyytymättömiä ylipäällikköön ja että häntä kohtelivat kaikki pääkortteerin henkilöt omituisen ynseästi, aivan kuin olisivat tahtoneet osoittaa tietävänsä jotain sellaista, jota eivät muut tietäneet; ja sentähden tahtoikin hän puhella Dolgorukovin kanssa.

— No, terve, rakkaani, — sanoi Dolgorukof, joka paraillaan istui teetä juomassa Bilibinin seurassa. — Huomenna siis juhliitaan. Entäs teidän ukko? onko huonolla tuulella?

— Eipä juuri huonollakaan, mutta hän, luullakseni, toivoo, että häntä kuultaisi.

— Onhan häntä kuultu sotaneuvottelussa ja vastakin kuullaan, kun hän vain puhuu järkevästi; mutta mahdotonta on kuhnailla ja odottaa yhä jotain, silloin kun Bonaparte pelkää ratkaisevaa taistelua kuin kuolemaa.

— Näittekö siis hänet? — sanoi ruhtinas Andrei. — Mitä on miehiään Bonaparte? Minkälaisen vaikutuksen hän teihin teki?

— Niin, näin hänet ja tulin vakuutetuksi, että hän pelkää ratkaisevaa taistelua kuin kuolemaa, — toisti Dolgorukof, pitäen nähtävästi sängen tärkeänä tätä ylimalkaista johtopäätöstä, jonka hän oli tehnyt tavatessaan Napoleonin. — Jollei hän pelkäisi taistelua, niin miksi hän sitten olisi vaatinut neuvotteluja ja keskusteluja, ja miksi hän sitten pakenee, sillä onhan pakeneminen aivan outoa hänen sodankäyntitavalleen? Uskokaa minua: hän pelkää, pelkää ratkaisevaa taistelua. Hänen hetkensä on tullut; sanon sen teille.

— Mutta kertokaahan, minkälainen hän oikeastaan on? — kysyi toistamiseen ruhtinas Andrei.

— Hänellä on harmaa takki, ja hän olisi mielellään tahtonut minun kutsumaan itseään "teidän majesteettinne", mutta kiusallakaan en käyttänyt mitään arvonimeä. Muuta en hänestä saata sanoa, siinä kaikki, — vastasi Dolgorukof, katsahtaen hymyhuulin Bilibiniin.

— Vaikka suuresti kunnioitankin vanhaa Kutusovia, — jatkoi Dolgorukof, — niin en voi olla huomauttamatta, miten hullusti olisivat asiamme, jos jotain odottaen antaisimme hänen pettää itsemme tai päästäisimme hänet kynsistämme juuri nyt, kun hän auttamattomasti on vallassamme. Ei, ei pidä unohtaa Suvorovia ja hänen sääntöään: älä anna toisen hyökätä, vaan hyökkää itse. Uskokaa, sodassa on usein enemmän hyötyä nuorten tarmosta kuin vanhain kuhnustelijain kokemuksista.

— Mutta missä sitten hyökkäämme hänen kimppuunsa? Olin tänään etuvartiassa, ja minun mielestäni on vaikea päättää, missä hänen päävoimansa oikeastaan ovat, — sanoi ruhtinas Andrei.

Hänen teki mieli kertoa Dolgorukoville oma laatimansa suunnitelma.

— Ah, sehän on aivan yhdentekevä, — tarttui puheeseen Dolgorukof, levitellen hätäisesti karttaa pöydälle. — Kaikki mahdollisuudet ovat otetut huomioon: jos hän on Brännin luona...

Ja ruhtinas Dolgorukof esitti hätäisesti Weihrotherin laatiman sivustahyökkäyssuunnitelman.

Ruhtinas Andrei alkoi väitellä ja esittää omaa suunnitelmaansa, joka saattoi olla yhtä hyvä kuin Weihrotherinkin suunnitelma, mutta sillä oli vain se puute, että Weihrotherin suunnitelma jo oli hyväksytty. Heti kun ruhtinas Andrei alkoi esittää Weihrotherin suunnitelman puutteellisuuksia ja omansa etuja, herkesi ruhtinas Dolgorukof häntä kuuntelemasta eikä enää katsellut karttaan, vaan ruhtinas Andrein kasvoihin.

— Muuten, tänään on Kutusovin luona sotaneuvottelu: siellä voitte esittää kaiken tämän, — sanoi Dolgorukof.

— Ja mistä olette huolissanne, hyvät herrat? — sanoi Bilibin, joka tähän saakka oli iloisesti hymyillen kuunnellut toisten keskustelua, mutta nyt aikoi nähtävästi laskea hieman leikkiä. — Voitetaanko huomenna tai hävitään — joka tapauksessa on venäläisten aseiden kunnia taattu. Paitsi Kutusovia, ei ole ainoatakaan venäläistä osastonpäällikköä. Päälliköt ovat: *Herr General Wimpfen, le comte de Langeran, le prince de Lichtenstein, le prince de Hohenloe et enfin Prsch, prsch ... et ainsi de suite, comme tous les noms polonais.*^[98]

— Olkaahan ivailematta, — sanoi Dolgorukof. — Se ei ole totta, onhan jo kaksi venäläistä: Miloradovitsh ja Dohturof, ja olisi kolmaskin, kreivi Araktshejef, mutta hänellä on hermot heikot.

— Mutta luulenpa, että Mihail Ilarionovitsh jo on lähdessä, — sanoi ruhtinas Andrei. — Toivotan onnea ja menestystä, hyvät herrat, — hän lisäsi, puristi Dolgorukovin ja Bilibinin käsiä ja poistui huoneesta.

Kotimatalla ei ruhtinas Andrei voinut pidättäytyä kysymästä vieressään istuvan Kutusovin mielipidettä huomomisesta taistelusta.

Kutusof katsahti ankarasti adjutanttiaan silmiin, oli hetken ääneti ja vastasi:

— Arvelen, että häviämme, ja samoin sanoin kreivi Toistoille ja pyysin häntä ilmoittamaan tämän keisarille. Arvaappas, mitä hän minulle vastasi? *Eh, mon cher général, je me mêle du riz et des cotelettes, mélex vous des affaires de la guerre.*^[99] Niin... Näin minulle vastattiin!

XII.

Kymmenettä käydessä illalla saapui Weihrother suunnitelmiseen Kutusovin asuntoon, missä oli määrätty pidettäväksi sotaneuvottelu. Kaikki osaston päälliköt olivat kutsutut saapumaan tähän neuvotteluun, ja määrätyksi ajaksi olivatkin muut saapuneet paitsi ruhtinas Bagration, joka oli kieltäytynyt saapumasta.

Weihrother, joka oli suunnitellun taistelun sieluna, intoili ja hätäili ja oli uneliaan, tyytymättömän Kutusovin täydellinen vastakohta. Vastenmielisesti näkyi ylipäällikkö näyttelevän sotaneuvottelun esimiehen ja johtajan osaa. Weihrother taas näkyi tuntevan, että hänen harteillaan oli edesvastuu tästä mahtavasta liikkeestä, jota ei enää voinut pidättää. Hän oli kuin hevonen, jota raskas kuorma pakotti juoksemaan alamäessä. Hän ei enää tietänyt, vetikö hän itse, vai häntäkö tuupattiin; mutta hän kiiti mahdollisimman vinhaa vauhtia, joutumatta enää arvostelemaan, mihin veisi tämä liike. Hän oli jo kaksi kertaa tänä iltana käynyt vihollisen ketjua tarkastamassa, kahdesti oli hän käynyt keisarien — Itävallan ja Venäjän — luona tekemässä selvää toimistaan ja antamassa selityksiä ja sitä paitsi oli hän kansliassaan sanellut taistelujärjestelyä. Väsyneenä ja vaivautuneena saapui hän nyt Kutusovin luo.

Hän oli nähtävästi niin touhuissaan, ettei huomannut edes olla kohtelias ylipäällikölle: hän keskeytti usein ylipäällikön, puhui nopeasti, epäselvästi, katsomatta puhekumppaninsa silmiin eikä vastannut tehtyihin kysymyksiin. Hänen pukunsa oli porossa, ja itse oli hän surkean, uupuneen, hämmentyneen, mutta samalla itsetietoisien ja ylpeän näköinen.

Kutusof asui pienessä aatelislinnassa lähellä Ostraltziä. Suureen vierashuoneeseen, joka nyt oli ylipäällikön työhuoneena, olivat kokoontuneet: itse ylipäällikkö, Weihrother ja sotaneuvoston jäsenet. Juotiin teetä. Odotettiin vielä Bagrationia, jotta olisi voitu ryhtyä neuvotteluihin. Viimein saapuikin Bagrationin lähetti ilmoittaen, ettei ruhtinas voi saapua. Ruhtinas Andrei meni viemään tätä tietoa ylipäällikölle ja, käyttäen hyväkseen Kutusovin lupaa, että saisi olla mukana sotaneuvottelussa, hän jäi huoneeseen.

— Koska Bagration ei saavu, niin voimme alkaa, — sanoi Weihrother, nousten hätäisesti paikaltaan ja käyden pöydän luo, jolle oli levitetty mahdollottoman suuri Brünnin ympäristöjen kartta.

Kutusof istui voltairelaisessa nojatuolissa täytelään pöhäkät kädet sopusuhtaisesti kyynärtaipeissa. Hänen takkinsa rekotti avoillaan, ja vapaaksi päässyt, lihava kaula oli luisunut kaulukselle. Hän melkein nukkui. Kuullessaan Weihrotherin äänen hän vaivoin avasi ainoan näkevän silmänsä.

— Niin, niin, tehkää hyvin, — hän sanoi ja, nyökättyään päällään, hän päästi sen jälleen retkaan ja sulki silmänsä.

Jos neuvoston jäsenet alussa olisivatkin arvelleet Kutusovin vain teeskentelevän nukkumista, niin pian heidät tästä arvelusta vapauttivat ne äänet, joita kuului ylipäällikön nenästä. Nämä äänet todistivat, että ylipäälliköllä oli paljon tärkeämpi tehtävä kuin luettavan taistelujärjestelyn halveksuminen: tämä tärkeä tehtävä oli välttämättömän inhimillisen tarpeen — unen

tyydyttäminen. Ylipäällikkö nukkui todellakin.

Weihrother oli hädissään, aivan kuin ihminen, jolla ei ole hetkeäkään menetettävänä, vilkasi Kutusoviin ja tultuaan varmuuteen, että tämä nukkui, hän otti esille paperin ja alkoi kovalla yksitoikkoisella äänellä lukea laatimaansa taistelujärjestelyä, jossa oli seuraava otsakirjoitus:

"Taistelujärjestely vihollisen aseman hyökkäämistä varten Kobelnitzin ja Sokolnitzin takana, marraskuun 20 p:nä 1805."

Taistelujärjestely oli sangen monimutkainen ja vaikeatajuinen. Alkuperäisessä taistelujärjestelyssä sanottiin:

Da der Feind mit seinem linken Fluegel an die mit Wald bedeckten Berge lehnt und sich mit seinem rechten Fluegel laengs Kobelnitz und Sokolnitz hinter die dort befindlichen Teiche zieht, wir im Gegentheil mit unserem linken Fluegel seinen rechten sehr debordiren, so ist es vortheilhaft letzteren Fluegel des Feindes zu attackiren, besonders wenn wir die Doerfer Sokolnitz und Kobelnitz im Bezitze haben, wodurch wir dem Feind zugleich in die Flanke fallen und ihn auf der Flaeche zwischen Schlapanitz und dem Theurassa-Walde verfolgen koennen, indem wir dem Deflleen von Schlapanitz und Bellowitz ausweichen, welche die feindliche Front decken. Zu diesem Endzwecke ist es noethig... Die erste Kolonne marschirt ... die Zweite Kolonne marschirt ... die dritte Kolonne marschirt^[100] j.n.e. Kenraalit näyttivät vastenmielisesti kuuntelevan vaikeatajuista taistelujärjestelyä. Kookas, vaaleaverinen kenraali Buxhövdén seisoi nojallaan seinää vasten ja katsoa tuijotti palavaa kynttilää. Selvästi huomasi, ettei hän lainkaan kuunnellut lukemista, vieläpä huomasi hänen ilmeestään, ettei hän edes tahtonut uskotellakaan kuuntelevansa. Vastapäätä Weihrotheria istui punakka, pystyviiksinen Miloradovitsh sotaisessa asennossa, nojaten käyristetyn käsivarsin polviinsa. Loistavat silmät selällään katseli hän Weihrotheria kasvoihin ja oli vaiti kuin muuri; ainoastaan silloin kun itävaltalainen hetkeksi vaikeni, irroitti hänkin katseensa hänestä. Tällöin vilkaisi hän aina merkitsevästi toisiin kenraaleihin. Mutta tästä merkitsevästä katseesta ei voinut päättää, oliko hän tyytyväinen vaiko tyytymätön taistelujärjestelyyn, hyväksyikö hän itävaltalaisen suunnitelman vai oliko aivan toista mieltä. Lähinnä Weihrotheria istui kreivi Langeron. Hänen eteläranskalaiset kasvonsa olivat koko lukemisen ajan hienossa hymyssä, ja hän katseli ohuvia sormiaan, joilla pyöritteli muotokuvalla varustettua, kultaista nuuskarasiaa. Keskellä erästä pitkän pitkää lausetta herkesi hän pyörittämästä nuuskarasiaa, kohotti päätään ja, ohuet huulet epämiellyttävän kohteliaassa nypyssä, hän keskeytti Weihrotheria, aikoen jotain sanoa; mutta itävaltalainen kenraali ei herennyt lukemasta, rypisti vain kulmiaan ja häiläytti vihaisesti kyynärvarsiaan, aivan kuin olisi tahtonut sanoa: "sittemmin, sittemmin tehkää minulle huomautuksianne, nyt katsokaa karttaan ja kuunnelkaa." Langeron kohotti kummastuneen näköisenä silmänsä, vilkasi Miloradovitshiin, aivan kuin selitystä etsien, mutta kun hänen katseensa oli kohdannut Miloradovitshin merkitsevän, mutta silti mitään ilmaisemattoman katseen, painoi hän taas surumielisenä katseensa maahan ja alkoi kieputella nuuskarasiaa.

— *Un leçon de géographie*,^[101] — lausui hän aivan kuin itsekseen, mutta silti niin äänekkäästi, että kaikki kuulivat hänen sanansa.

Prschebishevsky oli kunnioittavan, mutta samalla arvokkaan kohteliaan näköisenä taivistanut kädellä korvansa Weihrotheria kohti ja näytti olevan pelkkänä korvana. Lyhyläntä Dohturof istui vastapäätä Weihrotheria yritteliään ja vaatimattoman näköisenä ja koetti tunnontarkkana seurata taistelujärjestöä; kumarissaan hän tarkasteli levitetyltä kartalta hänelle outoa seutua. Hän pyysi Weihrotheria jonkun kerran toistamaan huonosti kuulemiaan sanoja ja vaikeasti lausuttavia kyläin nimiä. Weihrother täytti hänen pyyntönsä, ja hän kirjoitteli yhtä ja toista muistikirjaansa.

Kun lukeminen, jota oli kestänyt runsaan tunnin, lopultakin päättyi, herkesi Langeron taas kieputtamasta nuuskarasiaansa ja, katsomatta Weihrotheriin, tai erityisemmin kehenkään muuhunkaan, hän alkoi puhua siitä, miten vaikea oli seurata tällaista taistelujärjestelyä, missä vihollisen asema oletetaan tunnetuksi, vaikkakin tämä asema saattaa olla aivan tuntematon, koska kerran vihollinen on liikkeellä. Langeronin huomautukset olivat perusteellisia, mutta selvästi huomasi, että hän niillä pääasiallisesti tahtoi huomauttaa itseensä luottavalle Weihrotherille, joka heille oli lukenut laatimansa taistelujärjestelyn aivan kuin koulupojille, ettei tämä sentään ollut tekemisissä pelkkäin pöllöjen kanssa, vaan miesten kanssa, jotka voisivat hänellekin antaa opastusta sota-asioissa. Kun Weihrotherin yksitoikkoinen ääni oli vajennut, avasi Kutusof silmänsä, kuten mylläri, joka herää unilauluja laulavain myllyrattaiden seisahtuessa, ja kuunteli Langeronin puhetta. Hänen ilmeensä näytti sanovan: "yhäkö te vain keskustelette noista tyhmyyksistä!" Sitten sulki hän taas kiireesti silmänsä ja retkautti päänsä entistään syvempään.

Haluten mahdollisimman myrkyllisesti loukata Weihrotherin kirjailija- ja sotilas-itserakkautta, Langeron todisteli, että Bonaparte helposti itse saattaa ryhtyä hyökkäämään ja siten tehdä tämän taistelujärjestelyn tuiki tarpeettomaksi. Weihrother vastasi kaikkiin huomautuksiin lujalla, pilkallisella hymyilyllä ja oli nähtävästi jo ennakolta päättänyt täten vastata kaikkiin huomautuksiin ja vastaväitteisiin, olivatpa ne sitten minkälaisia tahansa.

— Jos hän voisi hyökätä, niin olisi hän jo hyökännyt tänäpäpä, — hän sanoi.

— Te siis arvelette, ettei hänellä ole tarpeeksi voimia, — sanoi Langeron.

— Korkeintaan on hänellä 40,000 miestä, — vastasi Weihrother, hymyillen kuin lääkäri, jolle puoskariakka tarjoutuu opettamaan lääkitsemistaitoa.

— Siinä tapauksessa kulkee hän kohti perikatoaan, jos odottaa meidän hyökkäystämme, — sanoi Langeron, hymyillen hillityn pilkallisesti ja vilkaisten taas lähinnä istuvaan Miloradovitshiin, aivan

kuin olisi odottanut tältä vahvistusta väitteelleen.

Mutta Miloradovitsh näytti tällä hetkellä ajattelevan aivan toisia asioita.

— *Ma foi*,^[102] — sanoi Langeron, — huomenna kaikki selviää taistelutantereella.

Weihrother hymähti taas, aivan kuin olisi tahtonut sanoa, että häntä sekä naurattaa että kummastuttaa venäläisten kenraalien vastaväitteet, ja että turhaa on todistella sellaista, mistä hän itse on aivan varma ja josta sitäpaitsi ovat varmoja molemmat keisarit.

— Vihollinen on sammuttanut nuotionsa, ja heidän leiristään kuuluu taukoamatonta melua, — hän sanoi. — Mitä tämä merkitsee? Joko he loittonevat, jota ainoata meidän on pelättävä, tai muuttavat he asemiaan (hän hymähti). Mutta jos hän taas asettuisikin asemiin Theurassan luo, niin vapauttaisi hän vain meidät täten monista vaivoista, ja kaikki määräykset pitävät sittenkin hiuskarvalleen paikkansa.

— Mutta millä tavalla?... — sanoi ruhtinas Andrei, joka jo kauvan oli odottanut tilaisuutta lausuaan epäilynsä.

Kutusof heräsi, yski raskaasti ja katsahti kenraaleihin.

— Hyvät herrat, huomista, tai oikeastaan tämän päiväistä (sillä kello käy jo yhtä), taistelujärjestelyä ei enää käy muuttaminen, — hän sanoi. Te olette sen kuulleet, ja kaikki täytämme me velvollisuutemme. Mutta ennen taistelua ei ole mikään niin tärkeää ... (hän vaikeni hetkeksi) kuin hyvä uni.

Kutusof hankkiutui nousemaan. Kenraalit kumarsivat ja poistuivat huoneesta, Kello kävi jo yhtä. Ruhtinas Andreikin poistui huoneesta.

Kun ruhtinas Andreille ei onnistunut lausua mielipidettään sotaneuvottelussa, jäi hän epäröiväksi, ken oikeastaan oli oikeassa: Dolgorukovko ja Weihrother, vaiko Kutusof ja Langeron ynnä muut, jotka eivät olleet hyväksyneet hyökkäyssuunnitelmaa. Mutta eikö Kutusof sitten saattanut lausua suoraan mielipidettään keisarille? Eikö siis asiaa enää voi auttaa? "Onko siis hovilaisten ja persoonallisten arvelujen tähden uhrattava kymmenien tuhansien ja minunkin, *minunkin* henkeni?" hän ajatteli.

"Niin, on hyvinkin mahdollista, että huomenna kaadun", hän ajatteli edelleen. Ja yhtäkkiä, hänen ajattellessaan kuolemaa, syntyi hänen mielikuvituksissaan kokonainen sarja muistelmia, sangen kaukaisia, mutta silti sangen rakkaita: hän muisteli, miten oli jättänyt hyvästit isälleen, miten vaimolleen; hän muisteli niitä aikoja, jolloin ensin rakastui vaimoonsa! Hän muisti myös vaimonsa raskauden, ja hänen kävi sääli häntä ja itseään; hermostuneen heltyneessä ja kiihtyneessä mielentilassa hän poistui tuvasta, missä asui Nesvitskin kanssa, ja alkoi kävellä rakennuksen edustalla kartanolla.

Yö oli sumuinen, ja salaperäisenä pilkisteli kuu sumun läpi. "Niin, huomenna, huomenna!" hän ajatteli. "Huomenna kenties on kaikki lopussa, kaikki nämä muistelmat ovat silloin olleita ja menneitä, niillä ei ole enää mitään merkitystä minulle. Huomenna siis kenties, vieläpä varmaankin, huomenna, aavistan sen, saan vihdoinkin ensi kerran näyttää, mihin kykenen." Ja hän näki mielikuvituksissaan taistelun riehunan; venäläiset ovat häviöllä; taistelu on keskittynyt yhteen kohtaan; kaikki päälliköt ovat hämmentyneet. Ja se onnellinen hetki, se Toulon, jota hän niin kauvan on odottanut, on vihdoinkin tullut. Hän lausuu päättävästi ja selvästi mielipiteensä Kutusoville, Weihrotherille ja molemmille keisareille. Kaikki hämmästyvät hänen mielipiteittensä täsmällisyyttä ja tarkkuutta, mutta kukaan ei ota toteuttaakseen niitä, ja silloin ottaa hän johtoonsa rykmentin, divisioonan, panee ehdoksi, ettei kukaan sekaannu hänen tehtäviinsä, hän vie divisioonansa ratkaisevalle paikalle ja hän yksinään saa voiton. "Mutta entäs kuolema ja kärsimykset?" sanoo toinen ääni. Mutta ruhtinas Andrei ei vastaa tälle äänelle, hän vain jatkaa voittokulkuaan. Seuraavaa taistelua varten laatii hän yksinään taistelujärjestelyn. Hän on arvoltaan vain Kutusovin päivystävä adjutantti, mutta hän sentään yksinään kaikki tekee. Seuraavan taistelun voittaa hän yksinään. Kutusof luopuu ylipäällikkyydestä, hänen sijalleen nimitetään hän itse... "Mutta, entäs sitten?" sanoo taas toinen ääni, "entäs, jos oletkin jo sitä ennen kymmeniä kertoja haavoittunut, kaatunut tai pettynyt; niin, miten sitten käy?" — "Niin, entäs sitten", vastaa ruhtinas Andrei itse itselleen; "en tiedä, miten sitten käy, en tahdo enkä voi tietää; mutta eihän toki ole minun syyni, jos tätä halajan, jos tätä ainoata, jos halajan kunniaa, jos halajan mainetta, jos halajan ihmisten rakkautta, jos tätä ainoata, tätä ainoata halajan, jolle ainoalle elän ja kuolen. Niin, tälle ainoalle! En sano tätä koskaan kenellekään, mutta, Jumalani! mitä sille voin, etten muuta rakasta kuin kunniaa, ihmisten ihailua. Kuolema, haavat, perheen menettäminen, mikään ei minua hirvitä. Ja miten lienevätkin kalliita ja rakkaita minulle monet ihmiset — isä, sisar, vaimo, nuo rakkaimpani maailmassa, — ja miten kauhealta ja luonnottomalta se tuntuneekin, — kaikki annan minä heidät hetipaikalla kunniaa, vain hetken kunniaa, ihmisten ihailusta, ihmisten rakkaudesta, ihmisten, joita en tunne enkä koskaan ole tunteva, noiden ihmisten rakkaudesta", hän ajatteli, kuunnelllessaan ihmisten ääniä Kutusovin asunnon pihalta. Ylipäällikön pihalta kuului kuormarattaita sälyttävään palvelijoiden puhelua. Eräs ääni, varmaankin kuorma-ajurin, härnäili ylipäällikön vanhaa kokkia, Titusta, jonka ruhtinas Andrei tunsu, ja toisteli vähäväliä: "Tit, Tit, kuulehan Tit."

— No, mikä hätänä? — huusi ukko.

— Tit, mene jauhamaan, — sanoi pilkkakirves.

— Kyllä minä sun, mene helvettiin, — kuului ukon ääni, jota seurasi palvelijain ja ajurien rämisevä nauru.

"Ja sittenkin rakastan ja pidän kalliina ainoastaan noiden kaikkien rajatonta ihailua, pidän kalliina tuota salaperäistä voimaa ja kunniaa, joka tuossa ylläni sumussa liitelee!"

XIII.

Rostof oli sinä yönä plutoonineen kylkiketjussa Bagrationin osaston edessä. Husaarit olivat parittain järjestetyt ketjuun; itse ratsasteli Rostof edestakasin pitkin linjaa ja koetti kaikin voimin vastustaa yhä raukasevampaa unta. Hänen takanaan tuikkivat liittoutuneen armeijan himmeät nuotiot; hänen edessään oli sumuinen pimeys. Vaikka hän kuinkakin koetti tähystellä tähän sumuiseen etäisyyteen, ei hän sittenkään mitään nähnyt: joskus oli näkyvinään jotain harmaata, joskus mustaa; toisinaan taas tuntui kuin olisivat tulet tuikkineet sieltä, missä vihollisen luultiin olevan; toisinaan hän taas päätteli, että hänen silmissään jokin välkähteli. Vähäväliä sulkeutuivat hänen silmänsä, ja hän näki edessään milloin keisarin, milloin Denisovin, milloin taas Moskovan muistelmat elävinä kuvastuivat. Tällöin avasi hän aina nopeasti silmänsä ja näki aivan edessään ratsunsa pään ja korvat. Toisinaan näki hän taas husaarien mustat haamut kun hän äkkiä niihin töytättyään avasi silmänsä, toisinaan taas sattui katse tuohon äärettömään sumumereen.

"Miksikäs ei? onhan hyvinkin mahdollista", ajatteli Rostof, "että keisari minut kohdattuaan antaa jonkin tehtävän minulle, kuten hän saattaa antaa kenelle tahansa upseereista; hän saattaa sanoa: 'Ratsastahan tuonne, ota selvä, mitä siellä on.' Onhan olemassa paljon kertomuksia, miten hän aivan sattumalta täten on tutustunut johonkuhun upseeriin ja sitten liittänyt hänet seurueeseensa. Entäs jos hän minutkin liittäisi! Oi, miten häntä suojelisin, miten paljastaisin hänelle koko totuuden, miten saattaisin häpeään hänen pettäjänsä!" Ja saadakseen rakkautensa ja uskollisuutensa keisariin oikein eläväksi, Rostof kuvitteli näkevänsä vihollisen tai saksalaisen petturin, jonka hän ilmielien tappaisi, vieläpä keisarin nähden häntä läimäyttelisi korvillekin. Yhtäkkiä havahtui hän kaukaa kuuluvaan huutoon. Hän vavahti ja avasi silmänsä.

"Missä olen? Niin, ketjussa: tunnussanat — vehmaro, Olmütz. Miten harmillista, että eskadroonamme huomenna on varaväessä..." ajatteli Rostof. "Pyydän päästä taisteluun. Kenties on tämä ainoa tilaisuus, missä saan nähdä keisarin. Mutta vahdinmuuttoon ei enää ole pitkältä. Kierrän vielä kerran ja palattuani menen kenraalin luo pyytämään, että pääsisin taisteluun." Hän oikasihe satulassaan ja nykäsi ratsuaan ohjista, kiertääkseen vielä kerran husaarinsa. Hänestä tuntui kuin olisi jo alkanut sarastaa. Vasemmalta häämötti loiva, valaistu rinne, ja edessä oli musta kunnas, joka näytti jyrkältä kuin seinä. Tällä kunnaalla oli valkea pälväs, josta Rostof ei mitenkään päässyt selville. Hän ei tietänyt, oliko se kuun valaisema moisio, vai sulamaton hanki, vai valkeaksi maalattu talo? Toisinaan tuntui hänestä aivan kuin tällä pälväällä jotain olisi liikkunut. "Varmaankin on se lunta — tuo pälväs; pälväs — *un tache*", ajatteli Rostof.

"Natasha, sisko, mustat silmät. Na ... tashka. (Hänpä ihmettelee, kun kerron, että olen nähnyt keisarin!) Natashka ... tashka ota..." "Oikealle, oikealle, teidän jalosukuisuutenne, muuten joudutte pensaisiin", — virkkoi husaari, jonka ohi torkkuva Rostof juuri ratsasti. Rostof kohotti päänsä, joka jo oli painunut aina hevosen harjaan, ja pysähtyi husaarin viereen. Elonvoimainen lapsuuden uni ummisti väkisinkin hänen silmänsä. "Mitä taas ajattelinkaan? — ei auta unohtaa. Miten puhelen keisarin kanssa? Ei, ei sitä — siitä vasta huomenna. Niin, niin! Na-tashka, hyökätä ... kätä — kenen kimppuun? Husaarien. Mutta husaarit ja viikset... Tvjerskoilla ajoi tuo viiksiniekka husaari, minä vielä ajattelin häntä, aivan Gurjevin talon vastapäätä... Ukko Gurjef... Ah, verraton poika Denisof! Mutta kaikki tämä on pötyä. Pääasia on nyt, keisari on täällä. Miten hän minua katseli, hänen teki mieli jotain sanoa, mutta hän ei uskaltanut... Ei, minä en uskaltanut. Niin tämä on pötyä, pääasia on, etten unhotta tärkeintä ajateltavaa, niin. Na-tashka, hyökätä, niin, niin, niin. Se on hyvä." — Ja taas vaipui hänen päänsä hevosen kaulalle. Yhtäkkiä tuntui hänestä kuin häntä ammuttaisiin. "Mitä? Mitä? Mitä!... Lyö! Mitä?" ... höpisi hän havahtuen. Herätessään kuuli hän tuhansien äänien pitkäveteistä huutoa siltä suunnalta, missä vihollisen arveltiin olevan. Husaarin ja hänen hevosensa hörivät korviaan melun johdosta. Siellä, mistä kuului ääniä, välähti tulenkieli ja sammui samassa, hetken kuluttua välähti toinen, kolmas, ja pian näkyi vuorella, pitkin koko ranskalaisten linjaa tulia, ja äänet kävivät yhä kuuluvimmiksi. Rostof kuuli ranskalaista puheen pauhua, muttei eroittanut mitään selvästi. Äänien pauhu oli liian valtava. Kuului ainoastaan: aaaa! ja rrrr!

— Mitä tämä on? Mitä arvelet? — kysyi Rostof vieressään olevalta husaarilta. — Sehän kuuluu vihollisen taholta?

Husaari ei vastannut.

— Mikset vastaa, etkö kuule mitään? kysyi taas Rostof, odotettuaan jotenkin kauvan vastausta.

— Kukapa sen tietää, teidän jalosukuisuutenne, — vastasi husaari välinpitämättömästi.

— Suunnasta päättäen luulisi sen kuuluvan vihollisen taholta, — sanoi Rostof.

— Kenties on se vihollinen, kenties vain muuten, — mutisi husaari, — ken sen yöllä tietää. No! Olehan siinä alallasi! — tiuskasi hän hevoselleen, joka alkoi käydä levottomaksi.

Rostovinkin hevonen hätäntyi ja kuoppi kavoillaan jäätynyttä kamaraa, kuunnellen ääniä ja katsellen tulia. Äänien pauhu kasvoi kasvamistaan, ja viimein syntyi sellainen jymy, että sen aikaansaamiseksi tarvittiin varmaankin kokonainen armeija. Yhä laajemmalla alkoi välkähdellä tulia; varmaankin sytytettiin niitä pitkin vihollisen koko leiriä. Rostovia ei enää raukaissut.

Vihollisen leiristä kuuluvat iloiset, riemukkaat huudot saivat hänet innostumaan. Hän eroitti jo aivan selvästi huudot: (*Vive l'empereur, l'empereur!*)^[103]

— Aivan kuuluu läheltä, varmaankin puron takaa, — sanoi hän husaarille.

Husaari ei vastannut, huoahdihan vain ja rykäsi kiukkuisasti. Ketjusta alkoi kuulua ravia juoksevan ratsun kavioiden kapsetta. Kapse kuului yhä lähempää, ja viimein ilmestyi öisen sumun keskestä ratsumies, husaarialiupseeri, joka alussa näytti mahdottoman suurelta norsulta.

— Teidän jalosukuisuutenne, kenraalit! — sanoi ali-upseeri, saavuttuaan Rostovin luo. Rostof lähti ali-upseerin seurassa kohtaamaan ketjua pitkin ratsastavaa joukkuetta. Ajaessaan hän yhä tarkasteli tulia ja kuunteli huutoja. Eräs ratsastajista ajoi valkealla hevosella. Tämä oli ruhtinas Bagration, joka ruhtinas Dolgorukovin ja adjutanttinsa kanssa oli lähtenyt ottamaan selvää vihollisen leiristä näkyvistä kummallisista tulista ja huudoista. Saavuttuaan Bagrationin luo Rostof esitti hänelle raportin ja yhtyi sitten adjutantteihin ja alkoi kuunnella kenraalien keskustelua.

— Uskokaa minua, — puhui Dolgorukof, Bagrationiin kääntyen, — tämä on pelkkää petosta; hän on peräytynyt ja käskenyt jälkijoukkojen sytyttää tulia ja meluta, jotta saisi meidät petetyksi.

— Tuskinpa, — sanoi Bagration: — illasta alkaen olen heidät nähnyt tuolla kunnaalla; jos hän olisi peräytynyt, niin varmaankin olisi kunnaaltakin vienyt joukkonsa. Herra upseeri, — kääntyi Bagration Rostoviin, — ovatko vihollisen kylkivartijat vielä tuolla?

— Illalla vielä olivat, mutta en tiedä, lienevätkö enää, teidän ylhäisyytenne. Jos käskette, niin menen husaarineni tarkastamaan, — sanoi Rostof.

Bagration pysäytti hevosensa ja, vastaamatta mitään, hän koetti sumussa eroittaa Rostovin kasvopiirteitä.

— No niin, menkäähän, — hän sanoi, hetken vaiti oltuaan.

— Ymmärrän.

Rostof kannusti ratsuaan, huusi luokseen ali-upseeri Fjetshenkon ja pari muuta husaaria, käski näiden seurata itseään ja lähti ajamaan ravia huutoja kohti alas pitkin loivetta.

Rostovista tuntui sekä raskaalta että samalla riemukkaalta lähteä yksinään husaareineen tuohon salaperäiseen, vaaralliseen, sumuiseen kaukaisuuteen, missä ei vielä kukaan ennen häntä ollut käynyt. Bagration huusi hänelle kunnaalta, jottei hän menisi puron tuolle puolen, mutta Rostof ei ollut kuulevinaan, vaan ajoi yhä edemmäs ja edemmäs, pettyen alituisesti sumussa, luulen milloin pensaen puuksi, milloin ojanteen ihmiseksi. Laskeuduttuaan kunnaalta laaksoon hän ei enää erottanut ei venäläisten eikä ranskalaisten tulia, mutta yhä selvemmin ja äänekkäämmin kuuluivat ranskalaisten huudot. Laakson pohjasta oli hän eroittavinaan jotain joen tapaista, mutta lähelle saavuttuaan hän näki ajotien. Tielle tultuaan hän pysäytti hevosensa ja oli kabdenvaiheilla: lähteäkö kulkemaan tietä pitkin, vai ajaakko sen yli ja kulkea pimeätä kenttää myöten vastaiselle kunnaalle. Tietä pitkin olisi ollut vaarattomampi kulkea, sillä sillä olisi helpommin erottanut ihmisen. "Tulkaa jälissäni", sanoi hän husaareilleen ja lähti täyttää neljää ajamaan ylös kunnaalle, sitä paikkaa kohti, missä illalla oli ollut vihollisen ratsasvartio.

— Teidän jalosukuisuutenne, tuossa on vihollinen! — huusi eräs husaareista Rostovin takana.

Ei ehtinyt Rostof vielä mitään eroittamaan pimeydessä, kun yhtäkkiä leimahti tuli, kuului pamaus, ja korkealla sumussa vinkui luoti, aivan kuin olisi jotain valittanut, ja hävisi sitten etäisyyteen. Toinen pyssy ei lauvennut, välähti vain tuli sankkireijässä. Rostof käänsi hevosensa ja lähti täyttää neljää ajamaan takasin. Vielä kuului neljä laukausta, ja vinkuen, viheltäen lensivät luodit sumussa. Rostof pidätteli hevostaan, joka oli elostunut laukauksista kuten hän itsekin, ja lähti ajamaan käyden. "No, vielä, vielä!" kuuli Rostof jonkun iloisen äänen hokevan sielussaan. Mutta laukauksia ei enää kuulunut.

Vasta kun Rostof läheni Bagrationia päästi hän taas ratsunsa laukkaan ja, käsi ohimolla, sujautti hän kenraalin luo.

Dolgorukof intti yhä edelleen, että vihollinen on peräytynyt ja sytytellyt tulia vain venäläisiä pettääkseen.

— Mitä tämä todistaa? — puhui hän juuri silloin kun Rostof saapui heidän luokseen. — He ovat kyllä saattaneet peräytyä ja jättää ratsasvartiot paikoilleen.

— Nähtävästi eivät kaikki vielä ole peräytyneet, ruhtinas, — sanoi Bagration. — Huomenna näemme, huomenna kaikki selviää.

— Kunnaalla on ratsasvartio, teidän ylhäisyytenne, yhä samassa paikassa kuin illallakin, — ilmoitti Rostof, eteenpäin kumartuneena, käsi ohimolla. Hän ei voinut pidättyä hymyilemästä, sillä reipas ajo, ja etenkin luotien viuhina olivat saattaneet hänet iloiselle tuulelle.

— Hyvä, hyvä, — sanoi Bagration, — kiitän teitä, herra upseeri.

— Teidän ylhäisyytenne, — sanoi Rostof, — sallitteko minun esittää teille pyynnön?

— Mitä haluatte?

— Meidän eskadroonamme on määrätty huomiseksi varaväkeen, pyydän: siirtäkää minut ensimmäiseen eskadroonaan.

— Mikä on nimenne?

— Kreivi Rostof.

- Hyvä, tiedän. Jää minun adjutantiksi.
— Ilja Andreitshin poikako? — kysyi Dolgorukof.

Rostof ei vastannut hänelle.

- Saanko siis toivoa, teidän ylhäisyytenne?
— Käsken.

"Huomenna kenties lähetetään viemään jotain tiedonantoa keisarille", ajatteli Rostof. "Jumalan kiitos!"

Syynä vihollisen leiristä kuuluviin huutoihin ja leimahteleviin tuliin oli ollut se seikka, että samaan aikaan kun sotilaille luettiin Napoleonin käskykirjettä, hän itse oli lähtenyt ratsain tarkastamaan leiriä. Kun sotilaat huomasivat keisarin sytyttivät he olkikimppunsa ja lähtivät juoksemaan hänen jätkeensä, huutaen: (*vive l'empereur!*" Napoleonin käskykirje oli tällainen:

"Sotilaat! Venäläinen armeija käy kimppuumme kostaakseen meille itävaltalaisille Ulmin luona antamamme iskun. Nämä ovat samoja pataljooneja, jotka te löitte Hollabrunnin luona ja joita te sitten lakkaamatta olette ahdistelleet tänne saakka. Meidän asemamme ovat verrattomat, ja samalla kuu vihollisemme alkavat kiertää meitä oikealta, jää heidän sivustansa suojatta. Sotilaat! Johdan itse teidän pataljoonianne. En antaudu vaaroille alttiiksi, jos te tapanne mukaan urhoollisesti iskette vihollista ja saatatte hänen rivinsä epäjärjestykseen ja hämmennyksiin; mutta jos voitto hetkenkin näyttää epäilyttävältä, niin näette keisarinne taistelun kuumimmassa temmellyksessä, sillä voitosta emme voi olla kahdenvaiheilla, emme vallankaan sinä päivänä, jolloin on kyseessä ranskalaisen jalkaväen kunnia, joka taas on niin välttämätön Ranskan kansan kunnialle.

"Älkää saattako rivejä epäjärjestykseen sillä tekosyillä, että muka autatte haavoittuneita! Vallatkoon jokaisen teistä ajatus, että meidän välttämäti on voitettava nuo Englannin palkkalaiset, jotka niin intohimoisesti vihaavat meidän kansaamme. Tämä voitto päättää sotaretkemme, ja me saatamme palata talvikortteereihimme, missä yhdymme uusiin ranskalaisiin joukkoihin, joita paraillaan muodostetaan Ranskassa; ja silloin solmimani rauha on kansani, teidän ja minun itseni arvoinen.

"Napoleon."

XIV.

Viideltä aamulla oli vielä aivan pimeä. Keskusta, varaväki ja Bagrationin johtama oikea sivusta olivat vielä paikoillaan; mutta vasemman sivustan jalkaväki-osastot, ratsuväki ja tykistö, joiden taistelujärjestelyn mukaan piti ensimmäisinä laskeutua ylängöltä, hyökätä vihollisen oikean sivustan kimppuun ja karkoittaa se Böhmin vuoristoon olivat jo jalkeilla ja alkoivat lähteä yöpymispaikoiltaan. Nuotioista nouseva savu kirvelti silmiä. Oli kylmä ja pimeä. Upseerit joivat teetä ja einehtivät kiireissään, sotilaat navertelivat kuivia korppuja, tömistelivät lämpimikseen jalkojaan ja keräytyivät nuotioiden ympärille, joihin heittelivät kaiken, mitä eivät saattaneet kulettaa mukanaan: kojujen laudat, tuolit, pöydät, pyörät, tynnyrit y.m.s. Itävaltalaisia osastojen johtajia hääri venäläisten keskellä, ja heidän ilmestymisensä oli liikkeelle lähdön merkinä. Sillä aina kun itävaltalainen upseeri ilmestyi jonkun rykmentin kohdalle, alkoi rykmentti liikehtiä: sotilaat juoksivat nuotioiden äärestä, pistivät piippunsa saappaiden varsiin, heittivät pussinsa kuormille, suorivat pyssynsä ja järjestyivät riveihin. Upseerit napittivat virkapukujaan, vyöttivät miekkojaan, heittivät rensselitä selkäänsä ja kulkivat huutaen pitkin rivejä; kuormastosotilaat ja upseerien palvelijat valjastivat hevosia, säilyttivät ja köyttivät kuormia. Adjutantit, pataljoonain ja rykmenttien päälliköt nousivat ratsuilleen, ristivät silmänsä, antoivat viimeiset käskyt, määräykset ja tehtävät jällelle jääville kuormastosotilaille, ja sitten alkoi kuulua tuhansien jalkojen yksitoikkoinen töminä. Osastot kulkivat tietämättä minne mentiin ja näkemättä eteensä tai taakseen savulta, yhä sakenevalta sumulta ja heitä ympäröiviltä joukoilta.

Sotamies on rykmenttinsä ympäröimä, siihen sidottu ja siitä riippuvainen kuten merimies laivastaan. Kunne hän kulkeneekin, miten laajoille, tuntemattomille, vaarallisille lakeuksille hän joutuneekin, aina kaikkialla ovat hänen ympärillään samat toverit, samat rivit, sama vääpeli "Ivan Mitritsh", sama komppanian koira "Schutshka", samat päälliköt, — samoin kuin ovat merimiehenkin ympärillä aina ja kaikkialla sama kansi, samat mastot, samat köydet. Sotilas harvoin välittää niistä lakeuksista, missä hänen laivansa kulloinkin sattuu olemaan; mutta taistelupäivinä, Jumala ties miksi, kuuluu sotajoukkojen siveellisessä maailmassa aina ja kaikkialla sama ankara sävel, josta soi jonkin mahtavan, ratkaisevan läheisyys, ja joka saattaa nuo tavallisesti niin välinpitämättömät olennot uteliaiksi. Taistelupäivinä koettavat sotilaat täydelleen riuhtautua rykmenttinsä arkihuolista, kysellen, kuunnellen ja tarkastellen kaikkea, mitä tapahtuu heidän ympärillään.

Sumu oli käynyt niin sankaksi, ettei saattanut nähdä edes kymmenen askeleen päähän, vaikka päivä jo sarastikin. Pensaat näyttivät suunnattomilta puilta, tasanteet jyrkänteiltä tai rinteiltä.

Kaikkiällä siis, joka taholla olisi saattanut kohdata viholliseen, jota ei olisi erottanut kymmenen askeleen päästä. Mutta kauvan kulkivat osastot sumussa uusia, tuntemattomia seutuja, laskeutuivat vuorilta, nousivat toisille, sivuuttaen kasvi- ja puutarhoja. Vihollista ei vaan kuulunut, ei näkynyt. Päinvastoin huomasivat sotilaat, että kaikkiällä — edessä ja takana, oikealla ja vasemmalla — samaan suuntaan kulki ainoastaan oman maan miehiä. Jokaisesta sotilaasta tuntui hauskalta tietää, että sinne minnekä hänkin, nimittäin jonnekin tuntemattomaan etäisyyteen, kulki paljon, paljon oman maan miehiä.

— Katos vain, kurskilaisetkin jo kulkivat ohi, — puheltiin riveissä.

— Mutta julmasti on meillä väkeä, veliseni! Kun illalla katselin nuotioita, niin eipä ääriä erottanut. Aivan kuin Moskovaa olisi katsellut!

Vaikkei kukaan osastojen päälliköistä kulkenutkaan sotilaiden mukana tai heitä puhutellut (kuten sotaneuvottelussa huomasimme, olivat osastojen päälliköt huonolla tuulella ja tyytymättömiä asiain menoon ja täyttivät sentähden ainoastaan saamansa käskyt, mutteivät lainkaan välittäneet sotilaiden mielialasta), niin kulkivat sotilaat sittenkin iloisina ja reippaina, kuten ainakin kulkevat taisteluun mentäissä, erittäinkin kun on kyseessä hyökkäys. Mutta kuljettuaan tunnin verran sankassa sumussa täytyi suurimman osan joukoista pysähtyä, ja pitkin rivejä levisi tuo niin harmillisen painostava mieliala, jonka aina synnyttävät epäjärjestys ja hämminki. Sangen vaikea on määritellä, miten tämä painostava mieliala oikeastaan ilmenee; mutta varmaa vain on, että se ilmenee uskomattoman varmasti ja leviää huomaamattoman nopeasti ja hillittömästi kuin vesi uomassa. Jos venäläiset olisivat olleet yksin, ilman liittolaisia, niin olisi kenties kauvankin kestänyt, ennenkun tämä epäjärjestyksen synnyttämä mieliala olisi muodostunut yleiseksi varmaksi tietoisuudeksi; mutta nyt sysättiin erityisellä mielihyvällä epäjärjestyksen syy tyhmien saksalaisten niskaan, ja kaikki olivat vakuutettuja ja pitivät luonnollisena, että tämän vaarallisen häiriön olivat saaneet aikaan nuo saksalaiset "makkarat".

— Miksikä seisahduttiin? Vai onko tullut este? Vai joko on vastassa ranskalainen?

— Ei, eipä kuulu. Kylläpä olisi alkanut paukuttaa.

— Olipa kiire lähtöön, mutta kun alkuun päästiin, niin heti pysähdytään keskelle kenttää, — yhä nuo kirotut saksalaiset ovat sotkemassa. Sellaisia tyhmiä riiviöitä!

— Edellä heidät olisi pitänyt lähettää. Siellä nyt takana tunkeilevat. Tässä saamme nyt seistä vinkuvin vatsoin.

— Joko sieltä pian selviytyy? Sanotaan, että ratsuväki on sulkenut tien, — puhui eräs upseeri.

— Voi niitä kirottuja saksalaisia, omaa maataan eivät tunne, — puhui toinen.

— Mihin divisioonaan te kuulutte? — huusi eräs adjutantti, ajaen rivien luo.

— Kahdeksanteentoista.

— Kuinka siis olette täällä? teidän pitäisi jo olla kaukana edellä; näin ette saavu iltaankaan.

— Kylläpä on oivia määräyksiä; itse eivät tiedä, mitä tekevät, — puhui adjutantti ja lähti ajamaan edelleen.

Sitten saapui joku kenraali ja huusi kiukkuisesti jotain sotilaille vieraalla kielellä.

— Tafa lafa, tai mitä hän mutisee, eihän siitä mitään ymmärrä, — puhui eräs sotilas, matkien poistuvaa kenraalia. — Ampuisin minä kaikki heidät, konnat!

— Yhdeksättä käydessä pitäisi meidän olla perillä, mutta nyt emme ole vielä puoliakaan matkasta kulkeneet. Nämäpä vasta ovat määräyksiä! — kuului monelta taholta.

Ja innostus, joka oli vallannut sotilaat taisteluun lähdeittäissä, alkoi muuttua vihaksi ja kiukuksi järjettömien määräysten johdosta. Kaikesta syytettiin saksalaisia.

Syynä sekasortoon oli se että ylimpään päällikköjen mielestä liittoutuneiden keskusta oli liian kaukana oikeasta sivustasta, ja sentähden määrättiin, että koko ratsuväen oli vasemmalta sivustalta siirryttävä keskustan ja oikean sivustan väliin. Näin siirtyi tuhansiin nouseva ratsuväki jalkaväen editse, ja sentähden täytyi jalkaväen odottaa.

Itävaltalaisen osaston ohjaajan ja venäläisen kenraalin välillä syntyi kiista. Kenraali huusi ja kirkui, vaatien ratsuväkeä pysähtymään; itävaltalainen todisteli, että syy ei ole hänen, vaan ylimmän päällystön. Joukot seisoivat kiistan kestäessä ikävissään ja menettivät vähitellen reippaan iloisen mielialansa. Seistytään tunnin verran paikoillaan lähtivät joukot taas liikkeelle ja alkoivat laskeutua alamäkeä. Sumu oli jo vuorilta alkanut hälvetä, mutta alangossa, minne joukot parillaan laskeutuivat, oli se käynyt entistään sankemmaksi. Sumun keskeltä, joukkojen edestä kuului laukaus, toinen, alussa harvalleen, epäsäännöllisesti: "tratta ... tat", mutta sitten yhä taajempaan ja säännöllisesti, ja taistelu alkoi pienoisen Goldbachin joen yläpuolella.

Odottamatta joutuivat venäläiset tekemisiin vihollisen kanssa; päälliköt eivät innostaneet miehistöä; miehistö tiesi, että oli tuntuvasti myöhästytty; kaikkiällä ympäröi heitä sankka sumu; käskyt eivät saapuneet ajoissa, sillä päälliköt ja adjutantit harhailivat sumussa tuntemattomassa seudussa, tapaamatta etsimiään osastoja. Tästä kaikesta oli seurauksena, että venäläiset vastailivat laiskasti ja hitaasti vihollisen ammuntaan, siirtyivät hiljalleen eteenpäin ja pysähtyivät vähäväliä. Tällaisissa olosuhteissa alkoivat taistelun ensimmäinen, toinen ja kolmas osasto. Neljäs osasto, jota Kutusof seurasi, oli vielä Pratzin ylängöillä.

Alangossa, missä taistelu oli alkanut, oli vielä sankka sumu, ylängöllä oli se jo hieman hälvennyt, mutta sielläkään ei vielä sentään erottanut, mitä edessä tapahtui. Ennen yhdeksää ei kukaan saattanut sanoa, olivatko vihollisen kaikki voimat kymmenen virstan päässä venäläisistä, kuten oli

arveltu, vai olivatko ne tuossa aivan lähellä, tuon sumumeren piirissä.

Kello oli 9. Alanko oli sankkana sumumerenä, mutta Schlapanitzin kylän luona kohoavalta kukkulalta, missä Napoleon tällöin oli marsalkkainsa ympäröimänä, oli usva jo täydellisesti hälvennyt. Kukkulan yllä kaartui kirkas, vaaleansininen taivaankupu, ja suunnaton auringonkehrä kellui maidonvalkean usvameren pinnalla kuin suunnattoman suuri, ontto, purppuranpunanen koho. Ei itse keisari eivätkä ranskalaiset joukotkaan enää olleet Sokolnitzin ja Schlapanitzin kylien luona olevain purojen ja alhojen tuolla puolen, missä venäläisten piti asettua aseisiin ja alkaa taistelu, vaan olivat he jo siirtyneet niiden tälle puolen, niin lähelle venäläisiä, että Napoleon paljaalla silmällä saattoi helposti erottaa venäläisen ratsuväen jalkaväestä. Napoleon istui pienen, harmaan arabialaisen ratsun selässä, jonkun verran erillään marsalkoistaan. Hänellä oli yllä sama sininen sinelli, joka hänellä oli ollut Italian retkelläkin. Vaiti ollen hän tarkasteli sumumerestä kohoutuvia kaukaisia kukkuloita, joilla liikuskeli venäläisiä joukkoja, ja kuunteli laaksosta kuuluvan ampumisen räiskettä. Hänen siihen aikaan vielä laihoissa kasvoissaan ei liikkunut ainoakaan lihas; hänen säihkyvät silmänsä tuijottivat liikkumattomina yhteen kohtaan. Hänen aavistuksensa näyttivät toteutuneen. Osaksi olivat venäläiset joukot jo laskeutuneet laaksoon lammikoiden ja järvien luo, osaksi paraillaan laskeutuivat niiltä Pratzin ylängöiltä, joille hän aikoi hyökätä ja joita hän piti aseman avaimena. Hän näki sumun keskitse, miten kahden vuoren välisessä rotkelmassa Pratzin kylän luona venäläiset osastot liikehtivät kaikki samaan suuntaan — alas laaksoon. Pistimet välhtelivät, ja toinen toisensa jälkeen katosivat osastot sumumereen. Päätään illalla saamistaan tiedoista, pyöräin kolinasta ja askelien töminästä, jota yöllä oli kuulunut etuvartiioon, venäläisten joukkojen huonosta järjestyksestä niiden kulkiessa, kaikista näistä seikoista teki Napoleon sen johtopäätöksen, että liittoutuneet luulevat hänen olevan kaukana edessään. Hänelle kävi myös selväksi, että Pratzin luona kulkevat joukot muodostivat vihollisen keskustan ja että tämä keskusta jo oli kyllin heikko jotta sen kimppuun olisi saattanut hyökätä. Mutta kaikesta tästä huolimatta hän ei sentään vielä ryhtynyt taisteluun.

Tämä päivä oli Napoleonille juhlapäivä — hänen kruunauksensa vuosipäivä. Aamuyöstä oli hän nukkunut muutaman tunnin ja terveenä, iloisenä, reippaana oli hän noussut ratsulleen ja lähtenyt kentälle. Hän oli iloisen onnellisella tuulella, jolloin ihminen luulee kaikkeen pystyvänsä, ja jolloin hänelle kaikki näyttää mahdolliselta. Hän istui liikkumattomana ratsullaan ja tähysteli sumun keskeltä häämöittäviä kukkuloita. Hänen kylmillä kasvoillaan kuvastui omituinen, itsetietoisien varma onnen heijastus, joka on niin ominainen nuoren, onnellisen rakastuneen piirteille. Marsalkat olivat hänen takanaan, mutta kukaan heistä ei uskaltanut häiritä herraansa. Keisari katseli vuoroon Pratzin kukkuloita, vuoroon sumumerestä lipuvaa aurinkoa.

Kun aurinko viimein täydellisesti oli kohoutunut sumusta ja häikäisevällä loistollaan valaisi kentiä ja sumumerta, otti keisari hansikkaan kauniista, valkeasta kädestään, (aivan kuin olisi odottanut auringon vapautumista) häilytti sillä marsalkoilleen ja antoi käskyn taistelun alkamiseen. Adjutanttiansa seuraamina lähtivät marsalkat nelistämään eri tahoille, ja muutaman hetken kuluttua ranskalaisen armeijan päävoimat riensivät kohti Pratzin kukkuloita, joilta venäläiset joukot paraillaan laskeusivat vasemmalle alas laaksoon.

XV.

Kello kahdeksalta lähti Kutusof ratsain Pratzin kylää kohti 4:nen Miloradovitshin osaston etunenässä, jonka oli asetettava laaksoon laskeutuneiden, Prschebishevskin ja Langeronin osastojen entisiin aseisiin. Hän tervehti etumaisen rykmentin miehistöä ja antoi etenemiskäskyn, ilmaisten täten että itse aikoi johtaa tätä osastoa. Saavuttuaan Pratzin kylän luo hän pysähtyi. Ruhtinas Andrei, joka kuului ylipäällikön ylettömän suureen seurueeseen, oli pysähtynyt ylipäällikön taakse. Hän tunsu olevansa innoissaan ja hermostunut, mutta samalla hillityn rauhallinen kuten ihminen on tavallisesti kauvan toivomansa hetken lähestyessä. Hän oli varmasti vakuutettu, että tämä päivä oli oleva hänen Touloninsa tai Arcolen siltansa. Miten kaikki kävisi, sitä hän ei tietänyt, mutta hän uskoi lujasti, että jotain suurta oli hänelle tapahtuva. Hän tunsu liittoutuneen armeijan asemat ja olinpaikat niin hyvin kuin kukaan ne saattoi tuntea. Oman taistelusuunnitelmansa, jonka toteuttamista ei enää kannattanut ajatellakaan, hän oli jo unohtanut. Nyt oli hän jo kokonaan syventynyt Weihrotherin suunnitelmaan ja aprikoi mahdollisia sattumia ja vieritteli mielessään uusia tapauksia, joissa tarvittaisiin hänen päättäväsyyttään ja nopeata harkitsemiskykyään.

Vasemmalta laaksosta sumumerestä kuului näkymättömäin joukkojen laukausten vaihtoa. "Sinne keskittyy taistelu, siellä tulee ankara ottelu", ajatteli ruhtinas Andrei, "ja sinne varmaankin minut lähetetään prikaatin tai divisioonan kanssa, ja silloin minä lippu kädessä hyökkään eteenpäin ja lyön maahan kaikki, mitä eteeni sattuu."

Ruhtinas Andrei ei voinut välinpitämättömänä katsella ohi kulkevain pataljoonain lippuja. Katsellessaan niitä hän aina ajatteli: "kenties on tuo juuri se lippu, jonka sieppaan käteeni, lähtiessäni hyökkäämään joukkojen etunenässä."

Yöllisestä usvasta oli kukkuloilla enää jällellä kuuraa, joka vähitellen muuttui kasteeksi, mutta alangossa leijaili vielä maidonvalkea sumumeri. Vasemmalta, minne venäläiset joukot olivat laskeutuneet ja mistä kuului laukausten rätinää, ei vielä mitään eroittanut. Kukkuloita kaarsi tumma selkeä taivas, ja oikealla oli suunnaton päivän kerä. Edestä, kaukaa sumumeren tuonnimaiselta rannalta häämöittivät metsäiset kunnaat, joilla vihollisen joukkojen arveltiin olevan. Oikealla painautui kaartti paraillaan sumumereen; pistimet välhtelivät, ja kuului pyöräin

kolinaa ja astunnan töminää. Vasemmalla, kylän takana liikehti suuria ratsuväkijoukkoja, häviten vähitellen sumuun. Edessä ja takana kulki jalkaväkeä. Ylipäällikkö oli pysäyttänyt hevosensa raittin suuhun ja antoi joukkojen kulkea ohitse. Hän näytti uupuneelta ja ärtyisältä. Hänen ohitseen kulkeva jalkaväki pysähtyi käskemättä, varmaankin sentähden että eteen oli sattunut jokin este.

— Mutta käsketään niiden viimeinkin järjestyä pataljoonittain ja kiertää kylä, — sanoi Kutusof kärttyisästi hänen luokseen ratsastavalle kenraalille. Ettekö ymmärrä, teidän ylhäisyytenne, arvoisa herra, ettei sovi tällä tavoin juhlaratsissa kulkea kylätiellä, kun mennään taisteluun.

— Aijoin järjestää rivistöt kylän takana, teidän ylhäisyytenne, — vastasi kenraali.

Kutusof naurahti ilkeästi.

— Kylläpä olisi, levittää rintamansa vihollisen jaloissa, totta vie!

— Vihollinen on vielä kaukana, teidän ylhäisyytenne. Taistelujärjestelyn mukaan...

— Taistelujärjestely! — huudahti Kutusof kärttyisästi, — kuka teille sen on sanonut?... Tehkää kuten teitä käsketään, olkaa hyvä.

— Ymmärrän.

— *Mon cher*, — kuiskasi Nesvitski ruhtinas Andreille, — *le vieux est d'une humeur de chien*.^[104]

Kutusovin luo ratsasti itävaltalainen upseeri, jolla oli yllä valkea virkapuku ja päässä viheriätöyhtöinen lakki, ja kysyi keisarin nimessä: "onko neljäs osasto jo ryhtynyt taisteluun?"

Kutusof ei vastannut itävaltalaiselle, käänsi hänelle selkänsä, ja hänen katseensa sattui ruhtinas Andreihin, joka istui ratsullaan aivan hänen vieressään. Kun ylipäällikkö näki adjutanttinsa, pehmeni hänen ilkeä, kärttyisä ilmeensä, aivan kuin hän tällä olisi tahtonut ilmaista, ettei adjutantti suinkaan ollut syypää siihen, mitä tapahtui. Ja vastaamatta itävaltalaiselle adjutantille hän kääntyi ruhtinas Andreihin:

— Menkää, rakkaani, katsomaan onko kolmas divisioona jo kulkenut kylän läpi. Käsketään sen pysähtyä ja odottaa käskyjäni.

Tuskin oli ruhtinas Andrei saanut ratsunsa liikkeelle, kun ylipäällikkö pidätti hänet.

— Ja kysykää, ovatko tarkka-ampujat asemillaan, — hän lisäsi. — Mitä he tekevät, mitä tekevät! — mumisi hän itsekseen, vastaamatta yhä vielääkään itävaltalaiselle.

Ruhtinas Andrei ajoi täyttämään saamiaan käskyjä.

Kuljettuaan edellä marssivain pataljoonain ohi hän pysäytti kolmannen divisioonan ja huomasi, ettei venäläisten osastojen edellä todellakaan ollut tarkka-ampujaketjua. Etumaisen rykmentin päällikkö oli kovin ihmeissään kuullessaan ylipäällikön käskyn, että tarkka-ampujat ovat asetettavat paikoilleen ketjuun. Hän oli syvästi vakuutettu, että hänen edellään vielä oli joukkoja ja että vihollinen oli vielä ainakin 10 virstan päässä. Todellakaan ei edestäpäin muuta näkynyt kuin autio, viettävä, sankan sumun peittämä seutu. Annettuaan ylipäällikön käskyt lähti ruhtinas Andrei täyttä neljää ratsastamaan takasin. Kutusof oli yhä vielä samassa paikassa, istuen ukkomaisen reuhkana täyteläisine ruhoineen satulassa ja laiskasti haukotellen silmät ummessa. Joukot eivät enää liikkuneet, ne seisoivat alallaan, pyssyt jalalla.

— Hyvä, hyvä, — sanoi Kutusof ruhtinas Andreille ja kääntyi sitten kenraalin puoleen, joka kello kourassa selitteli, että olisi jo aika lähteä liikkeelle, koska kaikki vasemman sivustan osastot jo olivat laskeutuneet alankoon.

— Kyllä vielä kerkiämme, teidän ylhäisyytenne, — puheli Kutusof haukotellen. Kyllä kerkiämme! — hän toisti.

Samassa alkoi kaukaa Kutusovin takaa kuulua rykmenttien tervehdyshuutoja. Äänet lähenivät yhä pitkin rynnäkköön valmiiden venäläisten osastojen rivejä. Selvästi huomasi, että tervehdittävä ajoi vinhaa vauhtia. Kun sen rykmentin miehet, jonka edessä Kutusof istui ratsullaan, alkoivat huutaa, ajoi ylipäällikkö hieman syrjään ja vilkasi taakseen kulmat murissa. Pratzin tiellä tulla nelisti kirjava ratsasjoukko. Muiden edellä nelisti rinnan hurjaa vauhtia kaksi ratsastajaa. Toisella oli musta virkapuku ja valkotöyhtöinen päähine, ja hän ajoi punasensruskealla englantilaisrotuisella hevosella, toisella oli valkea virkapuku ja pikimusta hevonen. Molemmat keisarit saapuivat seurueineen. Hartaan nöyränä, tavallisen rintamaupseerin tapaan, huusi Kutusof "asentoon" ja ratsasti, kunniaa tehden, keisarinsa luo. Koko hänen olentonsa ja käytöstapansa muuttuivat hetkessä. Hän ei enää muistuttanut käskijää, vaan käskettävää, jonka sokeasti on toteltava saamiaan määräyksiä. Hän lähestyi keisariaan teeskennellyn nöyränä, mikä seikka nähtävästi vaikutti sangen vastenmielisesti keisariin.

Tämä vastenmielisyys kuvastui vain hetkeksi keisarin nuorekkaille, onnellisille kasvoille ja katosi sitten, kuten sumuriekaleet kirkkaalta taivaalta. Keisari oli tänäpäpä sairautensa johdosta jonkun verran laihempi kuin tarkastuspäivänä Olmützin kentällä, missä ruhtinas Andrei oli nähnyt hänet ensi kerran ulkomailla; mutta siitä huolimatta oli hänen ihanissa, harmaissa silmissään tuo ainainen majesteetillisen lempeä, hurmaava loiste, ja hänen ohuvilla huulillaan leikki tuo omituinen moninaisten ilmeiden mahdollisuus, joista voimakkaimpana sentään ilmeni jalosydämisen, viattoman nuoruuden ilme.

Olmützin kentällä oli hän majesteetillisempi, nyt oli hän iloisempi ja tarmokkaampi. Hän oli ajanut täyttä laukkaa kolmen virstan matkan, ja siksi oli hänen poskilleen noussut hieno puna. Hän pysäytti hevosensa, huoasti virkeän reippaasti ja katsahti seurueensa jäseniin, jotka olivat yhtä nuoria ja elämänhaluisia nuorukaisia kuin hän itsekkin. Czartorisky, Novosiltsof, ruhtinas

Volkonski, Stroganof y.m., kaikki iloisia, komeasti puettuja nuoria miehiä, istuivat kauniilla, hyvin hoidetuilla, hieman hionneilla ratsuillaan keisarin takana ja puhelivat hymyhuulin keskenään. Punakka, soikkanaamainen keisari Frans istui huomattavan suorana kauniilla sysimustalla oriillaan ja katseli huolekkaan vakavana ympärilleen. Hän kutsui luokseen erään adjutanteistaan ja kysyi tältä jotain. "Varmaankin kysyy hän, milloin lähdettiin matkalle", ajatteli ruhtinas Andrei, tarkastellessaan vanhaa tuttavaansa, ja hymähti välittömästi, kun hänen mieleensä muistui vastaanotto Brunnissä ja keisarin kummalliset kysymykset siinä tilaisuudessa. Keisarien seurueessa oli "valittua väkeä" sekä venäläisiä että itävaltalaisia kaartin- ja armeijaupseereja. Heidän keskellään kuljettivat ratsupalvelijat keisarien kauniita varahevosia, joilla oli koruompeleiset loimet selässä.

Tästä loistavasta nuorisojoukkueesta tarttui Kutusovin alakuloiseen esikuntaan nuoruutta, intoa ja voitonvarmuutta, samoin kuin avatusta akkunasta löyhähtää ummehtuneeseen huoneeseen raitista Jumalanilmaa.

— Miksette ryhdy toimeen, Mihail Larionovitsh? — kysyi keisari Aleksanteri hätäisesti Kutusovilta, katsahtaen samalla kohteliaasti keisari Fransiin.

— Odotan vielä, teidän majesteettinne, — vastasi Kutusof, kumartuen kunnioittavasti satulassaan.

Keisari taivisti korvaansa, yrmisti kulmiaan ja tahtoi osoittaa, ettei muka kuullut ylipäällikön vastausta.

— Odotan vielä, teidän majesteettinne, — toisti Kutusof (ruhtinas Andrei huomasi, miten ylipäällikön ylähuuli vavahti luonnottomasti hänen lausueessaan: odotan vielä). — Kaikki osastot eivät ole vielä kokoontuneet.

Keisari oli kuullut ylipäällikön vastauksen, mutta se ei häntä miellyttänyt; hän kohautti käyristyneitä harteitaan ja katsahti samalla vieressään olevaan Novosiltsoviin, aivan kuin hän tällä katseellaan olisi tahtonut syyttää Kutusovria.

— Emmehän nyt, Mihail Larionovitsh, ole Marskentällä, missä katselmusta ei aleta, ennenkun kaikki rykmentit ovat saapuneet, — sanoi keisari, katsahtaen taas keisari Fransiin aivan kuin kehoittaen tätä, jolleikaan yhtymään väitteeseensä, niin ainakin sitä kuuntelemaan. Mutta keisari Frans vilkuili vain yhä ympärilleen eikä kuunnellut.

— Siksipä en ryhdykkään toimeen, teidän majesteettinne, — vastasi Kutusof äänekkäästi, aivan kuin olisi tahtonut keisarin kuulemaan sanottavansa toistamatta. Hänen kasvonsa vavahtivat. — Siksipä en ryhdykkään toimeen, teidän majesteettinne, ettemme ole katselmuksessa tai Marskentällä, — lausui hän selvästi ja kuuluvasti.

Keisarin seuruelaiset katsahtivat silmänräpäyksessä toisiaan silmiin, ja heidän katseistaan kuvastui suuttumusta ja moitetta. "Miten vanha hän lieneekin, ei hänen sentään sopisi, ei mitenkään sopisi näin puhua", näyttivät nuo katseet sanovan.

Keisari katsahti tiukan tarkkaavasti Kutusovin silmiin, odotellen, eikö tämä sanoisi vielä jotain. Mutta Kutusof näytti myös jotakin odottavan, taiveutti kunnioittavasti päänsä eikä virkkanut sanaakaan. Vaitioloa kesti minutin verran.

— Muuten, jos käskette, teidän majesteettinne, — sanoi Kutusof, päättään kohottaen, ja hänen äänensä sävy oli taas entisen nöyrä, muistuttaen itsetiedottoman, tottelemaan tottuneen kenraalin ääntä.

Hän kannusti ratsuaan, kutsui luokseen csaston päällikön Miloradovitshin ja antoi hänelle etenemiskäskyn.

Joukoissa syntyi elämää, ja kaksi Novgorodin rykmentin pataljoonaa ja pataljoona Apsheronin rykmentistä lähti astumaan keisarin ohi.

Apsheronin pataljoonan marssiessa keisarin ohi, kannusti punakka Miloradovitsh ratsunsa laukkaan ja, tehden nuorekkaan reippaasti kunniaa keisarille, hän peräytti hevosensa keisarin eteen. Hän oli heittänyt päällysnutun yltään, kiinnittänyt ritarimerkit rintaansa ja sukaissut kolmikulmaisen, suunnattomalla työhdöllä varustetun hattunsa toiselle korvalle.

— Herran nimeen, kenraali, — sanoi keisari hänelle.

— *Ma foi, sire, nous ferons ce qui sera dans notre possibilité, sire,*^[105] — vastasi Miloradovitsh iloisesti, mutta seuruelaiset hymyilivät pilkallisesti hänen virheelliselle ranskan ääntämiselleen.

Miloradovitsh käänsi äkkiä hevosensa ja asettui keisarin taakse. Innostuneina keisarin läsnäolosta astuivat sotilaat reippaina ja iloisina keisarien ja heidän seurueidensa ohi.

— Pojat! huusi Miloradovitsh kovalla, itseluottavalla ja iloisella äänellä. Hän oli niin huumautunut pyssyjen paukkeesta, jännittävästä odotuksesta ja sotilaidensa reimasta astunnasta, että unohti kokonaan keisarin läsnäolon. Apsheronin rykmentin miehet olivat hänen tovereitaan jo Suvorovin retkien ajoilta.

— Pojat! emme hyökkää ensimmäisen kylän kimppuun! — hän jatkoi.

— Ahkeruus on ilomme, — räjäyttivät sotilaat.

Keisarin hevonen hätkähti odottamattoman huudon johdosta. Saman tamman selässä oli keisari Venäjällä monet katselemukset pitänyt, ja nytkin se täällä Austerlitzin kentällä, kuten ennen kotimaassa, höristeli korviaan laukauksille ja kesti kärsivällisenä keisarin vasemman jalan hermostuneita lyöntejä, käsittämättä näiden laukausten merkitystä, keisari Fransin mustan orin läheisyyttä tai herransa puheita, ajatuksia ja tunteita tänä merkillisenä päivänä.

Hymyillen kääntyi keisari erään suosikkinsa puoleen, viittasi reippaisiin apsheronilaisiin ja lausui samalla jotain.

XVI.

Adjutanttiansa seuraamana lähti Kutusof käyden ajamaan tarkka-ampujain jälkiin.

Kuljettuaan puolen virstan verran Kutusof pysäytti hevosensa tienristeykseen aution talon kohdalle (arvattavasti oli talossa ennen ollut kapakka). Molemmat tienhaarat laskeutuivat alangolle, ja molempia myöten kulki joukkoja.

Sumu alkoi hälvetä, ja parin virstan päässä olevilta kukkuloilta eroitti epäselvästi vihollisen joukkoja. Vasemmalla alangossa kävi pyssynpauke yhä kuuluvammaksi. Kutusof keskusteli erään itävaltalaisen kenraalin kanssa. Ruhtinas Andrei istui ratsullaan heidän takanaan ja katseli kenraaleja. Hän kääntyi erääseen adjutanttiin ja pyysi tältä kaukoputkea.

— Katsokaa, katsokaa, — sanoi adjutantti hätäisesti, osoittaen alas vuoren loivetta. — Tuolla on ranskalaisia!

Molemmat kenraalit ja adjutantit tarttuivat kaukoputkeen, kiskoen sitä toisiltaan. Kaikkien kasvot muuttuivat hetkessä, ja niillä kuvastui kauhu. Oli arveltu ranskalaisten olevan ainakin kahden virstan päässä, ja ne olivatkin aivan edessä.

— Vihollinenko?... Mahdotonta!... Onpa niinkin, vihollinen ... aivan varmasti... Mitä tämä merkitsee? — puhelivat he kaikki yhteen ääneen.

Paljaalla silmällä eroitti ruhtinas Andrei sankan ranskalaisen osaston, joka oikealta nousi Apsheronin pataljoonaa kohti noin 500 askeleen päässä siitä paikasta, niissä Kutusof oli.

"Jopa tuli ratkaiseva hetki! Jopa tuli minunkin vuoroni!" ajatteli ruhtinas Andrei, läimäytti ratsuaan ja karautti Kutusovin luo. "Apsheronilaiset ovat pysäytettävät, teidän ylhäisyytenne!" hän huusi. Mutta samassa silmänräpäyksessä peittyi kaikki savuun, laukaukset kuuluivat aivan vierestä, ja parin askeleen päässä ruhtinas Andreista huusi yksinkertaisen pelästynyt ääni: "no, veljet, kaikki on hukassa!" Tämä ääni tuntui aivan kuin käskyltä. Sen kuultuaan syöksyivät kaikki pakosalle.

Yhä suurempia, sotkeutuneita joukko-osastoja juoksi sitä paikkaa kohti, missä viisi minuttia sitten keisarin ohi oli kulkenut neljäs osasto. Mahdoton oli pidättää pakenevia, vieläpä veivät he mukanaan jokaisen, ken vain tielle sattui. Bolkonski koetti kaikin voimin pysyä mukana ja neuvottomana hän katseli ympärilleen, käsittämättä mitä tapahtui. Nesvitskin haahmo oli muuttunut; punakkana kiukusta hän huusi ylipäällikölle, että tämä epäilemättä joutuu vangiksi, jollei heti peräänny. Kutusof oli yhä entisellä paikallaan ja kaivoi rauhallisena nenäliinaa taskustaan. Hänen poskensa oli veressä. Ruhtinas Andrei pääsi vihdoinkin ylipäällikön luo.

— Oletteko haavoittunut? — hän kysyi, vaivoin pidätellen alaleukaansa vavahtelemasta.

— Haava ei ole tässä, vaan tuolla! — sanoi Kutusof, puristaen nenäliinalla haavoittunutta poskeaan ja osoittaen samalla pakenevia.

— Pysäyttäkää heidät! — huusi hän sitten, mutta samassa huomasi hän käskynsä järjettömyyden, läimäytti hevostaan ja lähti ajamaan oikealle.

Pakenevain syöksyvät joukot pidättivät hänet ja tempasivat hänet mukaansa.

Sotilaat pakenivat niin sankoissa joukoissa, että sen, ken kerran heidän keskelleen oli joutunut, oli mahdoton heistä selvitä. Joku huusi: "Tiehes! Pois sotkemasta!" Joku kääntyi juostessaan ja ampusi ilmaan, joku löi ylipäällikön hevostakin. Selviytyttyään viimein suurilla ponnistuksilla pakenevain virrasta lähti Kutusof ratsastamaan vasemmalle, läheltä kuuluvaa tykinjyskettä kohti. Hänen seurueestaan ei ollut puoliakaan mukana. Selviytyttyään pakenevain joukosta koetti ruhtinas Andrei pysyä ylipäällikön lähetyvillä. Hän huomasi vuoren rinteellä savun keskellä venäläisen patterin, josta vielä ammuttiin vihollista. Mutta aivan patterin lähistöllä juoksi ranskalaisia, jotka nähtävästi aikoivat valloittaa patterin. Ylempänä rinteellä oli venäläistä jalkaväkeä, mutta patterin avuksi se ei tullut. Joukon kenraali ajoi Kutusovin luo. Kutusovin seurueesta oli jäljellä ainoastaan neljä miestä. Kaikki olivat kalpeita ja vilkuilivat ääneti toisiinsa.

— Pysäyttäkää nuo konnat! — huusi Kutusof hengästyneenä rykmentinpäällikölle, osoittaen pakenevia; mutta samassa alkoi sataa luoteja kuin rakeita rykmenttiin ja ylipäällikön seurueeseen aivan kuin rangastukseksi ylipäällikön kovista sanoista.

Ranskalaiset hyökkäsivät patterin kimppuun ja kun huomasivat Kutusovin alkoivat he häntä ampua. Kutusof tarttui jalkaansa; kaatui muutamia sotilaita, ja lipunkantaja, alivänrikki, päästi lipputangon käsistään: lippu heilahteli ja kaatui, jääden lähellä seisovain sotilaiden pyssyjen varaan. Käskyttä alkoivat sotilaat ampua.

— Ooih! — voihi Kutusof toivottoman surkeasti ja katsahti taakseen.

— Bolkonski, — kuiskasi hän värisevällä äänellä ruhtinas Andreille. Ja hänen äänestään väreili vanhuuden saamattomuuden itsetietoisuus. — Bolkonski, — hän kuiskasi, osoittaen epäjärjestykseen joutunutta pataljoonaa ja vihollista, — mitä tämä on?

Mutta ennenkun ylipäällikkö oli lausunut viimeiset sanat, tunsu ruhtinas Andrei vihan ja häpeän kyöneleet kurkkuaan ahdistavan, hän hyppäsi ratsultaan ja lähti juoksemaan lippua kohti.

— Pojat, eteenpäin! — huusi hän lapsellisen kimakasti. "Tuossahan se on!" ajatteli hän tartuttuaan lipputankoon ja riemastuneena kuunnellen luotien vinkunaa, joita vihollinen nähtävästi lähetti juuri hänen varalleen. Kaatui muutamia sotilaita.

— Eläköön! huusi ruhtinas Andrei, vaivoin pidellen käsissään raskasta lippua, ja lähti juoksemaan vihollista kohti varmana, että koko pataljoona juoksee hänen jälissään.

Niinpä kävikin. Hän juoksi yksin ainoastaan muutaman askeleen. Ensin lähti yksi sotilas, toinen, ja koko pataljoona lähti juoksemaan eteenpäin "eläköötä" huutaen, ja pian sivuuttivatkin sotilaat hänet. Pataljoonan aliupseeri tuli juosten hänen luokseen ja sieppasi häneltä raskaan lipun, mutta kaatui samassa silmänräpäyksessä kuolleen maahan. Ruhtinas Andrei sieppasi taas lipun ja, laahaten sitä tangosta, hän lähti juoksemaan pataljoonan mukana. Edessään näki hän venäläisiä tykkimiehiä, joista toiset olivat käsikähmässä ranskalaisten kanssa, toiset taas jättivät tykkinsä ja pakenivat, juosten hyökkäävää pataljoonaa kohti; hän näki myöskin ranskalaisia jalkamiehiä, joista toiset anastivat venäläisten hevosiä, toiset kääntelivät tykkejä. Ruhtinas Andrei oli pataljoonineen jo 20 askeleen päässä tykeistä. Lakkaamatta vinkuivat luodit hänen korvissaan, ja oikealla ja vasemmalla kaatui ja voihki sotilaita. Mutta ei hän niitä katsellut: hän tähyysi vain eteensä — patterille. Hän näki, miten siellä eräs punatukkainen tykkimies, kiiveri korvalla, vimmatusti taisteli ranskalaisen kanssa tykinhuosiainesta. Hän eroitti aivan selvästi näiden kahden ihmisen vihan vääristämät kasvot. Selvästi huomasi, etteivät he kumpikaan käsittäneet, mitä he oikeastaan tekivät.

— Mitä he tekevät? ajatteli ruhtinas Andrei, heitä katsellessaan, — miksei punatukkainen pakene, sillä onhan hän aseeton? Miksei ranskalainen pistä häntä kuoliaaksi? Varmaankin ranskalainen muistaa aseensa ja pistää hänet kuoliaaksi, ennenkun hän kerkiää paeta.

Jo juokseekin toinen ranskalainen pyssy sojossa ottelevia kohti, ja punatukkaisen tykkimiehen kohtalo odotti ratkaisuaan, sillä hän ei vielä näkynyt käsittävän asemaansa, vaan huitoi voitonriemuisena ympärilleen anastamallaan huosiainella. Mutta ruhtinas Andrei ei kerinnyt näkemään, miten ottelu päättyi. Sillä samassa tuntui hänestä kuin joku hänen vieruskumppaneistaan olisi olkainsa takaa huitaissut häntä paksulla sauvalla päähän. Se ei erityisemmin koskenut, mutta tuntui vain niin harmilliselta, kun kipu samensi ajatukset ja esti häntä näkemästä tapausten kehitystä.

"Mitä tämä on? kaadunko? jalkani herpautuvat", hän ajatteli, ja kaatui samassa selälleen. Hän avasi silmänsä nähdäkseen, miten oli päättynyt ranskalaisten ja tykkimiehen välinen kamppailu, oliko tykkimies kaatunut vai vieläkö hän oli hengissä, olivatko tykit joutuneet ranskalaisille vai olivatko ne pelastetut. Mutta hän ei nähnyt mitään. Hänen yllään ei ollut enää muuta kuin taivas — korkea taivas, ei tosin täysin kirkas, mutta siitä huolimatta mittaamattoman korkea, jolla harmaat pilvet rauhallisina purjehtivat. "Miten hiljaista, rauhallista ja suuremμοista, aivan toista kuin juostessani", ajatteli ruhtinas Andrei: "aivan toista kuin juostessamme, huutaissamme ja tapellessamme; aivan toista kuin punatukkaisen tykkimiehen ja ranskalaisen vimattu kamppailu tykinhuosiainesta; toisin purjehtivat pilvet tuolla korkealla, äärettömällä taivaankuvulla. Miten ennen ole huomannut tuota korkeata taivasta? Miten olenkaan onnellinen kun vihdoinkin olen sen huomannut. Niin! tämän äärettömän taivaan rinnalla on kaikki vähäpätöistä, valetta, petosta. Ei mitään, ei mitään ole olemassakaan paitsi tämä taivas. Mutta sitäkään ei ole, ei ole mitään, hiljaisuus vain ja rauha. Ja Jumalan kiitos!..."

XVII.

Oikealla sivustalla Bagrationin osastossa ei taistelu vielä 9 aikaan ollut alkanut. Bagration ei suostunut Dolgorukovin vaatimukseen, että heti ryhdyttäisiin taisteluun, ja vierittääkseen edesvastuun omilta niskoiltaan hän ehdotti Dolgorukoville, että olisi lähetettävä tiedustelemaan ylipäällikön mielipidettä. Bagration tiesi, että sillä melkein 10 virstan pituisella välimatkalla, joka eroitti sivustat toisistaan, saattoi lähetille tapahtua yhtä ja toista. Jolleikaan hän matkalla joutuisi surman suuhun (joka oli hyvin luultavaa), ja vaikkapa hän vielä tapaisikin ylipäällikön, mikä muuten oli sangen vaikeata, niin sittenkään ei hän missään tapauksessa ehtisi takasin ennen iltaa.

Bagration katsahti suurilla, ilmeettömillä, unisilla silmillään seurueeseensa, ja ensimmäisinä sattuivat hänen silmiinsä Rostovin lapselliset, toivosta väreilevät kasvot. Bagration lähetti hänet matkalle.

— Mutta jos tapaan hänen majesteettinsa ennen kuin ylipäällikön, teidän ylhäisyytenne? sanoi Rostof, käsi ohimolla.

— Ilmoittakaa asianne hänen majesteetilleen, — ehätti Dolgorukof.

Päästyään ketjusta oli Rostof nukkunut muutaman tunnin ja tunki olevansa iloinen, rohkea ja päättäväinen. Hänen liikkeensä olivat jäntevän joustavat, ja koko hänen olemuksensa uhkui onnen varmuutta ja tyytyväisyyttä. Tällaisessa mielentilassa tuntuu kaikki helpolta, hauskalta ja mahdolliselta.

Tänä aamuna toteutuivat kaikki hänen toiveensa: oli ryhdytty ratkaisevaan taisteluun, jossa hänkin on mukana; eikä siinä kyllin, hän oli päivystäjänä urhoollisimman kenraalin seurueessa; hänet oli lähetetty viestinviejänä Kutusovin luo, kenties itse keisarinkin luo. Aamu oli kirkas, ja hevonen hänellä oli hyvä. Hänen sielunsa täytti riemu ja onni. Saatuaan käskyn hän kannusti hevostaan ja lähti ratsastamaan pitkin linjaa. Ensin ratsasti hän pitkin Bagrationin joukkojen

linjaa, jotka vielä eivät olleet ryhtyneet taisteluun, vaan seisoivat liikkumatta paikoillaan; sitten saapui hän Uvarovin ratsuväen alueelle ja täällä hän jo huomasi liikettä ja taisteluvälikärsäjä; kuljettuaan Uvarovin joukkojen ohi alkoi hän jo selvästi kuulla tykinjyskettä ja pyssyjen pauketta. Ampuminen yhä kiihtyi.

Raikkaassa aamu-ilmassa eivät enää kajahdelleet yksinäiset laukaukset, milloin pari, milloin kolme laukausta aina lyhyen väliajan perästä, joihin sitten silloin tällöin yhtyy jokunen tykinjymäyskin, ei, nyt kuului Pratzin edustalla olevilta vuorilta katkeamaton pyssyjen rätinä, jonka toisinaan vaimensi niin taaja tykinjyske, ettei kaikin ajojen saattanut edes eroittaa erityisiä laukauksia, vaan sulautui ampuminen yhtenäiseksi korvia huumaavaksi jymyksi.

Vuorten rinteillä kiirivät pyssyistä pöllähtäneet savuhattarat aivan kuin toisiaan ajaen, ja tykkien mahtavat savupilvet kierivät, leijailivat ja yhtyivät toisiinsa. Savun keskestä välähtelivät liikehtivän jalkaväen pistimet, ja kaitana juovana kulki tykkiväki viheriäine ampumatarverattaineen.

Rostof pysäytti hetkeksi hevosensa mäen töppäälle nähdäkseen, mitä oli tekeillä; mutta vaikka hän kuinka olisi tähystänyt ei hän sittenkään eroittanut eikä käsittänyt, mitä oli tekeillä; ihmisiä tosin liikkui tuolla savussa, joukkoja kulki edestakasin, ja kaikkialta, edestä ja takaa näkyi yhä vaan joukkoja; mutta miksi? keitä? mihin? sitä oli mahdoton käsittää. Mutta näkemänsä ja kuulemansa ei kuitenkaan saattanut Rostovia alakuloiseksi tai araksi, päinvastoin tunsikin hän olevansa entistään tarmokkaampi ja päättävämpi.

"No, vielä, vielä, jyskykää!" lausui hän itseksensä, aivan kuin olisi puhutellut paukkuvia pyssyjä ja jyryiseviä tykkeitä, kannusti ratsunsa neljään ja lähti taas ratsastamaan pitkin linjaa, tullen yhä edemmäs ja edemmäs joukkojen keskeen, jotka jo olivat ryhtyneet taisteluun.

"Enpä tiedä, miten kaikki tuolla käy, mutta hyvin on kaikki käyvä!" ajatteli Rostof.

Kuljettuaan muutamain itävaltalaisien joukko-osastojen ohi, Rostof huomasi, että niitä seuraava joukko-osasto (kaartti) jo oli ryhtynyt taisteluun.

"Sen parempi! näenhän läheltä", ajatteli Rostof.

Hän kulki miltei äärimäisiä rivejä pitkin. Häntä kohti tuli täyttä nelistä muutamia ratsumiehiä. Ne olivat kaartin ulaaneja, jotka hämmentynein rivin palasivat hyökkäyksestä. Rostof kiirehti niiden tieltä. Eräs ulaaneista oli verissä. Rostof lähti ajamaan edelleen.

"Minua ei tämä liikuta!" ajatteli Rostof. Hän ei ollut vielä kulkenut kuin muutamia satoja askelia, kun vasemmalta koko kentän laveudelta alkoi häntä lähestyä ravia ajaen suunnaton ratsuväki-joukko, uhaten tallata hänet jalkoihinsa. Ratsumiehillä oli mustat hevoset ja valkeat, loistavat virkapuvut. Rostof kannusti ratsunsa huimaan laukkaan päästäkseen ehjin nahoin ratsuväen tieltä, ja helposti olisi hän ehtinytkin tieltä, jos ratsastajat olisivat ajaneet entistä vauhtiaan. Mutta ratsastajat lisäsivät yhä vauhtiaan, ja muutamat hevoset olivat jo alkaneet nelistää. Rostof kuuli yhä selvemmin kavioiden kapseen, aseiden helinän ja eroitti hevoset, ratsastajat, vieläpä heidän piirteensäkin. Ratsumiehet olivat kavaljeerikaartilaisia, jotka hyökkäsivät heitä kohden liikkuvan ranskalaisen ratsuväki-osaston kimppuun.

Ratsumiehet ajoivat jo laukkaa, mutta vielä eivät he olleet päästäneet ratsujaan täyteen vauhtiin. Rostof eroitti jo selvästi ratsastajain piirteet ja kuuli käskyn: "mars, mars!" Upseeri, joka antoi käskyn, kannusti puhdasrotuisen ratsunsa huimaan laukkaan. Rostof, peläten joutuvansa ratsuväen jalkoihin tai sotkeutuvansa heidän hyökkäykseensä, kannusti hevostaan minkä jaksoi, mutta sittenkään ei hän päässyt pälkähästä.

Laidimainen ratsumies, suunnattoman kookas, rokonarpinen sotilas, yrmisti ilkeästi kulkiaan nähdessään edessään Rostovin, jonka kanssa hänen auttamattomasti täytyi töytätä yhteen. Kaartilainen olisi epäilemättä syössyt kumoon Rostovin Beduinineen (Rostof tunsikin olevansa kovin pieni ja näämäinen näiden suhdattoman suurien miesten ja hevosten rinnalla), jollei tämä olisi ruoskallaan sivaltanut kaartilaisen hevosta päin päätä. Musta, raskasliikkeinen, tavattoman suuri hevonen pöllähtyi ja hörästi korviaan, mutta rokonarpinen ratsumies iski voimainsa takaa suuret kannuksensa sen kupeisiin, ja kaula kaarella ja hännällä huiskien lähti hevonen kiitämään entistä vinhemmin. Tuskin olivat ratsumiehet kiittäneet Rostovrin ohi, kun tämä kuuli niiden huutavan: "Hurraa!" ja kääntäytyään katsomaan Rostof näki, miten etumaiset rivit jo sekautuivat utojen, arvattavasti ranskalaisten, ratsumiesten kanssa, joilla oli punaset olkalaput. Muuta hän ei nähnyt, sillä samassa alettiin jostain ampua tykeillä, ja koko seutu peittyi savuun.

Sinä hetkenä, jolloin ratsumiehet kulkivat Rostovin ohi ja katosivat savuun, oli tämä kahden vaiheilla, olisiko hänen lähettävä ratsumiesten jälkiin, vai jatkettava matkaansa täyttäkseen saamansa käskyn. Tämä oli se loistava kavaljeerikaartilaisien hyökkäys, jota ranskalaisetkin ihmettelivät. Kauhuksensa sai Rostof sittemmin tietää, että koko tästä joukosta, noista kookkaista, kukeista nuorista miehistä, kaikista näistä rikkaista nuorukaisista, upseereista ja junkkareista, jotka nelistäen olivat karauttaneet hänen ohitseensa, hyökkäyksen jälkeen oli jäljellä ainoastaan kahdeksantoista miestä.

"Miksi heitä kadehdin, minun onneni ei kaikkone, ja pian kenties saan nähdä keisarin!" ajatteli Rostof ja lähti laukassa eteenpäin.

Saavuttuaan kaartin jalkaväen kohdalle Rostof huomasi, että siellä lenteli tykinluoteja. Tämän hän huomasi jyskeestä, mutta erittäinkin sotilaiden rauhattomista katseista ja upseerien luonnottomasta sotilaallisesta arvokkuudesta.

Ajaessaan pitkin erästä kaartinrykmentin linjaa kuuli Rostof huudettavan nimeään.

— Rostof! — huusi ääni.

— Mitä? — vastasi Rostof ja tunsi samassa Boriksen.

— Mitä arvelet? Olemme joutuneet ensimmäiseen linjaan! Meidän rykmenttimme oli rynnäkössä! — sanoi Boris, hymyillen lapsellisen onnellisena, kuten hymyilevät nuoret miehet oltuaan ensi kertaa tullessa.

Rostof pysäytti hevosensa.

— Kas vaan! — hän sanoi, — miten kävi?

— Syöstiin takasin! — vastasi Boris innostuneesti ja alkoi laverrella. — Ajattelehan!

Ja Boris alkoi kertoa, miten kaartti pysähdettyään ja nähtyään joukkoja edessään oli pitänyt niitä itävaltalaisina, mutta, miten sitten nämä joukot yhtäkkiä olivat alkaneet ampuu tykeillä, ja silloin huomattiinkin, että oltiin ensimmäisessä linjassa aivan vihollisen edessä, ja silloin oli odottamatta ryhdyttävä taisteluun. Rostof nykäsi ohjista hevostaan, kuulematta loppuun Boriksen kertomusta.

— Minne sinä? — Boris kysyi.

— Hänen majesteettinsa luo lähettinä.

— Täällähän hän on, — sanoi Boris, joka luuli Rostovin etsivän suuriruhtinasta.

Ja hän osoitti suuriruhtinas Konstantinia, joka kaski päässä ja kavaljeerikaartin ratsastakki yllä seisoi noin sadan askeleen päässä heistä. Hartiat koholla ja kulmat rypyssä huusi suuriruhtinas jotain eräälle kalpealle, valkeapukuiselle itävaltalaiselle upseerille.

— Sehän on suuriruhtinas, mutta minulla on asiaa ylipäällikölle tai hänen majesteetilleen, — sanoi Rostof ja nykäsi hevostaan ohjista.

— Kreivi, kreivi, — huusi Berg, yhtä innostuneena kuin Boriskin, — olen saanut haavan oikeaan käteeni, — hän puhui, osoittaen nenäliinaan käärittyä veristä kättään — mutta en ole silti poistunut rintamasta. Kreivi, pidän nyt miekkaa vasemmassa: von Bergien suvussa ovat kaikki olleet ritareita.

Berg jatkoi vielä ylistyksiään, mutta Rostof ei enää eroittanut hänen sanojaan; hän ajoi edelleen.

Kuljettuaan kaartin ohi ja ajettuaan erään tyhjän aukeaman yli Rostof käänsi ratsunsa varaväen linjalle, jottei enää joutuisi taistelulinjalle, kuten oli joutunut kavaljeerikaartin kohdalla. Kaukaa hän kierteli sellaiset kohdat, missä kivääri- ja tykkituli oli kiivain. Yhtäkkiä kuuli hän läheltä edestään ja venäläisten takaa, sellaiselta kohdalta, missä ei mitenkään olisi luullut vihollisia olevan, kiivasta pyssynpauketta.

"Mitä tämä merkitsee?" ajatteli Rostof. "Onko vihollinen kiertänyt meikäläiset? Mahdotonta", ajatteli Rostof, mutta siitä huolimatta valtasi hänet hetkessä kauhu. Hänen mieleensä välähti oma kohtalonsa ja koko taistelun meno. "Olkoon miten oli", hän ajatteli, "nyt ei enää auta kiertelemiset. Minun on etsittävä täältä ylipäällikkö, ja jos kaikki on mennyttä, niin yhdessäpä sorrnun toisten kanssa."

Pahat aavistukset näyttäytyivät yhä oikeutetuimmilta mitä edemmäs Rostof joutui Pratzin kylän taakse sijoittuneiden eri aselajisten joukkojen keskuuteen.

— Mitä on tekeillä? Mitä on tapahtunut? Ketä ammutaan? Ken ampuu? — kyseli Rostof, tavatessaan venäläisiä ja itävaltalaisia joukkoja, jotka hämmentynein joukoin juoksivat, sulkien häneltä tien.

— Hiisi sen tietää! Kaikki on lyönyt! Kaikki on mennyttä! — vastasivat pakenevat venäjän-, saksan- ja tshekinkielellä, tietämättä paremmin kuin Rostovkaan, mitä oli tapahtunut.

— Lyökää saksalaisia! — huusi joku.

— Hiis' heidät vieköön, petturit.

— *Zum Henker diese Russen...*^[106] murisi eräs saksalainen.

Muutamia haavoittuneita kulki tiellä. Sadatukset, huudot ja voihkina sulautuivat yhtenäiseksi kauheaksi humuksi. Ampuminen taukosi. Kuten Rostof sittemmin sai tietää, olivat venäläiset ja itävaltalaiset ampuneet toisiaan.

"Jumalani! mitä tämä merkinneekään?" ajatteli Rostof. "Täälläkin, missä keisari milloin tahansa saattaa heidät nähdä... Ei, tuollaisia konnia ei toki löytyne monta. Se on satunnaista, ohimenevää; se on mahdotonta", hän ajatteli. "Kunpa vain pian, pian pääsisin heidän ohitse!" Rostof ei voinut vielä ajatellakaan häviötä ja pakoa. Vaikka hän näkikin Pratzin ylängöllä, siellä mistä hänen oli käsketty etsiä ylipäällikköä, ranskalaisia joukkoja ja tykkejä, niin hän ei voinut eikä tahtonut sitä uskoa.

XVIII.

Rostof oli saanut määräyksen etsiä Kutusovia ja keisaria Pratzin kylän seutuvilla. Mutta siellä ei ollut kumpakaan heistä, ei edes ainoatakaan päällikköä, oli ainoastaan osia hämmentyneistä eri aselajeihin kuuluvista joukoista. Rostof hoputti yhä uupunutta hevostaan päästäkseen joutuisammin näiden joukkojen ohi, mutta mitä edemmäs hän tuli sitä suuremmaksi kävi sekasorto. Tultuaan valtatielle näki Rostof ahtauneita vaunuja, kaikenlaisia ajoneuvoja, kaikkiin aselajeihin kuuluvia venäläisiä ja itävaltalaisia sotilaita, haavoittuneita ja terveitä. Oli ääntä ja

melua, tunkeiltiin ja raastettiin, ranskalaisten tykkien jyristessä Pratzin ylängöillä, ja tykinluotien jylhästi vinkuessa ilmassa.

— Missä on keisari? missä on Kutusof? — kyseli Rostof jokaiselta kenen vain voi pysäyttää, mutta vastausta hän ei saanut keneltäkään.

Viimein tarttui hän erään sotilaan kaulukseen ja pakotti hänet vastaamaan.

— Voi, veliseni! Jo kauvan ovat kaikki olleet tuolla, loikkivat edellä! — vastasi sotilas, nauraen jollekin ja riuhtaisten itsensä vapaaksi.

Jätettyään rauhaan sotilaan, joka nähtävästi oli humalassa, Rostof pysäytti jonkun korkearvoisen henkilön palvelijan tai tallirengin hevosen ja alkoi kysellä häneltä. Palvelija kertoi, että noin tunti sitten oli keisaria viety huimaa vauhtia vaunuissa tätä samaa tietä myöten, ja että keisari oli ollut vaarallisesti haavoittunut.

— Mahdotonta, — sanoi Rostof, — varmaankin oli se joku muu.

— Itse näin, — sanoi palvelija, hymähtäen itsetietoisesti pilkallisesti. — Pitäisi minun toki tuntea keisari, sillä olen monet kerrat nähnyt hänet Pietarissa aivan läheltä. Kalvakkana, kalmankalvakkana hän istui vaunuissa. Neljä mustaa edessä, kun laske, voi sun pojat, ohitsemme mennä viiletti jyryten. Pitäisi minun jo tuntea sekä keisarin hevoset että Ilja Ivanitsh kuski; tietenkään ei Ilja muita kuljetakkaan kuin keisaria.

Rostof päästi hänen hevonsensa ja aikoi jatkaa matkaansa. Ohi kulkeva haavoittunut upseeri kääntyi häneen.

— Ketä oikeastaan etsitte? — kysyi upseeri, — ylipäällikkökö? Hänet tappoi tykinluoti, rintaan sattui tykinluoti meidän rykmenttimme kohdalla.

— Ei hän ole kuollut, haavoittunut vain, — oikasi toinen upseeri.

— Ken? Kutusovko? — kysyi Rostof.

"Nyt on jo kaikki yhdentekevää; jos kerran keisari on haavoittunut, niin kannattaako minunkaan itseäni säästää?" hän ajatteli. Hän joutui sille alueelle, missä eniten oli tuhoutunut väkeä Pratzista paettaessa. Ranskalaiset eivät vielä olleet seutua anastaneet, ja venäläiset taas, henkiin jääneet ja haavoittuneet, olivat jo aikoja sitten poistuneet. Kentällä virui kuolleita ja haavoittuneita kuin kuhilaita runsassatoisella vainiolla, noin 10-15 jokaisella desjatiinalla.^[107] Haavoittuneet olivat ryömineet toistensa luo, ja kahden kolmen miehisissä ryhmissä he valittivat ja ähkyivät surkeasti. Rostovista tuntuivat heidän valituksensa ja vaikeroimisensa toisinaan teeskennellyiltä. Hän kannusti ratsunsa raviin, jottei olisi nähnyt noita kärsiviä ihmisiä, ja kauhu valtasi hänen mielensä. Ei hän henkeään pelännyt, vaan miehuutensa lannistumista, joka oli hänelle niin välttämätön ja jonka hän tiesi pettävän näiden onnettomien lähettyvillä.

Ranskalaiset, jotka jo olivat herenneet ampumasta tätä kuolleiden ja haavoittuneiden peittämää kenttää, jolla ei enää näkynyt ainoatakaan elävää olentoa, suuntasivat taas tykkinsä sille nähdessään ratsastavan adjutantit, ja muutamia tykinluoteja mennä vinhalti Rostovin yli. Kuolleiden näkeminen ja tämä kauhea tykinluotien viuhina sulautuivat Rostovin sydämessä pelon ja itsensä surkuttelun tunteeksi. Hänen mieleensä johtui äidin viimeinen kirje. "Mitä äiti tuntuu sinun", hän ajatteli, "jos hän nyt näkisi minut täällä kentällä ranskalaisten tykkien maalitauluna!"

Gostieradekin kylällä oli taistelutantereelta palaavia venäläisiä joukkoja, tosin toisiinsa sekaantuneita, mutta sentään joltisessakin järjestyksessä. Tänne eivät ranskalaisten tykit kantaneet, ja jyskekin kuului kaukaiselta. Täällä kaikki jo olivat selvillä, että taistelu oli hävitty, ja julkisesti siitä jo puheltiin. Kenen puoleen Rostof kääntyikin, kukaan ei saattanut sanoa, missä oli keisari, missä Kutusof. Toiset sanoivat, että keisari todella oli haavoittunut, toiset väittivät huhua perättömäksi ja selittivät huhun syntyneen siitä että kapusata ja säikähtynyttä ylihovimarsalkka Tolstoita oli keisarin vaunuissa kiidätetty pois taistelutantereelta, minne hän oli saapunut keisarin seurueessa. Eräs upseeri kertoi Rostoville, että hän vasemmalla kylän takana oli nähnyt jonkun korkeimmista päälliköistä. Rostof lähti heti ajamaan upseerin mainitsemalle paikalle. Hän ei tosin enää toivonut ketään tapaavansa, mutta hän toimi kuitenkin omantuntonsa rauhoittamiseksi. Kuljettuaan kolmisen virstaa ja sivuutettuaan viimeisetkin venäläiset joukot huomasi Rostof ojanteen eroittaman kasvitarhan kohdalla pari ratsastajaa. Toinen, jolla oli valkotöyhtöinen päähine, tuntui Rostovista kumman tutulta; toinen, tuntematon, jolla oli kaunis, ruskea ratsu (ratsu tuntui Rostovista tutulta), ajoi ojanteen reunalle, kannusti ratsuaan, päästi ohjat valloilleen ja lensi kevyesti ratsuineen ojanteen yli. Reunamulta vain pöllähti takakavioiden iskusta. Sitten käänsi hän äkkiä hevonsensa, tuoksahti taas yli ojanteen ja kääntyi kunnioittavasti valkotöyhtöisen ratsastajan puoleen, kehoittaen nähtävästi tätä seuraamaan hänen esimerkkiään. Ratsastaja, joka Rostovista tuntui tutulta, ja johon hänen huomionsa niin kummasti oli kiintynyt, ravisti epävästi päätään ja häiläytti kädellään, ja näistä liikkeistä tunsu Rostof silmänräpäyksessä jumaloimansa, ikävöimänsä keisarin.

"Mutta eihän se voi olla hän, keskellä tätä autiota kenttää", ajatteli Rostof. Samassa käänsi Aleksanteri päätään, ja Rostof näki nuo rakkaat piirteet, jotka niin elävinä olivat painuneet hänen mieleensä. Keisari oli kalpea, posket olivat lomossa ja silmät kuopalla; mutta entistään ihanammat, lempeämmät olivat silti nuo piirteet. Rostof oli onnellinen nähdessään, että huhut keisarin haavoittumisesta olivat olleet perättömiä. Hän oli onnellinen nähdessään nyt tuossa keisarin. Hän tiesi, että hän saattaisi kääntyä keisariin, vieläpä oli se hänen velvollisuutensakin, ja ilmoittaa hänelle, mitä Dolgorukof oli käskenyt.

Mutta kuten rakastunut nuorukainen vapisee ja arkailee tavatessaan armaansa, jota kauvan on

seurannut kuin varjo, ja jolle ei uskalla ilmaista tunteitaan, joita yöt ja päivät on mielessään hautonut, vaan vilkuilee arkana ympärilleen aivan kuin etsisi apua tai koettaisi jättää asian toisiin aikoihin ja luikkia kiireemmän kaupalla tiehensä, samoin Rostovkin nyt, saavutettuaan viimeinkin sen, jota enin maailmassa oli halunnut tavata, joutui ymmälle eikä tiennyt, miten hänen olisi lähestyttävä keisaria. Hänen mieleensä tuli tuhansia mietelmiä tämän asian johdosta, ja yhä tuntui hänestä sopimattomalta ja mahdottomalta lähestyä keisaria.

"Miten onkaan! Tuntuu kuin iloitsisin, että olen tilaisuudessa tapaamaan hänet tässä surussaan. Hänestä saattaa tuntua vastenmieliseltä ja raskaalta outojen kasvojen näkeminen tänä murheen hetkenä; ja mitä voin sanoa hänelle tänä hetkenä, jolloin pelkkä hänen näkemisensäkin kouristaa sydäntäni ja saattaa kielen tarttumaan lakeen?" Ei ainoakaan niistä lukemattomista puheista, joita hän mielikuvituksissaan oli keisarille pitänyt, johtunut nyt hänen mieleensä. Kaikki nämä puheet olivat pidetyt aivan toisissa olosuhteissa; ne olivat pidetyt suurimmaksi osaksi voiton hetkinä, juhlallisissa tilaisuuksissa ja etenkin kuolonkampailussa taistelutantereella, kun keisari kiitti häntä sankaritöistä, ja hän kuolemallaan osoitti ääretöntä rakkauttaan hallitsijaansa.

"Ja mitä saatan kysyä keisarilta oikean sivustan suhteen, kun kello jo käy neljättä ja taistelu on hävitty? Ei, todentotta, minun ei pidä lähestyä häntä. Minun ei pidä häiritä häntä aatoksissaan. Mieluummin kuolen tuhat kertaa kuin näen hänen moittivan katseensa, tyytymättömän ilmeensä", päätteli Rostof ja lähti ajamaan surumielisenä ja epätoivoisena, vilkuen vähäväliä taakseen. Siellä istui keisari yhä ratsullaan samalla paikalla, ja koko hänen olennostaan uhkui arkailevaa epäroimista.

Samaan aikaan kun Rostof näin mietiskeli ja surumielisenä loittoni keisarista, joutui kapteeni von Toll sattumalta samoille paikoille ja huomattuaan keisarin hän suoraapäätä ajoi hänen luokseen ja, tarjoten palvelustaan, auttoi keisarin ojanteen yli. Keisari oli huonovointinen ja halusi levätä ja siksipä hän istuutuikin omenapuun juurelle. Toll pysähtyi hänen viereensä. Kadesilmin ja katuen näki Rostof kaukaa, miten Toll kauvan ja innostuneesti jotain puhui keisarille, miten keisari, nähtävästi itkuun pyrskähden, peitti toisella kädellään silmänsä ja puristi toisella Toliin kättä.

"Ja minä olisin voinut olla hänen asemassaan!" ajatteli Rostof ja, vaivoin pidätellen säälin kyyneliä keisarin kohtalon johdosta, hän lähti epätoivoisena jatkamaan matkaansa, tietämättä minne tai miksi.

Hänen epätoivonsa kävi yhä musertavammaksi, kun hän tunsu, että syynä hänen suruunsa oli hänen oma heikkoutensa.

Hän olisi voinut ... ei ainoastaan voinut, vaan hänen olisi pitänyt ajaa keisarin luo. Ja tämä olisi ollut ainoa tilaisuus, jolloin hän olisi saattanut osoittaa keisarille rakkauttaan ja alttiuttaan. Hän ei käyttänyt tätä tilaisuutta hyväkseen... "Mitä olenkaan tehnyt?" hän ajatteli. Hän käänsi hevosesensa ja alkoi täyttää neljää ajaa takasin sitä paikkaa kohti, missä oli nähnyt keisarin; mutta ojanteen takana ei enää ollut ketään. Siitä kulki ohi vain kuormia ja ajoneuvoja. Eräältä kuormaajurilta sai Rostof tietää, että Kutusovin esikunta oli lähistöllä kylässä, minne kuormasto parhaillaan oli matkalla. Rostof lähti ajamaan kuormaston jälissä.

Hänen edellään asteli Kutusovrin ratsupalvelija, kuljettaen ohjista loimiselkäisiä ratsuja. Ratsupalvelijan jälissä kulkivat kuormakärret, joiden takana tallusteli vääräsäärinen vanhus, lippalakki päässä ja yllä lyhyt kesiturkki.

— Tit, hei Tit! — sanoi ratsupalvelija.

— Mikä hätänä? — vastasi ukko hajamielisesti.

— Tit! Menehän survomaan.

— Senkin hölmö, tfui! — sanoi ukko, sylkäisten vihasesti.

Jonkun aikaa kuljettiin hiljaa, ja sitten nähjäsi ratsupalvelija taas vanhaa Titusta.

Viidettä käydessä iltapäivällä olivat venäläiset häviöllä kaikilla asemillaan. Ranskalaiset olivat anastaneet jo toista sataa tykkiä. Prschebishevski osastoineen oli antautunut. Muut osastot olivat menettäneet noin puolet miehistään ja pakenivat hämmästyneinä järjestymättöminä laumoina.

Langeronin ja Dohtunnvin osastojen järjestymättömät jäännökset tungeskelivat Augezdin kylän luona olevien lammikkojen rannoilla ja padoilla.

Kuudetta käydessä kuului tykinjyskettä enää ainoastaan näiden lammikkojen seutuilta.

Ranskalaiset olivat rakentaneet suuren joukon pattereita Pratzin ylängön rinteille ja ampuivat nyt vimmatusti pakenevia venäläisiä.

Jälkijoukossa koettivat Dohturof ja muutamat muut, jotka olivat saaneet pataljoonansa järjestykseen, torjua kivääritulella yhä ankarammin ahdistelevaa ranskalaista ratsuväkeä. Alkoi hämärtää. Augezdin kylän kapealla padolla, jolla mylläri vanhus, patalakki päässä ja vapa kädessä niin monet herran vuodet rauhallisena oli istuskellut ja hänen pojanpoikansa, paidan hihat käärittyinä, ruiskukannun yllä rähmällään ollen riekotellut kannussa uiskentelevaa, vapisevaa, hopealtahohtavaa kalanlisua, tällä padolla, jota pitkin sinitakkiset, pörhölakkiset moravit aikojen ajat olivat rauhallisina parihevosillaan kuljettelleet myllyyn vehnäkuormiaan ja jauhoisina palanneet valkeine kuormineen, — tällä kapealla padolla tungeskeli nyt kuormakärrien ja tykkien keskellä, hevosten jaloissa ja pyörien välissä ihmisiä, joiden ilmeen kuoleman kauhu oli vääristänyt; he sotkivat toisiaan, kulkivat kuolleiden ruumiilla, kuolivat itse ja tappoivat toisiaan päästäkseen muutaman askeleen eteenpäin, kunnes heidät tapasi sama kohtalo.

Kymmenkunnan sekunnin väliajoin mäjähтели tähän sankkaan joukkoon tykinluoteja tai kranaattia, puristaen ilmaa ja tappaen tai tahrien vereen kaikki lähellä olevat. Dolohovin rykmentistä oli kaikkiaan jälellä kymmenkunta miestä. Rykmentinpäällikkö istui ratsullaan ja Dolohof, joka taas oli ylennetty upseeriksi, astua rämpi haavoittuneine käsineen henkiin jääneiden miestensä keskellä. Joukon tunkemina puristautuivat he padon suulle. Joka puolelta puristettiin heitä. Yhtäkkiä täytyi heidän pysähtyä, sillä heidän edessään kulkevan tykin edestä kaatui hevonen ja miehet alkoivat hinata tykkiä. Tykinluoti surmasi jonkun heidän takanaan, toinen putosi aivan heidän eteensä ja ryvetti Dolohovin vereen. Joukko riehtautui vimmoissaan eteenpäin, pakkautui yhteen, pääsi jonkun askeleen eteenpäin ja pysähtyi taas.

"Kun pääsisimme nämä sata askelta, niin olisi pelastus varma; mutta jos vielä seistään pari minuttia, niin on tuho tullut", ajatteli jokainen.

Dolohof, joka oli keskellä joukkoa, ryntäsi padon reunaan kohti, työnsi kumoon pari sotilasta ja juoksi lammen liukkaalle jälle.

— Kääntykää tänne, — hän huusi, hyppien jäällä, joka räntäsi hänen allaan; — kääntykää! — huusi hän tykkimiehille. — Kyllä kestää!...

Jää kannatti hänet, mutta taipui ja räntäsi, ja oli päivän selvää, ettei se kannattaisi tykkiä tai miesjoukkoa, vaan voi murtua minä hetkenä tahansa hänenkin painostaan. Sotilaat katselivat hänen kulkuansa ja painautuivat rannalle astumatta sentään jäälle. Rykmentinpäällikkö, joka istui ratsullaan padon suulla, kohotti kätensä ja avasi suunsa huutaakseen jotakin Dolohoville. Samassa lensi tykinluoti joukon yli niin matalalta, että kaikki kauhistuivat. Kuului mäjähdys, ja kenraali hevosineen virui verilätäkössä. Kukaan ei katsahnut kenraaliin eikä ajatellutkaan häntä auttaa.

"Jälle! Jälle! Menkää! Kääntykää! Ettekö kuule! Menkää!" kuului joka taholta, kun tykinluoti oli kaatanut kenraalin. Kohta ei kukaan tietänyt mitä ja miksi huudettiin.

Eräs takimmaisista tykeistä, joka oli padon suulla, kääntyi jäälle. Padolta laskeutui sinne yhä enemmän sotilaita. Erään edellä kulkevan sotilaan alla jää petti, ja hänen toinen jalkansa joutui veteen; yrittäessään siitä nousta hän upposi vyötäisiä myöten. Lähellä olevat sotilaat säikähtivät ja peräytyivät, tykinajaja pysähdytti hevosensa, mutta takaa huudettiin yhä: "Jälle! Miksi pysähdytte! Menkää jäälle!" Ja joukosta kuului kauhun huutoja. Tykkien ympärillä kulkevat sotilaat heiluttivat käsiään ja löivät hevosia, jotta ne kääntyisivät ja lähtisivät jäälle. Hevoset tottelivat. Jää, joka oli kannattanut jalankulkevia, murtui laajalta alalta, ja suunnilleen neljäkymmentä jäällä olevaa miestä pyrki eteen- tai taaksepäin vetäen toisiaan mukanaan syvyyteen.

Tykinluoteja sinkoili yhä säännöllisesti jäälle, veteen ja varsinkin padolle, jäällä ja rannoilla tungeksivaan ihmismereen.

XIX

Pratzenin vuorella, samassa paikassa, johon oli kaatunut, makasi ruhtinas Andrei lipputanko kädessä, verissään ja valittaen tietämättään hiljaa ja lapsellisen surkeasti.

Illan tullen hän herkesi valittamasta ja makasi aivan ääneti. Hän ei tietänyt, kuinka kauan horrostilaa oli kestänyt. Yht'äkkiä hän tunsu taas olevansa hengissä. Päässä tuntui polttava, raateleva kipu.

"Missä onkaan se korkea taivas, jota en ollut nähnyt ennen kuin tänään?" välähti heti hänen mieleensä. "Näitä kärsimyksiäkään en ole ennen tuntenut", ajatteli hän. "Niin, en ole ennen tietänyt mitään, en mitään. Mutta missä olen?"

Hän alkoi kuunnella ja kuuli lähenevää kavioiden kapsesta ja ihmisääniä, jotka puhuivat ranskaa. Hän avasi silmänsä. Hänen yllään kaareutui jälleen sama korkea taivas purjehtivine pilvineen, jotka nyt olivat entistä korkeammalla ja joiden lomitse siinsi taivaan sininen äärettömyys. Hän ei kääntänyt päätänsä eikä nähnyt ratsastajia, jotka kavioiden kapsesta ja äänistä päättäen olivat jo saapuneet hänen kohdalleen ja pysähtyneet.

Ratsastajat olivat Napoleon ja hänen kaksi adjutanttiansa. Bonaparte kierteli taistelutannerta, antoi viimeisiä tykkitulon lisäämistä koskevia määräyksiä Aujezdin patoa ampuville pattereille ja tarkasteli taistelulentäille jääneitä kuolleita ja haavoittuneita.

— Oivallista väkeä! — sanoi Napoleon katsellessaan kaatunutta venäläistä krenatööriä, joka mustunein takaraivoin makasi suullaan maassa, kangistunut käsi ojossa.

— Pattereissa ei ole enää ammuksia, teidän majesteettinne, — ilmoitti samalla adjutantti, joka oli saapunut Aujezdin patoa ahdistavilta pattereilta.

— Käskekää toimittaa niitä varaväeltä, — sanoi Napoleon, ratsasti muutamia askelia kauemmaksi ja pysähdytti hevosensa ruhtinas Andrein viereen, joka makasi selällään, lipputanko vieressä (lipun olivat ranskalaiset jo korjanneet voitonmerkiksi).

— Kaunis kuolema, — sanoi Napoleon katsellen Bolkonskia.

Ruhtinas Andrei käsitti, että puhuttiin hänestä, ja että puhuja oli Napoleon. Hän kuuli, että puhujaa kutsuttiin majesteetiksi. Mutta nämä sanat kuuluivat kärpäsen surinalta. Ne eivät häntä lainkaan liikuttaneet, eipä hän edes niitä erityisemmin huomannutkaan ja unohti ne heti. Hänen

päänsä oli kuin tulessa; hän tunsu verensä kuivuvan tyhjiin ja yllään näki hän kaukaisen, korkean, ikuisen taivaan. Hän tiesi, että hänen vieressään seiso Napoleon, — hänen sankarinsa, mutta tällä hetkellä näytti Napoleon vähäpätöiseltä, mitättömältä henkilöltä sen rinnalla, mitä parillaan tapahtui hänen sielunsa ja tuon korkean, äärettömän taivaan ja sillä purjehtivain pilvien välillä. Hänestä oli aivan yhdentekevää tällä hetkellä kuka seiso hänen vieressään tai mitä hänestä puhuttiin; riemuissaan hän oli vain siitä, että hänen vierellään oli ihmisiä, ja hän toivoi, että nämä ihmiset häntä auttaisivat ja pelastaisivat hänet elämälle, joka hänestä nyt tuntui niin ihanalta: sillä hän käsitti elämän nyt aivan toisin kuin ennen. Hän kokosi viimeiset voimansa ilmaistakseen liikkeellä tai jollakin äännähdyksellä olevansa elossa. Hän liikautti heikosti jalkaansa ja valitti niin sairaaloksen heikosti, että se häntä itseäänkin liikutti.

— Hänhän on hengissä, — sanoi Napoleon. — Nostakaa tämä nuori mies paareille ja viekää sitomapaikalle!

Tämän sanottuaan lähti Napoleon ratsastamaan marsalkka Lannesia kohti, joka keisaria lähestyessään paljasti päänsä ja toivotti hymysuin onnea voiton johdosta.

Pitemmälle ei ruhtinas Andrei muistanut: sillä paareille nostaminen, sitomapaikalle kuljettaminen ja haavan tutkiminen tuottivat hänelle niin kauheita tuskia että hän menetti tajunsa. Hän tuli tuntoihinsa vasta iltamyöhällä, kun häntä muiden haavoittuneiden ja vangiksi joutuneiden venäläisten upseerien seurassa lähdettiin kuljettamaan sairaalaan. Matkalla tunsu hän olevansa hieman reippaampi; hän saattoi katsella ympärilleen, vieläpä puhellakin.

Tuntoihin tullessaan kuuli hän sairassaattoa kuljettavan ranskalaisen upseerin puhuvan:

— Tähän on meidän pysähdyttävä: keisari kulkee tästä pian ohi; hän on varmaan mielissään kun näkee nämä vangiksi joutuneet upseerit.

— Tänäpäinä on saatu niin paljon vankeja, melkein koko venäläisten armeija, että varmaankin hän niihin jo on kyllästynyt, — sanoi toinen upseeri.

— Mutta, sittenkin! sanotaan, että tuo on keisari Aleksanterin kaikkien kaartinjoukkojen päällikkö, — sanoi ensimmäinen upseeri, osoittaen erästä valkeaan hevoskaartin pukuun puettua venäläistä upseeria.

Bolkonski tunsu upseerin ruhtinas Rjepniniksi, jonka oli usein tavannut Pietarin ylhäisöpiireissä. Hänen vieressään seiso toinen haavoittunut hevoskaartin upseeri, 19 vuotias poikanen.

Bonaparte saapui paikalle ajaen täyttä neljää ja pysäytti ratsunsa.

— Kuka on vanhin? — sanoi hän vangit nähtyään. Mainittiin eversti Rjepninin nimi.

— Tekö olette keisari Aleksanterin hevoskaartin päällikkö? — kysyi Napoleon.

— Olen komentanut eskadroonaa, — vastasi Rjepnin.

— Teidän rykmenttinne on kunniakkaasti täyttänyt velvollisuutensa, — sanoi Napoleon.

— Suuren sotapäällikön kiitos on sotilaan paras palkinto, — sanoi Rjepnin.

— Mielihyvin annan sen teille, — sanoi Napoleon. — Ken on tuo nuorukainen teidän vieressänne?

— Luutnantti Suchtelen, — vastasi Rjepnin.

Katsahdettuaan luutnanttiin Napoleon lausui hymyillen:

— Nuorena on hän tullut kanssamme ottelemaan.

— Nuoruus ei ole haitaksi urhoollisuudelle — virkkoi Suchtelen.

— Verraton vastaus, — sanoi Napoleon; — nuori mies, teillä on loistava tulevaisuus!

Ruhtinas Andreikin oli asetettu näkösalille vankien eteen, jotta voiton suuruus näyttäisi mahdollisimman täydelliseltä keisarista. Mutta keisarin huomio ei erityisemmin häneen kiintynyt. Varmaankin muisti hän jo nähneensä hänet taistelutantereella ja siksi hän nytkin, häneen kääntyessään, kutsui häntä nuoreksi mieheksi — *jeune homme*, jolla nimityksellä Bolkonski ensi näkemältä oli jäänyt hänen muistiinsa.

— No, entä te nuori mies? — sanoi hän Bolkonskille, — miten on teidän laitanne, sankarini?

Vaikka ruhtinas Andrei hetki sitten oli saattanut lausua muutaman sanan kantajilleen, niin ei hän nyt mitään vastannut, katsoa tuijotti vain Napoleoniin. Tällä hetkellä näyttivät hänestä ylen mitättömiltä kaikki Napoleonin harrastukset, ja mitättömältä näytti itse hänen sankarinsakin halpamaisine kunnianhimoineen ja voitonriemuineen. Niin vähäpätöiseltä tuntui hänestä tämä kaikki tuon korkean, hyvän totuuden taivaan rinnalla, jonka hän näki ja jonka hän nyt käsitti, ettei hän saattanut edes vastata.

Ja kaikki näytti niin hyödyttömältä ja turhalta näiden vakavain ja jumalallisten ajatusten rinnalla, joita hänessä olivat herättäneet veren vuodosta johtunut heikkous, kärsimys ja läheisen kuoleman odottaminen. Katsellessaan Napoleonia silmiin ruhtinas Andrei ajatteli maineen mitättömyyttä, elämän mitättömyyttä, jonka arvoa kukaan ei käsittä, ja kuoleman kauheata mitättömyyttä, jonka tarkoitusta ei kukaan elävä ole voinut käsittää eli selittää.

Odottamatta vastausta kysymykseensä Napoleon kääntyi ruhtinas Andreista ja huusi mennessään eräälle päälliköistään:

— Pidettäköön huolta niistä herroista ja kuljetettakoon heidät minun leiripaikalleni; tarkastakoon minun lääkäriini Larrey heidän haavansa. Näkemiin saakka, ruhtinas Rjepnin, — ja hän kannusti hevostaan ja lähti laukassa ajamaan edelleen.

Hänen kasvonsa loistivat onnesta ja itsetyytyväisyydestä.

Kantajat, jotka olivat riistäneet ruhtinas Andrein kaulasta ruhtinatar Marian lahjoittaman pyhänkuvan, hätääntyivät nähdessään miten ystävällisesti keisari oli kohdellut vankeja ja ripustivat kuvan viipymättä entiselle paikalleen.

Ruhtinas Andrei ei huomannut miten kuva ripustettiin tai kuka sen ripusti, mutta yhtäkkiä ilmestyi hänen rinnalleen, virkapuvun ylle ohuvista kultaketjuista riippuva pyhänkuva.

"Hyvä olisi", ajatteli ruhtinas Andrei katsahdettuaan tähän pyhänkuvaan, jonka sisar sellaisella hartaudella ja tunteen lämmöllä oli ripustanut hänen kaulaansa, "hyvä olisi, jos kaikki olisi niin selvää ja yksinkertaista kuin miltä se sisaresta näyttää. Miten olisikaan suloista tietää, mistä etsiä apua tässä elämässä, ja mitä on odotettavissa sen päätyttyä tuolla, haudan tuolla puolla! Miten olisinkaan onnellinen ja rauhallinen, jos voisin tällä hetkellä sanoa: Herra armahda minua!... Mutta kenelle sen sanon? Joko on se voima — määräämätön, käsittämätön, jonka puoleen en taida kääntyä ja jota en edes taida sanoin lausua, — suuri kaikkeus tai tyhjiys", puheli hän itseksensä, "tai onko se Jumala, joka on suljettuna tähän ruhtinatar Marian antamaan pyhänkuvaan? Ei ole mitään, ei mitään muuta varmaa kuin sen mitättömyys, jonka käsitan, ja jonkin käsittämättömän, mutta silti tärkeimmän suuremmoisuuksien." "

Kantajat lähtivät liikkeelle. Jokainen sysäys tuotti hänelle sietämättömiä kärsimyksiä; kuume yltyi, ja hän alkoi hourailla. Edellisen illan haaveilut isästä, sisaresta, vaimosta ja odotettavasta pojasta, tuon illan hellä tunteellisuus, Napoleonin mitätön kuva ja kaiken tämän yllä korkea taivas muodostivat hänen houreidensa pääsisällön. Hän oli viettävinään hiljaista elämää onnellisen perheensä keskuudessa Lisijagorissa. Hän nautti jo tästä onnestaan, kun yhtäkkiä ilmestyi lyhytkasvuinen, kylmäkatseinen Napoleon, joka näytti nauttivan toisten onnettomuudesta, ja silloin alkoivat epäilykset, tuskat, ja ainoastaan taivas lupasi rauhaa. Aamulla olivat jo kaikki haaveet sotkeutuneet ja sulautuneet täydelliseksi horrostilaksi, unhon pimeydeksi ja horrokseksi, jonka seuraajana kaiken todennäköisyyden mukaan on kuolema, kuten Napoleonin henkilö lääkäri Larrey arveli.

— Hän on hermostunut ja sapekas henkilö, — sanoi Larrey, — hän ei parane.

Muiden toivottomasti haavoittuneiden joukossa jätettiin ruhtinas Andrei seudun asukkaiden hoidettavaksi.

Ensimmäisen osan loppu.

VIITTESELITYKSET:

- [1] Kertokaahan meille tästä, vikomtti.
- [2] Mikä ihana olento!
- [3] Todellakin epäilen taitoani tällaisen yleisön kuullen.
- [4] Ei suinkaan, rakkaani.
- [5] Säikähtyneen luonnottaren lonkan väriset.
- [6] Olkaa sama hyvä lapsi kuin olette ollutkin.
- [7] Jumala on minulle tämän antanut, voi onnetonta, ken siihen koskee.
- [8] Se on päätetty.
- [9] Ruhtinatar, näkemiin asti.
- [10] Tämäkö on se kuuluisa ruhtinas Andrei? Kunniani nimessä!
- [11] Olen sangen rakastettava ja sangen pureva.
- [12] Olen mennyt mies.
- [13] Olen äpärä.
- [14] Venäläinen karhun hemmottelunimi. Suoment. muist.
- [15] Vaarallinen naapurisuus — orpanuus.
- [16] Hän minua liehitteli aikomaan.
- [17] Rakas ruhtinas "ihminen saattaa erehtyä".
- [18] Isäkulta.
- [19] Korkeasti kunnioitettava.
- [20] Te toivotte saavanne valtiolta tuloja.
- [21] Tilit ovat selvät.
- [22] Kuten sananlasku sanoo.
- [23] Hän on jo taittanut Itävallalta harjan. Pelkäänpä, että nyt on meidän vuoromme.
- [24] Se sopii verrattomasti meihin.
- [25] Pataluhaksi.
- [26] Kysäsen teiltä.
- [27] Äpärä.
- [28] Ja kaikki, mitä siitä seuraa.

- [29] Älkäämme menettäkö aikaa.
- [30] Kas siinäpä se.
- [31] Venäläinen sana 'udar' merkitsee sekä lyönti, isku, että myös halvaus. (Suom. muist.)
- [32] Ei mikään virkistä ihmistä niin hyvin unettoman yön jälkeen kuin kupponen tätä erinomaista venäläistä teetä.
- [33] Tämä on raskasta, mutta lohduttavaa; henki irtautuu maasta, kun näkee sellaisia ihmisiä kuin ovat vanha kreivi ja hänen kelpo poikansa.
- [34] Preussin kuningas.
- [35] Tämähän ou todellinen palatsi!
- [36] Menkäämme, pian, pian!...
- [37] Ah, miten riemastuukaan ruhtinatar. Vihdoinkin! Minun täytyy häntä toki valmistaa.
- [38] Itkupussi.
- [39] Malbroug lähti sotaan, Jumala tietää, milloin hän palaa.
- [40] On antauduttava tällaiseen naurettavuuteen.
- [41] Hovi-sota-makkara-naukku-neuvos.
- [42] Neiti Bourienne, täällä on teille vielä yksi rähjyskeisarinne ihailija.
- [43] Tiedättehän, ruhtinas, etten ole bonapartelainen.
- [44] Ken kaikki käsittää, hän kaikki antaa anteeksi.
- [45] Isäni.
- [46] Maantieltä.
- [47] Kiitos, ystäväni.
- [48] Joko nyt.
- [49] Venakkojen kansallispuhu. Suom. muist.
- [50] Hiljaa!
- [51] Näette onnettoman Mackin.
- [52] Jumalani, miten yksinkertainen.
- [53] Neljäkymmentä tuhatta miestä on kaatunut ja liittolaisemme armeija on tuhottu, ja tämä antaa teille pilan aihetta.
- [54] Anteeksiannettavaa on se vielä tuollaiselle poikanulikalle, kuin on tuo herra, josta olette tehneet ystävän, mutta ei teille, mutta ei teille.
- [55] Hyvää huomenta! Hyvää huomenta!
- [56] Jo uurastamassa!
- [57] Eläkööt itävaltalaiset! Eläkööt venäläiset! Eläköön keisari Aleksanteri!
- [58] Ja koko maailma eläköön!
- [59] Korttitermejä Farao (Foro) nimisessä uhkapelissä. (Suom. muist).
- [60] Teidän jalosukuisuutenne.
- [61] Bilibinin lausumat kiertelivät Vienin vierashuoneissa.
- [62] He ottivat minut vastaan viestimeni kuin otetaan vastaan koira keilaa heitettäissä.
- [63] Mutta, rakas ystäväni, huolimatta kaikesta kunnioituksestani oikeauskoiseen venäläiseen armeijaan, arvelen kuitenkin, ettei voittonne ole loistavimpia.
- [64] Arkkiherttua kuin arkkiherttua.
- [65] Sardinian kuninkaan kauniiden silmien tähden.
- [66] Puhukaahan tästä minulle.
- [67] Nainen on miehen kumppali.
- [68] Asioihin puuttuminen, asioista erillään pysyminen.
- [69] Hänelle on tämä tehtävä Brännin kunniaksi.
- [70] Sillan päävaruste.
- [71] ... ettei hän nähnyt muuta kuin tulta, ja unohti sen tulen, jota hänen olisi pitänyt lähettää vihollisille.
- [72] Se on *Mackimaisuutta*. Me olemme *Makitetut*.
- [73] Rakkaani, tämä on sankarillista.
- [74] Tälle venäläiselle armeijalle, jonka Englannin kulta on tuonut tänne maailman ääristä, osaamme valmistaa samallaisen kohtalon (armeijan kohtalo Ulmin luona).
- [75] Tällaista se on leiri-elämän suloisuus, herra ruhtinas.
- [76] Mitä hän siellä laulaa.
- [77] Vanhoja asioita.
- [78] Keisari näyttää teidän Suvarallenne kuten muillekin.
- [79] Piru vieköön.
- [80] Sangen sukkela, herra ruhtinas.
- [81] Tästä rynnäköstä sanoo *Thiers*: "Venäläiset käyttäytyivät urhoollisesti, ja tällöin saatiin ihailta sodissa harvinaista miehuutta: kaksi jalkavaen osastoa etenivät päättävästi

toisiaan vastaan eikä kumpikaan peräytynyt ennen käsikähmää; ja *Napoleon* sanoi Pyhän Helenan saarella: 'Muutamat venäläiset pataljoonat osoittivat miehuuttaan'."

- [82] Luonani tapaatte ihanan Helenan, jota ei koskaan kyllikseen saata ihailla.
- [83] Hyvä, jätän teidät nurkkaseenne. Huomaan miten teidän on siellä hyvä olla.
- [84] Hän on niin oivallinen ja verraton ihminen, meidän hyvä Vjasmitinovimme.
- [85] Aline, mene katsomaan, mitä he tekevät.
- [86] Rakastan teitä.
- [87] Kas tuossapa on Maria.
- [88] Tämän rakkaan Annetten.
- [89] Karkoitti hänet talostaan.
- [90] Ah! Hän on helmi naisten joukossa, ruhtinatar!
- [91] Piskuinen on herttainen.
- [92] Mikä hienotuntoisuus.
- [93] Ah, rakkaani, rakkaani.
- [94] Se on tehty.
- [95] Mutta älkää vain kiusatko pikku hevostani.
- [96] Pavlogradin husaaritko?
- [97] Varaväki, teidän majesteettinne.
- [98] Kenraali impfen, kreivi Langeron, ruhtinas Lichtenstein, ruhtinas Hohenloe ja lopuksi Prsch, prsch ... ja niin edespäin, kuten kaikki puolalaiset nimet lausutaan.
- [99] Voi, rakas herra kenraali! Minun huolenani ovat riisi ja kyljykset, huolehtikaa te sota-asioista.
- [100] Koska vihollisen vasen siipi nojautuu metsäisiin vuoriin ja oikea siipi taas ulottuu Kobelnitzin ja Sokolnitzin takana oleviin lammikoihin, ja koska meidän vasen siipemme on paljon voimakkaampi vihollisen oikeata, niin on meidän siis sangen edullista hyökätä tämän viimeksi mainitun siiven kimppuun, vallankin siinä tapauksessa että saamme haltuumme Sokolnitzin ja Kobelnitzin kylät, jolloin voimme hyökätä sivustaan ja ahdistaa vihollista Schlagnitzin ja Thuerassa-metsikön välisellä tasangolla, ja voimme samalla sivuuttaa vihollisen rintamaa suojelevat Schlagnitzin ja Bellowitzin välillä olevat solat. Tämän päämäärän saavuttamiseksi on välttämätöntä... Ensimmäinen osasto marssii ... toinen osasto marssii ... kolmas osasto marssii...
- [101] Maantieteen oppitunti.
- [102] Kautta kunniani.
- [103] Eläköön keisari, keisari!
- [104] Rakkaani, ukko näyttää olevan kovin huonolla tuulella.
- [105] Nöyrin palvelijanne, teidän majesteettinne, teemme kaikemme, teidän majesteettinne.
- [106] Piru vieköön nuo venäläiset.
- [107] Desjatiina = 1,09 hehtaaria. (Suom. muist.)

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SOTA JA RAUHA I ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any

part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written

explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.